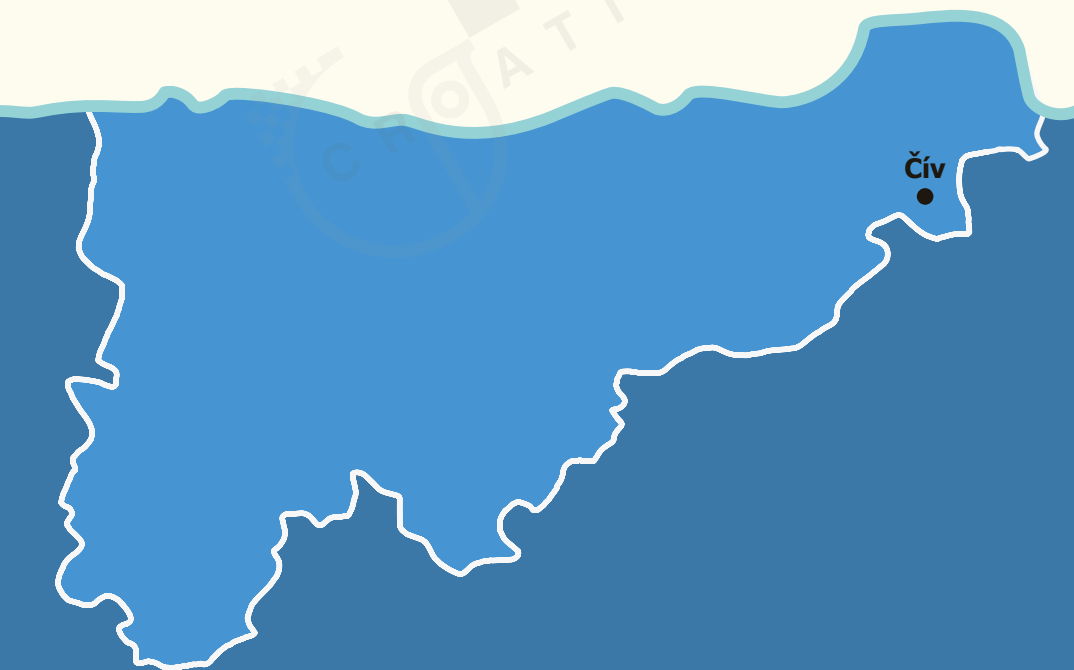

Slovenské inšpirácie z Čívu

STUDIA INTERDISCIPLINARIA
2020

Redaktorka edície:
Tünde Tušková

Slovenské inšpirácie z Čívu

**36. interdisciplinárny výskumný tábor
Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku**

Redaktori:

Tünde Tušková – Juraj Rágyanszki

BÉKEŠSKÁ ČABA – 2020

Recenzenti:
Ladislav Lenovský
Orsolya Szabó

Jazykový lektor:
Ladislav György

Preklady:
Zoltán Bartko
Rita Hornok
János Orgoványi
Juraj Rágyanszki

Technická príprava:
Zuzana Kunovacová Gulyásová

Návrh obálky:
Tünde Tušková

Obal a typografia:
Martin Kraszlán

Za vydanie zodpovedá:
Tünde Tušková

Vydanie publikácie podporilo:

MINISZTERELNÖKSÉG

Vydavateľ:
Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku

ISBN 978-615-5330-18-6
ISSN 2631-1283

OBSAH

<i>Tünde Tušková</i>	
Na úvod	9
Laudácia na počesť Márie Žilákovej	13
Osobná bibliografia Márie Žilákovej	15
<i>Csombor Erzsébet</i>	
Iskola Piliscsében 1945 előtt	42
<i>Peter Chrastina</i>	
Slovenská enkláva Čív v Komárňansko-ostrihomskej župe (Maďarsko): krajina – človek – kultúra a čas	70
<i>Ivana Kontriková Šusteková</i>	
Nerolnícké a doplnkové zamestnania v Číve v 1. polovici 20. storočia	110
<i>Iveta Valentová</i>	
Čívske priezviská	163
<i>Miroslav Kazík</i>	
O birmovných menách z obce Čív	238
<i>Juraj Rágyanszki</i>	
Slovenská písomná pamiatka z času cholery	257

<i>József Demmel – Kristína Estera Szudová</i> „Doma deti [...] nikdy nehovoria po maďarsky“ Vzdelávanie v maďarčine v kruhu slovenských žiakov v Číve v 40. a 50. rokoch 20. storočia	291

<i>Mária Ďurková</i> K vybraným problémom slovenského národnostného školstva (na základe prípadovej štúdie národnostnej školy v Číve)	309

<i>Tünde Tušková – Alžbeta Uhrinová</i> Vizuálne používanie jazyka u Slovákov žijúcich v Číve (Slováci a slovenský jazyk v Číve)	327

<i>Renáta Ondrejková</i> Jazyková identita Slovákov v Číve	374

<i>Jaroslav Čukan – Boris Michalík</i> Mapovanie kultúrneho potenciálu slovenského minoritného spoločenstva v Číve	392

Bibliografia o Číve	416

PRÍLOHY

Vecný zoznam	423
Impresie z tábora	433

*Venujeme doc. hab. Márie Žilákovéj, PhD.,
k okrúhlemu životnému jubileu*

Na úvod

Zborník z 36. interdisciplinárneho výskumného tábora (16. – 21. jún 2019) v Číve (Piliscsév), ktorý organizoval Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, je venovaný *docentke Márie Žilákovovej*, ktorá v roku 2019 oslávila svoje významné životné jubileum.

Nie náhodou sme sa rozhodli, že práve vo výskumnom tábore, v teréne oslávime jej narodeniny. Slovakistka, lingvistka, dialektologička a etnologička, ktorá počas svojho aktívneho pôsobenia dlhé desaťročia prednášala a bola prvou ženou na poste vedúceho Katedry slovanských filológií Filozofickej fakulty Loránda Eötvösa v Budapešti, sa zúčastnila skoro vo všetkých národopisných (neskoršie interdisciplinárnych) táboroch organizovaných výskumným ústavom. Naša oslávenkyňa mala vždy rada prácu v teréne, v ktorom vládla bezprostredná atmosféra umožňujúca prirodzený a uvoľnený rozhovor s informátormi. Mária Žiláková (pre nás Marika) ako človek, pedagóg, kolega, vedec je spoľahlivá, pracovitá, jedinečná, vytrvalá, má zmysel pre humor a navyše je vždy elegantná.

Prostredníctvom tohto zborníka, vedeckých príspevkov v ňom vyjadrujeme k nej našu úctu.

Zborník prezentuje štúdie domácich a zahraničných autorov, ktorí sa prostredníctvom svojich príspevkov pokúsili poukázať na slovenský charakter lokality Čívu.

Obec sa nachádza v západnej časti pohoria Piliša (Pilis hegység), rozprestiera sa v doline, ktorá je z troch strán obklopená vrchmi. Leží v Komárňansko-ostrihomskej župe v severnej časti Maďarska. Čív je vzdialený 10,4 km od susedného Dorogu (Dorog), 18,6 km od Ostrihому (Esztergom) a 25 km od Budapešti (Budapest).

Názov zborníka *Slovenské inšpirácie z Čívu* dáva najavo jednak to, že ide o ďalší súbor vedeckých prác v rámci série edícií *Studia Interdisciplinaria*, ako aj to, nakoľko nás inšpirovali Čívania ešte i po 320 rokoch znovuzaloženia ich obce. V jedenástich štúdiách sa autori (*P. Chrástina, I. Valentová, M. Kazík, I. Kontríková Šusteková, J. Rágyanszki, J. Čukan, B. Michalík, R. Ondrejková, M. Ďurkovská, K. Szudová, J. Demmel, A. Uhrinová, T. Tušková, E. Csombor*) venovali kultúrnym hodnotám a špecifikám etnokultúrneho vývoja obce. Zamerali sa na analýzu vývoja miestnej krajiny v kontexte jej využívania (historický land use), na výskum poodhalit' možný pôvod a význam priezvisk čívkych rodín so slovenskými koreňmi a na analýzu birmovných mien. Predstavili nerolnícke a doplnkové zamestnania v Číve v prvej polovici 20. storočia a takisto priniesli informácie a údaje o poľnohospodárskej produkcii. Venovali pozornosť slovenskej písomnej pamiatke z času cholery. Zaoberali sa otázkou vzdelania, školou v Číve pred rokom 1945, ale aj situáciou v súčasnosti, analyzovali matričné knihy základnej školy. Skúmali vizuálne používanie jazyka u Slovákov žijúcich v Číve a taktiež výskyt a pozíciu menšinového slovenského jazyka a jeho používanie v obci. Venovali pozornosť kultúrnemu potenciálu čívkych Slovákov, kultúrne-mu dedičstvu, kultúrnym organizáciám a inštitúciám, kultúrnym podujatiam a ľudským zdrojom v spoločenskom sektore.

Tematická pestrosť zborníka je dôkazom rozmanitosti slovenského charakteru skúmanej obce tak v cirkevnom, ako aj svetskom a každodennom živote Čívanov. Štúdie sa rôznia nielen z tematického hľadiska a rozsahu, ale aj rozmanitosťou prístupov k opisovaniu a interpretácii zistených výsledkov. Pre krátky čas v teréne sú niektoré štúdie považované za výskumnú sondu do problematiky.

Naším zámerom bolo okrem základných a všeobecných cieľov výskumných táborov predstaviť určitú skúmanú lokalitu, poukázať na jej slovenský charakter a tiež uctiť si v kruhu svojich kolegov *docentku Máriu Žilákovú*.

Je potrebné pripomenúť, že slovenský vžitý názov pohoria Piliš (kedysi – pred 112 rokmi a ešte aj dlho potom – Pleš) používame v odborných štúdiách jednotne s krátkym *i* (Piliš) podľa publikácie Úradu geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky.¹ Treba však

¹ Slovenské vžitě názvy geografických objektov ležiacich mimo územia Slovenskej republiky. Bratislava: 1997, s. 105.

spomenúť aj ten fakt, že slovenské obyvateľstvo Pilišského pohoria pod vplyvom maďarského vývinového variantu používa názov pohoria s dlhým í (*Plěšb>Pleš>Peles>Pilis>Piliš*)². Preto sa editori zborníka rozhodli, že v prejavoch informátorov písanie názvu pohoria ponechali s dlhým í (Piliš) tak, ako sa v hovorenej reči vyskytuje. Úryvky rozhovorov v čívskom nárečí sú vyznačené kurzívou.

Výsledky výskumov, samotné štúdie vnímame ako prínos do skúmanej problematiky, ako podnet na ďalšie rozvíjanie vedeckého bádania. Veríme, že náš výskum sprostredkuje aj také poznatky, ktoré budú môcť byť využiteľné v praxi, resp. poslúžia ako príklad pre iné slovenské obce v Maďarsku.

Tünde Tušková

² Pozri G. Papuček: Mlynky a okolie. 2000, s. 49. a <http://www.oslovma.hu/index.php/sk/historia/165-historia2/557-slovaci-su-autochtoni-pleskch-hr>

Laudácia na počesť Márie Žilákovej

Mária Žiláková sa narodila v Bánhedeši. V tejto slovenskej obci na Dolnej zemi strávila väčšiu časť svojho detstva. Roky strávené doma boli v smerovaní jej ďalšieho života rozhodujúce, nakoľko počas celého života zostala verná slovenskej národnosti v Maďarsku, ktorej zasvätila aj svoj profesionálny život. Jej práca sa dá rozdeliť na dve dobre oddeliteľné časti: na samotnú vedeckú prácu a publikačnú vedecko-populárnu činnosť.

Mária Žiláková sa na vedeckú dráhu pripravovala systematicky už od mladého veku. Skoro, už od internátnych rokov v Eötvös kolégiu sa oddala jazykovému štúdiu a histórii slovanského jazykového sveta a v jeho rámci sa zvlášť venovala histórii a štruktúre jazyka Slovákov žijúcich v Maďarsku. Počas rokov rozšírila svoj výskum aj do národopisnej etnografickej oblasti, ktorej isté časti prirodzene súvisia s rozvojom rôznych jazykov a ich osobitostí. Na základe poznania uvedených skutočností začala rozširovať svoje vedomosti aj v týchto hraničných interdisciplinárnych oblastiach.

Okrem maďarskej akademickej obce jej vedomosti a prácu ocenila aj slovenská akademická obec. Zúčastnila sa mnohých vedeckých zbierok, medzi inými pomáhala aj etnografke Zuzane Erdélyiovej, ktorá sa venovala výskumu archaických ľudových slovenských modlitieb, alebo pomáhala pri spracovaní slovanských prameňov týkajúcich sa súdnych procesov s bosorkami na území Maďarska.

Mária Žiláková vždy dbala o to, aby jej popri vedeckej práci zostal dostatok času na rozširovanie poznatkov. Veľa času strávila priamo v teréne, v takom prostredí, kde sa mohla stretnúť so životom a kultúrou Slovákov v Maďarsku. Takto zamerané aktivity robila s cieľom zachovať slovenské hodnoty.

S odchodom do dôchodku sa jej vedecko-populárna práca ešte viac zintenzívnila, v spoločensťve sa takáto aktivita charakterizuje ako znovuoobjavenie národnej identity. Začala sa zaoberať vydávaním viacjazyčných, ale predovšetkým slovenských rukopisov, ktoré by inak v slovenských obciach na území Maďarska upadli do zabudnutia alebo zostali ležať niekde na povale. Bolo vydaných už viac takýchto zväzkov, ktoré významne vplývajú na formovanie života daného spoločensťva. Vedec-ky podložené písomné publikácie Márie Žilákovej totiž poukazujú na jednotlivé hodnoty malých spoločensťstiev, ktoré práve vďaka tomu znovuo objavujú svoju identitu, začnú sa zaoberať svojou minulosťou, snažia sa o zachovanie jazyka. Po objavení sa prvých zväzkov začínajú rodiny samostatne bádať svoju minulosť, vyhľadávajú dávno zabudnuté, zdanielo bezcenné staré rukopisy, knihy a poznámky, ktoré napísali ešte ich prastarí rodičia.

Pre Máriu Žilákovú bolo stále na prvom mieste poslanie pedagóga. Spod jej rúk vyšli celé generácie študentov. Značná časť týchto mladých ľudí si našla uplatnenie v niektorej oblasti slovenského kultúrneho života v Maďarsku a národnostný život obohacujú do dnešných dní. Mária Žiláková sa podieľa na práci a zostavovaní jediného slovenského metodického časopisu vydávaného v Maďarsku a pri každej otázke, ktorá je spojená so slovenskou národnostnou výučbou, sa pýtajú na jej názor. Dôkazom jej početnej vedeckej a zberateľskej práce je tiež jej bohatá publikačná činnosť.

Vedecké, pedagogické a ľudské hodnoty doc. Dr. hab. Márie Žilákov-vej, PhD., boli vyzdvihnuté viacerými oceneniami: spomeňme *Pamätnú medailu Univerzity Komenského* za prínos v oblasti slovákistiky a jej propagácie vo svete (2004), cenu *Za našu národnosť* (2011), cenu *Pro Ethnographia Minoritatum* (2015).

Zostavila: Tünde Tušková

Osobná bibliografia Márie Žilákovej

1. Knihy

MONOGRAFIE

1. Nárečie troch slovenských obcí v Bakonyi s osobitným zreteľom na pozostatky aoristu. Budapešť: Vydavateľstvo učebníc / Tankönyvkiadó 1986. 87 s.
2. Ľudové liečenie Slovákov v Maďarsku. Kniha vychádza z príležitosti okrúhleho životného jubilea autorky. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko 2009. 462 s.

PRAMENNÁ EDÍCIA

1. Cirkevné piesne v rukopisnom zošite z Bánhidy. Vplyv jarmočnej/letákovej literatúry na obradný jazyk Bánhidanov / Egyházi énekek egy bánhidai kéziratok füzetben. Pönyvairóval kiadványok hatása a bánhidai szlovák egyházi nyelvére. Tatabánya–Bánhida: Bánhidai Szlovák Nemzetiségi Önkormányzat – Komárom–Esztergom Megyei Szlovák Önkormányzat 2013. (Prvé vydanie 65 s., druhé opravené a doplnené vydanie 73 s.)
2. Poslyšte mile, čo chci spívaťi... (Produkty jarmočnej tlače – zbierka púťových piesní ako rodinná relikvia) / Szeretettel hallgassatok, amit majd éneklek... (A cérnakönyv mint családi relikvia). Budapest: ELTE BTK Szlav Filológiai Tanszék 2016. 270 s.
3. Mária Žiláková – Zuzana Kunovcová-Gulyásová: Písmná pozostalost' Štefana Chovanca staršieho a mladšieho / Id. és ifj. Chovanyecz István írásbeli hagyatéka. Bánhedešské zošity 1. / Bánhegyesi füzetek 1. Veľký Bánhedeš / Nagybánhegyes: Spolok pre zachovanie slovenských tradícií vo Veľkom Bánhedeši / Nagybánhegyesi Hagyományörző Szlovák Közhasznú Egyesület 2017. 172 s.

4. Kutlíkovci na Bánhedeši / A Kutlikok Bánhegyesen. Bánhedešské zošity 2. / Bánhegyesi füzetek 2. Veľký Bánhedeš/Nagybánhegyes: Spolok pre zachovanie slovenských tradícií vo Veľkom Bánhedeši / Nagybánhegyesi Hagyományörző Szlovák Közhasznú Egyesület 2018. 236 s.
5. Počúvajte málo, čo sa iste stálo... (Písomná pozostalosť viacgeneračnej rodiny Izingovcov) / Igaz történetre figyelmezzetek... (A többgenerációs Izing családírásbeli hagyatéka). Budapest: Tatabánya-Bánhida Szlovák Nemzetiségi Önkormányzata 2018. 454 s.
6. Rukopisná pamätnica Michala Chovanca z rokov vojenčiny / Chovanyecz Mihály Katonaéveinek emlékezete. Bánhedešské zošity 3. / Bánhegyesi füzetek 3. Veľký Bánhedeš/Nagybánhegyes: Spolok pre zachovanie slovenských tradícií vo Veľkom Bánhedeši / Nagybánhegyesi Hagyományörző Szlovák Közhasznú Egyesület 2019. 270 s.
7. Domáca kronika záhadnej rodiny Kulíkovcov / A rejtélyes Kulik család parasztkronikája. Bánhedešské zošity 4. / Bánhegyesi füzetek 4. Veľký Bánhedeš / Nagybánhegyes: Spolok pre zachovanie slovenských tradícií vo Veľkom Bánhedeši / Nagybánhegyesi Hagyományörző Szlovák Közhasznú Egyesület 2020. 355 s.

ZBORNÍKY

1. Dynamika jazyka Slovákov v Maďarsku. Štúdie. Budapest: ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék 2004. 220 s.
2. Moje stretnutie s Čívanmi a ich kultúrou. Súbor štúdií. Békešká Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2020. ISBN 978-615-5330-20-9

EDITORSTVO ZBORNÍKOV

1. Slovenčina v menšinovom prostredí. Materiály z medzinárodnej vedeckej konferencie Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku: Békešká Čaba, 16 – 17. októbra 2003. Eds. Uhrinová Alžbeta – Žiláková Mária. Békešká Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2004. 451 s.
2. Používanie slovenského jazyka v Békeškej župe. Reds. Uhrinová Alžbeta – Žiláková Mária. Békešká Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2005. 487 s.

3. Aktuálne problémy slovakistiky. Budapest: ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék 2007. 208 s.
4. Slovenský jazyk v Maďarsku. Bibliografia a štúdie / A szlovák nyelv Magyarországon. Bibliográfia és tanulmányok I. – II. Reds. Uhrinová Alžbeta – Žiláková Mária. Békešska Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2008. 353+386 s.
5. Jazykovedné dielo Sama Czambela / Czambel Samu nyelvészeti életműve. Budapest: Balassi Kiadó 2010. 153 s.
6. Kontexty identity. Jubilejný zborník na počesť Anny Divičanovej / Az identitás összefüggései. Köszöntő könyv Gyivicsán Anna tiszteletére. Eds. Krekovičová Eva – Uhrinová Alžbeta – Žiláková Mária. Békešska Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2010. 554 s.
7. Konfesia a národ. Kontexty konfesionálnej a národnej identity slovenskej spoločnosti v 19. a 20. storočí. Eds. Žiláková Mária – Szudová Krisztína Eszter – Demmel József. Békešska Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2017. 253 s.
8. Slovenské inšpirácie z Tardoša. 35. interdisciplinárny výskumný tábor Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku. Eds. Tušková Tünde – Žiláková Mária. Békešska Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2018. 271 s.
9. „Mať volá?“ Výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom v rokoch 1946 – 1948. Štúdie z medzinárodnej vedeckej konferencie VÚSM. Výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom v rokoch 1946 – 1948 a jej následky na ľudské osudy. Békešska Čaba 16. – 17. novembra 2017. Eds. Žiláková Mária – Demmel József. Békešska Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2018. 290 s.
10. „Hív az anyaföld?“. A Csehszlovákia és Magyarország közötti lakosságcsere. 1946 – 1948. Reds. Zsilák Mária – Demmel József. Békešcsaba: Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete 2020. ISBN 978-615-5330-14-8

2. ČLÁNKY vo vedeckých časopisoch

ŠTÚDIE

1. Stopy aoristovej koncovky –ch v jazyku troch obcí v Maďarsku so západoslovenským nárečím. In: *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 1984, roč. 30, s. 225 – 237.
2. Z ľudového liečenia troch bakonských obcí. In: *Národopis Slovákov v Maďarsku*, 1986, roč. 6, s. 119 – 154.
3. Svojské črty slovenských ľudových modlitieb v porovnaní s maďarskými a slovinskými. In: *Národopis Slovákov v Maďarsku*, 1988, roč. 7, s. 151 – 160.
4. Ľudové liečenie v obciach Šári a Mlynky. In: *Národopis Slovákov v Maďarsku*, 1990, roč. 8, s. 42 – 62.
5. Pokus o spoločnú slovanskou právnickou terminológiu v r. 1850. In: *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 1990, roč. 36, s. 192 – 195.
6. Príloha národopisných prameňov. Z národopisných táborov DZSM. in: *Národopis Slovákov v Maďarsku*, 1990, roč. 8, s. 145 – 158.
7. A délföldi szlovák nyelvjárások funkcionális rétegződése. In: *Hungarológia*, 1993, roč. 3, s. 180 – 186.
8. P. J. Šafárik – kodifikátor slovanskej terminológie. In: *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 1993, roč. 38, č. 1 – 2, s. 241 – 245.
9. A magyar-szlovák együttélés problémái nyelvi-nyelvhasználati aspektusból (két dél-szlovákiai településen végzett vizsgálat tükrében). In: *Kétnyelvűség. Nyelv-és Kultúrokológiai Szaklap*, 1994, roč. 1, č. 2, s. 4 – 7.
10. Szlovák nyelv és irodalom szak az ELTE Szláv Filológiai Tanszékén. In: *Iskolakultúra. A Pedagógusok Szakmai-Tudományos Folyóirata*, 1994, roč. 4, č. 8, s. 68 – 69.
11. Z ľudového liečenia Novej Huty (Bükkszentkereszt). In: *Národopis Slovákov v Maďarsku*, 1995, roč. 15, s. 123 – 133.
12. Bükkszentkereszt népi orvoslásából. In: *Válogatás a magyarországi nemzetiségek néprajzi kötetéből*, 1996, roč. 1, s. 158 – 164.
13. Szlovakizmusok a magyarországi szlovákok magyar nyelvhasználatában. In: *Bibliotheca Slavica Savariensis*, 1996, roč. 3, s. 124 – 133.

14. A magyarországi szlovákok beszélt nyelvi tökörfordításainak néhány típusa. In: Hungaro-Slavica, 1997, roč. 1, s. 363 – 367.
15. Ľudové liečenie v Malom Kereši. In: Národopis Slovákov v Maďarsku, 1997, roč. 13, s. 11 – 26.
16. Kiskörös (Malý Kereš) népi orvoslása. In: Válogatás a magyarországi nemzetiségek néprajzi kötetéből, 1998, roč. 2, s. 32 – 43.
17. Písmenné pamiatky ľudového liečenia v Békésskej Čabe. In: Národopis Slovákov v Maďarsku, 1998, roč. 14, s. 31 – 44.
18. Písmenné pamiatky vysokej kultúry zadunajských obcí Tárnok a Šóskút. In: Národopis Slovákov v Maďarsku, 1999, roč. 15, s. 157 – 167.
19. Špecifiká ľudového liečenia a jeho miesto v tradičnej kultúre Slovákov v Maďarsku. In: Národopis Slovákov v Maďarsku, 2000, roč. 16, s. 35 – 70.
20. Ľudové modlitby Pilíšskeho regiónu. In: Národopis Slovákov v Maďarsku, 2001, roč. 17, s. 59 – 66.
21. Változó világ – változó világkép. In: Hungaro-Slavica, 2001, roč. 2, s. 326 – 333.
22. A hercegszántói szlovákok. In: Studia Slavica Savariensia. VII. Nemzetközi Szlavisztika Napok, 2002, roč. 5, č. 1 – 2. 573 – 581.
23. Frazeológia v Komlóšskom slovenskom výkladovom nárečovom slovníku. In: Studia Russica, 2003, roč. 20, s. 495 – 499.
24. Hungarian Loanwords in the Dialect Dictionary of Béltince. In: Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae, 2003, roč. 48, č. 1 – 2, s. 335 – 342.
25. Slovanské súvislosti básne Mihály Vörösmartyho Szép Ilonka. In: Studia Slavica Savariensia, 2003, roč. 6, č. 1 – 2, s. 552 – 560.
26. Tóth Sándor János – Tuska Tünde – Uhrin Erzsébet – Zsilák Mária: Sprachtausch und Spracherhalt bei den ungarländischen Slowaken von Tótkomlós. In: Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae, 2005, roč. 50, č. 3 – 4, s. 253 – 266.
27. Slovenská terminológia liečenia v odborných slovníkoch konca 19. a začiatku 20. storočia. In: Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae, 2007, roč. 52, č. 1 – 2, s. 483 – 488.
28. Znaky identity a bilingvizmu v jazykovom obraze sveta Slovákov v Maďarsku. In: Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae, 2010, roč. 55, č. 2, s. 475 – 479.

29. Názory Sama Czambela na niektoré fenomény slovensko-maďarských a maďarsko-slovenských jazykových kontaktov. In: *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 2013, roč. 58, č. 1, s. 219 – 225.
30. Slovenska medicínska terminológia na koncu 18. in v prevom štvrtletí 19. storočia. In: *Studia Slavica Savariensia*, 2013, roč. 17, č. 1 – 2, s. 507 – 512.
31. The archaic strata of the linguistic image of the world (on the basis of Slovenian and Slovak magic formulae). In: *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 2013, roč. 58, č. 2, s. 477 – 487.
32. Bánhida népi orvoslása. In: *Válogatás a magyarországi nemzeti-ségek néprajzi kőtetőiből*, 2014, roč. 7, s. 143 – 151.
33. Funkčné zmeny folklórnych textov v kultúrno-historickom kontexte. In: *Národopis Slovákov v Maďarsku*, 2014, roč. 23, s. 11 – 28.
34. Funkcia žien v obyčajach zimného cyklu – slovensko-bulharské paralely (Chodenie s barborkou - Варварица, Варваринден, Варвардан, deň Lúcie, бабин ден) In: *Národopis Slovákov v Maďarsku*, 2017, roč. 24, s. 121 – 131.
35. Konflikt oficiálnej a ľudovej medicíny v Timravíných novelách Ťapákovci a Skon Paľa Ročku. In: *Romanoslavica*, 2017, roč. 53, č. 4, s. 41 – 49.
36. Pramenný materiál: Svätá omša na narodenie Ježiša v Bánhide. In: *Národopis Slovákov v Maďarsku*, 2017, roč. 24, s. 135 – 142.
37. Ľudová religiozita Slovákov v Zadunajsku / A dunántúli szlovákok népi vallásossága. In: *Acta Etnologica Danubiana*, 2018, roč. 20, s. 141 – 145.
38. „...svaté Agnůšky mé milé děti, každé na svém těle máte nositi...“ In: *Národopis Slovákov v Maďarsku*, 2020, roč. 25, s. 131 – 138.
39. Súradnice starých českých názvov chorób, liekov a liečebných postupov v ľudovom liečení Slovákov v Maďarsku. In: *Národopis Slovákov v Maďarsku*, 2020, roč. 25, s. 131 – 138.

RECENZIE

1. Ferenc Gregor: Die alte ungarische und slowakische Bergbau Terminologie mit ihren deutschen Bezügen. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1985. 344. In: *Hungarológiai Értesítő*, 1987, roč. 7, č. 3 – 4, s. 187 – 188.

2. Külföldön élő csehek kutatása. (Brouček Stanislav: Nad Výzkumem českého etnika v zahraničí. Český lid (77) 1990, s. 129 – 138. In: Regio – Kisebbségtudományi Szemle, 1991, roč. 2, č. 2, s. 228 – 230.
3. Erik Fügedi – Ferenc Gregor – Péter Király: Atlas slovenských nárečí v Maďarsku. Atlas der slowakischen Mundarten in Ungarn. In: Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae, 1994, roč. 39, č. 1 – 2, s. 129 – 131.
4. Erik Fügedi – Ferenc Gregor – Péter Király: Atlas slovenských nárečí v Maďarsku. Atlas der slowakischen Mundarten in Ungarn. In: Magyar Nyelv, 1994, roč. 15, č. 4, s. 477 – 479.
5. Gyivicsán Anna: Anyanyelv, kultúra, közösség. (A magyarországi szlovákok) In: Kétnyelvűség. Nyelv- és Kultúrokológiai Szaklap, 06. 02. 1994, roč. 2, s. 51 – 54.
6. Ján Botík: Slováci v Bulharsku. Bratislava, 1994. 80 p. Slovenské národné múzeum. In: Ethnographia, 1994, roč. 105, č. 1, s. 359 – 360.
7. Karol Tomiš: Szlovák tükörben. Tanulmányok a szlovák-magyar irodalmi kapcsolatok tárgyköréből. In: Irodalomtörténet, 1998, roč. 29 (79), č. 4, s. 673 – 674.
8. Anna Kováčová: Život a kultúra Slovákov v Budapešti v období dualizmu (1867 – 1918) Pilíška Čaba–Ostrihom 2006, 5 – 143., 144 – 145., 146 – 161. Kovács Anna: A szlovákok élete a dualizmus korában (1867 – 1918) Piliscsaba–Esztergom, 2006. 5 – 143., 144 – 145., 146 – 164. In: Slovenský národopis, 2007, roč. 55, č. 2, s. 243 – 246.
9. Šimon, F., Balegová, J. Výrostová, M.: Ján Jesenius: O Krvi. In: Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae, 2009, roč. 54, č. 1, s. 229.

SPRÁVY, PERSONÁLIE

1. Országos konferencia a népi orvoslásról. In: Néprajzi Hírek, 1987, roč. 16, č. 2, s. 70 – 71.
2. Životné jubileum Ondreja Krupu. In: Národopis Slovákov v Maďarsku, 1994, roč. 10, s. 205 – 206.
3. Anna Divičanová 70. ročná. In: Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae, 2010, roč. 55, č. 1, s. 165 – 166.

3. Štúdie v zborníkoch

1. Oslovenie v modlitbách z obcí Dabas a Pilisszentkereszt. In: Szlavisztikai Tanulmányok. Emlékkönyv Király Péter 70. születésnapjára. Red. Gregor Ferenc – Nyomárkay István. Budapest: ELTE Szláv Filológiai Tanszék 1987, s. 439 – 449.
2. Poznatky z výskumu v Nesvadoch. In: Etnokultúrny vývoj na Južnom Slovensku. Na území medzi Dolným Váhom a Ipľom. Red. Podolák Ján. Bratislava: Katedra etnológie FFUK 1992.
3. Syntaktické zvláštnosti miešaného nárečia obce Dabas (Dabaš). In: Труды по славяноведению. Szlavisztikai tanulmányok. Red. Nyomárkay István – Hollós Attila – Zoltán András. Budapest: ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék 1992, s. 181 – 197.
4. A tótkomlói szlovák nyelv funkcionális rétegződése. In: Tótkomlós néprajza. A település alapításának 250. évfordulója tiszteletére. Red. Szincsek György. Tótkomlós: Tótkomlós Város Önkormányzata 1996, s. 363 – 372.
5. Népi orvoslása tótkomlói szlovákoknál. In: Tótkomlós néprajza. A település alapításának 250. évfordulója tiszteletére. Red. Szincsek György. Tótkomlós: Tótkomlós Város Önkormányzata 1996, s. 261 – 274.
6. Slovakizmy v maďarských prejavoch Slovákov v Maďarsku. In: Sociolingvistika Slovaci 2. Sociolingvistika a areálová lingvistika. Red. Onrejovič Slavomír. Bratislava: Veda 1996, s. 158 – 164.
7. Sarvašania a slovenský jazyk. In: 275 rokov v Sarvaši. Sympózium o Slovákoch v Maďarsku. Sarvaš, 1997. Békésska Čaba: Slovenský výskumný ústav v Békeškeji Čabe 2001, s. 103 – 110.
8. Alföldi szlovákok műfordítás kísérletei. In: Nyelv-Stílus-Irodalom. Köszöntő könyv Péter Mihály 70. születésnapjára. Red. Zoltán András. Budapest: ELTE 1998, s. 634 – 638.
9. A békéscsabai temetők szlovák nyelvű sírfeliratai. In: Temetők Békéscsabán. Red. Somogyi Józsefné. Békéscsaba 2001, s. 55 – 58.
10. Betegségek okozói – mitikus lények, betegség démonok. In: Test, lélek, természet. Tanulmányok a népi orvoslás emlékeiből. Köszöntő kötet Grynaeus Tamás 70. születésnapjára. Red. Barna Gábor – Kótyuk Erzsébet. Budapest – Szeged: Kairosz Kiadó 2002, s. 127 – 132.

11. Archív slovenských nárečí v Maďarsku. Zásady archivovania. In: Prvé desaťročie Slovenského výskumného ústavu 1990 – 2000. Reds. Divičanová Anna – Chlebnický Ján. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2003, s. 62 – 69.
12. Játék a kétnyelvűséggel. (Beszélő nevek Závada Pál regényeiben). In: Köszöntő könyv Kiss Jenő 60. születésnapjára. Reds. Hajdú Mihály – Keszler Borbála. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet 2003, s. 753 – 757.
13. Lexika liečiteľstva v Novom maďarsko-slovenskom slovníku Štefana Jančoviča. In: V službách etnografie. Zborník na počesť sedemdesiatin Ondreja Krupu / A néprajztudomány szolgálatában. Köszöntőkönyv Krupa András 70. születésnapja tiszteletére. Reds. Divičanová Anna – Krekovičová Eva – Uhrinová Alžbeta. Békešská Čaba 2004, s. 521 – 534.
14. A szlovák szótárirodalom. In: Kis szláv lexikográfia. Reds: Nyomárkay István – Vig István. Budapest: ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék 2005, s. 198 – 221.
15. Žiláková Mária – Tušková Tünde: Jazyková charakteristika eku-menického časopisu – Cesta, Pravda a Život. In: 15 rokov Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku. Reds. Divičanová Anna – Uhrinová Alžbeta. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2005, s. 197 – 214.
16. Tóth Alexander Ján – Tušková Tünde – Uhrinová Alžbeta – Žiláková Mária: Jazyková situácia v Slovenskom Komlóši. In: Používanie slovenského jazyka v Békešskej župe. Red. Uhrinová Alžbeta – Žiláková Mária. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2005, s. 240 – 324.
17. Premeny neštandardizovaných a štandardizovaných podôb slovenského jazyka v Békešskej župe. In: Používanie slovenského jazyka v Békešskej župe. Reds. Uhrinová Alžbeta – Žiláková Mária. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2005, s. 24 – 71.
18. Vörösmarty Mihály Szép Ilonka című költeményének szláv vonatkozásai. In: A Duna vallomása. Tanulmányok Käfer István hetvenedik születésnapjára. Reds. Ábrahám Barna – Pilecky Marcel. Piliscsaba: Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar 2006, s. 427 – 433.

19. A nyelvjárások elhalásának folyamata a magyarországi szlovák nyelvszigeteken. In: A szlovák nyelv Magyarországon. Bibliográfia és tanulmányok I. Red. Uhrin Erzsébet – Zsilák Mária. Békéscsaba: Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete 2008, s. 58 – 89.
20. A Magyarországi szlovákok néprajza (nyelvezete és nyelvészeti problémák). In: A szlovák nyelv Magyarországon. Bibliográfia és tanulmányok II. Red. Uhrin Erzsébet – Zsilák Mária. Békéscsaba: Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete 2008, s. 24 – 40.
21. Az érem két oldala. In: A szlovák nyelv Magyarországon. Bibliográfia és tanulmányok II. Red. Uhrin Erzsébet – Zsilák Mária. Békéscsaba: Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete 2008, s. 140 – 148.
22. Dve stránky jednej mince. In: Slovenský jazyk v Maďarsku. Bibliografia a štúdie II. Red. Uhrinová Alžbeta – Žiláková Mária. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2008, s. 133 – 139.
23. Národopis Slovákov v Maďarsku (1975 – 2007) – jazyková analýza. In: Slovenský jazyk v Maďarsku. Bibliografia a štúdie II. Red. Uhrinová Alžbeta – Žiláková Mária. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2008, s. 11 – 24.
24. Odumieranie nárečí na slovenských jazykových ostrovoch v Maďarsku. In: Slovenský jazyk v Maďarsku. Bibliografia a štúdie I. Red. Uhrinová Alžbeta – Žiláková Mária. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2008, s. 49 – 57.
25. Súčasný stav slovenských nárečí v Maďarsku. In: Jazykovedné štúdie XXVI. História, súčasný stav a perspektívy dialektologického bádania. Red. Múcsková Gabriela. Bratislava: Veda 2009, s. 167 – 174.
26. V4. No 20910029 sz. projektjének elkészült anyaga: Nárečie Senváclava – A MSZKI honlapjának 240 – 325. lapja
27. Tóth Sándor János – Tuska Tünde – Uhrin Erzsébet – Zsilák Mária: A nyelvi másság dimenziói Tótkomlóson. In: Kisebbségek interetnikus kontaktzónában. Csehek és szlovákok Romániában és Magyarországon. Reds. Jakab Albert Zsolt – Peti Lehel. Kolozsvár: Nemzeti Kisebbségkutató Intézet 2010, s. 109 – 149.
28. A nyelvjárások elhalásának folyamata a magyarországi nyelvszigeteken. In: Kisebbségek interetnikus kontaktzónában. Csehek és szlovákok Romániában és Magyarországon. Red. Jakab Albert

- Zsolt – Peti Lehel. Kolozsvár: Nemzeti Kisebbségkutató Intézet 2010, s. 95 – 107.
29. Tóth Sándor János – Tuska Tünde – Uhrin Erzsébet – Zsilák Mária: Dimensiunile alterității lingvistice la Tótkomlós. In: Minorități în zonele de contact interetnic. Cehii și slovacii în România și Ungaria. Eds. Jakab Albert Zsolt – Peti Lehel. Cluj-Napoca: Kriterion 2010, s. 107 – 149.
 30. Komlós (Slovenský Komlós/Tótkomlós) versus Bánhedeš (Veľký Bánhedeš/Nagybánhegyes), čili/alebo „bibličina“ vs. „štúrovčina“. In: Kontexty identity. Jubilejný zborník na počesť Anny Divičanovej / Az identitás összefüggései. Köszöntő könyv Gyivicsán Anna tiszteletére. Eds. Krekovičová Eva – Uhrinová Alžbeta – Žiláková Mária. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2010, s. 207 – 216.
 31. Procesul de dispariție a dialectelor insulele lingvistice slovace din Ungaria. In: Minorități în zonele de contact interetnic. Cehii și slovacii în România și Ungaria. Eds. Jakab Albert Zsolt – Peti Lehel. Cluj-Napoca: Kriterion 2010, s. 93 – 106.
 32. Prvky turčianskeho nárečia v slovenských dialektoch v Maďarsku. In: Jazykovedné štúdie XXVIII. Súradnice súčasnej slovenskej dialektológie. Red. Balleková Katarína. Bratislava: Veda 2010, s. 177 – 182.
 33. Bulhari v slovenskej obci Čiv. In: Jazykovedné štúdie XXIX. Život medzi apelatívami a propriami. Red. Valentová Iveta. Bratislava: Veda 2011, s. 199 – 209.
 34. Cirkevná kultúra mimo kánonu – ako špecifická vrstva tradičnej kultúry Slovákov v Maďarsku. In: Otázky vývoja kultúry / A kultúrafejlődés kérdései II. Cirkevná kultúra Slovákov v Maďarsku / A magyarországi szlovákok egyházi kultúrája. Eds. Divičanová Anna – Kováčová Anna. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2011, s. 164 – 211.
 35. Czech-Hungarian and Hungarian-Czech Dictionaries – A Historical Overview. In: Hungarian Lexicography I. Bilingual Dictionaries. (Lexikográfiai füzetek 5). Eds. Fábíán Zsuzsanna. Budapest: Akadémiai Kiadó 2011, s. 171 – 178.
 36. Slovak-Hungarian and Hungarian-Slovak Dictionaries- A Historical Overview. In: Hungarian Lexicography I. Bilingual Dictionaries.

- (Lexikográfiai füzetek 5). Eds. Fábián Zsuzsanna. Budapest: Akadémiai Kiadó 2011, s. 179 – 192.
37. Slovanské súvislosti básne Mihálya Vörösmartyho: Szép Ilonka. In: Globinska moč besede. Red. prof. dr. Martini Orožen ob 80. obletnici. (Zora 80). Red. Jesenšek Marko. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta 2011, s. 640 – 647.
 38. Diglosia Slovákov v Maďarsku. In: Individualna in kolektivna dvojezičnost. (Slavica Slovenica). Eds. Stankovska Petra – Wtrowska Maria – Pallay Jozef. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete 2012, s. 97 – 105.
 39. Charakteristické črty šaranského nárečia. Osnova. In: Materiálové príspevky ku kultúre a spôsobu a života v Dabaši-Šáre. Eds. Kováčová Anna – Tušková Tünde – Hornoková Uhrinová Alžbeta. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2012, s. 18 – 21.
 40. Kontakty so širším a užším regiónom v dvoch zložkách tradičnej kultúry. In: Materiálové príspevky ku kultúre a spôsobu a života v Dabaši-Šáre. Eds. Kováčová Anna – Tušková Tünde – Hornoková Uhrinová Alžbeta. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2012, s. 22 – 23.
 41. Odras cudzojazyčného prostredia v najnovšej vrstve lexiky Slovákov v Maďarsku. In: Jazykoveda v pohybe. Autorky a autori venujú k životnému jubileu Prof. PhDr. Olge Orgoňovej, CSc. a Prof. PhDr. Jurajovi Dolníkovi, DrSc. Ed. Bohunická Alena. Bratislava: Univerzita Komenského Bratislava 2012, s. 274 – 280.
 42. A szlovák társadalom XIX. századi ruszofil irányultságának tényezői. In: Szlávok és magyarok. Köszöntő könyv Zoltán András 65. születésnapjára. Red. Kroó Katalin – Szabó Tünde. Budapest: ELTE Orosz Irodalom és Irodalomkutatás Összehasonlító Tanulmányok Doktori Program 2015, s. 255 – 261.
 43. Szerbek hozadéka a szlovák kultúrában. In: Opera 3,14. Tanulmánykötet Milosevits Péter tiszteletére. Red. Lukács István. Budapest: ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék 2015, s. 237 – 249.
 44. Vplyv jarmočnej/letákovéj literatúry na obradný jazyk Bánhidánov. In: Jazykovedné štúdie XXXII. Prirodzený vývin jazyka a jazykové kontakty. Eds. Balleková Katarína – Králik Ľubor – Múcsková Gabriela. Bratislava: Veda 2015, s. 545 – 550.

45. Historické údaje o slovenských školách na jazykových ostrovoch v Maďarsku. In: Škola základ života. História školstva v archívnych dokumentoch. Eds. Červenková Ivana – Tvrdoňová Daniela. Bratislava: Slovenský národný archív 2016, s. 344 – 354.
46. Ideové a personálne kontakty dolnozemsých kultúrnych dejateľov. In: In Honorem Dagmar Maria Anoca. Red. Olteanu Antoaneta. București : Editura Universității din București 2016, s. 563 – 568.
47. Jazyk letákových pútnych piesní zo škarniclovej tlačiarne. (Na základe rodinnej relikvie z Bánhydy). In: Fenomén Ďurovič. Philologica. 67. Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Eds. Ondrejovič Slavomír – Behýlová Júlia. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave 2016, s. 119 – 126.
48. Magyar nyelvi jelenségek a magyarországi szlovákok igehasználatában. In: Omnis amor incipit ab aspectu. Köszöntő könyv Jászay László 65. születésnapjára. Red. Janurik Szabolcs – Palágyi Angéla – Pálosi Ildikó. Budapest: Robinco 2016, s. 279 – 286.
49. Magyarországi szlovák települések keleti rítusú nyelvmélei. In: Magyarország és a keleti kereszténység – templomok, kultuszok, nyelvmélekek. Tanulmánykötet a Bolgár Ortodox Egyházközség alapításának 100. évfordulója alkalmából. Reds. Menyhárt Krisztina – Dudás Mária. Budapest: Bolgár Kulturális Fórum 2016, s. 116 – 129.
50. Možnosti rehabilitácie nárečí. In: Rojena v nárečje. Akademikinja prof. dr. Zinka Zorko ob 80-letnici. (Zora 114). Reds. Jesenšek Marko – Karničar Ludvik – Rajh Bernard. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta 2016, s. 91 – 99.
51. Podoby slovenského jazyka a identity slovenskej minority v Maďarsku na začiatku 21. storočia. In: Jazyk krajín V4 v súčasnej Európe. Jazyk ako prostriedok na vyjadrenie a formovanie identity. Eds. Huťková Anita – Šuša Ivan. Banská Bystrica: UMB v Banskej Bystrici, Filozofická fakulta 2016, s. 299 – 310.
52. A budai Egyetemi nyomda szlovák kiadványainak nyelvváltozatai az egységes modern irodalmi nyelv kialakulása tükrében. In: Nexus Linguarum. Köszöntő kötet a 80 éves Nyomárkay István akadémikus tiszteletére. Red. Lukács István. Budapest: ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék 2017, s. 385 – 395.

53. Az alföldi szlovákság szerb kapcsolatai. In: Szláv kutúrák, irodalmak és nyelvek. Red. Urkom Aleksander. Budapest: ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék 2017, s. 189 – 202.
54. A békéscsabai szlovák evangélikusság lelki, szellemi habitusa. A szellemiség általános és jellegzetes jegyei. In: Fejezetek a békéscsabai szlovákok múltjából és jelenéből. Eds. Kmet' Miroslav – Tuska Tünde – Uhrin Erzsébet. Békéscsaba: Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete, 2018, s. 39 – 52.
55. A békéscsabai szlovákság vallási életének európai gyökerei. In: A Békéscsabai Evangélikus Gyülekezet 300 éve. Red. Jároli József. Békéscsaba: Békéscsabai Evangélikus Egyházközség 2018, s. 83 – 98.
56. A Haan klán értékteremtése – egyházi és világi kontextusban. In: Fejezetek a békéscsabai szlovákok múltjából és jelenéből. Eds. Kmet' Miroslav – Tuska Tünde – Uhrin Erzsébet. Békéscsaba: Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete, 2018, s. 121 – 131.
57. A szlovák evangélikus irodalom gyökerei. In: Reformáció és kánon a szláv irodalmakban, kultúrákban és nyelvekben. Red. István Anna. Budapest: ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék 2018, s. 141 – 149.
58. Duchovné dedičstvo čabianskych evanjelikov. Zložky a charakteristické črty evanjelického vyznania Čabänov. In: Kapitoly z minulosti a súčasnosti Slovákov v Békešskej Čabe. Eds. Kmet' Miloslav – Tušková Tünde – Uhrinová Alžbeta. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2018, s. 37 – 49.
59. Olasz és német kőfaragók emlékei egy magyarországi szlovák településen, Tardoson. In: Velencétől Dubrovnikig. Köszöntő kötet Vig István tiszteletére. Reds. Dudás Mária – Dudás Előd. Budapest: ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék 2018, s. 265 – 272.
60. Prínos klanu Haanovcov do cirkevnej a svetskej kultúry. In: Kapitoly z minulosti a súčasnosti Slovákov v Békešskej Čabe. Eds. Kmet' Miloslav – Tušková Tünde – Uhrinová Alžbeta. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2018, s. 37 – 49.
61. Živé fenomény tradičnej kultúry Slovákov v mikroregióne Vérteš-Gereče (Vértes-Gerecse). In: Slovenské inšpirácie z Tardosha. 35. interdisciplinárny výskumný tábor Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku. Eds. Tušková Tünde – Žiláková Mária.

- Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2018, s. 13 – 65.
62. Živé pamiatky ľudovej medicíny v 21. storočí v Bánhide. In: Slovenské inšpirácie z Tardoša. 35. interdisciplinárny výskumný tábor Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku. Eds. Tušková Tünde – Žiláková Mária. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2018, s. 223 – 242.
 63. 19. századi katonahumor. (Chovanyecz Mihály kéziratosa katonai naplójából). In: Humor és sport a szláv kultúrákban. Köszöntő kötet a 60 éves Lukács István tiszteletére. Red. Kiss Szemán Róbert. Budapest: ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék 2019, s. 178 – 187.
 64. A Várnai csata (1444) utóélete írott forrásokban és a szóbeliségben. In: Fejezetek a szláv nyelvtudományból, irodalomból és kultúrából. Reds. Dudás Mária – Menyhárt Krisztina. Budapest: ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék 2019, s. 194 – 204.
 65. Charakteristika jazyka obce Senváclav (Pilisszentlászló). In: Slovenské inšpirácie zo Senváclavu. Eds. Tušková Tünde – Uhrinová Alžbeta: Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2019, s. 199 – 224.
 66. Cirill és Metód Nagymorva Birodalomba érkezése ezeréves évfordulójának megünneplése Tótbánhegyesen (Nagybánhegyesen) 1863-ban. In: Szláv kulturális örökségünk: nyelv, folklór, irodalom. Red. Menyhárt Krisztina. Budapest: Bolgár Kulturális Fórum – ELTE Szláv Filológiai Tanszék 2019, s. 177 – 185.
 67. A lakosságcsere hatása a bánhegyesi szlovákok identitástudatának változásaira. (Családi levelezések alapján). In: „Hív az anyaföld?”. A Csehszlovákia és Magyarország közötti lakosságcsere. 1946 – 1948. Reds. Zsilák Mária – Demmel József. Békéscsaba: Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete 2020. ISBN 978-615-5330-14-8

4. Konferenčné príspevky

1. Svojské črty slovinských ľudových modlitieb v porovnaní s maďarskými a slovenskými. In: Nemzetközi Szlavisztikai Napok II. Red. Gadányi Károly. Szombathely: Művelődési Minisztérium Nemzetiségi Önálló Osztálya 1986, s. 61 – 69.

2. Szlovák népi imádságok sajátosságai a magyar és szlovén népi imádságokkal való összevetésben. In: A III. Békéscsabai Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai. Red. Eperjessy Ernő – Krupa András. Budapest: Művelődési Minisztérium Nemzetiségi Önellő Osztálya 1986, s. 313 – 331.
3. Ľudové liečenie u slovenskej menšiny v Maďarsku v súčasnosti. In: Folklór és tradíció IV. Red. Tátrai Zsuzsanna. Budapest: MTA Néprajzi Kutatócsoport 1987, s. 66 – 77.
4. Terminološki slovarji v drugi polovici 19. stoletja. In: Nemzetközi Szlavisztikai Napok III. Red. Gadányi Károly. Szombathely: Művelődési Minisztérium Nemzetiségi Önellő Osztálya 1988, s. 211 – 215.
5. A magyarországi szlovákok nyelvvállapotáról és kétnyelvűségéről. In: Kétnyelvűség a Kárpát-medencében I. Red. Győri Nagy Sándor – Kelemen Janka. Budapest: Széchenyi Társaság 1991, s. 53 – 61.
6. Poljski del slovarja Juridisch-politische Terminologie für die Slawischen Sprachen Oesterreichs. In: Nemzetközi Szlavisztikai Napok IV. Red. Gadányi Károly. Szombathely: Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola 1991, s. 77 – 82.
7. Identitástudat – nyelvátörökítés. In: Kétnyelvűség a Kárpát-medencében II. Red. Győri Nagy Sándor – Kelemen Janka. Budapest: Széchenyi Társaság 1992, s. 28 – 35.
8. A XIX. sz. második felének terminológiai szótárai. In: Magyarok és szlávok. Red. Fejér Ádám – H. Tóth Imre – Bognár Ferenc – Bibok Károly. Szeged: JATE Szláv Filológiai Tanszék 1993, s. 405 – 414.
9. Funkčné vrstvy dolnozemskej slovenčiny. In: Varia II. Materiály z II. kolokvia mladých jazykovedcov (Modra – Piesok 26. – 27. októbra 1992). Red. Nábělková Míra – Odaloš Pavol. Bratislava – Banská Bystrica: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAS – Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela 1993, s. 84 – 90.
10. Madžarske besede beltinskega slovarja. In: Nemzetközi Szlavisztikai Napok V. Red. Gadányi Károly. Szombathely: Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola Szláv Filológiai Tanszékcsoport 1995, s. 78 – 83.
11. Vplyv Békésskej Čaby ako kultúrneho centra na jazyk dolnozemských Slovákov. In: 275 rokov v Békésskej Čabe. Prednášky Sym-

- pózia o Slovákoch v Maďarsku. Red. Krupa Ondrej. Békésska Čaba: Slovenský výskumný ústav 1995, s. 34 – 41.
12. Problémy spolunažívania v dvoch etnicky zmiešaných obciach na južnom Slovensku / Die probleme des Zusammenlebens in zwei ethnisch vermischten Gemeinden in Südslovakei. In: Kultúrák találkozásai-kultúrák konfliktusai. (Az V. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai Békéscsaba, 1993. október 7 – 8 – 9). Reds. Krupa András – Eperjessy Ernő – Barna Gábor. Budapest: Magyar Néprajzi Társaság 1995, s. 582 – 585.
 13. Pomer dolnozemských Slovákov k spisovnej norme. In: Sociolinguistické a psycholinguistické aspekty jazykovej komunikácie II. Red. Patráš Vladimír. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela 1996, s. 119 – 125.
 14. Ráolvasási formulák szövegtani sajátosságai. In: Az együttélés évezrede a Kárpát-medencében. A Duna-medence népei együttélésének tükröződése a néphagyományban. A VI. Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai: Békéscsaba, 1996. október 2 – 3 – 4. Reds. Eperjessy Ernő – Grin Igor – Krupa András. Békéscsaba – Debrecen: Magyar Néprajzi Társaság 1998, s. 372 – 377.
 15. Nyelvi problémák szépirodalmi tükröben. In: Nemzetközi Szlavisztikai Napok VI. Red. Gadányi Károly. Szombathely – Pécs: Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola – Hrvatski znanstveni zavod 1998, s. 365 – 371.
 16. Pomer dolnozemských Slovákov k štúrovskej kodifikácii spisovného jazyka. In: Nárečia a národný jazyk. Materiály z medzinárodnej vedeckej konferencie, Budmerice 24. – 26. septembra 1997. Red. Ferenčíková Adriana. Bratislava: Veda 1999, s. 261 – 266.
 17. Niektoré typy obrazného vyjadrovania sa v komlőšskom slovenskom jazyku. In: 250 rokov v Slovenskom Komlőši. Prednášky zo sympózia o Slovákoch v Maďarsku. Red. Chlebniczky Ján. Békésska Čaba: Slovenský výskumný ústav 2000, s. 91 – 100.
 18. Manifestation of Identity in the Correspondence of the Resettlers of Veľký Bánhedeš (Nagybánhegyes). In: A nemzetiségi kultúrák az ezredfordulón (Esélyek, lehetőségek, kihívások) / The Minorities at the Turn of Millenium (Chances, Possibilites, Challenges) / Die Kulturen der Nationalitäten an der Jahrtausendwende (Chancen, Möglichkeiten, Herausforderungen). Reds. Ando György –

- Eperjessy Ernő – Grin Igor – Krupa András. Békéscsaba–Budapest: Magyar Néprajzi Társaság 2001, s. 297 – 300.
19. Dvojazyčnosť Slovákov v Maďarsku. In: Bilingvizmus. Minulosť, prítomnosť a budúcnosť. Zborník príspevkov z medzinárodného kolokvia o bilingvizme 22. 2. 2002 FFUK v Bratislave. Red. Štefánik Jozef. Bratislava: Academic Electronic Press 2002, s. 69 – 76.
 20. Nomen est omen v románach Pála/Pavla Závadu. In: Vlastné meno v komunikácii. 15. slovenská onomastická konferencia. Bratislava 6. – 7. septembra 2002. Zborník referátov. Reds. Žigo Pavol – Majtán Milan. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV – Filozofická fakulta Univerzity Komenského – Veda 2003, s. 297 – 306.
 21. Príspevky slavistov z Maďarska v Slovenskej reči. In: Slovenská reč 1932 – 2002. Vedecká konferencia – bibliografia. Red. Slavomír Ondrejovič. Bratislava: Veda 2003, s. 116 – 122.
 22. Bilingvizmus ako fenomén Slovákov v Maďarsku. In: *Slovenčina na začiatku 21. storočia*. na počesť profesora Ivora Ripku. Red. Imrichová Mária. Prešov: Prešovská univerzita 2004, s. 49 – 57.
 23. Ján Stanislav a István Knieszsa. In: Aktuálne problémy slovaktiky. Red. Žiláková Mária. Budapest: ELTE BTK Szlav Filológiai Tanszék 2004, s. 145 – 156.
 24. Jazykový obraz sveta Slovákov v Maďarsku v kontexte bilingvizmu. In: *Súčasná komunikácia v interdisciplinárnych súvislostiach*. Zborník príspevkov z 5. medzinárodnej vedeckej konferencie o komunikácii konanej 3. a 4. septembra 2003 v Banskej Bystrici. Red. Patráš Vladimír. Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied UMB 2004, s. 397 – 405.
 25. Slovenčina v Maďarsku na začiatku 21. storočia. In: Slovenčina v menšinovom prostredí. Štúdie z II. medzinárodnej vedeckej konferencie Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku. Eds. Tóth Alexander Ján – Uhrinová Alžbeta. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2004, s. 433 – 444.
 26. Formovanie sa spoločenského bilingvizmu dolnozemsých Slovákov v druhej polovici 19. a v prvej polovici 20. storočia. In: Bilingvizmus. Minulosť, prítomnosť a budúcnosť. Zborník príspevkov z medzinárodného kolokvia o bilingvizme konanom 22. 2. 2002 na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Brati-

- slave. Red. Štefánik Jozef. Bratislava: Academic Electronic Press 2005, s. 119 – 126.
27. Pätnásť rokov ústavu v službách našej slovenčiny. In: Kultúra, jazyk a história Slovákov v Maďarsku. Materiály z jubilejnej interdisciplinárnej medzinárodnej vedeckej konferencie z príležitosti 15. výročia založenia VÚSM, Budapešť 14. – 15. 10. 2005. Eds. Divičanová Anna –Tóth Alexander Ján – Uhrinová Alžbeta. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2006, s. 179 – 184.
 28. Vörösmarty Mihály Szép Ilonka című költeményének szláv vonatkozásai. In: Kontext – Filológia – Kultúra I. / Kontextus – Filológia – Kultúra I. Reds. Alabán František – Zimányi Árpád. Banská Bystrica – Eger: EKF Líceum Kiadó 2006, s. 225 – 236.
 29. Bulhari v slovenskej obci Čív (Piliscsév) v Maďarsku. In: Slovensko-slovanské jazykové, literárne a kultúrne vzťahy. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie 4 – 7. október 2006. (Acta Facultatis Philologicae Universitatis Prešoviensis. Slavistický zborník 6. Red. Dudášová Júlia. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove Filozofická fakulta 2007, s. 275 – 290.
 30. Niektoré súvislosti jazyka a komunikácie slovenskej minority v Maďarsku. In: Jazyk a komunikácia v súvislostiach II. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie konanej 6. – 7. 9. 2007 na Katedre slovenského jazyka Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Red. Orgoňová Oľga. Bratislava: Univerzita Komenského 2007, s. 247 – 255.
 31. Az EU szellemében a közoktatás területén végrehajtott egységesítési törekvések hatása a nyelvre. In: Kontext – Filológia – Kultúra II. / Kontextus – Filológia – Kultúra II. Red. Alabán František. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Filologická fakulta, Katedra hungaristiky 2008, s. 57 – 63.
 32. Beszélő nevek Závada Pál regényeiben. (Jadviga párnája, 1997, Milota, 2002, A fényképész utókora 2004.) In: Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai. Balatonszárszó, 2007. június 22–24. Reds. Bölcskei Andrea – N. Császi Ildikó. Budapest: Károli Gáspár Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék 2008, s. 639 – 646.
 33. Vplyv najnovších integračných nariadení na jazyk našich učebníc (A legújabb integrációs rendelkezések hatása tankönyveink nyel-

- vére.) In: *Slovenčina v menšinovom prostredí. Štúdie z II. medzinárodnej vedeckej konferencie Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku*. Eds. Tóth Alexander Ján – Uhrinová Alžbeta. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2008, s. 513 – 519.
34. Možnosti uchovávanía tradícií v premenách doby na 160 ročnej budapeštianskej katedre slavistiky. In: *Slavistika v premenách času. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie 23-24. apríla 2009 pri príležitosti 100. výročia narodenia prof. PhDr. Štefana Tóbika, CSc., 40. výročia založenia lektorátu poľského jazyka na FF UPJŠ/PU, 15. výročia založenia Katedry slavistiky Filozofickej fakulty UPJŠ/PU*. Red. Dudášová Júlia. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity 2009, s. 121 – 129.
 35. Tušková Tünde – Žiláková Mária: O zaniknutom ekumenickom časopise *Cesta, Pravda a Život*. In: *Varia XVI. Zborník materiálov zo XVI. Kolokvia mladých jazykovedcov. (Častá-Papiernička 8. – 10. 11. 2006)*. Red. Múcsková Gabriela. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 2009, s. 513 – 520.
 36. Onomastika v jazykovej praxi *Národopisu Slovákov v Maďarsku*. In: *Lexika slovenskej onymie. Zborník zo 17. onomastickej konferencie Trnava 12. – 14. 9. 2007*. Reds. Hladký Juraj – Valentová Iveta. Bratislava: Veda 2010, s. 412 – 418.
 37. Paralely vo vývoji jednoduchých minulých časov v slovenčine a slovinčine. In: *90. výročie vzniku Univerzity Komenského v Bratislave a Univerzity v Ľublňane / 90. obletnica ustanovitve Univerze v Ljubljani in Univerze Komenskega v Bratislavi*. Ed. Vojtechová Poklač Saša – Vojtech Miloslav. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave 2010, s. 118 – 127.
 38. Spisovná slovenčina a jej regionálne obmeny. In: *Kanoni doma in vani. Zborník radova znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem (Budimpešta, 2. travnja 2009)*. Red. Lukač Stjepan. Budimpešta: Hrvatska manjinska samouprava Budimpešte 2010, s. 57 – 72.
 39. Vplyv uhorského, resp. maďarského prostredia na jazykovedné dielo Sama Czambela. In: *Jazykovedné dielo Sama Czambela / Czambel Samu nyelvészeti életműve*. Red. Žiláková Mária. Budapest: Balassi Kiadó 2010, s. 31 – 38.

40. Ambivalentný vzťah dolnozemských farárov k štúrovčine. In: Evanjelická cirkev v živote dolnozemských Slovákov. Zborník materiálov z rovnomennej medzinárodnej vedeckej konferencie, konanej v rámci osláv 200. výročia položenia základného kameňa evanjelického kostola v Nadlaku, ktorú zorganizoval Evanjelický luteránsky cirkevný zbor v Nadlaku a ktorá sa uskutočnila 19. mája 2012 v Nadlaku. Eds. Vanko Juraj Dušan – Kukučka Ján. Arad – Nadlak: Gutenberg Univers 2013, s. 87 – 100.
41. Dialekty a otázky identity. In: Philologica LXXI. Zborník Filozofickej Fakulty Univerzity Komenského. Ed. Dobríková Mária. Bratislava: Filozofická fakulta UK v Bratislave 2013, s. 123 – 129.
42. Fenomén na ústupe: diglosia Slovákov v Maďarsku. In: Slovenský jazyk a kultúra v menšinovom prostredí. Eds. Kováčová Anna – Uhrinová Alžbeta. Békešská Čaba: Výskumný ústav CSSM 2013, s. 31 – 39.
43. Písomné záznamy o zdravotníctve dolnozemských lokalít mestského rázu. In: Od špitála k nemocnici. Zdravotníctvo, sociálna starostlivosť a osвета v dejinách Slovenska. Eds. Fialová Ivana – Tvrdonová Daniela. Bratislava: Slovenský národný archív 2013, s. 34 – 39.
44. Tušková Tünde – Žiláková Mária: Frazelogické jednotky dolnozemských Slovákov s lexémou voda. In: Вода в славянской фразеологии и паремииологии / Víz a szláv frazeológiában és paramiológiában / Water in slavic phraseology and paremiology. Red. Zoltán András – Fedoszov Oleg – Janurik Szabolcs. Budapest: Tinta Könyvkiadó 2013, s. 646 – 651.
45. A bolgár kertészek gazdasági szerepe a pilisi térségben a 19. század végén és a 20. század elején. In: Gazdaság és kultúra. A nemzetiségek gazdasági és kulturális tevékenysége Magyarországon a 19. és a 20. században. Red. Menyhárt Krisztina. Budapest – Kecskemét: Bolgár Kulturális Fórum – Kecskeméti Bolgár Önkormányzat 2014, s. 37 – 46.
46. Szlovák kisebbség Bulgáriában – bolgár kisebbség Szlovákiában. In: A mai bulgarisztika tudományos perspektívái. Az ELTE BTK bolgár szak alapításának 60. évfordulója alkalmából rendezett nemzetközi konferencia tanulmányai. Reds. Dudás Mária – Menyhárt Krisztina – Nyagolova Natalia. Budapest: ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék. 2015, s. 319 – 325.

47. Variety jazyka písaných pamiatok ľudovej religiozity slovenských komunít rímskokatolíckeho vyznania. In: Duchovná a sociálna kultúra menšín v majoritnom prostredí. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie venovanej životnému jubileu etnografa Ondreja Krupu. Eds. Kováčová Anna – Uhrinová Alžbeta. Békéšska Čaba: Výskumný ústav CSSM 2015, s. 149 – 156.
48. Jazykové špecifiká dolnozemských divadelných hier. In: Divadelné múzy na Dolnej zemi. Zborník prác z rovnomennej medzinárodnej konferencie, ktorá sa konala v Nadlaku 18. – 19. marca 2016. Eds. Ambruš Miroslav Ivan – Hlásznik Pavol – Unc Bianca. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko 2016, s. 27 – 32.
49. Ľudová medicína Slovákov v Maďarsku. (Na pomedzí dvoch kultúr – v európskom kontexte). In: Ľudová medicína a jej špecifiká. Zborník vedeckých príspevkov z medzinárodnej interdisciplinárnej vedeckej konferencie. Eds. Haladová Silvia. Trnava: Univerzita Cyrila a Metóda v Trnave 2016, s. 48 – 59.
50. Dynamika prvkov folklóru v našej menšinovej kultúre: tradičná kultúra vs. vysoká kultúra. In: Národopisné aspekty v kultúre dolnozemských Slovákov. Zborník prác z rovnomennej medzinárodnej konferencie, ktorá sa konala v Nadlaku 16. – 19. marca 2017. Eds. Ambruš Miroslav Ivan – Hlásznik Pavol – Unc Bianca. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko 2017, s. 79 – 84.
51. Funkcie nárečí v enklávnom postavení v premenách času. In: 270 rokov dejín literatúry a jazyka vo Vojvodine. Zborník prác z medzinárodnej konferencie, ktorá sa konala v Novom Sade 16. októbra 2015. Red. Hodoličová Jarmila. Nový Sad: Univerzita v Novom Sade, Filozofická fakulta, Oddelenie slovakistiky 2017, s. 258 – 265.
52. Prívrženci Ľudovíta Štúra na dolnozemských jazykových ostrovoch. In: Jazykovedné dielo Ľudovíta Štúra v historických a súčasných interpretáciách. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie k 200. výročiu narodenia Ľudovíta Štúra. Eds. Ondrejovič Slavomír – Kmitňová Jaroslava. Bratislava: Veda 2017, s. 189 – 201.
53. Samo Czambel o Slovákoch a slovenskom jazyku v reprezentatívnej edícii *Az Osztrák Magyar Monarchia írásban és képekben* (Rakúsko-uhorská monarchia v textoch a obrazoch) (1885 – 1901). In: Jazyk a jazykoveda v pohybe II. Na počesť Slavomíra Ondrejoviča. Zborník z medzinárodnej konferencie (Sociolingvis-

- tika, perspektívy, limity a mýty (Smolenice 11. – 12. 4. 2016). Eds. Chocholová Bronislava – Molnár Satinská Lucia – Múcsková Gabriela. Bratislava: Veda 2017, s. 386 – 394.
54. Variety cirkevného jazyka na slovenských jazykových ostrovoch v Maďarsku. In: Jazyk a jazykoveda v súvislostiach. Reds. Orgoňová Oľga – Bohunická Alena – Múcsková Gabriela – Muziková Katarína – Popovičová Sedláčková Zuzana. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave 2017, s. 636 – 643.
 55. Vplyv výmeny obyvateľstva na vývoj identity Slovákov z Veľkého Bánhedeša (Nagybánhegyes). (Na podklade rodinnej korešpondencie). In: „Mať volá?“ Výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom v rokoch 1946-1948. Štúdie z medzinárodnej vedeckej konferencie VÚSM Výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom v rokoch 1946 – 1948 a jej následky na ľudské osudy Békešská Čaba 16. – 17. novembra 2017. Eds. Demmel József – Žiláková Mária. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2018, s. 191 – 205.

5. Učebnice a študijné materiály

1. Nyelvi szintek mérése az ELTE Szláv Filológiai Tanszékének szlovák nyelv és irodalom szakán. Knihnica Ústavu baltských a slovanských filológií FF ELTE. 1997. 60 s. (rukopis)
2. A szlovák nyelv. In: Szláv civilizáció (HEFOP-3.3.1-P-2004-09-01341/1.0-4123-079/2005.sz.). 2006. Dostupné na internete: <http://gepeskonyv.btk.elte.hu/adatok/Szlavisztika/79Luk%E1cs/documents/szlovak-nyelv.pdf>
3. Uhrinová Hornoková Alžbeta – Kiss Szemán Róbert – Lásik Michal – Žiláková Mária: Dejiny a kultúra Slovákov v Maďarsku pre 9. – 10. ročník. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó 2012. 176 s.
4. Uhrinová Hornoková Alžbeta – Kiss Szemán Róbert – Lásik Michal – Žiláková Mária: Dejiny a kultúra Slovákov v Maďarsku. Slovenská vzdelanost' pre 11. – 12. ročník. Budapest: Oktatás-kutató és Fejlesztő Intézet (Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó Zrt.) 2014. 175 s.
5. István Anna – Zsilák Mária: Az ószláv tradíció a szlovák irodalomban. In: Módszertani tananyagok és tanulmányok. A bolgár,

a horvát a lengyel a szerb, a szlovák, a szlovén és az ukrán irodalom, nyelvészet és kultúra oktatásához. Redcs. Dzewońska-Kiss Dorota – Lebovics Viktória – Lukácsné Bajzek Mária. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem 2015, s. 109 – 128.

6. Vedecko-populárne publikácie

1. Krupa András: Nagybánhegyesi szokások és hiedelmek – Zvyky a povery z Veľkého Bánhedeša. Budapest: Tankönyvkiadó, 1983. In: Békési Élet, 1984, roč. 19, č. 1, s. 126 – 127.
2. Historikum és nyelvészet. In: Könyvvilág, roč. 39, č. 3, s. 16.
3. Ujvári Benjáminné Sztraka Zsuzsanna költői nyelvének egyedi jegyei: a szlovakizmusok. Ujvári Benjáminné Sztraka Zsuzsanna: Titkos jelek a porba. (Életem, verseim, képeim). Akasztó: súkromné vydanie 1997, s. 316 – 320.
4. O čom hovoria mená v románoch Pavla Závadu?. In: Čabiansky kalendár, 2003, roč. 13 (41), s. 92 – 96.
5. Mýtus o jednorožcovi a ľudové liečenie vo Veľkom Bánhedeši. In: Čabiansky kalendár, 2004, roč. 14 (42), s. 35 – 37.
6. Zsilák Mária – Tuska Tünde: Nyelvünkben élünk – Žijeme v jazyku (A Magyar Televízió Domovina című szlovák magazinjának nyelvművelő sorozata). In: Barátság, 2005, roč. 6, č. 12, Súkromné, s. 4822 – 4829.
7. Behá ako osoleným zadkom („osolenou riťou“) In: Čabiansky kalendár, 2006, roč. 16 (44), s. 83 – 84.
8. Egy tájszótár frazeológiája. In: Napút, 2007, roč. 9, č. 7, s. 103 – 107.
9. Kovács Anna – Zsilák Mária: A Zora irodalmi almanach. In: Bohemia, 2007, roč. 15, č. 1 – 2, s. 44 – 46.
10. Ako sa dostal *musolini* do nášho tábora? In: 30 rokov vo výskumných táboroch. Jubilejné spomienky na prácu v teréne. Redcs. Krekovičová Eva – Krupa Ondrej – Ando Juraj. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2008, s. 74 – 76.
11. Obrázkový šľabikár evanjelického učiteľa Rehora Urama. In: Náš kalendár, 2009, s. 36 – 37.
12. Divičanová Anna – Kováčová Anna (Eds.): Cirkevná kultúra Slovákov v Maďarsku / Gyivicsán Anna – Kovács Anna (Szerk.): A magyarországi szlovákok egyházi kultúrája. Békešská Čaba

- Békéscsaba, VÜSM/MSZKI, 2011. 314. p. (A kultúrafejlődés kérdései/Otázky vývoja kultúry 2.) In: Trefort Campus. Az ELTE Bölcsészettudományi Karának kulturális és közéleti magazinja, 2013, roč. 1, č. 1, s. 72 – 75.
13. Zarietacie formuly, zaklínačky a zásady kresťanskej etiky. In: Dolnozemský Slovák, 2017, Roč. 22 (37), č. 1 – 2, s. 56 – 59.
14. Chcete nás poznať? Poznáte nás? In: Slovenčinár, 2016 č. 20, s. 103 – 107.
15. A magyarországi szlovák nemzetiség törekvései az anyanyelv és identitás megőrzésére a XXI. században. In: Barátság, 2017, roč. 24, č. 1, s. 8837 – 8839.
16. Poverý o chorobách zubov. In: Dolnozemský Slovák, 2018, roč. 23, č. 3 – 4, s. 70 – 71.

7. Ďalšie publikácie

1. A szlovák néprajzi tábor Nagyhután, Füzéren, Rudabányácskán (1986). Munácsy Mihály Megyei Múzeum Kézirattára, Békéscsaba. 34 s. (etnografická zbierka z roku 1986. rukopis)
2. A magyarországi szláv kéziratok I. / Slawische Handschriften in Ungarn I. Hlavný red. Nyomárkay István. Budapest: ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék 1990. 59 s. (Slovenské rukopisy boli pozbierané Máriou Žilákovou.)
3. A magyarországi szláv kéziratok II. / Slawische Handschriften in Ungarn II. Hlavný red. Nyomárkay István. Budapest: ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék 1993. 58 s. (Slovenské rukopisy boli pozbierané Máriou Žilákovou.)
4. A magyarországi szláv nyelvtudomány bibliográfiája 1985-ig. Reds. Nyomárkay István – Gregor Ferenc – Hollós Attila – Zoltán András. Budapest: ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék 1993. 170 s. (Slovakistické bibliografické jednotky boli pozbierané Máriou Žilákovou.)
5. Doslov. K vydaniu dizertačnej práce Alžbety Hornokovej-Uhrinovej. In: Uhrinová Alžbeta: Používanie materinského jazyka v kruhu slovenskej inteligencie v Békešskej župe. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2004, s. 189 – 191.

6. Utószó. Hornokné Uhrin Erzsébet disszertációjának kiadása elé. Uhrin Erzsébet: A békéscsabai szlovák értelmiség anyanyelvhasználata. Békéscsaba: Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete 2004, s. 205 – 207.
7. Vedúci szekció informujú konferenciu o práci v sekciách. Otázky jazykovedy. In: Kultúra, jazyk a história Slovákov v Maďarsku. Materiály z jubilejnej interdisciplinárnej medzinárodnej vedeckej konferencie z príležitosti 15. výročia založenia Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku. Budapešť 14. – 15. 10. 2005. Red. Divičanová Anna – Tóth Alexander Ján – Uhrinová Alžbeta. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2006, s. 525 – 526.
8. Vedúci szekció informujú o práci. In: Slovenčina v menšinovom prostredí. Štúdie z II. medzinárodnej vedeckej konferencie Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku. Békešská Čaba 17 – 18. októbra 2007. Eds. Tóth Alexander Ján – Uhrinová Alžbeta. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2008, s. 627 – 628.
9. Predslov / Előszó. In: Jazykovedné dielo Sama Czambela / Czambel Samu nyelvészeti életműve. Red: Žiláková Mária. Budapest: Balassi Kiadó 2010, s. 7 – 10.

8. Preklady

ODBORNÉ PREKLADY

1. Národopis Slovákov v Maďarsku, 1988, roč. 7. V maďarskom jazyku odznelé prednášky preložili: Králik Aladár – Molnárová Hana – Žiláková Mária.
2. Ferenc Gregor: Komentáre k mapám Atlasu slovenských nárečí. In: Fügedi Erik – Gregor Ferenc – Király Péter (Red.): Atlas slovenských nárečí v Maďarsku / Atlas der slowakischen Mundarten in Ungarn. Budapešť: Slovenský výskumný ústav Zväzu Slovákov v Maďarsku, Békešská Čaba 1993, s. 21 – 70.
3. Király Péter: Koncepcia Atlasu slovenských nárečí v Maďarsku. In: Fügedi Erik – Gregor Ferenc – Király Péter (Red.): Atlas slovenských nárečí v Maďarsku / Atlas der slowakischen Mundarten in Ungarn. Budapešť – Békešská Čaba: Slovenský výskumný

- ústav Zväzu Slovákov v Maďarsku Békešská Čaba, 1993, s. 5 – 20.
4. Krupa Ondrej: Kalendárne zvyky níred'házskych Slovákov na základe súčasných poznatkov. In: Národopis Slovákov v Maďarsku, 1997, roč. 13, s. 27 – 46.
 5. Laurinyeczová Šinková Rozália: Zvyky a povery súvisiace s pôrodom a detským vekom v Kondoroši (Kondoros) a Kétšoproni (Kétsoprony). In: Národopis Slovákov v Maďarsku, 1997, roč. 13, s. 53 – 62.
 6. A magyarországi boszorkányság forrásai. IV. Red. Tóth G. Péter. Budapest: Balassi Kiadó 2005. 610 s. (Diplomatický prepis a maďarský preklad slovenských rukopisov písaných v stoliciah Horného Uhorska v 18. storočí)
 7. Gallasyová Magdolna: Samuel Czambel – retrospektívny pohľad (Samo Czambel v maďarskej lingvistike). In: Jazykovedné die- lo Sama Czambela / Czambel Samu nyelvészeti életműve. Red. Žiláková Mária. Budapest: Balassi Kiadó 2010, s. 21 – 30.

LITERÁRNE PREKLADY

Balázs (szlovák népmese). In: Balázs. Red. Tarján Tamás. Budapest: Helikon Kiadó 1992, s. 50 – 58.

Zostavil: Juraj Rágyanszki

Iskola Piliscsében 1945 előtt¹

Csombor Erzsébet

Piliscsév a nyugalom szigete a dombok ölelésében. Rendezett, takaros épületek sorjáznak a főút mellett, szemmel látható a fejlődés, a gondos kezek munkája. Az oktatás az egyemeletes, modern iskolaépületben zajlik. Nagy utat tett meg a falu a 18. századtól mostanáig. Iskolatörténeti összefoglalóban 1945-ig követem a változásokat, arra keresve a választ, miként alakult az iskoláztatás egy pilisi, döntően szlovákok lakta település elemi iskolájában, miként valósult meg a nemzetiségi iskolában az oktatást szabályozó jelentősebb törvények végrehajtása.

A régészeti leletek tanúsága szerint a mai Piliscsében (1954-ig Csév, ezt követően Piliscsév²) és környékén az őskortól kimutatható az ember jelenléte, zömében azonban a római korból kerültek elő leletek a területéről. Az Árpád-kori és a késő középkori oklevelek határjárást tartalmazó részei alapján két Csév nevű település rajzolódik ki Esztergom vármegyében. A település első említése egy 1262-ben keletkezett oklevélben szerepel. IV. Béla ekkor adományozza Dágot Herman comesnek. A határjárás leírásában szereplő szomszédos Csév (Cheu), később Kis-Csév a mai településtől 6 km-re nyugatra, Csolnok, Sáp, Dág között terült el³ (Szentpétery II. 1961: 137). IV. Béla 1270-ben kiadott oklevelében Csév, Chw írásformában a Cholnukkal (Csolnok) határos

¹ Az iskolatörténet a 2002-ben megjelent Piliscsév története című tanulmányom iskoláról szóló ismertetésének további kutatások adataival átdolgozott és kibővített változata.

² 1954. évi 9. sz. tvr. alapján.

³ Csév első okleveles említésének, valamint a késő középkori Csév nevű települések ügyének tisztázásában, dr. Tóth Krisztina és dr. Horváth István volt segítségemre, amit ezúton is szeretnék megköszönni.

települések között szerepel. (Csánki – Gárdonyi I. 1936: 113). Az 1274. évi oklevél, amelyben Izabella királyné a margitszigeti apácáknak adja az Esztergom megyei Csév (Chw) egy részét, szintén ehhez a területhez tartozott (Csánki – Gárdonyi I. 1936: 137). Megállapítható, hogy több tulajdonos osztozott területén, egyikük volt a Nyulak szigetén élő (margitszigeti) apácarend. Bonyodalmas tulajdonosváltások után területe az esztergomi káptalanhoz került, amely egészen a második világháborút követő földosztásig a falu legnagyobb birtokával rendelkezett. Azonban a fennmaradt oklevelek szintén magyarok lakta, ám máshol elhelyezkedő Csévről (később Nagy-Csév) is tudósítanak, amely Kesztlőc, Csaba, Jászfalu között terült el, és jellemzően a Csévi Sáfár család volt itt birtokos, szintén több más tulajdonossal együtt. Végül ez a csévi birtok is az esztergomi káptalanhoz került (Györffy 1987: 230 – 232; Tóth 2020).

A török kori háborúk idején a falvak és környékük elnéptelenedtek. Az érseki és káptalani birtokok, a magyar földbirtokok többségéhez hasonlóan, pusztasággá váltak a 18. századra. A káptalan és az érsekség nem költözött vissza Esztergomba 1820-ig, ezért mindkettő, birtokaik rendezésére és kezelésére, külön praefectust (tiszttartót) tartott a városban. Feladatai közé tartozott a jobbágyok vagyoni állapotának, a telkek számának összeírása és a pusztán álló birtokok betelepítése (Csombor 2002: 16). A káptalani tisztartó tevékenységének köszönhetően a 17–18. század fordulójától érkeztek a Felvidék különböző területeiről szlovákok Dágra és a szomszédos régi, középkori település területére, ami ekkor a Felső- vagy Kis-Csév nevet viselte (Fűrészné Molnár 1997: 590). Dág oly kevés lakossal rendelkezett, hogy végül a Kis-Csévről betelepülők foglalták el, és a jobb megélhetés reményében a káptalan megengedte a két falu határának egyesítését (Bél 2001: 94). A Dághoz kb. másfél-két km távolságra fekvő Kis-Csév végül elnéptelenedett, és mára csak a Dág nevű település maradt meg. Kis-Csév emlékét a Dághoz tartozó Kiscsev-pusztá elnevezés őrizte meg.⁴

⁴ Az 1732. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv szerint Dág és Csév között még látni az egykori kis-csévi templom romjait. A kicsi település lakói nagy szegénységben éltek. A kevésbé jó minőségű földek nem kedveztek a földművelésnek, és az állattenyésztés is sok küzdelemmel járt a vízhiány miatt.

A ma ismert Piliscsév, a középkori Csév káptalani birtok helyén, szintén telepítés eredményeként jött létre a 18. század elején a török harcok elűtével (1699–1711 között). Nagy-Csév, illetve Boldog Csév néven fordul elő az iratokban. A szlovákokat Felső-Magyarország különböző részeiből telepítették be. Lakossága ekkor 6 magyar, 16 szlovák jobbágyból és 1 nemesből állt (Balogh – Bárdos 1993: 299). Gyenge minőségű szántó és szőlőművelésre alkalmas terület állt rendelkezésükre. A községi közigazgatás a 18. század 20-as éveire már megszerveződött – élén a bíró állt: Burán János nevezetű. Az írásbeli teendőket a 18. század közepéig még legtöbbször a pap vagy a tanító látta el. Később általánossá vált a jegyzők (notárius) alkalmazása (Csombor 2002: 17).

Az 1732. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv⁵ tudósítása szerint Nagy-Cséven csak katolikusok laktak. A török idők után betelepülő falu részére a földesúr káptalan gondoskodott papról és templomról.⁶ Önálló plébániaként 1715-ben jelenik meg újra⁷, Tessényi János a település első plébánosa. A legkorábbi anyakönyve a házasságokat tartalmazza 1715-től (kereszteltek anyakönyve: 1717–1738; a halotti anyakönyv: 1725–1733 évekkel kezdődnek) (Csombor 2002: 19). A vizitáció idején az Angyalok Szűz Királynéja tiszteletére épült templomának a plébánosa, a csévi Ipoly Mihály⁸ (1731–1739 között szolgált) beszélt szlovákul és magyarul is. Ekkor jelenik meg először az iskola említése az iratokban. Az iskolamester, Fialka Pál három gimnáziumi osztályt végzett. Beszélt szlovákul és németül. Fizetését pénzben és természetben kapta. „Fizetése 12 forint, 24 pozsonyi szapu⁹ gabona és egy akó bor, 8 szapura való földjét a község veti be, learatja és össze is hordja. Kap továbbá 2 szekér

⁵ A katolikus egyházban a klasszikus értelemben vett canonica visitatio (egyházlátogatás) a tridenti zsinat (1545–1563) után alakult ki. Az ellenőrzésről az előjáróknak írásban számoltak be a visitátorok. A plébánia híveiről, a plébános felkészültségéről, jövedelméről, a templom állapotáról stb. kapunk képet a canonica vizitációkból (Tóth 2000: 64 – 73).

⁶ Csév az 1700-as évek elején előbb a csabai, majd a dorogi plébánia filiája volt. Doroghoz tartozott filiaként Csolnok, Tokod, Tát és Kesztlőc is. A piliscsévi r. kat. plébánián található ismeretlen szerző kézírata tartalmazza a 18. századi csévi plébánosok életrajzát.

⁷ A középkori Csév bizonyára szintén önálló plébánia volt a maga idejében.

⁸ Ipoly Mihály a Szent István királyról elnevezett nagyszombati papnevelő intézetben két évet végzett el.

⁹ Szapu: szemes termésű ürmértéke = 125 l

szénát, 10 öl fát. Mellékjövedelme a szokásos.”¹⁰ Az iskolaépület ó, de tanítványai nincsenek. A vizitátor megadja a gyónóképes lakosok számát, 236 felnőtt¹¹ (Villányi 1891: 102).

Az 1755. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv felvételekor az iskolamester Ivaniczky Ferenc, aki VI gimnáziumi osztályt végzett¹². Megfelel kettős hivatásának (kántor és tanító), és harangozó is. Anyagi helyzete a korábbiakhoz képest javult. Az iskolaépület állapotát jónak írja le a vizitátor, de a tanulókról nem esik szó a jegyzőkönyvben. Az iskolamester anyagi helyzetének javulását magyarázhatja, hogy jelentősen nőtt a falu lakossága. A katolikusok száma 616, ebből 500 fő gyónóképes. Nagyon dicséri a híveket, akik buzgó templomjárók, kötelességtudók és jó erkölcsűek (Villányi 1891: 103).

A tanulói létszám hiányához hozzájárult, hogy a Mária Terézia-féle reformig az iskolába járás nem volt kötelező. A gyerekek számára a falvakban fontosabb volt, hogy kivegyék részüket a munkákból. Általában csak télen jártak iskolába, meglehet a vizitátor látogatása éppen dologidőre esett. A nagy szegénység és a szülők közömbössége hozzájárult az iskola csekély látogatottságához. Az oktatás a kántortanító, iskolamester lakásául is szolgáló épületben zajlott. A jegyzőkönyvek a tanítók ellen nem emelnek kifogást. Tanítanak, amikor jelentkezik tanítvány.

Mit tanultak ekkor a gyerekek? Egyházi énekeket, erkölcsi és vallási ismereteket bizonyosan, de az olvasás, írás és számolás nehéz feladatával is meg kellett birkóznuk. Ipoly Mihály papi tanulmányai előtt, kisdíákként bizonyára helyben ismerkedett meg a betűvetés tudományával.

A két Ratio Educationis

Az iskoláztatásban és az iskolák fenntartásában fordulópontot jelentett Mária Terézia uralkodása (1740–1780). Az 1777-ben kiadott Ratio Educationis (teljes címe: Magyarország és a társországek átfogó okta-

¹⁰ A tanítók mellékjövedelme a harangozásért járó díj. Az esőfelhő vagy jégfelhő elleni harangozásért évi 1 forintot volt szokás fizetni. A tanító a keresztelekőn, esküvőkön, temetéseken való közreműködésért a plébános járandóságának 1/3-1/5 részét kapta.

¹¹ A faluban egész telkes jobbágy 26, zsellér 12 fő 1732-ben.

¹² A 6 osztályos gimnáziumot csak az 1728/29-es tanévtől vezették be.

tási-nevelési rendszere) című rendelete először kísérelte meg az államhatalomtól, pontosabban az államhatalmat képviselő uralkodó felügyeletétől függő, egységes oktatási-nevelési rendszer létrehozását. Ezt a célt azonban továbbra is a felekezetek, az egyházak közreműködésével tervezte a gyakorlatban megvalósítani. Az első Ratio igen fontos helyet foglal el a magyar oktatásügy történetében, azonban nem hozott mélyreható változást a gyakorlatban. A királynő halála után fia, II. József egységes közoktatási rendszer megvalósítását tűzte ki célul, de halála előtt ezt a rendelkezését is visszavonta. A trónra lépő II. Lipót (1790–1792) uralkodása idején összeülő magyar rendi országgyűlés lépéseket tett a sajátosan magyar nevelési-oktatási igények megfogalmazására. Művelődésügyi Bizottságot állítottak fel, amely hosszú működése alatt kidolgozta a második Ratio Educationist (Nevelési-Oktatási Rendszer), amelyet 1806-ban adott ki a király I. Ferenc (1792–1835). A katolikus iskolák számára a második Ratio kötelező érvényű volt. Rendelkezett az alsófokú oktatás ingyenességéről. Kötelezővé tette az iskoláztatást, sőt arra a szülőre, aki nem iskoláztatja gyermekét, büntetést szabott ki, amennyiben ez saját hibájából történt. Megszüntette a kötelező német nyelv tanítását. A magyar nyelv is szerepet kapott a latin mellett. Gyakorlatilag az iskolarendszer minden típusára kitértek a rendelkezések. Nemzetiségi és vallási türelem jellemezte (Dr. Pukánszky–Dr. Nóbik 2015. elektronikus tankönyv). A falusi iskolák szervezeti kereteiben, a tantárgyakban, az iskolák életében nem következett be változás. Sőt, a kántortanítók teendői és járandóságai is alapvetően a korábbi gyakorlatot követték.

„Annak érdekében, hogy a katolikus szlovákok vallásgyakorlásuk során is használhassák anyanyelvüket, valamint szlovák nyelven tanulhassanak, a 18. század végétől szlovák nyelvű énekeskönyvekkel, ritkábban bibliával és nyugat-szlovák nyelvjárásban írt szlovák tankönyvekkel látták el” (öket) (Szabó, 2005: 198). Bizonyára a csévi elemi iskolában is ez volt a helyzet. Konkrét híradással az 1820-as évben Wargha László főszolgabíró jelentésében találkozunk, aki arról tudósít, hogy 1820. május 15-én tűz ütött ki a faluban. A nagy szél lehetetlenné tette az oltást, így „...az egész község házai hirtelen elborítottván 54 gazda, a plébánia, iskola ház, kocsma, mézsárszék, jegyző és község háza, nemkülönben 31 zsellér házak rövid idő alatt hamuvá tétettek...” (Ortutay 1988: 193). A hatalmas kár 44 455 forintot tett ki. A helyreállítási munkák keretében

1836-ban építettek iskolát a plébánia mellett, addig a kántortanító lakásában tanultak a gyermekek.¹³

A 18–19. században európai jelenség, hogy papok, lelkészek, néptanítók az újkori mezőgazdasági forradalom élharcosai. Ugyanakkor Magyarországon csak a 19. század közepétől jelennek meg a népneveléssel foglalkozó jeles személyek, mint pl. Majer István munkáiban, az igény arra, hogy a néptanítók a korszerűbb gazdálkodást is ismerjék és oktassák. A törvényi rendezésre csak 1868-ban került sor (XXXVIII. tc.). Cséven 1838-ban már létező uradalmi faiskolában tanították a gyerekeket a gyümölcsfák ápolására. A falu megelőzte az általános magyar gyakorlatot, amiben szerepet játszhatott a káptalan igyekezete arra, hogy versenyképes termékek előállítása érdekében a gazdálkodását korszerűsítse (Csombor 2002: 22).

Az újabb népiskolai rendtartást Magyarország elemi tanodáinak szabályai címmel 1845-ben adta ki a Helytartótanács, amelyet Esztergom vármegye közgyűlésén is ismertettek. A szabályzat megismételte a 6–12 év közötti gyermekek kötelező iskoláztatásáról, az írás, olvasás, számolás, éneklés tantárgyak tanításáról szóló korábbi rendelkezéseket. A tanítási év októbertől augusztusig tartott. Cél az erkölcsös nevelés és olyan tudás megszerzése, amely a magán- és közszükségletek teljesítésére alkalmas. Rendelkeztek arról is, hogy csak képesített tanító alkalmazható az iskolában, aki házitanításon kívül más munkát pl. jegyzőit nem vállalhat. A szabályozás két részre bontotta az elemi iskolát. Az alsó elemi két évfolyamán ugyanazt a tananyagot kellett elsajátítani. A tanítás anyanyelven folyt, magyar nyelvet is tanítottak. A Helytartótanács részére 1847-ben készített vármegyei összeírásban találunk Csévre vonatkozó közléseket is. Több település iskolájához hasonlóan itt is egybeépült az iskola a tanítói lakással. Cséven, hasonlóan Dághoz és Keszthőhöz, az iskola bútorai, különösen a padok, javításra szorultak. Az iskolák látogatottság jelentősen elmaradt a 100%-tól, bár az Esztergomi járásnál a Párkányi járás településein rosszabb volt a helyzet. Úgy tűnik, az 1845-ös szabályozás említésre méltó változást nem hozott ezekben a falusi iskolákban (Pifkó 1994: 54).

¹³ A reformkori gyermeklétszámról, illetve a tankötelesek számáról nem sikerült adatot találni. 1827-ben a lakosok száma 1034 fő, 149 házban 188 család élt (Helischer 1988: 129).

A csévi népiskola a dualizmus idején

Magyarországon az 1867-es kiegyezést követően iktatták törvénybe a kötelező népoktatást, és a dualizmus évtizedeiben került sor a modern oktatási rendszer kiépítésére. Az Andrássy-kormányban¹⁴ báró Eötvös József töltötte be a vallás- és közoktatásügyi miniszteri posztot. Kiemelkedő szerepet foglal el terveiben a népoktatás ügyének előmozdítása, az oktatás polgári átalakításának megoldása. Az 1868-as (XLIV. tc.) nemzetiségi törvénnyel összhangban, az 1868. évi XXXVIII. törvénycikk a népiskolai közoktatás tárgyában úgy rendelkezett, hogy minden növendék anyanyelvén nyerjen oktatást, ha az a községben „divatozó” nyelvek egyike. A törvény bevezeti az általános tankötelezettséget. A szülőknek pénzbüntetést kellett fizetni, amennyiben a gyermeket 6 és 12 éves kora között nem járatta iskolába. Az igazoltan szegény családok gyermekei számára ingyenes oktatást biztosított. Falvakban és városokban egyaránt bevezették a 6 osztályos népiskolát, de az addigi kereteken, felekezeti, községi iskolák, nem változtattak. Különbség, hogy a falvakban egy tanító oktathatta mind a 6 osztályt, míg a városi iskolákban minden osztálynak külön tanárt írt elő a törvény. A törvény rendelkezett arról is, hogy a 12. évüket betöltött gyerekek még két évig ún. „ismétlő iskolába”¹⁵ járjanak. Itt télen hetente öt, nyáron két óra volt a kötelező tanítási idő. Évfolyam szerint osztották be a tantárgyakat és részletes óratervet készítettek.

A törvény előírásai gondoskodtak a tanítóképzésről és az iskolák felügyeletére rendelkezett az iskolaszékek stb. felállításáról. A törvény gyakorlati végrehajtását igyekezett előmozdítani Esztergom vármegyében Kruplanicz Kálmán alispán, aki köriratban tette kötelezővé a községi előljárók számára, hogy segítsék elő a tankötelezettség maradéktalan

¹⁴ Kormányfő idősebb Andrássy Gyula (1867–1871)

¹⁵ Ismétlő iskola: A népoktatási törvény alapján szervezett intézmény, melynek célja az ifjúságot élete 15. évéig a legszükségesebb elemi ismeretekre oktatni. Fontossága tulajdonképpen csak kisebb helyeken van, ahol az elemi iskola elvégzése után az illetőknek nincs módjukban tovább tanulni. A legtöbb európai államban szintén megtaláljuk ezt a képzési formát.

betartását. Németh Antal tanfelügyelő¹⁶ 1872–1875 között ellenőrizte az Esztergom vármegyei iskolákat. Jelentései rávilágítanak az iskolák elérő helyzetére, és arra, hogy a törvény előírásai sok esetben a gyakorlatban nem érvényesültek. Az 1875-ös jelentés szerint Csév lakosainak száma 1097 szlovák és 23 izraelita. Érdekes, hogy magyar lakos nem szerepel a jelentésben. A tankötelesek száma 6–12 év között 70 fiú és 69 leány, ami összesen 139. A 13–15 év közöttiek száma 33 fiú és 24 leány. Az elemi iskolába 135-en jártak. „A sikeres oktatás céljából a törvény 34. pontja meghatározza, hogy egy tanító 80 növendéknél többet rendszeren nem taníthat és csak rendkívüli esetekben az illető iskolai felsőség adhat reá engedélyt. S valjon mit tapasztalhatunk e pontra nézve? Azt, hogy még 16 helyen egy tanító száz gyermeknél is többet oktat. A községek ezek: Bajna, Bart, Bény, Csév, [...]” (Németh 1872/73: 16). Az 1875-ös jelentés hasonló helyzetről számol be. Egyetérthetünk a tanfelügyelő megállapításával, miszerint a legbuzgóbb tanító sem érhet el ilyen körülmények között nagy sikereket, hiszen éppen az elemi iskolákban igényelnék a gyerekek, hogy mindegyikükre jusson elég figyelem.

A törvény értelmében az iskolaszéknek, többek között, fontos feladata volt a tankötelesek beíratása és annak ellenőrzése, hogy a gyerekek látogatják-e az iskolát. Az 1875-ös jelentés szerint Cséven az iskolaszék működésének nem volt nyoma. Az 1872-es jelentés az iskolalátogatásban komoly mulasztást állapított meg. Úgy tűnik, hogy pár év alatt ebben javulás történt, az iskolaszéktől függetlenül. A szorgalmi idő 8 hónap volt. Ismétlődő iskola nem működött a faluban. 48 tanulónak nem volt tankönyve.

A római katolikus iskola tulajdonosa a község. A tanfelügyelő szerint a tanodát az esztergomi káptalan és a község költségén építették, 1846-ban.¹⁷ Fala kő, fedele cserép, padlós. A bútornak 12 padból, 1 asztalból és székből állt. Felszerelése: 1 fekete íróasztal, 1 tértérkép, 1 számológép. Megállapítható, hogy az oktatást szemléltető eszközök nem segítettek. A helyzet 1872-től tehát változatlan maradt. Fűtésre 2 öl fát biztosított a község. Az esztergomi káptalan ájtatos alapítványai között szerepelt

¹⁶ Bejczy dr. Németh Antal (1838 – 1902) 1872-ben nevezték ki Esztergom, Komárom, Győr vármegyék első tanfelügyelőjének. 1878-ban a győri tankerület főigazgatója.

¹⁷ Az iskolát 1836-ban építették. 1846-ban valószínűleg felújításról vagy átépítésről lehet szó, de lehet pusztai elírás is.

a „Jótékony intézetek és nevelési alap” céljaira szolgáló alapítványok részletes kimutatása. A „Csévi iskola és tanító” számára Bakay János esztergomi kanonok tett alapítványt.¹⁸ Az iskolai alapítvány tőkéje 1071 ft.,¹⁹ a jövedelme 1870-ben 49 ft. volt (Esztergomi káptalan 1870: 77). Németh Antal (1875: 9) jelentésében a tőke nincs megadva, a jövedelem 48 ft, amiből 40 ft a tanítóé, 8 ft-ot pedig tankönyvek vásárlására fordítottak.²⁰

A régóta működő faiskola 1 hold nagyságú és karbantartott.

A tanító Magdák György 33 éve tanít, nős. Képesítését Esztergomban 1847/48-ban szerezte. A tanítói fizetés 167 ft. 50 kr. készpénzben, 72 ft. gabonában, 13 és fél öl fa, 24 hold föld, szabad lakás 1/8-ad hold kerttel (Németh 1875: 9).

A jelentésekből kiderül, hogy az Esztergom vármegyei községi elemi iskolák többségének helyzete a csévihez hasonló, néhány rosszabb és néhány jobb körülmények között működött. A tanítói fizetés is hasonló volt a legtöbb helyen, az előírt 300 ft-ot a természetbeni juttatásokkal együtt sem minden esetben érte el. Az 1872-es jelentésben még szerepel, hogy a csévi oktatás azért is hátrányt szenvedett, mert a tanító a jegyzői feladatokat is ellátta. Ezzel a megállapítással az 1875-ös jelentésben már nem találkozunk, valószínűleg a gyakorlatot megszüntették.

Németh Antal a hiányosságok felszámolására meghatározta a feladatokat is. Az iskolaszék működésének biztosítása az első helyen szerepelt. A szemléltető természetrajzi és természettani képek, tornaszerek, mérőeszközök, földgömb beszerzését az oktatás színvonalának emelése érdekében fontosnak tartották már 1870 óta. A tanítói könyvtár kialakítása és az ismétlő iskola bevezetése, a törvény előírásait követve, szintén javulást eredményezhetett az oktatás színvonalában. Ugyancsak fontos-

¹⁸ Bakay János esztergomi kanonok 1841–1850 között tagja az Esztergomi főkáptalannak. 1850-ben az esztergomi Buda utcai (1902 után Kossuth utca) házában halt meg. Végrendeletében vagyonát különböző jótékony célokra, valamint szegény rokonai és az egyház javára rendelte (Kollányi 1900: 461).

¹⁹ A dági iskola alapítványa szintén 1 071 ft, a kesztölci 1 113 ft. Szintén Bakay János kanonok volt az alapító.

²⁰ Magdák György először 1847–1854 között tanított a csévi elemi iskolában, másodszor 1872–1879 között ismét ő látta el a tanítói feladatokat Cséven (Komlóssy 1896: 14).

nak tartja az iskolaépület tatarozását, ami az újabb tanteremmel kibővítve 1892-ben valósult meg.

Az 1886. évi XXII. számú községi törvénycikk rendezte újra a magyarországi települések jogi státuszának közigazgatási besorolását. Csév a nagyközségek közé került, ami azt jelentette, hogy egymaga is képes volt a községekre rótt szervezeti és egyéb feladatokat ellátni, közöttük gondoskodni tartozott a községi iskoláról.²¹

Évszám	Jelenlévő népesség	Anyanyelv szlovák
1880	1214	1037
1890	1363	1231
1900	1493	1380
1910	1773	1587

A népszámlálások adatai alapján összeállított táblázat jól mutatja, hogy a község lélekszáma tíz évente átlagosan kb. 100 fővel növekedett (Népszámlálás 1910: 783). Kiugró növekedés következett be 1900 és 1910 között, amelyet a természetes szaporodás mellett elősegíthetett a bevándorlás, amelyet a környező településeken kínálkozó munkalehetőség idézett elő.²² Az 1880-as évektől fokozatosan ismét fellendült a szén kitermelése az Esztergom–Dorog szénmedencében, ahol hosszú távon a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. nyitott újabb és újabb bányákat. 1906-ban felépült a Dorogi Hőerőmű. Esztergom és Budapest közelsége is vonzó lehetett. Ugyanakkor a lakók többsége a korábbi időszakhoz hasonlóan földműveléssel, fa- és mészégetéssel kereste a kenyerét. A meszet székerről árulták a környéken még a két világháború között is. Jövedelmüket máshol vállalt szőlőmunkával és aratással egészítették ki, és egyre nagyobb számban dolgoztak az iparban és a bányában is.

Az 1875-től hatalmon lévő Tisza Kálmán²³ vezette kormány a közigazgatás reformja mellett a büntetőtörvénykönyv, a polgári törvénykönyv megújítását, nagy folyószabályozási munkákat, vasútépítést stb.

²¹ A kis- és nagyközségek egyaránt valamely járási igazgatás keretébe tartoztak, és felügyeleti hatóságuk a járási főszolgabíró volt. Csév Esztergom vármegye Esztergomi járásához tartozott.

²² 1910-ben 1773 lakosából 160 magyar, 18 német, 1587 szlovák.

²³ Tisza Kálmány 1875–1890 között Magyarország miniszterelnöke.

valósított meg, illetve indított el nagyszabású beruházásokat. Azonban a Tisza Kálmán nevével jelzett időszak politikája nem volt mentes a nemzetiségekkel szembeni fellépéstől. Hosszas viták után a parlamentben 1879-ben megszavazták a XVIII. törvényt a magyar nyelv kötelező tanításáról. A törvény végrehajtása a gyakorlatban a csévi és általában az Esztergomi járás nemzetiségi iskoláiban fokozatosan ment végbe. 1892-ben Cséven a tanulói létszám már 254, ebből a mindennapos iskolába 176, az időközben megszervezett ismétlőiskolába 78 tanuló járt. A magas tanulói létszám indokolta, hogy még egy osztályt szervezzenek, így már két osztályban tanulhattak a gyerekek. A nyolcvan fős létszámot így sem lehetett tartani. Az osztályok számára tágas tanterem állt rendelkezésre, ennek ellenére nagy lehetett a zsúfoltság. A gyerekek egy részének már csak a földön jutott hely. Komlóssy Ferenc egyházi tanfelügyelő szerint a felszerelés és berendezés kielégítőnek minősült, bár ennek részletezése hiányzik a leírásából²⁴. A kántortanító lakása elkülönült az iskolától. A felekezeti iskolát a község tartotta fenn, amely támogatást kért időnként a káptalantól. Iskolai könyvtára, testgyakorló tere nem volt, kézimunkát nem tanítottak ebben az időben. A tanítási nyelv: magyar és szlovák volt, amely gyakorlattal az 1868-as és az 1879-es törvényeknek egyaránt eleget tettek.²⁵ 1879 decembere óta a kántortanító Benedekovics József²⁶ volt, akinek a fizetése összesen 411 ft 64 kr. Úgy tűnik, tanító is dolgozott mellette, Komlóssy leírásában ugyanis külön szerepel tanítói fizetés 358 ft. Az iskolaszéket már megszervezték, elnöke Garay István plébános volt (Komlóssy 1896: 14).

Andrássy János alispán²⁷ és Vargyas Endre tanfelügyelő²⁸ 1899 májusában ellenőrizte a magyar nyelv elsajátítását az Esztergomi járás

²⁴ Komlóssy Ferenc (1853–1915) esztergomi kanonok, pozsonyi prépost, pápai prelátus, 1892-től az Esztergomi főegyházmegye tanfelügyelője.

²⁵ Az 1868. évi XXXVIII. törvény tanulók anyanyelvére vonatkozó rendelkezése is érvényben maradt 1920-ig.

²⁶ A kántortanító Benedekovics József 1840. március 15-én született Boleraz községben (Pozsony vármegye). Esztergomban végezte a középiskoláit, tanítói oklevelet a nagyszombati tanítóképzőben szerzett.

²⁷ Egyházipakay Andrássy János 1894–1906 között töltötte be az alispáni tisztséget Esztergom vármegyében.

²⁸ Kapuvári Vargyas Endre (1842–1913) 1897–1905 között Esztergom vármegye tanfelügyelője.

nemzetiségi iskoláiban. Változatos eredményről számoltak be. Kevés iskolában történt jelentős előrehaladás a magyar nyelv elsajátításában. Az előző évhez képest némi haladást állapítottak meg Cséven, Leányváron, Kuralon, Dorog-Óbányán. A vallástant mindenhol a nemzetiség nyelvén tanították, ezért Vaszary Kolos hercegprímáshoz²⁹ fordultak a változás előmozdítása érdekében.

Cséven 1892-ben 1353 fő volt a lakosok száma, 1900-ban viszont már 1493. A növekedés bizonyára érintette a gyereklétszámot is, mert 1900-ra már szükség volt harmadik tanteremre és további tanterőre. Az oktatás feltételeinek javításától a magyar nyelv jobb és gyorsabb elsajátítását várták. Cséven a lakosok és a tanulók túlnyomó többsége szlovák anyanyelvű volt a betelepülés óta. Nem véletlen, hogy az 1900. június 17-én megjelent álláshirdetésben a szlovák nyelv ismeretét előírták az alkalmazandó tanítónak, mert bár már az első osztálytól minden tárgyat magyarul tanítottak, de miután az alsósok egyáltalán nem tudtak magyarul, szükség volt a tanítók szlovák nyelv ismeretére (Plébánia irattár Piliscsév). A gyakorlatban a szlovákot mint kiegészítő nyelvet használták³⁰ (Andrássy-Vargyas, Esztergom és Vidéke 1899: 2).

Az 1879-es törvény végrehajtására utal az 1903/1904-es tanév kimutatása,³¹ amely szerint az államilag segélyezett felekezeti iskolába 234 gyerek iratkozott be. A négy tanteremben tanuló 6 osztály (osztott) tanítási nyelve a magyar volt. Sőt, az 1903-as Boltizár József (püspök, esztergomi kanonok) általános érseki helynök utasítása értelmében a hittant is magyar nyelven oktatták (előtte szlovákul), illetve, ha szükséges volt, mindkét nyelven el kellett mondani a tananyagot.³²

A tanfelügyelő és az alispán 1902/1903. évi ellenőrzése során Cséven két osztályban jó eredményt tapasztaltak a magyar nyelv elsajátításában, míg két másik osztályban a magyar nyelv ismerete kielégítő volt. A gyermekek iskolalátogatása majdnem 100%-ot ért el. Az iskolaépület-

²⁹ Vaszary Kolos 1891–1912 között volt Magyarország hercegprímása.

³⁰ A kántortanító számára a lakás biztosítása mellett adtak 19 kh. 609 négyszögöl szántót, 304 négyszögöl rétet, 407 négyszögöl legelőt, 286 négyszögöl kertet és egyéb apróbb juttatásokat.

³¹ A Kimutatások jelzet nélküliek, Piliscsév római katolikus plébániájának irattárában találhatók.

³² Az 1910-es lelkészi kimutatás szerint a vallási életben az igehirdetés és lelkigondozás szlovákul, az éneklés olykor magyarul folyt.

tel kapcsolatban megállapította a jelentés, hogy nagy baj van, és érdemi intézkedés ennek orvoslására nem történt³³ (Esztergom 1903: 2).

Az 1908/09-es kimutatás szerint a gyermeklétszám tovább nőtt: 261, ebből 250 szlovák és 11 tanuló magyar anyanyelvű.³⁴ A magyar nyelv elsajátításában előrelépés történt, 111 tanuló tudott magyarul. Négy tanító dolgozott az iskolában, akik közül hárman tudtak szlovákul. Erre szükség volt, hiszen a gyerekek több, mint fele csak szlovákul beszélt. Ekkor még a gazdasági ismétlő iskola és a kisdedóvó is hiányzik a faluban. A magas tanulói létszám mellett az oktatás osztott és osztatlan (több osztálycsoport van jelen) osztályokban történt.³⁵

A már-már elviselhetetlen zsúfoltságon új iskolaépület segíthetett. A településen a megoldást az iskola államosításában³⁶ látták, mert úgy ítélték meg, hogy a község szegény, ezért az igényeknek megfelelő népiskola építését és fenntartását nincs anyagi ereje önállóan megoldani. Bár a község feladata volt a téli tüzelő biztosítása, többször is elmaradtak a fával. Előfordult, hogy télen a fűtés hiánya miatt a tanítás szünetelt³⁷ (Esztergom 1904: 4). Nagy harc indult meg a katolikus iskola megtartását igénylő és az államosítás mellett érvelők között. Az államosítás ötletét és szorgalmazását Vargyas Endre tanfelügyelő tevékenységének tulajdonították, és miután ő 1905-ben nyugdíjba vonult, többen azt remélték, hogy sikerül megtartani a csévi felekezeti iskolát³⁸ (Esztergom 1905. júl.: 4., 1905. jan.: 4). A tanfelügyelőknek kiemelt feladata volt a magyar nyelv tanításának sikerre vitele a nemzetiségi népiskolákban,

³³ Ezt állapították meg további 7 település római katolikus népiskolái esetében is.

³⁴ A gyermeklétszám: 261, amelyből római katolikus vallású: 259, református 1 és evangélikus 1.

³⁵ Az osztatlan formában egy tanító egyidejűleg több osztályt tanított. Cséven az első és a második fiú osztály és a harmadik és negyedik fiú osztály tanult együtt. A leány osztályok beosztása hasonló volt a fiúkéhoz. Az oktatás nem lehetett igazán hatékony, hiszen ameddig a tanító az egyik osztály tanulóival közvetlenül foglalkozott, addig a többi osztály önálló (csendes) munkát végzett. Az ötödik és a hatodik osztályok vegyes formában tanultak.

³⁶ Az államosítás ebben az esetben nem vagyoni kisajátítást, hanem más, pl. politikai, társadalmi, kulturális viszonyokba történő egyoldalú állami beavatkozást jelent.

³⁷ 1906-ban két tanító ragályos betegsége miatt zárták be hosszabb időre a csévi iskolát (Esztergom 1906: 6).

³⁸ Vargyas Endre utódja Schwetz Vilmos tanfelügyelő (1905–1912) volt.

amelyet Esztergom vármegyében elsősorban a megfelelő számú tante-remmel rendelkező iskolaépületek és tanerő biztosításában látták. Egyértelmű, hogy 120–130 fős osztálylétszám mellett nemcsak a magyar, de a többi tantárgy elsajátítása is komoly kihívást jelenthetett. Az új iskola építése és az ahhoz szükséges fedezet biztosítása ösztönözhette Csév község képviselő-testületének 1908. szeptember 15-én hozott határozatát az állami elemi iskola létesítéséről.³⁹ A törvényhatósági jóváhagyással ellátott határozatot a vallás- és közoktatási miniszter elfogadta. Ennek értelmében a római katolikus népiskola érintetlenül hagyásával 1910. szeptember 1-től magyar nyelvű állami elemi népiskola felállítását rendelte el, egyelőre 4 tanerővel. A községet kötelezte egy 5 tantermes iskolaépület megépítésére. Előírta, hogy a község köteles az iskolával kapcsolatosan szervezendő gazdasági ismétlő iskola céljára megfelelő gyakorlóterületet és annak összes dologi kiadását biztosítani (addig csak általános ismétlő iskola működött a faluban). A község döntését azzal indokolták, hogy az állami iskola felállítására azért került sor, mert a káptalan a központi fekvésű telkét iskolai célokra nem adta oda. Valószínű, hogy a döntésnél közrejátszott, hogy komoly állami támogatást reméltek az új iskola építéséhez. Ahogy fentebb már hivatkoztunk rá, a döntéshez hozzájárult a magyarosító politika is. A magyarosító politika tetőpontjának tartja a szakirodalom a kultuszminiszter, gróf Apponyi Albert után Lex-Apponyinak nevezett 1907. évi XXVII. törvényt a nem állami elemi iskolák jogviszonyairól és a községi és felekezeti néptanítók járandóságairól, amely előírta, hogy a felekezeti iskolafenntartók csak akkor részesülhettek államsegélyben, ha az iskola tanítási terve és tanulmányi rendje megfelelt a törvény előírásainak, azaz magyarul tanítottak, a központ által jóváhagyott tankönyveket használták stb. Az 1908-ban elfogadott XLVI. újabb törvény a népoktatást ingyenessé tette. Hatálya az állami, a községi és a felekezeti iskolákra terjedt ki. „Apponyi javaslatára az államnak kellett évente 700 ezer koronával pótolnia a tandíj eltörléséből származó hiányt. A községi és hitfelekezeti iskolák fenntartói ebből az összegből kaptak a kieső bevétel után támogatást, de csak abban az esetben, ha az 1907. évi XXVII. törvényben meghatározott fizetés és korpótlék kiegészítése követelményeinek eleget tettek.

³⁹ Piskén, Sárísápon, Bajóton már megvalósult az államosítás, Csév mellett Farnad, Süttő, Lábatlan, Nyergesújfalu szintén elindította a folyamatot.

Azok a községi vagy hitfelekezeti iskolák, amelyek korábban kizárólag tandíjból tartották fenn magukat, egyáltalán nem kaphattak állami segítyt” (Anka 1961: 219–233). A törvény súlyosan érintette a felekezeti iskolákat, közöttük a felekezeti nemzetiségi iskolákat, akik így elestek a tandíjtól. Államsegélyt viszont nem kaphattak, vagy nem is akartak kapni. A káptalan 1 500 ft-ja a csévi felekezeti iskola fenntartására nem bizonyult elégségesnek. Más fedezet hiányában ez az iskola megszűnt. Az új iskolaépület megépítéséig a régi iskola termeit bérelte (kettőt) a község. Az építkezésre azonban a község nem tudta előteremteni a mintegy 80 000 koronát. Az első világháború sok más terv mellett ellehetetlenítette a csévi iskolaépítést is (Perger 1918: 1).

Új irányok és változások az oktatásban 1920–1945 között

Az első világháborút követő gazdasági nehézségek, forradalmak, az 1920. június 4-i trianoni békediktátum okozta trauma alapvetően határozta meg az ország életének minden területét. A közoktatást és a művelődéspolitikát áthatotta a revízió követelése, a keresztény-nemzeti gondolat. Az 1920-as években a konszolidáció végrehajtása a Bethlen-kormány feladata lett. A közoktatás és a kultúrpolitika irányítása gróf Klebelsberg Kunó kezébe került, aki a Bethlen-kormányban a vallás- és közoktatásügyi miniszteri tárcát (1922–1931 között) kapta. Politikájában a népművelés, a közoktatás modernizálása, szervezeti és tartalmi átalakítása kapott kiemelt szerepet. Hittel vallotta, hogy a kultúra a fejlődés mozgatórugója. Iskolareformja az elemi iskoláktól az egyetemig az egész iskolarendszert átfogta. A néptömegek műveltségi színvonalának emelésére a tankötelezettséget 14 éves korig tervezte felemelni. A nyolcosztályos iskola bevezetése hosszú folyamat eredménye volt. 1940. évi XX. törvénycikk iktatta törvénybe a nyolcosztályos népiskolák felállítását. Megelőzte az infrastruktúra megteremtésére 1926/27-ben kibontakozó óriási népiskolai program, amelyhez az alapot az 1926. évi VII. tc. biztosította a „mezőgazdasági népesség érdekeit szolgáló népiskolák létesítéséről és fenntartásáról”. Három év alatt 5 000 népiskolai tanterem és tanítólakás épült Magyarországon.

A csévi megfeneklett iskolaépítés ügyére bizonyára hatással volt az 1926. március 24-én kihirdetett VI. tc., amely rendelkezett az országos Népiskolai Építési Alap felállításáról. 1926-ban adott hírt az Esztergom

című újság arról, hogy a vármegye legnyomorultabb iskolája helyett új, modern iskola épül, Mátéffy Viktor⁴⁰ nemzetgyűlési képviselő közbenjárásának eredményeként. Az állam a mintegy 900 milliós költségből 600 milliót biztosít. A község 300 milliós hozzájárulását pedig az állam 10 éves amortizáció mellett 8%-os kamatra kölcsönként folyósítja. Az 1920-as évek végére elkészült állami elemi iskolában 5 tantermet alakítottak ki, és helyet kapott benne az igazgatói lakás is (Esztergom 1926: 2). Az új épület a tanszemélyzet létszámának növekedését is maga után vonta, a megalakulást követően alkalmazott négy tanítói létszám 7 főre emelkedett. A fejlődés ellenére továbbra is előfordult osztatlan tanítás, de osztott oktatási formában is tanítottak (1926/32-es és 1934/35-ös tanévben). 1937-ben a lakosság száma 2 680 fő volt, ebből magyar anyanyelvű 1200, szlovák 1480. Az állami elemi iskolában általában 300–340 körül mozgott a tanulói létszám, többségük továbbra is szlovák anyanyelvű gyermek volt. Az általános ismétlő iskola 1926-ban gazdasági továbbképzővé minősült át, ahol átlagosan 152 tanulót oktattak.⁴¹ Az 1940. évi XX. tc. úgy rendelkezett, hogy a tankötelezettség 6 éves korban kezdődik és 9 évig tart. Ebből 8 évet mindennapos iskolában töltenek a tanulók, a 9. évben havonkénti egy alkalommal gyakorlati ismereteket nyújt. Az alsó négy osztály mindenkinek megadta az alapismereteket, a felső osztályokban ezeket minimális irodalmi, történelmi, földrajzi és természeti ismeretekkel egészítették ki. A magyar nyelvtudást a 30-as években dicséretesnek minősítették⁴² (Osváth 1938: 202). A falu döntő többsége és a tanítók vallása római katolikus. 1942-ben fordult elő először, hogy más vallású (evangélikus) tanítót alkalmaztak. A római katolikus lelkész tiltakozott az alkalmazás ellen, arra hivatkozva, hogy csak két más vallású bányászcsalád él a faluban. A Csaplovics József tankerületi főigazgató azonban a kérést a tanító eltávolítására elutasította.

⁴⁰ Mátéffy Viktor (1881 – 1948) plébános, 1926 – 1934 között a Keresztény Gazdasági és Szociális Párt programjával Esztergom nemzetgyűlési, majd országgyűlési képviselője volt.

⁴¹ A községben továbbra is hiányzik az óvoda.

⁴² 1932-ben Hóman Bálint történész került a kultuszminiszteri székbe. Elődje bevallottan „koalíciós” azaz többféle „nemzeti” ideológia együttélésén alapuló elgondolását felváltotta az új miniszter „tagolatlan nemzeti világnézete” és ezzel az új nemzedék egységes és egyöntetű nevelésének célkitűzése.

Az iskola ifjúsági könyvtára 300 kötetes, a népkönyvtár, melyet 1927-ben a Vallás- és Közoktatási Minisztérium adományozott a községnek, csak 220 kötetből állt.⁴³ A fiatalok különböző egyházi és polgári civil szerveződésekben tevékenykedhettek, működött a testnevelési célokat szolgáló Levente Egyesület, 1935-ben alakult „Polgári Lövész Egylet”, ifjúsági Vöröskereszt. 1942-ben megalakult a Katolikus Leánykörök Országos Szövetségének helyi csoportja (Osváth 1938: 231).

1921. november 13-án avatták fel az első világháborúban elesett csévi hősök emléktábláját, amelynek létesítése Stefkó Károly igazgató-tanító és Hacker Gyula jegyző kezdeményezésére, a község, az iskola tantesztülete és a „Hangya” Szövetkezet támogatásával valósult meg. A csévi népfőiskola ünnepélyes megnyitójára is ekkor került sor (Esztergom 1921: 1). Az elemi iskola tanítói, különösen az igazgatók fáradhatatlanul, aktívan részt vettek az iskolán kívüli népművelő előadások szervezésében, sőt maguk is tartottak előadásokat. Az előadásokon átlag 300 fő jelent meg.⁴⁴ A látogatottságra igazán nem lehetett panasz, ez a nagyobb települések között is szép eredménynek számított (Esztergom 1932: 3).

1932 nyarán csekély fizetség ellenében nyári gyermek „menhelyet” nyitottak. A tanulók az iskolán kívül is sok feladatot kaptak a Madarak és fák napjára, a nemzet és a közelet nagyjai sírjainak, emlékének ápolása szintén az elemi iskolások feladata volt (Esztergom 1932: 2).

A második világháború nyomorúsága 1944 karácsonyán érte el Piliscsév környékét, amikor a közelében támadás érte a Budapest–Esztergom között közlekedő vonatot, és megjelentek a faluban az orosz katonák. A második világháború után a vármegye 1946-ban helyzetjelentést kért a településektől. Közöttük található Pásztor József csévi vezetőjegyző 1946. március 14-én kelt jelentése. E szerint a falut jelentősebb épületkárral nem érte. Az állami népiskola 10 tanerős, magyar oktatási nyelvű. Elrendeltetett a szlovák nyelvű oktatás, de csak három jelentkező volt. A magyar nyelvű oktatás mellett állt ki a képviselő-testület a lakossággal egyetértésben. A községháza, iskola alapos tatarozását, tűzoltószertár építését, hullaház építését, közdülő utak javítását, a község területének fásítását és a közvilágítás kiterjesztését vették tervbe.

⁴³ Egy öntudatos csévi lakos H. Gy (valószínűleg Hacker Gyula jegyző) monogrammal egy újságcikkben 2 000 kötetről ír (H[acker] Gy[ula] 1930: 1).

⁴⁴ 1932-ben március 11-ig 14 előadást tartottak.

Két és fél évszázad alatt bebizonyosodott, hogy a Nagy-Csévre beköltözött kis szlovák csoport, bár szegény, de igen életképes és folyamatosan növekvő létszámú települést teremtett a káptalan birtokán. A falusi közösségben őrizte nyelvét és kultúráját. A római katolikus egyházi életben kétnyelvűség alakult ki, és a kötelező magyartanítás, a két háború között egyre jelentősebb számban betelepülő magyar lakossággal történt kapcsolat végül a mindennapi életben is a kétnyelvűség kialakulásához vezetett.

IRODALOM

- ANKA, László: Apponyi Albert és az elemi népiskolai oktatás ingyenessé tétele. In: Új Pedagógiai Szemle, 2011, 61 (11–12): 219–233. Dostupné na internete: http://epa.oszk.hu/00000/00035/00150/pdf/EPA00035_upsz_2011_11-12_219-233.pdf <https://folyoiratok.oh.gov.hu/uj-pedagogiai-szemle/lapszamok>
- BEKE, Margit: Katolikus tanügyi hatóságok iratai (1867–1948). In: Iskola – Egyház – Művelődés (Iskolatörténeti források az egyházi levéltárakban). Red. Dóka Klára. Budapest 1990: 79–92.
- BÉL, Mátyás: Esztergom vármegye leírása. ford./ preklad. dr. Deák A. András. Esztergom 2001. 157.
- CSOMBOR, Erzsébet: Piliscsév története. In: 300 rokov v Piliši. Štúdie z minulosti a prítomnosti Čivu – 300 év a Pilisben. Tanulmányok Piliscsév múltjából és jelenéből. Red. Anna Divičanová. Čiv – Piliscsév: Piliscsévi Települési és Szlovák Kisebbségi Önkormányzat 2002: 15–26.
- HELISCHER, József: Esztergom vármegye statisztikai, történeti és helyrajzi leírása. ford./ preklad. Prokopp Gyula In: Esztergom Évlapjai. Annales Strigonienses Red. Dr. Bárdos István. Esztergom: Balassa Bálint Társaság 1988: 100–149.
- HORVÁTH, István – H. KELEMEN, Márta – TORMA, István: Komárom megye régészeti topográfiája, Esztergom és a Dorogi Járás. Magyarország régészeti topográfiája 5., Budapest: Akadémiai Kiadó 1979. 450.
- KATUS, László: A Lex Apponyi In: Rubicon Történelmi Magazin. 2015 Dostupné na internete: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/a_lex_apponyi/
- KOLLÁNYI, Ferenc: Esztergomi kanonokok 1100–1900. Esztergom 1900. 547.
- PIFKÓ, Péter: Elemi tanodák Esztergom vármegyében a XIX. században. In: Limes Tudományos Szemle, 1994, 7 (1): 53–60.
- PUKÁNSZKY, Béla – NÓBIK, Attila: A magyar iskoláztatás története a 19–20. században. Szeged: Szegedi Tudomány Egyetem 2015. Dostupné na

internetes: http://www.jgyphk.hu/mentorhalo/tananyag/Magyar_isk_tortenete/x2_Italnos_iskolk.html

SZABÓ, Orsolya „Csévi ember cséviül beszéljen, és akkor azt meg lehet érteni.” Piliscsév – egy szlovák falu egykor és ma. In: Kisebbségkutatás, 2005, 14 (2): 194–205.

TÓTH, Krisztina: Egyházlátogatás az esztergomi főegyházmegyében a 16–17. században. In: Egyháztörténeti Szemle, 2000, 1 (1): 65–73.

VILLÁNYI, Szaniszló: Néhány lap Esztergom város és megye múltjából. Esztergom 1891. 159.

A cséviék ünnepe. In: Esztergom, 1921, 26 (133): 1.

A katolikus népiskoláknak államosítását... In: Esztergom, 1904, 9 (9): 4.

A kir.[ályi] tanfelügyelő nyugalomba vonulása. In: Esztergom, 1905, 10 (2): 4.

ANDRÁSSY, János alispán, Vargyas Endre tanfelügyelő: A magyarosodás vármegyénkben. In: Esztergom és Vidéke, 1899, 21 (48): 2.

ANDRÁSSY, János alispán, Schwetz Vilmos tanfelügyelő: A magyar nyelv terjedése Esztergom vármegyében. In: Esztergom, 1905, 10 (31): 4.

Az Esztergom főegyházmegyei római katolikus iskolák története. Red. Komlóssy Ferenc. Esztergom 1896. 764.

Cséven új elemi iskola épül. In: Esztergom, 1926, 29 (19): 2.

Esztergom vármegye. Magyarország vármegyéi és városai. Red. Borovszky Samu. Budapest: Dovin Művészeti Kft. 1989. 471.

Győri Életrajzi Lexikon. Győr: Galgóczi Erzsébet Városi Könyvtár 2003. 404.

Komárom-Esztergom Megye kézikönyve. Red. Fűrészné Molnár Anikó. [Tatabánya]: ALFADAT – CEBA 1997. 746.

Komárom-Esztergom megye településtörténeti kalauza. Reds. Balogh Kata – Bárdos István, Tatabánya: Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Pedagógiai Intézet 1993. 460.

Komárom és Esztergom közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék múltja és jelene. Red. Osváth Andor. Budapest-Sashalom: Magyar Vármegyék és Városok Múltja és Jelene Kiadóhivatala 1938. 936.

Népművelés a vármegyében. In: Esztergom, 1932, 37 (28): 3.

Útépítés Komárom-Esztergom megye területén. Kisgyűlés és Közigazgatási bizottsági ülés. In: Esztergom, 1932, 37 (88): 2.

Vármegyénk népoktatás ügye. A közigazgatási bizottság köréből. In: Esztergom, 1903, 8 (33): 2.

Nyomtatott és levéltári források

GYÖRFFY, György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza II. Bp. Akadémiai Kiadó 1987. 646.

- H(ACKER), Gy(ula): Csévi válasz „Az esztergom-megyei falvak kulturális fejlődése” című cikkekre. In: Esztergom, 1930, 35 (169): 1–2.
- NÉMETH, Antal: Esztergommegye tanügyi állapota az 1872/3 iskolaévben. Pozsony: Társas Nyomda Nirschy Ferenc és Társai 1873. 31.
- NÉMETH, Antal: Az esztergommegyei népiskolák és némely közművelődési mozzanat 1875-ben. Esztergom: kiadja Buzárovits Gusztáv 1875. 96.
- PERGER, Lajos: Az elemi iskolák államosítása In: Esztergom, 1918, 23 (26): 1.
- SZENTPÉTERY, Imre: Az Árpádházi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke II. kötet 2–3. füzet 1272–1290 Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 9. Budapest: Akadémiai Kiadó. 1961. 527.
- TÓTH, Krisztina: Esztergom megye történeti földrajza a késő középkorban. Budapest, 2020.
1910. évi népszámlálás 1. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint (1912) II. Részletes kimutatások 3. A községek polgári népessége a legutóbbi öt népszámlálás szerint I. Magyarország. Red.: Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest: Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt. 1912. 2883. Dostupné na internete: https://library.hungaricana.hu/hu/view/NEDA_1910_01/?pg=850&layout=s&query=Cs%C3%A9v
- Az esztergomi főkáptalan gondjaira bízott ájtatos alapítványok s azok kezelési módozatának ismertetése. Esztergom 1870. 102.
- Budapest történetének okleveles emlékei. Monumenta diplomatica civitatis Budapest. Csánky Dezső gyűjtését kiegészítette és sajtó alá rendezte Gárdonyi Albert. I. 1148–1301. Budapest: A Székesfőváros kiadása 1936. 388.
- Esztergomi Főkáptalan Magánlevéltára, ladula 89., capsa ecclesiasticorum 5, fasc. 2., nr. 3. 1711. évi úrbéri szabályzat (Instructio urburalis super bonis Strigoniensibus venerabilis capituli ecclesie metropolitane et vetustiori urbario ac signaturis in anno Domini 1711 [...]),
- Komárom Megyei Helytörténeti Olvasókönyv. Red. Ortutay András. Tatabánya 1988. 342.
- Primási Levéltár (PL), Visitationes canonici, Liber 25a, Csév 1732, Liber 41. Csév 1755 latin nyelvű
- Római Katolikus Plébániahivatal Piliscsév, Irattár. szám nélkül. Historia Domus, iskolai és plébániai iratok

RESUMÉ

Školstvo v Číve pred 1945

V príspevku o dejinách základnej školy v Číve sledujem zmeny v školskom systéme až do roku 1945. V centre mojej pozornosti je problematika národnostného školstva. Hľadám odpovede na otázky, ako sa vyvíjalo národnostné vyučovanie v pilišskej lokalite, v ktorej žili väčšinou príslušníci slovenskej národnosti, a ako sa podarilo uskutočniť relevantnejšie školské zákony v národnostnej základnej škole.

Podľa archeologických nálezov je Čív (v maďarčine do roku 1954 Csév, potom podľa zákona č. 9 dostal nový názov Piliscsév) obývaný od praveku. Prvá písomná zmienka o stredovekej uhorskej obci je z listiny z roku 1262. Bývalá obec bola od dnešného územia vzdialená 6 kilometrov na západ, medzi lokalitami Sáp, Csolnok, Dág a Pilišská Čaba (Piliscsaba). Po viacnásobnej výmene majiteľa sa obec stala majetkom Ostrihomskej kapituly, ktorá bola najväčším vlastníkom pôdy v obci až do konca druhej svetovej vojny. Okrem toho zachované listiny píše aj o druhom Číve (Nagy-Csév) obývanom Maďarmi, ktorý sa nachádzal medzi Kestúcom (Kesztlőc), Pilišskou Čabou a Jászfalum. Nakoniec Ostrihomska kapitula získala aj čívsky majetok (Győrffy, 1987, s. 230 – 232; Tóth, 2020, v tlači).

Obidve lokality zostali po tureckých vojnách neobývané. Po vojne medzi rokmi 1699 – 1711 kapitula kolonizovala Malý Čív (Kis-Csév) a Veľký Čív (Nagy-Csév) Slovákmi. Slováci žijúci v Malom Číve sa potom prisťahovali do Dágu. Pamiatka bývalej lokality je zachovaná toponymom Maločívka pustatina (Kis-Csév puszta), ktorá patrí k súčasnej lokalite (Bél, 2001, s. 94). Dnešný Čív vznikol z Veľkého Čívu, ktorý bol znovuzaložený 6 maďarskými, 16 slovenskými sedliakmi a jedným zemanom. (Balogh – Bárdos, 1993, s. 299). Obyvatelia mohli hospodáriť na menej kvalitnej pôde, žili z pálenia dreva a vápna.

Verejné správy už boli organizované v dvadsiatych rokoch 18. storočia, na čele obce stál sudca. Verejno-správne otázky obce boli regulované v zmluvách medzi sedliakmi a zemanom (v urbároch). Do polovice 18. storočia miestny farár a učiteľ boli zodpovední za písomnú dokumentáciu, neskôr mala obec vlastného notára (Csombor, 2002, s. 17).

Podľa canonica visitatia z roku 1732 mala obec len katolíckych obyvateľov. Počet obyvateľstva pomaly, ale postupne rástol, najmä počet roľníkov vlastníacich pozemok a želiarov. Po tureckom období sa zeman staral o farára a kostol. János Tessényi bol prvým farárom obce, to znamená, že obec mala samostatnú farnosť od roku 1715 (Csombor, 2002, s. 19).

Podľa canonica visitatia z roku 1732 bol farárom kostola Kráľovnej anjelov Mihály Ipoly a ovládal slovenčinu a maďarčinu. V tomto dokumente sa prvýkrát píše o školstve. Učiteľom obce bol Pál Fialka, ktorý absolvoval 3. ročník gymnázia (systém šesťročného gymnázia bol zavedený v školskom roku 1728/1729). Rozprával po slovensky a po nemecky. Za svoju prácu dostal peniaze a vecné dávky. Škola mala starú budovu a učiteľ nemal žiakov. Vizitátor zapísal aj číslo veriacich, ktorí si mohli vykonať spoveď, 236 dospelých (Villányi, 1891, s. 102).

Podľa protokolu canonica visitatia z roku 1755 učiteľ Ferenc Ivaniczky už absolvoval aj 6. ročník gymnázia. Bol v lepšej finančnej situácii ako bývalí učitelia školy. Vykonával prácu učiteľa a kantora. Okrem toho pracoval aj ako zvonár. Podľa autora protokolu bol stav budovy školy dobrý, žiaci nie sú spomenutí v protokole. Zlepšenie učiteľovej finančnej situácie sa dá vysvetliť výrazným rastom obyvateľov dediny. Počet katolíkov je 616, z nich 500 si mohlo vykonať spoveď. Vizitátor pochválil čírvskych veriacich, pretože pravidelne chodievali do kostola a žili morálny život (Villányi, 1891, s. 103).

K nedostatku žiakov určite prispelo, že školská dochádzka nebola povinnou pred školskou reformou Márie Terézie. V prípade dedinských detí bolo oveľa dôležitejšie, aby prevzali svoj podiel pri práci. Obyčajne len v zimnom období chodili do školy. Môže byť, že návšteva vizitátora bola v pracovnej dobe. Veľká chudoba a ľahostajnosť rodičov mohli byť ďalšími faktormi nezájmu o školu. Podľa zápisnice vizitátor nemal námietky proti práci učiteľov. Vykonávajú svoju prácu, keď majú žiakov v škole.

Čo sa učili deti v tomto období? Určite mali náboženstvo a etickú výchovu, ale mali aj čítanie, písanie a matematiku. Do tejto školy chodil aj Mihály Ipoly pred svojimi teologickými štúdiami. Katolícka cirkev považovala za dôležité, aby „Slováci mohli používať svoj materinský jazyk v cirkevnom živote a škole. Od 18. storočia zabezpečila pre svojich veriacich slovenské kancionály, niekedy aj Bibliu, a učebnice, ktoré

boli písané v západoslovenskom nárečí“ (Szabó, 2005, s. 198). Môžeme predpokladať, že to bolo charakteristické aj v čívskej škole.

Konkrétne správy o fungovaní čívskej školy sú v správach náčelníka Lászlóa Warghu, ktorý informuje, že 15. mája 1820 bol v dedine veľký požiar. Veľký vietor neumožnil hasenie požiaru, veľká časť obce, počítajúc do toho aj budovu školy, sa stala obeťou požiaru (Ortutay, 1988, s. 193).

V roku 1836 postavili školu vedľa farnosti, dovtedy sa deti učili v učiteľovom dome. V roku 1838 už žiaci mali predmet základy ovocinárstva v panskej ovocnej škôlke. Známy je európsky fenomén, že v 18. a 19. storočí farári a učitelia boli priekopníci moderného poľnohospodárstva. V roku 1868 prijali zákon o vyučovaní moderného hospodárstva (XXXVIII. článok). Čív bol priekopníkom vo vyučovaní poľnohospodárstva. Určite dôležitá bola úloha hospodárskej činnosti kapituly, ktorá chcela modernizovať hospodárstvo, aby mohli vyrábať konkurencieschopné produkty (Csombor, 2002 s. 22).

Po rakúsko-uhorskom vyrovnaní v roku 1867 kodifikovali zákon o povinnom verejnom vzdelávaní, v období dualizmu bol vybudovaný moderný vzdelávací systém. Barón József Eötvös bol ministrom školstva a vierovyznania v Andrásyovej vláde. Rozvoj vzdelávania zohrával v jeho plánoch významnú úlohu, chcel realizovať občiansku transformáciu vzdelávania. V súlade s XLIV. článkom národnostného zákona z roku 1868, v XXXVIII. článku zákona o verejnom školstve je predpísané, aby žiaci získali vzdelávanie vo svojom materinskom jazyku, ak je ten jazyk frekventovaným jazykom lokality. Zákon zaviedol všeobecné povinné vzdelávanie. Rodičia dostali finančnú pokutu, ak ich deti nechodili do školy vo veku 6 až 12 rokov. Zákon umožnil bezplatné vzdelávanie deťom z chudobných rodín, ktoré mali úradné osvedčenie o svojom sociálnom postavení. Podobne ako v dedinách, aj v mestách zaviedli šesťročné ľudové školy, ale nezmenili predchádzajúci rámec; ostali cirkevné a obecné školy.

Podžupan Ostrihomskej stolice Kálmán Kruplanicz sa snažil podporiť praktické uplatňovanie zákona. Pripravil kruhopis pre vrchnosti lokalít, v ktorom vyžadoval, aby realizovali povinnú školskú dochádzku. Školský dozorca Antal Németh kontroloval školy v Ostrihomskej stolici medzi rokmi 1872 – 1875. Jeho správy zdôrazňujú odlišnú situáciu škôl, ustanovenia zákona sa v mnohých prípadoch v praxi nevynuovali. V Číve navštevovalo základnú školu v jednej triede 132 študentov.

V preplnenej škole nemohla byť účinnosť vzdelávania na primeranej úrovni. Do roku 1875 sa však školská dochádzka zlepšila, ale vybavenie školy sa nezlepšilo. Škola nemala ilustratívne materiály ani telocvičné náradia, atď. (Németh, 1872, 1875). Prevádzka rímskokatolíckej školy bola financovaná obcou, ktorá občas požiadala o podporu od kapituly. Plat učiteľa bol vo väčšine miest podobný, nedostali vždy predpísaných 300 forintov a vecné dávky. Preťaženie školy bolo vyriešené výstavbou novej učebne v roku 1892, s nie veľkým úspechom.

Kálmán Tisza bol na čele vlády od roku 1875. Jeho vláda schválila viac takých zákonov, ktoré neslúžili záujmom národností žijúcich v Uhorsku. Po dlhých diskusiách v roku 1879 prijali XVIII. zákon o povinnom vyučovaní maďarského jazyka. Uskutočnenie zákona sa realizovalo postupne v čívskej škole a v ďalších základných školách v Ostrihomskej stolici. Počet žiakov základnej školy v Číve bol 176, medzitým založili opakovaciu školu, do ktorej chodilo 78 žiakov. Vzhľadom na rastúci počet žiakov bolo potrebné postaviť tretiu triedu a zamestnávať nového učiteľa. Od zlepšenia podmienok vzdelávania očakávali rýchlejšie osvojenie maďarského jazyka. Od osídlenia Číva slovenský jazyk bol materinským jazykom väčšiny obyvateľov lokality. Nie je náhoda, že v inzeráte, ktorý bol uverejnený 17. júna 1900, hľadali slovensky hovoriaceho učiteľa napriek tomu, že od prvej triedy všetky predmety učili po maďarsky. Žiaci prvej triedy ešte neovládali maďarčinu, preto bolo potrebné, aby s nimi mohli učitelia komunikovať aj po slovensky (Archív čívskej fary). V praxi používali slovenčinu ako pomocný jazyk (Andrássy – Vargyas, Esztergom és Vidéke, 1899, s. 2). V školskom roku 1902/1906 školský dozorca Endre Vargyas a podžupan János Andrássy kontrolovali kvalitu vyučovania maďarského jazyka v Číve. V dvoch triedach pozorovali dobré výsledky vo vyučovaní maďarčiny, v ďalších dvoch triedach znalosť maďarského jazyka bola uspokojujúca. V tomto období sa 6 ročníkov učilo v štyroch triedach, počet žiakov bol 234. Vyučovanie bolo v maďarčine. Dochádzka detí v škole dosiahla takmer 100 %. Vo veci budovy školy konštatovali vizitátori, že je veľký problém a nepodnikli sa žiadne zásadné kroky na jeho nápravu (Esztergom, 1903 s. 2).

Od roku 1903 podľa nariadenia arcibiskupského vikára Józsefa Boltizára sa po maďarsky učilo aj náboženstvo (predtým po slovensky). Keď bolo potrebné, učivo vysvetlili v oboch jazykoch. Podľa referátu farára z roku 1910 jazykom omše a duchovného poradenstva bola

slovenčina, ale niekedy spievali aj po maďarsky. Podľa výkazov z roku 1908/1909 obec nemala materskú školu ani hospodársku opakovaciu školu.

Počet žiakov sa ďalej zvyšoval. Základná škola mala 261 žiakov, 259 žiakov malo rímskokatolícke vierovyznanie, jedno evanjelické a jedno kalvínske. Maďarčina bola materinským jazykom 11 žiakov, 250 žiakov malo materinský jazyk slovenčinu. Vtedy už 111 detí ovládalo maďarčinu. Zo štyroch učiteľov traja učili aj po slovensky. Počas vyučovania bolo prítomné v jednej triede viac ročníkov (Archív čívskej fary).

Prioritnou úlohou školských dozorcov bolo, aby vyučovanie maďarského jazyka bolo dostatočne efektívne v ľudových školách. V Ostrihomskej stolici to chceli dosiahnuť pomocou výstavby moderných škôl, ktoré by mali triedy v dostatočnom počte, takisto bolo dôležité zabezpečenie primeranej pracovnej sily. Je jasné, že vyučovanie maďarského jazyka, ale aj ďalších predmetov je mimoriadne náročnou úlohou v takých triedach, kde počet žiakov je 120 – 130. 15. septembra 1908 čívsky poslanecký zbor schválil uznesenie o založení štátnej základnej školy. Obec podporila realizáciu štátnej školy, pretože kapitula nechcela zabezpečiť pozemok pre novú školu v centre dediny. Môžeme predpokladať, že pred schválením uznesenia poslanecký zbor počítal s významnou štátnou finančnou pomocou. Ako sme to vyššie uviedli, aj maďarizačná politika mohla ovplyvniť rozhodnutie obecného poslaneckého zboru.

15. septembra 1908 minister školstva a náboženstva prijal rozhodnutie zastupiteľstva obce. Podľa tohto rozhodnutia založili štátnu ľudovú školu so štyrmi učiteľmi (škola fungovala od 01. septembra 1910 a rímskokatolícka škola tiež pokračovala v práci). Obec mala postaviť školu s piatimi učebňami. Podľa nariadenia obec mala organizovať a financovať štátnu hospodársku opakovaciu školu (dovtedy mali v obci len všeobecnú opakovaciu školu).

Podľa odbornej literatúry vrcholným bodom maďarizácie na prelome 19. a 20. storočia bol legislatívny balík, tzv. Lex-Apponyi, ktorý dostal meno po ministrovi kultúry, grófovi Albertovi Apponyim. Podľa XXVII. zákona z roku 1907 mali prevádzkovatelia cirkevných škôl v tomto prípade dostať štátnu finančnú pomoc len vtedy, ak učivo a študijný poriadok školy budú v súlade so zákonom. To znamená, že učili v maďarčine, používali učebnice schválené ministerstvom, atď. Schválený zákon z roku 1908 umožnil, aby sa deti v ľudových školách učili zadarmo. Toto môžeme považovať za pozitívne opatrenie, ale na

druhej strane malo negatívny vplyv na fungovanie cirkevných škôl, medzi ktorými boli aj národnostné školy. Cirkevné školy prestali dostávať od žiakov školné, resp. nemohli alebo nechceli dostávať štátnu finančnú podporu. 1500 forintov kapituly nestačilo na prevádzku cirkevnej školy. Škola nedostala inú podporu a zanikla. Do výstavby novej školy obec prenajala dve učebne bývalej školy. Od roku 1926 všeobecná opakovacia škola fungovala ako poľnohospodárska škola. Na výstavbu školy nemohla obec zabezpečiť 80 000 korún. Prvá svetová vojna znemožnila aj realizáciu plánov výstavby novej školy v Číve (Perger, 1918, s. 1).

Po prvej svetovej vojne, v dvadsiatych rokoch verejné školstvo a kultúrna politika patrili do pôsobnosti grófa Kunóa Klebensberga, ktorý bol ministrom vierovyznania a verejného školstva v Bethlenovej vláde (medzi rokmi 1922 – 1931). Klebensberg považoval za svoju najdôležitejšiu úlohu zvýšiť úroveň vzdelávania obyčajných ľudí, preto plánoval navýšiť povinnú školskú dochádzku do veku 14 rokov. Zavedenie osemročných základných škôl je výsledkom dlhého procesu. V roku 1940 kodifikovali XX. článok o založení osemročných ľudových škôl. K realizácii bolo potrebné vytvoriť vhodnú infraštruktúru, ktorá bola zabezpečená v VII. článku z roku 1926. Založenie Fondu za výstavbu ľudových škôl malo určite pozitívny vplyv na vec čívskej základnej školy, ktorá stále nebola vyriešená. Noviny Esztergom v roku 1926 informovali svojich čitateľov, že na mieste najchudobnejšej školy v Ostrihomskej stolici postavia novú modernú školu vďaka parlamentnému poslancovi Viktorovi Mátéffymu. Štát poskytne 600 miliónov z približne 900 miliónov nákladov. Príspevok obce vo výške 300 miliónov zaplatí štát ako pôžičku s úrokovou sadzbou 8 % s 10-ročnou amortizáciou. V tridsiatych rokoch nová škola s piatimi triedami a siedmimi učiteľmi mala 300 – 340 žiakov (Esztergom, 1926, s. 2). Poľnohospodárska škola založená v roku 1926 mala v priemere 152 žiakov. Väčšina detí stále pochádzala zo slovenských rodín, ale pred druhou svetovou vojnou už vo veľkom počte žili Maďari v Číve, ktorí sa presťahovali z oblastí. V tomto období počet maďarskej populácie bol významný, vrátane podielu maďarských detí (v roku 1937 bol počet obyvateľov 2680, z nich 1200 obyvateľov patrilo k maďarskej a 1480 k slovenskej národnosti) (Osváth, 1938, s. 202).

Vierovyznanie učiteľského zboru bolo rímskokatolícke. V roku 1942 sa prvýkrát stalo, že zamestnali učiteľa iného (evanjelického) vierovyznania. Školská knižnica mala 300 zväzkov, ľudová knižnica mala 220 kníh, ktoré dostali v roku 1927 od Ministerstva náboženstva a verejného

škola. Mladí Čivania mohli byť členmi cirkevných a občianskych organizácií. V obci fungoval mládežnícky Červený kríž a Spolok Levente, v roku 1935 založili Občiansky strelecký klub.

Na Vianoce v roku 1944 front dosiahol okolie Čívu. Neďaleko od lokality napadli vlak, ktorý chodieval medzi Budapešťou a Ostrihomom. V dedine sa objavili prví sovietski vojaci.

V roku 1946 žiadala stolica od lokalít správy o aktuálnej situácii. Medzi nimi je aj správa hlavného notára Józsefa Pásztora (14. marca 1946). Podľa toho významnejšie budovy obce neutrpeli žiadnu škodu, znova bol vytvorený notársky úrad. Štátna škola s maďarským vyučovacím jazykom mala 10 zamestnancov. Vyhlásili aj vyučovanie slovenského jazyka, ale mali len troch záujemcov. Obecné zastupiteľstvo spolu s obyvateľmi preferovalo vyučovanie v maďarskom jazyku.

Na záver môžeme konštatovať, že počas 250-ročných dejín lokality sa dokázalo, že malá skupina Slovákov, ktorá sa usadila vo Veľkom Číve, založila chudobnú, ale životaschopnú a rozvíjajúcu lokalitu na majetku kapituly. Dedinská komunita zachovala svoj jazyk a kultúru. Rímskokatolícky cirkevný život sa stal dvojazyčným. Táto tendencia bola posilnená povinným vyučovaním maďarského jazyka v základnej škole. Medzi dvoma vojnami sa v rastúcom počte sťahovali Maďari do Číva. Vzhľadom na to sa aj každodenná komunikácia obyvateľov stala dvojazyčnou.

SUMMARY

The Primary School in Piliscsév before 1945

After the Turkish invasion, Hungarians and Slovaks from Upper Hungary were settled on the depopulated archbishopric and chapter estates, the present-day Piliscsév was also established as a result of this resettlement. The chapter provided the church, the priest, and the teacher for the growing settlement. Although Piliscsév's society was largely made up of serfs and cottars, in 1836 the Esztergom chapter erected a separate building for the denominational school. In ethnic minority regions, the education ran in the language of the minorities, such as in Piliscsév in

Slovak, but the Hungarian language was also taught in schools. From the end of the 19th century the compulsory acquisition of the state language gradually transformed the school framework and curriculum. In 1910 the denominational school was abolished in Piliscsév, and a new state town school was established.

In the first half of the 20th century, in addition to the majority Slovak population, the number of Hungarian inhabitants gradually increased. The Slovak-Hungarian population exchange after the Second World War also contributed to the decrease of the number of Slovak-speaking residents. The introduction of the eight-grade primary school in Piliscsév ordered on 18th August 1945 took place with education in Hungarian, only three people applied for education in Slovak.

Kontakt

Csombor Erzsébet

Budapest Főváros Levéltára, Budapest
ecsombor@invitel.hu

Slovenská enkláva Čív v Komárňansko-ostrihomskej župe (Maďarsko): krajina – človek – kultúra a čas¹

Peter Chrastina

Úvod

Krajina dediny Čív (Piliscsév) na severe Komárňansko-ostrihomskej župy je súčasťou kultúrneho dedičstva Slovákov v Maďarsku. V tejto kapitole rozoberám otázku historického vývoja miestnej krajiny v kontexte jej využívania (historický *land use*). V prvej štvrtine 18. storočia proces zmien spustnutej krajiny na úpätí Piliša (Pilis) iniciovalo obyvateľstvo rímskokatolíckeho vierovyznania zo stolíc ležiacich severne od Dunaja.

Otázke dlhodobých zmien krajiny alebo jej konkrétnych zložiek sa venujú predovšetkým geografi a krajinní ekológovia (napr. Boltižiar et al., 2016; Fescenko – Nikodemus – Brūmelis, 2014; Fialová – Chromý – Marada, 2007; Kandrik – Olah, 2010; Trpáková, 2013; Wang et al., 2016). Integrovaný (interdisciplinárny) prístup k historickému *land use* slovenských enkláv v Maďarsku, Rumunsku a Srbsku uplatnili M. Boltižiar, P. Chrastina a J. Trojan (2016), P. Chrastina (2008, 2012, 2018), P. Chrastina a M. Boltižiar (2008a, b., 2010), P. Chrastina et al. (2019), P. Chrastina, J. Trojan a P. Valášek (2018) alebo P. Chrastina, K. Křováková a V. Brůna (2007).

Štúdia je sondou do problematiky historického *land use* s cieľom skúmať využívanie krajiny Čívu od začiatku 18. storočia, resp. 1701 – 1709 (osídlenie pustatiny v držbe ostrihomskej kapituly slovenským etnikom) do roku 2019. Stručne hodnotím aj zmeny krajiny v období pred

¹ Štúdia je súčasťou riešenia projektu APVV-18-0196 Vedomosti Nitrianskej stolice M. Bela (interpretácia a aplikácia), podporovaného Agentúrou na podporu výskumu a vývoja a projektu 005UCM/4-2019 Prírodné pomery Nitrianskej stolice v 18. storočí pohľadom M. Bela (vysokoškolská učebnica), podporovaného grantovou agentúrou KEGA.

príchodom Slovákov. Vývoj historického *land use* miestnej krajiny po príchode slovenských kolonistov ukazuje päť tematických máp (s vročenním 1782 – 1785, 1841, 1882, 1941 a 2019), tabuľka s plochami tried využívania krajiny (TVK) a diagram. Výsledky výskumu dopĺňa rámcový návrh manažmentu miestnej krajiny.

Metodika

Metodický postup s cieľom charakterizovať zmeny krajiny skúmaného územia od začiatku 18. storočia do roku 2019 tvorili nasledovné kroky:

■ Heuristika informačnej databázy, jej komparácia a interpretácia. Údaje z literatúry modifikujú dáta získané interpretáciou starých máp, výsledkov polostacionárneho terénneho výskumu (metóda pozorovania, resp. neštruktúrovaný rozhovor s informátorom²). Na základe týchto informačných zdrojov som v skúmanom území identifikoval niekoľko archetypov kultúrnej krajiny, ktoré odrážajú špecifiká historického *land use*.

■ Rešerš mapových podkladov, ich georeferencovanie a vektorizácia. Kartografické pramene tvorili predovšetkým mapy strednej mierky (tabuľka č. 1).

Mapy z obdobia I. až III. vojenského mapovania pochádzajú z Vojenského historického archívu v Budapešti (*Hadtörténelmi Levéltár*). Vojenskú mapu z roku 1941 som získal v digitalizovanej podobe (online) z webovej aplikácie Mapire (<http://mapire.eu/en>). V zmysle G. Timára et al. (2004, 2006), resp. G. Timára a S. Biszaka (2010) sa prvotné georeferencovanie máp realizovalo do geografického súradnicového systému WGS84. V rámci vlastnej digitalizácie došlo k ich reprojekcii do súradnicového systému HD72/EOV (EPSG 23700), vrátane kvantifikácie

² Za prepisy rozhovorov s informátorom P. Jurkovicom (*1944) ďakujem I. Kontríkovej-Šustekovej. V štúdiu uvádzam aj vyjadrenia A. Jurákovej, rod. Nagyovej, ktoré publikoval A. Mihalovič (1987).

(výpočtu) rozlohy plôch. Analogicky bola upravená digitálna družicová snímka z aplikácie *Google Earth Pro* z roku 2019.

Tabuľka č. 1: Kartografické pramene a ich charakteristiky

Označenie mapového podkladu/zdroja	Číslo mapového listu	Mierka	Vročenie
I. vojenské mapovanie, <i>Theil des Pester und Graner Comitat</i>	<i>Coll. XIII. Sectio XIX.</i>	1 : 28 800	1782 – 1785
II. vojenské mapovanie, <i>Königreich Ungarn, District diesseits der Donau, Comitat Gran. Honth. Pesth.; District jenseits – diesseits der Donau, Comitat Komorn. Gran. Pesth.</i>	<i>Section 48. Colonne XXXI. Section 49. Colonne XXXI.</i>	1 : 28 800	1841
III. vojenské mapovanie	4961/2 4962/1	1 : 25 000	1882
Topografická mapa voj. mapovania		1 : 75 000	1941
Ortofoto (družicová snímka)		cca 1 : 75 000	(24. 3.) 2019

Obrázok č. 1: Skúmané územie v rokoch 1782 – 1785

Zdroj: I. vojenské mapovanie, *Coll. XIII. Sectio XIX.* (1782 – 1785)

Obrázok č. 2: Skúmané územie v roku 1841

Zdroj: II. vojenské mapovanie, *Section 48. Colonne XXXI., Section 49. Colonne XXXI.* (1841)

Obrázok č. 3: Skúmané územie v roku 1882

Zdroj: III. vojenské mapovanie, list 4961/2, 4962/1 (1882)

Obrázok č. 4: Skúmané územie v roku 1941

Zdroj: Topografická mapa voj. mapovania (1941)

Obrázok č. 5: Skúmané územie v roku 2019

Zdroj: Google Earth (24. 3. 2019)

Pre účely korektného porovnania výrezov skúmaného územia bola okolo intravilánu Čivu vytvorená maska (výrez obdĺžnikového tvaru) s rozlohou 1771,5 ha. Touto maskou sú orezané širšie digitalizované územia tak, aby bolo možné realizovať ich komparatívnu analýzu (obrázky č. 1 – 5).

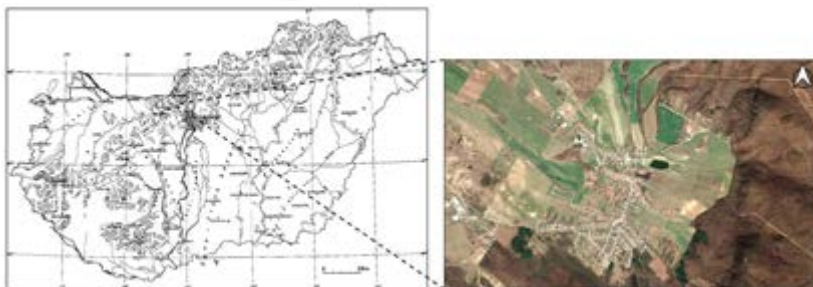
■ Komparatívna analýza kartografických podkladov. V prostredí geografických informačných systémov (QGIS3) boli na každej z georeferencovaných digitálnych máp interpretované plochy tried využívania krajiny (TVK) s líniovými vrstvami vodných tokov a komunikácií. Finálny produkt komparatívnej analýzy predstavujú veľkomierkové mapy historického *land use* (1 : 25000), ktoré ukazujú využívanie krajiny skúmaného územia v príslušnom období.

Mierky väčšiny kartografických podkladov a družicovej snímky boli menšie než výsledná klasifikácia využívania krajiny (*land use*) na tematických mapách. Ich obsah je preto generalizovaný. Najvyššiu mieru zovšeobecnenia obsahu majú vojenská mapa z roku 1941 a družicové ortofoto (2019).

- Multitemporálna analýza pozostávala zo štúdia dynamiky TVK v prostredí QGIS3. Konkrétne išlo o hodnotenie vývoja plôch TVK v období danom vročením mapy alebo družicovej snímky a následného štatistického spracovania (numerická a grafická analýza).
- Interpretácia vývoja historického *land use* a rámcový návrh ma-
nažmentu kultúrnej krajiny skúmaného územia.

Poloha skúmaného územia a jeho charakteristika

Štúdium kultúrnej krajiny Čívu s dôrazom na historický *land use* bolo jedným z výskumných zámerov Interdisciplinárneho tábora VÚSM, ktorý sa konal v júni 2019. Slovenská enkláva Čív sa nachádza asi 10 km juho-juhovýchodne od Ostrihomu, v Komárňansko-ostrihomskej župe na severe Maďarska. Skúmané územie s výmerou 1 771,5 ha predstavuje výrez družicovej snímky z roku 2019 (obrázok č. 6).

Obrázok č. 6: Poloha skúmaného územia

Zdroj: A. Divičanová ed. (1996, b. s.) – vľavo;
Google Earth (24. 3. 2019) – vpravo.

Podľa S. Frisnyáka (1988, s. 147 – 148) zaberá väčšinu plochy skúmaného územia Dorogská kotlina (Dorogi-medence). Jej zvlnený povrch pokrývajú viate piesky, spraše a sprašové hliny. Pohorie Piliš, súčasť pohoria Dunazug, patrí do Zadunajského stredohoria (*Dunántúli-középhegység*). Táto morfoštruktúra z vápencov a dolomitov vytvára horskú obrubu kotliny, ktorá je otvorená na severozápad k Dunaju.

Nadmorské výšky skúmaného územia sa pohybujú od cca 163 m (niva Čívskeho potoka na severozápade územia) do 418 m (*Barina*, príp. *Bárány-hegy*). Eróznno-denudačný georeliéf Dorogskej kotliny tu má pahorkatinový ráz so strmšími svahmi a úvalinami (obrázok č. 7). Sklonový vrchovinový georeliéf Piliša sú príkre so sklonom do 20 %. Intravilán obce leží na dne a vyvýšených okrajoch kotliny vo výške asi 190 m n. m (obrázok č. 7, hore). Malá časť dedinskej zástavby pozdĺž *Kálvária utca* vystupuje aj na sprašový masív *Vršek* (Tetős-h., 234 m n. m.).

**Obrázok č. 7: Krajina skúmaného územia z Tatarských salašov
(246 m n. m.)**

Foto: P. Chrastina (VI., 2019)

Obrázok č. 8: Krajina na východe skúmaného územia
(kontakt kotlinovej pahorkatiny a pohoria)
Foto: P. Chrastina (VI., 2019)

Dominanty miestnej krajiny tvorí na východe *Bašina* (Basa-h., 386 m n. m.), *Fésű-h.* (377 m n. m.) na juhovýchodo-východe, *Kopasz-h.* (224 m n. m.) na západe a *Tatarské salaše* (Tatár-szállás, 246 m n. m.) na severe (obrázok č. 8).

Z klimatickogeografického hľadiska kotlinovú časť skúmaného územia charakterizuje prechodný typ klímy. Teplá nížinná až teplá kotlinová klíma s miernou inverziou teplôt je mierne suchá až suchá s ročným úhrnom zrážok do 600 mm. Priemerná ročná teplota sa tu pohybuje okolo 10 °C. Pohorie Piliš patrí do teplej horskej klímy s malou inverziou teplôt a ročným úhrnom zrážok 800 až 1 000 mm (Süli-Zakar, 1988, s. 240, 242 – 243). Horská obruba skúmaného územia ovplyvňuje smer a silu prúdenia vzduchu v skúmanom území s prevahou studených (a spravidla vlhkých) severozápadných vetrov.

Územie odvodňuje Čívsky potok (Csévi patak) s dažďovo-snehovým režimom odtoku s maximálnou vodnosťou vo februári. Minimálne prietoky pripadajú na august a začiatok septembra, alebo pretrvávajú počas dlhších období bez dažďa. Nízka vodnosť potoka odráža vplyv geologickej stavby a polohy územia. Podzemné vody, ktoré sa tvoria v hydrogeologickom prostredí karbonatických hornín Piliša, sú tvrdé. Výdatnosť krasových prameňov v horskej a podhorskej časti skúmaného územia je rozkolísaná; niektoré vodné zdroje s plytším obehom v letných mesiacoch vysychajú. V kotline je hladina podzemnej vody viac-menej stabilná.

Pôdne typy v kotlinovej časti územia zastupujú hnedozeme na sprašiach a sprašových hlinách. Dná vlhkých, v lete vysychajúcich úvalín pokrývajú málo úrodné pseudogleje. Plochy regozemí vznikli na plochách viatych pieskov v lokalite *Homoki* a *Plešina* na juhu, resp. juhovýchode skúmaného územia. Na nive Čívkeho potoka sa vyvinuli

fluvizeme a gleje. Rendziny na priepustných vápencoch a dolomitoch pokrývajú zalesnené svahy Piliša.

V zmysle L. Šomšáka (1998, s. 10 – 11) a T. Dražila (2002, s. 93 – 94) pôvodné lesy v kotlinovej časti skúmaného územia tvorili predovšetkým teplomilné ponticko-panónske dubové lesy na spraši a piesku (asociácia *Aceri tatarici-Quercion*). Okrem dubov (d. letný – *Quercus robur*, d. zimný – *Q. petraea*, d. cerový – *Q. cerris*) sa v konkrétnych porastoch vyskytoval javor tatársky (*Acer tataricum*), zob vtáči (*Ligustrum vulgare*) a rôzne druhy ruží (*Rosa spec. div.*). Bylinný podrast zastupovali teplomilné druhy, napr. jasenec biely (*Dictamnus albus*), omamy (*Inula germanica*, *I. conyza*) a mezofilnejšie tráv – lipnica hájna (*Poa nemoralis*), mrvica lesná (*Brachypodium sylvaticum*) a i. Na plochách regozemí dominoval podrast suchomilnej kostravy (*Festuca*) a rôzne druhy ostríc (*Carex*).

Predpokladám, že na svahoch Piliša s rendzinami rástli lipnicové dubiny (asoc. *Poo nemoralis-Quercetum dalechampii*). Podľa L. Šomšáka (1998, s. 30) sa v stromovom poschodí okrem dubov (d. letný – *Q. robur*, d. žltkastý – *Q. dalechampii*) vyskytoval aj hrab obyčajný (*Carpinus betulus*). V krovinnom podraсте figuroval zob vtáči (*Ligustrum vulgare*) spolu s hlohmi (*Crataegus*). Z tráv mali vedúce postavenie lipnica hájna (*Poa nemoralis*) a chľpaňa hájna (*Luzula luzuloides*).

Zamokrenú nivu Čívskeho potoka a priľahlé plochy potenciálne pokrývali lužné lesy nížinné (zväz *Ulmenion*) a enklávy močiarnych jelšín (zväz *Alnion glutinosae*); (Šomšák, 1998, s. 14).

Pilišské lesy boli a sú bohaté na srnčiu zver. Možno tu tiež pozorovať lišku hrdzavú (*Vulpes vulpes*), sviňu divú (*Sus scrofa*), jazveca lesného (*Meles meles*) či rôzne druhy vtácej fauny, plazov a hmyzu.

Koncept kultúrnoekologickej charakteristiky skúmaného územia vychádza z práce J. Stewarda, ktorý rozoberá vzťah človeka k prostrediu (krajine) prostredníctvom adaptačného mechanizmu kultúry (bližšie Ortová, 1999, s. 46; Lapka – Sokolíčková – Vávra, 2012, s. 17).

Obrázok č. 1 ukazuje, že hospodárske usadlosti slovenských kolonistov na konci 18. storočia sa rozprestierali na suchých (suchších) plochách kotliny, v úvalinách a na úpätí sprašového chrbta kóty *Vršek* (obrázok č. 9). Zamokrená niva Čívskeho potoka a vlhké dná niektorých úvalín človek využíval ako trávne porasty pre vodnú hydinu a hospodárske zvieratá. Vybrané svahy s južnou orientáciou pokrývali vinohrady

Obrázok č. 9: Pohľad z Vrška na juhozápadnú časť obce
Foto: P. Chrastina (VI., 2019)

(napr. *Starí vinohrad, Na vršku*). V ich blízkosti sa nachádzajú pivnice na skladovanie vína a ovocia, ktoré boli vyhlbené do sprašového podlažia. V lokalite *Hliňík* sa ťažil materiál (spraš) na výrobu nepálenej tehly; po ukončení ťažby tu vznikli *Hliňické pivnice* (obrázok č. 10). P. Jurkovič (*1944) uviedol, že polia na *brehoch* (strmších svahoch) ešte v polovici minulého storočia domáci gazdovia orali iba smerom nadol po spádnici. Kravský záprah by totiž pluh do príkreho svahu nevytiahol. Prekážkou intenzívnejšieho využívania úbočí Piliša je ich sklon, a preto zostali zalesnené.

Obrázok č. 10: *Hliňické pivnice*
Foto: P. Chrastina (VI., 2019)

Začiatok kolonizácie krajiny slovenským etnikom oblasti Čivu prebehol počas chladného obdobia (tzv. Maudnerove minimum) fernauského výkyvu, ktorý skončil okolo roku 1830 (Acot, 2005, s. 117 – 118). Podľa mapy z roku 1782 – 1785 (obrázok č. 1) sa v zázemí obce darilo viniču – a to aj napriek nestabilnej klíme s extrémnymi prejavmi počasias. A. Mihalovič (1987, s. 10) uvádza, že dedinčania na poľnohospodárskej pôde v osemdesiatych rokoch 20. storočia pestovali zeleninu³, rôzne ovocie⁴, obilniny⁵ a technické plodiny⁶.

Podľa P. Jurkovicsa ovocné stromy (napr. *slifky*) rástli voľne pri poľných cestách v *járkoch* alebo vo vinohradoch, kde boli aj *breskyne* (broskyne – *Prunus persica*). Pre dedinčanov boli dôležité tiež *oharky* (uhorka siata – *Cucumis sativus*), *krumple* (zemiaky – *Solanum tuberosum*), *bop* (bôb záhradný – *Vicia faba*) a konope (*Cannabis sativa*).⁷ *Kukuríšom* (kukuricnými byľami) sa kŕmil dobytok. Neskoršie (v priebehu druhej polovice 20. storočia) sa byle pozväzovali so viazaním a koncom zimy, t. j. okolo dátumu jarnej rovnodennosti (približne 21. marca) ich vedľa starého cintorína symbolicky spálili. Väčšinu ovocia (predovšetkým slivky a čerešne) a produkty živočíšnej výroby (*mléko*, *smetánku*, *syr* – tvaroh, masť) ženy z Čivu *čarúvali kofám*, predávali alebo vymieňali s priekupníčkami za iný tovar na trhoch v Budíne, na *Dorog* alebo do *Pešťú* (Pešti).

Poloha sídiel a viníc na starých mapách (obrázky č. 1 – 4) odráža výskyt vody, príp. vodných zdrojov v miestnej krajine. Okrem potoka a prameňov – studničiek (napr. *Esperantó*) sa voda získavala aj z kopaných studní (pozri obrázok č. 10). Výdatnosť týchto zdrojov spravidla postačovala pre dennú potrebu domácností a chov hospodárskych zvierat.

³ Kapusta (*Brassica oleracea* var. *capitata*), rajčina (*Solanum lycopersicum*), paprika (*Capiscum anuum*).

⁴ Napr. čerešňa (*Cerasus*), slivka (*Prunus domestica*), jabloň (*Malus domestica*), hruška (*Pyrus communis*), orech (*Juglans regia*).

⁵ Raž (*Secale cereale*), pšenica (*Triticum*), jačmeň (*Hordeum*) a ovos (*Avena*). Podľa P. Jurkovicsa sa zväzky stebiel žitnej (pšeničnej) slamy používali ako strešná krytina.

⁶ Kukurica (*Zea mays*).

⁷ Z konope sa v domácnostiach priadli cverne, z ktorých tkáči vyrábali látku na nohavice (*galoty*) a plachty; informátor P. Jurkovics spomenul aj domácku produkciu *štrángov* (tenších povrazov).

Obrázok č. 11: Plochy poľnohospodárskej pôdy v pahorkatinovej krajine skúmaného územia (vľavo vzadu Čív)

Foto: P. Chrastina (VI., 2019)

V lete sa na napájanie dobytky a koní *chosnuval* aj potok (*járek*). Pitie vody s nízkym obsahom minerálnych látok čiastočne kompenzovala strava obohatená o soľ, mlieko, zeleninu a ovocie (vrátane orechov). Pomerne nízka teplota podzemnej vody (4 – 7 °C) umožňuje krátkodobé uchovávanie potravín.⁸ Voda z potoka a studní v kotline je mäkká, vyhovuje na pranie bielizne a odevov s použitím mydla alebo na máčanie konope (pozri Bendur, 2002, s. 133). Tento jav kontrastuje s tvrdosťou vody v podhorí Piliša.

V rámci poľnohospodárskeho pôdneho fondu v skúmanom území prevažujú úrodné hnedozeme (obrázok č. 11). Táto skutočnosť motivovala človeka k osídleniu skúmaného územia už v prehistorickom období. Špecifikom severnej časti územia (lokalita *Kopanice pot Pilišem*) sú hnedozeme oglejené. Pôsobenie svahových vôd na pôdny profil a substrát (sprašové hliny s prímесou skeletu z Piliša) limitovali úrodnosť polí. A. Juráková, rod. Nagyová (Mihalovič, 1987, s. 61) uviedla, že tunajšie *role* „...*majú kamennú a slinovú zem... Nemohli [nedali] sa orávať ... moseli [ich] kopat [motykami]*.“ Na plochách piesočnatých regozemí s areálmi piesočnatohlinitých hnedozemí vznikli vinice alebo menej efektívne oráčiny (napr. severne od *Béke utca*). Dnes sú tieto polohy čiastočne zastavané (*Homoki dűlő, Szőlő sor, Szilvás u.*).

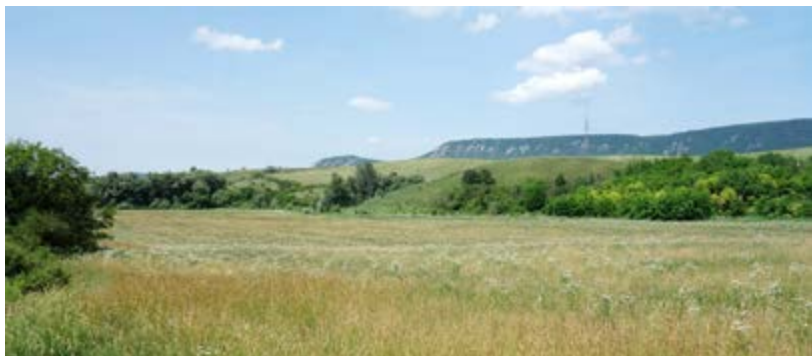
Pseudogleje na dnách úvalín a vo výmoľoch sa nehodili na produktívne hospodárenie; zostali zalesnené alebo ich človek využíval ako lúky a pasienky.

⁸ P. Jurkovič si pamätal, že jeho matka v studni a v zemej pivnici chladila mäso zo zarezanej hydiny.

Fluvizeme s enklávami glejov na nive Čívskeho potoka a ďalšie lokality s vysokou hladinou podzemnej vody (napr. *Topolki*) pokrývajú solitéry vlhkomilných drevín, ostrovčeky trstiny (*Phragmites australis*) a trvalé trávne porasty so zastúpením mezo- a hydrofilných druhov (obrázok č. 12). Zamokrené pasienky v lokalitách *Dolná pažiť*, *Veľká*, resp. *Malá pažiť* slúžili na pastvu dobytky a husí. Trst' obyčajná sa používala ako strešná krytina. Rendziny na svahoch Piliša majú význam ako lesné pôdy.

Aktivity slovenských kolonistov ovplyvnili aj druhovú štruktúru lesov v skúmanom území. Záujem obyvateľstva sa totiž prioritne orientoval na dub, menej na hrab. Ich motivácia však nebola svojvoľná, zodpovedala požiadavkám zemepána (vlastníka lesa). Výskyt borovice lesnej (*Pinus sylvestris*) v listnatých porastoch považujem za výsledok sukcesie odlesnených areálov náletom. Š. Bendur (2002, s. 130 – 133) uvádza, že v priebehu 19. storočia boli do miestnej krajiny introdukované (vysádzané) cudzokrajné dreviny: agát biely (*Robinia pseudoacacia*), moruša (*Morusa alba*, *M. nigra*), pagaštan konský (*Aesculus hippocastanum*) a rôzne kultivary topoľov (napr. *Populus x canadiensis*). Tieto stromy rastú pri viniciach, niektorých cestách a vo výmoľoch (obrázky č. 7, 10 – 12). Podľa tvrdenia P. Jurkovicsa z agátového dreva chlapi v dedine vyrábali *šteky* (koly do vinohradov) a ploty. Z plodov gašтана zasa gazdiné varili škrob na pranie plátna a bielizne (Bendur, 2002, s. 133).

Dostatok svetla na okrajoch a v interiéri lipnicových dubín vytvára vhodné podmienky pre trávnatý zárast. V tejto súvislosti P. Jurkovics

Obrázok č. 12: Trvalé trávne porasty na západe skúmaného územia
Foto: P. Chrastina (VL, 2019)

uviedol, že počas zimy, keď bolo málo *krmy* pre dobytok, chodili ženy do pilišských lesov „...*nažať kosákom medzi stromy suchého*.“ Gazdiné zbierali aj suché konáre na kúrenie, ktoré nosili v *popélke* (plachte). Informátorka A. Juráková, rod. Nagyová (Mihalovič, 1987, s. 66; 2002, s. 122) si pamätala lesnú pastvu v *Pánskej hore*. („*Ottál pánom vozili drevo. Neskôr sa tam aj pásávalo*.“).⁹

Práca na poli (roľníctvo) spojená s chovom dobytky predstavovala hlavné zamestnanie domáceho obyvateľstva. Vinohradníctvo malo iba doplnkový význam. Podľa P. Jurkovicsa na prelome 19. a 20. storočia časť mužov pracovala aj v *lámadlách* (kameňolomoch, napr. lokalita *Skalka*), pri výrobe vápna, ako drevorubači, *baňári* (baníci v Dorogu). Ďalší vykonávali rozličné remeslá, murárske (*murál*), kolárske („*Mišo báči Rúžičkú bol korál*“), stolárske (*tišlér*) atď.

Prehistorický a historický land use krajiny Čívu do 18. storočia

Na základe archeologických nálezov z územia obce k zásahom človeka do miestnej krajiny dochádzalo minimálne od neskorej kamennej doby, eneolitu (3 500 – 2 900 pred n. l.). Z tohto obdobia totiž pochádza sídlisko ľudu bádenskej (pecelskej) kultúry v lokalite *Hosszú-rétek I.* (Mihalovič, 1987, s. 30). Predpokladám, že v polovici štvrtého a na začiatku tretieho tisícročia pred n. l. dochádzalo v Dorogskej kotline k odlesňovaniu plôch dubín na hneдозemiach, ktoré človek transformoval na mozaiku polí, pasienkov s ostrovčekmi lesa.

Z okolia skúmaného územia sú známe nálezy z bronzovej doby (Dág, lokalita *Kiscsévpusztá I.*) a zo staroveku, kedy v kultivácii miestnej krajiny pokračovali Kelti a Germáni (Mihalovič, 1987, s. 26, 30).

V rímskej dobe (prelom letopočtu – 375/380, resp. 400) na území obce ležala pevnosť (kastel) *Lacus Felicis* (Osváth, red., 1938, s. 21 – 22).¹⁰ V lokalite *Margeta* (severovýchod skúmaného územia) boli odkryté zvyšky strážnej veže s obrannou priekopou (*burgus*), ktorú pravdepodobne vybudovali počas vlády cisára Valentiniána I. (364 – 375).

⁹ K otázke lesného pasenia ošípaných v stredoveku pozri napr. P. Hudáček (2014).

¹⁰ Spoločne s kastelmi *Crumerum* a *Gardelacca* zabezpečovala ochranu rímskeho vojenského tábora (*castrum*) *Solva* a cesty, ktorá viedla z *Brigetia* cez územie obce do *Aquinca* (dnes Budapešť).

Z ďalších pamiatok tohto obdobia A. Mihalovič (1987, s. 30) uvádza torzo dláždenej cesty na juhozápade extravilánu (lokalita *Hosszú-rétek II.*), míľniky (obrázok č. 13)¹¹ a murivo rímskej vily (lokalita *Od Szantova II.*) na úpätí Bašiny (386 m n. m.).¹² Podľa E. Reisziga (1908, s. 18) sa v cho-tári obce nachádzal aj obetný kamenný oltár.

Obrázok č. 13: Míľniky z rímskej doby s plastikami sv. Vendelína (vľavo) a sv. Urbana (vpravo)

Foto: P. Chrastina (VI., 2019)

Hospodárske aktivity romanizovaného obyvateľstva poznačili kra-jinnú štruktúru skúmaného územia, vďaka čomu sa súdoba krajina v hrubých rysoch podobala súčasnej kultúrnej krajine Čívu. Suché po-lohy v kotline zaberali polia, ktoré pretínali cesty s míľníkmi a archi-tektúrou vojenského charakteru (*burgus*, potenciálne tiež *kastel*). Na plochách poľnohospodárskej pôdy sa nachádzali rozptýlené sídla prísluš-níkov vyšších spoločenských vrstiev s obytno-hospodárskou funkciou (tzv. *villa rustica*). Svahy s „teplou“ expozíciou zrejme pokrývali vinice. Zamokrené lokality v kotline vyznačovala mozaika extenzívnych lúk

¹¹ Prvý sa nachádza pri poľnej ceste do Kestücu (Keszttölc) a pochádza z obdobia *Maximina* (*Maximinus Thrax*, 235 – 238). Zdobí ho plastika sv. Vendelína z 19. storočia. Druhý míľnik z čias cisára *Philippa* (*Philippus Arabs*, 244 –249) s plas-tikou sv. Urbana je na konci *Pincesoru* (*Starí vinohrad*).

¹² V okolí vily sa našli črepy keltskej a germánskej keramiky.

a pasienkov, mokrade s trstinou a enklávy lužných lesov alebo močiar-
nych jelšín. Odlesnené okraje horských svahov Piliša potenciálne slúžili
ako lúky a pasienky, strmé sklony však zostali zalesnené.

A. Mihalovič (1987, s. 30) uvádza, že v 11. – 13. storočí došlo k sta-
vebným úpravám rímskej strážnej veže na severovýchode skúmaného
územia. Počas vpádu Mongolov (Tatárov) do Uhorska (1241 – 1242) ich
vojenské jednotky údajne táborili v lokalite *Tatarské salaše* (Reiszig,
1908, s. 18) odkiaľ je dobrý výhľad na okolitú krajinu (obrázok č. 7).
Po odchode mongolského vojska, ktoré v roku 1242 dobylo a vypálilo
mesto Ostrihom (hrad sa ubránil), bolo miestne osídlenie zdecimované a
plochy poľnohospodárskej pôdy cca jedno desaťročie zarastali náletom.
Zároveň sa regenerovali odlesnené úpätia Piliša.

V druhej polovici 13. storočia patrilo územie dnešnej obce panovní-
kovi, avšak v roku 1418 už celý majetok vlastnila ostrihomská kapitula
(Csombor, 2002, s. 15). Mozaiku TVK v kotlinovej časti tvorili pasien-
ky s ostrovčekmi nelesnej drevinovej vegetácie a malé polia. Exten-
zívny chov dobytká a roľnícke práce potenciálne vykonávali poddaní
z okolitých dedín Kestúc (*Kesztölc*) a Alberth (Mihalovič, 1987, s. 14
– obr. č. 1).

Začiatkom novoveku sa kontinuálny vývoj kultúrnej krajiny skúma-
ného územia prerušil. V období 1526 až 1543 totiž väčšinu dedín v Do-
rogskej kotline vypálili Turci. Písomné pramene z rokov 1564 a 1570
dokazujú, že priestor dnešného Čívu sa stal pustatinou, vyľudneným
územím (Csombor, 2002, s. 16; Mihalovič, 1987, s. 16).

Historický *land use* krajiny Čívu v rokoch 1701 – 1709 až 2019

Hospodársku obnovu skúmaného územia umožnilo oslobodenie Ostri-
homu (1685) a Budína (1686) od Turkov a uzavretie Karloveckého mieru
(1699). Snahou cirkevnej vrchnosti bolo obnoviť, resp. doplniť sídelnú
štruktúru na svojich majetkoch o nové dediny s cieľom získať dôchodky
z kultivácie spustnutej krajiny.

Podľa E. Fügediho (1993, s. 77) prvé sídla slovenských kolonis-
tov skúmanom území vznikli v rokoch 1701 až 1709. Migrácia osadní-
kov na pozemkoch ostrihomskej kapituly spôsobila neskoršie konštituo-
vanie obce (okolo roku 1720). Obyvatelia *Veľkého Čívu* (Nagy Csév) boli
Slováci a katolíci z územia dnešného západného Slovenska; na základe

výskumu čívskeho nárečia (Mihalovič, 1987, s. 35) sa domnievam, že pochádzali najmä z Nitrianskej a južných oblastí Trenčianskej stolice.

Časť kolonistov sa zaoberala extenzívnym chovom dobytky na pasienkoch. Ostatní sa venovali roľníctvu. Polia na hlinitopiesočnatých a piesočnatohlinitých hnedozemiach vznikali predovšetkým v suchých úvalinách a svahoch kotlinovej pahorkatiny s menším sklonom, kde nevznikal problém s eróziou, resp. *pohyblivým pieskom*. E. Fügedi (1993, s. 77) píše, že v roku 1715 tunajšie oráčiny obhospodarované dvojpoľným systémom poskytovali až trojnásobný výnos. Vinice *Starí vinohrad* vznikli po odlesnení svahu kotlinovej pahorkatiny v roku 1712; vinohrady na južnom svahu *Vrška* sú pravdepodobne mladšie. Zhruba v rovnakom čase (začiatok 18. storočia) postavili uprostred dediny, na úpätí *Vrška*, kostol zasvätený Panne Márii, kráľovnej anjelov (obrázok č. 14).

Obrázok č. 14: Rímskokatolícky kostol zo začiatku 18. storočia
Foto: P. Chrastina (VI., 2019)

V roku 1732 mal *Veľký Čív* 236 dospelých obyvateľov, z toho 26 sedliakov a 12 želiarov (Mihalovič, 1987, s. 17; Csombor, 2002, s. 18). Koncom roka 1731 tu pôsobili kováč, mäsiar, kolár, garbiar a tkáč (Csombor, 2002, s. 17). Štruktúra remesiel umožňuje načrtnúť aj charakter *land use*

miestnej krajiny. Extenzívne pasienky na zamokrených plochách a sva-
hoch s väčším sklonom slúžili na chov rožného statku, oviec a kôz. Ich
kože a mäso spracovávali garbiar a mäsiar. Na poliach sa okrem obilnín
pestovalo konope (tiež ľan), ktoré sa močilo v potoku na mieste zvanom
Konopňice (tkáč). Rezivo z teplomilných dubín s prímесou hrabu zasa
používal kolár na výrobu vozov, rebrinákov. Kováč vyrábala a opravoval
poľnohospodárske a vinohradnícke náradie, príp. sekery na ťažbu dreva
v pilišských lesoch. Záujem človeka o drevnú hmotu, resp. vznik nových
polí a trvalo trávnych porastov na úpätí horských svahov spôsobovali
ďalšie zmenšovanie plochy lesa. Odhadujem, že dubové porasty v tomto
období zaberali okolo 40 % celkovej výmery skúmaného územia.

Rámcový pohľad na zastúpenie konkrétnych TVK a intenzitu vyu-
žívania krajiny skúmaného územia koncom šesťdesiatych rokov 18. sto-
ročia poskytuje Tereziánsky urbár z roku 1768 (Udvari, 1991, s. 263 –
265). V tomto období bol názov dediny Čív (*Csév*).

Dokument v Číve uvádza 59,75 poddanských usadlostí (gruntov)¹³
s výmerou 1 624 uhorských jutier (cca 7 000 ha).¹⁴ Podľa URBARIUM
of 1767 žilo v dedine 74 sedliakov, 40 želiarov (*inquilinus*) s domom a
malým pozemkom a štrnásti nemajetní podželiari (*subinquilinus*). Tzv.
czely grunt nemal v držbe žiadny sedliak. Viacerí z nich však vlastní-
li polovičné usadlosti s nadštandardnou výmerou: „*Mnozy puldomnyc-
zy ... užíwały y tridcet dyluv* [okolo 12,6 ha], *gindy wiczeg, neb meneg
mawaly...*“

V lesoch mohli poddaní ročne uloviť *dve srny a try zagace*, za čo
vrchnosti platili „*zlatych deset a osemnast grossy*.“ Ako deviatok *sed-
laczy* odvádzali peniaze, resp. produkty rastlinnej a živočíšnej výroby:
wagcza sto wespolek. Výberca vinnej dane z Budína dostával „*husi
sset, kurencze ssestnast, masla holby sset* (cca 5,3 l)¹⁵, *wagecz sto, ka-
pusty hlavj padesat*.“

Štruktúru miestnej krajiny okrem zemepanských oráčín a *diluw osem
obecnych roly* (asi 3,36 ha)¹⁶ tvorili *konopnicze, kapustnicze, kukurične*

¹³ V 18. storočí poddanskú (sedliacku) usadlosť tvorila orná pôda (40 bratislav-
ských meríc = vyše 8 ha) a lúky s výmerou jedného kosca (zhruba 0,3 ha).

¹⁴ 1 uhorské jutro = 4,3 ha.

¹⁵ 1 holba = 0,884 l.

¹⁶ „*Dyl gedem obsahuge dve miry presspurszke*,” t. j. 2 prešporské merice = cca
0,42 ha.

zeme, ďalej jednokosné „luky“¹⁷ pod dwanast koscuw“ (cca 3,4 ha)¹⁸ a pasienky s primeranou rozlohou („Passu pre vseliky dobytek dostatečnu“). Wynicze blízko zastavanej časti intravilánu (Vršek, resp. Na vršku) a v extraviláne (Stari vinohrad) „...magu syce urodne, ale podleg vlastnosti,“ čiže kvalita vína závisí od pestovanej sorty. Z ovocia, ktoré dopustujú v prídumových záhradách a vo viniciach (hrozno alebo hrozno-šupky) vyrábali *palene*.

V urbári možno nájsť informáciu o bitúnku (*gatky*) a malom vodnom mlyne: „...młynček z gednym kolesom, který, ponieważ ge w zlem myste [nedostatočný sklon koryta a malá vodnosť potoka?] ne prinassa duchodku, krome okolo dwaczat presspurskych myri¹⁹ ozymeho obyly a gareho deset.“ Mlyn na čívskom potoku ročne zomlel necelých 1 650 l obilnín (pšenice?), z toho ozimina tvorila asi 1 100 l a jarina necelých 550 l. Kvôli tomu Čivania „swoge obyly melavagu w Ostryhomu tri hodyny vzdale.“

Medzi výhody čívského chotára poddaní ostrihomského arcibiskupa považovali dostatok stavebného a palivového dreva v lesoch („drewa k staveny y na ohen“), ktoré im poskytuje cirkevná vrchnosť zdarma. Predpokladám, že v tomto období klesla lesnatosť skúmaného územia pod 40 %. Nevýhodou bola erózia oráčin v svahovitom teréne kotlinovej pahorkatiny a na úpätí Piliša: „magu role na trejny pysychnate, a prutkosty priwalom poddane.“ Podľa richtára a prisažných obce tento fenomén ovplyvňoval životnú úroveň domáceho obyvateľstva, pretože jeho „hospodarstwy z wetsseg stranky zalezly na rolach.“

Zmeny využívania krajiny skúmaného územia v období 1782 – 1785 až 2019 ukazujú tematické mapy č. 1 – 5. Dynamiku zmien TVK v tomto časovom horizonte približuje tabuľka č. 2 a diagram č. 1. Štúdium predmetnej databázy umožnilo odvodiť nasledovné trendy a špecifiká historického *land use* slovenskej enklávy Čív:

¹⁷ Podľa poddaných kosbu druhého sena cirkevná vrchnosť nepovoľovala: „otawa sa nikdy kosyt nemuže.“

¹⁸ 1 kosec (podľa Tereziánskeho urbára z roku 1767) = 0,287 ha.

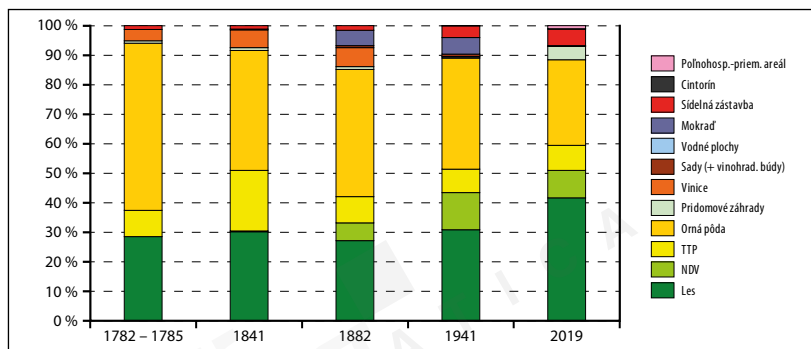
¹⁹ 1 prešporská merica (objem) = 54,3 l.

Tabuľka č. 2: Vývoj tried využívania krajiny (TVK) skúmaného územia v rokoch 1782/85 – 2019

Triedy využívania krajiny (TVK)	1782 – 1785	1841	1882	1941	2019					
	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%
Les	504,9	28,5	535,5	30,2	481,1	27,2	546,5	30,8	736,0	41,5
Niesná drevinová vegetácia (NDV)			3,9	0,2	104,5	5,9	224,0	12,6	165,2	9,3
Trvalo trávne porasty (TTP)	158,1	8,9	364,2	20,6	157,6	8,9	141,3	8,0	150,2	8,5
Orná pôda		1 004,9	56,7	718,9	40,6	764,3	43,1	667,6	37,7	513,8
Trvalé kultúry	Pridomové záhrady	11,6	0,7	15,2	0,9	17,9	1,0	7,2	0,4	78,7
	Vínice	69,4	3,9	106,9	6,0	114,4	6,5			1,9
	Sady (+ vinohradnícke budy)			5,4	0,3	10,4	0,6	15,2	0,9	4,3
										0,2
Vodné plochy									2,4	0,1
Mokraď					92,9	5,2	97,7	5,5		
Sídelná zástavba	22,6	1,3	21,5	1,2	27,8	1,6	70,7	4,0	100,7	5,7
Cintorin					0,6		1,3	0,1	0,9	0,1
Poľnohospodársko-priemyselný areál									17,4	1,0
Súčet	1 771,5	100,0	1 771,5	100,0	1 771,5	100,0	1 771,5	100,0	1 771,5	100,0

lesov menila iba minimálne, a to v rozmedzí dvoch percentuálnych bodov (mapy č. 2 – 4). Od druhej polovice 20. storočia výmera dubín v skúmanom území stúpala na úroveň 736 ha (41,5 %) v roku 2019 (mapa č. 5), čo oproti prvému obdobiu predstavuje nárast o takmer 70 % (tabuľka č. 2, diagram č. 1).

Diagram č. 1: Vývoj tried využívania krajiny (TVK) skúmaného územia v rokoch 1782/85 – 2019

■ **Lesy.** Teplomilné dubiny pokrývali v roku 1782 – 1785 zhruba 28,5 % (504,9 ha) skúmaného územia (mapa č. 1). Miestami, na okrajoch lesných porastov, alebo na zarastajúcich areáloch po extenzívnej ťažbe dreva sa mohla vyskytovať aj borovica lesná. Od tohto obdobia sa plocha lesov menila iba minimálne, a to v rozmedzí dvoch percentuálnych bodov (mapy č. 2 – 4). Od druhej polovice 20. storočia výmera dubín v skúmanom území stúpala na úroveň 736 ha (41,5 %) v roku 2019 (mapa č. 5), čo oproti prvému obdobiu predstavuje nárast o takmer 70 % (tabuľka č. 2, diagram č. 1).

Zvyšovanie rozlohy lesa v skúmanom území má dva aspekty. Prvý odráža efekt environmentálneho rizika pri intenzívnom využívaní ľahko erodovateľných pôd na svahoch s väčším sklonom. Konkrétne lokality boli postupne zalesňované, alebo na nich vznikli plochy trvalo trávnych porastov (TTP) a nelesnej drevinovej vegetácie (NDV). Druhý aspekt súvisí s vysádzaním nepôvodných drevín do krajiny (od 18. storočia?) a zmenou priorit využívania krajiny po roku 1989. Od roku 1997 prispieva k stabilite výmery lesov v extraviláne Čívu ochrana prírody a krajiny v rámci Národného parku Dunaj-Ipeľ (Duna-Ipoly Nemzeti Park).

Pasenie rožného statku na trávnom podraze lipnicových dubín podporilo transformáciu vybraných lokalít na pasienkové lesy. Prikladom je *Pánská hora*, kde sa podľa M. Jurákovvej, rod. Nagyovej (Mihaľovič, 1987, s. 66) „...*aj pásávalo*.“ Od začiatku 20. storočia začal človek tieto areály opúšťať. Po sukcesii náletom plochy bývalých pasienkových lesov patria do TVK lesy.

Analýzovaná TVK zmierňuje pomerne vysoké hodnoty koeficientov antropického ovplyvnenia (Kao)²⁰ a pôvodnosti kultúrnej krajiny skúmaného územia (Kpkk)²¹. Rozširovanie plôch lesa v území od polovice 20. storočia malo pozitívny dopad aj na priebeh oboch koeficientov, ktoré naznačujú postupné zlepšovanie ekologickej stability miestnej krajiny (tabuľka č. 3).

Tabuľka č. 3: Vývoj Kao a Kpkk v rokoch 1782 – 1785 až 2009

Koeficient	1782 – 1785	1841	1882	1941	2019
$Kao = \frac{V}{N}$	1,7	0,9	1,1	0,8	0,7
$Kpkk = \frac{les + TTP}{orná pôda}$	0,7	1,3	0,8	1,0	1,7

■ Nelesná drevinová vegetácia (NDV). Danú TVK v skúmanom území reprezentovali voľnejšie alebo zapojené porasty drevín (napr. agát, borovica, vŕba, topol, moruša) a kríkov (vstavač, hloh a i.). V blízkosti viníc, sádov alebo polí človek tieto spoločenstvá neraz upravoval osekávaním vetiev a výhonkov (angl. *pollarding*). V krajinnej štruktúre územia sa NDV objavuje od roku 1841 (3,9 ha). Išlo o húštiny pri viniciach na juhozápadnom okraji územia (mapa č. 2). V ďalšom období (1882) to bolo 104,5 ha (cca 6 %). V roku 1941 dosahovala rozloha NDV na okrajoch lesa, vo výmoloch alebo vo forme stromoradií a menších, nezapojených

²⁰ Koeficient Kao nadobúda hodnoty od 0, pričom horná hranica neexistuje. Hodnota 1 je dosiahnutá vtedy, ak je rozloha oboch typov plôch v rovnováhe. Hodnota vyššia ako 1 znamená, že prevažujú plochy s vysokou intenzitou antropického využitia – V (orná pôda, sídla, resp. zastavané plochy, trvalé kultúry). V prípade prevahy menej intenzívnych plôch – N (les, TTP, vodná plocha, alternatívne tiež NDV, mokrad) sa hodnota koeficientu blíži k 0 (Kupková, 2001, s. 17).

²¹ Koeficient Kpkk vyjadruje pomer relatívne pozitívnych (les, TTP) a relatívne negatívnych prvkov krajiny (orná pôda). Ak tento pomer prevyšuje hodnotu 1, krajina je stabilná a naopak – čím viac sa blíži k 0, krajina sa stáva nestabilnou (Žigrai, 1971, s. 148).

porastov až 224 ha, čiže 12,6 % celkovej výmery skúmaného územia (mapa č. 4, diagram č. 1). Podľa tabuľky č. 2 sa plochy NDV do roku 2019 zmenšili asi o 3 % (165,2 ha).

Zastúpenie plôch NDV v krajinskej štruktúre skúmaného územia má pozitívny dopad na zmiernenie negatívneho vplyvu zornenia miestnej krajiny a jej ekologickej stability. Od poslednej štvrtiny 19. storočia výmera tejto TVK rastie, čo odrážajú koeficienty Kao a Kpkk v tabuľke č. 3.

■ Trvalo trávne porasty (TTP). Mapa č. 1 ukazuje, že v roku 1782 – 1785 sa lúky a pasienky rozprestierali predovšetkým na nive Čívskeho potoka (*Velká a Malá pažíc, Dolná pažíc, Dlhé luki*). Ich výmera dosahovala necelých 158 ha (asi 9 %). Do roku 1841 sa rozloha TVK zväčšila viac ako dvojnásobne, na 364 ha, resp. 20,6 %. Tento výrazný nárast zrejme súvisí so zatrávňovaním plôch erodovaných polí, ktoré vznikli na miestach s piesočnatými pôdami (napr. *Homoki*) alebo na vlhkých dnách úvalín (mapa č. 2). Vznik nových pasienkov teda bezprostredne nesúvisel s rozvojom živočíšnej výroby v dedine. Od osemdesiatych rokov 19. storočia až do súčasnosti (2019) je výmera TTP v skúmanom území bez výraznejších zmien (tabuľka č. 2, diagram č. 1). Pasienky totiž spásal relatívne malý počet hovädzieho dobytku; v roku 1911 to bolo iba 13ks/100 obyvateľov (Auerhan, 1921, s. 153). V druhej polovici 20. storočia boli niektoré plochy lúk a pasienkov (a viníc) zastavané (*Homoki*). Tento úbytok kompenzovala transformácia oráčin na TTP v lokalite *Tatarské salaše* a inde (mapy č. 4 – 5, obrázok č. 7, dole). V súčasnosti sa ako TTP dočasne využíva niekoľko honov ornej pôdy (napr. *Na vršku, Pustovník, Ot Santova*), čo potenciálne súvisí s agrárnou politikou Európskej únie (EÚ); (obrázky č. 8, 12).

Výmera TTP počas sledovaných období zostávala relatívne stabilná. Vývoj Kao a Kpkk v tabuľke č. 3 ukazuje, že lúky a pasienky spoločne s ďalšími, menej intenzívnymi TVK (lesy, NDV atď.) mali (a majú) význam pri zlepšovaní ekologickej stability miestnej krajiny.

■ Orná pôda. V prvom období (1782 – 1785) zornenie skúmaného územia dosahovalo skoro 57 %. Okrem lokalít s vysokou hladinou podzemnej vody (napr. niva Čívskeho potoka) a zalesnených svahov Piliša s väčším sklonom sa polia obhospodarované trojpoľným systémom rozprestierali prakticky na celej ploche skúmaného územia (mapa č. 1). Ich výmera bola približne 1 005 ha. Do roku 1841 sa rozloha ornej pôdy

zmenšila o 16 % (718,9 ha). Tento jav primárne súvisí so zatrávňovaním erodovaných polí na sprašiach a viatych pieskoch. Podľa mapy č. 2 vybrané areály ornej pôdy na výhrevných substrátoch kotlinovej pahorkatiny človek premenil na vinice (napr. *Homoki*, *Holé vršky*, *Od Lamváru*). Nárast výmery polí v roku 1882 (764,3 ha) nemal trvalejší charakter. V ďalších časových horizontoch (1941 a 2019) totiž badať postupné znižovanie rozlohy oráčín v skúmanom území, ktoré výraznejšie neovplyvnila ani kolektívizácia (tabuľka č. 2, diagram č. 1). Rozvoj rastlinnej výroby v skúmanom území totiž limitovali prírodné hybné sily, resp. prírodné podmienky, predovšetkým ľahké pôdy, sklon svahov a zamokrenie vybraných lokalít. Z tohto dôvodu dochádzalo k árendovaniu (prenájmu) polí v neďalekej obci Jászfalu, resp. *Pilisjászfalu* (Fügedi, 1993, s. 77). Výrazné zmenšovanie plôch oráčín v intraviláne alebo v jeho blízkosti začalo v sedemdesiatych rokoch 20. storočia. Súvisí aj s rozširovaním sídelnej zástavby Čívu a s priestorovou expanziou poľnohospodársko-priemyselného areálu na juhozápadnom okraji územia (mapy č. 3 – 5). Po vstupe Maďarska do EÚ boli plochy polí na východe a juhovýchode skúmaného územia premenené na TTP.²²

Veľká výmera predmetnej TVK negatívne ovplyvňuje pôvodnosť a ekologickú stabilitu miestnej krajiny. Koefficienty Kao a Kpkk ukazujú, že predovšetkým počas prvého obdobia (1782 – 1785) dochádzalo k jej značnému antropickému zaťaženiu. Rozloha plôch ornej pôdy v ďalších obdobiach klesala, čo sa pozitívne prejavilo aj na hodnotách koeficientov (tabuľka č. 3).

■ Trvalé kultúry. Do tejto kategórie patria pridomové záhrady, vinice a sady.

▪ Pridomové záhrady vznikali spoločne s dedinskou zástavbou intravilánu (mapy č. 1 až 5). V roku 1782 – 1785 zaberali 11,6 ha. Do roku 1841 plocha záhrad vzrástla na 15,2 ha. Aj v treťom období (1882) došlo k zvýšeniu výmery tejto TVK (17,9 ha). Výrazný pokles plôch pridomových záhrad v roku 1941 nezodpovedá skutočnosti, ale súvisí s generalizáciou obsahu podkladovej mapy. Najväčšia rozloha záhrad bola v roku

²² V rámci študovaných TVK konkrétne plochy figurujú v kategórii orná pôda.

2019 (78,7 ha), čo oproti prvému časovému horizontu predstavuje viac ako šesť a pol násobný nárast (tabuľka č. 2, diagram č. 1).

▪ V prvom období (1782 – 1785) zaberali vinice v lokalitách *Starí vinohrad* a *Na vršku* plochu 69,4 ha (mapa č. 1). Táto relatívne veľká výmera svedčí o rozvinutom vinohradníctve (dedinský typ) v Číve. Mapy č. 2 a 3 ukazujú, že počas 19. storočia dochádzalo k rozširovaniu existujúcich, resp. k zakladaniu nových vinohradov na výslnných sklonoch kotlinovej pahorkatiny, ktoré pred vetrom chránili lesné porasty (*Homoki*, *Od Verešvára* a i.). Dôvodom bola kvalita vína, ktoré motivovala domáce obyvateľstvo k transformácii svahovitých, menej produktívnych polí na ľahkých pôdach typu regozem, príp. hnedozem na vinice. V roku 1841 bola rozloha analyzovanej TVK 106,9 ha (6,0 %). V roku 1882 vinohrady s výmerou 114,4 ha pokrývali zhruba 6,5 % plochy skúmaného územia. Začiatkom 20. storočia sa vinice podľa E. Reisziga (1908, s. 18) nachádzali aj na *Tatarských salašoch*. Na mape z roku 1941 daná TVK nefiguruje (mapa č. 4); dôvodom je mierka, resp. generalizovaný obsah kartografického podkladu. Zo spomienok P. Jurkovicsa však vyplýva, že v obci sa dedinský typ vinohradníctva rozvíjal aj v tomto období. Ľudia pestovali bielu odrodu *Othello*, ružovú *Denti*, červenú *Elvíra* – „voňavé, čierne hrozná“ a *Nóvi* (*Novicius*). Keď bol dobrý rok mávali aj „desat hektú červeného“ z hrozna, ktoré sa urodilo vo vinici s výmerou 1,5 až 2 ha. Prebytok hrozna skupovali napr. záujemcovia z Verešváru (Pilis-vörösvár) a iných obcí, „...kerí nemali vinohrady.“

Vinice v roku 2019 zaberali iba 1,9 ha, čiže 0,1 % celkovej výmery skúmaného územia (obrázok č. 15, vľavo). Nevyužívané, opustené vinohrady totiž pohltila zástavba dedinského intravilánu, alebo sa transformovali na sociálne úhory s TTP a iné TVK (obrázok č. 15, vpravo). Vývoj plôch viníc ukazujú tabuľka č. 2 a diagram č. 1.

▪ Sady (s vinohradníckymi búdami a pivnicami) boli v skúmanom území mapované až v roku 1841 (mapa č. 2). Z pôvodnej výmery 5,4 ha ich plocha do roku 1882 vzrástla takmer dvojnásobne na 10,4 ha (mapa č. 3). Nárast rozlohy je charakteristický aj pre rok 1941, kedy zaberali plochu 15,2 ha (mapa č. 4). V poslednom časovom horizonte (2019) však došlo k poklesu výmery sadov s vinohradníckou architektúrou na úroveň 4,3 ha (mapa č. 5). Dôvodom je transformácia vybraných areálov na extenzívne TTP a sídelnú zástavbu (tabuľka č. 2, diagram č. 1).

*Obrázok č. 15: Mladá vinica v lokalite **Starí vinohrad** (vľavo) a opustená vinica v lokalite **Homoki** (vpravo)
Foto: P. Chrastina (VI., 2019)*

Spoločne s vybranými TVK plochy trvalých kultúr ovplyvňovali stupeň antropického ovplyvnenia miestnej krajiny, čo odráža vývoj koeficientu Kao v tabuľke č. 3.

TVK vinice a sady (s vinohradníckymi búdami a pivnicami) predstavujú charakteristické prvky krajinnej štruktúry skúmaného územia. Po roku 1989 sa konkrétne plochy využívali ako TTP a stavebné pozemky (*Homoki*). Koncom 20. storočia stratili svoj význam aj vinice a sady s vinohradníckymi búdami v lokalite *Starí vinohrad*, kde sa zachoval archetyp vinohradníckej krajiny s krajinotvornou a rekreačnou funkciou (obrázok č. 16).

*Obrázok č. 16: **Vinohradnícke budy**
Foto: P. Chrastina (VI., 2019)*

■ **Vodná plocha.** V roku 2019 jej výmera dosahovala 2,4 ha. Vznikla na začiatku nového milénia zaplavením vlhkého dna úvaliny na *Pustovníku* (mapa č. 5, obrázok č. 17).

■ **Mokrad'** na nive Čívskeho potoka bola v území mapovaná iba v rokoch 1882 a 1941 (mapy č. 3 – 4). Údaje z tabuľky č. 2 svedčia o stabilnej výmere tejto TVK, ktorá sa pohybovala okolo 95 ha. Je zaujímavé, že na kartografických podkladoch z ďalších období sa mokrad' v týchto miestach nenachádza, čo však celkom nezodpovedá skutočnosti. Napr. v rokoch 1782 – 1785 a 1841 sa tu rozprestierali vlhké TTP (mapy č. 1, 2). Po pozemkových úpravách v druhej polovici 20. storočia bolo možné niektoré plochy bývalej mokrade využívať ako polia a záhrady, príp. tu rástla NDV tvorená hydrofilnými drevinami (vŕba, topol' a i.). Takýto charakter *land use* sa udržal aj v roku 2019 (mapa č. 5).

Plocha mokrade (spolu s lesom, TTP a ďalšími extenzívnymi TVK) počas dvoch období (1882 a 1941) zmiernovala intenzitu antropického ovplyvnenia miestnej krajiny, čo potvrdzujú hodnoty Kao v tabuľke č. 3.

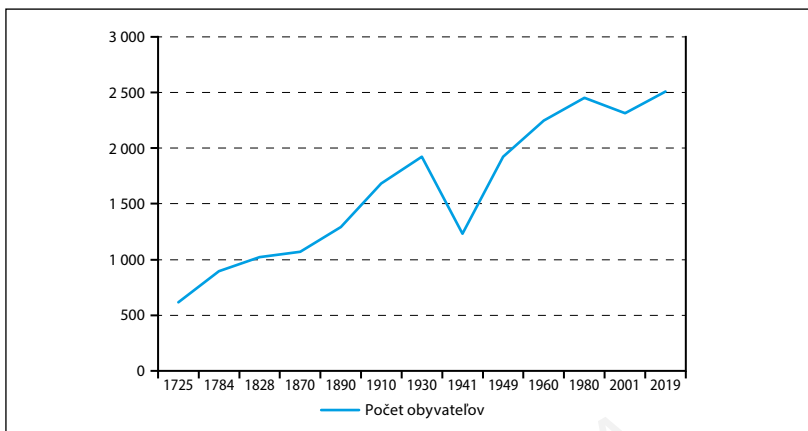
Obrázok č. 17: **Vodná plocha na Pustovníku**
Foto: P. Chrastina (VI., 2019)

■ **Plocha sídelnej zástavby** sa počas jednotlivých období zväčšovala v súlade s rastom počtu obyvateľov Čívu (diagram č. 2).

V roku 1782 – 1785 sa sídelná zástavba rozprestierala na ploche 22,6 ha. Obec mala charakter kompaktného sídla s nepravidelným a zdanlivo chaotickým usporiadaním ulíc s domami, ktoré vyznačovali suché alebo suchšie polohy v kotlinovej pahorkatine (mapa č. 1). Výmera a priestorová

Diagram č. 2: Vývoj počtu obyvateľov Čívu v 18. až 21. storočí

Zdroj: E. Fügedi (1993, s. 77); Piliscsév népessége (1870 – 2019)

dispozícia skúmanej TVK sa výraznejšie nemenili ani počas dvoch nasledujúcich období (1841, 1882), čo potvrdzujú údaje v tabuľke č. 2, resp. mapy č. 2 a 3.

Ekonomický efekt pracovných príležitostí pri ťažbe uhlia v Dorogu (doplňkovo tiež práca v kameňolomoch a pri výrobe vápna) a striedavý systém hospodárenia na ornej pôde sa o. i. prejavil zvýšením prirodzeného prírastku, ktorý mal za následok rast počtu obyvateľov obce. Svoju úlohu zohrala aj imigrácia z okolitých sídiel. Tieto činitele spôsobili, že do roku 1941 sa rozloha zastavaných plôch v intraviláne zvýšila viac ako dva a pol násobne na 70,7 ha. Podľa mapy č. 4 výstavba nových domov zasiahla polia, TTP a vinice blízko južného okraja intravilánu. V roku 2019 už výmera sledovanej TVK presiahla 100 ha. Ako rozvojové plochy pre súbor nových stavieb v Číve, resp. *Piliscséve* (maďarský názov obce od roku 1954) sa využili najmä svahovité polohy s vinicami (*Homoki*), polia a TTP (*Dlhé, Dlhé lúky*), príp. došlo k zahutneniu existujúcej zástavby v dedine.

Pôvodná podoba urbanistickej skladby obce sa zachovala na úpätí *Vrška* pri kostole. Jej špecifikom sú spoločné dvory orientované kolmo na ulicu (napr. na *Kesztölci u*). Ich vznik podnietila chudoba dedinčanov. Spoločné dvory vznikali postupným pridávaním obydlí do hĺbky, pričom jednotlivé domy pôvodne obývali *spoločníci*, príslušníci pôvodnej veľkorodiny (obrázok č. 18).

Obrázok č. 18: **Spoločný dvor s domami společníkov**
Foto: P. Chrastina (VI., 2019)

■ *Starý cinter* je najstarší cintorín v obci. Nachádza sa na *Vršku* pri *Kalvárii* (obrázok č. 9). Motívom situovania pohrebiska v tejto lokalite bola vyvýšená poloha, vhodný substrát (suché spraše) a blízkosť ľudských sídiel s kostolom.

Cintorín s rozlohou 0,6 ha sa v krajinej štruktúre skúmaného územia objavuje od roku 1882. Nachádzal sa v južnej časti intravilánu, v priestore dnešnej materskej školy. V roku 1941 ho mapovali na ploche 1,3 ha. V roku 2019 mal nový cintorín na *Vinohradoch* (lokalita *Homoki*) rozlohu cca 1 ha. Pri materskej škole, na križovatke *Béke u.* a *Vörösvári u.* leží vojenský cintorín, na ktorom sú pochovaní príslušníci Červenej armády, obeť II. svetovej vojny (obrázok č. 19).

Obrázok č. 19: **Vojenský cintorín**
Foto: P. Chrastina (VI., 2019)

■ V roku 2019 dosahovala výmera poľnohospodársko-priemyselného areálu na juhozápadnom okraji skúmaného územia 17, 4 ha (tabuľka č. 2). M. Juráková, rod. Nagyová (Mihalovič, 1987, s. 68) uviedla, že v týchto miestach stáli pece na pálenie vápna. Jej výpoveď potvrdzuje mapový znak na kartografickom podklade z roku 1941.

Rozloha sídelnej zástavby počas jednotlivých období (v roku 2019 aj plocha poľnohospodársko-priemyselného areálu) ovplyvňovala hodnoty koeficientu Kao (tabuľka č. 3). Pomerne malá výmera pozitívnych TVK (lesy, TTP, NDV a i.) totiž nedokázala výraznejšie kompenzovať silný antropogénny tlak na krajinu skúmaného územia. Zlepšenie daného stavu v roku 2019 súvisí hlavne s útlmom rastlinnej výroby na menej efektívnych plochách poľnohospodárskej pôdy.

Výsledky a diskusia

Výsledky výskumu poukazujú na význam prírodných hybných síl (Bičík et al., 2010), ktoré počas sledovaných období zohrávali dôležitú úlohu v procese antropogénnej exploatacie miestnej krajiny. Agrárny potenciál skúmaného územia odrážajú relatívne stabilné plochy TVK s vysokou mierou antropického využitia (orná pôda, trvalé kultúry), ktoré limitovali pôvodnosť a ekologickú stabilitu miestnej krajiny.

Dynamika rozlohy lesa počas cca 237 rokov (1782 – 1785 až 2019) odráža synergický efekt udržateľného hospodárenia na svahoch Piliša. Vzhľadom na sklon horských úbočí človek konkrétne plochy využíval spravidla extenzívne a okrem úpätných polôh (kde dočasne figurovali TTP a orná pôda) ich ponechal zalesnené. Takýto vývoj zodpovedá tzv. „teórii lesného prechodu“ (Mather, 2002, s. 26 – 29). Pozvoľný a trvalý (okrem roku 1882) rast rozlohy lesa v skúmanom území zasiahol nielen skôr odlesnené svahy pohoria, ale aj plochy poľnohospodárskej krajiny s rôznou intenzitou využívania (TTP, orná pôda a i.), pričom tento proces sprevádzala aj introdukcia nepôvodných druhov (borovica, agát). Trend reforestácie je od druhej polovice 19. storočia charakteristický predovšetkým pre horské a podhorské oblasti bývalého Rakúska-Uhorska, resp. vybrané nástupnícke štáty v strednej Európe (bližšie napr. Lettner – Wrška, 2011; Skokanová, 2011; Krausmann et al., 2003; Hanušin – Lacika, 2018). Príklady zo slovenských enkláv Békešská Čaba (Chrastina, 2018), Šára (Boltižiar – Chrastina – Trojan, 2016) a Veľký

Bánhedeš v Maďarsku (Chrastina – Boltížiar – Trojan, 2018) naznačujú, že zalesňovanie plôch v nížinách nahradila systematická výsadba NDV, alebo voľné rozširovanie agátu, topola a iných drevín náletom.

Poloha a výmera plôch intenzívnych TVK (orná pôda, trvalé kultúry, sídelná zástavba) v rokoch 1782 – 1785 až 2019 v skúmanom území je výsledkom interakcie historických činiteľov a spoločenských hybných síl. V rokoch 1701 až 1709 začalo obyvateľstvo slovenského pôvodu kultivovať pustatinu na okraji Dorogskej kotliny lemovanej svahmi Piliša. Toto územie tvorilo súčasť pozemkového majetku ostrihomskej kapituly. Predmetom feudálnej renty osadníkov boli produkty rastlinnej a živočíšnej výroby, peňažné dávky z využívania poľnohospodárskeho pôdneho fondu a pracovné povinnosti v prospech zemepána. V súlade s rozvojom technologického a ekonomického aspektu spoločenských hybných síl (Skokanová – Faltán – Havlíček, 2016, s. 55 – tab. 1) výmera ornej pôdy v skúmanom území postupne klesala. Alternatívou hlavného zamestnania sa pre časť Čívanov totiž stala práca v uholných baniach, v kameňolomoch alebo pri výrobe vápna. Tento fakt v kontexte s prirodzeným prírastkom podporil od druhej polovice 19. storočia rozširovanie plôch sídelnej zástavby, ktoré sa zdynamizovalo hlavne v období socializmu.

Analogické kontexty prírodných a spoločenských hybných síl využívania plôch boli zistené aj pri slovenských enklávach Cápar (Szápár), Čerňa (Bakonycsérnye), Jášd' (Jásd) v Maďarsku (Chrastina – Boltížiar, 2008b) alebo Borumlak a Varzaľ v Rumunsku (Chrastina – Křováková – Brúna, 2007).

Použitú metodiku a dosiahnuté výsledky možno uplatniť v základnom výskume pri štúdiu podobných území doma či v zahraničí. Zistenia o zmenách miestnej krajiny, ich aspektoch a kontextoch dokáže napr. saturovať spoločenská prax pri tvorbe integrovaného manažmentu krajiny, ktorý prezentujem vo forme rámcových návrhov. Ich cieľom je zosúladenie rozvoja antropogénnych aktivít pri zachovaní kultúrno-historického potenciálu skúmaného územia.

■ Návrh č. 1: Zachovanie ekologickej stability miestnej krajiny. Z priebehu koeficientov Kao a Kpkk v tabuľke č. 3 vyplýva, že krajina skúmaného územia je nestabilná, resp. málo stabilná. Počas prvých troch období (1782 – 1785 až 1882) tu totiž prevládala intenzívny charakter *land use*, ktorý výraznejšie neovplyvnili ani špecifické prírodné podmien-

ky (svahovitosť, ľahko erodovateľné pôdy, zamokrenosť časti územia a pod.). V ďalších časových horizontoch (1941 a 2019) došlo k zmierneniu antropického tlaku na krajinu. Dôvodom bolo zväčšovanie plôch kvázi prírodných TVK, predovšetkým TTP a NDV.

Zachovanie ekologickej stability krajiny podporou biodiverzity kotlinovej časti územia podporí zvýšenie rozlohy TTP delimitáciou dočasne zatrávených plôch ornej pôdy, revitalizáciou zamokrených plôch na nive Čívskeho potoka a NDV.

■ Návrh č. 2: Zabezpečenie sociálnej a kultúrnej diverzity miestnej krajiny. Kultúrna krajina skúmaného územia s plochami konkrétnych TVK predstavuje komplexný produkt, výsledok novovekej kolonizácie slovenským etnikom. Medzi hmotné pamiatky kultúry (kultúrne dedičstvo) Slovákov, ktorí osídlili krajinu v oblasti dnešného Čívu v rokoch 1709 až 1709 patria napr. archetypy krajiny. Ich identifikácia a následná ochrana, revitalizácia a udržateľné využívanie totiž môžu podporiť sociálnu a kultúrnu diverzitu miestnej krajiny.

V zastavanej časti intravilánu som identifikoval archetyp jadra obce na úpätí sprašového chrbta kotlinovej pahorkatiny. Urbanistický a architektonický význam tohto archetypu zvyrazňujú spoločné dvory, kostol, resp. kalvária z 19. storočia a starý cintorín na *Vršku*. Súčasťou daného archetypu sú *Hľňické pivnice*, príklad transformácie ťažobného areálu na skladové priestory.

Archetyp vinohradníckej krajiny v lokalite *Starí vinohrad* plní v súčasnosti najmä krajinotvornú a rekreačnú funkciu. Napriek sukcesii vybraných viníc náletom jeho identitu dotvárajú sady s vinohradníckymi búdami a zemné pivnice.²³ Duchovný a multikultúrny charakter čívského vinohradníctva akcentuje rímsky míľnik s plastikou sv. Urbana.

Záver

Cieľom štúdie bola charakteristika historického *land use* krajiny Čívu s dôrazom na obdobie od začiatku 18. storočia (1701 – 1709) do roku

²³ Podľa P. Jurkovicša si miestne ženy na *Barborku* (4. 12.) chodili posedieť do búd a pivníc vo vinohradoch. Tento zvyk v niektorých rodinách pretrval do súčasnosti.

2017. Stručne hodnotím aj zmeny krajiny pred príchodom slovenských kolonistov. Vývoj využívania miestnej krajiny po príchode slovenského etnika ukazujú tematické mapy, tabuľka s plochami tried využívania krajiny (TVK) a diagram.

Prezentovaný pohľad na krajinu slovenskej enklávy Čív a jej využívanie v historickom období prispieva k poznaniu kultúrneho dedičstva Slovákov v Komárňansko-ostrihomskej župe v Maďarsku. Vývoj vybraných TVK a identifikované archetypy krajiny odrážajú špecifiká tzv. hybných síl *land use*. Efektívne využitie výsledkov výskumu, ich transfer do spoločenskej praxe možno realizovať prostredníctvom kultúrno-vzdelávacích aktivít orientovaných na podporu identity miestneho obyvateľstva (Králik – Lenovský – Pavlíková, 2018; Lenovský, 2015). Túto úlohu dokáže saturovať Menšinová slovenská samospráva v spolupráci s vedením obce.

Výsledky výskumu majú tiež potenciál pri riešení otázok a problémov harmonizácie a revitalizácie prírodného a socioekonomického subsystému miestnej krajiny. Použitá metodika a výsledky sa dajú uplatniť v základnom výskume pri štúdiu ďalších krajanských lokalít a enkláv v zahraničí. Zistenia o zmenách miestnej krajiny, ich aspektoch a súvislostiach dokáže saturovať aj spoločenská prax pri tvorbe integrovaného manažmentu krajiny, ktorý prezentujem vo forme rámcových návrhov.

Informátor

JURKOVICS, Pál (*1944). Prepis nahrávok Ivany Kontrikovej-Šustekovej, Čív, 17. 6., 20. 6. 2019.

Katedra historických vied a stredoeurópskych štúdií FF UCM v Trnave (Slovenská republika)

LITERATÚRA

ACOT, Pascal: Historie a změny klimatu: Od velkého třesku ke klimatickým katastrofám. Praha: Nakl. Karolinum 2002. 237 s.

AUERHAN, Jan: Čechoslováci v Jugoslávii, v Rumunsku, v Maďarsku a v Bulharsku. Praha: Melantrich 1921. 203 s.

BENDUR, Štefan: LEGENDÁRIUM o čívskych stromoch, ktoré sú svedkami minulosti. In: 300 rokov v Piliši: Štúdie z minulosti a prítomnosti Čívu. (300 év a Pilisben: Tanulmányok Piliscsév múltjából és jelenéből. Red.

- Anna Divičanová. Čív – Piliscsév: Piliscsévi Szlovák Kisebbségi Önkormányzat 2002, s. 130 – 142.
- BIČÍK, Ivan et al.: Vývoj využití ploch v Česku. Praha: ČGS 2010. 251 s.
- BOLTIŽIAR, Martin et al.: Transformation of the Slovak cultural landscape and its recent trends. In: Landscape and landscape ecology: Proceedings of the 17th International Symposium on Landscape Ecology. Reds. Ľuboš Halada, Andrej Bača, Martin Boltižiar. Bratislava: Institute of Landscape Ecology SAS 2016, s. 57 – 67.
- BOLTIŽIAR, Martin – CHRASTINA, Peter – TROJAN, Jakub: Vývoj využívania kultúrnej krajiny slovenskej enklávy Šára v Maďarsku (1696 – 2011). In: Geografické informácie, 2016, roč. 20, č. 2, s. 24 – 37.
- CSOMBOR, Erzsébet: Piliscsév története. In: 300 rokov v Piliši: Štúdie z minulosti a prítomnosti Čívu. (300 év a Pilisben: Tanulmányok Piliscsév múltjáról és jelenéről. Red. Anna Divičanová. Čív – Piliscsév: Piliscsévi Szlovák Kisebbségi Önkormányzat 2002, s. 15 – 29.
- DRAŽIL, Tomáš: Teplomilné ponticko-panónske dubové lesy na sprači a piesku. In: Katalóg biotopov Slovenska. Reds. Viera Stanová, Milan Valachovič. Bratislava: DAPHNE – Inštitút aplikovanej ekológie s. 93 – 94.
- FESCENKO, Anda – NIKODEMUS, Olgerts – BRŮMELIS, Guntis: Past and Contemporary Changes in Forest Cover and Forest Continuity in Relation to Solis (Suthern Latvia). In: Polish Journal of Ecology, 2014, Vol. 62, No. 4, s. 625 – 638.
- FIALOVÁ, Dana – CHROMÝ, Pavel – MARADA, Miroslav: Historickogeografická analýza zmien funkčného využitia brehů Vltavy (v období od přelomu 18. a 19. století do současnosti). In: Historická geografie 34. Red. Robert Šimůnek. Praha: HiÚ AV ČR 2007, s. 307 – 317.
- FRISNYÁK, Sándor: Magyarország földrajza. Red. Frisnyák Sándor. Budapest: Tankönyvkiadó 1988, s. 145 – 150.
- FÜGEDI, Erik: Príspevky k dejinám osídlenia niektorých slovenských obcí na území dnešného Maďarska: Čív (Csév). In: Fügedi, Erik – Gregor, Ferenc – Király, Péter: Atlas slovenských nárečí v Maďarsku: Atlas der slowakischen Mundarten in Ungarn. Red. Király Péter. Budapest – Budapest: VÚSM 1993, s. 77.
- HANUŠIN, Ján – LACIKA, Ján. 2018: Vybrané environmentálne súvislosti zmien historickej lazníckej krajiny (na príklade obce Hrušov okres Veľký Krtíš). In: Geografický časopis, 2018, roč. 70, č. 1, s. 57 – 77.
- HUDÁČEK, Pavol: Silva ad pasturam porcorum: Lesné pasenie sviň na kráľovských majetkoch v ranostredovekej Európe. In: Historické štúdie 48: Človek a svet zvierat v stredoveku. Red. Daniela Kodajová. Bratislava: VEDA 2014, s. 71 – 102.

- CHRASTINA, Peter: Krajina Veľkého Bánhedeša a jej premeny. In: *Acta Nitriensiae* 10. Red. Zdenka Gadušová. Nitra: FF UKF 2008, s. 74 – 94.
- CHRASTINA, Peter: Pivnica: krajina – človek – kultúra slovenskej enklávy v srbskej Báčke. In: *Svedectvá slovenského dolnozemskeho bytia: aspekty zo slovenskej dolnozemskej kultúrnej histórie a kultúrnej antropológie*. Red. Ivan Miroslav Ambruš. Nadlak: Vyd. Ivan Krasko 2012, s. 187 – 201.
- CHRASTINA, Peter: Zmeny využívania krajiny Békešskej Čaby. In: *Kapitoly z minulosti a súčasnosti Slovákov v Békešskej Čabe*. Reds. Miroslav Kmeť, Tünde Tušková, Alžbeta Uhrinová. Békešská Čaba: Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete 2018, s. 378 – 401.
- CHRASTINA, Peter – BOLTÍŽIAR, Martin: Butín: krajina – človek – kultúra slovenskej enklávy v rumunskom Banáte. In: *Studia Historica Nitriensia* 14. Red. Egon Wiedermann. Nitra: FF UKF 2008a, s. 165 – 193.
- CHRASTINA, Peter – BOLTÍŽIAR, Martin: Historicko-kultúrnogeografické črty obcí Čápar, Čerňa a Jášť. In: Šusteková, Ivana et al. *Kultúrne tradície Slovákov v oblasti Bakonského lesa*. Nitra: FF UKF 2008b, s. 7 – 33.
- CHRASTINA, Peter – BOLTÍŽIAR, Martin: Senváclav: krajina – človek – kultúra slovenskej enklávy vo Vyšegrádskych vrchoch. In: *Studia Historica Nitriensia* 15. Red. Egon Wiedermann. Nitra: FF UKF 2010, s. 53 – 86.
- CHRASTINA, Peter – BOLTÍŽIAR, Martin – Trojan, Jakub: Case study area Veľký Bánhedeš/Nagybánhegyes: Land use changes from the past to 2015. In: *Land Use/Cover Changes in Selected Regions in the World*, Vol. 13. Reds. Lucia Kupková, Yukio Himiyama. [s. l.]: International Geographical Union 2018, s. 53 – 60.
- CHRASTINA, Peter – KŘOVÁKOVÁ, Kateřina – BRŮNA, Vladimír: Zmeny krajiny v rumunskom Bihore (na príklade slovenskej enklávy Borumlak a Varzał). In: *Historická geografie* 32. Red. Róbert Šimůnek. Praha: HiÚ AV ČR 2007, s. 371 – 398, 460 – 461.
- CHRASTINA, Peter – Trojan, Jakub – Valášek, Pavel: Historický „land use“ Tardoša. In: *Slovenské inšpirácie z Tardoša*. 35. interdisciplinárny výskumný tábor Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku. Reds. Tünde Tušková, Mária Žiláková. Békešská Čaba: VÚSM 2018, s. 65 – 88.
- CHRASTINA, Peter et al.: Land use ako nástroj revitalizácie krajiny: na príklade slovenskej exklávy Tardoš (Maďarsko). In: *Geographia Cassoviensis*, 2019, roč. 13, č. 2, s. 121 – 140.
- KANDRÍK, Radoslav – OLAH, Branislav: Land use development in the central part of the Spiš region (Slovakia) since the 18th century. In: *Moravian Geographical Reports*, 2010, Vol. 18, No. 4, s. 10 – 20.
- KRAUSMANN, Fridolin et al.: Land-use change and socioeconomic metabolism in Austria, Part I: driving forces of land-use change: 1950–1995. In: *Land Use Policy*, 2003, 20, Iss. 1, s. 1 – 20.

- KRÁLIK, Roman – LENOVSKEÝ, Ladislav – PAVLÍKOVÁ, Martina: A few comments on identity and culture of one ethnic minority in central Europe. In: *European Journal of Science and Theology*, 2018, Vol. 14, No. 6, s. 63 – 76.
- KUPKOVÁ, Lucie: Data o krajině včera a dnes. 160 let v tváři české kulturní krajiny. In: *GEO Info*, 2001, roč. 7, č. 2, s. 16 – 19.
- LAPKA, Miloslav – Sokolíčková, Zdenka – Vávra, Jan: Pět tezí současné kulturní ekologie. In: *Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica* 1/2009 – *Studia Sociologica XVI – Naše společná přítomnost I.* 2014, s. 9 – 22.
- LENOVSKEÝ, Ladislav: Identity as an Instrument for Interpreting the Socio-cultural Reality. In: *European Journal of Science and Theology*, 2015, Vol. 11, No. 5, s. 171 – 184.
- LETTNER, Christian – Wrška, Thomas: Historical development of the cultural landscape at the northern border of the Eastern Alps: General trends and regional peculiarities. In: *Proceedings: Workshop on landscape history*. Eds. Pál Balázs, Éva Konkoly-Gyuró. Sopron: University of West Hungary Press 2011, s. 109 – 121.
- MATHER, Alexander: The reversal of land-use trends: the beginning of the reforestation of Europe. In: *Land Use/Land Cover Changes in the Period of Globalization: Proceedings of the IGU-LUCC International Conference, Prague 2001*. Ed. Ivan Bičík et al. Praha: Charles University in Prague, Faculty of Science, Dpt. of Social Geography and Regional Development 2002, s. 23 – 30.
- MIHALOVIČ, Alexander: *Zemepisné mená Čivu (jazykovedná štúdia)*. Budapest: Tankönyvkiadó 1987. 147 s.
- MIHALOVIČ, Alexander: *Zemepisné mená Čivu*. In: *300 rokov v Piliši: Štúdie z minulosti a prítomnosti Čivu. (300 év a Pilisben: Tanulmányok Piliscsév múltjából és jelenéből)*. Ed. Anna Divičanová. Čiv – Piliscsév: Piliscsévi Szlovák Kisebbségi Önkormányzat 2002, s. 119 – 126.
- ORTOVÁ, Jitka: *Kapitoly z kulturní ekologie*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 1999. 141 s.
- OSVÁTH, Andor (red.): *Komárom és Esztergom közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék multja és jelene*. Budapest: A Magyar Vármegyék és Városok Multja és Jelene 1938. 936 s.
- Piliscsév népessége (1870 – 2019). Dostupné na internete: <http://nepesseg.com/komarom-esztergom/piliscsev>.
- REISZIG, Ede: *Esztergom vármegyei községei*. In: *Borovszky, Samu. Esztergom vármegye (Magyarország vármegyéi és városai)*, Budapest: Országos Monografia Társaság 1908, s. 6 – 39.

- SKOKANOVÁ, Hana: Long-term changes in the landscape structure in three border areas, of the Czech republic. In: *Proceedings: Workshop on landscape history*. Eds. Pál Balázs, Éva Konkoly-Gyuró. Sopron: University of West Hungary Press 2011, s. 152 – 160.
- SKOKANOVÁ, Hana – fal'tan, Vladimír – Havlíček, Marek: Driving forces of main landscape change processes from past 200 years in Central Europe – differences between old democratic and post-socialist countries. In: *Ekológia (Bratislava)*, Vol. 35, No 1, s. 50 – 65.
- SÜLI-ZAKAR, István: Dunántúli-közephegység. Dunazug-hegyvidék. In: *Magyarország földrajza*. Red. Frisnyák Sándor. Budapest: Tankönyvkiadó 1988, s. 238 – 243.
- ŠOMŠÁK, Ladislav: Flóra a fauna v rastlinných spoločenstvách strednej Európy (Aplikovaná biocenológia). Bratislava: PríF UK 1998. 308 s.
- TIMÁR, Gábor – Biszak, Sándor.: Digitizing and georeferencing of the historical cadastral maps (1856-60) of Hungary. In: *Proceedings of the 5th International Workshop on Digital Approaches in Cartographic Heritage*. Eds. Evangelos Livieratos – Georg Gartner. Vienna: [s. n.] 2010, s. 559 – 564.
- TIMÁR, Gábor et al.: A második világháború német katonai térképeinek koordinátarendszere. In: *Geodézia és Kartográfia*, 2004, Vol. 56, No. 6, s. 28 – 35.
- TIMÁR, Gábor et al.: Digitized maps of the Habsburg Empire – The map sheets of the second military survey and their georeferenced version. Budapest: Arcanum 2006. 59 s.
- TRPÁKOVÁ, Ivana. Krajina ve světle starých pramenů. Praha: Lesnická práce 2013. 248 s.
- UDVARI, István: A Mária Terézia-féle úrbérrendezés szlovák nyelvű dokumentumai : Slovenské dokumenty urbárskej regulácie Márie Terézie. Adatok a szlovák nép gazdaság- és társadalomtörténetéhez (Szepeességi ruszin falvak népélete Mária Terézia korában). Nyíregyháza: Bessenyei György Kiadó 1991. 370 s.
- Urbarium of 1767. Csév (Esztergom). Dostupné na internete: <https://archives.hungaricana.hu/en/urberi/esztergom-csev/?list=eyJxdWVyeSI6ICJNRU-dZPUVTWIRFUKdPTSJ9>
- WANG, Wenjie et al.: Analysis and prediction of land use changes related to invasive species and major driving forces in the State of Connecticut. In: *Land*, 2016, Vol. 5, No. 3, s. 1 – 22.
- ŽIGRAI, Florin: Forming of the Cultural Landscape of Liptov in the Past and Today. In: *Acta Geographica Univ. Comenianae. Economico-Geographica* 10, 1971, s. 137 – 155.

Pramene

- I. vojenské mapovanie, Coll. XIII. Sectio XIX., Theil des Pester und Graner Comitatz, Čív. [Mierka 1 : 28 800]. [S. l. : s. n.], 1782 – 1785.
- II. vojenské mapovanie, Section 48. Colonne XXXI., Königreich Ungarn, District jenseits der Donau, Comitatz Komorn, Tardoš. [Mierka 1 : 28 800]. [S. l. : s. n.], 1840.
- II. vojenské mapovanie, Section 49. Colonne XXX, Section 49. Colonne XXXI.; Königreich Ungarn, District diesseits der Donau, Comitatz Gran. Honth. Pesth., District jenseits – diesseits der Donau, Comitatz Komorn. Gran. Pesth., Čív. [Mierka 1 : 28 800]. [S. l. : s. n.], 1841.
- III. vojenské mapovanie, list 4961/2, 4962/1, Čív. [Mierka 1 : 25 000]. [S. l. : s. n.], 1882.
- Topografická mapa vojenského mapovania, Čív. [Mierka 1 : 75 000]. Budapest: Arcanum, 1941. Dostupné na internete: <https://mapire.eu/en/map/europe-19century-thirdsurvey/?layers=160%2C166&bbox=2090943.7254719397%2C6051645.16629808%2C2100034.9545236076%2C6054511.554858774>.
- Ortofoto (družicová snímka), Tardoš. [Mierka cca 1 : 75 000]. S. l.: Google Earth Pro, 24. 3. 2019. Dostupné na internete: <https://www.google.com/intl/sk/earth/>.
- Úvodné mapy I. Zemepisná mapa Maďarska. In: Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Maďarsku (Stav súčasnej existencie a poznania): A Magyarországi Szlovákok népi kultúrájának atlasza (A mai ismertek és gyakorlat alapján). Ed. Anna Divičanová. Békéskőváros – Békéscsaba: VÚSM 1996. 125 s.+ I. – VI.+ 430 máp

ÖSSZEFOGLALÁS

Piliscsév község mint szlovák enklávé

Komárom-Esztergom megyében: táj, ember, kultúra és idő

A Komárom-Esztergom megye északi részén található Piliscsévet körülvevő táj a magyarországi szlovákok kulturális örökségének része. A tanulmányban a piliscsévi táj változásainak kérdéseit vizsgáljuk a használat kontextusában (történelmi tájhasználat, land use). A jelenség azzal függ össze, hogy római katolikus vallású telepesek érkeztek ide a Dunától északra fekvő vármegyékből (valószínűleg Nyitra, illetve Trencsén déli részéről). 1701 és 1709 között az új lakosok művelni kezdték a Pilis-hegység által körülölelt Dorogi-medence elhagyatott vidékét. Ez a terület az esztergomi káptalan tulajdona volt.

A tanulmány célja Piliscsév község tájhasználatának jellemzése, különös tekintettel a 18. század elejétől (az elemzett terület szlovák benépesítése) a 2019-ig tartó időszakra. A tanulmány kitér a szlovák betelepülők érkezése előtti időszak tájhasználatának rövid áttekintésére. A vizsgált terület múltbéli változásait a tájhasználati osztályok (LUC) dinamikáján keresztül jellemezzük az elmúlt 310 év során, természeti (geo-ökológiai) és társadalmi tényezők összefüggéseiben. A helyi táj történelmi tájhasználatának fejlődését a szlovákok megérkezését követő időkben tematikus térképek mutatják be (1-5), valamint az egyes tájhasználati osztályok kiterjedésének időbeli változásait összefoglaló ábrák szemléltetik. Az alkalmazott módszertan és az elért eredmények más magyarországi szlovák enklávék esetében is, illetve Közép- és Délkelet-Európa más országai történelmi tájhasználatának tanulmányozása során is hasznosíthatók. A helyi tájhasználat változásaival kapcsolatos megállapítások jól felhasználhatóak a társadalmi gyakorlatban integrált tájgazdálkodás kialakításakor vagy a helyi lakosság identitásának erősítése során is.

SUMMARY

Slovak Enclave Piliscsév in Komárom-Esztergom County (Hungary): Landscape, Man, Culture and Time

Landscape surrounding the village of Piliscsév in the north of the Komárom-Esztergom County is part of the cultural heritage of the Slovaks in Hungary. The paper discusses issue of the Čív landscape changes in the context of its use (historical land use). This phenomenon is related to the arrival of the Roman Catholic settlers from the counties lying north of the Danube River (probably from the Nitra County or from the southern parts of the Trenčín County). Between 1701–1709 new inhabitants began to cultivate the desolated landscape of the Dorog Basin, which is surrounded by the Pilis Mountains. This area was part of the property of the Esztergom Chapter. The aim of the paper is to characterize the Piliscsév land use with an emphasis on the period from the beginning of the 18th century (Slovak colonization of the analysed territory) to 2019. The study also includes a brief assessment of the land use during the period before the arrival of the Slovak colonists. Recent changes in the analysed areas are characterized by the dynamics of landscape use classes (LUC) over the last 310 years in the context of natural (geoecological) and social factors. In addition to these results a framework proposal for the management of the local landscape is suggested. The development of the historical land use after the arrival of the Slovaks is outlined in the thematic maps 1 to 5, a chart 2 with LUC areas in the years 1782–1785, 1841, 1882, 1941 a 2019 and in the diagram 1. The methodology used and the results achieved can be applied to the study of long-term changes in the country of other Slovak enclaves in Hungary or in other countries of Central and Southeastern Europe. Findings concerning the local land use changes can be possibly taken into account in social practice of the creation of an integrated landscape management or in strengthening the identity of the local population.

Kontakt

prof. RNDr. Peter Chrastina, PhD.

Katedra historických vied a stredoeurópskych štúdií

FF UCM v Trnave

peter.chrastina@ucm.sk

Nerol'nícke a doplnkové zamestnania v Číve v 1. polovici 20. storočia

Ivana Kontriková Šusteková

Úvod

Čív (Piliscsév) sa nachádza v Komárňansko-ostrihomskej stolici na severe Maďarska, obklopený vencom horských pásem, patriacich do sústavy Pilišského pohoria. Susedí s obcami Dorog, Leányvár,¹ Pilišská Čaba (Piliscsaba), Verešvár (Pilisvörösvár), Santov (Pilisszántó), Mlynky (Pilisszentkereszt), Hut' (Pilisszentlélek) a Kestúc (Kesztlőc). Počiatky slovenského osídlenia Čívu možno datovať od prelomu 17. a 18. storočia, keď sa na majetkoch ostrihomskej kapituly začali usádzať prví slovenskí kolonisti, a to v blízkosti cesty vedúcej do Budína (Buda).² Prvotným zdrojom obživy jednotlivých rodín bol extenzívny chov hovädzieho dobytku (ale tiež pálenie vápna a drevného uhlia), postupne nahrádzaný čoraz intenzívnejšou rastlinnou výrobou. Dostatok pôdy v prvých rokoch kolonizačného procesu viedol k jej voľnému záberu. Ako sa zvyšoval počet osadníkov, pôda sa začala prerozdeľovať na základe vlastníctva záprahového dobytku, teda podľa počtu volov, ktorý bol považovaný za potrebný na obrábanie pôdy. Od polovice 18. storočia už dochádzalo k sociálnej diferenciacii prisťahovalcov; popri gazdoch sa v súpisoch obyvateľstva objavujú želiari (s domom) a podželiari – domkári (bez domu), odkázaní na nájomnú prácu a doplnkové zdroje obživy (bližšie Mihalovič, 1987, s. 23; Csombor, 2002, s. 15 – 30). Keď

¹ V jazyku čívske Slovákov sa používa zemepisný názov Lamvár (z nemeckého názvu lokality Leinwar).

² Túto skutočnosť reflektuje aj M. Bell (1735), ktorý vo svojom diele venovanom Ostrihomskej stolici (v rámci *Notitia Hungariae novae historico geographica*) píše: „*Obyvatelia Piliscsévu sa prisťahovali sem pred 30 rokmi z rôznych častí Horného Uhorska. Viackrát sa rozprchli, v niektorých rokoch zanechali opustený kraj, ale pomaly sa zase vrátili*“ (cit. podľa Mangu, 1975, s. 14).

sa v polovici 19. storočia otvorili uhoľné bane v Dorogu, mnohí Čivania sa zamestnali ako baníci a banskí robotníci (najmä od 30. rokov 20. storočia).

Cieľom príspevku je predstaviť nerolnícke a doplnkové zamestnania v Čive v 1. polovici 20. storočia s presahom do nasledujúcich desaťročí. Zároveň prináša základné údaje o poľnohospodárskej produkcii orientovanej na rastlinnú a živočíšnu výrobu, pretože väčšina nerolníckych zamestnaní bola ovplyvnená nielen miestnymi prírodnými pomermi, surovinovou základňou a jednotlivými výrobnými a ekonomickými vzťahmi, ale aj možnosťou či nemožnosťou vyžiť výlučne z práce na vlastnom hospodárstve. Ťažisko získavania informácií spočívalo v terénnom etnologickom výskume, ktorý sa realizoval pod záštitou Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku v dňoch 16. – 21. 6. 2019. Základnou výskumnou metódou bol voľný, neštandardizovaný rozhovor a priame pozorovanie; výskumnú vzorku tvorili príslušníci najstaršej generácie (muži aj ženy) vo veku 75 – 89 rokov. Takto získané údaje boli doplnené poznatkami z publikovaných diel a písomných prameňov (matriky krsťených a sobášnych).

Kým téma dejín a vývoja osídlenia Čivu, etnicity, toponým a miestnych zvláštností, obyčajových tradícií, detského a piesňového folklóru, ale aj náboženského života a obecného školstva už bola rozpracovaná (Manga, 1975, s. 9 – 53; Mihalovič, 1987; Divičanová (red.), 2002; Pintérová Jurkovičová, 2011, s. 236 – 245), absentujú príspevky o spôsobe života remeselníkov a remeselníckych rodín, ale aj o predstaviteľoch iných nerolníckych a doplnkových zamestnaní, ktoré tvorili neodmysliteľnú súčasť socioprofesijnej štruktúry obyvateľstva v obci v 1. polovici 20. storočia. Výnimkou je štúdia M. Žilákovej venovaná bulharským zeleninárom (Žiláková, 2007, s. 275 – 290) a súpis remeselníkov pôsobiacich v Čive koncom 20. a začiatkom 60. rokov v publikácii *Dorog és környéke iparosai, vállalkozói a gazdaság szolgálatában 1923 – 2018* (Sarkadi Nagy red., 2018). Otázkou nerolníckych zamestnaní dolnozemskejších Slovákov sa zaoberali J. Čukan (2001) a I. Kontriková Šusteková (Šusteková, 2008); rôzne aspekty identity Slovákov na Dolnej zemi (vrátane socioprofesijnej identity) rieši L. Lenovský (2019).

V súvislosti s riešenou problematikou sa možno zmieniť o článkoch I. Krišteka (1972, s. 31 – 44, 1977, 28 – 60) venovaných ekonomickým aktivitám kováčov, práci a sociálnemu postaveniu ich učňov a tovaríšov na území severozápadného Slovenska, ale aj o publikácii M. Vrz-

gulovej (1997) prinášajúcej poznatky o spoločnom živote remeselníkov v Trenčíne. Obrazové dokumenty k dejinám remesiel na Slovensku prináša práca S. Kovačevičovej (1987). Spôsobom života a kultúrou remeselníkov v období existencie cechov, ale aj organizáciou práce a ich postavením v slovenských mestách sa zaoberal I. Houdek (1943), na ktorého v podobnom duchu nadviazal historik A. Špiesz (1972). Na mlynárstvo a v súvislosti s ním na status remeselníka (mlynára) v agrárnom prostredí, spoločenskú prestíž, vzťahy s vidieckym obyvateľstvom a význam pre jeho zásobovanie múkou poukázal L. Mlynka (napríklad 1999, s. 157 – 165, 2004). Okrem týchto autorov je možné spomenúť ďalších, napríklad A. Pavlíka, G. Povalu, E. Prikrýla, E. Prandovú, L. Falťanovú, M. Kaľavského, K. Guleju, J. Hrozičeka, M. Prasličkovú, M. A. Husku, V. Tóthovu, J. Paličkovú-Pátkovú, ktorých diela (vrátane čiastkových štúdií) neraz charakterizuje historicko-etnografický, ale aj geograficko-demografický interdisciplinárny prístup. Metodologicky podnetné boli práce A. Prandu k problematike doplnkových zamestnaní vrátane dvojitého zamestnania (takzvaného kovoroľníctva), ktorá rezonovala v slovenskej etnológii najmä v 60. a 70. rokoch 20. storočia.

Poľnohospodárstvo, zeleninárstvo a ovocinárstvo

Od momentu usadenia sa prvých slovenských rodín na území dnešného Čivu bolo základným zdrojom ich obživy poľnohospodárstvo (ale popri pálení vápna a drevného uhlia). Ako poddaní ostrihomskej kapituly (arcibiskupstva) boli povinní robotovať na cirkevnej pôde (vrátane vinohradov) a odvádzať mu naturálnu a peňažnú rentu (súčasťou bol predpísaný objem dorobeného vína, respektíve dopestovaného hrozna). Už v roku 1712 boli v katastri obce zakladané vinohrady, ktoré v roku 1720 dosahovali výmeru 32 bratislavských meríc, v roku 1828 zaberali 468 holdov. Orná pôda mala spočiatku rozlohu 178 bratislavských meríc; v súpise daňovníkov z roku 1828 bolo zaznamenaných 1261 katastrálnych holdov poľnohospodárskej pôdy rôznej kvality, ale aj lúky, lesy a pasienky. V roku 1937 dosahovalo katastrálne územie Čivu rozlohu 4386 holdov, z toho orná pôda 1598 holdov, vinice 181 holdov, lúky 320 holdov, pastviny 469 holdov a les 1666 holdov (Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Maďarsku, 1996; Csombor, 2002).

Na sčasti piesčitej pôde sa darilo najmä zelenine (mrkve, petržle-
nu – *patržalu/petržalu*, zeleru – *celeru*, cvikli, kapuste, zemiakom –
krumplám, cibuli, cesnaku – *cesneku*, hrachu, fazuli – *bobici* (vrátane
zelenej fazuľky – *zelenej bobice*), paradajkám, paprike, uhorkám – *ohar-
kám*, tekvici, *dyňám* a podobne), ale aj viniču a ovocným stromom (naj-
mä slivkám, čerešňiam, jabloniam, hruškám, broskyniam – *breskyňám*,
orechom, pôvodne aj moruším – *malinám*): *Také krumpliská sme mali.*
Plnú hromadu. Rôzové krumple, bílé krumple. Aj petrželka tam róstla,
aj mrkva. Také pekné mrkvy – nekerá bola ako morharépa [marharépa
– kvaka] (žena, 1937). Už v daňových súpisoch z rokov 1843/1844 sa
v obci uvádzajú viaceré slivníky a iné ovocné sady, zeleninové záhrady,
kapustníská (*kapusnice/kapusníčky*) a tabakové polia (Csombor, 2002).
Z obilnín sa pestovala raž (*rož/réž*), pšenica (*žito*), jačmeň (*árpa*) a ovos
(*oves*): *Oves velice zřídka bov, takže čo bolo, to si doma vymlátili cepá-
ma* (muž, 1935). Darilo sa aj kukurici: *Kukurica vylámala sa, kukuričšu*
posekat, vyrúbat, do snopů uvázat, zavézt domu a v zíme kravám na sěč-
ku posekat. Cviklu zo sékačom posekat a ak mav trošku šrotu, čo zes ku-
kurici, posypal, to mali obrok kravy. Otruby, no (muž, 1935). Odzrnené
kukuričné šuľky (*čutky*) sa skúрили; kukuricou sa prikrmovala hydina,
ošípané aj dobytok.³ Keď sa v dedine prestali chovať kravy (postupne
od polovice 20. storočia), viazanice kukuričia sa vedľa starého cintorína
zapálili na znak skončenia zimy.

Popri pôdno-klimatických podmienkach limitovala kvalitu poľno-
hospodárskej produkcie veľkosť jednotlivých gazdovstiev a ekonomické
možnosti roľníkov. V 30. rokoch 20. storočia v obci hospodáril 1 veľko-
statkár, 4 bohatí gazdovia, 96 stredných gazdov a 499 malých roľníkov:
*Ráno sme šli do školy a tí selláci – také zástery dlhé – stáli pred do-
mami. A keď sme nepozdravili, jako deti, už žalúvali farárovi a boli sme*
bití (žena, 1930). Medzi majetnejšími roľníckymi rodinami na Číve sa
spomínali napríklad *Dankoví, Fardoví, Rúžičkoví, Vojcekoví, Legiňoví,*
Jurkovičoví, Valovič či *Hudec*: *Mali veľa zeme aj svojich napsámošov*
(muž, 1944). Kým na prelome 19. a 20. storočia bohatší gazdovia vlast-
nili 40 – 70 holdov pôdy (prípadne aj viac), jej následné delenie (v súvis-
losti s rozpadom patriarchálnych veľkorodín) spôsobilo, že v 20. – 40.

³ Zo šúpolia sa vyrábali rohože, tašky, neskôr podložky pod kvetináče, dekoratívne
prestierania, opletali sa ním fľaše a podobne.

rokoch jednotlivé rodiny disponovali priemerne 10 – 15 holdmi, pričom neboli výnimkou ani rodiny s maximálne 5 holdmi zeme a bezzemkovia. V 20. rokoch si zaobstarávali obživu ako ná denníci – *napsámoši*, od 30. rokov vzrástol počet mužov a mládencov zamestnaných pri ťažbe uhlia v dorogskej uhoľnej panve. Od tohto momentu sa ako vlastníci poľnohospodárskej pôdy v spomienkach pamätníkov uvádzajú ženy – matky, ktoré sa zaoberali poľnohospodárskou produkciou, zabezpečovali odpredaj poľnohospodárskeho nadproduktu, iniciovali nákup novej ornej pôdy, vinohradov aj poľnohospodárskej techniky a v neposlednom rade zabezpečili rodinu záhradou, roľou, ovocným sadom či vinohradom, ktoré dostali do vena.

Naopak, k bohatším vlastníkom, respektíve nájomcom pôdy sa radili bulharskí zeleninári, ktorí sa v obci usádzali od začiatku 20. storočia a viazali časť miestnej námezdnnej sily: *Na dobrém míste boli, velké záhrady mali* (žena, 1937). Zamestnávali mužov, mládencov, ženy a dievky nielen pri sadení, okopávaní a vyberaní zeleniny, pri pletí buriny a pestovaní kvetov, ale aj pri doprave svojho sortimentu na budapeštianske a ostrihomské trhy či do baníckych kolónií v okolí a pri samotnom predaji: „*Oblíbenými ná denníčkami boli čínske dievky, ktoré si pre usilovnosť a pracovitost' bulharskí zeleninári mimoriadne ctíli*“⁴ (Žiláková, 2007, s. 282). S niektorými sa dokonca oženili. U bulharských zeleninárov našli príležitostný zdroj príjmov aj staršie deti (napríklad pri sadení cibulky), ktoré si týmto spôsobom zarábali na sladkosti a iné drobnosti. Poľnohospodárski ná denníci sa mohli zamestnať aj na miestnom statku – *majíri*: *Ten volakedy mav žid Markus. Od neho to kúpiv Sabó Ďula* (podľa Mihaloviča, 1987, s. 62). Spomenúť možno aj *žida Michala Fuhla z Hút*:⁵ *Mali pece, kamennú baňu, štyricat' holdú zemi, mašinu vácú. Hore naokolo nebolo studní, on sám máv studňu. Tí, čo od neho si nosili vodu, každý rok tri dni išli odrábať za vodu. Potom mav fajermanské kone, čo vozili kameň z kamenární k pecám. Ten mav sklep, ale tam od klinca po komára fšecko bolo. To bov najbohačší a najmúdrejší na Číve – v tejto veci* (muž, 1935).

⁴ Slovenské dievky a ženy boli ako poľnohospodárske robotníčky vyhľadávané aj medzi bulharskými zeleninármi usadenými v Budapešti a okolí.

⁵ Zamestnával jedného predáka, ktorý zadenľoval robotu ná denníkom, poľnohospodárskym sluhom aj robotníkom, čo prišli odrábať svoj dlh za vodu.

Výnosnosť poľnohospodárskej pôdy súvisela aj s technikami jej obrábania s technologickou úrovňou jednotlivých hospodárstiev. Kým spočiatku sa oralo drevenými pluhmi, postupne ich nahradili položelezné pluhys s oceľovým lemešom, čo umožnilo oranie s konským potahom, nielen volmi, prípadne kravami. Dokazujú to písomné pramene, ktoré už v 1. polovici 40. rokov 19. storočia zmieňujú znižovanie počtu volov na úkor koní (pozri Csombor, 2002). Völ sa ako záprahové zviera naďalej choval hlavne u stredných gazdov, kým drobní roľníci a želiari zapriahali kravy *do jarma*.⁶ Kravský potah sa využíval aj pri orbe strmých svahov – *brehov* (napríklad v chotárnej časti *do Starých*): *Tam bov taký breh, že sa orálo iba nadov, nahór šli naprázno* (muž, 1944). Ťažko prístupné a kamenisté role sa obrábali ručne – motykou (napríklad *Kopani-ce*). Hrudy pooranej pôdy sa rozbíjali bránami, pôda sa hnojila popolom, predovšetkým však maštalným hnojom. Iba statkári a bohatí gazdovia si mohli dovoliť umelé hnojivá, ale aj najmodernejšiu poľnohospodársku techniku, ako sejačky, vejačky, mláťačky a podobne.

Práca na hospodárstve si vyžadovala zapojenie všetkých členov rodiny. Muži mali na starosti orbu, sejbu, kosenie trávy, zväžanie úrody, ošetrovanie ovocných stromov, vinobranie, výrobu vína, vyvážanie hnoja a iné. Ženy popri starostlivosti o domácnosť sadili zeleninu, pracovali vo vinici, okopávali kukuricu, sušili seno, pomáhali pri zbere úrody a starali sa o dobytok a hydinu. K ich povinnostiam patrila výroba masla, tvarohu (*syru*), smotany (*smetánky*) a ich odpredaj: *Maslo, syr noséli na plac na Dorog, též na Verešvár* (žena, 1930). Aj deti sa odmalička zapájali do aktivít na hospodárstve. Pásli husi, kravy, pomáhali pri nárazových robotách na poli, najmä pri žatve, zväžaní úrody a vinobraní. K ich povinnostiam počas žatvy patrilo strážiť obec pred požiarom. Robili tak z kostolnej veže, odkiaľ mali dobrý výhľad na celú dedinu: *Ked sa ohen strhne, porad sme moseli zvonit. Ale tedy sa né tak zvunilo, pravda, ked ohen bów, že bim-bam-bim-bam, lež tedy ždycky tak sa moselo o motuz, ždycky len jeden bachev zvon. Tedy vedeli, že oheň je. Už friško sa zbehla dedina* (muž, 1944). Aj muži a mládenci, zamestnaní v baniach na Dorogu (od 2. polovice 20. storočia v priemyselných podnikoch a re-

⁶ Kravy sa zapriahali ešte v 50. rokoch 20. storočia, keď v obci začali klesať počty chovaných koní, ale rožná statok sa naďalej choval na mlieko, maslo, tvaroh a do záprahu.

meselníckych (výrobných) dielňach) boli povinní prísť po práci pomôcť na pole alebo do vinice.

Pri zbere úrody pracovali príbuzní a známi spoločne (niekedy s najatými nádenníkmi). Táto výpomoc bola založená na princípe reciprocity. Jej nedodržanie bolo zo strany lokálneho spoločenstva sankcionované (odmietnutie pomoci v budúcom roku). Žatva začínala skoro ráno. Ženy a staršie deti (bez ohľadu na pohlavie) zbierali hrste, ktoré povrieslami viazali do snopov a kladli do krížov. Prácu prerušovali iba krátke prestávky na jedlo. Zožaté obilie sa zväžalo *na humná* (v rovnomennej časti dediny) v priestore od železničnej stanice po sochu Panny Márie (vrátene celej *Dózsa György ulice*): *Bolo tam jediné stavanie, de býval Jirch Jakab. Robiv kríže do cintora* (muž, 1935). Pôvodne sa *tlačilo* koňmi alebo rožným statkom, prípadne sa *mlátilo* cepmi (v prípade ovsa, ale aj slabej úrody ostatných obilnín), neskôr sa rozšírili *mlátačky*, ktoré vlastnili a *za mýto* (podiel z vymláteného obilia) požičiavali bohatší gazdovia (napríklad *Juhásovi*): *Tí mávali vela múky. Z nulovej pékli chléb, né z roži jako my* (žena, 1930). Každý gazda, ktorý mal humno, si musel zavolať vlastných pomocníkov ku *mašine*: *Kto snopy hádzal, kto slamu odebírav, kto plevy, kto žochy dával na kasňu* (muž, 1935). Robotníci boli vyplácaní v naturáliách (obilninami), prípadne v hotovosti; povinnosťou gazdu bolo zabezpečiť im stravu (podľa dĺžky mlátenia celodennú alebo napríklad len obed): *To mali plácku* (žena, 1937). Keď sa *vymlátilo* u jedného, *mlátačka* sa previezla k ďalšiemu. Vymlátené obilie sa pôvodne skladovalo v obilných jamách.⁷

Popri obilninách významnú úlohu vo výžive Čívanov zohrávali zemiaky – *krumple*, kapusta a strukoviny: *Maso sa v nédeľu jédlo alebo videlo. Prez týdeň krumple, kapusta, bobica. Čo sa urodilo na tých záhradkách, zemách. Kerý bol bohatší, že si mohov popustiť, dovoliť, tí aj prez týdeň* (muž, 1935). Zemiaky sa po vykopaní nasypali do vriec a skladovali sa v pivniciach na zeleninu (spolu s kapustou a koreňovou zeleninou), vo vínných pivniciach alebo v kopách pokrytých pieskom či hlinou, neskôr v pivniciach pod obytnými stavbami alebo v komorách. Mrkva sa zvykla zahrabať do piesku – *homoku*. Kapusta sa pestovala na kapusťnískach – *kapusnicách* (napríklad v miestnej časti *Na lúkach*; ka-

⁷ Spomína ich A. Mihalovič (1987, s. 57) v súvislosti s obilnou jamou Čičmanka v miestnej časti Cigánsky vršek, v ktorej skladovalo zrno čívske židovské obyvatelstvo.

pusnic bola aj na Turnich) doložených v cirkevných vizitáciách a daňových súpisoch už od 1. polovice 18. storočia (porovnaj Csombor, 2002). Najčastejšie sa uchovávala kvasením v drevených sudoch, prípadne *tunkách/tonečkách* (často 200-litrových), pričom proces kyslenia trval dva až tri týždne. Narezala sa na nožoch – *strúhallách*, ktoré vlastnili a požíčovali asi traja miestni obyvatelia. Každá vrstva strúhanej kapusty sa dobre natlačila nohami (v súčasnosti aj rukou) a osolila sa. Pridával sa očistený chrenový koreň, prípadne dule, cibuľa, korenie a rasca. Ako významný zdroj vitamínu C sa kyslá kapusta konzumovala nielen v zimných mesiacoch, ale do stravy bola zaradená celoročne. Kapustová šťava sa považovala za liek proti angíne.

Význam pestovania zeleniny v Číve vzrástol s otvorením uhľových baní na *Dorogu* v polovici 19. storočia. Už predtým bolo možné odpredať zeleninu (ale aj ovocie, mliečne výrobky a hydinu) na trhoch v Ostrihome (Esztergom) a Pešti (Pest), ale založenie baníckej kolónie a prílev baníkov z rôznych kútov rakúsko-uhorskej monarchie (ako aj vybudovanie železničnej trate spájajúcej Čív s okolím) iniciovali nový zdroj príjmov roľníckych, remeselníckych a neskôr baníckych rodín:⁸ *Mamka chodili na Dorog na pijác. Uvázali tri mrkvy, dva petržele, kúsok celéru, jako na polévku, také paklíky narobéli a išli na štáciu. Peši. A odtiaľ mašinu. Aj zelenú bobicu isto nosili* (žena, 1937). Do polovice 40. rokov 20. storočia smerovali staršie ženy aj na trhy a jarmoky na slovenskom území pripojenom k Maďarsku Viedenskou arbitrážou (napríklad do Levíc), kde predávali mak, cviklu a iné. Od 50. rokov ženy a dievky zamestnané v budapeštianskych priemyselných podnikoch (najmä textilných, pletiarских a pradiarenských) predávali polievkovú zeleninu, ovocie a hydinu tamojším známym.

Podobne ako zeleninárstvo aj ovocinárstvo predstavovalo významnú súčasť agrárnej kultúry obyvateľov Čívu. Ovocné stromy rástli voľne po dedine, popri *jarku* (potoku), v chotári, vysádzali sa v ovocných sadoch, slivníkoch aj vo vinohradoch. Pre vlastnú potrebu aj na predaj sa pestovali najmä slivky a čerešne, vyhľadávané na ostrihomských, dorogských aj peštianskych trhoch – *plácoch/placoch/pijácoch*: *Ve vinici sme mali čerešne. Mamu už na pláci na Dorogu čakali* (žena, 1930). Čerešne

⁸ Stará banícka kolónia v *Dorogu* bola vybudovaná v 2. polovici 19. storočia. Nasledovali domy pre banských inžinierov, úradníkov a nová kolónia dokončená v 20. rokoch 20. storočia.

na predaj v malom sa nosili v kanve (rovnako ako mlieko), vo veľkom v chrbtových košoch zabalených do plachietky – *hamvašky* (rovnako ako slivky), v ktorej sa nosievali deti. Večer predtým sa zanesli na železničnú stanicu, ráno si ich ženy naložili do vlaku a v *Pešte* odniesli na trh tak, že si vyložili batoh s veľkým košom na chrbát, dopredu na krk zavesili menší kôš (zabalený do kusa látky) a cez ruku prevesili košík s rúčkou. Výhodnejšie bolo nepredávať *po kile*, ale celý náklad odpredať miestnym trhovkyniam – *kofám*: *Už kričala: „Čívi ropogóš! Čívi ropogóš!“* [„Čívske chrumkavé!“] *Došla: „Čo sa pýta za ne? Tolko?“ Už kričala holtárovi: „Pod' sem s vozem!“ Vyplatila. Po také časy sme jelli, hát, páriži* [parízer salámu] *aj také lepšie trochu, čo z plácu sa doneslo. Aj na Dorog, keď chodili, tedy sme jelli volačo také fajnovsé. Mama líbili velice kvárgle* (muž, 1944).

Peniaze z odpredaja čerešní, sliviek, ale aj tvarohu, mlieka a podobne sa použili na nákup predmetov dennej potreby (najmä soli, cukru, zápaliiek, petroleja, mydla, ihiel, nití, korenín a podobne), ale aj drobných darčiekov pre deti, obuvi, látok, odevných súčiastok (*partéky*, plachiet), rôznych lahôdok a pochutín (napríklad parízer salámy, rožkov, žemlí, praclíkov, párkov, sladkostí, zmrzliny, kávy či kávovín): *Mama ždycky hovorili: „Chlapče, drevká* [zápalky] *aby si mal ždycky, lebo oheň treba. Sól aby si mal ždycky, lebo osolit treba, lebo bez toho nemôžeš. Cuker, aby si mal ždycky. Aj myllo, aby si mal ždycky, aby si sa mohév v čistote držat“* (muž, 1944).

Okrem odpredaja sa ovocie zužitkovalo priamo doma. Konzumovalo sa surové (s chlebom aj bez neho – jablká, hrušky, broskyne, slivky, čerešne, jahody, moruše a iné) aj sušené (napríklad jablká a slivky – v zime sa močili do horúcej vody a slúžili do polievok, omáčok, koláčov aj ako sladká pochúťka pre deti), neskôr v podobe kompótov a rôznych zaváranín. Spomenúť možno aj varenie slivkového lekváru, viacerých druhov ovocných džemov, polievok a prívarkov, od polovice 20. storočia ovocných štiav – sirupov. Slivkový lekvár (bez pridaného cukru) sa varil vonku v kotle. Miešal sa aspoň 2,5 – 3 hodiny, obvykle však celý deň.⁹ Keď sa slivky rozvarili, precedili sa (aby sa zbavili kôstok) a lekvár sa nalial do hlinených hrncov a krčahov – *do kozákú: No ale to bov lekvár! Taký*

⁹ V súčasnosti sa slivky vykôstujú, pomelú a lekvár sa varí cca 30 – 60 minút. Uskladňuje sa v sklenených zaváracích pohároch.

bov, že pastú mohev udriet a krvácala mu ruka a lekvár stál. Skamenený bol. Nigdaj nebov plesnivý ten lekvár (muž, 1935).

Z ovocia (najmä sliviek, hrušiek, ale aj moruší, neskôr z *terkela/terkeľa* – hroznových výliskov) sa páčil ovocný destilát – *pálené*: *Na konče dedine bola pálenica. Aj je dodnes* (žena, 1930). Do pálenice sa chodilo aj na *Kestúc, Tokod, Úň* (Úny) či na *Týň* (Tinnye v Peštianskej stolici), kde si za pálenie ponechávali vymieranú časť pálenky (*mýto*) a doplatok v hotovosti. Niektorí obyvatelia sa tomu snažili vyhnúť domácou výrobou pálenky – *lavórovice*, hoci pri prezradení hrozila nielen pokuta, ale aj väzenie: *To každý vedel* (muž, 1944).¹⁰ Pálenka slúžila predovšetkým pre vlastnú potrebu, iba výnimočne na predaj: *Nemávali sme mnoho. Mali sme taký pjetadvacetlitrový súdek, ten býv plný. Tolko sa vypáliko. To bolo v pitvori položené, v pitvori bolo zima, pravda. Šak to sa na zimu spravilo, ne v léte. Na zimu sa to spravilo. Potom tekvička – chytily, vytáhli, keď došév volakto, alebo keď aj ňé* (muž, 1944). *Pálené* sa pilo ráno pred raňajkami, najmä v čase pred náročnými poľnohospodárskymi prácami. Slúžilo ako pohostenie na svadbách, krstinách, karochoch, pri stavbe domu, prácach vo vinohrade, zväzani úrody a podobne: *Ked sa išlo hrozno obírat, zobralo sa po pagáčku. Aj sa vypilo pálenky lebo vína* (žena, 1930). Dodnes je súčasťou každej hostiny aj menšieho poseadenia príbuzných a známych.

Ako druhotné odvetvie poľnohospodárstva bolo v Čive známe vinohradníctvo. Pestovanie viniča hroznorodého a výroba vína tu mali svoju tradíciu od 18. do 2. polovice 20. storočia (čiastočne až do súčasnosti).¹¹ K najstarším viniciam patrili *Staré vinohrady, Na vršky, Homoky a Okrúhle húšti*. Časom pribudli vinohrady v chotárných častiach *Holé vršky, Na skalke, Od Verešvára, Novosády, Na Lamvári/Laňvári: Vinohrady boli šade* (žena, 1937). V 19. storočí bola obec známa najmä

¹⁰ Do veľkých cínových hrncov sa nalialo 5 litrov *cefry* (kvasu), do trojnožky sa položila miska, lavór sa dal navrch hrnca, obtočilo sa handrou, aby neunikala para a naliala sa studená voda. Keď sa ohriala, *čarúvali* ju za studenú: *Ráno to vrelo, to sa bachlo hore na tú studenú, to spallo dole do misky* (muž, 1944).

¹¹ Niektoré vinohrady v obci zanikli už koncom 2. svetovej vojny, častejšie až po nej: *My sme vinohradu prestali robiť pred frontu* (žena, 1930). Postupne sa zmenili na stavebné pozemky a zastavali sa, iba výnimočne pretrvali do 80. rokov či dlhšie. V súčasnosti niektorí obyvatelia pestujú vinič v záhradách za domami (na víno aj na jadenie).

produkciou červeného vína, neskôr sa dorábalo aj biele (*bilé*) a ružové (*rózavé*) víno. Popri ostrihomskej kapitule a *majíri* vinice vlastnili roľníci, remeselníci aj baníci.¹² Ich výmera sa obvykle počítala na rady (6 radov, 10 radov, 12 radov, 15 radov a podobne); bezzemkovia si nasadili aspoň niekoľko koreňov viniča na záhrade. V obci sa pestovali najmä nenáročné odrody – samorodáky Othello, Elvira (*voňavé, černe hrozná*), Noah (*Novicius/Nova/Nóvi – padala, musel merkúvat, bo popadalo na zem*) a *Dénti* (*jak je čilé tí rozé*). Samorodé viniče sa ľahšie rozmnožovali a zniesli aj drsnejšie klimatické podmienky než staré odrody, koncom 19. storočia napadnuté fyloxérou: *Stará fajta, jak hovorili, to bolo zriedka* (muž, 1935). Množstvo dorobeného vína záviselo od počtu vysadených koreňov, ale aj od momentálnych poveternostných podmienok.¹³ Častejšie ako čisté víno sa pilo riedené vodou – *čingír: Také víno – hát, volakedy také bolo, že mal tri hektá vína, z teho spravil štyri lebo pjet čingír. To bolo s vodou napravené, aby nemosiv vodu pít, keď išel kopat, kosit* (muž, 1935).

Všetky práce spojené s obhospodarovaním vinohradov sa vykonávali ručne. Ako prvé sa robilo strihanie viniča, ktorého účelom bolo odstránenie zbytočných nadzemných častí viničného pníka a skrátenie letorastov. Ďalšou dôležitou jarnou prácou bola kopačka, ktorá mala zabezpečiť dostatočné prekyprenie a úpravu pôdy okolo koreňov. Po vyschnutí jarnej vlahy sa mohlo pristúpiť k zatĺkaniu nových kolov (*štekov*), ktoré slúžili ako opora pre viničné letorasty, zabezpečovali k nim prístup slnka a zamedzovali ich treniu a lámaniu vo vetre. Vinohradníci si ich zhotovovali z agátového dreva, ktoré si *narichtúvali*, keď sa v zime *pucúvala hora*.¹⁴ Nasledovalo viazanie viniča, ktoré sa podľa rastu prútov opakovalo tri až štyrikrát. Na uväzovanie sa používala konopná priadza, lyko, neskôr motúzy či drôt. Na ochranu pred rôznymi chorobami sa vi-

¹² Vinohradníctvo bolo do značnej miery otázkou prestíže a dobrého mena hospodára (Drábiková, 1989, s. 67). Každý sa snažil vlastniť aspoň zopár radov viničných koreňov a dorobiť si vlastné víno. Ak vinohrady nezdedili ani nemali dostatok financií na ich zakúpenie, kupovali aspoň hrozno (napríklad 6 – 8 *metrú*), ktoré si doma spracovali.

¹³ Napríklad v *dobrom roku* si *Jurkovičovi* dokázali dorobiť 10 *hektú* vína.

¹⁴ Aj ploty sa stavali z agátového dreva. Od polovice 20. storočia agátové koly začali nahrádzať betónové stĺpy (najmä v prípade pestovania viniča v záhradách).

nič striekal roztokom modrej skalice či vápenným mliekom. Dozrievajúce hrozno sa strážilo pred vtákmi, ktoré chodili plašiť deti alebo starci.

Práce vo viniciach vrcholili vinobraním, ktoré začínalo na prelome septembra a októbra. Hrozno sa strihalo nožnicami, dávalo sa do košov alebo vedier a vysypalo sa do kade či veľkého suda na voze. Zozbierané sa zviezlo domov, kde sa prešovalo (lisovalo) dreveným *prešom*, neskôr sa mlelo *mlyňkom*.¹⁵ Mušt (*mošt*) sa precedil a prelial do sudov. Aby sa neznížila kvalita hrozna, jeho spracovanie muselo prebiehať plynulo, preto sa pracovalo i v noci. Naplnené sudy sa odviezli do pivníc, kde víno zrelo a čistilo sa približne do Vianoc (*Vánoc*), keď sa mohlo stočiť a začať konzumovať. Určené bolo najmä pre vlastnú spotrebu. Pilo sa k večeri, k raňajkám (*frištuku*) aj k obedu. Najmä v zimných mesiacoch, keď nebolo práce na poli či vo vinohrade, si starší muži zašli každý deň popoludní do pivnice, aby si odliali vína do fľaše: „*Pred polednem do vinici, odpoledňa do pivnici,*“ *tak hovorili* (muž, 1944). Chvíľu posedeli, zajedli si chleba, slaniny alebo klobásy (mali ich odložené v rohových *kasénkach*; chlieb si vzali z domu), vypili za pohár vína a šli domov. Keď bol majiteľ v pivnici, bolo zvykom zavolať okoloidúcich „*na pohárik*“. Víno tiež slúžilo na pohostenie na svadbách (*na veselí*), krstinách, pri návštevách (keď sa *besedúvalo*), zabíjačkách, stavbe domu, na Veľkú noc, Vianoce a podobne. Ako *čingír* sa podávalo robotníkom pri kopaní viníc, oberačkách, kosení lúk, žatve, mlátení obilia a iných pracovných príležitostiach: *Robit sa muselo aj pít sa muselo* (žena, 1930). Okrem toho sa predávalo zákazníkom z dediny a okolia (napríklad z *Verešváru*), ktorí nevlastnili vinohrad alebo potrebovali väčšie množstvo vína, ako sa im urodilo. Z výliskov sa páčila už spomínaná *terkel pálenka*.

Význam vinohradníctva v živote Čívanov dokladajú aj zachované vínné pivnice. Nachádzajú sa v centre obce (zahĺbené do svahu) aj v jej okrajových častiach (zahĺbené do svahu, ale aj s nadzemnými prístavbami pôvodne krytými slamou),¹⁶ napríklad v *Hliníku*, *pod Pilišom v tém brehu*, pri soche svätého Urbana aj v smere *od Verešvára: Tam bolo pár pivníc. Taký krížik jest, stodvatriceť štvorcových metrů místo. Tam bola*

¹⁵ V niektorých rodinách mali staré drevené preše ešte s vročením 1813, respektíve 1873. Ktorí preš alebo mlynček nevlastnili, požičovali si ho za vopred dohodnutú odplatu (obvykle za naturálie).

¹⁶ Ak nebola studňa v priestore, kde boli pivnice, voda sa vozila z dediny, napríklad z takzvanej Bednárovej studne.

jedná diera vykopaná – šesť metrú do dlhoka a tri metre do široka a to bola pivnic. To bolo vysklepené. To bola pivnic a tam som si robiv (muž, 1935). K vínnym pivniciam sa viažu aj rôzne historky súvisiace nielen s posedeniami ich majiteľov (a ich známých),¹⁷ žien na sviatok svätej Barbory (*na Barborku* – 4. decembra), keď do pivníc nesmeli vojsť žiadni muži,¹⁸ so sochou svätého Urbana,¹⁹ ale aj s ich kúpou: *Starý otec mojej ženy dva rázy kúpili pivnic, tam jak je čil za kultúrem* [domom kultúry]. *Od žida to kúpil a žid nezradil, že je dlhoba na nem. Žid potom, keď šecko popredal, takto sa stratil. Oni idú a, pravda, potom papíre vyhľadávali, zboka nabok, a šak to je, ten má tolko a tolko dlhoby na nej. Velice sa im lúbila. Dlhobu vyplatili, už ostala jejich. Dva rázy ju vyplatili* (muž, 1944). V súčasnosti mnohé pivnice plnia funkciu víkendových domčekov a sú prostriedkom manifestácie sociálnej prestíže ich vlastníkov z Budapešti. Hoci vinič sa v Číve v súčasnosti pestuje iba minimálne, na miestne vinohradnícke tradície nadväzuje *Pipi Fesztivál* (festival čívskejších vínných pivníc).

Okrem rastlinnej produkcie bola v obci rozšírená živočíšna výroba. Už v 1. tretine 18. storočia sa v rôznych súpisoch zdieľajú hovädzí dobytok, ošípané a ovce (Csombor, 2002). Časom sa rozšíril chov kôz, najmä v rodinách chudobných roľníkov, bezzemkov a baníkov, ktorým kozie mlieko nahrádzalo kravské.²⁰ *Kozí bolo vác jak kráv. Baňári mali*

¹⁷ Ešte v 2. polovici 20. storočia sa nedeľu chodilo posedieť do pivníc. Postretali sa tam príbuzní a známi, zhovárali sa, zaspievali si, vymieňali si novinky a podobne.

¹⁸ Ženy v tento deň popíjali víno a spievali piesne s lascívnym a erotickým podtónom. Prípadní mužskí návštevníci boli vystavení rituálnej agresivite (vrátane sexuálneho obťažovania). Ženské posedenia vo vínných pivniciach sa uskutočňovali aj na sviatok svätej Kataríny (25. novembra); zúčastniť sa ich smeli údajne aj muži.

¹⁹ Socha svätého Urbana – patróna vinohradníkov bola postavená v roku 1843. Je osadená na jednom zo zachovaných rímskych mláňnikov pri ceste do pivníc. Vinohradníci sa nemu modlili, aby chránil vinice pred nepriaznivým počasím a doprial im hojnú úrodu (k archaickým úkonom zaistenia si jeho priazne patrilo kladenie nádob s vínom k päťke stĺpu, zdobenie kvetmi alebo girlandami rozvinutej vinnej révy a podobne). Ak úroda zničil mráz, šibali ho prútmi, zbili palicou či motykou, pľuli na neho, pričom mohlo dôjsť až k jeho poškodeniu (odrazeniu hlavy): *Tam je pri pivnicách, medzi stromami. On chrániv vinohrady. Keď zmrzli, tak ho vyšústali* (podľa Mihalovič, 1987, s. 70).

²⁰ Kozu sa dojila trikrát denne, pričom dávala priemerne 3 – 4 litre mlieka za deň. Zúžitkovala sa aj koža a mäso (najmä kozľacie).

koze. *To boli baňárske kravy* (muž, 1935). Chovala sa tiež hydina, a to aj vďaka pestovaniu kukurice ako základného krmiva: *Kukuricu sme sadeli pre slépy. Aj husi, kačice sme krmeli* (žena, 1937). Pečená husacina alebo kačacina (ale aj pečeň, škvarky, mäsový vývar a podobne) bola neodmysliteľnou súčasťou hodovej hostiny, ktorá sa v čivských domácnostiach konala 8. septembra pri príležitosti *čivskej púti*: *Lentedy sme hus mali* (muž, 1944). Za tým účelom sa husi aj kačky vykrmovali kukuricou namočenou vo vode a omastenou masťou, aby im dobre skĺzala do gágora: *Tedy každý tak ondil, že nech mátedy vykrmené husi, kačice* (muž, 1944). Niektoré ženy (napríklad matka Pavla Jurkovičů) boli dochtorky na husi, ktorým kukuričné zrno vbeholo do pijáka.²¹ Svoje služby bezplatne poskytovali ostatným dedinčankám. Okrem mäsa²² svoje využitie malo aj husacie (menej kačacie) perie, ktoré slúžilo ako náplň do perín a vankúšov. V zimných mesiacoch sa konali páračky, na ktorých sa schádzali ženy a dievky, aby gazdinej pomohli *drápať perie* do výbavy pre dcéru či pred krstinami.²³ Každá rodina (vrátane remeselníckych a baníckych) chovala kďdel' sliepok (*slépok*) na vajcia a mäso. Obvykle ráno pred náročnými poľnohospodárskymi prácami sa ako sýte jedlo podávali varené alebo pražené vajcia. Varili sa aj na Veľkú noc, surové sa pridávali do cesta cestovín, koláčov a iného pečiva. Zo slepačieho mäsa sa pripravovala nedeľná polievka: *Slépy mama nepredávali, to bolo len pre čeládku. U nás horelo – takto* (muž, 1944). V niektorých rodinách sa chovali aj morky a holuby. Po 1. svetovej vojne sa postupne udomáčňoval chov kráľikov.

Roľnícke hospodárstvo ako samostatná výrobná jednotka záviselo od vlastníctva záprahu. Ako ťažné zvieratá (do pluhu i do voza) sa pôvodne využívali voly, neskôr kone a kravy. Ešte v polovici 20. storočia sa obci chovalo asi 40 koní (vrátane lipicanov). Bohatší gazdovia mávali dva kone, strední a malí nanajvýš jedného: *Koňa nemal každý. Kravami zorali. A boli takí, kerí koňa mal aj lebo dvoch koňů. Role orat – tí chodili za peňáze. Orali. A keď bola volačo dovézt lebo vyvézt – tak tiež za peňáze* (muž, 1935). Vlastníctvo konského záprahu bolo prestížnou zále-

²¹ Dokázali ho vytlačiť von, aby sa hus nezadusila.

²² Mäso zo zarezanej hydiny sa krátkodobu skladovalo v studni alebo v pivničke. Až od polovice 20. storočia sa rozšírili chladničky a mrazničky.

²³ Páračky predstavovali aj spoločenskú a zábavnú príležitosť. Staršie ženy rozprávali rôzne príbehy, okrem iného aj *keď nastane koniec sveta* (žena, 1930).

žitosťou aj zdrojom príjmov z povozníctva. Niektorí majitelia koní sa najímali na prácu v lese (*hore*) v ťažšie dostupných terénoch, vozili kameň a uhlie z okolitých kameňolomov a baní, vápenec do vápenných pecí, tovar miestnym obchodníkom či krčmárom, orali alebo zväžali úrodu drobným vlastníkom pôdy (za platbu v hotovosti či odrobenie na poli).²⁴ Početné stavy koní sa začali znižovať od polovice 40. rokov z dôvodu prechodu fronty (v decembri 1944), ich rekvirovania nemeckou či sovietskou (pôvodne aj maďarskou) armádou, predovšetkým však v súvislosti s kolektivizáciou poľnohospodárstva a založením poľnohospodárskeho družstva (*téjes*), ktoré začiatkom 80. rokov zamestnávalo 175 stálych robotníkov a viacero brigádnikov (Mihalovič, 1987, s. 10).

Nezanedbateľný podiel na živočišnej výrobe v obci ešte v 2. polovici 20. storočia mal chov ošípaných. Rodiny obvykle dochovali dve svine, ktoré *zakláli* v zimnom období. Ak nemali vlastnú prasnicu, prasiatka kúpili na jeseň *na jarmeku* (počas 2. svetovej vojny za tým účelom chodievali *do Slovenskej*) a do roka ich vykŕmili na váhu cca 150 kg. Zabíjačky boli významnou rodinnou udalosťou, na ktorú prišli príbuzní zo širšieho okolia; na výpomoc sa pozývali aj susedia. Až neskôr sa začali realizovať v užšom rodinnom kruhu, za pomoci plateného mäsiara (vyučeného alebo náturistu): *Boli takí chlapi na Číve, čo sa temu velice rozumeli* (žena, 1930). Spomenúť možno Jozefa Bánvölgyiho a po jeho smrti *Miška* Hubacseka, ktorí za robotu dostávali mäso, víno aj finančnú hotovosť ako odmenu. Samotnej zabíjačke predchádzala niekoľkodňová príprava: nakúpila sa soľ, koreniny a iné suroviny, ostrili sa nože, chystali korytá na solenie mäsa, umývali sa hrnce a podobne. Deň pred zabíjačkou ošípané nedostali žrať, aby bolo mäso suché a črevá prázdne.

Zabíjačky sa začínali skoro ráno – na svitaní. Bravy *sa zakláli*, následne sa opálili slamou, prípadne obarili vriacou vodou a srst' sa oškrebala. Očistené a umyté prasa sa rozrezalo od krku až po chvost, vyvrhli sa črevá, rozrezali sa rebrá a vybrali vnútornosti. Kým muži rozoberali zviera, ženy čistili črevá. Popri práci bolo súčasťou zabíjačky pohostenie robotníkov jedlom, vínom a pálenkou. *Na poluňje* (obed) sa podávalo *frišké mäso* nakrájané na plátky, na večeru *chrbtová polévka*. K typickým zabíjačkovým špecialitám patrili *klobásky*, *hurky*, údená šunka,

²⁴ Gazdiná mala povinnosť povozníkovi navariť, ponúknuť ho pálenkou, vínom a zabezpečiť krmivo pre koňa.

rebrá, škvarky, slanina a bravčová masť. V *údárni* sa ako prvé zaúdlili *klobásky*; *slaninky* sa solili, *šunky* boli asi šesť týždňov naložené v rôsole. Následne sa opláchli a dali vyúdiť. V zime sa nechali vymrznúť na povale, aby dlhšie vydržali: *Na jar ešte šesť šuniek bolo* (žena, 1930). Zabíjačkovou špecialitou bola aj *svincová pečeňka* nakrájaná na *šnicle*, upražená a zaliata do masti. Keď dozrela paprika a paradajky, z ktorých sa pripravovala omáčka, z masti sa vybralo toľko kúskov pečene, koľko bolo stravníkov: *To šlo k omáčke* (muž, 1935).

V rámci živočíšnej výroby mal veľký význam chov hovädzieho dobytku; poskytoval plynulý prílev živočíšnych surovín i produktov a priaznivo pôsobil na vývoj pestovania rastlín ako zdroja živín v čase zimného ustajnenia hospodárskych zvierat. Jednotlivé rodiny obvykle vlastnili jednu až dve dojnice (niektoré až päť), jalovicu a teľa. Boli aj také, ktoré si museli vystačiť s jedinou kravou alebo kozami (pôvodne želiarske, nádennické a niektoré remeselnícke, neskôr banícke a robotnícke rodiny): *Ale už kerý mav kravu, už ten nepatriv medzi tých chudobnejších. Jednu lebo dve. Kravami zorali, kravy ťahali pluh aj dojili ich. Tí boli vychosnúvané maximálne* (muž, 1935). Kravy tak patrili k základnému majetku čívkych gazdovstiev. Poskytovali mlieko, z ktorého sa vyrábalo maslo, smotana a tvaroh (*sýr*), ktoré boli súčasťou tradičnej stravy aj peňažných príjmov rodiny: *Mama dojili a s mlékom chodili na Dorog. Aj ze sýrem, aj ze smetánku chodili na Dorog. Už tam mali stále miesta a tým noséli. Boli aj Čívané, čo nemali kravy. Aj tí si od nás brali – každý den. To boli istí ľudé* (žena, 1937).

Mléko kupovali najmä rodiny baníkov a robotníkov. V prípade miestnych zákazníkov si ženy zapisovali, kto, kedy a koľko mlieka od nich odoberal (obvykle sa kupovalo po 0,5 litra), a keď nadišiel termín výplaty *pri bani* (15. a v posledný deň mesiaca), vypočítali im konečnú sumu. Rovnako sa predával *sýr* a *smetánka*. Mlieko, tvaroh a smotana na predaj stálym zákazníkom sa nosili aj *na Čabu*. Šlo sa na svitaní a cesta sa krátila rozprávaním príbehov, najmä o bosorkách. Mlieko sa však zužitkovalo predovšetkým doma. Varila sa z neho mliečna polievka (*do mléka sa dali drobečky*), kaše, pridávalo sa do cesta na koláče, varené sa jedlo s nadrobeným chlebom. Pilo sa surové, predovšetkým však kyslé – *sellé*.²⁵ V letných mesiacoch slúžilo na osvieženie aj ako sýta potra-

²⁵ Mlieko sa dávalo skýšiť do pivnice do *kozákú*.

va: *Velice sme ľúbeli sellé mléko. To je predobré voláčo* (muž, 1944). Za pochúťku sa tiež považoval *langoš* (osúch) natretý *smetánkou*. Pri prebytku mlieka sa mútilo maslo, po odobratí smotany sa varil tvaroh. Svoje využitie malo aj mäso, koža, rohovina a hnoj, potrebný na dosiahnutie vyšších výnosov zeleniny a obilnín. V mnohých rodinách sa kravy zapriahali *do járma* a predstavovali jedinú ťažnú silu na hospodárstve. Obec v minulosti tiež vydržovala plemenného býka – *bujáka*. Význam chovu rožného statku v Číve dokladá aj socha svätého Vendelína (patróna pastierov, ochrancu dobytky, polí a roľníkov), ktorú v roku 1841 pri ceste do Ostrihomu (*Pri topolke*) nechal postaviť roľník Matej Juhász (Csombor, 2002):²⁶ *Tam stojí sobor svatého Vendela. Ta sa chodilo s procesiju. Mollilo sa tam za dážď alebo kec ca žitká svatili. Svatý Vendel merkuvav na chotár* (podľa Mihalovič, 1987, s. 73).

S rozvinutou živočíšnou výrobou súvisela aj organizácia pasenia kráv, ošipáných, kôz a husí. Zvieratá sa pásli individuálne aj kolektívne. Individuálne pasenie zabezpečovali deti, prípadne starci. Obvykle pásli vlastné, výnimočne cudzie zvieratá (napríklad sa spojili susedia či známami a pásli si navzájom): *Mój brat, mlačši ode mňá, pásel aj za peňáze. On velice ľúbel pásť. Aj mrchavé kravy pásel – on to s nimá vedev* (muž, 1944). Kravám, ktoré utekali a chceli trkať ľudí, uviazal na krk klát, ktorý im visel pred prednými nohami a obmedzoval ich v pohybe. Aj husi pásli rodiny vo vlastnej réžii. Deti ich vyhnali na *Malú pažic*, kde boli *kačuriny*, *bariny* alebo k železničnej stanici (*štácii*), a popri pasení sa zabávali a hrali: *Aj tam boli voláké rybničky, de sa napili. Ta som aj šest šerégov [húseniec] pásla, ked stará hus vyvélla šeregy* (žena, 1937). Ak pásli cudzím, v septembri ich vyplatili.

Kolektívne pasenie mali na starosti pastieri: *Bov kravár, kozár aj kanás. Ftedy každá dedina mala. Jeden kravy pásel, druhý svine. Aj to bolo – koze* (muž, 1935). Napríklad v roku 1929 v Číve pôsobil *kravár* Štefan Teszár (z *Kestúca*), v roku 1931 pastier Jozef Drevenka z Čobánky (Csobánka) a v roku 1954 pastier Jozef Kiss (z Mezökovácsházy). Dobytko hnali na obecné pasienky,²⁷ ktoré sa rozprestierali v blízkosti *Silnice, Deleného a Skalky: Až naprotiva leaňvársku stanicu. Tam boli*

²⁶ Podobne ako socha svätého Urbana je osadená na rímskom míľniku.

²⁷ V roku 1906 vzniklo Obecné pasienkové spoločenstvo (*Legeltetési társaság*). V roku 1926 bola založená miestna pobočka Národného zväzu poľnohospodárov (*Országos Földműves Szövetség*) (Piliscsév település arculati kézikönyve, 2016).

dve veľké pasinky (muž, 1935). Napájali ho z váhadlovej studne, asi 50 – 60 metrov naľavo od železničnej stanice, ale aj na *Delených*: *Tam bov veľký hrant a tam ich napájali* (muž, 1935). Na napájanie sa využíval aj potok – *járek*: *Plotkem ho preplétli a prepravili, aby sa voda zezbírala* (podľa Mihalovič, 1987, s. 61). Okrem kráv sa tam pásli teľce a voly, neďaleko ošipané, ktoré sa spolu s kozami vyhánali do agátových hájnikov (*horičiek*): *Keď dôjdeme do Čivu a prvá stanica autobusová de je, hore, tam bol posledný dom a naľavo bola Kapitulský vršek. Tam boli také agátky, de ze sviňami chodili. Ale sviňa nebolo mnoho. Doma ich krmili. Hát, sviňa, keď sa mrvila, kolko zežrala tam, tolko aj vyšlo z nej, lež došla domú. Aby nemuseli doma krmít svine, tak pustili sviňárovi – kanásovi* (muž, 1935).

Pastieri obvykle pochádzali z nemajetných rodín, respektíve boli telesne postihnutí. Ako prvé sa ráno vyhánali ošipané, ktoré *kanás/sviňár/svinský pastír* zohnal do stáda. Podobne ako *kravár* a *kozár* ohlasoval gazdiné trúbením a praskaním bičom (*pukali*). Prvý výhon dobytky na pašu sa konal *na Jura* (24. apríla), pastierska sezóna sa zavŕšila na *Michala* (29. septembra): *Keď hrmelo, keď pršalo, kravári museli ísť* (muž, 1935). Pastieri boli platení od počtu pasených kráv. Výslužku dostali v rámci pastierskej obchôdzky v predvianočnom období: *Pred Vánocami kravári noseli trincové bičišťá, kemu pásli. Tedy ich vyplateli aj dostáli koláče volajaké* (muž, 1935). Možno predpokladať, že aj v priebehu pastierskej sezóny od jednotlivých rodín dostali najesť – gazdiné im nabalili chlieb, varené vajcia, kúsok slaniny, šunky a podobne.

S poľnohospodárskou produkciou (jej rastlinnou aj živočíšnou zložkou) úzko súvisel už zmieňovaný odpredaj poľnohospodárskeho nadproduktu. Pre roľníkov bol často jedinou možnosťou, ako si zabezpečiť financie potrebné na chod hospodárstva. Trhové aktivity (nákup i predaj) sa realizovali na pravidelných trhoch – *placoch/placoch/pijácoch* v *Dorogu*,²⁸ *Verešvári*, *Ostrihome* či *Budapešti*. Tam sa hnali predat' (aj kúpiť, ak bolo potrebné obmeniť chov) prasce (malé sa naložili do drevených debien do voza), teľce, jalovice, kravy i kone. Týmto spôsobom sa mohla odpredať kukurica, obilie, zemiaky, fazuľa aj drevo. Keďže sa išlo križom cez chotár, Čivania neraz do voza prihodili aj kapustu či

²⁸ „Starý“ trh *na Dorogu* sa konal v priestoroch dnešnej stanice technickej kontroly pri nemocnici.

tekvicu, ktorá rástla opodiaľ. Vítaným zdrojom príjmov do domácností bol predaj čerstvej hydiny pri príležitosti *baňárskeho sviátku*, sláveného na *Dorogu* v prvý septembrový týždeň. Vtedy *baňári* dostávali vernostnú odmenu podľa počtu odpracovaných rokov: *Tedy bola baňárska púť a mama vedeli, že baňári majú peňáze, hát, vzali ze sebi vykrmenu hus. Ked mali baňári peňáze, kúpili hus. O dva týžne bola dobrá aj dvojforintová klobáska! A dôjde ten baňár a hovorí: „Mama, za čo je ten holub?“ „Chlapče, šak to neni holub, to je vykrmená hus!“ „Neráta sa! Dajte hu sem!“ Boli peňáze. Nevedeli šporúvať“* (muž, 1944). Okrem trhov sa v 1. polovici 20. storočia chodilo aj na jarmoky – *jarmeky* (vrátane tých na slovenskom území okupovanom Maďarskom počas 2. svetovej vojny). Kým odpredaj ovocia, zeleniny, hydiny, mlieka a mliečnych produktov bol doménou žien, predaj dobytky, obilia, zemiakov a iného zaobstarávali muži. Zárobok sa použil na zaplatenie daní, vyplatenie dlžôb, ale aj na nákup novej poľnohospodárskej pôdy, koní, náradia či poľnohospodárskej mechanizácie.

Remeselníci

Od opätovného osídlenia Čívu na prelome 17. a 18. storočia až do konca 18. storočia zohrávalo dedinské remeslo v hospodárskom živote obce iba minimálnu úlohu. V 30. rokoch 18. storočia sa síce spomína kováč, kolár, mäsiar, obuvník a tkáč, remeselná výroba sa však vykonávala popri práci v poľnohospodárstve a mala extenzívny charakter. Dokladajú to súpisy daňovníkov, ktoré ani v 1. polovici 19. storočia nezaznamenávajú číviských živnostníkov – samostatných daňových poplatníkov. Navyše, už v 60. rokoch 19. storočia bol obecný mlyn v ruinách kvôli nedostatku vody (Csombor, 2002). Situácia sa čiastočne zmenila po roku 1872 v dôsledku zrušenia cechov, vydania živnostenského zákona a nastolenia priemyselnej slobody. K usádzaniu remeselníkov (slovenského, maďarského, nemeckého, českého/moravského aj poľského pôvodu) v Číve zrejme prispelo spustenie ťažby čierneho uhlia v neďalekom Dorogu, čo pre miestnych roľníkov znamenalo významný doplnkový zdroj príjmov (v podobe práce v banskom priemysle, ale aj z odpredaja poľnohospodárskeho nadproduktu a podobne), z ktorých časť mohli použiť na nákup remeselne zhotovovaných výrobkov. Socioprofesijná štruktúra obyvateľstva sa navyše obohatila o baníkov a banských robotníkov, kto-

rí vďaka pravidelnému peňažnému príjmu si mohli dovoliť nákup v obchodoch, posedenie v krčmách aj zaplatiť remeselníckym majstrom za ich tovar či prácu.

Na prelome 19. a 20. storočia poskytovali svoje služby miestnemu obyvateľstvu traja kováči (János Kun, Karol Putz a Ferenc Záborszky), jeden kolár – *korál/korál'* (Jozef Szmutni), dvaja debnári – *kádári* (Jozef Kulnig a Michal Skuta), štyria stolári – *tišléri* (Gustáv Benedekovics, Šándor Hinizer, Jozef a Michal Quincz), jeden murár – *murál/murál'* (Štefan Kaczirek), dvaja tesári – *áci* (Michal a Jozef Dusner), dvaja čižmári (Jozef Csapák a Ferenc Flekács), traja obuvníci – *šustri* (Matej Bielik, Incze Szloboda a Ján Zubovics), jeden pánsky krajčír (Lajoš Sztankovics) a dvaja tkáči (Ján Mihalovics a Ján Poszpisek) (Jekelfalusy, 1892). V roku 1929 mali svoje zastúpenie v obci nasledujúci remeselníci: pekár Vincent Bednarczy, obuvníci Jozef Csapák, Ferenc Flekács mladší a obuvník-čižmár Rudolf Silling, krajčíri Karol Wojczek a Ferenc Záhorszki, murár Lajoš Kaczirek a mäsiar Martin Wojczek (Sarkadi Nagy red., 2018, s. 20). Nasledujúce desaťročie prinieslo tlak na živnostníkov nemadarského pôvodu, aby si pomaďarčili svoje priezviská (najmä slovanské a nemecké). Na Číve sa to dotklo napríklad *šustra* Jozefa Sillinga, ktorý prijal priezvisko Sarkantyús, či pekára Vincenta Bednarczyho, premenovaného na Bácsfálvi.

Po skončení 2. svetovej vojny rozvoj remeselnej výroby v obci ovplyvňovala hospodárska politika štátu, ktorá koncom 40. a začiatkom 50. rokov smerovala k likvidácii remeselníkov a drobných živnostníkov. Situácia sa uvoľnila po neúspešnej maďarskej revolúcii v roku 1956 (výraznejšie od 60. rokov), keď sa k moci dostal pomerne liberálny Kádárov komunistický režim s povoleným drobným súkromným podnikaním. V 60. rokoch v Číve mali živnostenské oprávnenie na vykonávanie remeselnej živnosti piati stolári (Gašpar Hubacsek, Šándor Jónás, Jozef Szlovák, Koloman Szivek a Gašpar Hubacsek), dvaja tesári (Michal a Štefan Flekács), debnár Jozef Kollár, kováč Ferenc Farkas, zámočník Michal Klányi, šesť murárov (Michal Fekete, Ferenc Flekács, Štefan Jurák, vdova po Menhartovi Urbanicsovi, Lajoš Krammer a Šándor Jurkovics), maliar-natierač Michal Kostics, kamenár Michal Hudecz, pánsky krajčír Ján Richter, dámska krajčírka – *švajleňa* Maros Ferencné, obuvník László Szélpál, holič Jozef Kucsera, kaderníčka Mária Szélpál, dvaja pekári (Lajoš Szirkovics a vdova po Štefanovi Nickovi), výrobyňa

sódy Jurkovics Béláné, mechanik Šándor Micsei a elektrikár Gašpar Zsitrovszky (Sarkadi Nagy red., 2018, s. 21).

Remeselníci *na Číve* boli dôležitou súčasťou vlastného lokálneho spoločenstva. Svoje služby ponúkali roľníkom, časom aj baníkom a robotníkom. Prispôbovali sa ich vkusu, potrebám aj dopytu po určitých výrobkoch. Hoci z pohľadu gazdov v 1. polovici 20. storočia patrili k menej zámožným alebo chudobným vrstvám dedinského obyvateľstva (videné optikou agrárnej kultúry, v ktorej najdôležitejšiu úlohu zohráva vlastníctvo pôdy), tešili sa ich úcte. V ich prípade totiž do popredia vystupoval získaný (nie vrodenný) sociálny status, ktorý nadobudli vlastným pričinením – svojou profesionalitou, podnikavosťou, schopnosťou modernizovať výrobu a pružne reagovať na aktuálne módné trendy (napríklad v prípade stolárov, krajčírov, murárov). Rozhodujúcim činiteľom v hodnotení remeselníka bola jeho ekonomická úspešnosť, ktorú okrem iného prezentoval ďalším zveľaďovaním vlastnej dielne (bližšie Mlynka, 2004a).

Miestni remeselníci vo väčšine prípadov pochádzali z nemajetných pomerov. V obci vlastnili dom, záhradu, nanajvýš kúsok poľa, ktoré do manželstva priniesla manželka, prípadne vinohrad. Spôsobené to bolo tým, že sa do Čívu prisťahovali z iných častí habsburskej monarchie (respektíve Rakúsko-Uhorska, neskôr Maďarska, po výmene obyvateľstva z južného Slovenska). V medzivojnovom období začal narastať záujem o vyučenie sa remeslu aj medzi miestnymi chlapcami (ich rodičmi) a do učňovského veku dospeli synovia skôr usadených majstrov. V takom prípade sa mohli vyučiť rovnakému remeslu, aké živilo ich otca, prípadne im rodičia vybrali také, o ktorom predpokladali, že im zabezpečí dobré živobytie. Aj drobní (iba výnimočne majetní) gazdovia, nádenníci, banskí robotníci a iní sa týmto spôsobom snažili zabezpečiť svojich mužských potomkov, najmä ak ich mali viacero a nechceli deliť majetok, alebo chlapci boli fyzicky slabí a chorľaví, teda neschopní namáhavej práce na hospodárstve či v baníctve.²⁹

²⁹ Z hľadiska spoločenského postavenia si roľníci a remeselníci boli takmer rovnocenní. Remeselníci síce pracovali za peniaze, ale roľníci mohli platiť až v lete či jeseni, keď získali financie z odpredaja ovocia, zeleniny, vína a iného. Ak nemali peniaze gazdovia, nemali ich ani remeselníci, ktorí pred naturáliami a odpracovaním dlhu uprednostňovali platbu v hotovosti. Naopak, baníci mali zabezpečený pravidelný príjem a ešte sa im aj niečo urodilo, ak vlastnili pole a vinohrad.

Kým majstri pracovali v dielňach (*mihel/mihel'*), chod hospodárstva a starostlivosť o domácnosť zabezpečovali ich manželky a odrastené deti, niekedy spolu so začínajúcimi učňami. Keďže remeselnícke rodiny vlastnili menšie výmery pôdy, dokázali ju obrobiť svojpomocne. Iba ak muži nemali žiadne zákazky, išli pomôcť na pole. Častejšie si najali povozníka, ktorý im pooral či pozvážal. Okopať záhradu, vinohrad, prípadne robiť na roľu k nim prichádzali aj niektorí zákazníci, ktorí si týmto spôsobom odpracovali dlh.³⁰ Spomedzi majstrov sa veľkej úcte tešili najmä tí, ktorých služby alebo výrobky mali vysokú kvalitu a ich pracovné aktivity súviseli s poľnohospodárstvom (vrátane vinohradníctva), napríklad kováči, kolári, debnári, stolári, tesári, mäsiari či pekári, ale aj čižmári a murári. Chlapi k niektorým chodili na debaty, v ich dielňach si vymieňali novinky, klebety, rady a podobne.

Remeselníci obvykle pracovali na priamu objednávku. Za prácu sa im platilo v hotovosti, iba výnimočne prijali naturálie. Ak v obci pôsobili viacerí majstri rovnakého remesla, obyvatelia chodili k tomu, ktorý bol najbližšie (platilo napríklad u kováčov a pekárov) alebo poskytoval kvalitnejšie služby. Dôležitá bola ich česťnosť, komunikatívnosť, srdečnosť, ale aj precíznosť a spoľahlivosť pri dodržiavaní termínov vyhotovenia (dodania) zákazky. V dielňach obvykle pracovali denne, nezriedka 10 – 12 hodín, keď sa im nahromadili objednávky aj dlhšie. Spoločenská prestíž majstrov sa v minulosti posudzovala aj podľa počtu učňov, pomocníkov a výšky odmeny, ktorú im vyplácali. Hoci technickým vybavením dielni čivski remeselníci nemohli konkurovať mestským majstrom (najmä budapeštianskym, ostrihomským či dorogským), niektorí mávali jedného až dvoch učňov súčasne, ale aj remeselníckych pomocníkov – *tovarišú* (najčastejšie jedného, murárski majstri viacerých) z Čivu i okolitých obcí.

Chlapci odchádzali do učenia po skončení povinnej školskej dochádzky vo veku 12 – 14 rokov. Učenie obvykle trvalo tri roky a dohodol im ho otec (zriedkavo matka), pričom vybral také remeslo, aby jeho syn našiel potrebné uplatnenie. V povojnovom období si remeslo neraz vybrali chlapci sami – podľa toho, kam šli do učenia ich kamaráti. Popri učení sa u majstra (v remeselníckej dielni) navštevovali učňovskú školu v Ostrihome, aby si okrem praktických zručností osvojili príslušné

³⁰ Platí o prvých desaťročiach 20. storočia.

teoretické vedomosti:³¹ *Ja som sa učil v Ostrihome. Tam bola škola jako. A robit sa chodilo na Dorog. Na Dorogu – tam bola mihel, tam boli stolári. Tam nás bolo kolo dvacet, čo boli starší už jako. A vždy boli učni štyr-é-páti, tré – kedy jako. Tam som chodil. Ja som bol jediný za stolára, ale boli vácti za tesára z Čívu se mnú v spoločnej klase. Tí zas u cvokra sa učili. Cvoker – ten boli veľký tesár a toť sa učili. U nich robili a též spolu sme chodili do školy. Lebo tak bolo, že tam boli aj tesári, aj stolári, aj ešte aj taký, čo na koňu hám robil. Ve klase tam bolo šecko dokopy (muž, 1944).*

Učni spočiatku robili iba drobné úkony, až neskôr im majstri zverili náročnejšie roboty. V treťom roku učenia už museli robiť tak, aby nebolo poznať rozdiel medzi prácou učňa a majstra. Takýto učeň mal majstrovi priniesť zisk. K jeho povinnostiam patrilo nielen priučiť sa remeslu, upratať dielňu, náradie, nachystať potrebný materiál na ďalší deň, roznieť hotové výrobky jednotlivým zákazníkom, ale neraz mu pripadli aj povinnosti okolo hospodárstva. Musel doniesť majstrovej žene vodu na pranie, pozametať dvor, zísť na nákup alebo postrážiť deti.³² Učni za svoju prácu nedostávali plat, nanajvýš symbolickú odmenu (v medzivojnovom období napríklad novú košeľu, topánky alebo drobné peniaze na kolotoč – *ringšpíl*), aj to predovšetkým v poslednom roku učňovského obdobia, keď urobili viac roboty ako predtým. Po absolvovaní tretieho (prípadne štvrtého) roku učenia vykonávali učňovskú skúšku (*prepušťaľi sa*), ktorá pozostávala z prezentovania teoretických poznatkov pred skúšobnou komisiou a z praktickej časti, ktorá mala preveriť ich praktické skúsenosti a zručnosti. Po úspešnom zvládnutí skúšky im bol vystavený výučný list.

Druhý stupeň remeselníka predstavovali remeselnícki pomocníci – *tovariši*. Počas niekoľkých rokov si mali osvojiť ďalšie poznatky, zručnosti a skúsenosti. Mohli ostať u majstrov, u ktorých sa vyučili, prípadne odišli do iných dielní, aby sa priučili novým výrobným postupom, technológiám a podobne. Ich postavenie v dielni bolo slobodnejšie ako v čase, keď boli učňami. Za prácu dostávali úkolovú alebo týždennú mzdu, neskôr mohli byť vyplácaní mesačne. Ak si chceli otvoriť vlastnú

³¹ V prvom roku učenia sa chodilo tri dni do roboty a tri dni do školy; v nasledujúcich rokoch pribúdali dni praxe na úkor vyučovacích dní.

³² Platí o prvých desaťročiach 20. storočia.

dielňu, museli preukázať dosiahnuté vzdelanie a získať príslušnú živnostenskú koncesiu. Práve vďaka povinnosti absolvovať pomocnícku dobu remeselníci patrili k rozhladeným a svetaskúseným. Prichádzali do styku s výtvarnými modernej doby, ktoré sa snažili sprostredkovať aj vidieckemu obyvateľstvu. Tieto skúsenosti ich odlišovali od roľníckeho stavu. Svojím deťom sa snažili poskytnúť vyššie vzdelanie, privádzali do dediny nové stroje, ktoré prispeli k modernizácii poľnohospodárskej výroby (napríklad mlátačky) a hľadali nové zdroje príjmov (napríklad výrobou a predajom sódovej vody).

Od 18. storočia boli neodmysliteľnou súčasťou socioprofesijnej štruktúry Čivu kováči. Bez nich sa nezaobišli ani najbohatší gazdovia, ktorí im prejavovali primeranú úctu, aj keď patrili k chudobnejším vrstvám obyvateľstva: *To bolo velice sigorú* (žena, 1937). Podkúvali voly, kone, okúvali vozy, osadzovali osi a kládli ráfy na kolesá. Opravovali poľnohospodárske náradie a nástroje, ostrili motyky, rýle a sekery, osadzovali zuby do drevených brán, upravovali kosy tak, aby čo najlepšie kosili. Okrem toho vyrábali reťaze, klince, šrauby, ozuby, kovania okien a dverí, okúvali a ostrili lemeše. Koncom 19. a začiatkom 20. storočia v dedine pôsobili kováčske vyhne Jánoša Kuna, Karola Putza a Ferenc Záborszkeho. V medzivojnovom období sa popri Karolovi Putzovi (Puczovi) spomínajú kováčski majstri Štefan Zubovics, Kálman Pucz, Štefan Jámor (z Bajótu), Jozef Herhagel, Ignác Benedekovics a jeho syn Karol Bükkös (Benedekovics), Gašpar Kosztka (Kocka) a pravdepodobne rómski kováči – výrobcovia klinčov Lajoš Horváth (z Čobánky) a Rezső Sárközy (z Tatárskej ulice): *Ked som bol malý, aj dvaja kováči boli – Benedekovič, ale ten sa prečarúval na Bykés, a Jámor* (muž, 1935). Od polovice 40. rokov sa kováčstvu učili Karol Tutz, Karol Rozbora, Rezső (Rudolf) Kara, Tibor Jámor, Pavol Novoszádek (z Dágu) a Pavol Papp z Letkýša (Letkés).

Popri kováčoch v Čive žili aj viacerí zámočníci – *lakatoši* (vrátane strojných zámočníkov). Už v 30. rokoch tu pôsobili Michal Szlovák, Karol Novák a Ferenc Farkas. Zaoberali sa výrobou zámok, kľúčov, stavebného a nábytkového kovania, železných truhlic a rôznych úžitkových predmetov zo železa (za studena aj s využitím zvarovania a letovania). Po 2. svetovej vojne stúpol počet chlapcov a mládenčov, ktorí sa vyučili strojnému zámočníctvu (napríklad Ján Balázs (z Karácsodu), Štefan Záborszky, Tibor Balák, Karol Putz, Jozef Vinklárík (z Mužle), László Farkas, Pavol Somogyi, Štefan Zsibritovszki, Michal Valovics, Ján

Miskolci, Michal Klányi, Michal Hubacsek, Boldizsár Király, Viliam a Michal Hudeczovci, Štefan Jurkovics, Gyula Nikolov, Attila Ján Herczeg, bratia Sillingovci a iní). Uplatnenie našli v banských podnikoch v Dorogu, v továrňach v Budapešti, ale aj pri výrobe a oprave poľnohospodárskych strojov (najmä šrotovníkov, miagačov a strojov na miešanie kŕmnych zmesí).

S kováčskou výrobou úzko súviselo kolárstvo. Výrobe vozov a kolies sa koncom 19. storočia venoval Jozef Szmutni, v medzivojnovom období Karol Pazgyera, Pavol Wojczek (roľník a *bognár*), Gyula Richter a Ferenc Hajdok. Začiatkom 40. rokov sa kolárstvu učil Šándor Levicsek (z Divy), v povojnovom období Kálman Szivek. Ako *koráli* tiež pracovali Pavol Hertlik, *Mišo báči Rúžičkú* a Zubovics: *Korál bón Zubovič. Jeden korál bón. Z drevem narábal. Voze robiv aj čo si rozkázali, ze fšeckým sa zabávav* (muž, 1935). Kolári vyrábali najmä vozy (doštené aj drabinové), sane, pluhy a iné. Drobné kolárske práce však ovládali aj niektorí gazdovia. Dokázali vykonať nenáročné opravy na vozoch, zhotoviť drevené hrable, vidly, násady do motýk, kosiská a poriská, ale aj rôzne typy saní, jednoduché káry a fúriky. Kolárstvu sa venovali aj niektorí tesári (vyučení i samoukovia), stolári a debnári: *Aj Kollár bol aj kádarom, aj bognárom. Jőži lebo Kálman sa voláv. Robiv ze drevom a žďycky si nabrav dreva a urobiv. Aj okná robiv, dvere, parkety – šecko od dreva robiv* (žena, 1930). Pozvoľným zaníkaním povozníctva, záprahu a s tým súvisiacim zánikom funkcie tradičného voza pri poľných prácach v 2. polovici 20. storočia zanikla aj kováčska a kolárska výroba v Číve.

Popri kolárstve k drevospracujúcim remeslám patrilo stolárstvo. Už koncom 19. storočia v obci pôsobili štyria *tišléri* (Gustáv Benedekovics, Šándor Hinizer, Jozef a Michal Quinczovci), v medzivojnovom období šiesti stolári (Imrich Kaczirek (najneskôr do roku 1924), Štefan Kozári, Gašpar Hubácsek, Štefan Flórián starší a mladší, Ferenc Krizsák z *Tardoša* a Štefan Kucsera), ku ktorým začiatkom 40. rokov pribudli Jozef Skuta, Ferenc Hubácsek, Karol Kovács a Anton Záborszki (umelecký stolár). Koncom 40. rokov a v 50. rokoch sa spomínajú stolárski majstri Ferenc Kara a Jozef Hummel z Dorogu. Stoly, stoličky, truhly, okná a dvere zhotovoval Jozef (respektíve *Laci*) Hubácsek, na výrobu rakiev sa špecializoval Ján Froli: *Ten len čakal, kedy volákto zomre, žeby máv robótu* (žena, 1930). V spomienkach respondentov sa zachovali aj mená istého *Pali báčiho* a Štefana Pető: *Pali báči sa učili ve Pešte. Bývali dole*

na Perbaji. A boli ešte jeden, Petó, čo sa volali, ten boli tišlér. Ale ten boli jako tesár, ale robili aj tišlérsku robotu (muž, 1944). Začiatkom 60. rokov sa tišlérčine v Ostrihome a Dorogu vyučil Pavol Jurkovics; v tom čase už čivski stolári nemávali vlastných učňov. Aj po *prepustení* pracoval v dielni na Dorogu, neskôr sa zamestnal v Budapešti ako továrenský robotník a po troch rokoch sa vrátil k pôvodnému zamestnaniu.³³ Okrem toho si privyrábala prácou na fuškách, lebo 2. polovica 70. rokov bola príznačná výstavbou nových rodinných domov,³⁴ ale aj výrobou a predajom sódy.³⁵

Čivski stolárski majstri sa špecializovali na výrobu drevených stavebných článkov, ako obloky, dvere a prahy domov. K ich povinnostiam patrilo navštíviť objednávateľa, vziať mieru a po zhotovení ich osadiť. Zhotovovali aj nábytok (*bútor*) prispôsobený dedinskému vkusu – skrine, lavice, stoličky, hokerlíky, šamlíky, posteľe, zrkadlá, drevené vešniaky, vyrezávané poličky, *hedvábice*, kuchynské kredence a iné. Okrem toho vyrábali truhly (vrátane umrlích), drevené kufre a popri tesároch kládli drevené podlahy. Od polovice 20. storočia pracovali aj pre dorogské bane. Pôvodne všetky výrobky robili ručne pomocou jednoduchých nástrojov, predovšetkým okružných a pásových píl, hobľovacích, frézovacích, dlabacích a iných strojov. V ich dielňach nesmel chýbať stolársky stôl – *hobľponk*. Jednoduché výrobky z dreva dokázali vyrobiť aj kolári, tesári, debnári a šikovní náaturisti. Stolárski majstri, učni a tovariši sa od ostatných líšili modrou (*svetlou*) zásterou.³⁶

³³ Pracoval v susednej dedine na *Suchej haluzi* (do práce chodil pešo cez les).

³⁴ Z dielne si mohol zobrať drevo, aké potreboval.

³⁵ Pavol Jurkovics začal vyrábať sódu v 60. rokoch. Za tým účelom si kúpil fľaše a *féder*. Dovtedy čivským *sódašom* bol kolár Michal Ruzsicska, ktorý vozil sódovú vodu do *sevetkezetu* (družstevných podnikov) – najmä do *šenkú*, do *sklepú* v Ostrihome. Pavol Jurkovics vyrábala sódu spočiatku písaná na jeho manželku). Ako prvé si kúpili trojkolku – *triciglu* na *Čabe* a k tomu 10 – 15 *ládí* (do každej sa zmestilo 30 fliaš sódy). Na trojkolke jazdili po dedine, zvonili a kto chcel, kúpil si. Časom už predávali sódu do hostincov (*šenkú*) a napokon si za svoj rajón pribrali *Láňvár*. V tom čase už vlastnili koňa a voz, na ktorý sa zmestilo 40 debien, a vybudovali si vlastnú sieť predajcov sódy – známych, u ktorých zložili viacero fliaš a k nim dochádzali zákazníci (za to dostali dohodnutý podiel na zisku). V súčasnosti sódu v Čive vyrába Jozef Kara.

³⁶ Napríklad zámočníci nosili *černé* pracovné odevy.

S rozšíreným vinohradníctvom súviselo aj debnárstvo. Koncom 19. storočia na Číve pracovali dvaja debnári (*kádári*): Jozef Kulnig a Michal Skuta. V medzivojnovom období sudy na víno a kapustu, lieviky – *léviky*, súdky na solenie mäsa a na masť,³⁷ kade, menšie *kadečky*, *tunky*, drevené vedrá a iné drevené nádoby vyrábali Jozef Kuineg (z Pesthídegkútu) a Ferenc Horváth. Drevo (aj obruče) si zabezpečovali sami. Od polovice 40. rokov v dedine pôsobil debnársky majster Jozef Kollár: *Kádar bów jeden. Ten mav tuto mihel', kde sem bov vedúci. Tuto jak je busová stanica, tam je jedna tabuľa, ešte vždy stojí. Dve miheli boli, dve stavania boli, kde robili. Jedného tovariša mav aj dvoch-troch učňov. Kollár Jóži sa volav* (muž, 1935). Debnárstvu sa vyučil aj Boldizsár Horváth.

Svoje zastúpenie v Číve mali aj remeselníci patriaci do kategórie stavebných remesiel – murári (*muráli*) a tesári (*áči*). Murári sa v dedine spomínajú od roku 1852 v súvislosti s príchodom murárskeho majstra českého pôvodu (pravdepodobne Kacířka) (Csombor, 2002). Koncom 19. storočia v obci žil murár Štefan Kaczirek, v medzivojnovom období sa ako murárski majstri, pomocníci a učni uvádzajú Menyhért Urbanics, Menyhért Morecz (Mór), Michal Suhaj, Anton Urbanics, Lajos Kaczirek, Karol Vajjer, Michal Fekete, Jozef Bogár (zo *Santova*), Ján Pazgyera, Jozef Herczeg, Jozef Viszok, Jozef Kásmann (Kézman, zo *Žambéku* – Zsámbeku) a Jozef Bagyura.³⁸ Od 40. rokov sa okrem nich murárcinou živili Ferenc Flekács, Michal Kosztka, Jozef Biczó (zo Zselicszentpálu) a Štefan Pazgyera, od polovice 20. storočia Štefan Mihov, Ján Pazgyera, Štefan Bogár, Menyhért Urbanics mladší, Ján Szántai, Martin Minczér, Gyula a *Šani* Jurkovicsovci, Ondrej Viszok, Michal Nebehaj, Ján Ezékiel (z Tahitótfalu), Koloman Hadi a ďalší.³⁹ *Murál'ú bolo doboha. Bolo súkromníkú: Flekáči, Krabner, Fekety, Jurák – tí mali tovarišú. Mladí, čo néboli natolko, že mohli ísť za učňa, išli za murára. Postavili ich ke stene a tam nemuseli sa s nikým zhovárat, debatúvať. Tú robotu si robili* (muž, 1935).

³⁷ *Galety* na masť sa kupovali aj na *placi* v Dorogu. Tam sa dali kúpiť aj hrnčiarske výrobky.

³⁸ Číviski murárski majstri mávali učňov a tovarišov aj z *Lamváru*.

³⁹ V 60. a 70. rokoch zasiahol dedinu stavebný boom, v tom čase k najznámejším murárskym majstrom patrili *Feri Flekáči*.

Až do polovice 20. storočia v obci dominovali kamenné a hlinené stavby. Najstaršie domy z *blata* sa stavali technikou vykladania; rozmery a smer múrov sa určovali odhadom:⁴⁰ *Posledňij dom, de je počta, za počtu čo stojj dom – ten z blata. Tam, de je počta teraz, tam navozili hlíny aj plév. Tam šlapali blato a klállli seno. A keď išli z polmeter lebo meter, potom zryli, kresali dorovna. Ten dom je od prvej, čo fundamenty má z kameňa, ale od zemi venkonce m je z blata. Pošlapali a potom lopatami. Šlapali to blato štyré – páti. Potom, keď sa za jeden plúš našlapalo, potom to začali klást. Bóv jeden murár, čo to védev, že jako* (muž, 1935). Rozšírené boli aj nabíjané stavby: *Z blata murúvali. Šlapali noháma, nabili, orezali, aby rovný bóv, olíčili a omazali blatem* (žena, 1930). Do základov a rohov budov sa dával lomový kameň (pieskovec), z ktorého mohol byť vybudovaný aj celý obvodový múr obytnej či hospodárskej stavby.⁴¹

Neskôr sa domy stavali z váľkov a nepálenej tehly. Hlina sa kopala na Hliníku: *To je za Perbajem, jak sa ide na Kestúc. Tam je hlina, kerú odtál vozili ludé. Robili tam aj surovú tihlu a s téj stavali domy* (podľa Mihaloviča, 1987, s. 60). Premiešaná s plevami sa natlačila do foriem, z ktorých vyklopené tehly sa nechali vysušiť na slnku.⁴² Stavebný kameň si stavebníci neraz nalámali sami (napríklad *nad Čabu*) alebo kúpili v kameňolome (*lámadlách*): *Veľké brehy tam sú – mezi Čívem a Čabu. Baňásujú tí kamene aj drobné kamene predávajú* (žena, 1937). Kameň do základov (*fundamentu*) sa ťažil v *kamenných baňách na Sálaškoch*. Pálená tehla sa v 2. polovici 20. storočia objednávala napríklad v do-rogskom *tüzépe* (stavebninách). *Bílý homok* (piesok na stavbu) sa ťažil v jamách pri dedine. Pôvodná strešná krytina bola z *dochy* (slamy), neskôr ju nahradila *škridlica*, kupovaná *na Dorogu* alebo *na Čabe*.⁴³ Krovy robili tesári. Tesárskymi topormi opracovávali guľatinu, kresali hrady, pilili dosky, ktoré sa použili na stropy, drevenú podlahu a podobne. V dedine sa tesárčinou živili viacerí (vyučení aj nevyučení), napríklad

⁴⁰ Písomné pramene z 18. storočia zmieňujú hlinené obydlia aj stavby vypletané z prútia a omazané hlinou, bez komínov (Csombor, 2002).

⁴¹ Obydlia z kameňa sa v dedine stavali aj v 2. polovici 20. storočia. V tom období sa už kameň nekládol na sucho ani nelepil *blatom*, ale sa spájal maltou.

⁴² Po 2. svetovej vojne nepálené tehly vyrábali miestni Rómovia. Ako tehliar sa v 50. rokoch spomína napríklad Ferenc Preska.

⁴³ V 40. rokoch sa v obci spomína pokrývač Jozef Vágner.

na prelome 19. a 20. storočia Michal a Jozef Dusnerovci, v medzivojnovom období Ferenc Hubáček a Menyhért Urbanics (spomína sa aj ako murár), v 2. polovici 20. storočia Štefan, Michal a Pavol Flekácsovci,⁴⁴ Michal Jurkovics a Štefan Pető (z Mezőkövesdu).

Domy v Číve boli prízemné, neraz radené za sebou do dlhého (spoločného) dvora.⁴⁵ Podstanie bolo otvorené a doplnené o drevené či murované stĺpy (často s ozdobnými hlavicami). Zvyklo byť mierne vyvýšené; jeho podlaha bola z udupanej hliny, neskôr vydláždená tehľami alebo vyliata betónom. Iba najbohatší gazdovia, prípadne obchodníci a krčmári si dávali zdobiť priečelie svojich usadlostí štukovým dekórom. Domy, chlievy a ďalšie hospodárske priestory obvykle *líčili* (bielili) ženy, najčastejšie v termíne pred číviskou *púťou*. Nehasené vápno sa kúpilo u miestnych vápenkárov a doma sa zahasilo: *To bolo také dobré vápno – bilulinké* (žena, 1937). Iba výnimočne sa využívali služby vyučených maliarov-natieračov: v 1. polovici 20. storočia Kolomana Sisláka (respektíve Pisláka), v 2. polovici 20. storočia Lászlóa Loboga.

Významné postavenie v socioprofesijnej štruktúre číviských živnostníkov mali zástupcovia potravinárskych remesiel. Už v 18. storočí sa *na Číve* spomína existencia vodného mlyna, ktorý však v polovici 19. storočia zanikol kvôli nedostatku vody. Je možné, že bol na istý čas obnovený, keďže ešte v 80. rokoch 20. storočia v lokalite *Pri mlyne* stál *kamenný mlyn* (alebo jeho ruiny): *Tam vella aj čil je kamenný mlyn* (podľa Mihaloviča, 1987, s. 68). Najneskôr od polovice 20. storočia sa obilie na zomletie vozilo na vozoch do Čaby: *Aj zboží, čo sa urodilo, na Čabe bol jeden mlyn – Jelínek. Ten stačiv fšecko pomlet. Zavézli tam za žok žita, zemleli a potom tú múku mali – nebolo ve sklépoch* (muž, 1935). Privezené obilie mlynári najskôr odvážili, zákazníkovi vymerali, koľko dostane múky, šrotu a otrúb.⁴⁶ Zároveň si stanovili *mýto*, ktoré im ostalo za prácu: *Vyrátav, koľko bolo múky nulovej, koľko chlebovej, koľko bolo otrubú a potom si on vzav mýto* (muž, 1935).

⁴⁴ *Oni hovoreli, že oni sú duplovaný ács – Flekács* (muž, 1944).

⁴⁵ Spoločný dvor obývali dve aj viaceré rodiny (príbuzné aj nepríbuzné). Pôvodne nemávali bránu, nanajvýš mali osadené dva kamenné stĺpy – dole širšie, hore užšie s otvormi na prípadné zavesenie brány, keď si rodina (rodiny) našetrila dostatok finančných prostriedkov. Dvory ani domy sa v minulosti nezamykali. Bolo bežné, že aj *lichva* sa voľne pohybovala po dvore.

⁴⁶ Otruby sa primiešavali sviniam do nápoja.

Na rozdiel od mlynárov pekári v obci nechýbali ani v prvých desaťročiach 20. storočia. Od medzivojnového obdobia *pekársky chlieb*, žemle, rožky či iné pečivo piekli pekárski majstri Vincent Bednarcy (Bácsfalvi, z poľského mesta Wadowice) a Štefan Nick: *Brblák a Nyk pékli kilový chlieb na predaj. Nie každý máv pec doma jak my. De dva chléby pékli, nemali pec* (žena, 1930); *Nyk – Šváb bol. Druhý bol Báčfalvi – Maďar. Títo dvaja boli. Nad kostolom – starý cinter – tam bola jedna pekárňa. A tuto, ako ideme po dedine, je krčma Müller, od tej krčmy asi páty lebo šestý dom – tam bola pekárňa* (muž, 1935). V 30. a 40. rokoch sa spomínajú pekári a pekárski pomocníci Jozef Simonek, Michal Rumpi a Lajoš Simkovics. V roku 1946 v obci býval pekár a cukrár Štefan Bendúr, presídlený z Veľkých Ludaníc.⁴⁷ V pamäti najstarších príslušníkov lokálneho spoločenstva dodnes rezonuje aj meno *Valoviča Joži báčiho*. Pekári svoje výrobky predávali v predajniach patriacich k pekárni, ale aj do obchodov a krčiem. Zákazníkov mali najmä z radov učiteľov, úradníkov, niektorých remeselníkov, nádeníkov, neskôr aj baníkov a robotníkov. Sediaci (ale aj niektoré remeselnícke a banícke rodiny, ktoré vlastnili role) u pekárov nenakupovali, ich ženy piekli domáci chlieb: *My sme mali pod malinú pec. Šest chlébov sme za týden zélli* (žena, 1930). Iba v čase nárazových prác na poli zanesli k pekárovi zamiesené cesto, aby sa nezdržovali domácim pečením chleba. Táto prax bola rozšírená aj v rodinách bezzemkov a drobných vlastníkov pôdy. Ženy skoro ráno zamiesili. Keď cesto nakyslo, narobili z neho bochníky, vložili do slamienok, prikryli obrúskom a zanesli k pekárovi, ktorý z cesta odobral aj na osúch – *langoš*.⁴⁸ Pekári ku každému chlebu dali *cedulku* s menom.⁴⁹

Ak sa chlieb piekol doma, piekol sa raz až dvakrát týždenne, najčastejšie v sobotu (obvykle pšenično-ražný *gulatý chlieb*): *Lež sa rožek nemínov z chleba, už predtým upékla druhý* (muž, 1935). Cesto sa miesilo (*mísilo*) v drevenom koryte. Večer vopred sa pripravil kvas z kvasníc, vody, soli, cukru a múky. Pôvodne sa za týmto účelom používal vysušený kúsok cesta, ktorý sa odložil po predchádzajúcom pečení a pred použitím sa namočil do vlažnej vody. V deň pečenia gazdina vstávala

⁴⁷ *Cukrárňa* bola neďaleko obecného úradu: *Ale tam vác víno bolo jako cukru* (muž, 1944).

⁴⁸ Prípadne žena sama odložila z cesta na osúch a upiekla ho nasucho na kovovej platni sporáka.

⁴⁹ Popoludní si ženy (alebo deti) mohli prísť po *frišký* chlieb. Platilo sa podľa váhy.

nadránom. Cesto vykyslo, kým vykúrila chlebovú pec, ktorá stála na dvore: *Ja si pamätám pece, čo si chlieb pékli, ale né v každém dome. Tak 16 – 17 malých pecí bolo, čo si doma postaveli a tam pékli. Aj bobicu tam vareli – v železných hrncách* (muž, 1935). Podľa veľkosti rodiny sa naraz piekli štyri pecne chleba aj viac. Ak niektorý zaplesnel, orezal sa. Chlieb sa podával k vajciam, mäsu, údeninám, slanine, polievkam aj prívarkom. Konzumoval sa s čerstvým ovocím (napríklad s jablkami, slivkami, hroznom), zeleninou (najmä s paradajkami, paprikou, mladou cibuľou či uhorkovým šalátom), namazaný maslom, bravčovou masťou, lekvárom a podobne. Spolu s chlebom sa piekli *langoše*, ktoré sa raňajkovali natreté slivkovým lekvárom alebo *opaprikované* v deň pečenia. Pochúťkou (najmä pre deti) bol *pupek*, ktorý vyrazil na povrchu upečeného chleba. Jedol sa suchý alebo namočený do kyslej smotany.

K čívkym majstrom patrili aj mäsiari, ktorí mali svoje zastúpenie v obci už v prvých desaťročiach jej znouzaloženia. Od 20. rokov 20. storočia tu pôsobil Martin Wojczek, od 30. rokov Ferenc Szlovák (Szilárd), od polovice 40. rokov Pavol Péceli (*dedo mu boli Pazgyera*): *Keď bola po fronte, na cedule dávali maso. Takže bolo vydelené v rodine na každého desať-petnášť deko. Aké sa mu ulézlo, také maso zanésov* (muž, 1935). Mäsiarstvu sa učili aj Milan Saponics a Michal Kukola. Mäsiari vykonávali všetky práce od porážky až po výsek. Chodievali zabíjať teľatá, býkov a kravy tam, kde ich zavolali. Zabité zviera obyčajne odkúpili.⁵⁰ Na zabíjačky chodievali len výnimočne. V predajniach – *masarňach*, ktoré vlastnili, predávali mäso (hovädzie aj bravčové, čerstvé aj údené) a mäsové výrobky, predovšetkým klobásky, párky, salámu či slaninu: *Po fronte bola masarňa otvorená dva-trikrát za týden, lebo nebolo kupcú ani masa* (žena, 1930). Ich klientelu tvorili najmä baníci a robotníci z radov bezzemkov a drobných vlastníkov pôdy, nádenníci, remeselníci, učitelia, notári, krčmári a obchodníci, ale aj sedliaci, keď sa im minulo ich vlastné mäso, slanina či klobásky.

Svoje služby obyvateľom obce poskytovali aj viacerí obuvníci (pôvodne čižmári) a krajčíri. Kým v 30. rokoch 18. storočia v obci pôsobil jediný obuvník, v 90. rokoch 19. storočia tu boli usadení dvaja čižmá-

⁵⁰ Od sedliakov odkupovali aj ošípané.

ri (Jozef Csapák a Ferenc Flekács)⁵¹ a traja *šustri* (Matej Bielik, Incze Sloboda a Ján Zubovics). V 1. desaťročiach 20. storočia sa *šusterinou* živilí Rudolf (Rezső) Silling a Ferenc Flekács mladší, neskôr Štefan Komenda, Jozef Silling (Sarkantyús), Jozef Kravárik, Ferenc Szabó, Jozef Mézes, Jozef Keresztényi, Rudolf (Rezső) Jurkovics, Michal Kosztka, Ondrej Szélpál, Ferenc Chlupik, Koloman Silling a Jozef Skubán. Obuvníctvu sa učili aj Štefan Dubecz, Ferenc Hamrák (presídlený z Nesvád) a Ján Skuta mladší.

Čívski obuvníci popri oprave starej, poškodenej obuvi (plátanie, podbíjanie, výmena podrážky, *šárok* (opätky) *vyčarúvať* a podobne) zhotovovali novú obuv – čižmy, pracovné baganče, sviatočné topánky, *vysoké štrevice ženské* a poltopánky, ktoré sa však dali kúpiť aj v obchodoch. Práve obuvníkov od medzivojnového obdobia intenzívne zasiahla konkurencia zo strany továrensky produkovanej obuvi, ktorej sa snažili konkurovať síce kvalitnejšími a trvácnejšími, ale drahšími ručne šitými topánkami: *Na jarmek nechodili. To by bolo tak, že spravili štrevice, ide tri rázy na jarmek a aj tri rázy ich doveze naspek. Tam stáli. To bola mrtvá vec, odtiaľ peňáže sa nevideli. Len čo si rozkázal, to robili* (muž, 1935). Niektorí sa dočasne (prípadne natrvalo) zriekli svojho remesla a zamestnali sa ako banskí robotníci.⁵²

Vo všeobecnosti možno konštatovať, že prestíž obuvníckeho remesla vo vidieckom prostredí bola relatívne nízka, keďže si nevyžadovalo väčšie režijné náklady. Za obuvníka obvykle išli chlapci z chudobných rodín, slabšej telesnej konštrukcie, niekedy s telesnými vadami (Mlynka, 2004b). Základné vybavenie obuvníckej dielne, najčastejšie situovanej v ich príbytku, tvoril pracovný stolík, šidlo, dratva a drevené kopytá: *Tato šustrúvali polla nás* (žena, 1937). Čívski obuvníci obvykle pracovali sami, iba zriedkavo mali učňov a pomocníkov. Častejšie *šusterine* priučili vlastných synov, ako napríklad *Pepi báči Flekáč: Na šeko boli,*

⁵¹ Od roku 1918 sú uvádzaní ako obuvníci. Zrejme to súvisí s postupným nahrádzaním čižiem topánkami, respektíve poltopánkami – *cipelami*. Kožené čižmy si mohli dovoliť iba majetnejší gazdovia a ich synovia. V nedeľu ich nosievali do kostola a na tanečné zábavy.

⁵² V bani pracoval napríklad Jozef Silling, pochádzajúci zo starej obuvníckej rodiny (obuvníkmi boli jeho otec aj brat). Počas 2. svetovej vojny šiel a opravoval čižmy sovietskym vojakom. V povojnovom období sa venoval najmä oprave starej a poškodenej obuvi. Dielňu mal na ulici Vörösvári.

len na robotu né. Mali troch synú, a keď tí podráslili, naučili ich šusterinu. Neháli ich samých v mihli, zebali uligáč do vačku a aj o dvoch hodinách v noci sa zachytili, išli, uligali zboka nabok, vyhvízduvali. Išli na víno (muž, 1944). V dedine plnil aj funkciu akéhosi bankára – z úspor, ktoré spravoval, sa vybuďovala obecná škôlka a prispievalo sa na miestnu chudobu.

Aj iný z miestnych obuvníckych majstrov, Ferenc Flekács, patrila k výrazným postavám čívskej society, v ktorej sa preslávil svojím vtipkárstvom:⁵³ *Zlodej starý – tak ich hovorili, lebo také voloviny vykonali. Ból jeden Kečkó, Čmelák mu hovorili a bolév ho zub. A oni boli aj zubár, dochtor, šecko robili, šecki zlosti. Išév už, už nevedev, čo má robiť, čo má robiť, čo má robiť a išév k Ferimu Flekáčovi, že ho boli ten zub. Pozirá. A on len na sponňje zuby máv kléšče. Ale to neboli, čo zub trháť kléšče. Voláke kléšče. Že ho nemóže, lebo len na sponňje má. Mali tento šuster kamaráda, teho si zavolav. „Pod,“ hovorí, „Čmelákovi vytrhneme zub.“ Sedev. Postavili taký hokeder, kde sedev, a jeho, teho Čmelláka, na hlavu postavili hore noháma. Kamarád ho držav, aby nespadev a on mu ten zub trháť ze spodným s vrchným zuboma kléščáma spodňji zub (muž, 1935).*

Popri obuvníkoch (šustroch a čižmároch) sa možno zmieniť o krajčírach. Koncom 19. a začiatkom 20. storočia žil v dedine pánsky krajčír Lajoš Sztankovics, od medzivojnového obdobia šili kabáty, saká, nohavice, vesty a košele Karol Vojczek, Štefan Rumpi, Ferenc Záborszki a Anton Flekács, v polovici 20. storočia Ján Richter: *Smutný a Flekáč boli* (muž, 1935). Látku si zákazníci prinášali vlastnú; kúpili ju v obchode alebo na *pláci*. Vzhľadom na priestor, ktorý vyžadovali jednotlivé krajčírské úkony (nastrihanie látky, šitie, žehlenie a ďalšie), bolo nevyhnutnosťou, aby krajčíri mali dielňu, oddelenú od obytných priestorov. Obyčajne to bývala jedna z izieb zariadená šijacím strojom a stolmi, kde spoločne s majstrom pracovali učni, prípadní tovariši alebo jeho deti. Pred *púťou* a Veľkou nocou sa zvyklo šiť do polnoci, niekedy aj do tretej či štvrtej hodiny nadržanom. Šaty si najčastejšie dávali šiť baníci, ktorí ako jedni z mála v dedine mali pravidelný príjem. Kým učni robili

⁵³ Spomenúť možno aj príhodu, keď pichol svojmu učňovi šidlom do zadku. Pri podbíjaní podrážok mal kopyto pripevnené o koleno remeňom. Keďže sa mu zošmykol, poprosil chlapca, aby mu ho napravil. Učeň sa mu otočil nie tvárou, ale zadkom, tak ho pichol.

iba drobné úkony (žehlili, prišívajú gombíky, rukávy, vrecká a podobne), úlohou majstra bolo vziať miery zákazníkovi, zhotoviť strihy, ale aj zabezpečiť dielňu potrebnými nástrojmi a materiálom. Okrem pánskych krajčírov v obci pôsobili viaceré krajčírky – *švajleny*: *Samé sa šecky podučili. Dostali od rodičů mašiny, ale velice pekne to vedeli – tí listerové sukne* (žena, 1937). Šili široké sedliacke sukne, vyšívané blúzky (madeirovou výšivkou) aj *šlingové* sukne. Neskôr si ženy mohli u nich objednať odevné súčasti zodpovedajúce aktuálnym módnym trendom.

Od 18. do začiatku 20. storočia žili v obci tkáči – *kallci*. Vyrábali hrubé konopné plátno bez vzorov, z ktorého sa šili vrecia, prikrývky na kone, pokrovce na vozy, obrusy na vysievanie obilia, plachty, povlaky na slamníky, pôvodne aj mužské *galoty* a ženské spodníky, pracovné zástery a iné.⁵⁴ Zriedkavejšie tkali jemnejšie plátno zdobené geometrickými a geometrizujúcimi vzormi (napríklad červenými a čiernymi). K tkáčovi si ženy odniesli kľbká konopných nití, hotové plátno si samy vybielili a ušili z neho, čo bolo treba. Za jeho zhotovenie platili podľa dĺžky – *od rífu*. K miestnym tkáčom patrili Ján Mihalovics a Ján Poszpišek. Po ich smrti, respektíve odchode z dediny, už tkáči v Čive neboli.⁵⁵ Do začiatku 20. rokov sa plátno dalo zhotoviť v *Kestúci* u tkáča Sztupku, prípadne v iných obciach. Neskôr (s rozvojom textilného priemyslu) sa mohlo kúpiť v obchodoch (jemné bavlnené), ale aj na trhoch a jarmokoch. Napriek tomu sa konope v obci pestovali aj naďalej. Konopiská – *konopnice* boli pod *Dlhými lúkami*: *Tam konope a bop sadili. Vella bolo aj močillo. Tam si máčali ženy konope a potom to hachľúvali a vytrepávali* (podľa Mihaloviča, 1987, s. 61). Spriadali sa na nite (*cverny*), ktoré sa okrem iného používali na obšívanie vriec. Z konopných priadzí sa tiež vyrábali povrazy – *štrángy*.

Aby bol obraz čivského remeselníctva úplný, je potrebné zmieniť sa o holičoch, s ktorými sa v obci stretávame pred 2. svetovou vojnou aj po nej. V medzivojnovom období chlapov holil a strihal Karol Fühler, neskôr Michal Szlovák, v povojnovom období Jozef Kucsera: *To žďycky bol holič v dedine. Čil naostatky to bów můj kamarát Kučera Józí* (muž, 1944). Pôvodne chodili strihať po domoch; so sebou nosili kufríky,

⁵⁴ Plátno sa dávalo zafarbiť k farbiarom na Maglód.

⁵⁵ Kestúcky tkáč Sztupka si začiatkom 20. storočia kúpil krosná – *vrštat* v Mužli po smrti tkáča prisťahovaného z Čivu.

v ktorých mali poukladané všetky nástroje (britvy, mydlo, štetku, nožnice, hrebene a iné): *Holili aj striháli. Zamyllili, potom oholili* (žena, 1937). Približne od 40. rokov mali doma zriadenú *mihel/míhel*, kam za nimi dochádzali ich zákazníci (muži, mládenci a chlapci všetkých vekových kategórií, výnimočne ženy a dievky): *Volajakú izbétku mali a tam si zarábali* (žena, 1930). Ženská kaderníčka Mária Szélpál sa na Číve spomína v 60. rokoch v súvislosti s intenzívnejším prenikaním mestskej módy (vrátane účesov) do vidieckeho prostredia (aj v dôsledku dochádzania čívskeho žien a dievok do zamestnania v budapeštianskych továrňach od 50. rokov).

Obchodníci a krčmári

Od 18. storočia sa vo vidieckom prostredí začali objavovať stále obchody, ktoré od 19. storočia zohrávali čoraz väčšiu úlohu v zásobovaní vidieckeho obyvateľstva predmetmi dennej potreby, ktoré si nedokázali sami vyprodukovať (Drápala, 2014, s. 293). Na Číve prvé obchody mohli vzniknúť až vtedy, keď sa prichodiace obyvateľstvo natoľko etablovalo v novom prostredí, že ho poľnohospodárska produkcia nielen uživila, postačila mu na odvádzanie feudálnej renty, daní a iných poplatkov, ale zabezpečila mu aj nadprodukt, ktorého odpredajom získal financie použiteľné na nákup nevyhnutných potrieb. Spočiatku čívski gazdovia museli dochádzať na trhy (respektíve do obchodov) v Dorogu, Ostrihome, Budapešti a v iných trhových centrách. Obchody s rozličným tovarom a malé krámy začali v obci vznikať pravdepodobne až v priebehu 19. storočia.⁵⁶

Začiatkom 90. rokov 19. storočia v obci boli dva obchody (*sklépy*) s rozličným tovarom, ktorých vlastními boli Mikša Morgenstern a Mórica Stern, a obchod so strižným tovarom Mórica Kohna. Obchod s koreninami a koloniálnym tovarom viedol Izrael Fürst, ktorý vlastnil aj živnosť na obchod bez bližšej špecializácie. V medzivojnovom období medzi miestnych obchodníkov (*sklepníkov*) patrili Pavol Pazgyera (obchodvedúci a *sódaš*), Gyula Szabó, Pavol Szívek a jeho syn Jozef,

⁵⁶ Aj E. Csombor (2002) sa zmieňuje o absencii obchodníkov v Číve v 1. polovici 19. storočia.

Viliam Szlovák, Ondrej Kovács (obchodvedúci), Ján Valovics (obchod s koreninami), Ján Holbis a Michal Fuhl,⁵⁷ počas 2. svetovej vojny Karol Kecskeméti a Koloman Hertlik, v povojnovom období Jozef Viszok (obchod s potravinami), Ferenc Pazgyera, Štefan Valovics (obchod s plateným tovarom), Róbert Schweitzer (zo Sládkovičova, obchodvedúci) a Tibor Jámbor (obchodvedúci): *Sklepníci boli páti – Sivek, Jurák, Valovič, Majnek a Fuhl. Tí štyrja nevelice dávali na véru, ale Fuhl zapisav. Konec mesáca – dostali výplatu, išli platit kupci. Tí štyrja nemali tolko kupců, jak on sám* (muž, 1935). Popri súkromných obchodoch v obci existovala predajňa spotrebného družstva *Hangya*.⁵⁸

Čívski maloobchodníci v obchodoch obvykle predávali sami, nanajvýš s jedným obchodným pomocníkom (učňom). Obyvateľstvo zásobovali základnými druhmi tovaru, najmä cukrom, soľou, koreninami, octom, olejom, kvasnicami, kávovinami, cukrovinkami, petrolejom, zápalkami, textíliami, poľnohospodárskym náradím, kuchynským riadom a náčiním (šálkami, taniermi, hrncami, príborom, kanvičkami) a iným. Ak zákazníci nemali hotovosť, vymieňali tovar za vajcia, maslo alebo kupovali na dlh – *na véru*. Obsluhu v čase obchodníckej neprítomnosti zabezpečovali rodinní príslušníci, najmä v prípade, že obchodná miestnosť bola súčasťou obydlia alebo v jeho blízkosti. V pracovné dni mávali iba minimálnu klientelu, roľníci nakupovali predovšetkým v nedeľu cestou z bohoslužieb. Väčšie nákupy si mohli dovoliť baníci a robotníci, aj to v čase výplaty. *Sklépy* boli tiež tradičným miestom spoločenskej komunikácie. Nielen obchodník bol recipientom a ďalším distribútorom noviniek kolujúcich v obci a regióne, ale aj zákazníci medzi sebou si vymieňali rôzne správy a klebety (pozri tiež Drápala, 2014, s. 302).

Svoje miesto v živote čívskej komunity mali aj krčmári a krčmy – *šenky*, ktoré plnili funkciu kultúrnych, spoločenských a politických inštitúcií. Boli strediskom výmeny informácií, miestom uzatvárania právnych transakcií, neformálnej komunikácie, spolkového života, kultúrneho aj spoločenského vyžitia. Významnú úlohu zohrávali najmä

⁵⁷ Kto u Fuhla kúpil za vrece múky alebo iný ťažký tovar, ktorý nevládal odviezť *na taličkách*, Fuhleho otec zapriahol koňa za ľahký vozík a odviezol mu to.

⁵⁸ Bolo súčasťou družstevného hnutia v Uhorsku od konca 19. storočia, ktorého cieľom bolo zriaďovať na vidieku družstevné obchody s potravinami a rozličným tovarom, čím by sa zlepšilo zásobovanie roľníckych či robotníckych vrstiev obyvateľstva a predišlo sa ich ochudobňovaniu. Po roku 1945 bolo znárodnené.

v živote mužov, ktorí sa tu stretávali po práci, ale aj v živote mládeže. Tu sa hrávali ochotnícke divadlá, organizovali tanečné zábavy, predvoľné agitácie, čiastočne aj krstinové, svadobné a pohrebné obrady (kar). Krčmy sa plnili najmä večer, v nedeľu a počas sviatkov, ale aj v dňoch po výplate baníkov, banských a priemyselných robotníkov. K ich klientele patrili hlavne *baňári* (mali na to potrebné financie), iba výnimočne gazdovia (nemíňali peniaze na pivo, keďže mali vlastné víno a pálenku) a remeselníci (rovnako vlastnili vinohrady): *Jediný mešter, čo chodiv do šenku, bol kádar. Ten ráno si sedev a na poledni išev si zajest a polézat a odtál zas do krčmy. V miheli ráno povedav, čo má tovariš a čo majú učni robit a zmizev. Išev do krčmy* (muž, 1935).

Hostinské a výčapné koncesie koncom 19. a začiatkom 20. storočia vlastnili Ján Zubovics a Nátán Veichsler, v medzivojnovom období popri Jánovi Zubovicsovi Karol Herczeg, Michal Kosztka, Ján Zimonyi a Michal Kőrmendi. K miestnym *šenkárkam* patrila aj *Bakonyi néni*, u ktorej sa konala *muzika*, na ktorej sa schádzala mládež. V povojnovom období bol *veľký šenk* (družstevný – *szövetkezeti šenk*) v priestoroch terajšieho obecného úradu (*Róza néni a jej sestra tam šenkúvali*), ale tiež *Ďula Šalíku býv šenkár, Zinger Jani býv šenkár – von bol krajčír a polla toho ho menúvali, mašina Singer čo bola – mal šenk aj šil. Mladí chodili ku Katicí, devčatá pili voláké sladké, my sme si dali pivo – to bola na púti lebo nedelú. Zimonička Ilona mala šenk. Tam sa vácti šenkári vystrídali. Šári Pali báči ho tiež kúpiv* (muž, 1944). K najúspešnejším krčmárom patrila Majnek, ktorý čapoval najkvalitnejšie (zároveň najdrahšie) a na rozdiel od krčmárov s menej početnou klientelou vždy čerstvé pivo: *Pjetadva-cetlitrové súdky boli ftedy pivové. Ked jeden udriv na čep a neminulo sa, na druhý den nebolo to pivo také, aké by malo byt* (muž, 1935). Okrem čapovaného piva sa podávali liehoviny a víno; v krčmách chlapi hrávali karty. Niektorí baníci šli *do šenku*, len čo sa vrátili z práce a najedli sa.⁵⁹

Baníci, kamenári a vápenníci

Prvé pokusy s ťažbou uhlia v dorogskej uhoľnej panve sa robili už koncom 18. storočia; od polovice 19. storočia miestne bane zásobovali uh-

⁵⁹ Sedeli tam do záverečnej – do 22:00.

lím modernizujúcu sa Pešť aj novovybudované železnice.⁶⁰ Koncom 19. storočia sa v baníckej kolónii *na Dorogu* usádzali baníci pochádzajúci z rôznych častí rakúsko-uhorskej monarchie, ale aj z nemecky hovoriacich krajín. Recesiú priniesla 1. svetová vojna. K oživeniu ťažby došlo začiatkom 20. rokov; v 30. rokoch boli platové pomery v dorogských baniach dokonca vyššie ako v iných banských oblastiach na území Maďarska (Martényi – Sziklai – Vadász, 2004, s. 14 a n.). V tom období sa aj číviski muži a mládenci začali početnejšie zamestnávať v baníctve,⁶¹ aj keď ich počty nie je možné vyčíslieť kvôli absencii presných údajov: *Tú baňu dva židé otvorili – Rót aj Šmit. Tam boli Leaňvárčane – Leaňvár, Šúročané, Dáčaňé, Kestúčaňé, Čívaňé. To bola taká míšanina* (muž, 1935). Vo väčšine prípadov pochádzali z radov bezzemkov a drobných vlastníkov pôdy, ktorí sa dovtedy živili námezdnou prácou v poľnohospodárstve: *Otec jako mladý býv u Bulhárů v Pešte. Chodiv s koňami na plac se zeleninů. Potém išli na Dorog, tam z drevem robili – pre baňu* (muž, 1944). Aj niektorí remeselníci (tesári, stolári, zámočníci a strojní zámočníci, ale aj *šustri* a iní) si zarábali prácou v bani.⁶²

Spočiatku chlapi využívali možnosť zamestnať sa v baníctve mimo sezóny poľnohospodárskych prác. Neskôr vystupovali v pozícii kovo-roľníkov, čím si zabezpečili dva príjmy do domácnosti: príjem z práce v baníctve aj na vlastnom hospodárstve. Oproti roľníkom (ale aj baníkom a banským robotníkom, pre ktorých bolo baníctvo jediným zdrojom obživy) mali jednoznačnú výhodu: pravidelný peňažný príjem, zabezpečené kurivo (na zimné vykurovanie aj na predaj) a relatívnu potravinovú sebestačnosť. Nevýhodou bola absencia voľného času – po návrate z práce a krátkom oddychu museli pomáhať žene a deťom vo vinohrade alebo na poli. K výraznejšiemu nárastu počtu Čívanov zamestnaných *na*

⁶⁰ Uhlie sa pôvodne dopravilo povozmi do Budína, odtiaľ loďami do Pešti. V roku 1893 bola vybudovaná železničná trať, ktorá spájala uhoľné bane v Dorogu s Budapešťou.

⁶¹ Okrem iného to spôsobil nedostatok pozemkov v dedine.

⁶² Napríklad pre obuvníka Rudolfa Sillingu bola práca v baníctve doplnkovým zdrojom obživy popri málo vynášajúcom remesle. Tesári, stolári, zámočníci a strojní zámočníci sa zamestnávali v dielňach patriacich banským podnikom.

Dorogu došlo začiatkom 40. rokov 20. storočia,⁶³ v tom čase už v banských podnikoch pracovali celoročne: *Tuto devedesát procent boli baňáři. Boli uhelné bani a boli kamenáři* (muž, 1935). V obci sa tiež začali usádzať baníci pochádzajúci z iných častí Maďarska (už od polovice 30. rokov) či zo zahraničia (napríklad Ján Honderenkó z Ruska).⁶⁴

V bani sa pracovalo na tri smeny: *Boli tri trítle – na denný, poleňajší i nočný. Každý týden do druhej trítle stúpil* (muž, 1935). Ranná smena (od 6:00 do 14:00) do práce dochádzala medzi 4:30 (baníci) a 5:20 (povrchoví robotníci), popoludňajšia smena trvala od 14:00 do 22:00 (domov prichádzali asi hodinu pred polnocou), nočná smena začínala o 22:00 a končila o 6:00 nasledujúceho rána.⁶⁵ Jednu brigádu tvorili dvaja, najčastejšie traja *baňáři*. Ešte v medzivojnovom období a v 40. rokoch chodili do roboty pešo,⁶⁶ prípadne na bicykli: *Peško a potom, keď kerý to bov taký bohatší, ten si kúpiv bicygel, na bicygli. A kerému nestačilo, ten peško. Aj ta, zrobiv si šichtu a peško domov ustatý. Ako išov, tak spal* (muž, 1935). Neskôr na Dorog dochádzali vlakom, od 50. rokov ich začali zväzovať nákladné autá (*fakarusy*), napokon autobus.⁶⁷ V práci museli byť hodinu pred sfáraním. Stravu (chlieb, *šunku, klobásku, slaninku, žalúdek*, cibuľu, paradajky a papriku)⁶⁸ a pôvodne aj pracovné oblečenie si nosili z domu. Až v povojnovom období dostávali od bane pracovný odev, vrátane prilby, topánok a spodnej bielizne. Súčasťou ich výbavy boli karbidové lampy.

⁶³ Popri baníkoch, ktorí mali na starosti ťažbu uhlia, bane zamestnávali aj banských robotníkov. Vykonávali rôzne pomocné práce, obsluhovali banské stroje, pumpy, vozíky (*hunyty*) a vyvážali vyťažené uhlie.

⁶⁴ Zároveň treba spomenúť odchody čívkych baníkov za prácou do zahraničia, najmä začiatkom 30. rokov, keď smerovali do uhoľných revírov v Belgicku či Francúzsku (Kálmánfi, 1979, s. 253 – 276).

⁶⁵ Pred 1. svetovou vojnou baníci pracovali dvanásť hodín denne, vrátane nedele (od 6:00 do 18:00) (Kálmánfi, 1979).

⁶⁶ Tí, čo šli na rovnakú smenu, mohli sa počkať a ďalej ísť spolu. Často sa chodilo individuálne.

⁶⁷ Okrem Dorogu však chodili aj do baní na *Kestúci* a v Sárísápe.

⁶⁸ *Lež to trvalo – zaúdené. Lež to trvalo, dotal sa to sa mňalo* (muž, 1935).

Baníctvo do istej miery poznačilo tradičnú kultúru Slovákov na Číve. Prispelo napríklad k rozšíreniu a udomácneniu maďarských baníckych piesní, ale aj úcty k svätej Barbore – patrónke baníkov. Vďaka početným kontaktom s maďarskými a nemeckými kolegami napomáhalo jazykovej asimilácii, keďže baníci bez ohľadu na svoj pôvod používali maďarčinu ako komunikačný jazyk. Malo dopad na trávenie voľného času mládencov, ktorí si vďaka pravidelnému príjmu mohli dovoliť častejšie zabávanie sa v hostincoch. Financie tiež umožnili rýchlejšie osamostatňovanie sa mladých rodín, ktoré prestali byť závislé výlučne od pôdy. Aj odpredaj poľnohospodárskeho nadproduktu obyvateľom baníckych kolónií predstavoval významný zdroj príjmov do čívkych domácností.

Miestne prírodné pomery, predovšetkým výskyt kameňa vhodného na stavbu, podmienili vznik ďalšieho zamestnania, ktoré mohlo mať charakter hlavného i doplnkového zamestnania – kamenárstva: *Vápený aj homokový kameň lámali* (muž, 1935). Popri robotníkoch z okolitých obcí sa v *lámadlách* (kameňolomoch) *mezi Čívem a Čabú* (napríklad na *Skalke*) zamestnali viacerí *Čívané* (od medzivojnového obdobia napríklad Jozef Dubecz, Štefan Híres, Pavol Szmutki, Štefan Silling, Jozef Morecz, Michal Rezsöfi, Béla a Michal Nagyovci, Jozef Wojczek, Michal Kosztka, Anton Elter, neskôr Jozef Király (zo Svodína), Štefan Suhaj, Vincent Kelemen (z Nevád) a Ondrej Valovics).⁶⁹ Pracovali v jednotlivých partiách, v ktorých mal rozhodujúce slovo *furómešter*, ktorý ručným vrtákom vrtal do skaly otvory na trhavinu. Jej vkladanie a odpaľovanie zabezpečoval strelmajster. Po výbuchu robotníci pomocou železných tyčí oddeľovali odstrelené kamene zo skaly, ďalší uvoľnený kameň osekávali na menšie kusy. O prepravné vozíky sa starali *čiléši*. Kameňolomy zamestnávali aj zámočníkov a kováčov, ktorí brúsili otupené nástroje – klíny. Do práce muži chodievali pešo; jedlo si nosili v obedári, prípadne si zabalili *masný chléb*.

Svoju tradíciu v obci malo aj pálenie vápna a drevného uhlia.⁷⁰ Bolo jedným z prvých zdrojov obživy slovenských kolonistov po osídlení Čí-

⁶⁹ Niektorí dochádzali aj do kameňolomov firmy *Hungária* pri Dorogu.

⁷⁰ V 40. rokoch drevné uhlie v obci pálili Gašpar Simonek a Michal Szmutki (v miestnej časti *Pri pecách*). K ich odberateľom okrem iných patrili kováči a zámočníci.

vu.⁷¹ *Staré pece boli tam na konci chotára, jak sa ide na Santov. V týchto vápno páľili s drevom* (podľa Mihaloviča, 1987, s. 66). V prvých desaťročiach 20. storočia čínske vápenné pece neďaleko železničnej stanice vlastnil už spomínaný Michal Fuhl, ale aj istý Šimolka: *Dvojo pecí bolo a dva komíniská preveliké boli a, tuším, štyri komore mali, jako tí pece – aj jedny, aj druhé, a mnohí tu z teho žili* (muž, 1944). Ako vápenárov zamestnávali miestnych mužov, napríklad v 30. a 40. rokoch Pavla Diószegiho:⁷² *Pokláľli tých kameňú do pece a zápalili* (žena, 1937). V 50. rokoch vápno páľili Gyula Mihov, Martin Majnek, Gašpar a Michal Silingovci: *Boli vápenári. Dvojo pecí bolo, dvojkomorové. Od stanici, keď idete, tak asi na sto metru na pravém boku, tam stáli dve pece – jeden za druhým. Jedna bola Fúlova, jedna Šimolkova. Dve komore – jedna komora dala devedesát-devedesátpjet metru na ťažkosť vápna, keď sa vypálilo* (muž, 1935).

Vápenníctvo však poskytovalo zdroj príjmov aj miestnym povozníkom a priekupníkom, ktorí nehasené vápno predávali v odľahlejších častiach krajiny: *Mali, pravda, kone, voze, nakláľli, išli a potom na Alfólde predávali. Na Dolnú zem išli a potom predávali vápno. Takže, pravda, šade sa ličilo, muráli boli, de sa stavalo lebo čo, predávali. Ale mnoho len tak predávali, čo po pjet kilú, desať kilú, jako čo* (muž, 1944). Po 2. svetovej vojne ho čarúvali (vymieňali) za kukuricu, múku a iné naturálie (*kerému čo bolo treba*). Niektorí Čívané sa z týchto ciest živí nevrátili: *Bratánek tak bów s vápnem. Vezév vápno, popredav vápno. Velice si*

⁷¹ Na porovnanie možno spomenúť, že v chotári susednej *Huti* koncom 90. rokov 19. storočia stálo šesť vápenných pecí. Patrili rodinám, ktoré vlastnili voľy alebo kone. Do pecí sa zmestilo za dva až štyri vozy nalámaného vápenca (z dvoch vozov kameňa sa vypálilo za voz vápna). Za účelom pálenia (vykonávaného obvykle v lete) v jednej peci sa spájali viaceré rodiny, respektíve príbuzní či známi. Drevo si zaobstarávali ako lešní robotníci v zimných mesiacoch. Ktorí nevlastnili záprah, páľili vápno „*spolovice*“. Napríklad bezzemkovia (želiari) či drobní vlastníci pôdy vyťažili kameň a dodali drevo; pálenie sa realizovalo spoločne, vápno však odvážala rodina, ktorá mala záprah. V tom období sa predávalo hlavne v letných mesiacoch kvôli zlej zjazdnosti ciest v jesenných až jarných mesiacoch. Na ľavom brehu Dunaja (napríklad v Štúrove, Mužle, Pribete) ho vymieňali za pšenicu (za jeden navŕšený korec vápna dostali jeden zarovnaný korec pšenice), v Ostrihome (a pravdepodobne aj v Budapešti) sa predávalo za peniaze (Manga, 1975).

⁷² Vyplácaní boli týždenne – každú sobotu.

lúbil vypit. Vypiv si, spav ve vozi, neže na zadku, lež ve sédlisku. Spav, kone pekne domú idú, idú, idú. Tod ešte tedy nebolo takáto cesta. Kamená cesta bola, jamy boli zboka na bok. On drimav ve onem, ve voze. Do takej jamy vhpév, nadhodilo ho, spadév pod vúz, prešév vúz po nem, tak aj umrév (muž, 1944).

Práca v lese a povozníctvo

Vzhľadom na charakter krajiny a spôsob hospodárenia bola súčasťou spôsobu života viacerých obyvateľov Čivu práca v lese. Muži a mláden-ci sa v zimných mesiacoch zamestnávali v panských,⁷³ neskôr štátnych lesoch ako drevorubači, spravidla za prídel dreva na zimné vykurovanie alebo na predaj.⁷⁴ *V zíme bola pilačka. Keď sa prepilúvalo, ridila hora, tak dvaja lebo traja stáli do partii a vydedili im porciu a to bol za drevo. Tam sa peňáže nedostali, len drevo dostali na zimu. Selláci, ktorí nechodili do baní lebo nemali nijaké remeslo, nikde nemohli robiť len na rolách, tí išli. Nebola venkajšia robota, tedy išli. Sečku porezali, seno spod húry zhodili kravám lebo koňovi do prikládnika, kde krma sa držala a oni išli do pilačky (muž, 1935).* Obci tiež patrila *dedinská hora*, kde si obyvatelia mohli spíliť *jágrom* označené stromy. Keď sa v zimných mesiacoch robila prerezávka (výsek vedľajších drevín, ktoré prekážali rastu hodnotnejších stromov), horár im za prácu vyrátal prídel dreva. Napríklad z troch kôp *tenkýho dreva* jedna bola *jágerových*, druhá toho, čo tam robil, tretiu si mohol kúpiť, kto potreboval. Náradie si chlapi nosili vlastné. Z domu si zobrali aj stravu, niekedy i trochu vína či pálenky.

V *dedinskej hore* si podielníci mohli nažať *mezi stromy s kosákom suchého* na podstielku, ženy chodievali na haluzie a kôru na kúrenie: *Do popélky nabráli. Lehnúť, sednúť, uvázat, vstat. To premnoho roboty bolo. To bolo ťažká robota – tí ženy. Narobili sa (muž, 1944).* Najímali sa tiež na sadenie mladých stromčekov a *pucúvanie hory* (osekávanie konárov, vysekávanie tŕnia a krivých stromčekov či vyžínanie trávy).

⁷³ Do zrušenia poddanstva v roku 1848 boli čivski poddaní povinní každoročne dopraviť z kapitulských lesov (*Panská hora*) do Pešti 8000 siah dreva. Dokladá to ich sťažnosť z roku 1828 (Csombor, 2002).

⁷⁴ *Pánska hora – bola vella dedinskej hory. Odtál pánom vozili drevo. Neskôr tam sa aj pásávalo (podľa Mihalovič, 1987, s. 66).*

Zbližovanie dreva do doliny a jeho preprava na železničnú stanicu poskytovala zdroj príjmov miestnym povozníkom. Robili tak najmä v zimných mesiacoch, prípadne v období mimo veľkých poľnohospodárskych prác. Očistené kmene dopravovali z miesta ťažby celé, prípadne rozpílené či štiepané na menšie kusy. V lete za tým účelom používali vozy, v zime sane, do ktorých zapriahali kone. Pozvážané drevo sa skladovalo v starým depu: *Pri santofskéj ceste bolo skladišče dreva. Tlsté dreva tam boli do sáhy poskladané. Temuto sme hovorili: Starý depó* (podľa Mihaloviča, 1987, s. 73). Drevo vozili aj pre čínske vápenné pece, menej pre dorogské bane, do Ostrihomu a Budapešti.⁷⁵ Po roku 1945 boli za prácu vyplácaní v hotovosti lesnou správou, mali nárok aj na určité množstvo dreva.⁷⁶ Zadarmo si tiež mohli набраť odpad (konáre a kôru), ktorý zužitkovali na kúrenie.

Ostatné doplnkové zamestnania

Už od 18. storočia bolo doplnkovým zamestnaním nemajetných vrstiev čínskeho obyvateľstva nádenníctvo a sezónne poľnohospodárske práce. Podľa M. Bella (1735) Čivania „*odchádzajú na druhé miesta na vinohradnícke a žatevné práce a tam vyslúženým zárobkom zmierňujú domácu chudobu.*“ (podľa Mangu, 1975) Sezonárstvo (ale aj nádenníctvo) naberalo na intenzite najmä v období hospodárskych kríz, keď okrem príležitosti zamestnať sa predstavovalo aj možnosť získania naturálií. Na sezónne poľnohospodárske práce sa najímala mládež, dospelí a niekedy aj deti. Iní pracovali ako paholci a slúžky u bohatších gazdov, bulharských zeleninárov, na miestnom *majíri*, ale aj u kňazov,

⁷⁵ Okrem zväžania dreva a najímania sa na zväžanie úrody, orbu a podobne u miestnych roľníkov bez záprahu sa čivski povozníci zamestnávali aj pri vození vápenca vápenníkom a pri predaji vápna. Niektorí pracovali na miestnom *majíri*, ďalší pre bulharských zeleninárov. Povozníctvom sa živili napríklad Imrich Papp, Gergely Fricskó, Jozef Turányi, Pavol Strbik, Štefan Viskok, Pavol Rumpli, Michal Meszáros, Jozef Cseh, Ján Kara, Rezső Smutni, Gašpar Hudec, Ján Szabó, Ferenc Frank a iní.

⁷⁶ Od chlapov pracujúcich v lese kupovali drevo aj ostatní dedinčania (nielen palirové, ale aj stavebné).

obchodníkov, notárov či učiteľov.⁷⁷ Dievčatá chodievali slúžiť aj do meštianskych rodín v Ostrihome a Budapešti: *Ve Pešte slúžili* (žena, 1930). Obvykle išlo o celoročnú službu, viazanú na písomnú zmluvu so zamestnávateľom, ktorý im okrem celoročného platu poskytoval bývanie, stravovanie a ošatenie. Kým sluhovia vykonávali práce spojené s opatrovaním dobytká (jeho kŕmenie, napájanie, pasenie; čistenie maštale), pri obrábaní pôdy, zbere a zväžaní úrody, služby vykonávali činnosti spojené so starostlivosťou o deti a domácnosť. Varili, prali, žehlili (*piglúvali*), upratovali, spoločne s domácou paňou chodili na nákupy a podobne. Na vidieku pomáhali pri dojení a spracovaní mlieka, respektíve pracovali v záhrade či na poli.

Súčasťou socioprofesijnej štruktúry Čívu boli aj obecní hlásnici, poľní hájníci, horár – *jáger* (Lencsés), zvonár a kostolník, školskí sluhovia, pôrodná baba a pastieri. Kým hájníci obchádzali chotár, strážili oráčiny a dozrievajúce obilie, úlohou obecných hlásnikov bolo strážiť dedinu pred požiarom, zlodejmi a dozeráť na dodržiavanie nočného pokoja: *Chodili po dedine a uligali*: „*Jdem spat, už je noc!*“ (muž, 1944). V dedine žili aj liečitelia špecializujúci sa na choroby koní a dobytká: *Boli aj takí. Starek Fabiánú báči kravskú lichvu vedeli hojit. Belmo, keď mala krava, belmo. Vedeli to vyhojit* (muž, 1944). S rozšírením servírovania tort na svadobných hostinách sa vedľajším zdrojom príjmov niektorých čívskych žien stalo ich pečenie (vrátane zákuskov) na svadby, krstiny, 1. sväté prijímanie, birmovky a oslavy významných životných jubileí. Niektoré Čivanky tiež chodili variť na svadbu za peniaze a výslužku v podobe koláčov a mäsa.

Popri uvedených zamestnaniach bola na Číve rozšírená domáca výroba. Išlo o rôzne výrobné aktivity realizované najčastejšie v zimnom období, keď poľnohospodárstvo viazalo najmenej pracovných síl. Produkty, pôvodne určené pre vlastnú potrebu, neskôr slúžili na výmenu v rámci dediny, menej na predaj. V obci sa udomácnila najmä produkcia slamienok, ale aj pokrovcov, neskôr tašiek a dekoratívnych prestieraní z kukuričného šúpolia. Košíkárov v dedine údajne nebolo. Pletením košov na predaj sa zaoberali *Mlynčané*, ktorí zhotovovali aj hrable na sušenie sena, veľké hrable na žatvu, kosiská, *hátoše* a cepíky, ktoré predávali

⁷⁷ Častejšie ako čívski muži a mládenci sa za sluhov najímali *Mlynčané*, ktorí mali menšie možnosti zamestnať sa v baníctve, kameňolomoch alebo v priemyselnej výrobe: *Tí chodili vám takarítuvat do Peštu* (muž, 1944).

po dedinách. Vyrábali tiež menšie korytá (napríklad na miesenie chleba) a nádoby na oškvarky. Veľké korytá (*čo sa obárala sviňa ve nem*) robili Rómovia: *V léte došli Cigáni. Chytili tam na hlavném míte, de aj pút' zvykla byť, tam poklálli pekne a tam boli korytá* (muž, 1944).

Od polovice 20. storočia (v menšej miere už v medzivojnovom období) sa niektorí muži, mládenci, ale aj dievky a mladé ženy začali zamestnávať v priemyselných podnikoch v Budapešti. Kým muži a mládenci pracovali najmä v strojárstve, ženy a dievky sa uplatnili v textilných fabrikách, pradiarňach, pletiarňach, pančuchárňach a podobne. Cestu vlakom si krátili vyšívaním, *horgolúvaním* (háčkovaním) a pletením. Jedlo si brali z domu (najčastejšie *masný chléb*). Spomenúť možno aj prácu na železnici, kde si zarábali niektorí muži už v prvých desaťročiach 20. storočia.⁷⁸ Pracovali hlavne ako pomocné sily na trati. Menili šiny, obnovovali železničné násypy, kosili trávu, vysekávali kríky, aby nedošlo k požiaru. Iba niekoľkí sa uchytli ako výhybkári, vlakvedúci, kuriči či sprievodcovia.

Záver

Každé zo spomenutých zamestnaní sa určitou mierou podieľalo na formovaní charakteru ľudovej kultúry Čívu, ako aj na miere asimilácie jeho obyvateľstva. Rozvoj baníctva, ktoré od medzivojnového obdobia viazalo značnú časť práceschopnej mužskej sily Čívu, možnosť žien zamestnať sa v priemyselnej výrobe v Budapešti od polovice 20. storočia postupne indikovali a spustili proces premien v kultúre, spôsobe života aj etnickej identite obyvateľov. Spoločensko-politické pomery v Maďarsku po 2. svetovej vojne a pozvoľný úpadok kedysi rozšírených doplnkových zamestnaní priniesli zmeny v socioprofesijnej štruktúre skúmanej lokality. Čivania postupne upustili od obrábania poľnohospodárskej pôdy a vinogradov a preorientovali sa na prácu v priemysle a službách. Napriek tomu treba konštatovať silnú tradíciu trávenia voľného času vo vínnych pivniciach, ktoré sa (aj v súvislosti s ich odkupovaním obyvateľmi Budapešti) menia na vikendové či rekreačné objekty.

⁷⁸ Železničná trať spájajúca Dorog s Budapešťou bola vybudovaná v roku 1893 (Kálmanfi, 1979).

Príspevok si nenárokuje byť hĺbkovou analýzou, ale vkladom rozširujúcim poznatky o kultúre Slovákov v Maďarsku. Prináša poznatky o vybraných tradičných zamestnaniach obyvateľov Čívu, ktoré umožnili tunajším mužom a ženám nadviazať kontakty s okolitým slovenským, nemeckým a maďarským obyvateľstvom, ovplyvnili ich spôsob života, tradičnú kultúru, svetonázor i mieru asimilácie. Autorka si uvedomuje, že výskum v tejto oblasti nemožno chápať ako ukončený. Príspevok predstavuje iba jeden z potenciálnych prístupov k skúmanej problematike.

PRÍLOHY

Obrázok č. 1: Socha svätého Vendelína – patróna pastierov, ochrancu dobytku, polí a roľníkov pri ceste do Ostrihomu – Pri Topolke (I. Kontriková Šusteková, Čív, 2019)

Zdroj: fotoarchív autorky

Obrázok č. 2: Pestovanie viniča v záhrade za domom (I. Kontriková Šusteková, Čív, 2019)

Zdroj: fotoarchív autorky

*Obrázok č. 3: Vínne pivnice s nadzemnou prístavbou v miestnej časti nazývanej Pivnice
(I. Kontriková Šusteková, Čív, 2019)
Zdroj: fotoarchív autorky*

*Obrázok č. 4: Vínne pivnice zahĺbené do svahu v Hliníku (I. Kontriková Šusteková, Čív, 2019)
Zdroj: fotoarchív autorky*

*Obrázok č. 5: Kamenný dom z polovice 19. storočia krytý slamou (Čív, 1957)
Zdroj: Manga (1975)*

Obrázok č. 6: Sedliacky dom Jurkovičů s podstením s kamennými stĺpmi doplnenými ozdobnou hlavicou (I. Kontriková Šusteková, Čív, 2019)
Zdroj: fotoarchív autorky

Obrázok č. 7: Bývalý želiarsky dom Gregorovcov v Uličke (I. Kontriková Šusteková, Čív, 2019)
Zdroj: fotoarchív autorky

Obrázok č. 8: Expozícia interiéru vidieckeho domu v Číve (falumúzeum és tájház) s výrobkami čívkych stolárov (I. Kontriková Šusteková, Čív, 2019)
Zdroj: fotoarchív autorky

Obrázok č. 9: Baníci pri práci v uhoľnej bani v Dorogu (foto B. Kálmánfi, 1964)

Zdroj: Kálmánfi (1979)

*Obrázok č. 10: Pamätník baníctva v Číve (banský vozík – hunt)
(I. Kontriková Šusteková, Čív, 2019)*

Zdroj: fotoarchív autorky

Obrázok č. 11: Pec na pálenie vápna (v popredí navozený vápenec) (foto Čív, 1957)

Zdroj: Manga (1975)

Obrázok č. 12: Domáca výroba – výrobky zo slamy, dreva a prútia v expozícii vidieckeho domu v Číve (I. Kontriková Šusteková, Čív, 2019)

Zdroj: fotoarchív autorky

LITERATÚRA

- CSOMBOR, Erzsébet: Piliscsév története. In: 300 rokov v Piliši: štúdie z minulosti a prítomnosti Čívu [online]. Red. Anna Divičanová. Čív: Obecná samospráva a Slovenská menšinová samospráva Čívu 2002, s. 15 – 30. Dostupné na internete: https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszagi_nemzetisegek/szlovakok/piliscsev/300_ev_a_pilisben/index.htm. [cit. 2020-01-26].
- ČUKAN, Jaroslav: Dolnozemske reflexie na neroľníckom zamestnaní. Nitra: UKF v Nitre 2001. 231 s.
- DRÁPALA, Daniel: Venkovský obchod Moravy a Slezska. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury; Ústav evropské etnologie FF MU 2014. 418 s.
- HOUDEK, Ivan: Cechovníctvo na Slovensku. Turčiansky Sv. Martin: Muzeál-na slovenská spoločnosť 1943. 177 s.
- JEKELFALUSSY, József: Magyarország iparosainak és kereskedőinek cím-és lakjegyzéke [online]. Budapest: A Pesti könyvnyomda-részvénytársaság 1892. 2435 s. Dostupné na internete: https://library.hungaricana.hu/en/view/FszekCimNevTarak_25_023/?pg=4&layout=s. [cit. 2020-01-28].
- KÁLMÁNFI, Béla: Pamiatky banického a sedliackeho života v slovenských ľudových piesňach v okolí Ostrihomu. In: Národopis Slovákov v Maďarsku [online]. Budapešť: Tankönyvkiadó 1979. s. 253 – 276. cit. Dostupné na internete: https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszagi_nemzetisegek/szlovakok/a_magyarorszagi_szlovakok_neprajza_1979/pages/010_pamiatky_banického.htm [2020-02-04].

- KOVAČEVIČOVÁ, Soňa: Človek tvorca. Bratislava: Veda 1987.
- KRIŠTEK, Igor: Diferenciácia a organizačné základy kováčstva (so zreteľom na územie severozápadného Slovenska). In: Zborník Slovenského národného múzea 66 – Etnografia 13. 1972, s. 31 – 44.
- KRIŠTEK, Igor: Produkcia dedinských kováčov na Orave a v Turci v období druhej polovice 19. storočia a v 20. storočí. In: Zborník Slovenského národného múzea 71 – Etnografia 18. 1977, s. 28 – 60.
- LENOVSKÝ, Ladislav: Slováci v Maďarsku (etnokultúrne sondy do vybraných komunit). Spoluvydanie VÚSM a Nadlak: Vydavateľstvo – Editura Ivan Krasko 2019.
- MANGA, János: Slovenské etnické skupiny v Maďarsku. In: Národopis Slovákov v Maďarsku [online]. Budapešť: Tankönyvkiadó 1975, s. 9 – 53. Dostupné na internete: https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszagi_nemzetisegek/szlovakok/a_magyarorszagi_szlovakok_neprajza_1975/pages/nsvm1975_02_manga.htm. [cit. 2020-02-06].
- MARTÉNYI, Árpád – Sziklai, Ede – VADÁSZ, Endre: Volt egyszer egy ... Dorogi Szénbányák. In: Bányászati és Kohászati Lapok – Bányászat 137. évfolyam [online]. 2004, č. 1, s. 17. Dostupné na internete: https://www.ombkenet.hu/bkl/banyaszat/2004/bklbanyaszat2004_1_03.pdf. [cit. 2020-02-04].
- MIHALOVIČ, Alexander: Zemepisné mená Čívu (jazykovedná štúdia). Budapest: Tankönyvkiadó 1987. 147 s.
- MLYNKA, Ladislav: Výrobca – remeselník v hodnotových systémoch lokálneho spoločenstva. In: Tradícia, etika a civilizačné zmeny. Bratislava: UK v Bratislave 1999, s. 157 – 165.
- MLYNKA, Ladislav: Remeselník vo vidieckom prostredí. Bratislava: Stimul 2004. 187 s.
- MLYNKA, Ladislav: Remeslá a remeselníci v slovenskej ľudovej frazeológii. In: Studia Academica Slovaca 33 [online]. Bratislava: Stimul 2004. Dostupné na internete: https://zborniky.e-slovak.sk/SAS_S_2004.pdf. [cit. 2020-01-28].
- ŠPIESZ, Anton: Remeslo na Slovensku v období existencie cechov. Bratislava: SAV 1972. 341 s.
- ŠUSTEKOVÁ, Ivana: Tradičné zamestnania Slovákov na Dolnej zemi. Békešská Čaba: VÚSM 2008. 201 s.
- VRZGULOVÁ, Monika: Známi neznámi Trenčania: živnostníci v meste 1918 – 1948. Bratislava: Vyd. Peter Popelka 1997.
- ŽILÁKOVÁ, Mária: Bulhari v slovenskej obci Čív (Piliscsév) v Maďarsku. In: Slovensko-slovenské jazykové, literárne a kultúrne vzťahy: zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie 4. – 7. októbra 2006. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove Filozofická fakulta 2007, s. 275 – 290.

- Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Maďarsku. Ed. Anna Divičanová. Békešská Čaba: Slovenskú výskumný ústav 1996.
- Házasultak Anyakönyve VI. kötet 1918 aug. 25 – 1958 nov. 15. (Matrika je uložena na r.-k. farskom úrade v Číve).
- Dorog és környéke iparosai, vállalkozói a gazdaság szolgálatában 1923 – 2018. Red. Sarkadi Nagy Emília. Dorogi Ipartestület 2018. 119 s.
- Piliscsév település arculati kézikönyve [online]. 2016. Dostupné na internete: <https://piliscsev.hu/content/piliscs%C3%A9v-telep%C3%BCI%C3%A9s-arcuati-k%C3%A9zik%C3%B6nyve>. [cit. 2020-01-28].

ÖSSZEFOGLALÁS

Nem földműves, illetve kiegészítő foglalkozások Piliscséven a 20. század első felében

Piliscsév község szlovák lakosainak etnokulturális fejlődését azok a gazdasági, társadalmi, politikai, kulturális és egyéb körülmények határozták meg, amelyek már adottak voltak a letelepedés idején. Ezen tényezők között fontos szerepet játszottak a foglalkozások, amelyek nagyban befolyásolták a családi és társadalmi életet, az anyagi kultúra változásait, továbbá a helyi különböző nemzetiségek, felekezetek közötti kapcsolatokat. Mindemellett hatással voltak a település paraszti és nem paraszti lakóinak különböző világnézetére, életmódjára, értékorientációjára. A tanulmány célja bemutatni a mezőgazdasággal kapcsolatos foglalkozásokat, ezenkívül a nem földműves, illetve az átmeneti munkákat Piliscséven a 20. század első felében mint kulturális jelenségeket és mint a lokális kultúra egyik tényezőjét.

SUMMARY

Non-peasant and Supplementary Occupations in Piliscsév the Village in the First Half of the 20th Century

The ethno-cultural development of the Slovak inhabitants of Piliscsév the village was influenced by the economic, social, political, cultural and other conditions of the area in which they settled and which influenced their life and culture in various ways. Among these factors, the occupations have played an important role, affecting, inter alia, family and social life, changes in material-technological and material-social culture, inter-local, inter-ethnic and inter-professional relations, but also differences in way of life, value orientations and worldview of peasant and non-peasant inhabitants. The aim of the paper is to present agricultural production, non-peasant and supplementary occupations in Piliscsév in the first half of the 20th Century (overlapping to the following period) as a cultural phenomenon and one of the factors of local culture formation.

Kontakt

doc. PhDr. Ivana Kontriková Šusteková, PhD.

Katedra etnológie a folkloristiky Filozofickej fakulty

Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre

iksustekova@ukf.sk

Čívske priezviská¹

Iveta Valentová

Na základe poznatkov o tvorení a vývine priezvisk na slovenskom území sme sa pokúsili poodhaliť možný pôvod a význam priezvisk čívs-
skych rodín so slovenskými koreňmi.² Pri jednotlivých priezviskách sa
uvádza, aká mohla byť motivácia, resp. motivácie daného priezviska.
Priezviská najčastejšie vznikali z krstných (rodných) mien (najčastejšie
išlo o meno otca), z pomenovaní zamestnania, remesla alebo záľuby,
z názvov miest alebo dedín, z ktorých sa predkovia nositeľov určitého
priezviska prisťahovali do Čívu (Piliscsév), ale mohli sa tvoriť aj podľa
ich etnickej príslušnosti, príbuzenských vzťahov či spoločenského po-
stavenia. Veľa priezvisk sa vznikalo ako prezývky, ktorými sa označo-
vali buď priamo alebo metaforicky psychické a fyzické vlastnosti pome-
novaného. Pri niektorých priezviskách sme sa usilovali uviesť, čo môže
naznačovať prípona, pomocou ktorej sa priezvisko utvorilo. Niektoré
priezviská vznikali priamo z neodvodených i odvodených slov bez špe-
cifickej antroponymickej prípony.

Na porovnanie uvádzame počty rodín, ktorých členovia sú nositeľ-
mi určitého priezviska a jeho pravopisných (grafických) variantov na

¹ Príspevok bol vypracovaný v rámci dohody o spolupráci medzi Jazykovedným ústavom Ľ. Štúra SAV (Bratislava) a Výskumným ústavom Slovákov v Maďarsku (Békešská Čaba) a vedeckého projektu *Lexika slovenských terénnych názvov* (č. 2/0019/20) grantovej agentúry Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR a Slovenskej akadémie vied VEGA.

² Za pomoc pri získavaní priezvisk rodín so slovenskými koreňmi ďakujem informátorke Márii Nagyovej a kolegyniam z Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku so sídlom v Békešskej Čabe. Za konzultácie a cenné rady k pôvodom priezvisk ďakujem Ľuborovi Králikovi.

Slovensku. Pri určovaní počtu rodín sme vychádzali z počtu mužských nositeľov v databáze priezvisk (Ďurčo a kol., 1998), v ktorej sa uvádza frekvencia z r. 1995, preto sú tieto čísla iba približné. V zátvorkách za výkladom priezviska sa uvádza, či priezvisko majú aj slovenské rodiny v Békešskej Čabe (Békéscsaba), v Slovenskom Komlóši (Tótkomlós) a vo Vaňarci (Vanyarc), v ktorých sa už robil výskum priezvisk, a takéto priezvisko sa už analyzovalo v kolektívnych monografiách o čabianskych (Divičanová et al., 2015, 2017) a komlóšskych (Divičanová et al., 2015, 2017) priezviskách a v štúdií o priezviskách z Vaňarca³ (Valentová, 2015, 323 – 364). V prípade získania ďalších alebo novších poznatkov sa tieto výklady doplnili.

Do zoznamu sme zaradili aj slovenské priezviská, ktorých nositeľov informátorka síce označila ako Maďarov, alebo išlo o obyvateľov, ktorí nie sú pôvodne Čivania, a preto jej ich korene neboli známe. Do obce sa prisťahovali a ich priezviská z genetického hľadiska môžu byť slovenského, resp. aj iného pôvodu, ale vyskytujú sa na Slovensku alebo aj v iných slovenských jazykových enklávach v Maďarsku. Preto možno predpokladať, že ich nositelia mohli mať aj slovenských, prípadne českých predkov. Patria k nim napr. priezviská *Bartek, Belica, Beták, Boldis, Botka, Dubovitz, Ivanics, Janicsek, Jelinek, Lipka, Lipovszky, Litauszki, Malarik, Rehák, Simonics, Simrák, Sinkovics, Siska, Szaszovszky, Répánszki, Rumán, Valuch, Vinklárik, Weszelovszky*.⁴ Nemožno však vylúčiť možnosť, že v zmiešanom slovensko-maďarskom jazykovom prostredí pri vzniku priezvisk, resp. terminologicky správnejšie prímene⁵ mohli pomenovať slovenským slovom aj Maďara a opačne. Na konci 18. a začiatkom 19. storočia začali prichádzať do Uhorska prvé skupiny bulharských záhradníkov. Prišli aj do Čivu a niektorí v ňom

³ Oficiálna, štandardizovaná slovenská podoba obce *Vanyarc* je *Vaňarec*, ale medzi Slovákmi v Maďarsku je zaužívaná podoba *Veňarec*.

⁴ Priezviská uvádzame v úradných pravopisných (grafických) podobách ich nositeľov.

⁵ Prímene alebo tzv. historické priezvisko je doplnkové sekundárne meno v jednotnej pomenovacej sústave, ktoré ešte nebolo pre každého povinné a povinne dedičné, hoci v 17. a 18. storočí už bola dvojmenná pomenovacia sústava stabilizovaná, t. j. prímene mal takmer každý a zvyklo sa dediť. Prímene sa stalo pre každého povinné a povinne dedičné až po kodifikácii dvojmennej pomenovacej sústavy Jozefom II. v druhej polovici 18. storočia. Vzhľadom na kodifikáciu ide potom už po terminologickej stránke o priezvisko.

ostali a splynuli s domácim obyvateľstvom. Čívski Bulhari pochádzajú zväčša z okolia Velikého Tarnova a bližšie sa o ich osudoch možno dozvedieť napríklad zo štúdie M. Žilákovej (2007). V Číve je niekoľko bulharských, zväčša patronymických (= tvorených od mien otcov) priezvisk s príponami *-ov*, *-ev*, napr. *Mihov*, *Czonev*, *Dimitrov*, *Hristov-Todorov*, *Ivanov*, *Jonkov*, *Nedev*, *Petrov*. Dnes sú to zväčša etnicky zmiešané rodiny, ktoré môžu mať aj slovenských a maďarských príslušníkov. Ich priezviská im však nedovolia zabudnúť na bulharských predkov. Tieto priezviská sme do zoznamu nezaraďovali, pretože prioritou bolo ukázať predovšetkým pôvod slovenských priezvisk.

Niektorí čívski Slováci majú maďarské priezviská. Týka sa to predovšetkým žien v zmiešaných slovensko-maďarských manželstvách a ich detí. Samozrejme, ako sme už spomenuli, nemožno vylúčiť možnosť, že pri vzniku priezvisk v zmiešanom slovensko-maďarskom prostredí mohli aj Slovák pomenovať maďarským slovom. Nemožno obísť fakt, že daktori Slováci, ale aj príslušníci iných národností, si z rozličných dôvodov svoje priezvisko zámerne pomadžarčili, či už iba pravopisne (graficky) alebo úplne (lexikálne) zmenili na maďarské.⁶ Podľa informátorky si napríklad jeden z nositeľov priezviska *Flekáč* zmenil priezvisko na *Fenyő*, *Hudec* na *Jákfalvi*, *Vojczek* na *Kertészfi*, Srb *Zubović* si zmenil priezvisko na *Zoltán*. Niektoré maďarské priezviská Slovákov, najmä tie, ktoré by mohli byť odvodené z maďarských názvov slovenských obcí maďarskou adjektívnom príponou *-i*, sa do zoznamu zaradili. Išlo najmä o tie prípady, keď nositeľov takýchto priezvisk so slovenským pôvodom bolo viac.

Áy, Áy-Sárosi (vyslov *Ái*, *Ái-Šároši*) – priezvisko Áy je nateraz nejasné, azda súvisí s maďarským citoslovcom *áj* „hľa“. Priezvisko *Sárosi* sa utvorilo z maďarskej podoby *Sáros* (vyslov *Šároš*) slovenského krajového názvu *Šariš* a maďarskej adjektívnej prípony *-i*, ktorá v priezviskách poukazuje na pôvod. Mohlo by ísť aj o pomadžarčené priezvisko *Šarišský*. Na Slovensku má priezvisko *Sárosi* najmä v Košiciach a okolí 18 rodín, *Sarosi* 4, *Šároši* 12, *Šároši* 40 a slovenskú podobu *Šarišský* prevažne na východnom Slovensku 723 rodín.

⁶ O dôvodoch pomadžarovania priezvisk Slovákov v Maďarsku pozri bližšie napr. práce É. Császárieovej (Császári, 2019, s. 352 – 362) a I. Kozmu (2002, s. 41 – 73, 2008, s. 398 – 405).

Bába – mohlo vzniknúť ako prezývka zo slova *bába* s významami „malé dieťa; detská hračka, bábika“, ale mohlo ísť aj o chybný zápis priezviska *Baba*, ktoré je motivované apelatívom *baba* vo význame „stará mama“. M. Majtán (2014, s. 33) označil motiváciu priezviska *Baba* a od neho dovedené ďalšie priezviská ako priezviská podľa príbuzenských vzťahov, ktoré sa utvorili z pomenovaní rodinných príslušníkov, ako sú napr. aj priezviská *Ded*, *Dedo*, *Svatko*, *Zat*, *Ujec*. Priezvisko mohlo byť motivované príbuzenským vzťahom, ale slovo *baba* má ešte iné významy, napr. „stará žena“, preto môže mať aj prezývkový charakter. V prenesenom význame tak mohli pomenovať napr. nesmelého, bojazlivého či klebetného človeka, t. j. muža so ženskými vlastnosťami. Nemožno však vylúčiť ani motiváciu iným významom slova *baba*, napr. významom „pôrodná asistentka“ (HSSJ, 1, s. 104 – 105). Potom by ho bolo možné zaradiť k priezviskám podľa zamestnania. M. Hajdú (2010, s. 40) uviedol pôvod priezviska *Bába* zo slovanského slova *baba*, ale uviedol aj iné významy, ktoré mohli motivovať vznik tohto priezviska, napr. takto sú pomenované rôzne druhý nástrojov, ktoré sa používali pri spracovaní konopí, pri tkaní a pod., alebo pripustil, že mohlo vzniknúť aj zo slova „bába“ s významom „hračka“. Slovenské slovníky uvádzajú, že sa často slovom *baba* expresívne pomenúva žena vôbec, zväčša so záporným hodnotením, zlá, prefikaná, nepríjemná, klebetná žena a pod., ale má veľa rôznych prenesených významov, napr. aj „manželka“, „milienka, milá“, „zlá bytosť, čarodejnica, obryňa (obyčajne v rozprávkach, v povestiach a pod.)“; významy homonymného slova *baba* sú „prázdny koláč z bielej múky“, „jedlo z upečených postrúhaných zemiakov“, „skrútená handra alebo iné zariadenie na zapchávanie komína“, „tyč so skrútenou handrou na konci (slúžiaca obyčajne na hasenie ohňa), „strašiak z handier na poli“, „pandrava chrústa“, „jaternica z hrubého čreva“, „vankúš, na ktorom sa pletú paličkované čipky“ (Kálal, 1923, s. 10; SSJ, 1, s. 60 – 61; KSSJ, s. 55; SSSJ, s. 202). V nitrianskej a tekovskej oblasti sú známe aj významy „hrubé črevo ošipanej“, na Záhori a Myjave „sorta veľkých okrúhlych hrušiek“, význam „rozložitá kopa zhrabaného sena“ poznajú na Liptove a Orave, „slamený strašiak“ v Gemeri a Tekove a regionálne alebo len v niektorých slovenských nárečiach má slovo *baba* aj významy „pomôcka pri ručných prácach (vyšívaní, pletení čipiek)“, „čerstvo nadený ľan alebo konope priviazané šnúrkou na praslicu“, „druh konopí“, „niekoľkokoposchodová drevená rozhládňa“, „železný oblúčik na hornej časti konca ramien voza, kam sa zosúvalo oje“ (SSN, 1, s. 77). V. Machek

(1968, s. 39 – 40) uviedol v češtine napríklad významy „druh mrakov, ktoré sú rozložené a neforemné ako baba“ a „posledný snop pri obžinkách, ktorý vyvážali s pozornosťou a slávou“. Podľa M. Hajdú (2010, s. 40) by takéto priezvisko mohlo vzniknúť aj zo zemepisného názvu *Bába, Baba*, potom by mohlo ísť o priezvisko podľa pôvodu. Aj keď takáto motivácia je málo pravdepodobná, hoci predovšetkým názvov nesídelných objektov, ktoré vznikli zo slova *baba* alebo sú odvodené od tohto slova, je mnoho. Skôr by mohlo ísť o osadný názov, t. j. názov mesta alebo dedina (na Slovensku napr. *Babie, Babín, Babin Potok, Babiná, Babindol, Babinec*), príp. názov kopca, vrchu, pretože chotáre názvy (názvy hospodársky využívanej pôdy, t. j. názvy lúk, polí, pasienkov, lesov) vznikali neskôr, keď už boli priezviská stabilizované. Zo zemepisných názvov, resp. z osadných názvov sa priezviská tvorili nulovou príponou len ojedinele. Zo slova *baba* sa utvorili aj slovenské priezviská *Baba, Babka, Babečka, Babenka, Babáč, Babiak, Babčák, Babej* a i. (Majtán, 2014, s. 32). Priezvisko *Bába* má 14 rodín prevažne na južnom Slovensku, *Baba* 10 rodín na východnom Slovensku.

Babák – utvorilo sa zo slova *baba* (p. Bába). Podľa D. Moldanovej (1983, s. 40) môže ísť o člena rodiny pôrodnej baby, na čo poukazuje prípona *-ák*. Jednou z funkcií prípon *-ák, -iak* v priezviskách je, že sa ňou tvorili priezviská synov (Majtán, 2014, s. 20, 24). Nemožno však vylúčiť aj motiváciu niektorým iným významom slova *baba*, napr. tak mohli pomenovať niekoho, kto sa rád zdržiava v ženskej spoločnosti alebo sukníčkára. Príponou *-ák* sa zvykli často tvoriť aj priezviská prezývkového charakteru podľa vlastností pomenovaného (p. Bába). Priezvisko *Babák* má na Slovensku iba 9 rodín.
(BČ)

Bakonyi (vyslov *Bakoňi*) – podľa M. Hajdú (2010, s. 48) sa mohlo utvoriť zo zemepisného názvu *Bakony* (napr. vrchu *Bakony* pri Veszpréme) a maďarskej adjektívnej prípony *-i*, ktorá poukazuje na priezvisko podľa pôvodu, alebo z osobného mena *Bakony* a prípony *-i* potom poukazuje na príbuzenský vzťah k otcovi. Predpokladal, že toto osobné meno prezývkového charakteru podľa psychickej alebo fyzickej pomenovaného sa utvorilo zo slova *bak* s nemeckým pôvodom a s významom „cap, samec kozy“ a deminutívnej prípony *-n*, ktorá sa palatalizovala (zmäkčila) na *-ny* [ň], pričom sa mohla pridať ešte privlastňovacia prípona *-i*, ktorá

poukazovala na príbuzenský vzťah k otcovi. Ďalej uviedol, že z tohto osobného mena vznikli aj názvy geografických objektov *Bakony* a od nich sa maďarskou adjektívnou príponou *-i* tvorili priezviská podľa pôvodu. L. Kiss (1997, s. 142) však uviedol pôvod geografického názvu *Bakony* z maďarského slova *bakony* s významom „hustý les“. J. Stanislav (1948, 2. zv., s. 22) nesúhlasil s pôvodom názvu vodného toku *Bakony* (medzi Kispécom a Lovászpatonou) z maďarského osobného mena, preferoval jeho pôvod z predpokladaného pôvodného slovanského názvu *Bukovina*, z ktorého sa v maďarskom prostredí postupnými zmenami vyvinuli názvy *Bakony*, *Bakonya*. K slovanskému pôvodu maďarského názvu *Bakonya* z názvu *Bukovina* zo slova *bukovina* „bukový porast“ sa prikláňa aj L. Kiss (tamže). Prevažne na južnom Slovensku má priezvisko *Bakonyi* 29 rodín, *Bakoni* 3 rodiny a *Bakony* tiež 3 rodiny.

Balázs (vyslov *Baláž*) – utvorilo sa z maďarskej podoby *Balázs* sväteckého mena *Blažej* z gréckeho mena *Blasios*, ktoré malo asi význam „brblľavý, nezrozumiteľne hovoriaci“. Vznikli z neho aj priezviská *Blažo*, *Blažek*, *Blažko*, *Blaško*, *Balážik*, *Balažovič* a i. (VM, s. 64). Na Slovensku sa nachádza v rôznych pravopisných (grafických) podobách: *Balazs*, *Balázs*, *Balážs* (spolu 878 rodín), *Balaž* (102 rodín) a *Baláž* až 7372 rodín.

Balkovics (vyslov *Balkovič*) – utvorilo sa z domácej podoby *Balko* rodného (krstného) mena *Baltazár*, novozákonného mena z hebrejského *Béltšáccár* (z babylonského *Balát-šar-ussur*) vo význame „(boh) Baal (Bál) ochraňuj kráľa“. Vznikli z neho aj priezviská *Ballek*, *Balko*, *Balco*, *Bauco*, *Balej*, *Baleja*, *Balúch* a i. (VM, s. 58; Majtán, 2014, s. 18). Prípona *-ovič* vyjadruje príslušnosť k rodine ako celku. Prípona *-ovic* je starobylá, v priezviskách sa zachovala najmä na južnom strednom Slovensku, resp. je známa aj zo stredoslovensko-západoslovenského pomedzia. Väčšinou sa preformovala na príponu *-ovič*, ktorá sa hlavne na južné západné Slovensko dostala aj prostredníctvom chorvátskej kolonizácie v 16. storočí (Majtán, 2014, s. 22). Na Slovensku má priezvisko *Balkovič* 29 rodín, *Balkovic* 14 rodín; zapísané maďarskou grafikou *Balkovics* sa nenachádza.

Balogh-Szászvári (vyslov *Balog-Sásvári*) – Balogh je priezvisko prezývkeho charakteru podľa vlastnosti. Vzniklo z maďarského slova

balog vo význame „ľavák“ (p. aj Majtán, 2011, s. 78). Vo východoslovenských nárečiach sú známe slová *baloga* vo význame „ľavá ruka“ a *balogar* s významom „ľavák“ (SSN, 1, s. 91). D. Dudok (1999, s. 49) uviedol možnú motiváciu tohto priezviska názvami slovenských obcí *Balog nad Ipľom* a *Čierny Balog*. Potom by išlo o priezvisko podľa pôvodu, hoci tvorenie priezvisk priamo z názvu obcí nulovou príponou je zriedkavé. Priezvisko *Balog* je na území Slovenska veľmi frekventované, má ho až 4 886 rodín, v pravopisnej podobe *Balogh* 2 247 rodín. Priezvisko Szászvári sa utvorilo z názvu maďarskej obce *Szászvár* v Baranskej župe a maďarskej adjektívnej prípony *-i*, ktorá poukazuje na pôvod. Na Slovensku má priezvisko *Szászvári* len 1 rodina (v Kameníne, okr. Nové Zámky); v pravopisne adaptovaných podobách do slovenčiny *Sasvári* 11 rodín, *Sasvari* 1, *Šasvári* 5 a *Šasvari* 1 rodina. (*Balogh* – BČ, SK, V)

Bánovics (vyslov *Bánovič*) – vzniklo z maďarského rodného (krstného) mena *Bán* alebo zo slova *bán* vo význame „vládca banátu, miestodržiteľ“, prípadne menej pravdepodobná by bola motivácia homonymným apelatívom *bán* vo význame „vyrúbaná plocha v lese, rúbanisko, rúbaň“ (HSSJ, 1, s. 109). O prípone *-ovič* p. Balkovics. Toto priezvisko sa dnes na Slovensku nenachádza.

Bartek, Bartisek (vyslov *Bartišek*), **Bartl, Bartolen, Berka** – tieto priezviská sa utvorili z domáckych podôb biblického novozákonného mena *Bartolomej*, ktoré má pôvod v aramejčine (z hebrejského *bar Talmai* s významom „Talmajov syn“). V slovenčine sa používalo aj v podobe *Bartolen*. Priezvisko *Bartl* vzniklo z nemeckej domáckej podoby tohto mena a z maďarskej podoby *Bertalan* (so začiatočným *Ber-*) sa utvorilo priezvisko *Berka*. Prípona *-ek* v priezviskách *Bartek, Bartisek* môže poukazovať na vzťah k otcovi, ale aj na západoslovenský alebo východoslovenský pôvod. Z rozličných domáckych podôb mena *Bartolomej* vznikli aj ďalšie priezviská, napr. *Barto, Bartko, Bárta, Bartek, Bartík, Barčík, Bartoš, Bartošovič, Berko, Brtiš, Varchal, Varchol, Varhola* a i. (VM, s. 59; Majtán, 2014, s. 18). Na Slovensku má priezvisko *Bartek* až 796 rodín, *Bártek* 2 rodiny; *Bartišek* 29 rodín (zapísané maďarskou grafikou sa nenachádza); *Bartl* 44 rodín; *Bartolen* 92 rodín a *Berka* 106 rodín.

Belicza (vyslov *Belica*) – utvorilo sa z prídavného mena *biely* alebo priamo zo slova *belica* s významom „ryba belička obyčajná (Alburnus alburnus); jalec hlavatý (Leuciscus cephalus)“ alebo sa ním označovala ovca s bielou srstou, prípadne mohlo ísť aj o sortu slivky s bielym (žltkastým) plodom (HSSJ, 1, s. 122; SSN, 1, s. 108). Ide o priezvisko prezývkového charakteru podľa vlastnosti, ktorým najskôr pomenovali niekoho, kto mal napr. bledú pleť, pokožku, príp. biele, resp. šedivé vlasy. Na Slovensku má priezvisko *Belica* 675 rodín, zapísané maďarskou grafikou *Belicza* 10 rodín.

Berinszki – azda sa utvorilo zo slovenského názvu *Berinčok* (Poľný Berinčok) maďarského mesta Mezőberény v Békešskej župe, ktoré po vyhnaní osmanských Turkov znovuosídľovali Slováci. Ak však išlo o pôvodného nositeľa českého pôvodu, mohlo sa utvoriť z nemeckého osadného názvu v Česku podobne ako napr. priezviská *Peringer*, *Beringer* z osadných názvov *Bärringen*/*Pernink* pri Hornej Blatnej a *Bering* (porov. Beneš, 1998, s. 216), ale v slovenskom prostredí príponou *-ský*, ktorá poukazuje na pôvod. Priezvisko *Berinský* majú na Slovensku 3 rodiny v okolí Košíc a zapísané maďarskou grafikou *Berinszki* 1 rodina v Štúrove (okr. Nové Zámky).

Berka – p. Bartek

Beták – utvorilo sa z domáckej podoby *Beta* ženského rodného (krstného) mena *Alžbeta*, ktoré vzniklo zo staršieho mena *Elizabeta* (novozákonné meno z hebrejského *Elišebah*, *Elišewah* s významom „Bohu zasvätená“). Z podoby *Beta* sa utvorili aj slovenské priezviská *Betko* a *Betuš*. Prípona *-ák* poukazuje na príbuzenský vzťah k matke alebo manželke (porov. VM, 1998, s. 44; Dudok, 1999, s. 39). Najmä na západnom a južnom Slovensku má priezvisko 357 rodín (v pravopisných podobách *Betak* 1, *Beťák* 27, *Běťák* 8, *Běták* 1).

Bodor – maďarské priezvisko. Podľa M. Hajdú (2010, s. 88) tak mohli pomenovať niekoho kučeravého alebo kto nosil voľnejšie šaty, šaty s volánmi (v pramaďarčine bolo slovo *bodor-fodor*), takže by bolo možné zaradiť priezvisko Bodor k priezviskám prezývkového charakteru podľa vlastnosti. Pôvod zo slov *bodor*, *bondor* s významom „kučeravý“ uviedol aj M. Kázmér (1993, s. 151). Pravdepodobne sa priezvisko utvorilo

priamo z rodného (krstného) mena *Bodor*. J. Ladó (1972. s. 141 – 142) uviedol, že ide o staré osobné meno, ktoré sa utvorilo zo slova *bodor* = maď. *göndör* „kučeravý“. M. Kázmér (1993, s. 151) pokladá prímeno *Bodorka* z dokladov z r. 1711 *Eva Bodorka*, *Georgii Bodorka* za priezvisko utvorené azda zo slova *bodorka* s významom „ďatelina“, keďže priezviská sa tvorili aj z názvov rastlín. Možno však uvažovať aj o možnosti, keďže ide o ženské priezvisko (*Eva Bodorka*). Ak tento doklad pochádza zo slovenských jazykových enkláv v Maďarsku alebo dokonca zo slovenského územia, mohlo by ísť o prechýlené ženské priezvisko z osobného mena otca alebo manžela *Bodor* jednou z najčastejších slovenských neúradných prechýľovacích prípon *-ka* (úradná slovenská prechýľovacia prípona je *-ová*). Priezvisko *Bodor* má na Slovensku 389 rodín.

Bognár-Krizsák (vyslov *Bagnár-Križák*) – priezvisko Bognár vzniklo podľa názvu zamestnania z maďarského slova *bognár* s významom „debnár, kolár“ (Majtán, 2014, s. 30, 70, 73). D. Dudok (1999, s. 104) uviedol aj motiváciu významom „druh klinca s malou hlavičkou“, ktorá je však menej pravdepodobná. Priezvisko *Bognár* má na Slovensku 464 rodín prevažne v okolí Dunajskej Stredy a Nových Zámkov. K časti priezviska Krizsák p. Krizsák.

Bohner – nemecké priezviská Bohner, Böhner sa tvorili podľa zamestnania z nem. slova *Bohnenbauer* s významom „roľník, ktorý pestuje fazule“, pričom v dolnonemeckej oblasti sa môže priezvisko *Böhner* spájať aj so strednodolnonemeckým slovom *bönen* s významom „obložiť doskami“, príp. so slovom *bohnern*, a preto tak azda mohli pomenovať tesára (Kohlheim, R. – Kohlheim V., 2000, s. 141). Na Slovensku ho majú iba v podobe *Böhner* 2 rodiny v Levoči (okr. Spišská Nová Ves).

Boldis (vyslov *Boldiš*) – utvorilo sa z novozákonného rodného (krstného) mena *Baltazár* (p. Balkovics). Priezviská *Boldiš* a *Boldižár* vznikli z maďarskej podoby *Boldizsár* (Majtán, 2014, s. 18, 54). Priezvisko *Boldiš* má na Slovensku 273 rodín, *Boldis* 6 rodín.

Boleradszki (vyslov *Boleracki*) – prípona *-ský* poukazuje na priezvisko podľa pôvodu. Mohlo sa utvoriť z názvu obce *Boleradice* na južnej Morave. Ak by išlo o chybný zápis priezviska *Bolerázsky*, mohlo sa utvoriť

z názvu slovenskej obce *Boleráz* (okr. Trnava). Na Slovensku sa priezvisko Boleradský nevyskytuje, ale priezvisko *Bolerázsky* má 16 rodín a 1 rodina v Piešťanoch (okr. Trnava) v podobe *Bolerásky*. Pravdepodobne však nositelia tohto priezviska pochádzajú skôr z moravských Boleradíc.

Botka – ide o priezvisko prezývkového charakteru, ktoré sa utvorilo buď zo slova *bota* s významom „topánka, čižma“, resp. zo zdrobnenej podoby *botka*, alebo zo slova *bodka* s významami „bod, kruh nepatrných rozmerov; znamienko“, „bodnutie“ (HSSJ, 1, s. 140 – 141; SSN, 1, s. 137), ale zapísalo sa so spodobovaním $d > t$ (porov. aj Dudok, 1999, s. 23, 104). Ak bolo motivované významom „topánka, čižma“, mohlo ísť aj o priezvisko podľa zamestnania, ktoré pôvodne označovalo obuvníka alebo predajcu topánok. Na Slovensku má priezvisko *Botka* 479 rodín.

Brandhuber – zložené nemecké priezvisko. J. Beneš (1998, s. 92, 232) priezvisko *Brand* zaradil k priezviskám, ktoré vznikli z pomenovania pasienkov a iných lesných porastov (*prant* s významom „vypálené miesto“). Nemecké slovo *Brand* má dnes význam „oheň, požiar“, ale aj „vypaľovanie“ (NSS, s. 131). Priezvisko *Brand* sa však mohlo utvoriť aj z druhej časti nemeckého osobného mena *Hildebrand*, resp. z jeho domáckej podoby *Brand*, alebo ako priezvisko podľa pôvodu z osadných názvov *Brand*, *Brandt*, *Brant*, *Brandl*, *Brandlberg* alebo iných dedín a miest na územiach obývaných Nemcami (Beneš, 1998, s. 160, 170, 209). K druhej časti priezviska p. Huber. Na Slovensku sa toto zložené priezvisko nevyskytuje, ale priezvisko *Brand* má 143 rodín.

Bratkovics (vyslov *Bratkovič*) – priezvisko podľa príbuzenského vzťahu, ktoré sa utvorilo zo slova *brat*, resp. *bratko*. Vznikli z neho aj priezviská *Brat*, *Bratik*, *Bratek*, *Braček*, *Bračok*, *Bratko*, *Brachna*, *Brachniák*, *Brachnovič* a i. (Majtán, 2014, s. 34). O prípone *-ovič* p. Balkovics. Priezvisko *Bratkovič* má na Slovensku 8 rodín.

Bukovics (vyslov *Bukovič*) – pravdepodobne sa utvorilo z osobného mena *Buk*, príp. *Buka*, *Buko* z apelatíva *buk*. J. Svoboda (1964, s. 131) uviedol, že skrátené mená od starých slovanských mien zakončených na *-k* sú doložené v chorváčtine a srbčine, ale vyskytujú sa aj v češtine (*Buk* môže byť azda skrátená podoba mena *Bukeš*). O prípone *-ovič*

p. Balkovics. Toto priezvisko sa mohlo utvoriť z osobného mena, ale mohlo vzniknúť aj ako prezývka súvisiaca so slovom *buk*. Toto priezvisko môže mať slovenský, ale aj južnoslovanský pôvod. Priezvisko *Bukovič* má na Slovensku 120 rodín, zapísané maďarskou grafikou *Bukovics* 19 rodín.

Csányi (vyslov *Čáni*) – utvorilo sa z názvu maďarskej obce *Csány* v Peštianskej stolici (porov. Dudok, 1999, s. 65). Na priezvisko podľa pôvodu poukazuje aj maďarská adjektívna prípona *-i*. Obcí s názvom *Csán*, *Csány* je, resp. bolo viac aj v iných častiach bývalého Uhorska, takže ak by išlo o rodinu s maďarským pôvodom, pravdepodobne ich predkovia prišli z jednej z nich. M. Hajdú (2010, s. 114) predpokladá, že hoci je toto priezvisko nejasné, mohlo by súvisieť aj s českým menom *Čanibor*. Pôvod názvov osád spája aj so starotureckým slovom *čayan* s významom „biely“, ktoré fungovalo aj ako osobné meno. Prevažne na južnom Slovensku má priezvisko *Csányi* 195 rodín, *Csanyi* 4 rodiny, na ostatnom území Slovenska sa vyskytuje prevažne v slovenských adaptovaných podobách *Čáni* (168 rodín), *Čani* (22 rodín), príp. v slovensko-maďarskej grafickej podobe *Čányi* (1 rodina v Handlovej).

Csáp (vyslov *Čáp*) – priezvisko prezývkového charakteru z českého slova *čáp* s významom „bocian“, ktoré sa vyskytovalo aj v staršej slovenskej lexike (HSSJ, 1, s. 200). Menej pravdepodobné by bolo, keby vzniklo z nárečovej podoby *čáp* slovenského slova *čap*, ktoré mohlo mať rôzne významy, napr. „výčnelok jednej časti drevenej konštrukcie zapadajúci do výrezu inej časti“, „pri spájaní dvoch častí otáčavého mechanizmu výstupok jednej časti vnikajúci do druhej“, „utesňujúci klin“, „otvor na dne suda“, „výhonok viniča“ a i. (SSN, 1, s. 232; HSSJ, 1, s. 220). Podľa internetového portálu *Kde jsme* (<https://www.kdejsme.cz>) malo v r. 2016 v Českej republike priezvisko *Čáp* 1798 výskytov. Priezvisko *Čáp* sa nachádza aj na Slovensku, má ho 93 rodín, zapísané maďarskou grafikou *Csáp* len 1 rodina v Kolárove (okr. Komárno).

Csapucha (vyslov *Čapucha*) – V. Blanár (1950, s. 46, 63) zaradil priezvisko *Čapucha* do skupiny priezvisk, v ktorej sa z hľadiska slovotvornej stránky nachádzajú priezviská v tvare všeobecných podstatných mien utvorené z citosloviec, a z hľadiska motivácie ho zaradil k priezviskám podľa telesnej stránky človeka. K. Kálal (1923, s. 68) uviedol slová

čapuška, čapušnatý s významom „s veľkými nohami, nahatý“. Toto priezvisko môže súvisieť aj s prídavným menom *čapatý* „nemotorne chodiaci, napádajúci na nohu, čaptavý; (o nose) plošký, široký“ (HSSJ, I, s. 200). Príponou *-ucha* sa tvorili priezviská prezývkového charakteru na celom území Slovenska, napr. *Plavucha, Raducha, Smolucha* (Majtán, 2014, s. 44). Priezvisko *Čapucha* má prevažne na južnom Slovensku 69 rodín, zapísané maďarskou grafikou *Csapucha* 4 rodiny.

Csenki (vyslov *Čenki*) – M. Hajdú (2010, s. 118) predpokladal, že sa vytvorilo ako priezvisko podľa pôvodu z miestneho názvu alebo súvisí s maďarskými osobnými menami *Chenk, Chenke, Senke*, ktoré sa používali ešte v časoch Arpádovcov. M. Hajdú predpokladal, že hoci pôvod týchto osobných mien nie je jasný, mohli vzniknúť z maď. slovesa *csenk* „zvonit“, resp. zo slova *csenki* s významom „niečo, čo zvoní, alebo niekto, kto zvoní, zvoniaci“. M. Kázmér (1993, s. 231) predpokladal, že priezviská *Csenki, Csenkei* vznikli z názvu *Csenke* a maďarskej adjektívnej prípony *-i*, takže ide o priezviská podľa pôvodu. Priezvisko *Csenki* sa mohlo vytvoriť aj z maďarského názvu *Csenke* slovenskej obce Čenkovec (okr. Dunajská Streda) alebo z prvej časti maďarských názvov *Csenkeszfa* obce s rovnomeným slovenským názvom Čenkovec, ktorá je dnes súčasťou obce Povoda (tiež v okrese Dunajská Streda) a maďarskej adjektívnej prípony *-i*. Osád, majerov alebo usadlostí s názvom *Csenke*, resp. s týmto základom však bolo v Uhorsku viacero (p. Lipszky, 1808, s. 107). Málo pravdepodobná by bola súvislosť s českou podobou *Čenka* rodného (krstného) mena *Vincent* alebo so zdrobnenou podobou *čenka* gemerského nárečového slova *čena* „žriebä“, ako pri priezvisku *Čenka* uviedol D. Dudok (1999, s. 39, 70). Na Slovensku majú toto priezvisko 2 rodiny v Želiezovciach (okr. Levice), z toho jedna rodina v maďarskej podobe *Csenki*, druhá v graficky adaptovanej podobe do slovenčiny *Čenki*.

Cserni (vyslov *Černi*) – vzniklo ako priezvisko prezývkového charakteru z prídavného mena *čierny*, resp. z jeho nárečovej západoslovenskej podoby *černý*. Mohli tak pomenovať napríklad niekoho, kto mal tmavé, čierne vlasy alebo tmavšiu pleť. Prevažne na západnom Slovensku má priezvisko *Černý* 1176 rodín, v podobe *Čierny* 753 rodín najmä na strednom Slovensku, zapísané maďarskou grafikou *Cserni* len 3 rodiny na južnom Slovensku.

Csille (vyslov *Čile*) – vzniklo z maďarských slov *csille*, *csillye* s významom „ľahký voz“, preto mohlo ísť aj priezvisko podľa zamestnania, lebo tak mohli pomenovať niekoho, kto chodil s vozom, povozníka, furmana (Kázmér, 1993, s. 247). Na Slovensku sa nenachádza.

Csőke – podľa M. Kázméra (1993, s. 264) sa utvorilo zo starého maďarského osobného mena nejasného pôvodu *Cseke* (bližšie Hajdú, 2010, s. 127, p. priezvisko *Csőke*). Na Slovensku sa nenachádza.

Czuczor (vyslov *Cucor*) – podľa M. Kázméra (1993, s. 207) priezviská *Cucor*, *Czuczor* vznikli azda zo slova *cucor*, čo bolo pri hre utvorené kľbko alebo zvitok z vyčesaných konope (azda zo zrebných vláken), ktoré sa zapáľilo a vznášalo sa vo vzduchu. Na Slovensku má priezvisko *Cucor* 46 rodín, *Cúcor* 1 rodina v Nitre, *Czuczor* 269 rodín prevažne na južnom Slovensku.

Demeter – vzniklo z rodného (krstného) mena *Demeter* z gréckeho mena *Démétrios* s významom „patriaci bohyni úrody *Deméter*“. Utvorili sa z neho aj priezviská *Demo*, *Demko*, *Demek*, *Demovič*, *Demitra* a i. (VM, s. 80 – 81). Na Slovensku má priezvisko Demeter 1734 rodín.

Dévai – pravdepodobne sa utvorilo z prvej časti názvu maďarskej obce *Dévaványa* v Békešskej župe, príp. z názvu obce *Deva* v Rumunsku. Na priezvisko podľa pôvodu poukazuje aj maďarská adjektívna prípona *-i*. Vznik tohto priezviska z osadného názvu predpokladal aj M. Kázmér (1993, s. 297). Obce s názvom Déva sa nachádzali napr. aj Hevešskej župe (porov. Lipszky, 1808, s. 133). M. Hajdú (2010, s. 138) uviedol, že sa mohlo tvoriť aj od osobného mena *Déva*, ktoré sa používalo v období Arpádovcov, resp. z neho vznikol názov obce a následne pridaním prípony *-i* priezvisko. Prevažne na južnom Slovensku má priezvisko *Dévai* 17 rodín.

Diószegi (vyslov *Diósegi*) – utvorilo sa z maďarského názvu *Diószeg* (v minulosti zapisované aj *Dioszegh*, *Dioszeg*) slovenského mesta Sládkovičovo (okr. Galanta). V rokoch 1863 – 1943 bola obec rozčlenená na obce *Malý Diosek* a *Veľký Diosek*, ktoré dnes tvoria miestne časti Sládkovičova (Majtán, 1998, s. 265). Na priezvisko podľa pôvodu poukazuje aj maďarská adjektívna prípona *-i*. Rovnaký názov má aj obec

v Bihorskej župe a podľa M. Hajdú (2010, s. 140) sa utvoril zo starotureckého slova *dió* s významom „orech“ a zo starougorského slova *zug* s významom „kútik“. Na Slovensku má priezvisko *Diószegi* 23 rodín, *Dioszegi* 31 rodín (prevažne na južnom a východnom Slovensku), *Diošzegi* 1 rodina v Handlovej, *Diosegi* 4 rodiny v Žiline a v Bytči.

Drahanovszki (vyslov *Drahanovski*) – mohlo sa utvoriť z názvu českej obce *Drahanovice* v okrese Olomouc. Na priezvisko podľa pôvodu poukazuje aj prípona *-ský*. Mohlo vzniknúť aj z OM *Drahan*, ktoré sa utvorilo buď z rodného (krstného) mena s časťou *Drah-* (napr. *Drahošlav*, *Drahomír*), alebo môže súvisieť priamo s prídavným menom *drahý* (Moldanová, 2015, s. 43). Prípona *-ovský* by potom označovala buď príslušnosť k rodine *Drahana* alebo by mohla mať iba rozlišovaciu funkciu. Na Slovensku sa toto priezvisko nevyskytuje.

Dubecz (vyslov *Dubec*) – utvorilo sa ako priezvisko prezývkového charakteru z názvu lesného listnatého stromu *dub* (*Quercus*) alebo mohlo vzniknúť priamo z deminutívnej podoby *dubec* „malý dub“. Na Slovensku má priezvisko *Dubec* 421 rodín, zapísané maďarskou grafikou sa nenachádza.

Dubiczki (vyslov *Dubicki*) – pravdepodobne sa utvorilo z jedného z českých názvov obcí *Dubice* (v okresoch Česká Lípa, Řehlovice, Liberec; porov. Kotík, 1879, s. 136). Taký názov na Slovensku nie je, ale vyskytuje sa v iných slovanských krajinách, napr. *Kozarska Dubica* (Bosna a Hercegovina), *Hrvatska Dubica* (Chorvátsko), *Dubica Dolna*, *Dubica Górna* (Poľsko) (porov. aj Lipszky, 1808, s. 156). Na priezvisko podľa pôvodu môže poukazovať aj prípona *-(s)ký*. Nemožno však vylúčiť, že sa utvorilo ako priezvisko prezývkového charakteru zo slova *dubica*, ktoré malo v garbiarskej terminológii význam „voda, v ktorej sa močila dubová kôra“ (SSJ, 1, s. 339). Mohlo by ísť aj o chybný zápis napríklad priezviska *Dubnický*, napr. v dôsledku ťažšej výslovnosti spoluhlások *db* pre maďarského pisára, čo by mohol potvrdiť alebo vyvrátiť len genealogický výskum a získanie starších zápisov priezviska. Ak by išlo o priezvisko *Dubnický*, predkovia nositelia tohto priezviska mohli prísť zo slovenského mesta Dubnica nad Váhom (staršia maďarská podoba je *Dubnicz*). Na Slovensku má priezvisko *Dubický* 25 rodín (*Dubiczki* 1).

Dubovitz (vyslov *Dubovic*) – utvorilo sa ako priezvisko prezývkového charakteru z názvu lesného listnatého stromu *dub* (latinsky *Quercus*). O prípone *-ovic* p. Balkovics. Na Slovensku má priezvisko *Dubovic* 1 rodina, *Dubovič* 6 rodín.

Dudás (vyslov *Dudáš*) – vzniklo ako priezvisko podľa zamestnania, záľuby zo slova *dudáš* „kto hrá na gajdách (dudách), gajdoš“ (SSN, 1, s. 403; Kálal, 1923, s. 120, porov. aj Majtán, 2014, s. 33, 77; Dudok, 1999, s. 93). Na Slovensku má priezvisko *Dudáš* 1557 rodín, *Dudaš* 57 rodín, prevažne na južnom Slovensku zapísané maďarskou grafikou *Dudás* 195 rodín.

Durai – pravdepodobne ide o slovenské priezvisko *Duraj*, ktoré sa zapísalo s v maďarskom prostredí s *-i* na konci. Mohlo by súvisieť so slovesami *durit'* s významom „hnať, súriť, nútiť“, *durit' sa* s významom „hnevať sa, plašiť sa“, ale aj s nadávkou *durak* „hlupák“ (Majtán, 2011, s. 98). Na Slovensku má priezvisko *Durai* 13 rodín prevažne v Bratislave a *Duraj* 296 rodín. Priezviská *Ďurai*, *Ďuraj* sa utvorili z domáckej stredoslovenskej podoby *Ďuro*, *Ďuraj* rodného (krstného) mena *Juraj* (tamže). Nemožno vylúčiť, že ide aj o chybný zápis (bez mäkkeňa na *d'*) priezviska *Ďurai*, *Ďuraj*.

Erdei – podľa M. Hajdúa (2010, s. 151) vzniklo z niektorého z miestnych názvov, ktoré sa utvorili sa zo starého maďarského slova *erdő* s významom „les, lesný“ (na území bývalého Uhorska ich je niekoľko; porov. Lipszky, 1808, s. 167) alebo tak pomenovali niekoho, kto býval pri lese. Na priezvisko podľa pôvodu poukazuje aj maďarská adjektívna prípona *-i*. Na Slovensku majú v maďarskom názve slovo *erdő* napríklad obce (niektoré dnes už časti iných obcí) Lesíček (*Erdőcske*), Oravská Lesná (*Erdődka*), Lesné Kračany (*Erdőhát-Karcsa*). Aj súčasťou ďalších maďarských názvov slovenských obcí bolo slovo *erdő*, ale mnohé mali takýto maďarský názov až v 20. storočí, príp. koncom 19. storočia, keď boli priezviská už kodifikované (cisárom Jozefom II.) a teda povinne dedičné, a preto sa už nové priezviská netvorili, príp. len ojedinele, takže z týchto názvov sa už priezviská nemohli utvoriť. Mohlo by ísť aj o chybný zápis priezviska *Erdélyi*, ktoré M. Kázmér (1993, s. 331) vykladá ako priezvisko podľa pôvodu z názvu Erdély, čo bol maďarský názov jednej časti Rumunska (Sedmohradsko, Transylvánia) (bližšie

L. Papp, 1956, s. 253). Dalo by sa uvažovať aj o súvislosti s nemeckým slovom *Erde* s významom „zem, pôda“, „pozemok, pôda“ (NSS, s. 207), hoci táto motivácia je menej pravdepodobná. Priezvisko *Erdei* má prevažne na južnom Slovensku 44 rodín.

Ezékiel – vzniklo z maďarskej podoby *Ezékiel* starozákonného mena *Ezechiel* z hebrejského *Jechezqél* a významom „Boh posilní“ (Knappová, 2017, s. 185). Priezviská *Ezechiel*, *Ezékiel* sa na Slovensku nenachádzajú.

Farda – D. Moldanová (2015, s. 49) uviedla pôvod priezviska *Farda*, ktoré sa vyskytuje aj v Česku, buď z maďarského apelatíva *farkas* s významom „vlk“ alebo zo staročeského apelatíva *fard* s významom „mačkovitá šelma, panter“. Na Slovensku má priezvisko *Farda* 22 rodín (prevažne v Handlovej, v okolí Komárna a v Bratislave).

Farkas (vyslov *Farkaš*) – vzniklo z maďarského slova *farkas* s významom „vlk“ ako prezývka metaforického charakteru podľa vlastnosti. Mohli ním pomenovať napríklad niekoho smelého, odvážneho, príp. niekoho s divokou povahou či fyzicky zdatného človeka. Môže ísť aj o priezvisko podľa zamestnania, záľuby (lovec vlkov). Nedá sa vylúčiť, že priezvisko *Farkaš* vzniklo z mena *Farkas*, ktoré sa mohlo utvoriť ako maďarský ekvivalent nemeckého rodného (krstného) mena *Wolfgang* (Majtán, 2014, s. 78). Toto priezvisko je frekventované hlavne na južnom Slovensku, v slovenskej adaptovanej podobe *Farkaš* ho má až 3 541 rodín, v maďarskej pravopisnej podobe *Farkas* 1 655 rodín. Priezvisko *Farkaš* sa často používalo aj pri pomadžarčovaní pre Maďarov ťažšie vysloviteľných nemeckých, slovenských a iných priezvisk, najčastejšie tých, ktoré sa buď začínali na písmeno *f*, alebo mali rovnaký či podobný význam, napr. ako *Farkas* sa zapísali priezviská, resp. prímená *Wolf*, *Volf*, *Fuchs*, *Lup*, *Lupetz*, *Vlk*, *Friedmann*, *Braun* (Hajdú, 2010, s. 156). (*Farkas* – BČ, SK, V)

Farkasdi (vyslov *Farkašdi*) – utvorilo sa z maďarského názvu *Farkasd* slovenskej obce *Vlčany* (okr. Šaľa). Na Slovensku majú priezvisko *Farkasdi* len 2 rodiny v Málaši v okrese Levice.

Fenyő – priezvisko *Fenyő* podľa M. Kázméra (1993, s. 360) vzniklo z maďarského slova *fenyő* s významom „ihličnatý strom“. Mohlo by ísť

o priezvisko prezývkového charakteru podľa vlastnosti alebo tak pomenovali napr. niekoho, kto býval pri ihličnatých stromoch či ihličnatom lese. Na Slovensku sa nenachádza.

Fekete – vzniklo z maďarského prídavného mena *fekete* s významom „čierny“. Ide o priezvisko prezývkového charakteru podľa vlastnosti. Mohli tak pomenovať niekoho, kto mal tmavšiu pleť, čierne oči alebo vlasy, nosil tmavé šaty a pod. Na Slovensku je frekventované, prevažne na južnom Slovensku ho má 1 882 rodín (v tvare *Feketé* 5 rodín), preto súběžne mohlo vniknúť aj na slovenskom území v slovensko-maďarskom jazykovom prostredí.

(BČ, SK, V)

Ferenci – utvorilo sa z maďarskej podoby *Ferenc* rodného (krstného) mena *František*. Ide o svätecké meno z talianskej podoby *Francesco* vo význame „malý Francúz, Francúzik“. Z tohto mena vznikli aj priezviská *Ferko*, *Ferček*, *Ferčák*, *Ferech*, *Feranec*, *Ferančík*, *Ferencko* a i. (VM, s. 107). Koncové *-i* sa mohlo pridať analogicky podľa latinského tvaru genitívu (syn Ferenca = *Ferenci*). V podobách *Ferenczi*, *Ferenci* ho má na Slovensku dovedna 286 rodín (porov. Majtán, 2014, s. 56 – 57).

(*Ferenczi* – V)

Filipinyi (vyslov *Filipiňi*) – utvorilo sa z rodného (krstného) mena *Filip* (z gréckeho spojenia *philos* + *hippos* vo význame „milovník koní“), z ktorého vznikli aj priezviská *Filko*, *Filčík*, *Filan*, *Filipovič*, *Fico* a i. (VM, s. 104). Koncové *-i* je koncovka latinského genitívu otcovho mena. Podoba *Filipinyi* predpokladá pôvodné latinské *Philippini* ako tvar genitívu od *Philippinus*, čo je odvodenina od mena *Philippus*. Vo výslovnosti medzi slovenskými osadníkmi mohlo koncové *-i* zmäknúť predchádzajúcu hlásku *n*, ktorá sa potom zapísala maďarskou grafikou. Na Slovensku sa dnes v podobách *Filipini*, *Filipinyi* nevyskytuje, iba 8 rodín má priezvisko *Filipi*.

(BČ)

Findt – nemecké priezvisko. Priezviská *Feind*, *Feindt*, *Find*, *Findt* vznikli z nemeckého slova *feind* s významom „nepriateľ“, ktoré sa utvorilo zo stredohornonemckého slova *vient* s rovnakým významom, v strednej dolnej nemčine *fient* s významom „nepriateľ, protivník“, ako

prídavné meno s významom „nepriateľský“ (Kohlheim, R. – Kohlheim V., 2000, s. 235, 241). Priezvisko prezývkového charakteru. Na Slovensku sa nenachádza.

Flekács (vyslov *Flekáč*) – utvorilo sa z čes. apelatíva *flek* s významami „kus látky“, „záplata“, „nepravidelná malá plocha“ alebo zo slovesa *flekat* s významom „bit“, vo východomoravských nárečiach má aj význam „rozprávať“; slovo *flekana* má na Morave význam „klebetnica“ (Moldanová, 2015, s. 51). Podľa informátorky Flekáčovci prišli do Čivu pravdepodobne z Česka (azda z Moravy), údajne to boli prví remeselníci, ale jeden z nich si zmenil, pomaďarčil priezvisko na podobu *Fenyő*. Priezvisko *Flekáč* má na Slovensku 27 rodín, zapísane maďarskou grafikou *Flekács* ho má 5 rodín.

Földesi – maďarské priezvisko. M. Hajdú (2010, s. 165) pokladá slovný základ *föld* za nejasného pôvodu s významom „vlastníci majetok“. Podľa M. Kázméra (1993, s. 357) by mohlo ísť o priezvisko podľa pôvodu z miestneho názvu *Földes*, na čo by poukazovala aj maďarská adjektívna prípona *-i*. J. Lipszky (1808, s. 187) uviedol dedinu s názvom *Földes* v Sabošskej župe (*Comitatus Szabolcsensis*) a majer, usadlosť v Tolnianskej župe (*Comitatus Tolnensis*). Na Slovensku je toto priezvisko zriedkavé, na južnom Slovensku má ho iba 13 rodín, v adaptovanej podobe do slovenčiny *Feldeši* 1 rodina.

(V)

Frank – vzniklo pravdepodobne z nemeckej podoby *Frank* rodného (krstného) mena *František* (p. Ferenci) alebo z etnonyma *Frank* „Francúz“. Menej pravdepodobná by bola motivácia apelatívom *frank* vo význame „druh klobúka“ (HSSJ, 1, s. 367). Potom by išlo o priezvisko prezývkového charakteru. Na Slovensku má toto priezvisko 240 rodín.

(BČ)

Fuzik – utvorilo sa ako prezývka zo slova *fúz*, príp. z deminutívnej podoby *fúzik*. Prípona *-ík/-ik* môže poukazovať aj na príbuzenský vzťah k otcovi. Na Slovensku má priezvisko *Fúzik* 16 rodín, *Fuzik* 6 a *Fúzik* 1 rodina.

Fürstenzeller – nemecké priezvisko, ktoré vzniklo ako priezvisko podľa pôvodu z obyvateľského mena *Fürstenzeller*, obyvateľ nemeckej obce *Fürstenzell* (pri meste Passau). Na Slovensku majú priezvisko *Fürstenzeller* 3 rodiny, *Fürstenzeller* 3 a v podobe *Fürstenzeler* 1 rodina.

Galda – mohlo sa utvoriť z rodného (krstného) mena *Gál* z latinského mena *Gallus* vo význame „obyvateľ Galie“ (*galus* = kohút). Z tohto mena vznikli aj priezviská *Galko*, *Gálik*, *Gális*, *Gálus*, *Galaba*, *Galan-da*, *Galát*, *Galovič* (VM, s. 109). Vyskytuje sa aj v Česku, D. Moldanová (2015, s. 54) vysvetlila pôvod tohto priezviska buď z maďarskej podoby latinského mena *Gallus* (česky *Havel*) alebo zo slova *gala*, ktorým sa na Rožnovsku pomenúva rastlina česky *d'áblík bahenní*, slovensky diablik močiarny. Nemožno vylúčiť, že nositelia tohto priezviska môžu mať aj český pôvod. Na Slovensku má priezvisko *Galda* iba 12 rodín.

Galgóczy (vyslov *Galgóci*) – utvorilo sa z maďarského názvu *Galgócz* slovenského mesta Hlohovec. Na priezvisko podľa pôvodu poukazuje aj maďarská adjektívna prípona *-i*. Na Slovensku má priezvisko *Galgóczy* 24 rodín, *Galgóci* 91 rodín, *Galgoci* 37 rodín, priezvisko *Hlohovský* má 21 rodín.

Gáncs (vyslov *Gánč*) – podľa M. Kázméra (1993, s. 393) azda vzniklo z maďarského slova *gáncs* s významom „nádor, vred“. Mohlo by však súvisieť aj s východoslovenským nárečovým slovom *ganč*, *gánč* s významom „chyba, nedostatok“ alebo „podrazenie nôh“, resp. so slovesom *gančovať* s významom „haniť, znevažovať“ alebo „podrážať nohy“, príp. *gančovať sa* = „hádať sa, škriepiť sa“ (SSN, 1, s. 478). Slovo *ganč* sa do slovenčiny prevzalo z maďarčiny, ale používalo sa už v staršej slovenčine (HSSJ, 1, s. 375). V oboch prípadoch by však išlo o priezvisko prezývkového charakteru. Na Slovensku sa nachádza len priezvisko *Ganc* (2 rodiny vo Zvolene), čo môže byť chybný zápis (bez mäkčeňa na č) priezviska *Gánč*, *Ganč*, ale môže ísť napríklad aj o nemecké priezvisko *Ganz* z prídavného mena *ganz* s významami „celý, úplný, všetok“ alebo „značný, veľký“, alebo zo starohornonemeckého slova *ganze* s významom „*Gänserich* = gunár“ (bližšie Kohlheim, R. – Kohlheim V., 2000, s. 262; NSS, s. 259).

Giricz (vyslov *Giric*) – priezvisko *Giric*, resp. *Hiric* (*Тіріу*) sa vyskytuje napríklad aj na Zakarpatskej Ukrajine. Podľa P. Čučku (2005, s. 144) ide o maďarizovanú podobu mena *Hryc* (*Гриць*), čo je podoba rodného (krstného) mena *Григорію*, slovensky *Gregor* (p. Gregor). Na Slovensku sa vyskytuje len priezvisko *Girič* (19 rodín v okolí Sniny). Priezviská *Girić*, *Giričić*, *Giriček* sú napr. aj v Chorvátsku (Leksik prezimena..., s. 188).

Golány (vyslov *Goláň*) – D. Moldanová (2015, s. 56) uviedla pôvod českého priezviska *Golláň* z rakúskeho a švajčiarskeho slova *Göll*, *Gol*, *Goll* s významom „blázon, hlupák“, alebo z rodného (krstného) mena *Gál* (p. Galda). Priezvisko *Goláň* má na Slovensku 35 rodín, zapísané maďarskou grafikou *Golány* 12 rodín.

Gondi – mohlo sa tvoriť podobne ako priezvisko *Gonda*, ktoré sa podľa M. Hajdúa (2010, s. 185) vzniklo z nemeckého mena *Konrád*, ktoré sa používalo v časoch Arpádovcov, pričom nastala spoluhlásková zmena začiatočného *K > G*. M. Kázmér (1993, s. 416) vznik priezviska *Gond* tiež vykladá zo skrátenej, domáckej podoby mena *Konrád*. Rodné (krstné) meno *Kornád* a vytvorilo zo staronemeckého *kuoni* + *rat* s významom „smelý, odvážny radca“ (VM, s. 149). Koncové *-i* potom mohol byť variant maďarskej morfémy *-e* (porov. Vörös, 2010, s. 12) alebo ide o koncovku latinského genitívu (latinčina plnila v mnohonárodnostnom Uhorsku funkciu úradného jazyka), obidve však majú rovnakú funkciu – poukazujú na príbuzenský vzťah k otcovi. Priezvisko *Gondi* sa na Slovensku nevyskytuje.

Gongola, Gongola-Sztancsik (vyslov *Gongola-Stančík*) – priezvisko *Gongola* azda vzniklo z expresívneho slova *gongol* s významom „človek drobnej, nízkej postavy“ (SSN, 1, s. 503) alebo zo slova *gongol'* s významom „pažerák, gágor“, v prenesenom význame „krk“ (Kálal, 1923, s. 144). Poľské priezviská *Gongol*, *Gongola*, *Gongól* sa podľa K. Rymuta (1999, s. 229) vytvorili od poľských slov *gegać*, *gega* s významom „hus“. Na Slovensku je len priezvisko *Gongol* (1 rodina v Bratislave-Devínskej Novej Vsi). Priezvisko *Stančík* sa vytvorilo z domáckej podoby slovanského rodného (krstného) mena *Stanislav* s pôvodným významom „upevni slávu“ „staň sa slávnym (bojovníkom)“ a vznikli z neho aj priezviská *Staňo*, *Stanko*, *Stanek*, *Stančík*, *Stankovič*, *Stach*, *Stacho*,

Staško, Staša, Stašek, Stašik a i. (VM, s. 229). Prípona *-ik/-ik* poukazuje na vzťah k otcovi. Na Slovensku má priezvisko *Stančík* 507 rodín, *Stančík* 15; zapísané maďarskou grafikou *Sztancsik* sa nenachádza.

Goralkó – mohlo vzniknúť z poľského alebo slovenského nárečového (goralského) slova *goral* „horal“, príp. *goralka* s významom „pálenka“ (Kálal, 1923, s. 149; HSSJ, 1, s. 381). Mohlo by súvisieť aj s apelatívom *gorálka* s významom „ozdobná guľôčka na náhrdelník, sklenená guľôčka prišitá na ženskom ľudovom odev“ (SSN, 1, s. 503). Na Slovensku majú priezvisko *Goralko* 2 rodina, *Goralka* 31 rodín (*Gorálka* 1).

Gramblička – pravdepodobne súvisí s nárečovými z nemčiny prevzatými slovami *grambl’a* s významom „skoba“, „ruka, paprča“, „nemotorná žena“, *gramble* „stuhnuté prsty“, *grambl’avec* „nešikovný, ťažkopádny človek“, *grambl’avý* „neobratný, nemotorný, ťažkopádny; necitlivý“, „skrehnutý, preziabnutý (o rukách)“ (Kálal, 1923, s. 150; SSN, 1, s. 506). Na Slovensku má priezvisko *Gramblička* 221 rodín (*Gramblička* 1).

Gregor – vzniklo z rodného (krstného) mena *Gragor* z gréckeho mena *Grógorios*, ktoré malo pôvodný lexikálny význam „bdejúci, ostražitý, obozretný“. V slovenskom prostredí z domáckych podôb tohto mena vznikli aj priezviská *Gregor, Gregora, Gregorec, Graga, Grexa, Grešo, Rehor, Rehúš, Rehorčík, Reháček* a i. (VM, s. 116). Priezvisko *Gregor* má na Slovensku až 1578 rodín.

Greisz (vyslov *Greis*) – nemecké priezvisko. Vzniklo z nemeckého slova *Greis* s významom „starec“, príp. ako prídavné meno s významom „šedivý“ (porov. Beneš, 1998, s. 286). Mohlo by ísť o priezvisko prezývkevého charakteru podľa vlastností. Na Slovensku sa nenachádza.

Gula – priezvisko prezývkevého charakteru, ktoré sa vytvorilo zo slova *gul’a* so základným významom „teleso ohraničené plochou, ktorej body sú od stredu rovnako vzdialené“, „tvar takého telesa, predmet takého tvaru“, resp. z nárečovej podoby *gula* (slovo praslovanského pôvodu, psl. *gula*; Králik, 2015, s. 186). M. Kázmér (1993, s. 426) vykladá priezviská *Gula, Gulya* z maďarského slova *gulya* s významom „rožný dobytok“. V prípade, že ide o pôvodom slovenskú rodinu, pravdepodobnejší

je výklad zo slovenského slova *guľa*, ale nemožno vylúčiť aj výklad z maďarského slova *gulya*. Na Slovensku má priezvisko *Guľa* 168 rodín, *Gula* 415 rodín.

Gulyás (vyslov *Gujáš*) – D. Dudok (1991, s. 94) uviedol pôvod priezviska *Gulyás* v maďarskom slove *gulyás* vo význame „pastier rožného dobytká“. Maďarské slovo *gulya* znamená „rožný dobytok, stádo kráv, volov, ktoré sa od jari do jesene zdržiavali na pasienkoch“. V podobnom význame sa používalo aj slovo *csorda* (vyslov *čorda*), ale išlo o čriedu, stádo dobytká, ktoré sa denne vyhánalo na pašu. Podobný význam má preto aj priezvisko podľa zamestnania *Csordás* (vyslov *Čordáš*). Priezvisko *Gulyás* môže mať aj inú motiváciu. Hlavne na slovenskom území mohlo rovnako vzniknúť z maďarského slova *gulyás* alebo aj zo slovenskej adaptovanej podoby *guláš*, *guľáš* vo význame „jednoduché jedlo z duseného mäsa“ (Majtán, 2011, s. 107). Takáto motivácia by bola možná hlavne v rodinách, ktoré takéto prímeno mali ešte na slovenskom území pred príchodom do Čívu, kde sa potom zapísalo maďarským pravopisom. Na Slovensku má priezvisko *Gulyás* 171 rodín, v slovenskej pravopisnej podobe *Guláš* 273 rodín, *Guľas* 127, *Guľáš* 122 a *Gulas* 22 rodín.

(BČ, SK, V)

Hadi – maďarské priezvisko. Súvisí s maďarským prídavným menom *hadi* s významom „vojenský, vojnový“. Podľa M. Kázméra (1993, s. 445) vzniklo z maďarského slova *hadi* s významom maď. „*hadviselt (katoná)*“ = vyslúžilý (vojak). Priezvisko podľa zamestnania. Na východnom Slovensku má priezvisko *Hadi* 9 rodín.

Halas (vyslov *Halaš*) – D. Dudok (1999, s. 41, 94) uviedol, že sa toto priezvisko mohlo utvoriť od rodného (krstného) mena *Havel*, ktoré je českou podobou mena *Gál* (z lat. *Gallus*; p. Galda), alebo z maďarského slova *halász* s významom „rybár“, alebo zo slova *halas* s významom „organizátor svadobného sprievodu“, príp. aj s významom „krik, hurhaj“. Podľa M. Majtána (2011, s. 108) a D. Moldanovej (2015, s. 58) priezvisko *Halás*, *Halas* (v slovanskom prostredí sa vysloví *Halas*) tiež vzniklo z maďarského slova *halász* s významom „rybár“ ako priezvisko podľa zamestnania, pričom D. Moldanová uvažovala aj o súvislosti s českým slovesom *halasit*. M. Kázmér (1993, s. 450) tiež predpokladal,

že pravdepodobne ide o podobu maďarského slova *halász*, príp. *halárus* „obchodník z rybami“. Priezvisko *Halas* by mohlo súvisieť so slovom *halaš*, ktoré sa do staršej slovenčiny prevzalo z maďarčiny a používalo sa vo význame „miesto pri krčme, kde nocujú kone“, sloveso *halaškovať* znamenalo „zaháľat“, zabíjať čas, hýriť“, alebo by mohlo súvisieť s homonymným slovom *haláš* s významom „aláš (likér)“ (Kálal, 1923, s. 159). Súvislosť so slovom *halas* s významom „hluk, krik, hurhaj, hrmot“ (porov. SSJ, I, s. 455), ktoré sa do slovenčiny podľa Kálala (1923, s. 159) dostalo z poľštiny a používa sa ako detské slovo na Liptove, je menej pravdepodobná. Na Slovensku má priezvisko *Halaš* 49 rodín, *Halás* 850 a *Halas* 224 rodín.

Hamál – azda vzniklo z tvaru minulého času *hamal* slovesa *hamat'* „spomaľovať, brzdiť“ alebo ak ide o české priezvisko mohlo sa utvoriť z českého slovesa *hamat* s významom „hltavo jesť“ (Moldanová, 2015, s. 59; porov. aj Kotík, 1897, s. 104). Mohlo by súvisieť aj so starozákonným menom *Abrahám* (z hebrejského slova *abrám* s významom „otec množstva“, VM, s. 36). Mohlo sa utvoriť z druhej časti tohto mena, resp. z domáckej podoby utvorenej z druhej časti podobne ako napr. priezvisko *Kubal* z domáckej podoby *Kubo* mena *Jakub* (porov. Majtán, 2014, s. 15). Dalo by sa uvažovať aj o súvislosti s prevzatým slovom z arabčiny *hamal* s významom „(v orientálnom prostredí) nosič bremien“ (SCS, s. 364). K. Rymut (1999, s. 293) uviedol pôvod poľského priezviska *Hamal* z arménskeho osobného mena *Hamal* z arabského slova *hanmál* s významom „nosič batožiny“. Na Slovensku sa priezvisko *Hamál*, *Hamal* nevyskytuje.

Havrán – utvorilo sa ako prezývka zo slova *havran* s významom „vták s lesklým čiernym perím podobný vrane“ pravdepodobne podľa tmavšej pokožky alebo čiernych vlasov. Priezvisko *Havran* má na Slovensku 674 rodín (*Hávrán* 1 rodina v Bratislave).

Hegedüs – maďarské priezvisko podľa zamestnania, záľuby, ktoré vzniklo z maďarského slova *hegedüs* s významom „huslista“ (porov. Dudok, 1999, s. 94). Najmä na južnom Slovensku má priezvisko *Hegedüs* 256 rodín, *Hegedűs* 467 rodín, v úplne alebo čiastočne pravopisne adaptovanej podobe do slovenčiny *Hegeduš* ho má 30 rodín, *Hegedűš* 8, *Hegeduš* 1, *Hegedűš* 261, *Hegedus* 1, *Hegedűš* 372 rodín.

Herczeg (vyslov *Herceg*) – vzniklo z maďarského slova *herceg* vo význame „knieža, princ“. M. Hajdú (2010, s. 210) uviedol, že ide o pôvodom nemecké slovo *Herzog* s významom „veliteľ“. Môže ísť o priezvisko podľa spoločenského postavenia, ale mohli tak pomenovať aj niekoho, kto sa napríklad správal alebo obliekal ako knieža. Potom by išlo o priezvisko prezývkového charakteru. Na Slovensku má priezvisko *Herczeg* 636 rodín, *Herczeg* 91, *Hercegh* 10 a podobu *Hercek* 17 rodín (koncová znelá hláska *g* sa v slovenčine spodobuje na neznelú *k*). (BČ – v podobe *Hercegh*, SK – v podobách *Hercegh*, *Herczeg*, *Hercegh*, V – *Herczeg*)

Hertlik – utvorilo sa z mena *Hartl* (so zmenou *a > e*), ktoré vzniklo ako priezvisko prezývkového charakteru z nemeckého prídavného mena *hart* s významom „tvrdý, silný, statočný“ alebo z nemeckého mena *Hartmann*, príp. z druhej časti tiež nemeckého mena *Erhart* (porov. Moldanová, 2015, s. 60, 63). Na Slovensku v Handlovej (okr. Prievidza) majú priezvisko *Hertlik* 4 rodiny, *Hertlík* 6 rodín.

Híres (vyslov *Hireš*) – maďarské priezvisko podľa vlastnosti z maďarského prídavného mena *híres* s významom „slávny, povestný, chýrny“ (Dudok, 1999, s. 118, Kázmér, 1993, s. 475). Na Slovensku má priezvisko *Hires* 5 rodín, *Hires* rodín, v pravopisne adaptovaných podobách do slovenčiny *Híreš* 156 rodín, *Hireš* 35 rodín.

Hirt – priezvisko podľa zamestnania z nemeckého slova *Hirt* s významom „pastier“ (porov. Beneš, 1998, s. 248). Na Slovensku majú priezvisko *Hirt* len 3 rodiny, *Hirth* 16 rodín.

Hoffmann – vzniklo z nemeckého slova *Hoffmann* s významom „sedliak z dvora, veľký sedliak“, v českom Sliezsku „správca dvora“ (Moldanová, 2015, s. 65). Na Slovensku má priezvisko *Hoffmann* 222 rodín, *Hoffman* 144, *Hofman* 50, *Hofmann* 16 rodín.

Holbis (vyslov *Holbiš*) – pravdepodobne súvisí s slovom *holba* s významom „miera s obsahom 0,708 l“, ktoré bolo prevzaté do slovenského jazyka z nemčiny (HSSJ, 1, s. 424). Rovnako vznikli napr. aj priezviská *Holba*, *Holbička*, *Holbík* (Moldanová, 2015, s. 66). Na Slovensku sa priezvisko *Holbis*, *Holbiš* nenachádza.

Hornýák (vyslov *Horňák*) – utvorilo sa z prídavného mena *horný* a prípony *-ák*. Priezviská *Horňák*, *Horniak*, *Horňáček*, *Horniaček*, *Horniačik*, *Horníček* a i. poukazujú na niekoho, kto má pôvod z hornatých, horských oblastí alebo zo severných krajov Slovenska, horného kraja, alebo žije na hornom konci dediny a pod. (porov. Dudok, 1999, s. 140). Priezvisko *Horňák* má na Slovensku 2217 rodín a je súčasťou aj ďalších zložených priezvisk typu *Horňák-Husár*, *Takács-Horňák* a pod. Zapísané maďarskou grafikou *Hornyák* ho má na Slovensku 243 rodín, *Hornyak* 15 rodín (*Hornýák* 1).

Horváth (vyslov *Horváth*), **Horváth-Payer** – priezvisko Horváth sa utvorilo z maďarského etnonyma *horvát* = Chorvát. Vznik priezviska bol motivovaný pôvodom. V Maďarsku i na Slovensku je veľmi frekventované. Na Slovensku ho má v pravopisnej podobe *Horváth* až 15102 rodín, v podobe *Horvát* 1 291 rodín, *Chorvát* 352, *Chorváth* 117 a v podobe *Charvát* 121 rodín. Jeho rozšírenosť na Slovensku môže súvisieť aj s chorvátskou kolonizáciou západného Slovenska v 16. storočí. Druhá časť priezviska Payer sa utvorila z nemeckého krajového mena *Bayer* „obyvateľ Bavorska, Bavor“, resp. z nemeckej nárečovej formy *Payer* (z nemeckých nárečí, ktoré nemajú vo svojich fonologických systémoch opozíciu *znelosť* – *neznelosť*). Na Slovensku má priezvisko *Payer* 19 rodín, *Bayer* 120 rodín.

(BČ – v podobách *Horvat*, *Horvát*, *Horvath*, *Horváth*, SK – v podobe *Horváth*, V – *Horvát*)

Hubacsek (vyslov *Hubáček*) – pravdepodobne súvisí so slovom *huba* s významami „dužinatá rastlina bez listovej zelene z oddelenia húb (*Fungi*)“, „pórovitá hmota z morského živočícha, špongia“, „útvár na rastlinnom alebo živočíšnom tele, pripomínajúcom hubu, nádor“ alebo s homonymom „huba“ vo významoch „zvieracia papuľa, tlama“, „ústa“, „predná časť úst, pera“, „bozk“ (HSSJ, 1, s. 453 – 454). Toto priezvisko sa mohlo utvoriť aj zo slova *hubáč* s významom „kto zbytočne veľa rozpráva al. odvráva; tárač, tlčhuba“ (SSN, 1, s. 636; HSSJ, 1, s. 454). Podľa prípony *-ček*, resp. *-ek*, ktorá môže poukazovať na vzťah k otcovi, pravdepodobne ide o české alebo západoslovenské priezvisko. V češtine mohlo vzniknúť aj priamo zo slova *hubáček* s významom „groš s portrétom kráľa Ferdinanda I. s charakteristickou odutou perou“ (Moldanová, 2015, s. 70). V každom prípade ide o priezvisko prezývkového

charakteru. Na Slovensku má priezvisko *Hubáček* 145 rodín, *Hubaček* 19, zapísané maďarskou grafikou *Hubacsek* 1 a *Hubácsek* tiež 1 rodina.

Huber – nemecké priezvisko. Podľa J. Beneša (1998, s. 246) vzniklo zo stredohornonemeckého slova *huobe* s významom „lán rozličnej veľkosti“, resp. *huober* „sedliak, ktorý vlastnil pole o rozlohe celého lánu“. V nemeckom slovníku *Deutsches Wörterbuch von Jacom Grimm und Wilhelm Grimm* sa uvádza homonymné nemecké slovo *Huber* ako variant slova *Hofer* s významom „hrb“, a preto nemožno vylúčiť možnosť, že išlo napríklad o prezývku hrbatého človeka. Na Slovensku má priezvisko *Huber* 53 rodín, *Húber* 1, *Hüber* 1 a *Hüber* 6 rodín.

Hudecz (vyslov *Hudec*, resp. *Huďec*) – vzniklo zo slova *hudec* vo význame „hudobník, muzikant“. Priezvisko motivované zamestnaním, činnosťou. Rozšírené je najmä na západnom a strednom Slovensku, v tvare *Hudec* ho má 3318 rodín (Majtán, 2011, s. 116), na južnom Slovensku zapísané maďarskou grafikou *Hugyec* ho má 13 rodín a zapísané slovensko-maďarským pravopisom *Hudecz* 7 rodín. Niektorý pôvodný nositeľ tohto priezviska v Číve si pomaďarčil priezvisko na *Jákfalvi*. V Slovenskom Komlóši je napríklad priezvisko podľa zamestnania alebo činnosti *Hudák* zo slova *hudák*, ktoré sa utvorilo zo slovesa *húst'* s významom „hrať na nejakom hudobnom nástroji, najmä však na gajdách alebo na husliach“. V slovenských nárečiach zo slovesa *húst'* vznikli názvy zamestnania *hudek*, *húdek* (západné Slovensko), *hudec* (stredné a západné Slovensko) a na východnom Slovensku *hudák*, resp. vo východoslovenských nárečiach *hudak* s významom „hudobník, muzikant“, ktoré sú v slovenských priezviskách doložené už od 15. storočia (Majtán, 2014, s. 76 – 77). (BČ – *Hugyec*, V – *Hugyec*)

Chrompota – pravdepodobne ide o priezvisko prezývkového charakteru, ktoré súvisí so slovami *chromý* „majúci ochrnuté končatiny“, *chromota* „ochrnutie“, „chudoba, bieda“ (HSSJ, 1, s. 480). Na Slovensku sa nenachádza.

Ijjas (vyslov *Ijaš*) – nejasné priezvisko. Mohlo by ísť o maďarské priezvisko *Íjas*, ktoré M. Kázmér (1993, s. 490) vykladá zo slova *íjas*, *íves* s významami „lukostrelba, vojak s lukom, lukostrelec“ alebo „výrob-

ca lukov“, dnes je v maďarčine *íjász* „lukostrelec“, takže pravdepodobne ide o priezvisko podľa zamestnania. Mohlo by ísť aj o chybný zápis pôvodného prímena *Iliaš* z rodného (krstného) mena *Ilia*, ktoré je variantom starozákonného mena *Eliáš* z hebrejského *Elijjáhu* s významom „môj Boh je Jehova“; maď. podoby sú *Éliás* (vyslov *Éliáš*), *Illés* (vyslov *Illés*) (porov. VM, s. 90). Priezvisko *Ijjas* sa na Slovensku nenachádza.

Ivanics (vyslov *Ivanič*) – utvorilo sa zo starej slovanskej podoby *Ivan* starozákonného hebrejského mena *Joehanán* vo význame „Boh je milostivý“, z ktorého je aj meno *Ján*. Utvorili sa z neho aj priezviská *Ivan-ka*, *Ivanko*, *Ivančo*, *Ivančík*, *Ivanák*, *Ivanička*, *Ivánek*, *Ivák*, *Ivaško*, *Ivaška*, *Ivica*, *Ivanovič*, *Ivanišin*, *Ivantyšin*, *Ivičič* a i. (VM, s. 131). Prípona *-ič* vyjadruje vzťah k otcovi a môže poukazovať aj na chorvátsky, resp. južnoslovanský pôvod. Na Slovensku má priezvisko *Ivanič* 1122 rodín, zapísané maďarskou grafikou *Ivanics* 96 rodín.

Janicsek (vyslov *Janiček*, resp. *Jaňiček*) – utvorilo sa zo starozákonného mena *Ján*, p. Ivanics. Vznikli z neho aj priezviská *Jaňo*, *Jaňa*, *Janko*, *Janík*, *Janiček*, *Janeček*, *Jančík*, *Jančo*, *Jach*, *Jech*, *Jaš* a i. (VM, s. 135). Prípona *-ek* vyjadruje vzťah k otcovi a poukazuje na západoslovenský alebo východoslovenský pôvod. Na Slovensku má priezvisko *Janiček* 178 rodín, *Janiček* 48, zapísané maďarskou, resp. slovensko-maďarskou grafikou *Janicsek* 16, *Janícsek* 10 rodín.

Jászovics (vyslov *Jásovič*) – pravdepodobne ide o juhoslovenské priezvisko, ktoré sa azda utvorilo z rodného (krstného) mena *Jasen* (od slova *jasen* s významom „lesný listnatý strom, jaseň“; Šimundić, 1988, s. 155), resp. z domáckych podôb tohto mena *Jasa*, *Jase*, *Jaso*. O prípone *-ovič* p. Balkovics. Menej pravdepodobná by bola súvislosť napr. s maďarským slovom *jász* s významom „jalec (ryba)“ alebo s etnonymom *jász* (maď. *jászok* „Jazygovia“). Na Slovensku sa nenachádza.

Jelinek (vyslov *Jelinek*) – priezvisko Jelínek je 15. najčastejšie české priezvisko, ktoré sa utvorilo zo slova *jelen*, *jeleň* podľa domového znamenia (Moldanová, 2015, s. 76). Prípona *-ek* môže poukazovať na vzťah k otcovi. Mohlo však vzniknúť aj priamo z českého slova *jelínek* s významom „jelienok, jelenie mláďa“ (Majtán, 2011, s. 123). Na Slovensku má priezvisko *Jelínek* 345 rodín, *Jelinek* 70 rodín.

Ježsek (vyslov *Ježek*) – pravdepodobne ide skôr o české priezvisko. Prípona *-ek* môže poukazovať aj na príbuzenský vzťah k otcovi a nielen na český, ale aj západoslovenský pôvod, príp. aj východoslovenský pôvod. D. Moldanová (2015, s. 76) preferuje pôvod tohto priezviska z domáckej podoby *Ješek* rodného (krstného) mena *Ján*, ale nemožno vylúčiť, že ide o priezvisko prezývkového charakteru zo slova *jež* „hmyzožravý cicavec s pichliacmi na tele, jež obyčajný“ (*Erinaceus europaeus*) alebo z českej deminutívnej podoby *ježek* „malý jež, mláďa ježa“. Na Slovensku má priezvisko *Ježek* 116 rodín; zapísané maďarskou grafikou sa nenachádza.

Juhász (vyslov *Juhás*) – utvorilo sa ako priezvisko podľa zamestnania z maďarského slova *juhász* alebo zo slovenskej adaptovanej podoby *juhás* vo význame „pastier oviec, ovčiar“ (HSSJ, 1, s. 534). Aj keď je toto slovo maďarského pôvodu, používalo sa aj v staršej slovenčine. V HSSJ (tamže) sa uvádzajú písomné doklady zo 17. storočia, a preto takéto priezvisko mohlo vzniknúť na maďarskom, ale rovnako ešte na slovenskom území pred odchodom kolonistov na Dolnú zem. Na Slovensku je toto priezvisko v pravopisne adaptovanej podobe pomerne frekventované – priezvisko *Juhás* má 1 384 rodín (*Juhas* 1 rodina), zapísané maďarským pravopisom *Juhász* 5 rodín. (BČ, SK)

Jónás (vyslov *Jónáš*) – vzniklo z rodného (krstného) mena *Jonáš* alebo z jeho maďarskej podoby *Jónás*. Starozákonné meno z hebrejského mena *Jánáh* vo význame „holub“. Utworili sa z neho aj priezviská *Jóna*, *Jonata*, *Jonák*, *Jonis*, *Joneš* a i. (VM, s. 139). Priezvisko *Jonáš*, *Jonaš* má na Slovensku dovedna 300 rodín, v maďarských podobách *Jónás*, *Jonás*, *Jónas* prevažne na južnom Slovensku 143 rodín. (V)

Jurák, Jurkovics (vyslov *Jurkovič*) – utvorili sa z rodného (krstného) mena *Juraj*. Toto svätecké meno vzniklo z latinskej podoby *Georgius* gréckeho mena *Greórgios* s významom „roľník“. Z mena *Juraj* a jeho domáckych podôb sa utvorili aj priezviská *Jura*, *Jurko*, *Jurík*, *Juríček*, *Juráč*; *Đurčo*, *Đuriga*, *Đurinda* a i. (VM, s. 142). Prípona *-ák* označuje príslušnosť k otcovi a prípona *-ovič* príslušnosť k rodine ako celku

(o prípone *-ovič* p. Balkovics). Na Slovensku má priezvisko *Jurák* 304 rodín, *Jurkovič* 830 rodín (*Jurkovič* 6).

Kacsur (vyslov *Kačur*) – vzniklo z nárečového slova *kačur* s významom „samec kačice, káčer“ (SSN, 1, s. 731; porov. aj Moldanová, 2015, s. 79). Slovo *kačur* je slovotvorný variant slova *káčer*. Na Slovensku má priezvisko *Kačur* 308 rodín, *Kačúr* 38 rodín.

Kain – zo starozákonného mena *Kain*. Mohlo vzniknúť aj ako priezvisko prezývkového charakteru z preneseného významu tohto mena „veľký hriešnik“. Na Slovensku má priezvisko *Kain* 48 rodín.

Kaluzsa (vyslov *Kaluža*) – vzniklo zo slova *kaluža* s významom „mláka, barina, špinavá bahnitá voda“, v skalickom nárečí „močovka, hnojovka“, zriedkavo „malé jazierko“ (HSSJ, 2, s. 14; SSN, 1, s. 739). Priezvisko prezývkového charakteru. Motivácia názvom obce *Kaluža* (maď. *Kaluzsa*) v okrese Michalovce je málo pravdepodobná, pretože priezviská podľa pôvodu sa z názvov obcí bez pridania prípony zvykli tvoriť len ojedinele. Priezvisko *Kaluža* má na Slovensku 105 rodín, zapísané maďarskou grafikou *Kaluzsa* sa nenachádza.

Kamarás (vyslov *Kamaráš*) – utvorilo sa z maďarského slova *kamarás* s významom „úradník, ktorý mal na starosti pokladnicu“ alebo „šľachtic, ktorý slúžil kráľovi“ (Kázmér, 1993, s. 540). Priezvisko podľa zamestnania alebo spoločenského postavenia. Na Slovensku má priezvisko *Kamarás* 20 rodín, *Kamaráš* 7 rodín.

Kapus (vyslov *Kapuš*) – utvorilo sa ako priezvisko podľa zamestnania z maďarského slova *kapus* „vrátnik“. Z maďarčiny prevzaté slovo *kapuš* sa však používalo aj v staršej slovenčine s významom „strážca brány, vrátnik“ (HSSJ, 2, s. 26). A. Bernolák (2. zv., s. 892) uviedol aj význam tohto slova „*dverár*“ = vrátnik. V slovenských nárečiach sa používa aj vo význame „zástupca vedúceho mládeneckého spolku“ (SSN, 1, s. 750). Toto priezvisko sa mohlo utvoriť v maďarskom, ale aj slovenskom jazykovom prostredí. Na Slovensku má priezvisko *Kapuš* 114 rodín.

Kara – pravdepodobne sa utvorilo z rodného (krstného) mena *Karol* z nemeckého slova *Karí* „muž“, „manžel“ (z neho vzniklo aj slovo *kráľ*;

VM, s. 145), ale mohlo vzniknúť aj ako prezývka zo slova *kára* „dvojkoľosový vozík ťahaný ručne“, príp. zo homonymného slova *kára* s významom „pokuta, trest, pokarhanie“ (HSSJ, 2, s. 28; SSN, 1, s.750). Ak ide o české priezvisko, mohlo sa utvoriť aj z lašského adjektíva *kary* s významom „ošumelý, škaredý“, (Moldanová, 2015, s. 81). Motiváciu vzniku tohto priezviska by bolo možné hľadať aj v českom nárečovom adjektíve *karabatý* vo význame „krabatý.“ F. Trávníček (1952, s. 744) uviedol význam adjektíva *krabatý* „majúci riasy, faldy, vrásky, vráskavý, hrboľatý.“ Podľa J. Gebauera (1970, s. 122) má význam „vyhlbený“. Mohlo teda ísť o pomenovanie napríklad predčasne zvráskaveného človeka alebo výrazne vráskavého človeka. Ak ide o maďarské priezvisko, M. Hajdú (2010, s. 243) okrem vzniku z mena *Karol* uviedol aj možný pôvod buď zo starotureckého slova *qara* s významom „čierny“ alebo zo starotureckého slova *karvaly* s významom „vták krahulec“. Podľa M. Kázméra (1993, s. 551) priezvisko Kara vzniklo zo skrátenej domácej podoby mena *Karol*. Na Slovensku má priezvisko *Kara* 110 rodín, *Kára* 31 rodín.

Kecskeméti (vyslov *Kečkeméti*) – vzniklo z názvu maďarského mesta *Kecskemét* (Báčsko-malokumánska župa), ktoré sa podľa M. Hajdúa (2010, s. 251 – 252) utvorilo zo slova *kecske* startureckého pôvodu s významom „koza“ a slova *med* s významom „vyschnutý potôčik“. Na priezvisko podľa pôvodu poukazuje aj maďarská adjektíva prípona *-i*. Priezvisko *Kecskeméti* má na Slovensku 37 rodín, v pravopisne adaptovanej podobe do slovenčiny *Kečkeméti* 12 rodín a *Kečkemeti* len 1 rodina.

Keczkés (vyslov *Kečkész*) – azda ide o chybný zápis priezviska *Kecskés* (vyslov *Kečkész*), ktoré podľa M. Kázméra (1993, s. 568) vzniklo ako priezvisko podľa zamestnania z maďarského slova *kecskés* s významom „pastier kôz“. V obci sa nachádza aj priezvisko *Kecskés*, ale informátorka nositeľku tohto priezviska nezaradila k obyvateľom so slovenskými koreňmi. Na Slovensku má priezvisko *Kecskés* 323 rodín, *Kecskes* 10 a *Keczkész* 4 rodiny (v grafickej podobe *Keczkés* sa nevyskytuje).

Kerényi (vyslov *Keréni*) – mohlo sa utvoriť z maďarského názvu *Kerény* (vyslov *Kerén*) srbskej obce *Kljajićevo* vo Vojvodine. Na priezvisko podľa pôvodu poukazuje aj maďarská adjektívna prípona *-i*. Podľa M. Hajdúa (2010, s. 256 – 257) sa mohlo utvoriť z južnoslovanského slova

krenj s významom „okyptený, vyštrbený“, ktorým pomenovali v Báčskej župe vyklčovaný, vyrúbaný les, pričom v maďarčine sa v názve do spoluhláskovej skupiny *kr-* vložila samohláska *e*. Prímenom *Kerényi* mohli pomenovať aj niekoho, kto odtiaľ pochádzal, prípadne býval v lokalite, ktorá vznikla vyklčováním pôvodného lesa. Na Slovensku má priezvisko *Kerényi* 7 rodín.

Kertai – utvorilo sa z maďarského slova *kert* s významom „záhrada“, resp. „ohradené, oplotené miesto“ (porov. aj Hajdú, 2010, s. 259). Mohli tak pomenovať niekoho, kto mal napr. veľkú záhradu alebo býval v blízkosti záhrady či nejakého oploteného, ohraničeného miesta“. Pravdepodobnejší je výklad M. Kázméra (1993, s. 585) z názvu maďarskej obce *Kerta* vo Vesprémskej župe. Na priezvisko podľa pôvodu poukazuje aj maďarská adjektívna prípona *-i*. Vo východoslovenských nárečiach sa používalo slovo *kerta* s významom „záhrada“ (obyčajne v mestách)“ (SSN, 1, s. 765). Na Slovensku má priezvisko *Kertai* iba 5 rodín v Kolárove.

Kertészfi (vyslov *Kertésfi*) – maďarské priezvisko. Utvorilo sa z maďarského slova *kertész* s významom „záhradník“ a maďarského slova, resp. podľa F. Vörösa (2010, s. 12) morfémy *fi*, ktorá má v maďarských priezviskách význam „syn“ (zapisovala sa aj *fy*, *ffy*). Toto priezvisko teda znamenalo „syn záhradníka“. Na Slovensku sa nenachádza.

Király (vyslov *Kiráj*) – utvorilo sa buď z maďarského apelatíva *király* vo význame „kráľ“ alebo vzniklo pomaďarčením slovenského priezviska *Kráľ* z apelatíva *kráľ*. Na Slovensku ho má 555 rodín (v podobách *Királ* 91, *Kiral* 30, *Királ* 26, *Kiral* 5). V slovenskom jazykovom prostredí sa maďarská hláska *ly* mohla vyslovovať ako *j* alebo *l* a zapísať aj ako *l*.
(BČ)

Kiss (vyslov *Kiš*) – vzniklo z maďarského slova *kis* vo význame „malý“, resp. „krátky“. Ide o priezvisko podľa vlastnosti. Toto priezvisko je frekventované aj na Slovensku – podobu *Kiss* má 2 888 rodín (v predpisovnom období slovenčiny sa hláska *š* graficky zapisovala aj ako *ss*), *Kis* 451 rodín a v adaptovanom tvare *Kiš* ho má 664 rodín.

(BČ – v podobe *Kis*, SK – v podobách *Kis*, *Kiss*, V – *Kis*)

Klányi (vyslov *Kláňi*) – nateraz nejasné priezvisko. Maďarská adjektívna prípona *-i* by mohla poukazovať na priezvisko podľa pôvodu, ale osadu s maďarským názvom *Klány* sme nenašli. Na Slovensku má priezvisko *Klányi* 13 rodín, *Kláni* 2 rodiny.

Klucska (vyslov *Klučka*) – utvorilo sa ako priezvisko prezývkového charakteru zo slova *kľučka* s významami „predmet na otváranie a zatváranie dvier, oblokov a pod.“, „rukoväť na kosisku“, „druh fajky“, „palica s ohnutou rukoväťou“ a i. (bližšie SSN, 1, s. 786; porov. aj Dudok, 1999, s. 109; Majtán, 2011, s. 131). Na Slovensku má priezvisko *Klučka* 90 rodín, *Klučka* 334 a zapísané maďarskou grafikou *Klucska* len 6 rodín v Nových Zámkoch a Štúrove.

Kocsis (vyslov *Kočíš*) – mohlo vzniknúť z maďarského slova *kocsis* alebo zo slovenského slova *kočíš* vo význame „kto poháňa kone, pohonič“. Priezvisko podľa zamestnania. Slovo *kočíš* má maďarský pôvod, maďarské slovo *kocsi* vzniklo od maď. *Kocsi* s významom „pochádzajúci z dediny Kocs“, čo bola osada na juh od Komárna, kde sa v 15. – 16. storočí zhotovovali rýchle povozy, ktoré boli dôležité pre dopravu medzi Viedňou a Budínom (Králik, 2015, s. 273). Slovo *kočíš* sa používalo v staršej slovenčine, písomné doklady na jeho adaptáciu do slovenčiny sú zo 16. – 17. storočia (HSSJ, 2, s. 66), preto toto priezvisko mohlo vzniknúť na slovenskom i na maďarskom území. Na Slovensku je pomerne frekventované, podobu *Kočíš* má 1 673 rodín, *Kocsis* 565 a *Kočíš* 9 rodín.

(BČ, SK, V)

Kochnýák (vyslov *Kochňák*) – pravdepodobne sa utvorilo od nárečového expresívneho slovesa *kochniť* s významom „variť“ (z nemeckého slovesa *kochen* „variť“). Na priezvisko prezývkového charakteru poukazuje aj prípona *-ák*, ktorá patrí k najproduktívnejším pri tomto type priezvisk (porov. Majtán, 2014, s. 44). Mohlo sa však vytvoriť podobne ako priezviská *Koch*, *Kochan*, *Kochánek*, *Kochaniček* z mien začínajúcich na *Ko-* (*Kojata*, *Kosmas* a pod.) (porov. Moldanová, 2015, s. 88). Na Slovensku sa nenachádza a podľa českého internetového portálu *Kde jsme* (www.kdejsme.cz) ani v Česku. Mohlo by ísť aj o poľské priezvisko *Kochniak*, ktoré K. Rymut (1999, s. 420) odvodzuje od slovesa *kochać* s významom „ľubiť, milovať“ alebo od nemeckého osobného

mena *Koch* z nemeckého slova *koch* s významom „kuchár“. Priezvisko *Kochňák* sa mohlo síce tvoriť aj zo slovenského slova *kochať* s významom „mať v niečom záľubu, potešenie“, čo však pokladáme za menej pravdepodobné.

Kókai – utvorilo sa z názvu maďarskej obce *Kóka* v Peštianskej župe (porov. aj Kázmér, 1993, s. 607). Na priezvisko podľa pôvodu poukazuje aj maďarská adjektívna prípona *-i*. M. Hajdú (2010, s. 266) uviedol aj ďalšie možné výklady pôvodu tohto priezviska, napr. zo slovanského slova alebo mena *Kavka* (v maďarčine *csóka*), z maďarského základu *kuk-* s významom „ohnutý, zohnutý“, alebo zo starotureckého slova *Qoqa* (vyslov *koka*) s významom „výstupok na prednej časti hrtana, ohryzok, Adamovo jablko“. Tieto výklady sú menej pravdepodobné. Na južnom Slovensku má priezvisko *Kókai* najmä v okolí Rimavskej Soboty 27 rodín (*Kokai* 2 rodiny).

Kollár – priezvisko podľa zamestnania *kolár* „remeselník zaoberajúci sa výrobou kolies a iných drevených súčiastok voza“. Na Slovensku má priezvisko *Kolár* 279 rodín (*Kolar* 1), *Kollár* až 4594.

Komenda – utvorilo sa zo slova *komenda*. Slovník cudzích slov (2005, s. 513) uvádza významy z latinčiny prevzatého cirkevného slova *komen-da* „(predtým v rímskokatolíckej cirkvi) beneficium bez povinnosti vykonávať s ním spojený úrad“, „najnižšia sídelná a hospodárska jednotka v cirkevných rytierskych rádoch; sídlo komtúra“. V HSSJ (2, s. 78) sa uvádza aj sloveso *komendovať* s významom „odporúčať do priazne“. D. Moldanová (2015, s. 89) tiež uviedla pôvod českého priezviska *Komenda* v slove *komenda* s významom „okrsok rytierskeho rádu, cirkevné beneficium (česky *oboročí*), ľudovo velenie“ ako prezývku panovačného človeka. Na Slovensku má priezvisko *Komenda* 110 rodín.

Komjáthi – utvorilo sa ako priezvisko podľa pôvodu z názvu obce *Komjatice* (1256 *Kamnati*, 1348 *Komnyati*) v okrese Nové Zámky alebo *Komjatná* (1330 *Komnathna*) v okrese Liptovský Mikuláš, ktoré sú utvorené zo starobylého slovenského slova *komnata* latinského pôvodu (Majtán, 2014, s. 86; HSSJ, 2, s. 7; Vlastivedný slovník obcí na Slovensku, 2, s. 49 – 50). Priezvisko *Komiatický* sa utvorilo z názvu obce *Komjatice* slovenskou príponou *-(s)ký* (hláska *s* splynula s hláskou *c*), ktorá

poukazuje na pôvod. Na Slovensku majú priezvisko *Komjáthi* 2 rodiny, *Komjáti* 84, *Komjati* 21 (bez počtu zložených priezvisk); priezvisko *Komjatický* majú len 3 rodiny v Michalovciach.

Kontsek (vyslov *Konček*) – vzniklo z podstatných mien *koniec*, *konček* vo význame „kde sa niečo končí“ alebo v iných významoch (bližšie SSJ, 1, s. 733). Priezvisko prezývkového charakteru, pravdepodobne podľa vlastnosti alebo tak mohli pomenovať niekoho, kto býva napr. na konci ulice alebo dediny. Prípona *-ek* môže poukazovať aj na synovský vzťah. Vznik z nemeckého mena *Konrád* (p. *Koncz*) alebo z mena *Konštantín*, ktorý uviedol M. Hajdú (2010, s. 271 – 272) je málo pravdepodobný. Rodné (krstné) meno *Konštantín* sa utvorilo z latinského mena *Constantinus* (z latinského slova *konstans* s významami „pevný“, „vytrvalý“, „odhodlaný“, maďarská podoba je *Konstantin*) a vznikli z neho slovenské priezviská ako napríklad *Košč*, *Košo*, *Košťa*, *Košta* (VM, s. 150). Na Slovensku má priezvisko *Konček* 250 rodín, zapísané maďarskou grafikou *Koncsek* 7 rodín na južnom Slovensku a *Kontsek* 9 rodín. (V – *Koncsek*)

Kormos (vyslov *Kormoš*) – utvorilo sa pravdepodobne ako prezývka z maďarského prídavného mena *kormos* s významom „sadzový, pokrytý, zašpinený sadzami, zasadzený; začadený, začmudený“, v prenesenom význame „tmavý, čierny“, a preto tak mohli pomenovať napr. niekoho s tmavšou kožou alebo s čiernymi vlasmi (porov. Hajdú, 2010, s. 274). Slovo *kormoš* sa ako podstatné meno vyskytuje aj v slovenských nárečiach s významom „provizórna nádoba zo stromovej kôry“ (SSN, 1, s. 830). Na Slovensku má priezvisko *Kormos* 20 rodín, *Kormoš* 239 rodín.

Korpádi – podľa M. Kázméra (1993, s. 642) vzniklo z miestneho názvu *Korpád*, pričom osád s týmto názvom bolo v bývalom Uhorsku viacero, napr. v Baranskej župe alebo v Šomodskej župe (porov. Lipszky, 1808, s. 336). Na priezvisko podľa pôvodu poukazuje aj maďarská adjektívna prípona *-i*. Na Slovensku v Leviciach a v okolí ho majú dovedna 3 rodiny.

Kosztka (vyslov *Kostka*) – priezvisko prezývkového charakteru, ktoré vzniklo z nárečových slov *kôstka*, *kostka* ako zdrobneniny slova *kosť*

alebo s významami „klb vyčnievajúci nad chodidlom, členok“, „predmet vyrobený z kosti“ alebo „biela mušľa používaná ako ozdoba mužského klobúku“, prípadne z homonymných slov s významami „drevnatý obal semena niektorých druhov ovocia“, „semeno dužinatých plodov“, zriedkavo „kúsok drevnatej časti byle na ľanovom alebo konopnom vlákne, pazder“ (SSJ, 1, s. 859). Ak nositelia tohto priezviska pochádzali z českého územia, môže ísť aj o české priezvisko. Podľa D. Moldanovej (2015, s. 91) mohlo vzniknúť z českého slova *kost* azda ako prezývka chudého človeka alebo zo slova *kostka* s významom „členok“ alebo „hracia kocka“⁷. Na Slovensku má priezvisko *Kostka* 561 rodín, zapísané maďarskou grafikou *Kosztka* 6 rodín.

Kosztolányi (vyslov *Kostoláni*) – utvorilo sa z názvu slovenskej obce, ktorá obsahuje časť *Kostoľany*, napr. *Kostoľany pod Tribečom*, *Jedľové Kostoľany*, *Zemianske Kostoľany*, *Veľké Kostoľany*, príp. z názvov *Kostolná*, *Kostolné* a i. Mohlo sa utvoriť z maďarskej podoby názvu alebo sa zapísalo maďarskou grafikou. Na priezvisko podľa pôvodu poukazuje aj maďarská adjektívna prípona *-i*, ktorej v priezviskách významovo zodpovedá slovenská prípona *-ský*. Na Slovensku má priezvisko *Kosztolányi* 144 rodín, *Kostoláni* 185, *Kostolányi* 55 rodín a *Kostolanyi* 1 rodina; priezvisko *Kostolanský* má 278 rodín (*Kostolánský* 14).

Kovács (vyslov *Kováč*) – vzniklo zo slovenského slova *kováč* alebo z maďarskej podoby *kovács* vo význame „remeselník, ktorý pomocou nákovy a kladiva vyrába alebo opravuje kovové predmety, najmä zo železa“. Toto slovo je slovanského pôvodu, vyskytuje sa vo viacerých slovanských jazykoch a prevzala ho aj maďarčina. V Maďarsku ide o frekventované priezvisko (Hajdú, 2010, s. 279). Priezvisko *Kováč* patrí k najfrekventovanejším aj na Slovensku, dovedna ho má až 15 238 rodín.

(BČ, SK, V)

⁷ Český *hrací kostka* (*kostka* od substantíva *kost*). Hracie kocky sa kedysi vyrábali z kostí (porov. Elektronický slovník staré češtiny, heslo *kostka*).

Krammer – nemecké priezvisko. Vzniklo zo slova zo strednej hornej nemečiny *krāmaere* s významom „obchodník, resp. malý obchodník“ (Beneš, 1998, s. 275; Moldanová, 2015, s. 94). Priezvisko podľa zamestnania. Na Slovensku má priezvisko *Krammer* 51 rodín, *Kramer* 42, *Krámer* 5, *Kramér* 2 a *Krämer* 13 rodín.

Kreis (vyslov *Kreis*) – nemecké priezvisko. Podľa M. Hajdúa (2010, s. 286 – 287) vzniklo zo stredohornonemeckého slova *kreiz* s významom „hranica, hraničná čiara“, preto ním mohli pomenovať niekoho, kto býval v blízkosti nejakej hranice, alebo zo starohornonemeckého homonymného slova *kreiz* s významom „hluk, krik“, ktorým mohli pomenovať nikoho hlasného, hlučného. Mohlo ísť aj o zápis maďarskou grafikou nemeckého priezviska *Kreis*, ktoré podľa J. Beneša (1998, s. 305, 312, 331) vzniklo zo slova *krabes* s významom „rak“ alebo zo slova zo strednej hornej nemčiny *kreiz* s významami „hraničný kameň, medzník“, „kružnica, okruh, zápasisko, okrsk“ alebo „krik“, alebo ide o nemecké priezvisko *Krejs*, ktoré vzniklo z nemeckého slova *Greis* s významom „starec“, príp. ako prídavné meno s významom „šedivý“. Na Slovensku má priezvisko *Kreis* len 1 rodina vo Veľkom Légiu (Lehnice, okr. Dunajská Streda).

Krištof (vyslov *Krištof*) – vzniklo z rodného (krstného) mena *Krištof* z gréckeho mena *Christoforos* s významom „nesúci Krista“ (latinsky *Christophorus*). Utvorili sa z neho aj priezviská *Krištofík*, *Krištúfek*, *Krištofovič*, *Krištofič* a i. (VM, s. 153). Na Slovensku má priezvisko *Krištof* až 1340 rodín, v pravopisných variantoch *Krištof* 80, *Kristóf* 60 a *Kristof* 34 rodín.

Krizsák (vyslov *Križák*) – mohlo a vytvoriť ako prezývka, ktorá bola motivovaná niektorým z významov slova *križ* (p. SSJ, 1, s. 773). Prípona *-ák* patrí k najproduktívnejším pri priezviskách prezývkového charakteru, porovnaj napr. priezviská *Bosák*, *Hvizdák*, *Nosák*, *Smolák*, *Zubák* (Majtán, 2014, s. 44). Mohlo však vzniknúť priamo z nárečovej podoby *križák* slova *križiak*, ktoré má najčastejší význam „pavúk so znakom v podobe kríža na tele (*Araneus diadematus*)“ alebo tak mohli pomenovať pár zo skríženého manželstva, napr. katolícky a evanjelika (SSN, 1, s. 879), ale aj člena križiackeho rádu alebo expresívne katolíka (HSSJ, 2, s. 141). Prípona *-ák* môže poukazovať aj na príslušnosť k rodine *Kri-*

ža (porov. Moldanová, 2015, s. 98). Mohlo by íť aj o české priezvisko *Křížák*, pričom M. Moldanová (tamže) uvádza jeho vznik z osobného mena *Kříž*. Vznik z názvu obce (napr. slovenskej obce *Križná*, príp. českej obce *Křížany*), resp. z obyvateľského mena ako priezviska podľa pôvodu je málo pravdepodobný, pretože v slovenčine sa obyvateľské mená z názvov miest a dedín nezvykli tvoriť príponou *-ák*, ojedinele sa takto tvorili zväčša len krajové obyvateľské mená (*Záhorák*, *Lipták*). Na Slovensku má priezvisko *Križák* 107 rodín (*Križak* 4), *Križiak* 9 rodín a zapísané maďarskou grafikou *Krizsák* 6 rodín.

Krsák (vyslov *Kršák*) – z nárečovej podoby *kršák* slova *kršiak* s významom „kto uprednostňuje ľavú ruku alebo nohu“, v hlohovskom nárečí má význam „najspodnejší snop v obilnom kríži“, v juhotrenčianskom nárečí „železné závažie na zadnej strane krosien, dlhší kus dreva na pridržanie slamenej strechy alebo slamy na stohu“ alebo „železné závažie na zadnej strane krosien“, v skalickom nárečí „zle vyvinutý strom“ a homonymné slovo má na západnom Slovensku význam „dravý vták s dlhším chvostom a so škvŕnitým perím na hrudi, jastrab veľký“ (SSN, 1, s. 888; Dudok, 1999, s. 73, 79, 87, 111; porov. aj Majtán, 2014, s. 43). Priezvisko *Kršák* má na Slovensku 301 rodín (*Kršak* 1) a *Kršiak* 313 rodín. Zapísané maďarskou grafikou sa nenachádza.

Krupp – nemecké priezvisko podľa zamestnania. Vzniklo zo slova *krūp* zo strednej dolnej nemčiny s významom „dobytok, predovšetkým hovädzí dobytok“ ako pomenovanie pre roľníka, sedliaka alebo obchodníka s dobytkom (Kohlheim, R. – Kohlheim V., 2000, s. 401). Na Slovensku má priezvisko *Krupp* 9 rodín.

Kruppa – utvorili sa zo slova *krúpa*, obyčajne sa používa v množnom čísle *krúpy* s významom „nahrubo zomleté niektoré zrniny (jačmeň, proso a pod.)“ alebo „zmrznuté dažďové kvapky, ľadovec“ a vznikli z neho napr. aj priezviská *Krupka* a *Krupík* (Majtán, 2011, s. 138). Nemecké priezviská *Kruppa*, *Kruppe* sa tiež vykladajú z poľského, dolnolužického (staršieho), hornolužického slova *krupa*, staročeského slova *krúpa* s rovnakými významami ako aj slovenské *krúpa* (Kohlheim, R. – Kohlheim V., 2000, s. 401). Slovenské slovo *krúpa* vzniklo z praslovanského *krupa* a v slovenčine je doložené od 12. storočia (Králík,

2015, s. 304). Na Slovensku má priezvisko *Krupa* 911 rodín, *Krúpa* 307, *Kruppa* 67 a *Krúppa* 1 rodina.

Kucsera (vyslov *Kučera*) – vzniklo ako prezývka pravdepodobne kučeravého človeka zo slova *kučera* s významom „pramienok kučeravých vlasov“. Na Slovensku má priezvisko *Kučera* 2 517 rodín, zapísané maďarskou grafikou *Kucsera* 130 rodín na južnom Slovensku.

Kukola – pravdepodobne vzniklo ako prezývka, ktorá súvisí so slovom *kúkol'* s významami „poľná bylina s fialovým kvetom (*Agrostemma*), burina v obilí“ alebo „poľná bylina nevädza (*Cyanus*)“, príp. „cudzorodá huba na poľných kultúrach, sneť (*Ustilago*)“ (SSN, 1, s. 903). Na Slovensku má priezvisko *Kukola* 13 rodín a *Kúkola* 2 rodiny.

Kunyk (vyslov *Kuňik*) – D. Moldanová (2015, s. 100) spája české priezvisko *Kuník* s osobným menom *Kunrád*. Pôvodom nemecké mená *Konrād*, *Kunrād* vznikli zo staronemeckého mena *Kuonrat* s významom „smelý radca“ (Knappová, 2017, s. 232). Priezvisko *Kuník* by však mohlo súvisieť aj s východoslovenskou nárečovou podobou *kuň* či západoslovenskou podobou *kúň* slova *kôň*, prípadne so slovom *kuna*. Prípona *-ík/-ik* môže byť aj tzv. synovský sufix, ktorý poukazuje na príbuzenský vzťah k otcovi. Na Slovensku má priezvisko *Kuník* 232 rodín, *Kunik* 75, zapísané maďarským pravopisom *Kunyk* 30 rodín, *Kunyk* 6 rodín najmä v okolí Nových Zámkov.

Kurucz (vyslov *Kuruc*) – vzniklo zo slova *kuruc* s významom „vojak z Dóžovho povstania z r. 1514“ alebo „účastník, vstúpenec alebo uhorský vojak bojujúci na strane vzbúrencov v období protihabsburských povstaní v 17. a na začiatku 18. storočia“ (SSJ, 1, s. 795). Na Slovensku má priezvisko *Kuruc* až 1571 rodín (*Kurúc* 1), *Kurucz* 569 rodín.

Kutala – české priezvisko Kutala sa utvorilo ako prezývka z tvaru ženského rodu l-ového prídavia slovesa *kutat* s významom „dolovať“ (Moldanová, 2015, s. 100), na slovenskom území sa mohlo tvoriť zo slovesa *kutať* s významom „hľadať, prehľadávať hrabaním, prehrabávať“ (HSSJ, 2, s. 169). Takýto tvar majú aj ďalšie slovenské priezviská, napr. *Hrabala*, *Lízala*, *Plávala*, *Sedala*, *Skákala*, *Virgala* a i. (Majtán, 2014, s. 43). Mohlo by však ísť o príponu *-la*, ktorou sa tvorili mužské

expresívne podstatné mená od slovies (porov. Słownik prasłowiański, s. 104 – 105). Možný by bol aj vznik tohto priezviska z nárečového stre-dotekovského expresívneho substantíva *kutala* s významom „ležovisko v slame“ (SSN, I, s. 916). Priezvisko *Kutala* má dnes na Slovensku len 1 rodina.

Lampert – vzniklo z rodného (krstného) mena nemeckého pôvodu *Lam-bert* (stnem. *lant* + *beraht*) s významom „slávny v (celej) krajine“ (VM, s. 155). Utvorili sa z neho napr. aj priezviská *Lamberk* a *Lamprecht*. Na Slovensku má priezvisko *Lampert* 100 rodín, *Lambert* 31 a *Lamprecht* 20 rodín.

Langer – nemecké priezvisko. Utvorilo sa buď z nemeckého prídavné-ho mena *lang* s významom „dlhý“ alebo z miestneho názvu, resp. iného zemepisného názvu, ktorého súčasťou je toto prídavné meno, na čo po-ukazuje aj nemecká prípona *-er* (Majtán, 2011, s. 143; Moldanová, 2015, s. 103). Na Slovensku sa nevyskytuje, ale nachádzajú sa tu priezviská s apelatívnym a azda aj propriálnym základom *lang/Lang*, ako naprí-klad *Lang*, *Láng*, *Langa*, *Lange*, *Lango*, *Langr*, *Langer*. Na Slovensku má priezvisko *Langer* 200 rodín.

Lángi – pravdepodobne sa utvorilo z maďarského slova *láng* „plameň, oheň“. M. Hajdú (2010, s. 296) uviedol, že takto mohli pomenovať nie-koho, kto mal na tele (zväčša na nose) červený fľak, alebo v prenese-nom význame niekoho, kto bol prchký, rozčuľoval sa a pod. M. Kázmér (1993, s. 665) tiež uviedol pôvod priezviska *Láng* z maďarského slova *láng* s významom „prudký, prchký“, „rozčúlenie, vzruch, vzrušenie“. Dalo by sa uvažovať aj spojitosti s nemeckým prídavným menom *lang* s významom „dlhý“, prípadne mohlo vzniknúť ako priezvisko podľa pô-vodu z miestneho názvu, resp. iného zemepisného názvu, ktorého súčas-ťou je toto prídavné meno a maďarskej prípony *-i*, ak by išlo o pôvodom nemeckého nositeľa v maďarskom jazykovom prostredí. Priezvisko *Lán-gi* sa na Slovensku nevyskytuje, ale nachádzajú sa tu priezviská s ape-latívnym a azda aj propriálnym základom *lang/Lang*, napr. *Lang*, *Láng*, *Langa*, *Lange*, *Lango*, *Langr*, *Langer*.

Lázár – mohlo sa utvoriť buď zo starozákonného mena *Lazár* (po ma-ďarsky *Lázár*) z hebrejského *El(h)hazár* s významom „Boh mu pomohol“

(VM, s. 156), alebo zo slova *lazár*, ktoré vzniklo apelativizáciou mena *Lazár*, vo význame „chorý, zmrzačený, úbohý človek“. V druhom prípade by išlo o priezvisko prezývkového charakteru. Z mena *Lazár*, príp. z apelatíva *lazár* vznikli napríklad aj priezviská *Lazo*, *Lazovič*, *Lazor*, *Lazorík* a i. (tamže). Na Slovensku má priezvisko *Lazar* 243 rodín, *Lazár* 229 a *Lázár* 57 rodín.

(BČ – v podobe *Lazar*, SK)

Legény (vyslov *Legén*) – vzniklo z maďarského slova *legény* s významom „mládenec, šuhaj“.

Na Slovensku má priezvisko *Legény* 79 rodín.

Lehovec (vyslov *Lehovec*) – mohlo vzniknúť z obyvateľského mena od názvu slovenskej obce *Lehnice* (okr. Dunajská Streda). Ak by nositelia tohto priezviska mali českých predkov, mohlo vzniknúť z českého osadného názvu *Lehovec*, čo je ľudový názov zaniknutého Aloisova u Kyj (Moldanová, 2015, s. 104). Na Slovensku majú priezvisko *Lehovec* len 4 rodiny.

Lengyel (vyslov *Lendel*) – vzniklo z maďarského etnonyma *lengyel* „Poliak“ (Majtán, 2014, s. 41). Na Slovensku má priezvisko *Lengyel* 1105 rodín, *Lendel* 186 rodín.

(BČ, SK, V)

Levicsek (vyslov *Leviček*) – vzniklo ako prezývka zo slova *lev*, resp. z deminutívnych podôb *levík*, *levíček*. Prípona *-ek* však nemusí mať deminutívny charakter, ale môže poukazovať na príbuzenský vzťah k otcovi. Ak má jeho nositeľ českých predkov, mohlo sa utvoriť aj z českého adjektíva *levý* ako prezývka ľaváka, niekoho, kto pracuje ľavou rukou, prípadne niekoho nešikovného, ktorý má „obe ruky ľavé“ (Moldanová, 2015, s. 105). Na Slovensku má priezvisko *Leviček* len 1 rodina, *Levicsek* 8 rodín; zapísané maďarskou grafikou *Levicsek* 6 rodín.

Lipka – tvorilo sa zo slova *lipa*, *lipka* „druh listnatého stromu (Tilia)“, príp. „kvety alebo drevo z tohto stromu“. Priezvisko *Lipka* má na Slovensku 327 rodín.

Lipovszky (vyslov *Lipovski*) – utvorilo sa z názvu niektorej obce, ktorá má v názve slovný základ *lipa*, resp. *lip-*, napr. *Lipová*, *Lipovce*, *Lipovec*, *Lipové*. Na priezvisko podľa pôvodu poukazuje aj prípona *-ský*. Na Slovensku má priezvisko *Lipovský* 645 rodín; zapísané maďarskou grafikou *Lipovszki* 2 rodiny.

Lisztes (vyslov *Listeš*) – vzniklo z maďarského prídavného mena *lisztes* s významom „zamúčený, posypaný múkou, múčny“. Priezvisko prezývkového charakteru. Nemožno však vylúčiť, že ide aj o priezvisko podľa zamestnania, mohli tak pomenovať napr. mlynára či pekára. Na Slovensku sa nevyskytuje.

Litauszki (vyslov *Litauski*) – utvorilo sa z názvu slovenskej obce Litava (okr. Krupina). Adjektívna prípona *-ský* (zapísaná aj s *i*) poukazuje na pôvod. Priezvisko *Litavský* má na Slovensku 62 rodín, zapísané maďarským pravopisom (grafikou) *Litauszki*, *Litavszki* iba 5 rodín na južnom Slovensku.

(V)

Lukács (vyslov *Lukáč*) – vzniklo z maďarskej podoby *Lukács* rodného (krstného) mena *Lukáš* z latinského mena *Lucas* (*Lucanus* = pochádzajúci z *Lukánie*, kraja v južnom Taliansku) (VM, s. 166 – 167). Mohlo sa však utvoriť aj zo slovenskej podoby mena *Lukáš* a následne sa po príchode jeho nositeľov na Dolnú zem pomaďarčilo. Z tohto mena sa utvorili aj priezviská *Lukášik*, *Lukaščík*, *Lukáčik*, *Lukan*, *Lukej*, *Lukeš*, *Lukšo*, *Lukovič* a i. (tamže, s. 167). Priezvisko *Lukáč* je na Slovensku pomerne frekventované, má ho 5 132 rodín, *Lukač* 134, v maďarskej podobe *Lukács* ho má 743 rodín, *Lukacs* 4 rodiny. Variant *Lukáš* má 96 rodín, *Lukaš* 10 a *Lukas* 24 rodín.

(BČ, SK)

Mácsai (vyslov *Máčaj*) – vzniklo ako prezývka z tvaru imperatívu *máčaj* slovesa *máčať* alebo ako priezvisko podľa pôvodu, ktoré sa utvorilo z názvu obce a maďarskej adjektívnej prípony *-i* (porov. Majtán, 2014, s. 39, 43, 95). Dedín, usadlostí či majerov s názvom *Mácsa*, *Macsó* bolo na území bývalého Uhorska viacero (p. Kázmér, 1993, s. 691; Lipszky, 1808, s. 395 – 396). Utvorenie priezviska z druhej časti názvu osady *Malá Mača* (dnes súčasť Sládkovičova, okr. Galanta) je

nepravdepodobné, lebo tento názov mala až v r. 1948. M. Hajdú (2010, s. 310 – 311) uviedol pôvod tohto priezviska z novozákonného mena *Matej*, maďarsky *Mátyás* (p. Mátyás). Na Slovensku má priezvisko *Mácsai* 62 rodín, *Mácai* 38 rodín.

Madarász (vyslov *Madarás*) – maďarské priezvisko z maďarského slova *madarász* vo význame „kto chytá alebo predáva vtáky, vtáčnik“ (Dudok, 1999, s. 97; Majtán, 2014, s. 30). Priezvisko podľa zamestnania. Prevažne na južnom Slovensku má priezvisko *Madarász*, *Madarasz* 400 rodín, v podobách *Madarás*, *Madaras* 120 rodín.

(V)

Maduda – nateraz neznámy pôvod. Mohlo by súvisieť so ženským novozákonným rodným (krstným) menom *Magdaléna* (z latinského mena *Magdalena* s významom „pachádzajúca z palestínskeho mesta *Magdaly*, hebrejské slovo *magdala* má význam „veža“), z ktorého vznikli napr. aj priezviská *Magdal*, *Magdalík*, *Magdina*, *Magdolen*, *Mahdal*, *Mahdalík*, *Madlen*, *Medlen* (VM, s. 168). Aj príponou *-uda* sa zvykli tvoriť priezviská zo skrátených podôb rodných (krstných) mien, napr. *Mačuda*, *Mikuda*, *Paluda*, *Vachuda* (Majtán, 2014, s. 27). Priezvisko *Maduda* má na Slovensku 69 rodín zväčša na Liptove. A. Mihalovič (1987, s. 6) v monografii o zemepisných názvoch v Číve uvádza mená informátorov, starších ľudí, ktorí mu pomáhali pri získavaní názvov a nárečového materiálu, pričom medzi nimi spomenul aj mladších ľudí, napr. aj B. Gulu a jeho manželku profesorku Madulovú. Keďže priezvisko *Madula* už v súčasnom zozname obyvateľov obce nefiguruje, predpokladáme, že *Maduda* môže byť aj chybný zápis priezviska *Madula* alebo opačne. Na Slovensku má priezvisko *Madula* len 5 rodín a tiež by mohlo mať súvislosť s menom *Magdaléna*.

Malarik – pravdepodobne sa utvorilo ako priezvisko podľa zamestnania zo západoslovenskej nárečovej podoby *malár* slova *maliar* vo význame „remeselník zaoberajúci sa maľovaním izieb, domového zariadenia a pod.“ alebo „výtvarný umelec maľujúci obrazy“ (HSSJ, 2, s. 250). Prípona *-ík/-ik* poukazuje na vzťah k otcovi. Na Slovensku má priezvisko *Malárik* 84 rodín, *Maľarik* 3 a *Maľarik* 15 rodín.

Maros (vyslov *Maroš*) – vzniklo z pôvodne domáckej podoby *Maroš* rodných (krstných) mien *Martin* alebo *Marek*. Meno *Martin* sa utvorilo z latinského mena *Martinus* s významom „zasvätený rímskemu bohu vojny Marsovi“, prenesene „bojovný“. Utvorilo sa z neho veľa priezvisk, napr. *Martínek*, *Martinák*, *Martinka*, *Martinus*, *Martini*, *Marton*, *Martvoň*, *Mertan*, *Mertuš*, *Miertuš*, *Miartuš*, *Mjartan*, *Maroň*, *Maron*, *Marônek*, *Marvonek*, *Mach*, *Macho*, *Machek*, *Maško*, *Mašek*, *Macháč*, *Macháček*, *Macháčík*, *Machala*, *Machata*, *Machota*, *Machút*, *Maehyniak*, *Machaj*, *Machovič*, *Machových* (VM, s. 174). *Marek* je novozákonné meno z latinského mena *Marcus* (meno rímskeho rodu asi z mena rímskeho boha vojny *Marsa*, teda „bojovník“); staršia podoba *Markus*. Taktiež sa z neho utvorilo veľa ďalších priezvisk, napr. *Marko*, *Marček*, *Marčok*, *Mareček*, *Markech*, *Markovič*, *Markus*, *Markuš* (tamže, s. 171). Na Slovensku má priezvisko *Maroš* 148 rodín.

Matusek (vyslov *Matušek*) – utvorilo sa z rodného (krstného) mena *Matúš*, ktoré vzniklo z hebrejského mena *Mattijah* s významom „dar boha Jehovu“. Vznikli z neho aj iné priezviská, napr. *Maco*, *Macko*, *Macek*, *Macuška*, *Matuška*, *Matis*, *Maťovčík*, *Mačuha* a i. (VM, s. 175 – 176). Prípona *-ek* poukazuje na vzťah k otcovi a západoslovenský alebo východoslovenský pôvod (Majtán, 2014, s. 25). Na Slovensku má priezvisko *Matúšek* 314 rodín, *Matušek* 156, zapísané *Matusek* 34, *Matúsek* 2 rodiny. (BČ)

Mátyás (vyslov *Mátáš*) – vzniklo z maďarskej podoby *Mátyás* rodného (krstného) mena *Matej* z hebrejského mena *Mattijah* s významom „dar boha Jehovu“. Utvorili sa z neho aj priezviská *Maco*, *Macko*, *Macek*, *Mackovič*, *Matejec*, *Matejov*, *Matejka*, *Matejčík*, *Matejička*, *Matejch*, *Maiaš*, *Matiaš* a i. (VM, s. 175). Na Slovensku má priezvisko *Mátyás* 166 rodín, *Matyás* 14, *Matáš* 29, *Mátyáš* 18 rodín.

Meleg – priezvisko *Meleg* alebo aj *Melek* (koncové *k* sa mohlo zapísať podľa výslovnosti – spodobovanie *k > g*) môže mať viac pôvodov. Mohlo sa utvoriť z maďarského prídavného mena *meleg* s významom „teplý“, v prenesenom význame „milý, vrelý, vrúcny, srdečný, láskavý, dobrý“ ako priezvisko prezývkového charakteru (porov. Hajdú, 2010, s. 328), ale aj z niektorého variantu rodného (krstného) mena *Melichar*,

Melicher, Melichor z hebrejského *melk or* vo význame „kráľ svetla, môj kráľ“ (je) svetlo“, alebo z názvu slovenskej obce *Melek* (okr. Nitra) (porov. VM, s. 177 – 178; Dudok, 1999, s. 44, 55, 119). Priezvisko *Meleg* má na Slovensku 149 rodín, *Melek* 93, *Melék* 2 rodiny.
(BČ, SK)

Meszáros (vyslov *Mesároš*) – utvorilo sa z maďarského slova *mészáros* vo význame „mäsiar, remeselník zaoberajúci sa zabíjaním dobytká, výsekom mäsa a spracúvaním mäsových výrobkov“. Uvedené priezvisko mohlo vzniknúť aj pomadžarčením pôvodného prímena *Mäsiar*, príp. niektorého jeho nárečového variantu, ktoré vzniklo zo slovenského slova *mäsiar*. Ide o priezvisko podľa zamestnania. Toto priezvisko sa v maďarských i slovenských pravopisných (grafických) podobách nachádza aj na Slovensku: *Mészáros* 2 731 rodín, *Mesároš* 673, *Meszároš* 149, *Meszáros* 140, *Mésároš* 218, *Mészáros* 53, *Meszaroš* 15, *Meszáros* 14, *Mésáros* 7 a *Mesáros* 1 rodina.
(BČ – *Mesaros, Meszaros, Mészáros*, SK – *Mészáros*, V – *Mészáros*)

Micsei (vyslov *Mičei*) – azda vzniklo z domáckej podoby *Mičo* rodného (krstného) mena *Mikuláš* (p. Miko) podobne, ako sa napr. z domáckych podôb mien *Lukáš, Jakub, Pavol/Pavel* vytvorili priezviská *Lukej, Kubej, Pavlej*. Takto vznikli aj základné slovenské podoby mien *Juraj, Andrej/Ondrej, Bartolomej, Blažej a Matej* (Majtán, 2014, s. 25). Koncové *j* sa mohlo zapísať ako *i*. Z mena *Mičo*, resp. z domáckej českej podoby *Mič* sa vytvorili aj slovenské alebo české priezviská *Miča, Miča, Miček, Mičan, Mičánek, Mičulka, Mičko, Mičák, Mičuda, Mičuta* a i. (Majtán, 2011, s. 153; Moldanová, 2015, s. 117). Dalo by sa uvažovať aj o pôvode priezviska *Micsei* z maďarského názvu obce *Mics* alebo *Micse*, ale osadu s takým názvom sme nenašli. Hlavne na východnom Slovensku má priezvisko *Mičej* 21 rodín, v maďarskej grafickej podobe nachádza.

Mihalovics (vyslov *Mihalovič*) – utvorilo sa z maďarskej podoby *Mihály* rodného (krstného) mena *Michal* zo starozákonného hebrejského mena *Michaél* s významom „ako Boh, Bohu podobný“. Na Slovensku existuje z tohto mena veľa priezvisk, a to aj z maďarských podôb mena *Mihály*, napr. *Mihál, Mihalík, Mihaleje, Mihalovič, Mihók, Mihočko, Miholek* a i. (VM, s. 179). Priezvisko sa preto v tejto podobe mohlo vytvoriť ešte na slovenskom území alebo po príchode na Dolnú zem, resp. sa

po presídlení pôvodné prímeno zapísalo maďarskou grafikou. Slovenská prípona *-ovič* poukazuje na príslušnosť k rodine (bližšie p. Balkovics), ale aj na to, že sa priezvisko vytvorilo v slovenskom jazykovom prostredí bez ohľadu na to, či to bolo na území dnešného Slovenska alebo Maďarska. Na Slovensku má priezvisko *Mihalovič* 454 rodín, zapísané maďarskou grafikou *Mihalovics* 33 rodín.

Mike – vzniklo z maďarského rodného (krstného) mena *Mike*, čo je domácka podoba rodného (krstného) mena *Miklós* (slovensky *Mikuláš*), príp. *Mihály* (slovensky *Michal*). Meno *Mikuláš* sa vytvorilo z gréckeho mena *Nikoláos* s významom „vítaziaci medzi ľuďmi“, „vítaz“. Vznikli z neho aj priezviská *Mika*, *Miko*, *Mikuš*, *Mikušik*, *Mikuška*, *Mikša*, *Mikšik*, *Mikeš*, *Mikes*, *Mikeska*, *Mikita*, *Mikloš*, *Miklošik*, *Mikloško* a i. (VM, s. 180; porov. aj Majtán, 2014, s. 14, Hajdú, 2010, s. 332). O pôvode mena *Michal* p. Mihalovics. Priezvisko *Mike* má na Slovensku 26 rodín.

Minárik – priezvisko podľa zamestnania, ktoré sa vytvorilo z nárečovej podoby *minár* slova *mlynár* s disimilačným zánikom hlásky *l*. Prípona *-ik/-ik* poukazuje na vzťah k otcovi. Priezvisko *Minárik* má na Slovensku až 1 560 rodín, *Mlynárik* 289 a *Mlinárik* 7 rodín.

Mlaka – pravdepodobne ide o priezvisko prezývkového charakteru zo slova *mláka* s významom „menšie množstvo plytkej stojatej vody, kaluž, barina; niečo rozliate“.

Na Slovensku má priezvisko *Mláka* 47 rodín, *Mlaka* 20 rodín.

Molnár – vzniklo z maďarského slova *molnár* (slovensky *mlynár*) ako priezvisko podľa zamestnania. Mohlo ísť aj o pôvodné priezvisko *Mlynár*, ktoré sa pomaďarčilo. Priezvisko *Molnár* je frekventované aj na Slovensku, má ho 6 794 rodín (*Molnar* 6). (BČ, SK, V)

Morecz (vyslov *Morec*) – azda vzniklo zo slova *morec* s významom „potápač“ (HSSJ, 2, s. 329) možno ako prezývka niekoho, kto sa rád potápal. Mohlo by súvisieť aj s rodným (krstným) menom *Móric* alebo s expresívnym nárečovým stredoslovenským slovesom *morcovat' sa* s významom „namáhať sa, mordovať sa“, príp. so slovami *mor* „druh choroby“, *mora* s významami „nočný motýl“, „podľa povery démonická

bytosť trápiaca ľudí v spánku“, resp. so slovom *more* aj ako prezývka Cigáňa (obyčajne v oslovení) (SSN, 1, s. 188 – 189). Priezvisko *Morec* má na Slovensku 8 rodín (z toho 5 rodín v Rakovej, okr. Čadca), *Morecz* 6 rodín na južnom Slovensku.

Mózes (vyslov Mózeš) – vzniklo z maďarskej podoby Mózes rodného (krstného) mena Mojžiš z hebrejského *móšéh* vo význame „vytiahnutý z vody“ alebo z egyptského *mes(su)* „dieťa“ (VM, s. 184; porov. Ladó, 1972, s. 193; Hajdú, 2010, s. 341). Utvorili sa z neho aj priezviská *Mojzes*, *Móza*, *Móži*, *Mojžia*, *Mojžišík* a i. Prevažne na južnom Slovensku ho má 80 rodín, *Mózeš* 11 rodín. Mohlo vzniknúť rovnako na slovenskom i maďarskom území.

Mudra – pravdepodobne sa utvorilo ako prezývka podľa vlastnosti z prídavného mena *múdry* (Moldanová, 2015, s. 122). Na Slovensku má priezvisko *Mudra* 20 rodín. Priezvisko *Múdra* je ženská podoba priezviska *Múdry*.

Nagy (vyslov *Nad'*), **Nagy-Skuta** (vyslov *Nad'-Škuta*) – Nagy je priezvisko podľa vlastnosti z maďarského prídavného mena *nagy* vo význame „veľký“ alebo „starý, starší“ (Hajdú, 2010, s. 345). Je veľmi frekvencované aj na Slovensku, a preto mohlo vzniknúť na oboch územiach. V pravopisne adaptovanej podobe *Nad'* ho má na Slovensku 434 rodín. K priezvisku Skuta p. Skuta.
(Nagy – BČ, SK, V)

Nebehaj – utvorilo sa ako prezývka z tvaru imperatívu (rozkazovacieho spôsobu) *nebehaj* slovesa *nebehať*. Rovnako vznikli napríklad aj priezviská *Hrabaj*, *Nechaj* (Majtán, 2014, s. 43). Na Slovensku má priezvisko *Nebehaj* 33 rodín.

Nemes (vyslov *Nemeš*) – vzniklo z maďarského slova *nemes* vo význame „šľachtický“ alebo „ušľachtilý, šľachetný“, resp. „šľachtic, zeman“ (Majtán, 2011, s. 162). Priezviská *Nemes*, *Nemeš* mohli rovnako vzniknúť aj na slovenskom území. HSSJ (2, s. 511) uvádza doklady na substantivizované ajdektívum *nemešný* s významom „zeman, šľachtic“. Podľa M. Hajdúa (2010, s. 346) má slovo *nemes* význam „národ, pri-

vilegovaná skupina“. Prevažne na južnom Slovensku ho má 110 rodín, v adaptovanej pravopisnej podobe *Nemeš* 234 rodín.

(V)

Németh (vyslov *Német*) – priezvisko podľa pôvodu z maďarského etnického mena *német* „Nemec“. Nemci prichádzali na územie dnešného Slovenska najmä od 13. storočia, oživovali na území západného Slovenska vinohradníctvo a na strednom a východnom Slovensku baníctvo. Získavali pre svoje osady mestské privilégia a zakladali mestá, preto priezvisko Nemec a od neho odvodené priezviská sú aj na Slovensku pomerne časté. Maďarská podoba však nemusí signalizovať maďarský pôvod nositeľa, pretože priezviská vznikali v čase, keď bolo územie Slovenska súčasťou Uhorska (Majtán, 2014, s. 90). Na Slovensku sa nachádza napr. v podobách *Német* (3 738 rodín), *Németh* (269).

(BČ – *Nemet*, *Német*, *németh*, SK – *Német*, *Németh*, V – *Németh*)

Nyikos (vyslov *Ňikoš*) – mohlo sa tvoriť z maďarskej podoby *Nikolasz* ruského rodného (krstného) mena *Nikolaj* (slovenská podoba je *Mikuláš*, maďarská podoba je aj *Miklós*) z gréckeho mena *Nikoláos* s významom „vítaziaci medzi ľuďmi“, „vítaz“; utvorili sa z neho napr. aj priezviská *Nikl*, *Niklas* (VM, s. 180; porov. aj Hajdú, 2010, s. 350). M. Kázmér (1993, s. 776) uviedol, že vzniklo z domácej podoby *Nikos* starého osobného mena *Nikodémusz*. Slovenská podoba tohto mena je *Nikodém*. Pôvodne išlo o novozákonné meno z gréckeho mena *Nikodémos* „v ľuďoch víťazný“ (VM, s. 189). Na Slovensku má toto priezvisko v podobe *Nikoš* len 1 rodina v Sládkovičove (okr. Galanta).

Nyitrai (vyslov *Ňitrai*) – utvorilo sa z názvu slovenského mesta *Nitra* a maďarskej adjektívnej prípony *-i*, ktorá poukazuje na pôvod rovnako ako slovenská prípona *-ský*. Na Slovensku má priezvisko *Nyitrai* 82 rodín, *Nitrai* 9 a so slovenským sufixom *Nitrianský* 27 rodín, *Nitriansky* 13 a *Nitranský* 28 rodín. Spisovne utvorené prídavné meno od názvu *Nitra* je *nitriansky*.

Ondrusák (vyslov *Ondrušák*) – utvorilo sa z rodného (krstného) mena *Ondrej*, čo je variant mena *Andrej* (novozákonné meno z gréckeho *Andreas* vo význame „statný, mužný, odvážny“). Vznikli z neho aj priezviská *Onda*, *Ondo*, *Ondrák*, *Ondačka*, *Ondiš*, *Onduš* a množstvo iných

(VM, s. 193). Prípona *-ák* poukazuje na príbuzenský vzťah k otcovi (otec *Ondruš* – syn *Ondrušák*). Na Slovensku sa dnes nenachádza. Priezvisko *Ondrašák* má 7 rodín.

Pajor – mohlo sa tvoriť z maďarského slova *pajor* s významom „pan-drava, larva“ ako priezvisko prezývkového charakteru. Na Slovensku má toto priezvisko 45 rodín.

Pálinkó – mohlo by súvisieť s maďarským slovom *pálinka* s významom „pálenka“, resp. s maďarským slovom *pálinkás*. Podľa M. Hajdú (2010, s. 365) maďarská prípona *-s* označuje vlastnosť, ktorá je vyjadrená slovným základom, preto *pálinkás* by mohol byť niekto, kto obľubuje pálenku alebo ten, kto ju vyrába, a preto *Pálinkás* by mohlo byť aj priezvisko podľa zamestnania. Slovo *pálenka* sa tvorilo od slovesa *pálit*, ktoré je praslovanského pôvodu (z psl. *paliti*; bližšie Králik, 2015, s. 416). Na Slovensku sa nenachádza, priezvisko *Pálinkáš* má na južnom Slovensku 159 rodín. Dalo by sa uvažovať aj o spojitosti s rodným (krstným) menom *Pavol*, resp. s jeho deminutívnou podobou *Palinko* (k pôvodu p. Palovits).

Pallay – D. Dudoka (1999, s. 112) uviedol, že priezvisko *Palay* vzniklo z maďarského slova *pala* s významom „bridlica, vrstvitá hornina používaná ako krytina na strechy a pod.“ Azda by sa dalo uvažovať o spojitosti s rodným (krstným) menom *Pavol* (p. Palovits) podobne ako pri priezviskách *Pál*, *Pála*, *Pálla*, *Palya*, *Pállya* a pod. (porov. Hajdú, 2010, s. 362 – 363) alebo sa mohlo tvoriť z názvu osady, majera *Palla*, *Pala*, ale osadu s takýmto názvom sme nenašli. Na Slovensku má priezvisko *Pallay* 52 rodín, *Palay* 5, *Pallai* 85 a *Palai* 16 rodín.

Palovits (vyslov *Palovič*) – vzniklo z domáckej podoby *Palo*, resp. *Paľo* rodného (krstného) mena *Pavol* z latinského slova *paulus* vo význame „malý“, v prenesenom význame „skromný“. Vznikol z neho aj priezviská *Pavlo*, *Pavlík*, *Paľo*, *Palko*, *Pavčo*, *Pavlis*, *Pavlišin*, *Paľčo*, *Palát*, *Pavelek*, *Pavelec*, *Pavlovič* a mnoho iných (VM, s. 199). O prípone *-ovič* p. Balkovics. Na Slovensku má priezvisko *Palovič* 152 rodín, zapísané maďarskou grafikou *Palovics* 1, *Pálovics* 32 rodín.

Párma – azda vzniklo ako prezývka zo západoslovenského alebo českého názvu kaprovitej ryby *parma* „mrena“ (Majtán, 2011, s.166; Moldanová, 2015, s. 135). Na Slovensku má priezvisko *Parma* 28 rodín.

Pásztor (vyslov *Pástor*) – utvorilo sa ako priezvisko podľa zamestnania z maďarského slova *pásztor* s významom „pastier“ alebo z pôvodného latinského slova *pastor* „pastier, protestantský kňaz“ (porov. Dudok, 1999, s. 98). V staršej slovenskej lexike sa používalo z latinčiny prevzaté slovo *pastor* s významami „pastier dobytká“, „farár“ (HSSJ, 3, s. 482), a preto toto priezvisko mohlo vzniknúť aj na slovenskom území pred príchodom predkov jeho nositeľa do Čívu a zapísať sa maďarskou grafikou. Na Slovensku je priezvisko *Pastor* pomerne frekventované, má ho 161 rodín (bez výskytov v zložených priezviskách), v maďarskej podobe *Pásztor* až 780 rodín a *Pástor* 493 rodín.

Pataki – utvorilo sa z maďarského slova *patak* s významom „potok“ (porov. Dudok, 1999, s. 113) alebo z maďarského názvu slovenských obcí, ktoré majú v názve slovo *potok*, napr. *Potok* (maďarsky *Patak*) v okresoch Ružomberok, Rimavská Sobota, obec *Potoky* (okr. Stropkov), resp. obce *Čierny Potok*, *Oravský Biely Potok*, *Ruský Potok*, *Tichý Potok*. Na priezvisko podľa pôvodu poukazuje aj maďarská adjektívna prípona *-i*. Pravdepodobne tak pomenovali niekoho, kto pochádzal z niektorej z týchto obcí alebo len býval v blízkosti nejakého potoka. Mohlo by ísť aj o pomadžarčenie slovenského priezviska *Potocký*. Na Slovensku má priezvisko *Pataki* 153 rodín, *Potocký* 338 rodín (*Potocki* 10).

Páva – pravdepodobne vzniklo ako prezývka zo slovenského, ale aj maďarského slova *páva* s významom „páv (latinsky *Pavo*), vták s pestrým dlhým chvostom chovaný na okrasu“, v prenesenom význame „pyšná žena“, príp. zo slovenského deminutíva *pávä* „mláďa páva“ (porov. HSSJ, 3, s. 487; SSN, 2, s. 753). Priezvisko *Páva* má na Slovensku len 5 rodín v Bratislave a priezvisko *Páv* 13 rodín.

Payer p. Horváth

Pazgyera (vyslov *Pazďera*), **Pazdera** (vyslov *Pazdera*, príp. *Pazďera*) – utvorili sa z hromadných substantív *pazderec*, *pazderie* „drevnaté odpadky pri trepaní konopí alebo ľanu“ (HSSJ, 3, s. 488 – 489; Majtán,

2011, s. 167). Môže ísť o priezvisko prezývkového charakteru alebo o priezvisko podľa zamestnania ako pomenovanie niekoho, kto spracúva ľan, pazderníka. Na Slovensku má priezvisko *Pazdera* 149, zapísané maďarskou grafikou *Pazgyera* iba jedno v Nesvadoch (okr. Komárno).

Péntek – vzniklo z maďarského slova *péntek* „piatok“. Priezvisko prezývkového charakteru. Mohlo ísť aj o pomaďarčené slovenské priezvisko *Piatok*. Podľa D. Moldanovej (2015, s. 135) by mohlo súvisieť s tým, že piatok bol dňom každotýždňového pôstu. Prevažne na južnom Slovensku má priezvisko *Péntek* 64 rodín, priezvisko *Piatok* má iba 11 rodín na východnom Slovensku v Sobranciach a okolí. Vznik priezviska *Piatek* M. Majtán (2011, s. 168) vysvetlil z radovej číslovky *piaty* alebo jeho motiváciu spája so slovom *piatok* (v nárečí *piatek*). Motiváciou vzniku takého priezviska mohlo byť aj to, že pomenovaný sa narodil v piatok alebo ako piate dieťa v poradí.

Penzés (vyslov *Penzész*) – utvorilo sa z maďarského prídavného mena *pénzes* s významom „bohatý, zámožný“ ako prezývka, prípadne ako priezvisko podľa spoločenského zaradenia. Na Slovensku má priezvisko *Penzés* 71 rodín (prevažne v okolí Dunajskej Stredy), *Pénzés* 72, *Penzes* 2, v pravopisne adaptovaných podobách do slovenčiny *Pénzeš* 179, *Penzéš* 1 a *Penzeš* 70 rodín.

Pető – vzniklo z maďarskej domáckej podoby rodného (krstného) mena *Peter* (porov. Kázmér, 1993, s. 850 – 851). Meno *Peter* vzniklo z gréckeho slova *petros* s významom „skala“, teda „pevný ako skala“ a na Slovensku sa z neho utvorilo veľa priezvisk, napr. *Petera*, *Peterec*, *Peterich*, *Peterka*, *Petrík*, *Petriček*, *Petričko*, *Petrenko*, *Petrák*, *Petráň*, *Petrinec*, *Petrovkin*, *Petrovič*, *Petrikovič*, *Petrov*, *Petruf*, *Petruch*, *Petruľa*, *Petruľak*, *Petráš*, *Petraško*, *Petrašovič*, *Pietor*, *Pietrik*, *Piatra*, *Piatrik*, *Piter*, *Pitra*, *Piterka*, *Pitrún*, *Peťko*, *Petík*, *Petiška*, *Petkáč*, *Petkanič*, *Petkovič*, *Peco*, *Pecko*, *Peško*, *Peška*, *Pešek*, *Pecho*, *Pecháň*... (VM, s. 200). Na Slovensku má priezvisko *Pető* 19 rodín, *Pető* 44 rodín.

Petróczy (vyslov *Petróci*) – utvorilo sa z maďarskej podoby *Petrócz*, príp. *Petrocz* slovenských obcí *Petrovce* (okr. Sobrance), *Petrovce nad Laborcom* (okr. Michalovce), *Petrovce* (dnes súčasť obce Granč-Petrovce v okr. Levice), prípadne *Báčsky Petrovec* v Srbsku. Obcí, usadlos-

tí s maďarským názvom *Petrócz* bolo v Uhorsku viacero (porov. Lip-szky, 1808, s. 508). Na priezvisko podľa pôvodu poukazuje aj maďarská adjektívna prípona *-i*, ktorá sa v priezviskách mohla zapísať aj ako *-y*. Na Slovensku má priezvisko *Petróczy* 13 rodín, *Petroczy* 1, *Petróczi* 40 a *Petroci* 1, *Petróci* 11 a *Petroci* 23 rodín.

Polák – priezvisko podľa pôvodu, ktoré vzniklo z českého etnonyma *Polák* alebo zo západoslovenskej nárečovej podoby *Polák* etnonyma *Poliak* – príslušník poľského národa. D. Moldanová (2015, s. 145) uviedla ako ďalší možný pôvod priezvisk *Polák*, *Poláček* zo staročeského slova *polan* s významami „kto obrába pole“, dedičan“, „poľská minca“, ale mohli tak pomenovať aj niekoho, kto prišiel z obce s názvom *Pole*. Na Slovensku sa napríklad nachádzajú obce *Čierne Pole*, *Dlhé Pole*, *Pusté Pole*, *Španie Pole*, *Veľké Pole* (bližšie Majtán, 1998, s. 231 – 232). Príponou *-ák/-ak*, resp. *-iak* sa však obyvateľské mená nezvykli tvoriť, skôr išlo o krajové mená ako *Lipták*, *Záhorák*. Na Slovensku má priezvisko *Polák* až 4678 rodín, *Polak* 31, *Poliak* 1315, *Polák* 170 a *Polak* 78 rodín. (BČ – *Poliak*, *Poliák*, *Poljak*, *Polyák*, SK – *Poljak*)

Pospísek (vyslov *Pospíšek*) – české priezvisko. Utvorilo sa z českého slovesa *pospíchat* s významom „ponáhľať sa, náhlieť sa; naliehať na niekoho“. Z tohto slovesa sa v Česku vytvorili aj priezviská ako *Pospíchal*, *Pospischil*, *Pospíš*, *Pospíšil* (dvanásť najčastejších priezvisk v Česku), *Pospíšilík*, *Pospíšilik* (Moldanová, 2015, s. 146). Podľa informátor-ky otec nositeľa tohto priezviska skutočne bol Čech. Na Slovensku má priezvisko *Posíšek* 14 rodín a *Pospíšek* len 2 rodiny v Bratislave. V Česku v r. 2016 sa podľa internetového portálu *Kde jsme* (www.kdejsme.cz) vyskytlo priezvisko *Pospíšek* 170-krát a *Pospíšek* 1-krát v Ostrave.

Radovics (vyslov *Radovič*) – utvorilo sa z domáckej podoby slovan-ských mien, ktoré obsahujú časť *Rad-*, napr. *Radislav*, *Radimír*, *Radivoj*, *Radovan*, *Radoslav*, *Radomil*, *Radomír*. O prípone *-ovič* p. Balkovics. Priezvisko *Radovič* má na Slovensku 31 rodín, zapísané maďarskou gra-fikou *Radovics* iba 1 rodina v Šuranoch (okr. Nové Zámky).

Ravasz (vyslov *Ravas*) – vzniklo ako prezývka podľa vlastnosti z maďarského slova *ravasz* s významom „falošný, ľstivý, úlisný, prefíkaný

(ako líška)“ (porov. Kázmér, 1993, s. 887). Na Slovensku najmä v okolí Dunajskej Stredy má priezvisko *Ravasz* 246 rodín.

Rédei – priezvisko podľa pôvodu, ktoré sa utvorilo z názvu maďarskej obce *Réde* v Komárňansko-ostrihomskej župe a adjektívnej maďarskej prípony *-i* (maď. prípona *-i* s mohla v priezviskách zapísať aj ako *-y*). Na Slovensku sa priezvisko *Rédei* nenachádza, v podobe *Rédey* ho má 10 rodín v Bratislave a v Nových Zámkoch a ich okolí.

Rehák – vzniklo zo staršej slovenskej podoby *Rehor* rodného (krstného) mena *Gregor* (p. Gregor). Podoba *Rehor* vznikla ako výsledok jazykového kontaktu s českým jazykovým prostredím – česky *Řehoř*, *Říha* (Majtán, 2014, s. 15, 61). Priezvisko *Rehák* má na Slovensku 1105 rodín.

Répánszki (vyslov *Répánski*) – mohlo sa utvoriť z názvu českej osady *Řepany* (dnes časť obce Lubenec v okrese Louny). Na priezvisko podľa pôvodu by poukazovala aj adjektívna prípona *-ský*, ktorou sa tvorili slovenské, ale aj české priezviská, resp. vznikali z prídavných mien odvodených od názvov miest a dedín. Na Slovensku je napr. pri Žiline samota *Repáni* z priezviska, resp. prímena *Repán*. Azda by mohlo súvisieť aj so slovom *repa* s významom „rastlina repa obyčajná (*Beta vulgaris*)“, na Orave má význam „zemianky“ (HSSJ, 5, s. 49), a od nej utvoreného osobného mena *Repán*. Na Slovensku má priezvisko *Repán* 276 rodín. Prípona *-ský* by potom poukazovala buď na príslušnosť k rodine Repána alebo mala len rozlišovaciu funkciu. Na Slovensku má priezvisko *Repanský* iba jedna rodina v Čiernej nad Tisou (okr. Trebišov).

Rokolya (vyslov *Rokoja*) – vzniklo azda ako prezývka z maďarského slova *rokolya* s významom „široká sukňa“, ktoré bolo prevzaté z nemčiny (MÉK, s. 1175). Na Slovensku sa nenachádza.

Rosen (vyslov *Rošen*) – mohlo by ísť o nemecké priezvisko *Rosen*, ktoré sa podľa J. Beneša (1998, s. 306) mohlo utvoriť z tvaru genitívu slova *Rose* s významom „ruža“ alebo z názvov obcí s týmto základom v Poľsku (v bývalom Pruskom Sliezsku s časťou Lužice, dnes obce *Rogożany*, *Rożnów*). Môže teda ísť buď o priezvisko prezývkového charakteru alebo aj o priezvisko podľa pôvodu. Na Slovensku sa nenachádza.

Rozbora – priezvisko prezývkového charakteru, ktoré súvisí so slovesom *rozboriť* s významom „búrať, zbúrať, rozrúcať, zničiť niečo“ (HSSJ, 5, s. 91). Na Slovensku má priezvisko *Rozbora* 78 rodín.

Rozovits (vyslov *Rozovič*) – utvorilo sa z domácej podoby *Róza* ženského mena *Rozália*. Pôvodne išlo o talianske meno z latinského slova *rosaria* s významom „ružová“ alebo z latinského slova *rosalia* s významom „sviatok ruží“ (VM, s. 216). O prípone *-ovič* p. Balkovics. Na Slovensku sa nenachádza.

Rumán – vzniklo buď ako priezvisko podľa pôvodu z nárečovej podoby *Ruman* etnického mena *Rumun* (menej pravdepodobná je súvislosť s rodným (krstným) menom *Roman*), príp. z obyvateľského mena *Ruman* „obyvateľ slovenskej obce Rumanová (okr. Nitra)“ alebo ako priezvisko prezývkového charakteru z apelatíva *ruman* s významom „rastlina s delenými listami a bielymi alebo žltými kvetmi, rumán farbiarsky (*Anthemis tinctoria*)“ (Dudok, 1999, s. 62, 82; Majtán, 2011, s. 178). Priezvisko *Ruman* je na Slovensku pomerne časté, má ho 581 rodín (*Rumán* 1 rodina), je súčasťou aj mnohých zložených priezvisk (napr. *Repka Ruman*, *Ruman-Lukáč*, *Strnisko-Ruman* a pod.)

Rumpli – môže súvisieť so slovom *rumpel* s nemeckým pôvodom a významom „obsahová miera kvapaliny s obsahom 0,2083 l; nádoba s týmto obsahom (1/2 žajdlíka)“ (HSSJ, 5, s. 196). Mohlo sa utvoriť aj z nárečového slova *rumpľa* s významom „druh repy“ alebo „nástroj z vlnitého plechu na pranie“ (Kálal, 1923, s. 589; SSJ, 3, s. 893). Na Slovensku má priezvisko *Rumpli* 21 rodín.

Salik (vyslov *Šalik*) – mohlo sa utvoriť ako prezývka zo slova *šál*, resp. vzniklo priamo z deminutívnej podoby *šálik*. Podobne ako priezvisko *Šaliga* (porov. Majtán, 2014, s. 60) by tiež mohlo mať pôvod v starozákonnom mene kráľa *Šalamúna*, ktoré pochádza z hebrejského mena *Šelómóh* s významom „mierumilovný“ (do arabčiny prešlo v podobe *Sulejman*), resp. sa mohlo utvoriť zo skrátenej podoby *Šal*, *Šál* tohto mena. J. Beneš (1962, s. 20) vykladá české priezvisko *Šal* aj zo slova *šala* s významom „kus rudy, ktorý udrží človek v ruke“. Prípona *-ík/-ik* môže poukazovať aj na príbuzenský vzťah k otcovi. Na Slovensku má priezvisko *Šalik* 21 rodín, *Salik* 1 rodina.

Sándor (vyslov *Šándor*) – vzniklo z maďarskej podoby *Sándor* rodného (krstného) mena *Alexander* z gréckeho mena *Alexandros* s významom „obranca mužov“. Vznikli z neho aj priezviská *Alex*, *Alexy*, *Al'akša*, *Alaxin*, *Olexa*, *Olexák*, *Olexik*, *Oleksík*, *Olexy*, *Olekšák*, *Oleš*, *Oľo*, *Olík*, *Lexa*, *Lešo*, *Leško*, *Leščák*, *Lešiga*, *Leščišin*, *Šiandor*, *Šándor*, *Šandrik* a i. (VM, s. 42). Na Slovensku má priezvisko *Sándor* 339 rodín, *Šándor* 533 a *Šandor* 944 rodín.

Sarkantyús (vyslov *Šarkantúš*) – súvisí s maďarským slovom *sarkantyú* „ostroha“, resp. vzniklo ako priezvisko podľa zamestnania zo slova *sarkantyús* „majster, ktorý vyrába ostrohy“ (Kázmér, 1993, s. 915). Podľa informátorky pôvodne nemecká rodina s priezviskom *Schilling* si pomadžarčila meno na *Sarkantyús*. Na Slovensku sa toto priezvisko nenachádza.

Sárosi p. Áy

Silling, Schilling (vyslov *Šiling*) – z nemeckého slova *Schilling* (nachádza sa aj v iných germánskych jazykoch), čo bola menová jednotka a platidlo v Rakúsku i vo viacerých štátoch v minulosti. V adaptovanej podobe *šiling*, *šeling* sa toto z nemčiny prevzaté slovo používalo už v staršej slovenčine s významom „drobný peniaz, minca, halier“ (HSSJ, 5, s. 622). Na Slovensku má priezvisko *Silling* 9 rodín, *Šilling* 27 a *Šeling* 18 rodín.

Simon (vyslov *Šimon*), **Simonek** (vyslov *Šimonek*), **Simonics** (vyslov *Šimonič*) – utvorili sa z novozákonného mena *Šimon* (maďarsky *Simon*) z hebrejského mena *Šimhón* s významom „počúvajúci, načúvajúci“. Z tohto mena vznikli aj priezviská *Šimo*, *Šimek*, *Šimák*, *Šimáček*, *Šimčísko* a i. (VM, s. 234). Prípona *-ek* poukazuje na západoslovenský alebo východoslovenský pôvod. Tvorenie priezvisk príponou *-ič* nie je na Slovensku časté, môže poukazovať skôr na chorvátsky pôvod (porov. Majtán, 2014, s. 23). Na Slovensku má priezvisko *Šimon* 1283 rodín (bez počtu rodín, ktoré majú zložené priezviská, alebo osôb, ktorá majú viac priezvisk), *Simonek* 489 rodín, *Šimonek* 116, *Simonek* 8, *Šimonič* 200, *Simonics* 200 a *Šimonics* 2 rodiny. (Simon – BČ, SK)

Šimrák (vyslov *Šimrák*) – pravdepodobne sa utvorilo ako prezývka zo slovesa *šimrať* „ľahkým dotykom, škrabkaním dráždiť, štekliť“ (SSJ, 4, s. 409). Hoci toto sloveso je doložené v slovenčine iba z 19. stor., nevylučuje sa tým možnosť, že sa používalo dlhšie. Keďže asi ide o prevzatie z českého *šimrati*, čo je pravdepodobne obmena českého *čmýrati* s pôvodným významom „hýbať sa, liezť“ (Králik, 2015, s. 579), nemožno vylúčiť možnosť, že nositeľ tohto priezviska má českých, resp. má aj českých predkov. Na priezvisko prezývkového charakteru poukazuje aj prípona *-ák*. Na Slovensku má priezvisko *Šimrák* len 27 rodín zväčša okolo Liptovského Mikuláša.

Sinkovics (vyslov *Šinkovič*) – utvorilo sa z novozákonného mena *Šimon* (p. Simon). O prípone *-ovič* p. Balkovics. Na Slovensku má priezvisko *Šinkovič* 121 rodín a *Šinkovic* 27 rodín.

Sipos (vyslov *Šipoš*) – priezvisko podľa zamestnania z maďarského slova *sipos* „muzikant, ktorý hrá na nejakom dychovom nástroji, piskač“ (Kázmér, 1993, s. 937 – 938; Majtán, 2014, s. 30). Na Slovensku má priezvisko *Sipos* 334 rodín, *Sípos* 252, *Sípoš* 2, *Sipoš* 7, *Šípos* 3, *Šipos* 6, *Šipoš* 919 a *Šipoš* 145 rodín.

Sislák (vyslov *Šišlák*) – pravdepodobne vzniklo ako prezývka z českého slovesa *šišlat*, resp. slovenského nárečového slovesa *šišlat'* s významom „šušlať, zle vyslovovať sykavky“. Príponou *-ák* sa zvykli často tvoriť aj priezviská prezývkového charakteru podľa vlastností pomenovaného. Priezvisko *Šišlák* má na Slovensku 9 rodín.

Siska (vyslov *Šiška*) – priezvisko prezývkového charakteru, ktoré vzniklo z nárečového slova *šiška* s najčastejším významom „šuška, semenný plod ihličnatých stromov“ (Majtán, 2011, s. 192). Používa sa však aj vo významoch „druh múčnika (vyprážený múčnik z kysnutého cesta)“, „vriedok, bradavica“, „múchny výrobok na kŕmenie husí a kačíc“ (HSSJ, 5, s. 628). D. Dudok (1999, s. 45) uvádza aj súvis s rodným (krstným) menom *Šimon* (p. Simon), čo je však málo pravdepodobné. Na Slovensku je veľmi frekventované, v podobe *Šiška* ho má 1371 rodín. Priezvisko *Siska* má na Slovensku 200 rodín (časté je v okolí Kežmarku), ale nemusí ísť o maďarskú grafickú podobu slovenského priezviska *Šiška*, v prípade jeho výskytu na severnom Slovensku ide skôr o poľské priezvisko

Siska (vyslov *Siska*), ktoré má podľa K. Rymuta (2001, s. 427) pôvod v poľských slovách *sisia*, *siak*, *siška* s významom „konik“ alebo súvisí s nemeckým osobným menom *Sis*, resp. východoslovanským menom *Sisa*.

Skerlec (vyslov *Škerlec*) – pravdepodobne vzniklo ako priezvisko prezývkeho charakteru, ktoré súvisí so slovesom *škeriť* „ceriť (zuby)“, *škeriť sa* „vyškierať sa, šklábiť sa“ (porov. Kálal, 1923, s. 678). Ak by išlo o pôvodných českých nositeľov tohto priezviska, mohlo by súvisieť so slovom *škrľa* „lakomec, žgloš, držgroš“ alebo s názvom českej obce *Škrle* (názov obce vznikol ako dedina *škrľů*, t. j. dedina lakomých ľudí; Profous – Svoboda, 1957, s. 285). Priezvisko *Škerlec* má na Slovensku 54 rodín, zapísané maďarskou grafikou *Skerlec* 6 rodín.

Skripek (vyslov *Škripek*) – priezvisko prezývkeho charakteru, ktoré súvisí so slovesami *škrípať*, *škrípiek* s významami „vydávať ostré, škripavé zvuky i triasť sa“, „hrať na husliach alebo na inom nástroji (zväčša prenikavo a falošne)“ (HSSJ, 5, s. 638; SSJ, 4, s. 422). Na Slovensku má priezvisko *Škripek* len 5 rodín, *Škripek* 93 rodín a zapísané maďarskou grafikou *Skripek* len 1 rodina v Štúrove (okr. Nové Zámky).

Skuta (vyslov *Škuta*) – vzniklo ako prezývka zo slova *škuta* s významom „ostrá zvieracia srst’, skutina“ alebo zo slova *škut* s významom „tvrdá, ostrá zvieracia srst’“, mohlo ísť aj o prezývku deťom (HSSJ, 5, s. 640; Kálal, 1923, s. 682). Podľa D. Moldanovej (2015, s. 185) priezvisko *Škuta* vzniklo zo slova *škuta* s významom „kravský chlp“. Na Slovensku má priezvisko *Škuta* 281 rodín, zapísané maďarskou grafikou *Skuta* iba 6 rodín na južnom Slovensku.

Soltész (vyslov *Šoltés*) – vzniklo z nemeckého slova *Schultheiß* s významom „zástupný a dedičný richtár, škultét“. Do slovenčiny sa adaptovalo v podobe *šoltýs* a v staršej slovenčine sa používalo vo význame „osadník, zakladateľ novej osady; dedičný dedinský richtár“. Priezvisko *Šoltés* vzniklo z pomadžarčenej podoby slova *šoltýs* (HSSJ, 5, s. 651; Majtán, 2014, s. 81). Na Slovensku má priezvisko *Šoltés* 1100 rodín, *Šoltes* 111, *Šoltész* 8 a *Soltész* 93 rodín.

Somogyi (vyslov *Šomodi*) – maďarské priezvisko, ktoré sa utvorilo z maďarského názvu obce *Somogy* alebo z niektorého miestneho názvu s časťou *Somogy-*, ktorých je väčší počet (Dudok, 1999, s. 67; p. Lipszky, 1808, s. 601). Na priezvisko podľa pôvodu poukazuje aj maďarská adjektívna prípona *-i*. Mohli tak pomenovať aj niekoho, kto pochádzal zo Šomodskej župy. Maďarský názov *Somodi* mala aj slovenská obec Drienovec v okrese Košice, a preto nemožno vylúčiť, že predkovia nositeľov tohto priezviska mohli prísť aj z tejto obce. Priezvisko *Somogyi* má na Slovensku hlavne v okolí Galanty a Dunajskej Stredy 335 rodín. V čiastočne alebo úplne pravopisne (graficky) adaptovanej podobe do slovenčiny *Šomogyi* ho má 31 rodín, *Šomodi* 47 rodín.

Speier (vyslov *Špeier*) – nemecké priezvisko. Vzniklo buď ako priezvisko podľa pôvodu z osadného názvu *Speyer* alebo ako priezvisko prezývkového charakteru z nemeckého slova *Spier* (zo stredohornonemeckého slova *spīre*) s významom „vták dážďovník obyčajný“ (Kohlheim, R. – Kohlheim V., 2000, s. 628). Na Slovensku sa nenachádza.

Stancsik p. Gongola

Štrbik (vyslov *Štrbik*) – utvorilo sa ako priezvisko prezývkového charakteru zo slova *štrba* s významom „štrbina“, príp. *štrbavý*, t. j. ktorému chýba zub alebo viac zubov. Prípona *-ik/-ik* môže poukazovať na príbuzenský vzťah k otcovi. Na Slovensku má priezvisko *Štrbík* 157 rodín, *Štrbik* 4 a zapísané maďarskou grafikou *Strbik* iba 1 rodina v Leviciach.

Suhaj (vyslov *Šuhaj*) – vzniklo zo slova *šuhaj* s významom „mládenec, mladík, junák“. Na Slovensku má priezvisko *Šuhaj* 186 rodín, zapísané maďarskou grafikou *Suhaj* 1 rodina na južnom Slovensku.

Süveges (vyslov *Šüvegeš*) – maďarské priezvisko, ktoré podľa M. Hajdúa (2011, s. 434) možno vzniklo z maďarského slova tureckého pôvodu *süveg* s významom „vysoká čiapka kužeľovitého tvaru“. Podľa M. Kázméra (1993, s. 953) sa utvorilo z maďarského slova, názvu zamestnania *Süveggvártó* s významom „výrobca klobúkov, čiapok“. Môže ísť o priezvisko prezývkového charakteru alebo priezvisko podľa zamestnania. Na Slovensku má maďarské priezvisko *Süveges* len 6 rodín a

v čiastočne pravopisne adaptovanej podoby do slovenčiny *Šűvegeš* 1 rodina v Leviciach a okolí.

Szabó (vyslov *Sabó*) – vzniklo ako priezvisko podľa zamestnania z maďarského slova *szabó* vo význame „krajčír“ (Majtán, 2014, s. 33, 68). Môže ísť aj o pomad'arčené pôvodné slovenské priezvisko *Krajčír*. V maďarskej podobe mohlo vzniknúť ešte na slovenskom území pred odchodom jeho nositeľov na Dolnú zem, pretože je pomerne frekventované aj na Slovensku, napr. pravopisnú podobu *Szabó* má 6 818 rodín, *Szabo* 1 585 a *Sabó* 395 rodín. (BČ, SK, V)

Szabadkai (vyslov *Sabatkai*) – podľa M. Kázméra (1993, s. 954) vzniklo z názvu obcí *Szabatka*, ktoré sa nachádzajú napr. v Báčskej, Békešskej i Gemerskej župe (p. aj Lipszky, 1808, s. 618). *Szabadka* je aj maďarský názov srbského mesta Subotica (slovenský štandardizovaný názov je *Sabatka*). Na Slovensku má priezvisko *Szabadkai* 9 rodín, priezvisko *Sabadka* 72 rodín, v pravopisných podobách *Sabatka* 15, *Szabatka* 3 a *Šabatka* 2 rodiny.

Szaszovszky (vyslov *Sasovski*) – utvorilo sa z maďarského názvu *Szaszova* slovenskej obce *Sásová* (dnes súčasť Banskej Bystrice), resp. ide o maďarskou grafikou zapísané priezvisko *Sásovský* (z adjektíva *sásovský*, resp. z názvu *Sásova* + prípona *-ský*). Obec *Sásová* mala v minulosti aj maďarské názvy *Szaszova*, *Saszowa*, *Szászova*, *Szászfalva* (Majtán, 1996, s. 26). Na priezvisko podľa pôvodu poukazuje aj slovenská prípona *-ský*. Priezvisko *Sásovský* sa na Slovensku nenachádza.

Szántay (vyslov *Sántai*) – pravdepodobne sa utvorilo ako priezvisko podľa pôvodu z maďarského názvu *Szántó* slovenskej obce Santovka (okr. Levice). Maďarská adjektívna prípona *-i*, ktorou vznikali priezviská podľa pôvodu, sa mohla zapísať aj ako *-y*, *-ay* či *-aj*. Názov obcí, usadlostí a samôt *Szántó* je viac aj na maďarskom území (p. Kázmér, 1993, s. 969, porov. aj Lipszky, 1808, s. 622 – 623). Na Slovensku má priezvisko *Szántai* 18 rodín, v rozlične pravopisne adaptovaných podobách do slovenčiny *Sántai* 11, *Santai* 3, *Sántay* 1, *Sántay* 1 a *Santaj* 4 rodiny.

Szászvári (vyslov *Sásvári*) – utvorilo sa buď z názvu maďarskej obce *Szászvár* v Baranskej župe alebo z maďarského názvu *Szasz-Vásár* slovenskej obce *Stotice* (dnes súčasť obce Ihl'any v okrese Kežmarok). Na priezvisko podľa pôvodu poukazuje aj maďarská adjektíva prípona *-i*. Na Slovensku má priezvisko *Szászvári* len 1 rodina v Kameníne (okres Nové Zámky). Priezvisko v podobe *Sasvári* môže síce byť chybný zápis priezviska *Szászvári*, ale skôr vzniklo ako priezvisko podľa pôvodu z maďarského názvu *Sas-Vár*, *Sasvár* slovenskej obce *Šaštín* (dnes *Šaštín-Stráže* v okrese Senica). Na Slovensku má priezvisko *Sasvári* 11 rodín, v podobách *Sasvari* 1, i *Šašvari* 1 a *Šašvári* 5 rodín.

Szávai (vyslov *Sávai*) – pravdepodobne vzniklo z maďarskej podoby *Száva* názvu rieky *Sáva* ako pomenovanie niekoho, kto žil v povodí tejto rieky alebo od nej prišiel, alebo z názvov osád, majerov či usadlostí *Száva*, *Szava*, ktorých bolo viacero, napr. v Baranskej župe alebo v Rábskej župe (p. Kázmér, 1993, s. 976 – 977; Lipszky, 1808, s. 625). Na priezvisko podľa pôvodu poukazuje aj maďarská adjektívna prípona *-i*. Možno uvažovať aj o spojitosti tohto priezviska s južnoslovanským ženským rodným (krstným) menom *Sáva* (pôvodne domáca podoba mien *Jelisa-va*, *Radosava*, *Saveta*; VM, s. 221). Mužské meno *Sáva* je hebrejského pôvodu (z arménskeho *Sába*, *Sabbas*) s významom „dedo, stariec“, resp. „prevedený“ (Knappová, 2017, s. 302 – 304). Prípona *-i* potom mohla byť aj koncovka latinského genitívu. Priezvisko *Szávai* sa na Slovensku nenachádza. Priezvisko *Sáva* majú 2 rodiny, *Sava* 4 a *Száva* jedna rodina v Štúrove.

Szendi (vyslov *Sendi*) – mohlo sa utvoriť ako priezvisko podľa pôvodu napríklad z druhej časti maďarského názvu obce *Szákszend* v Komárňansko-ostrihomskej župe. Osadných názvov, usadlostí s názvom *Szend* však bolo v bývalom Uhorsku viacero, napr. aj v Abovskej, Boršodskej, Šomodskej, Ostrihomskej župe (p. Kázmér, 1993, s. 992; Lipszky, 1808, s. 631). Priezvisko *Szendi* má na južnom Slovensku 74 rodín, zapísané slovenskou grafikou *Sendi* 10 rodín.

Szikszaí (vyslov *Siksai*) – utvorilo sa z názvu maďarskej obce *Sikszó*. M. Kázmér (1993, s. 1010) uviedol, že takého názvy boli aj v Abovskej a Hevešskej župe (porov. aj Lipszky, 1808, s. 647). Na priezvisko podľa

pôvodu poukazuje aj maďarská adjektívna prípona *-i*. Priezvisko *Szikszai* má na južnom Slovensku 10 rodín.

Szilágyi (vyslov *Silád'i*) – mohlo sa utvoriť z maďarského názvu *Szilad* slovenskej obce *Siladice* (okres Hlohovec) alebo z maďarského názvu *Szilágy megye* Siládskej župy (iný názov je aj Šalajská župa) v Uhorsku na rumunskom území (pravdepodobnejšie by to bolo, ak by nositeľ tohto priezviska mal rumunských predkov), príp. z názvu obcí, ktoré obsahujú maďarské slovo *szil*, *szilágy* (zo slova *szil* s významom „brest“), napr. *Püspökszilágy* v Peštianskej župe v Maďarsku (porov. Dudok, 1999, s. 67), príp. z terénneho názvu s týmto slovom (porov. Hajdú, 2010, s. 457; Kázmér, 1993, s. 1011). Na priezvisko podľa pôvodu poukazuje aj maďarská prípona *-i*. Na Slovensku má priezvisko *Szilágyi* 341 rodín, *Sziládi* 3 rodiny, *Sziladi* 1, *Sil'adi* 1, *Siladi* 36, *Siládi* 76 a *Silády* 1 rodina. V minulosti sa často používalo na pomaďarčovanie nemeckých i slovenských priezvisk (Hajdú, 2010, s. 457).
(SK, V)

Szivek (vyslov *Sivek*) – utvorilo sa z prídavného mena *sivý*. Pravdepodobne ním pomenovali niekoho, kto mal napr. výrazne sivé oči alebo vlasy. Prípona *-ek* môže poukazovať na príbuzenský vzťah k otcovi a západoslovenský alebo východoslovenský pôvod, príp. aj český pôvod (porov. Beneš, 1962, s. 264). Mohlo vzniknúť aj ako prezývka priamo z nárečovej podoby *sivek* substantíva *sivák* s významom „kôň sivej farby“ (HSSJ, 5, s. 258) alebo vo všeobecnosti „zvíra (napr. holub, vól), sivej farby“ (porov. Kálal, 1923, s. 606). Priezvisko *Sivek* má na Slovensku 20 rodín, zapísané maďarskou grafikou *Szivek* 11 rodín v okolí Prievidze a Nových Zámkov.

Szkleňár (vyslov *Sklenár*) – priezvisko podľa zamestnania *sklenár* – odborník na zasklievanie okien. Na Slovensku má priezvisko *Sklenár* 510 rodín, *Sklenar* 4, v českej podobe *Sklenář* 27 a zapísané maďarskou grafikou *Szkleňár* len 1 rodina.

Szlovák (vyslov *Slovák*), **Szlovacsek** (vyslov *Slovaček*) – z maďarskej podoby *szlovák* etnonyma *Slovák*. Slovom *Slovák* sa niekedy v 15. storočí nahradilo staršie pomenovanie našich predkov *Sloven* (alebo *Slovenin*), z ktorého ostali len pomenovanie ženy *Slovenka* a územia *Sloven-*

sko (Majtán, 2014, s. 91). Prípona *-ek* poukazuje na príbuzenský vzťah k otcovi a najmä na západoslovenský, príp. východoslovenský pôvod. České priezvisko *Slováček* však mohlo vzniknúť aj z pomenovania obyvateľa Moravského Slovácka (Kuba, 1984, s. 163). Na Slovensku má priezvisko *Slovák* 1568 rodín, *Szlovák* 36, *Slovak* 4, *Szlovak* 1; *Slováček* 135, *Slovaček* 14, *Szlovacsek* 3 rodiny. (Szlovák – BČ)

Szmutni (vyslov *Smutni*) – vzniklo ako priezvisko prezývkového charakteru podľa psychickej vlastnosti z prídavného mena *smutný*. Na Slovensku má priezvisko *Smutný* 416 rodín (*Smutny* 2); zapísané maďarskou grafikou sa nenachádza.

Szopkó (vyslov *Sopkó*) – mohlo by súvisieť s maďarským slovom *szop* s významami „cumľať, cmúľať“; „cicať, vyciciavať“; môže však mať aj slovanský pôvod. Mohlo by ísť o poľské priezvisko *Sopko*, ktoré sa utvorilo zo slovného základu *sop* napríklad poľských slovies *sopkać* s významom „tkať, pchať“, *sopić se* s významom „hádzat' sa, vrhať sa, metať sa“, prípadne z východoslovanského slova *sop* s významom „hrob“ (Rymut, 2001, s. 463). Mohlo by ísť aj o slovný základ *sob*, pričom znelá hláska *b* sa zapísala podľa spodobovania pred neznelou hláskou *k* ako *p*. Tento základ môže súvisieť so starými slovanskými osobnými menami ako *Soběbor*, *Soběslav* (poľsky *Sobiesław*), české domáce podoby sú *Sobík*, *Sobeš* (porov. Knappová, 2017, s. 309). Na Slovensku má priezvisko *Sopko* až 1056 rodín (bez počtu rodín so zloženým priezviskom typu *Sopko-Zima*), *Sopkó* 1 a hlavne okolo Trebišova zapísané maďarskou grafikou *Szopko* 36 rodín.

Szölösi – utvorilo sa z názvov osád *Szölös*, *Szöllös*, *Szölös*, ktorých je viacero (p. Kázmér, 1993, s. 1026; Lipszky, 1808, s. 656 – 657). Na priezvisko podľa pôvodu poukazuje aj maďarská adjektívna prípona *-i*. Na Slovensku má priezvisko *Szölösi* 5 rodín, *Szölösi* 7, *Szölöši* 1 a *Seleši* 21 rodín.

Táborszky (vyslov *Táborski*) – utvorilo sa z osadného názvu *Tábor*. Osád, usadlostí či hradov s takýmto názvom bolo na území Uhorska niekoľko (p. Lipszky, 1808, s. 668). Na priezvisko podľa pôvodu poukazuje aj adjektívna prípona *-ský*. Apelatívum *tábor* malo význam „zhromaž-

denie, sústredenie“, ale aj „miesto sústredenia vojska“ (HSSJ, 6, s. 9). Pomenovať tak mohli aj niekoho, kto prišiel z takéhoto tábora. Priezvisko *Táborský* má prevažne na západnom Slovensku 96 rodín.
(V – *Táborszki*)

Tárnai – mohlo sa utvoriť z maďarského slova *tárna* „štôlna“, ale skôr vzniklo ako priezvisko podľa pôvodu z názvu osady *Tárna* alebo *Tárnó*, ktorých bolo na území Uhorska viacero (Kázmér, 1993, s. 1050; Lipszky, 1808, s. 672). Mohlo sa utvoriť aj z maďarského názvu *Tarna* slovenskej obce *Trnava pri Laborci* v okrese Michalovce alebo maďarského názvu *Tarno* dediny *Trnovo* v okrese Martin (porov. Majtán, 1998, s. 304 – 305). Na južnom Slovensku má toto priezvisko v podobe *Tarnai* 24 rodín.

Tatár – pravdepodobne vzniklo ako priezvisko prezývkového charakteru zo slova „tatár“ s významom „človek, s ktorým sa nemožno dohovoriť, nechápavý človek“, príp. „zlý, nevhodný, nepríjemný človek“, ale mohlo vzniknúť aj ako priezvisko podľa pôvodu z etnonyma *Tatár* „príslušník výbojného mongolského kmeňa, ktorý útočil v 13. storočí na Európu“ (SSJ, 4, s. 496; HSSJ, 6, s. 26). V staršej slovenčine mohli Tatárom pomenovať aj Turka (HSSJ, 6, s. 26 – 27). Na Slovensku má priezvisko *Tatár* 369 rodín (*Tatar* 53).

Topor – utvorilo sa ako priezvisko prezývkového charakteru zo slova *topor* s významom „tesárska sekera“ (porov. Majtán, 2014, s. 46 – 47). Toto priezvisko má na Slovensku 270 rodín.

Torda – D. Dudok (1999, s. 67) uviedol pôvod tohto priezviska z názvu maďarskej obce *Torda* v Peštianskej stolici, ale takýto názov majú aj iné obce (p. Lipszky, 1808, s. 688), alebo z maďarského názvu *Torda-Aranyos* v Turdsko-araňošskej župe na území dnešného Rumunska. Priamo zo sídelného názvu bez prípony sa však priezviská tvorili len veľmi zriedkavo, skôr by takýmto spôsobom mohlo vzniknúť priezvisko *Tordai*. Pôvod priezviska *Tordai* M. Hajdú (2010, s. 476) vysvetľuje okrem jeho vzniku z názvov *Torda* aj zo starého tureckého osobného mena *Turdi*, ktoré malo význam „ten, ktorý ostal alebo prežil“, z ktorého sa utvorili aj sídelné názvy *Torda*. Pravdepodobne toto osobné meno

motivovalo aj vznik maďarského priezviska *Torda*. Na Slovensku má toto priezvisko 85 rodín.

Tóth (vyslov *Tót*) – utvorilo sa zo slova *Tót* (v množnom čísle *Tótok*), ktorým pôvodne starí Maďari označovali nielen Slovákov, ale aj ostatných príslušníkov nemaďarských národností Uhorska (Majtán, 2006, s. 96). Toto slovo nie je pôvodom maďarské, súvisí so staronemeckým slovom *diot* s významom „ľud“ (Majtán, 2014, s. 91). Slovákov žijúcich v Maďarsku úradne označovali slovom *Tót* do prvej svetovej vojny. Vznikom Československa sa nahradilo etnonymom *Slovák*, pretože označenie *Tót* sa začalo pokladať za hanlivé. Priezvisko *Tóth* je časté aj na Slovensku, má ho až 11 419 rodín, *Toth* 687, *Tot* 21, *Tót* 10, *Tót* 9, *Tovt* 2 rodiny. (BČ – *Tót*, *Toth*, *tóth*, SK, V)

Turán – vzniklo ako priezvisko podľa pôvodu z obyvateľského mena *Turan* „obyvateľ slovenskej obce *Turany* alebo *Stará Turá*, alebo maďarskej obce *Tur* v Peštianskej stolici, ako uviedol aj D. Dudok (1999, s. 67). Na Slovensku má priezvisko *Turan* 437 rodín, *Turán* 16 rodín.

Türcsök – pravdepodobne ide o pomadžarčené priezvisko *Turčok*, ktoré sa utvorilo z etnického mena *Turek*. Turecké vojská plienili a rabovali na západnom i strednom Slovensku a od polovice 16. storočia bolo územie južných častí dnešného Slovenska postupne začleňované do správy Osmanskej ríše. Prípomky *-ok*, *-čok* poukazujú na pôvod z južnej časti stredného Slovenska (od Banskej Bystrice na juh) (porov. Majtán, 2014, s. 41, 93). Toto priezvisko by mohlo by súvisieť aj s názvom slovenskej obce *Turčok* v okrese Revúca, čo je však menej pravdepodobné, keďže z názvu obce bez pridania prípony sa priezviská tvorili zriedkavo. Priezvisko *Turčok* má na Slovensku 33 rodín.

Urbanics (vyslov *Urbanič*) – vzniklo z rodného (krstného) mena *Urban* (po maďarsky *Urbán*, *Orbán*) z latinského *urbanus* vo význame „mestský, mešťan“. Utvorili sa z neho aj priezviská *Urban*, *Hurban*, *Urbánik*, *Urbánek*, *Urbanec*, *Urbančok* a i. (VM, s. 245). Prípona *-ič* môže poukazovať aj na chorvátsky, resp. južnoslovanský pôvod. Na Slovensku má priezvisko *Urbanič* 96 rodín najmä v okolí Bratislavy, zapísané maďarskou grafikou *Urbanics* 10 rodín v Dunajskej Strede a v okolí Nových Zámkov.

Vadinszky (vyslov *Vadinski*) – pravdepodobne sa utvorilo ako priezvisko podľa pôvodu z názvu českej obce *Vadín*. Z tohto názvu sa utvorilo aj priezvisko *Vadimský* (Beneš, 1962, s. 151). Na Slovensku majú priezvisko *Vadinský* iba 4 rodiny v Zborove nad Bystricou (okres Čadca), v Česku podľa portálu *Kde jsme* (www.kdejsme.cz) sa priezvisko *Vadinský* v r. 2016 vyskytlo 40-krát (*Vadimský* 3-krát). Ak by išlo o chorvátskych predkov nositeľov tohto priezviska, mohlo sa utvoriť aj z názvu chorvátskej obce *Vadina* (pri Záhrebe).

Valasek (vyslov *Valašek*) – priezvisko podľa zamestnania, ktoré sa utvorilo zo slova *valach* „pastier oviec na salaši“. Slovo *valach* je z maďarčiny spätne prevzaté slovenské slovo *Vlach*, ktorým sa pôvodne nazývali Taliani (Majtán, 2014, s. 74). Prípona *-ek* môže poukazovať na príbuzenský vzťah k otcovi a na západoslovenský alebo východoslovenský pôvod. Na Slovensku má priezvisko *Valášek* 548 rodín, *Valašek* 80 rodín, zapísané maďarskou grafikou *Valasek* 13 rodín najmä v okolí Dunajskej Stredy.

Váľent, Valovics (vyslov *Valovič*), **Valuch** – utvorili sa z domáckych podôb *Valent*, *Valo* rodného (krstného) mena *Valent* mena *Valentín* (z lat. mena *Valentinus*; latinské slovo *valens* má význam „silný, zdravý“). Z tohto mena sa utvorili aj priezviská *Valo*, *Valo*, *Valo*, *Válek*, *Valca*, *Valiček*, *Valiga*, *Valentovič*, *Valovič*, *Valenteje* a i. (VM, s. 247). O prípone *-ovič* p. Balkovics. Príponou *-uch/-úch* sa zvykli tvoriť priezviská z rôznych podôb rodných (krstných) mien, napr. *Andrej* > *Andruch*, *Ján* > *Janúch*, *Ondro* > *Ondrúch* a i. (Majtán, 2014, s. 26). Na Slovensku má priezvisko *Valent*, *Váľent* dovedna 1409 rodín, *Valovič* 684, *Valovics* 15, *Valúch* 132 a *Valuch* 101 rodín.

(BČ, V – *Valent*, BČ – *Valuch*, *Valyuch*)

Varga – vzniklo z maďarského slova *varga* vo význame „garbiar, kožkár“ (Majtán, 2014, s. 30), príp. „obuvník“ (Chrenková – Tankó, 1990, s. 446). Priezvisko podľa zamestnania. Patrí medzi najrozšírenejšie priezviská, na Slovensku ho má až 11699 rodín, a preto tak mohli pomenovať aj Slováka ešte pred odchodom na Dolnú zem.

(BČ)

Várszegi (vyslov *Vársegi*) – utvorilo sa ako priezvisko podľa pôvodu z názvu obce, usadlosti, hradu *Várszeg* v bývalej Báčskej župe a v Mar-

marošskej župe (*Máramaros vármegye*) v Rumunsku (Hajdú, 2010, s. 499). Na priezvisko podľa pôvodu poukazuje aj maďarská adjektívna prípona *-i*. Na Slovensku má priezvisko *Várszegi* 9 rodín.

Végh – utvorilo sa z maďarského slova *vég* (zriedkavejšie *víg*) s významom „koniec, okraj niečoho“ (Kázmér, 1993, s. 1131; Hajdú, 2010, s. 502). Azda tak nazvali napr. niekoho, kto býval na konci, na okraji ulice alebo dediny. Na Slovensku má priezvisko *Végh* 845 rodín (*Vegh* 9).

Velmovszki (vyslov *Velmovski*) – mohlo sa utvoriť ako priezvisko podľa pôvodu z názvu českej obce *Velmovice*, hoci priezvisko by malo skôr podobu *Velmovický*. Mohlo sa utvoriť aj od nemeckého osobného mena *Welm* od mena *Willahalm*, prípadne z poľského osadného názvu *Welma*, z ktorého sa vytvorili aj poľské priezviská *Welmieński*, *Welnieński* (porov. Rymut, s. 664, priezviská *Welm*, *Welmieński*). Na Slovensku má priezvisko *Velmovský* 13 rodín, zapísané maďarskou grafikou *Velmovszki* 3 rodiny v obci Búč (okres Komárno).

Verebes (vyslov *Verebeš*) – vzniklo ako prezývka z maďarského slova *veréb* s významom „vrabec“, ktoré Maďari prevzali od Slovanov – slovenské slovo *vrábel'* sa v staršej slovenčine používalo popri slove *vrabec* (Majtán, 2014, s. 102). Z maďarského slova *veréb* s významom „vrabec“ toto priezvisko vysvetľuje aj M. Kázmér (1993, s. 1136). Mohlo by však súvisieť aj s maďarským slovom *véreb* s významami „poľovný pes“, „stopár, stopovací pes“ alebo „veľký zlý pes, psisko“. Na Slovensku má priezvisko *Verebes* 15 rodín, *Verebeš* 6 rodín.

Veres (vyslov *Vereš*) – vzniklo ako prezývka z maďarského prídavného mena *vörös* s významom „červený“. Mohli tak pomenovať niekoho, kto mal napr. ryšavé vlasy alebo červenkastú pokožku. Na Slovensku je tiež frekventované, v maďarskej podobe *Vörös* ho má 780 rodín, *Vörös* 226 rodín, zapísané zmiešanou maďarsko-slovenskou grafikou *Vöröš* 171, *Vöröš* 157, *Vöreš* 2, *Vörös* 1 rodina, *Veres* 171, *Verés* 1, ale najviac rodín (až 1133) ho má v graficky adaptovanej podobe do slovenčiny *Vereš*. Mohli tak pomenovať aj Slováka v zmiešanom slovensko-maďarskom prostredí ešte na slovenskom území pred odchodom na Dolnú zem.

Vezér – vzniklo z maďarského slova *vezér* s významom „vodca, veliteľ, vojvodca“ (porov. Kázmér, 2001, s. 1141). Ak tak pomenovali niekoho, kto napr. rád rozkazoval druhým, mohlo by ísť aj o priezvisko prezývko-
vého charakteru. Nemožno však vylúčiť ani motiváciu spoločenským postavením alebo zamestnaním. Na Slovensku je zriedkavé, má ho iba 8 rodín najmä na južnom Slovensku.

Vidák – utvorilo sa zo slovesa *vidieť* príponou *-ák*, ktorá je častá pri tvor-
ení priezvisk prezývko-
vého charakteru. Podľa M. Hajdúa (2010, s. 505) vzniklo na základe mena *Vitus*, ktoré má latinské východisko (lat. *vita* má význam „život“). Takýto pôvod je menej pravdepodobný. Príponu *-ák* správne podkladá za slovenskú. Na Slovensku má priezvisko *Vidák* iba 8 rodín (priezvisko *Vida* je frekventovanejšie, má ho 1086 rodín).
(V)

Vig – mohlo sa utvoriť ako priezvisko podľa vlastnosti z maďarského prídavného mena *víg* s významom „veselý“, menej pravdepodobná by bola motivácia významom „koniec, okraj niečoho“ (p. Végh). Najmä na južnom Slovensku má priezvisko *Vig* 80 rodín, *Vig* 6 rodín.

Villár – vzniklo ako priezvisko podľa zamestnania zo západosloven-
skej nárečovej podoby *villár* (s fonetickou zmenou *dl > ll*) slova *vidlár* s významom „kto pracuje, zhŕňa, zhrabúva vidlami“ (HSSJ, 6, s. 363). Prevažne na južnom Slovensku má priezvisko *Villár* 48 rodín, *Vidlár* 9 rodín.

Vinklárík – pravdepodobne sa utvorilo z českého priezviska *Vinklar*, *Vinklár*, ktoré vzniklo z nemeckého slova *Winkler* s významom „ob-
chodník, ktorý predáva vo výklenku“ alebo „kto býva vo výklenku“ (Moldanová, 2015, s. 209 – 210). Podľa J. Beneša (1998, s. 227) by mohlo ísť aj o priezvisko podľa pôvodu napr. z názvov obcí z území obývanými Nemcami ako *Winkeln*, *Winkler*, *Winkeldorf* a i., alebo v súvislosti s vý-
znamom „kút, roh, zapadnuté miesto, tiché miesto“ nemeckého slova *Winkel* ako pomenovanie niekoho, kto býva v kúte, na nejakom vzdia-
lenom, zapadnutom, tichom mieste. V slovenskom prostredí sa mohla pridať aj prípona *-ík/-ik*, ktorá zvykne v priezviskách vyjadrovať vzťah k otcovi. Na Slovensku má priezvisko *Vinklárík* len 7 rodín, priezviská *Vinkler* 66, *Vinklár* 1 rodina. Podľa českého internetového portálu *Kde*

jsme (<https://www.kdejsme.cz/>) bolo v r. 2016 v Česku počet výskytov priezviska *Vinklár* 102, *Vinklar* 31 a *Vinklárík* 2.

Virág – maďarské priezvisko z maďarského slova *virág* vo význame „kvet, kvietok, kvetina“. Priezvisko prezývkového charakteru. Prevažne na južnom Slovensku ho má 785 rodín.

Viszkok (vyslov *Viskok*) – pravdepodobne sa utvorilo od slovesa *vyskočiť* ako pomenovanie niekoho, kto vyskočil, vyskakoval. Priezvisko prezývkového charakteru. Na Slovensku majú priezvisko *Výskok* 3 rodiny, *Viszkok* 6 a *Vyszkok* 7 rodín. Priezviská utvorené od slovies sú skôr častejšie v Česku, ale tvorili sa aj na slovenskom území. Z tvaru rozkazovacieho spôsobu slovesa *vyskočiť* vzniklo priezvisko *Vyskoč*, ktoré má na Slovensku 226 rodín (*Viskoč* 1 rodina), v tvare minulého času *Vyskočil* 99 rodín. Podľa internetového portálu *Kde jsme* (<https://www.kdejsme.cz>) malo priezvisko *Vyskočil* v r. 2016 v Českej republike 1658 výskytov.

Vojczek (vyslov *Vojcek*) – utvorilo sa z domáckej podoby slovanského mena *Vojtech* s pôvodným významom „tešiteľ voja, vojska“, „útecha voja“. Vznikli z neho aj priezviská *Vojto*, *Vojtko*, *Vojtek*, *Vojtičko*, *Vojtáš*, *Vajtášek*, *Vojčák*, *Vojčík* a i. (VM, s. 257). Prípona *-ek* môže poukazovať na príbuzenský vzťah k otcovi. Okrem prípony západoslovenský alebo východoslovenský pôvod indikuje aj asibilácia *t > c*. Podľa informátorov si jeden z nositeľov toho priezviska zmenil priezvisko na maďarské *Kértészfi*. Na Slovensku má priezvisko *Vojcek* 24 rodín; zapísané maďarskou grafikou *Vojczek* 4 rodiny.

Volcsko (vyslov *Volčko*) – utvorilo sa ako prezývka zo slova *vlk*, resp. z východoslovenskej podoby *volk*, prípadne z jeho deminutívnej podoby *vlčko* „malý vlk“. Prípona *-ko* však nemusí mať deminutívny význam, ale môže poukazovať na príbuzenský vzťah k otcovi a tiež na východoslovenský pôvod. Na východnom Slovensku má priezvisko *Volčko* 165 rodín, zapísané maďarskou grafikou *Volcsko* len 1 rodina v Lenke (okres Rimavská Sobota), priezvisko *Vlčko* má 407 rodín.

Weszelovszky (vyslov *Veselovski*) – utvorilo sa z názvov slovenských obcí *Veselé* (okres Trnava), *Oravské Veselé* (okres Dolný Kubín). Na priezvisko podľa pôvodu poukazuje aj adjektívna prípona *-ský*. Na

Slovensku má priezvisko *Veselovský* 918 rodín, *Veselovsky* 10, *Veszelovszky* 15, *Veszcelovszký* 10 a *Weszcelovszky* 2 rodiny v Komárne.

Zaj – M. Kázmér (1993, s. 1156) predpokladal, že sa utvorilo z maďarského slova *zaj* s významom „hluk, lomoz, šum, vrava“. Pravopisnú podobu *Zay* pokladá za archaickú. Na Slovensku sa priezvisko *Zaj* nenachádza, ale v podobe *Zay* ho majú 3 rodiny v Košiciach.

Zalczer (vyslov *Zalcer*) – pravdepodobne ide o nemecké priezvisko *Salzer*, ktoré vzniklo buď ako priezvisko podľa zamestnania z nemeckého slova *Salzer* (zo stredohornonemeckého slova *selzer*) s významom „predavač soli“ alebo „obchodník so soľou“, resp. „obchodník so soleným mäsom a nasolenými rybami“ alebo ide o priezvisko podľa pôvodu z osadného názvu *Salz*, resp. z iných osadných názvov, ktorých súčasťou je toto slovo, ako je napríklad názov *Bad Langensalza* v Durínsku (Kohlheim, R. – Kohlheim V., 2000, s. 564). Podľa J. Beneša (1998, s. 276) išlo skôr o funkcionára, ktorý sa staral o všeobecné príjmy zo soli ako o obchodníka so soľou. Na Slovensku má priezvisko *Zalcer* 16 rodín.

Závodí – utvorilo sa ako priezvisko podľa pôvodu z názvu západoslovenskej obce *Závod* v okrese Malacky a maďarskej adjektívnej prípony *-i* (mohla sa zapísať aj ako *-y*), ktorá zodpovedá slovenskej prípone *-ský*. Na Slovensku má priezvisko *Závodský* 526 rodín, *Závoický* 8, *Závody* 8 a *Závodí* len jedna rodina v Tehle v okrese Levice.

Zorics (vyslov *Zorič*) – pravdepodobne ide o južnoslovanské priezvisko, ktoré sa utvorilo zo skrátenej podoby južnoslovanského rodného (krstného) mena *Zorislav* podobne ako aj priezviská *Zorčec*, *Zorka*, *Zorković* (porov. Frančič, 2002, s. 542). Patronymická prípona *-ič* (*-ič*) poukazuje na príbuzenský vzťah k otcovi. Na Slovensku má priezvisko *Zorič* len 1 rodina.

Zöldi – mohlo by súvisieť s maďarským slovom *zöld* s významom „zelený, zelený“. Podľa M. Kázméra (1993, s. 1163) sa azda utvorilo z osadného názvu *Zöld* ako priezvisko podľa pôvodu, na čo poukazuje aj maďarská adjektívna prípona *-i*. Priezvisko *Zöld* podľa M. Hajdúa (2010, s. 512) mohlo byť motivované zelenou farbou, mohli tak pomenovať

niekoho chorého (podľa chorobne zalenkavo sfarbenej pokožky) alebo v prenesenom význame niekoho, kto jedol, pestoval, príp. predával zele-ninu. Priezvisko *Zöldi* má na Slovensku len 1 rodina v Dobšinej v okrese Rožňava, v podobe *Zöldi* tiež iba 1 rodina v Prešove.

Zöldvári – utvorilo sa z maďarského názvu zaniknutého objektu *Zöld-vár* (= „Zelený hrad“) v Šarišskej župe (Kázmér, 1993, s. 1163). Na priezvisko podľa pôvodu poukazuje aj maďarská adjektívna prípona *-i*. Na Slovensku sa nenachádza.

Zrubecz (vyslov *Zrubec*) – vzniklo ako priezvisko prezývkového cha-rakteru zo slova *zrubec* s významom „zárez, záhyb, schod“, „zrub, ote-sané brvno, trám“ alebo „dom z otesaných brvien“, príp. „vylúpnutý orech“ a na Spiši aj „jazva“ (Kálal, 1923, s. 886; SSJ, 5, s. 720). Mohli tak pomenovať aj niekoho, kto býval v zrubovom dome. Na Slovensku má priezvisko *Zrubec* 207 rodín, zapísané maďarskou grafikou *Zrubecz* len 1 rodina v Zemianskych Sadoch (okres Galanta).

Zsibritovszki (vyslov *Žibritovski*) – utvorilo sa z názvu slovenskej obce *Žibritov* (okres Krupina). Na priezvisko podľa pôvodu poukazuje aj prí-pona *-ský*. Priezvisko *Žibritovský* má na Slovensku 37 rodín; zapísané maďarskou grafikou *Zsibritovszki* 1 rodina v Leviciach.

Zsolnay (vyslov *Žolnai*) – utvorilo sa z maďarského názvu *Zsolna* slo-venského mesta Žilina. Na priezvisko podľa pôvodu poukazuje aj ma-ďarská adjektívna prípona *-i*, ktorá sa mohla zapísať aj ako *-y* alebo *-j* (Majtán, 2014, s. 39). Na Slovensku má priezvisko *Žilinský* 208 rodín, *Zsolnai* 42 a *Zsolnay* 14, *Žolnai* 10, *Žolnay* 17 a *Žolnaj* 1 rodina.

Priezviská obyvateľov Čívu so slovenskými koreňmi skrývajú mnohé slovenské prvky, predovšetkým fonologické a lexikálne, i špecifickú antroponymickú slovotvorbu, ktorá sa uplatňovala pri tvorení sloven-ských priezvisk. Odhaľujú stav slovenského jazyka v minulosti i me-dzijazykové kontakty a ich analýza prináša cenné informácie nielen pre jazykovedcov, špeciálne pre onomastikov a dilektológov, ale naprí-klad aj pre historikov, etnografov alebo kulturológov. Uvedené charak-teristiky priezvisk môžu napomôcť pri oživovaní slovenských tradícií a slovenského povedomia a slovenčiny v Číve a v ostatných slovenských enklávach v Maďarsku.

LITERATÚRA

- BENEŠ, Josef: Německá příjmení u Čechů. 1. – 2. (Zrevidovala, upravila a rukopis pripravila k tisku Marie Nováková. Rejstříky vypracovala M. Nováková). Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem 1998. 360 + 242 s.
- BERNOLÁK, Anton: Slowár Slowenský, Česko-Laťansko-Nemecko-Uherský. Budae: 1825 – 1827.
- BLANÁR, Vincent: Príspevok ku štúdiu slovenských osobných a pomiestnych mien v Maďarsku. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení 1950. 139 s.
- ČIERNA, Mária – GÉZE, Ernest – JURÍKOVÁ, Marta – MENKE, Elígius: Nemecko-slovenský slovník. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981. 968 s. (NSS)
- CSÁSZÁRI, Éva: Pomaďarčovanie priezvisk v troch slovenských obciach v Bukovom pohorí. In: Konvergenzie a divergenzie v propriálnej sfére. 20. slovenská onomastická konferencia (Banská Bystrica 26. – 28. júna 2017). Zborník referátov. Eds. A. Chomová – J. Krško – I. Valentová. Bratislava: Filozofická fakulta UMB – Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV – Veda 2019, s. 352 – 362. Dostupný na: <https://www.juls.savba.sk/konvergenzie.html>.
- ČUČKA, Pavlo: Prizvyščá zakarpats'kyh ukrajinciv. Istoryko-etymolohičnyj slovnyk. Ľviv: Vydavnytvo „Svit” 2005. 704 s.
- DIVIČANOVÁ, Anna – CHLEBNICKÝ, Ján – TUŠKOVÁ, Tünde – UHRINOVÁ, Alžbeta – VALENTOVÁ, Iveta: Čabianske priezviská. Ed. T. Tušková. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2015/2017. 260 s. (BČ)
- DIVIČANOVÁ, Anna – CHLEBNICKÝ, Ján – TUŠKOVÁ, Tünde – VALENTOVÁ, Iveta: Komlóšske priezviská. Nadlak: Vydavateľstvo – Editura Ivan Krasko 2017. 183 s. (SK)
- DUDOK, Daniel: Priezviská Slovákov v Juhoslávii. Nový Sad: Spolok vojvodinských slovakistov 1999. 219 s.
- ĐURČO, Peter a kol.: Databáza vlastných mien a názvov lokalít na Slovensku. Podklady k projektu Copernicus Programme, projekt COP-58: Onomastica – Copernicus Database [online]. Paris: ELRA 1998. CD ROM. Dostupné na internete: http://www.juls.savba.sk/durco_priezviska.html.
- FRANČIĆ, Anđela: Međimurska prezimena. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje 2002. 560 s.
- GEBAUER, Jan: Slovník staročeský. Díl 2 (K – N). Praha: Academia 1970. 640 s.
- HAJDÚ, Mihály: Családnevek enciklopédiája. Leggyakoribb mai családneveink. Budapest: Tinta Könyvtár 2010. 552 s.

- CHRENKOVÁ, Edita – TANKÓ, Ladislav: Maďarsko-slovenský a slovensko-maďarský slovník. 3. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1990. 1008 s.
- KÁLAL, Karol – KÁLAL, Miroslav: Slovenský slovník z literatúry aj nárečí. (Slovensko-český diferenciálny.) Banská Bystrica: Vlastným nákladom 1923. 1012 + 104 s.
- KÁZMÉR, Miklós: Régi magyar családnevek szótára. XIV-XVII. század. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság 1993. 1172 s.
- KISS, Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára. 1. A – K. Budapest: Akadémiai Kiadó 1997. 821 s.
- KNAPPOVÁ, Miloslava: Jak se bude vaše dítě jmenovat? 6. aktualizované a rozšířené vydání. Praha: Academia 2017. 918 s.
- KOHLHEIM, Rosa – Kohlheim, Volker: Familiennamen. Herkunft und Bedeutung. Duden. Mannheim – Leipzig – Wien – Zürich: Dudenverlag 2000. 912 s.
- KOTÍK, Antonín: Naše příjmení. Praha: Nákladem J. Kotíka 1897. 290 s.
- KOZMA, István: Névmagyarosítási mozgalom és kisebbségpolitika a koalíciós korszakban (1945 – 1948). Tér és terep. Budapest: Akadémiai Kiadó 2002, s. 41 – 73.
- KOZMA, István: Kísérlet a hivatalos családnév-változtatásokban szerepet játszó tényezők modellezésére. Név és valóság. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék 2008, s. 398 – 405.
- KRÁLIK, Lubor: Stručný etymologický slovník slovenčiny. Bratislava: Veda 2015. 704 s. ISBN 978-80-224-1493-7.
- KUBA, Ludvík: Úvod do nauky o vlastních jménech (toponomastika a antroponomastika). Ústí nad Labem: Pedagogická fakulta v Ústí nad Labem. 198 s.
- LADÓ, János: Magyar utónévkönyv. Budapest: Akadémiai Kiadó 1972. 256 s.
- LIPSZKY, Joannes: Repertorium locorum obsectorumque in XII. tabulis Mappae regnorum Hungariae, Slavoniae, Croatiae et confiniorum militarium Magni item Principatus Transylvaniae occurrentium, quas aeri incisas vulgavit Joannes Lipszky de Szedlicsna, regiminis caesario regii equestris Hungarici lib(eri) bar(onis) Frimont supremus vigiliarum praefectus. Secundum varias in his Provinciis usu receptas denominationes ab eodem Auctore elaboratum. Budae: Typis regiae Universitatis Pestanae 1808. 164 s.
- MACHEK, Václav: Etymologický slovník jazyka českého. 2. vyd. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1968. 868 s.
- MAJTÁN, Milan: Priezviská podľa pôvodu. In: Kultúra slova, 2006, č. 2, s. 90 – 97.
- MAJTÁN, Milan: Názvy obcí slovenskej republiky. (Vývin v rokoch 1773 – 1997). Bratislava: Veda 1998. 600 s.

- MAJTÁN, Milan: Slovník turzovských priezvisk. In: Turzovské priezviská. Zost. I. Gajdičiar. Turzovka: Spolok priateľov Turzovky, občianske združenie 2011, s. 75 – 211.
- MAJTÁN, Milan: Naše priezviská. Bratislava: Veda 2014. 196 s.
- MAJTÁN, Milan – POVAŽAJ, Matej: Vyberte si meno pre svoje dieťa. Bratislava: Art Area 1998. 344 s. (VM)
- MOLDANOVÁ, Dobrava: Naše příjmení. 4. vyd. Praha: Agentura Pankrác, s. r. o., 2015. 232 s.
- PAPP, László: Erdélyi csaláднеvek kérdéséhez. In: Magyar Nyelv, 1956, roč. 52, s. 253.
- PROFOUS, Antonín – SVOBODA, Jan: Místní jména v Čechách. Díl IV. S – Ž. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1957. 868 s.
- RYMUT, Kazimierz: Nazwiska Polaków. Słownik historyczno-etymologiczny. 1. – 2. Kraków: Polska Akademia Nauk. Instytut Języka Polskiego 1999.
- STANISLAV, Ján: Slovenský juh v stredoveku. 2. Martin: Matica slovenská 1948. 676 s.
- SVOBODA, Jan: Staročeská osobní jména a naše příjmení. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1964. 320 s.
- ŠIMUNDIĆ, Mate: Rjecnik osobnih imena. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske 1988. 574 s.
- TRÁVNÍČEK, František: Slovník jazyka českého. Praha: Slovanské nakladatelství 1952. 1801 s.
- VALENTOVÁ, Iveta: Pôvod priezvisk Veňarčanov. In: Duchovná a sociálna kultúra menšín v majoritnom prostredí. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie venovanej životnému jubileu etnografa Ondreja Krupu. Eds. A. Kováčová – A. Uhrinová. Békešská Čaba: Výskumný ústav Celoštátnej samosprávy v Maďarsku 2015, s. 323 – 364. (V)
- Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. Red. M. Kropilák. 2. Bratislava: Veda 1977. 520 s.
- VÖRÖS, Ferenc: Tvorenie maďarských a slovenských priezvisk. Potônske zošity. 1. Orechová Potôň: Cecília 2010. 32 s.
- ŽILÁKOVÁ, Mária: Bulhari v slovenskej obci Čiv (Piliscsév) v Maďarsku. In: Slovensko-slovenské jazykové, literárne a kultúrne vzťahy. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie 4. – 7. október 2006. Acta Facultatis Philologicae Universitatis Prešoviensis. Slavistický zborník 6. Ed. J. Dudášová. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove Filozofická fakulta 2007, s. 275 – 290.
- Deutsches Wörterbuch von Jacom Grimm und Wilhelm Grimm auf CD-ROM und im Internet. Dostupné na: <http://dwb.uni-trier.de/de/>.

- Elektronický slovník staré češtiny [online]. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., oddělení vývoje jazyka 2006– [cit. 1. 3. 2018]. Dostupné na internete: <http://vokabular.ujc.cas.cz>.
- Historický slovník slovenského jazyka. 1. – 7. Red. M. Majtán. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 1991 – 2008. (HSSJ)
- Kde jsme. Dostupné z: <https://www.kdejsme.cz/>, cit. 12. 12. 2019.
- Magyar értelmező kéziszótár. 2. L – Z. Budapest: Akadémiai Kiadó 1999. 741 s. I (MÉK)
- Leksik prezimena Socijalističke Republike Hrvatske. Eds. V. Putane – P. Šimunić. Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske 1976. 776 s.
- Slovník cudzích slov (akademický). 2. doplnené a upravené slov. vydanie. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 2005. 1054 s. ISBN 80-10-00381-6. (SCS)
- Słownik prasłowiański. 1. Red. F. Sławski. Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich 1974. 487 s.
- Slovník slovenského jazyka. 1. – 6. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1959 – 1968. (SSJ)
- Slovník slovenských nářečí. 1. – 2. Red I. Ripka. Bratislava: Veda 1994 – 2006. (SSN)

ÖSSZEFOGLALÁS

Piliscsév község vezetékevei

A tanulmány szótárformában dolgozza fel a piliscsévi szlovák származású családok szlovák vezetékeveit. A szerző ismerteti a vezetékevek eredetét és jelentését, valamint a kérdéses vezetéknév megalkotásának okát vagy lehetséges motivációit. Egyes esetekben fentiek kiegészülnek a vezetéknév képzéséhez használt nyelvtani toldalékok magyarázatával. Összehasonlításképpen a szerző megadja azon szlovákiai családok számát, amelyek tagjai hasonló, illetve helyesírási változataikban eltérő vezetékevet viselnek.

A vezetékevek az utónevek különféle változataiból származnak (leggyakrabban az apa nevéből, pl. *Balázs, Balkovics, Demeter, Ferenci, Gregor, Lampert, Lukács, Maros*), a foglalkozások, a szakmák, a kézművesség megnevezéseiből (pl. *Dudás, Hudecz, Kovács, Minárik*,

Molnár, Pásztor) vagy azoknak a városoknak vagy falvaknak a neveiből, ahonnan egy bizonyos vezetéknév hordozóinak ősei Piliscsévbe költöztek (pl. *Lipovszky, Szaszovszky, Weszelovszky, Zsibritovszki, Diószegi, Farkasdi, Galgóczi, Komjathy, Zsolnay*). A vezetékevek további motivációja lehet etnikai jellegű (például *Szlovák, Szlovacsek, Lengyel, Polák, Németh, Tóth*), utalhat eredeti viselőik társadalmi státuszára (pl. *Hoffmann, Nemes, Vezér*) vagy rokoni kapcsolatokra (pl. *Bratkovics*). Számos vezetéknév becenévből származik, amelyek közvetlenül vagy metaforikusan utaltak a megnevezett személy szellemi és fizikai tulajdonságaira (pl. *Cserni, Csapucha, Botka, Dubec, Fuzik, Kacsur, Párma, Pazgyera, Szmutni*). Fentiekén kívül azok a szlovák vezetékevek is szerepelnek a listában, amelyek viselőit az adatközlő magyarnak írta le, vagy amelyek viselői nem piliscsévi őslakosok voltak. A szlovák, illetve a szláv vezetéknév azonban azt jelzi, hogy a családnak valószínűleg szlovák őse is van. Egyes családok országosan vegyes összetételűek és nem pusztán szlovák ősökkel rendelkeznek, így vezetékeveük magyar, cseh, német, bolgár vagy más eredetű is lehet. Mindazonáltal, aki a német betelepítéssel együtt szlovák régióból érkezett Piliscsév községbe, akár német vezetéknévvel is rendelkezhet. Vannak olyanok, akik különféle okok miatt szándékosan magyarra változtatták vezetékeveiket, vagy csak módosították a vezetéknév írási formáját, vagy teljesen megváltoztatták azt.

SUMMARY

Surnames in Piliscsév

The article presents the dictionary of Slovak surnames of families with the Slovak origin in the village of Piliscsév in Hungary. The author explains the origin and meaning of surnames as well as the motivation or possible motivations for the creation of the surname in question. In some cases, an explanation of what the suffix used to form the surname may mean is given. For comparison, the number of families in Slovakia

whose members bear a corresponding surname and its spelling (graphic) variants are given.

Surnames were formed from various forms of first names (most often from the father's name, e.g. *Balázs, Balkovics, Demeter, Ferenci, Gregor, Lampert, Lukács, Maros*), from the designations of occupations, trades, crafts or hobbies (e.g. *Dudás, Hudecz, Kovács, Minárik, Molnár, Pásztor*), or from the names of towns or villages, from which the ancestors of the bearers of a certain surname moved to Piliscsév (e.g. *Lipovszky, Szaszovszky, Weszelovszky, Zsibritovszki, Diószegi, Farkasdi, Galgóczi, Komjathy, Zsolnay*). Other motivations for surnames were also the ethnicity (e.g. *Szlovák, Szlovacsek, Lengyel, Polák, Németh, Tóth*), the social status (e.g. *Hoffmann, Nemes, Vezér*) of their original bearers, or family relationships (e.g. *Bratkovics*). Many surnames originated as nicknames that referred either directly or metaphorically to the mental and physical characteristics of the named person (e.g. *Cserni, Csapucha, Botka, Dubec, Fuzik, Kacsur, Párma, Pazgyera, Szmutni*). Further, those Slovak surnames were included in the list, whose bearers were described as Hungarians by the informant, or whose bearers were not original citizens of Piliscsév. However, a Slovak, respectively a Slavic surname indicates that the family have probably also a Slovak ancestor. Some families are nationally mixed and have other than purely Slovak ancestors, so that their surname may be of Hungarian, Czech, German, Bulgarian or other origins. However, anyone who came to Piliscsév from Slovak regions with German colonization could also have a German surname. Some people have deliberately changed their surname to Hungarian one for various reasons; they either just adapted the spelling (graphical) form or the surname or changed it completely (lexically).

Kontakt

Mgr. Iveta Valentová, PhD.

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV

Bratislava

iveta.valentova@juls.savba.sk

O birmovných menách z obce Čív

Miroslav Kazík

Čív (Piliscsév) je obec v Maďarsku v Komárňansko-ostrihomskej župe v okrese Dorog. Vznik obce na terajšom území spadá pravdepodobne na začiatok 18. storočia. V r. 1715 tu bola jedna zemianska a 21 poddanských rodín. Z týchto malo 6 maďarské a 16 slovenské priezvisko. V r. 1880 mal Čív 1214 obyvateľov, z čoho bolo 90,9 % Slovákov. V 80. rokoch 20. storočia pri počte obyvateľov 2650 – 2700 bolo 80 % slovenskej národnosti (Mihalovič, 1987, s. 9 – 10).

V nasledujúcom príspevku si všímame vybrané birmovné mená, ktoré dostali birmovanci na birmovkách v Číve v r. 1946 a koncom 90. rokov 20. storočia a začiatkom 21. storočia.

Birmovné meno dostáva birmovanec pri birmovaní v rímskokatolíckej cirkvi, môže ho prijať v starokatolíckej cirkvi a v cirkvi československej husitskej. Birmovné meno sa takmer nepoužíva, vyslovuje ho vysluhovateľ birmovania pri slovách N., prijmi znak daru Ducha svätého. V. Šmilauer (1976, s. 111) v príspevku *Třídění vlastních jmen* uvádza medzi menami živých bytostí mená ľudí a v rámci mien ľudí aj birmovné mená.

Stručný katolícky teologický slovník (2015, s. 115) birmovné meno definuje ako meno, ktoré človek prijíma pri sviatosti birmovania. Odporúča sa na znak toho, že birmovanec nastúpil na novú cestu života a dostal nový sviatostný znak, že je Kristovým svedkom.

Birmovným menám je venovaná veľmi malá, až takmer žiadna pozornosť (Bayerová, 2004/2005, s. 111 – 117; Kazík 2013, s. 108 – 122, 2015, s. 235 – 246, 2016, s. 71 – 77, 2017, s. 91 – 107). Pri birmovných menách treba v prvom rade skúmať motivačné príznaky. Birmovné meno môže byť motivované birmovným otcom, otcom, birmovnou matkou, matkou, ale môže mať aj iné motivácie. V cirkvi sa odporúča, aby

krstný rodič prijal aj úlohu birmovného rodiča (Teologický a náboženský slovník, 2006, s. 346).

Vzhľadom na istú motiváciu sa uskutočňuje konkrétny výber birmovného mena. Birmovanec si spravidla volí birmovné meno po krstnom rodičovi, ktorý je aj birmovným rodičom, po birmovnom rodičovi, ktorý nebol krstným rodičom, po krstnom rodičovi, ktorý nie je birmovným rodičom, po otcovi, po matke, po starom otcovi, po starej matke, podľa patróna farnosti, podľa patróna obce, po svätom, ktorý mu je vzorom. Pri výbere mena mohol byť birmovanec tiež niekým alebo niečím ovplyvnený, pri výbere mu mohol niekto pomôcť. Pri skúmaní birmovných mien sa môže použiť metóda heuristického výskumu, študujú sa birmovné matriky, analyzujú sa písomnosti birmovancov, kde zdôvodňujú výber mena (napr. list biskupovi), najviac informácií sa dá zistiť pri použití dotazníka. Birmovné mená možno zisťovať i rozhovorom.

Birmovné meno sa vyznačuje pozitívnym sémantickým príznakom poukaz na mužskú/ženskú osobu [+ mužský/ženský nositeľ], [+ jednotlivec bez vzťahu k iným (príbuzným – nepríbuzným) osobám, osoba ako taká]. Ďalej sa vyznačuje negatívnymi sémantickými príznakmi [- dedičnosť] a [- lokalizačný vzťah]. Z hľadiska ustálenosti negatívnymi príznakmi [- užší spoločenský úzus] a [- administratívno-právny úzus] a pozitívnym príznakom [+ cirkevno-administratívny úzus]. Negatívny sémantický príznak užší spoločenský úzus má birmovné meno preto, že sa vôbec nepoužíva, pozná ho len birmovanec, prípadne niektorí príbuzní, udeľovateľ birmovania len v okamihu birmovky. Birmovné meno vyjadruje vzťah k patrónovi. Konotativnosť [+ -]. Príznak spoločenské zaradenie a hodnotenie (ako je to napríklad pri individuálnej charakteristike) je pri samotnom birmovnom mene negatívne [-], ale už existencie birmovného mena pri danej osobe osobu začleňuje, zaraďuje do istej spoločenskej (náboženskej) skupiny, sociálna skupina birmovaný kresťan, spravidla katolík. Pri birmovnom mene je oslabená identifikačná funkcia, všeobecný príznak proprií.

Dôležitú charakteristickú črtu antroponyma ako prvku príslušného súboru predstavuje jeho využitie v istej dobe, na istom území a v daných spoločenských podmienkach (Blanár, 1996, s. 147). Dimenzie priestoru, času a frekvencie (produktivity) vzájomne súvisia.

Zameriame sa na výskyt birmovných mien, ich frekvenciu a motiváciu. Budeme si všímať mená počas birmovky v roku 1946 a porovnáme ich s novšími birmovkami v rokoch 1996, 1998, 2000, 2004, 2008

a 2012. Záznamy v uvedených matrikách boli v maďarskom jazyku, zapísané birmovné mená mali maďarské podoby. Pri výskume postupujeme podľa metodiky, ktorú sme zvolili pri výskume birmovných mien v Dabaši-Šáre (Dabas-Sári), z dôvodu rozsahu príspevku však upúšťame od zobrazenia grafov, ktoré by znázorňovali prehľad motivácie birmovných mien. Pri každej birmovke uvádzame osobitne mužské a ženské birmovné mená, pričom sa sústreďujeme predovšetkým na distribúciu birmovných mien (abecedné zoradenie mien s frekvenciou) a prehľad motivácií pri konkrétnych menách (vždy spolu s frekvenciou daného modelu). Všetky birmovné mená boli excerpované z fotografických záznamov vyhotovených počas výskumného tábora v obci Čív pracovníkmi Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku. Záznamy zachytávali birmovné matriky uložené na rímskokatolíckom farskom úrade v Číve.

Pre náš výskum sú okrem času konania birmovky dôležité údaje v birmovných matrikách, ako je birmovné meno, mená birmovného rodiča, prípadne i mená rodičov, krstné meno (a priezvisko) birmovanca, bydlisko. Zaujímavým údajom býva i vek birmovanca. Na základe matriky môžeme hovoriť o predpokladanej motivácii podľa birmovného rodiča alebo rodiča. Ak je uvedený birmovný rodič opačného pohlavia, birmovanec mohol mať aj birmovného rodiča rovnakého pohlavia, podľa ktorého si vybral meno a toto meno nie je v matrike zapísané. Niekedy si birmovanec za birmovné meno volil svoje vlastné krstné meno.

Rok 1946

Na birmovke v Číve v r. 1946 sa zúčastnilo 140 birmovancov – *chlapcov*. Vybrali si celkom 26 birmovných mien:

András	4
Antal	2
Béla	2
Dénes	1
Ferenc	7
Frigyes	1

Gáspár	2
Gyula	7
István	23
János	10
József	30
Kálmán	3

Károly	3
Lajos	1
László	1
Márton	2
Mátyás	1
Menyhért	2
Mihály	19

Miklós	1
Pál	11
Rezső	2
Rudolf	2
Sándor	1
Vilmos	1
Zsigmond	1

Na jedno meno pripadalo 5,38 birmovancov. Z celkového počtu mužských birmovných mien bolo 123 mien (87,86 %) motivovaných birmovným otcom, 3 otcom a 14 malo nejasnú motiváciu.

András	4xBO
Antal	2xBO
Béla	BO
Béla	Iné
Dénes	BO
Ferenc	7xBO
Frigyes	BO
Gáspár	2xBO
Gyula	7xBO
István	21xBO
István	2xIné
János	8xBO
János	Iné
János	O
József	27xBO
József	2xIné
József	O
Kálmán	3xBO

Károly	3xBO
Lajos	BO
László	BO
Márton	BO
Márton	O
Mátyás	BO
Menyhért	BO
Menyhért	Iné
Mihály	13xBO
Mihály	6xIné
Miklós	BO
Pál	10xBO
Pál	Iné
Rezső	2xBO
Rudolf	2xBO
Sándor	BO
Vilmos	BO
Zsigmond	BO

Birmovné meno József malo 21,43 % všetkých birmovancov v r. 1946. Najčastejšie mená: József 30; István 23; Mihály 19; Pál 11; János 10.

Na birmovke v Číve v r. 1946 sa zúčastnilo 150 birmovaniek – *dievčat*, ktoré si vybrali celkom 25 birmovných mien:

Amália	1
Anna	15
Anna Mária	1
Borbála	1
Brigitta	1
Emília	6
Erzsébet	2
Éva	2
Gizella	1
Ilona	29
Karolina	3
Katalin	9
Klára	3

Kornélia	1
Krisztina	1
Magda	1
Magdolna	8
Margit	4
Mária	37
Marianna	1
Paula	3
Regina	1
Róza	14
Rozália	2
Vilma	3

Na jedno meno pripadalo 6 birmovaniek. Z celkového počtu ženských birmovných mien bolo 115 mien (76,7 %) motivovaných birmovnou matkou, z toho jedno malo len jednu časť od birmovnej matky (birmovné meno Anna Mária a birmovná matka Anna), jedno ešte mohlo byť motivované birmovnou matkou a nejakou ďalšou motiváciou, 20 birmovných mien bolo motivovaných birmovnou matkou a matkou, 9 mien matkou a 5 malo nejasnú motiváciu.

Amália	BM
Anna	11xBM
Anna	2xBM+M
Anna	Iné
Anna	M
Anna Mária	/BM/
Borbála	BM
Brigitta	BM

Emília	6xBM
Erzsébet	BM
Erzsébet	M
Éva	2xBM
Gizela	BM
Ilona	22xBM
Ilona	3xBM+M
Ilona	3xIné

Ilona	M
Karolina	3xBM
Katalin	2xBM+M
Katalin	7xBM
Klára	2xBM
Klára	M
Kornélia	BM
Krisztina	M
Magda	BM
Magdolna	8xBM
Margit	3xBM
Margit	BM+M
Mária	26xBM

Mária	2xM
Mária	7xBM+M
Mária	BM?
Mária	Iné
Marianna	BM
Paula	2xBM
Paula	M
Regina	BM
Róza	5xBM+M
Róza	8xBM
Róza	M
Rozália	2xBM
Vilma	3xBM

Birmovné meno Mária malo 24,7 % všetkých birmovaniek v r. 1946. Najčastejšie mená: Mária 37; Ilona 29; Anna 15; Róza 14; Katalin 9.

Rok 1996

Na birmovke v Číve v r. 1996 sa zúčastnilo 18 birmovancov – *chlapcov*. Vybrali si celkom 10 birmovných mien:

Attila	2
Ferenc	2
Imre	2
István	3
József	2

László	1
Sándor	2
Tibor	1
Zoltán	2
Zsolt	1

Na jedno meno pripadalo 1,8 birmovanca. Podľa birmovného otca bolo motivovaných 17 birmovných mien (94 %) a jedno birmovné meno bolo zhodné s menom birmovného otca, otca a aj s vlastným krstným menom birmovanca.

Attila	2xBO
Ferenc	2xBO
Imre	2xBO
István	2xBO
István	BO+O+VLASTNÉ
József	2xBO

László	BO
Sándor	2xBO
Tibor	BO
Zoltán	2xBO
Zsolt	BO

Najčastejším birmovným menom bolo meno István s výskytom 3.

Na birmovke v Číve v r. 1996 sa zúčastnilo 14 birmovaniek – *dievčat*. Vybrali si celkom 12 birmovných mien:

Andrea	1
Éva	2
Ildikó	1
Ilona	1
Judit	1
Magdolna	1

Mária	2
Márta	1
Rebeka	1
Rita	1
Tímea	1
Tünde	1

Na jedno meno pripadalo 1,17 birmovaniek. Z birmovných mien birmovaniek v Číve v danom roku bolo 10 motivovaných menom birmovnej matky (71,4 %), jedno menom matky a 3 mali inú motiváciu.

Andrea	BM
Éva	BM
Éva	Iné
Ildikó	BM
Ilona	BM
Judit	BM
Magdolna	BM

Mária	BM
Mária	M
Márta	BM
Rebeka	Iné
Rita	Iné
Tímea	BM
Tünde	BM

Najčastejšími menami boli mená Éva a Mária s výskytom 2.

Rok 1998

Na birmovke v Číve v r. 1998 sa zúčastnilo 25 birmovancov – *chlapcov*.
Vybrali si celkom 18 birmovných mien:

Béla	1
Bertold	1
Ferenc	1
Gyula	1
Imre	1
István	2
János	3
József	1
Krisztián	2

Lajos	2
László	1
Mihály	1
Miklós	1
Péter	1
Róbert	1
Tamás	1
Zoltán	1
Zsolt	3

Na jedno meno pripadalo 1,4 birmovanca. Z celkového počtu mužských birmovných mien bolo 24 mien (96 %) motivovaných birmovným otcom a 1 otcom.

Béla	BO
Bertold	BO
Ferenc	BO
Gyula	BO
Imre	BO
István	2xBO
János	3xBO
József	BO
Krisztián	2xBO
Lajos	BO

Lajos	O
László	BO
Mihály	BO
Miklós	BO
Péter	BO
Róbert	BO
Tamás	BO
Zoltán	BO
Zsolt	3xBO

Najčastejšími menami sú mená János a Zsolt s frekvenciou 3.

Na birmovke v Číve v r. 1998 sa zúčastnilo 27 birmovaniek – *dievčat*. Vybrali si celkom 19 birmovných mien:

Alexandra	1
Anett	1
Angelika	1
Anna	2
Edit	1
Enikő	1
Erika	1
Éva	3
Genovéva	1
Ildikó	2

Ilona	1
Katalin	2
Krisztina	2
Magdolna	1
Mária	2
Mónika	1
Piroska	1
Veronika	1
Zsuzsanna	2

Na jedno meno pripadalo 1,4 birmovaniek. 18 birmovných mien (66,7 %) bolo motivovaných birmovnou matkou, jedno birmovnou matkou a matkou, dve matkou, jedno malo inú motiváciu a päť bolo takých, ktorých motivácia sa nedala presnejšie určiť.

Alexandra	BM
Anett	BM
Angelika	BM
Anna	BM
Anna	BM+M
Edit	BM
Enikő	BM
Erika	BM
Éva	2xBM
Éva	Iné?
Genovéva	Iné
Ildikó	BM
Ildikó	Iné?

Ilona	Iné
Katalin	BM
Katalin	M
Krisztina	2xBM
Magdolna	Iné
Mária	BM
Mária	M
Mónika	BM
Piroska	BM
Veronika	BM
Zsuzsanna	BM
Zsuzsanna	Iné

Najčastejším menom je Éva s výskytom 3.

Rok 2000

Na birmovke v Číve v r. 2000 sa zúčastnilo 33 birmovancov – *chlapcov*.
Vybrali si celkom 26 birmovných mien:

András	1
Árpád	1
Attila	2
Balázs	1
Dávid	1
Dénes	1
Ervin	1
Ferenc	2
Fülöp	1
Gábor	1
György	1
Gyula	1
Imre	1

István	1
Jenő	1
József	1
Krisztián	1
Lajos	1
László	2
Norbert	2
Péter	2
Tamás	1
Tibor	2
Zénó	1
Zoltán	2
Zsolt	1

Na jedno meno pripadalo 1,3 birmovanca. Z celkového počtu mužských birmovných mien bolo 29 mien (87,88 %) motivovaných birmovným otcom, 1 menom otca a birmovného otca a 3 malo nejasnú motiváciu.

András	BO
Árpád	BO
Attila	2xBO
Balázs	BO
Dávid	Iné
Dénes	BO
Ervin	BO
Ferenc	BO
Ferenc	Iné

Fülöp	Iné
Gábor	BO
György	BO
Gyula	BO
Imre	BO
István	BO
Jenő	BO
József	BO
Krisztián	BO

Lajos	BO
László	2xBO
Norbert	2xBO
Péter	2xBO
Tamás	BO

Tibor	BO
Tibor	BO+O
Zénó	BO
Zoltán	2xBO
Zsolt	BO

Najčastejšie mená mali frekvenciu 2 a bolo ich 7: Attila, Ferenc, László, Norbert, Péter, Tibor, Zoltán.

Na birmovke v Číve v r. 2000 sa zúčastnilo 33 birmovaniek – *dievčat*, ktoré si vybrali celkom 20 birmovných mien:

Ágnes	2
Anikó	2
Anna	3
Bernadett	1
Brigitta	1
Edit	1
Erika	1
Erzsébet	1
Éva	3
Gabriella	1

Ildikó	1
Ilona	2
Katalin	1
Mária	6
Mónika	1
Róza	1
Szabina	1
Tímea	1
Zsanett	1
Zsuzsanna	2

Na jedno meno pripadalo 1,65 birmovaniek. 23 birmovných mien (69,7 %) bolo motivovaných birmovnou matkou, jedno meno časťou mena birmovnej matky, jedno meno bolo motivované birmovnou matkou a matkou, jedno matkou a šesť malo inú motiváciu.

Ágnes	BM
Ágnes	BM+M
Anikó	2xBM
Anna	/BM/
Anna	Iné

Anna	M
Bernadett	BM
Brigitta	BM
Edit	BM
Erika	BM

Erzsébet	Iné
Éva	2xBM
Éva	Iné
Gabriella	BM
Ildikó	BM
Ilona	2xBM
Katalin	Iné
Mária	3xBM

Mária	3xIné
Mónika	BM
Róza	BM
Szabina	BM
Tímea	BM
Zsanett	BM
Zsuzsanna	2xBM

Birmovné meno Mária malo 18,2 % všetkých birmovaniek v r. 2000. Najčastejšie mená: Mária 6; Anna 3; Éva 3.

Rok 2004

Na birmovke v Čive v r. 2004 sa zúčastnilo 20 birmovancov – *chlapcov*. Vybrali si celkom 14 birmovných mien:

Attila	3
Csaba	1
Ferenc	1
György	2
Imre	1
István	3
János	1

József	2
Márton	1
Mihály	1
Miklós	1
Szabolcs	1
Tamás	1
Viktor	1

Na jedno meno pripadalo 1,4 birmovanca. Z celkového počtu mužských birmovných mien bolo 15 mien (75 %) motivovaných birmovným otcom, 1 otcom, 1 bolo krstným meno birmovanca a 3 malo nejasnú motiváciu.

Attila	3xBO
Csaba	BO
Ferenc	BO

György	2xBO
Imre	BO
István	2xBO

István	Iné
János	Iné
József	BO
József	O
Márton	K

Mihály	BO
Miklós	Iné
Szabolcs	BO
Tamás	BO
Viktor	BO

Najčastejšími menami boli birmovné mená Attila a István (po 3) malo ich po 15 % (spolu teda 30 %) všetkých birmovancov v r. 2004.

Najčastejšie mená: Attila 3; István 3; György 2; József 2.

Na birmovke v Číve v r. 2004 sa zúčastnilo 15 birmovaniiek – *dievčat*, ktoré si vybrali celkom 10 birmovných mien:

Andrea	2
Anikó	2
Anna	2
Erika	1
Éva	2

Gabriella	1
Judit	1
Katalin	1
Mária	2
Zsuzsanna	1

Na jedno meno pripadalo 1,5 birmovaniiek. Z celkového počtu ženských birmovných mien bolo 10 mien (66,7 %) motivovaných birmovnou matkou, jedno obsahovalo časť mena birmovnej matky, jedno meno bolo motivované menom birmovnej matky a vlastným menom birmovanca, jedno malo nejasnú motiváciu a pri dvoch sa nedala určiť presnejšia motivácia.

Andrea	BM
Andrea	BM+VLASTNÉ
Anikó	2xBM
Anna	/BM/
Anna	Iné
Erika	BM
Éva	BM

Éva	Iné
Gabriella	Iné
Judit	BM
Katalin	BM
Mária	2xBM
Zsuzsanna	BM

Najčastejšie mená mali frekvenciu 2 a bolo ich päť: Andrea 2; Anikó 2; Anna 2; Éva 2; Mária 2.

Rok 2008

Na birmovke v Číve v r. 2008 sa zúčastnilo 7 birmovancov – *chlapcov*. Vybrali si celkom 7 birmovných mien:

Balázs	Péter
Barnabás	Tamás
Gábor	Viktor
István	

Na jedno meno pripadal 1 birmovanec. Z celkového počtu mužských birmovných mien bolo 5 mien (71,4 %) motivovaných birmovným otcom, 1 bolo krstným menom birmovanca a 1 malo nejasnú motiváciu.

Barnabás	BO
Gábor	BO
Péter	BO
Tamás	BO

Viktor	BO
István	Iné
Balázs	K

Na birmovke v Číve v r. 2008 sa zúčastnilo 18 birmovaniiek – *dievčat*, ktoré si vybrali celkom 17 birmovných mien:

Anna	2
Beáta	1
Bernadett	1
Blanka	1
Brigitta	1
Diána	1
Eszter	1
Flóra	1
Gabriella	1

Heléna	1
Ilona	1
Katalin	1
Krisztina	1
Mónika	1
Rozália	1
Szabina	1
Tímea	1

Na jedno meno pripadalo 1,06 birmovaniiek. Z celkového počtu ženských birmovných mien bolo 10 mien (55,6 %) motivovaných birmovnou

matkou, 1 meno matkou, 3 mená boli krstnými menami birmovaniek a 4 malo nejasnú motiváciu.

Anna	2xIné
Beáta	BM
Bernadett	BM
Blanka	K
Brigitta	Iné
Diána	K
Eszter	K
Flóra	Iné
Gabriella	BM

Heléna	BM
Ilona	BM
Katalin	BM
Krisztina	BM
Mónika	BM
Rozália	M
Szabina	BM
Tímea	BM

Najčastejšie meno Anna malo frekvenciu 2.

Rok 2012

Na birmovke v Číve v r. 2012 sa zúčastnilo 12 birmovancov – *chlapcov*. Vybrali si celkom 8 birmovných mien:

András	1
Balázs	1
Dávid	1
Gábor	2

István	2
Máté	1
Pál	1
Péter	1

Na jedno meno pripadlo 1,5 birmovanca. Z celkového počtu mužských birmovných mien boli 4 mená (33,3 %) motivované birmovným otcom, 1 otcom, 1 pravdepodobne otcom, 2 boli krstným menom birmovanca a 2 mali nejasnú motiváciu.

András	BO
Balázs	BO
Dávid	K

Gábor	2xBO
István	O
István	O?

Máté	K
Pál	Iné

Péter	Iné

Najčastejšie mená mali frekvenciu 2 a boli dve: Gábor a István.

Na birmovke v Číve v r. 2012 sa zúčastnilo 6 birmovaniiek – *dievčat*, ktoré si vybrali celkom 5 birmovných mien:

Erika	1
Erzsébet	1
Kinga	1

Margit	2
Rita	1

Na jedno meno pripadalo 1,2 birmovaniiek. Z celkového počtu ženských birmovných mien nebolo žiadne meno (0 %) motivované birmovnou matkou, 1 meno bolo motivované matkou, 1 meno bolo krstným menom birmovanky a 4 malo nejasnú motiváciu.

Erika	M
Erzsébet	Iné
Kinga	K

Margit	2xIné
Rita	Iné

Najčastejšie meno Margit malo frekvenciu 2.

Záver

Z realizovanej analýzy birmovných mien vyplýva, že pomer birmovancov a birmovných mien v r. 1946, keď u chlapcov predstavoval hodnotu 5,38 a u dievčat 6, výrazne klesol pri birmovkách, ktoré sa konali koncom 90. rokov 20. storočia a začiatkom 21. storočia na hodnoty pohybujúce sa medzi 1 a 2, teda v novšom období vzrástla variabilita mien. Relatívne podobné výsledky variability mien sme zistili v obci Dabaš-Šára (Kazík, 2013, s. 121). V r. 1942 na jedno meno pripadalo 8 birmovancov a 9,16 birmovaniiek a v r. 2003, 2006 a 2009 sa hodnoty pohybovali mierne nad 2 až po 2,58. V Šáre boli v r. 1942 najčastejšie mená *István*, *János*, *Mária*, *Erzsébet*, kým v Číve v r. 1946 mená

József, István, Mária, Ilona, čiže pri výbere „tradičných“ mien možno pozorovať rozdiely. Novšie sa tak v Šáre, tak i v Číve objavujú iné mená, čo iste súvisí s módnymi trendmi pri výbere birmovných mien. Birmovné mená z Čívu nepotvrdzujú hypotézu, že novšie prevláda iná motivácia nad motiváciou menami birmovných rodičov. Opätovne však musíme zdôrazniť, čo sme už pri výskume birmovných mien spomínali, že motivácia birmovnými rodičmi je len predpokladaná na základe zápisu birmovného mena birmovanca a mena jeho birmovného rodiča a že najpresnejšie možno motivácie zisťovať dotazníkmi a rozhovormi, to je však už nemožné pri starších birmovkách.

Vysvetlivky

O – otec

M – matka

BO – birmovný otec

BM – birmovná matka

Iné - iná motivácia

LITERATÚRA

- BAYEROVÁ, Naděžda: Biřmovací jména. In: *Češtinář* č. 4, 15/2004-2005, s. 111 – 117.
- BLANÁR, Vincent: *Teória vlastného mena* (Status, organizácia a fungovanie v spoločenskej komunikácii). Bratislava: Veda 1996. 250 s.
- KAZÍK, Miroslav: Birmovné mená z obce Dabaš-Šára. In: *Acta onomastica* LIV, 2013, s. 108 – 122.
- KAZÍK, Miroslav: Funkcie birmovných mien. In: *Funkcje nazw własnych w kulturze i komunikacji*. Reds. I. Sarnowska, M. Balowski, M. Graf. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział filologii polskiej i klasycznej 2015, s. 235 – 246.
- KAZÍK, Miroslav: Dotazníkový prieskum motivácie birmovných mien z farnosti Veselí nad Moravou v súčasnosti (sonda). In: *Acta onomastica* LVII, Praha 2016, s. 71 – 77.
- KAZÍK, Miroslav: Birmovné mená vo farnosti Moravany nad Váhom po roku 1989. In: *VARIA XXV*. Zborník príspevkov z XXV. kolokvia mladých jazykovedcov (Častá-Papiernička 23. – 25. 11. 2016). Ed. Katarína Gajdošová.

- Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri Jazykovednom ústave
Eudovíta Štúra SAV 2017, s. 91 – 107.
- MIHALOVIČ, Alexander: *Zemepisné mená Čívu* (Jazykovedná štúdia). Buda-
pest: Tankönyvkiadó 1987.
- ŠMILAUER, Vladimír: Třídění vlastních jmen (teze). In: Zborník Pedagogic-
kej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. *Slavistika*. Roč.
XII. Zv. 3. V. zasadanie Medzinárodnej komisie pre slovanskú onomastiku
a V. slovenská onomastická konferencia. Prešov 3. – 7. mája 1972. Zost.
M. Blichsa a M. Majtán. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo
1976, s. 109 – 112.
- Stručný katolícky teologický slovník*. Ed. J. Ďurica. Trnava: Dobrá kniha 2015.
1039 s.
- Teologický a náboženský slovník*. 1. diel. A – K. Ed. Š. Vragaš. Trnava: Spolok
sv. Vojtecha 2006, s. 346.

Pramene

Birmovné matriky uložené na Rímskokatolíckom farskom úrade v Číve (Ma-
ďarsko).

ÖSSZEFOGLALÁS

Bérmanevék Piliscsévén

A tanulmány Piliscsév község bérmaneveinek előfordulását, gyakorisá-
gát és motivációját vizsgálja. A munkában számot kapunk arról, hogy
1946-ban, 1990-es évek végén, illetve a 21. század első éveiben milyen
bérmaneveket jegyeztek le a bérmanevékben. Piliscsév község a Do-
rogi járásban, Komárom-Esztergom megyében található. Az 1980-as
években a lakosság száma 2650 – 2700 fő volt, ennek 80 %-a szlovák
nemzetiségűnek vallotta magát. Az 1946-os évhez képest a közelmúlt-
ban a bérmanevék változatosabbá váltak. A piliscsévi bérmanevék nem
támasztják alá azt a hipotézist, hogy a névadásban a bérmanevőket a
korábbtól eltérő motiváció vezérli.

SUMMARY

About Confirmation Names from the Village Piliscsév

The paper focuses on the occurrence of confirmation names, their frequency and motivation in the village Piliscsév. We take note of the confirmed names given to the confirmed people on the confirmation books in Piliscsév in 1946 and the late 1990s and early 21st century. Piliscsév is a village in Hungary, in the district of Dorog in Komárom-Esztergom county. In the 1980s, with a population of 2650 to 2700, 80 % of the population were of Slovak nationality. In the newer period compared to year 1946 variability of confirmation names increased. Confirmation names from Piliscsév do not support the hypothesis that in the newer period, different motivation prevails over motivation by the names of confirmation parents.

Kontakt

RNDr. Miroslav Kazík

Teologická fakulta Trnavskej univerzity so sídlom v Bratislave
miroslaw.kazik@wp.pl

Slovenská písomná pamiatka z času cholery

Juraj Rágyanszki

Slovenské písomné pamiatky vo Fare Narodenia Panny Márie v Číve

Počas 36. interdisciplinárneho výskumného tábora Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku som mal možnosť na terénny výskum v Číve (Piliscsév). Prvotným cieľom môjho výskumu bolo, aby som pozbieral staršie slovenské a české tlače nachádzajúce sa vo Fare Narodenia Panny Márie v Číve. Túto tému som si vybral preto, lebo na základe jazyka jednotlivých dokumentov môžeme identifikovať a charakterizovať, aké jazykové variety boli použité v predpisovnom a spisovnom období dejín slovenského jazyka.

Svoj výskum som mohol vykonať iba čiastočne. Vo fare ma informoval miestny farár Antal Feldhoffer, že už nemajú staršiu knižnicu. Najstaršie knihy fary, ktoré boli vydané medzi rokmi 1537 a 1848, sa dostali do Knižnice Teologickej vysokej školy v Ostrihome (Esztergomi Hittudományi Főiskola Könyvtára) v roku 2013. Ostrihomskí knihovníci ešte v Číve pripravili zoznam o prevzatých dokumentoch. Tu by som chcel poďakovať za pomoc riaditeľke Knižnice Hlavnej katedrály v Ostrihome (Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár) Katalin Szalai, že mi dala k dispozícii zoznam prevzatých kníh. Zoznam slovanských kníh z čívskej fary je uvedený v prílohe príspevku. Vedome som ich nechcel jazykovo zmeniť, preto sú publikované v takej podobe ako sa nachádzajú v online katalógu knižnice (<http://www.eszhf.hu/konyvtar/>).

Podľa zoznamu mala čívska fara 269 knižničných jednotiek. Drvivú väčšinu zoznamu tvoria latinské knihy, ale vo veľkom počte sú aj maďarské a nemecké publikácie. Medzi knihami nenájde staré slovaciká, ale čívska fara mala 9 bohemík. Čeština nebola prvotným spisovným jazykom katolíckych Slovákov. Podľa A. Divičanovej (2011, s. 22) „predstavitelia katolíckej cirkvi pokladali češtinu za jazyk kacírov a aj tento náhľad podnietil slovenské jazykové hnutie.” Je naozaj faktom,

že vysoký katolícky klérus nerozšíril český jazyk medzi slovenskými veriacimi v predpisovnom období slovenského jazyka, ale uprednostnil slovakizovanú češtinu a neskôr Bernolákov spisovný jazyk. Napriek tomu čívska farská knižnica poukazuje na to, že katolícki farári sa neodcudzili od českého jazyka a počas vykonávania svojej práce používali české teologické knihy, najmä homiliáre, ktoré podľa všetkého nemali k dispozícii v slovenskom jazyku. České tlače mohli byť aj vo vlastníctve katolíckych rodín. Tento fenomén dokazujú novšie publikácie M. Žilákovvej (2015, s. 154; 2016, s. 37 – 39; 2018, s. 91 – 92) o jazyku púťových piesní Slovákov v Maďarsku. Súčasná farská knižnica zachovala aj slovenské cirkevné knihy, najmä od prelomu 19. a 20. storočia, ale cirkevné publikácie z tohto obdobia boli skúmané M. Žilákovou, preto by som ich teraz zvlášť neanalyzoval.

Okrem farskej knižnice som chcel počas terénneho výskumu zmapovať aj rukopisný materiál fary. Som mimoriadne vďačný pánovi farárovi Feldhofferovi za to, že mi umožnil výskum v starej budove fary, ktorá sa nachádza vedľa Základnej školy v Číve. Bohužiaľ, väčšina rukopisov je písaná po maďarsky, ale počas výskumu sa mi podarilo nájsť drobné tlače, ktoré boli písané po slovensky alebo sú viacjazyčné. V prílohe príspevku uvádzam zoznam jednotlivých dokumentov. V nasledujúcich kapitolách príspevku podrobnejšie analyzujem drobnú tlač *Óvások az Epekórság ellen, melyekre Nemes Esztergam Vármegyében a' Helységnek Elöljárói, és minden Lakosai vigyázni kötelesek* (šesťstranná tlač, vydaná u Józsefa Beimela v Ostrihome v roku 1831) a jej slovenský rukopisný preklad *Uwarowani nemoci Cholera rečeneg, podla ktoreho fa W Slawneg Ofstrihomfkej Stolici obcam Predstaweni, a wfeci obiwa-teli drżati magu*.

Čívsy rukopis v kontexte dejín medicíny

Opatrenia Ostrihomskej stolice boli vydané v období prvej cholerovej epidémie v Uhorsku (1831 – 1832), v ktorej sa nakazilo viac ako 500 000 obyvateľov krajiny a počet zosnulých dosiahol skoro štvrt' milióna. Počas výskumu vo fare som nenašiel historické pramene o tom, aký pomer mali Čívia k stoličným opatreniam. Na základe odbornej literatúry o problematike cholerovej epidémie môžeme predpokladať, že Čívia negatívne prijali stoličné nariadenia. Podľa Á. B. Lukácsa (1966, s. 77)

„opatrenia proti cholere vydané od stolíc v Uhorsku neboli populárne medzi pospolitým ľudom. V ich kruhu opatrenia boli považované za atentát, ktorý bol pripravovaný proti chudobným. Táto konzekvenca bola vyvodená z viacerých zle interpretovaných faktov. Väčšina obetí pochádzala z chudobnejších vrstiev obyvateľstva a najmä sociálne znevýhodnené rodiny boli postihnuté drastickými ochrannými opatreniami. Nemohli vykonať poľné práce a prísne nariadenia ochromili predaj zozbieranej úrody. V niektorých lokalitách hladujúci sedliaci boli nútení stáť vartu, ak v danej lokalite neboli vojaci v dostatočnom počte.“

Proces rozšírenia cholerovej epidémie po Uhorsku bol spracovaný v článku Lászlóa Kissa (2004, s. 20 – 22). Cholera sa stala pandémiou v prvej polovici 19. storočia. Vtedy sa dostala do európskych krajín a Severnej Ameriky z Indie. Na konci roku 1830 už bola choroba prítomná v Haliči a Moldavsku. Na haličsko-uhorskej hranici bol živý zahraničný obchod. Vzhľadom na to, vojaci na jar v roku 1831 uzavreli severnú hranicu Uhorska. Šírenie pandémie sa však nedalo zastaviť. V lete roku 1831 vypukla pandémia v Uhorsku. Na ochranu Zadunajska bolo prijatých viac opatrení: zriadili ochranný vojenský kordón od hranice Liptovskej stolice až pozdĺž rieky Hron. Riečna doprava na Dunaji bola povolená iba medzi Bratislavou a Ostrihomom. Napriek uvedeným ochranným opatreniam nemohli zastaviť pandémiu, v júli sa cholera dostala na druhú stranu Hrona. Predpokladáme, že Ostrihomská stolica práve v tomto období vydala svoje opatrenia proti chorobe „*epekórság*“.

Cholera v tomto období mala viac maďarských pomenovaní ako to uvádza Cs. Fazekas: *epekórság*, *epemirigy* a *hányszékelés*¹ (1994, s. 15). Maďarský termín *epekórság* bol jazykovou inováciou hnutia za obnovenie maďarského jazyka. Termín *epekórság* sa skoro dostal aj do slovenskej medicínskej terminológie. Sarvašský evanjelický farár Štefan Jančovič uvádza kalk termínu vo svojom *Novom maďarsko slovenskom slovníku*. Pri hesle *Epe-kórság* okrem slovenského ekvivalentu *cholera* môžeme vidieť aj druhý ekvivalent *žľčová zimnica* (Jančovič, 1848, s. 113). Napriek tomu, že sa Jančovičova inovácia neudomácnila v slovenčine, termín *žľčová zimnica* dobre potvrdzuje hodnotenie M. Žilákovkej (2009, s. 237) „*lexika liečiteľstva, rovnako maďarského a slovenského jazyka, zažila v rozmere uplynulého viac ako poldruha storočia*

¹ Termín *hányszékelés* je kalk nemeckého *Gallenbrechdurchfall*.

veľké premeny, a práve slovník Š. Jančoviča je z pohľadu našej minority jedinečným dokladom týchto zmien.”

Vďaka tomu, že sa medicína v posledných sto rokoch výrazne vyvinula, máme už oveľa viac vedomostí o cholere ako predstavitelia Ostrihomskej stolice v 19. storočí. Podľa medicínskych príručiek O. Rudnaiho a Gy. Petrányiho (Rudnai, 1970, s. 159 – 161; Petrányi, 1977, s. 456 – 461) cholera je spôsobená choroboplodnou baktériou *Vibrio cholerae*. Táto baktéria sa rýchlo rozmnožuje, ale jej zničenie nie je až také problematické. *Vibrio cholerae* patrí ku skupine citlivých baktérií, ktoré môžeme zničiť jemnejšími kyselinami alebo varom behom niekoľkých sekúnd. Nie sú odolné voči dezinfekčným prostriedkom, zničí ich najmä 70-percentný lieh.

Baktérie prežijú vo vode alebo splaškových vodách viac týždňov, v ľudskej stolici ostanú 3 – 8 dní. Cez špinavé ruky alebo potraviny sa môžu dostať do ľudského organizmu. Ak žalúdok neobsahuje v dostatočnej miere žalúdočnú kyselinu, baktérie sa dostanú do zásaditého prostredia čriev, kde sa baktérie rýchlo rozmnožujú a to spôsobuje zápal steny čreva, čo vedie k hnačke, vracaniu, k čiastočnej alebo úplnej dehydratácii ľudského organizmu. V súčasnosti trvá priebeh choroby 3 – 7 dní. Tí pacienti, ktorí chorobu prežijú, sa rýchlo uzdravujú. Najvyššia mortalita je medzi deťmi a starými. Cholera je nákazlivá už aj v etape inkubácie. Infekcia sa šíri z človeka na človeka. Nositelia ostanú infekčnými, kým ich stolica alebo vývratky obsahujú choroboplodné baktérie. Viac opatrení môže dopomôcť prevencii epidémie. Nevyhnutné je zabezpečenie vhodných hygienických podmienok, najmä zaopatrenie dobrej pitnej vody, kvalitných potravín, čistoty bydliska, moderného umiestnenia a spracovania splaškových vôd, odpadu a stolice.

V 19. storočí tieto hygienické podmienky ešte neboli vhodne zabezpečené a aj ďalšie faktory pomohli šíreniu epidémie. Väčšina uverejnených ochranných opatrení bola neúčinná. Zbytočné boli nariadenia o chove domácich zvierat, keďže sa choroba nešírila zo zvierat na človeka. Ani vetranie domácnosti, udržiavanie tela v teple a odporúčané potraviny nemali vplyv na šírenie epidémie. Hlavne prevarenie vody by mohlo zničiť choroboplodné baktérie. Okrem uvedených nedostatkov Ostrihomska mala aj také opatrenia, ktoré mohli spomaliť šírenie cholery. Ako správne rozhodnutie sa ukázalo izolovať infikovaných, zakázať hromadné udalosti a používať ocot k dezinfikovaniu priestorov. Počas výskumu som nemal k dispozícii opatrenia ďalších uhor-

ských stolíc, ale na základe článku Lászlóa Kissa (2004, s. 20) môžeme konštatovať, že tie isté opatrenia boli predpísané aj v ďalších stolicích Uhorska.

Charakteristika jazyka rukopisu

Po maďarsky písané opatrenia proti cholerovej epidémii a ich slovenský preklad môžu byť interpretované ako závažné pramene dejín medicíny, ale okrem toho ich môžeme analyzovať aj v kontexte dejín rozšírenia informácií. Čívska fara pravidelne dostávala stoličné alebo biskupské príписy. Môžeme predpokladať, že niektoré doklady boli zverejňované bubenikom alebo prečítané farárom v kostole. Vzhľadom na to, že v prvej polovici 19. storočia väčšina Čívanov nemohla rozumieť maďarským alebo latinským opatreniam, bolo potrebné preložiť tie údajné informácie, ktoré boli pre nich relevantné. Domnievam sa, že prekladateľom bol vtedajší miestny farár alebo učiteľ. Aj tento rukopis prekladu poukazuje na to, že aj v katolíckych lokalitách musela existovať úradná varieta slovenského jazyka.

Text rukopisu predstavuje nekodifikovanú podobu slovenčiny. Maďarské opatrenia boli preložené do západoslovenčiny. Keďže analyzujeme písomný materiál, nemôžeme odhaliť všetky hláskoslovné špecifiká, ktoré dokazujú západoslovenský charakter prameňa, ale napriek tomu v preklade máme na to viac hláskoslovných a tvaroslovných dôkazov. Jazyková analýza textu obsahuje aj lexikálne osobitosti rukopisu. Nižšie uvedené lexémy vo väčšine prípadov nie sú nárečové slová, boli pozbierané pre ľahšiu zrozumiteľnosť prameňa.

Hláskoslovné osobitosti:

- V pozíciách psl. nosového vokálu *ę* v západoslovenských nárečiach v krátkej polohe je vokál *a*: *masa*, *smad*.
- V pozíciách psl. nosového vokálu *ę* v západoslovenských nárečiach (najmä v južných západoslovenských nárečiach) v dlhej polohe je vokál *á*: *odkál*, *nagwác*.
- Monoftongizácia diftongu (typ *ie* > *i*): *gyumbir*, *mifto*.
- Samohláska *e* ako striednica za jery: *ocet*, *statek*, *ven*.
- Realizuje sa neutralizácia *v* > *f*: *polefku*.

- Využívanie kvantítity nie je obmedzené platnosťou pravidla o rytmic-
kom krátení: *dve liziski víná*.

Tvaroslovné osobitosti:

- Izomorfa tvary nom. sg. v neutre: *uwarowani, nebespecenftwi* (proti stredoslovenským tvarom *uvažovanie, nebezpečenstvo*).
- Izomorfa tvary nom. pl. v maskulíne: *obiwatelē* (proti stredosloven-
ským tvarom *obyvatelia*).
- Izomorfa tvary lok. sg. v maskulíne a neutre: *w malem mokrem smradlawem pribitku* (proti stredoslovenskému *v malom mokrom smradlavom pribytku*).
- Izomorfa tvary instr. sg. vo feminíne: *z Borowicku* (proti stredoslo-
venskému *s borovičkou*).
- Infinitívna prípona nie je jednoznačná v západoslovenských ob-
ciach v Maďarsku. Tu sa jednak zachováva pôvodné *-ti* vo forme
-tī, z druhej strany je zase infinitívna koncovka mäkké *-t* a tvrdé
-t (Gregor, 1993, s. 41). V rukopise sa objavujú podoby *-t* a *-ti*, ale
nemôžeme vedieť, ako boli vyslovené a musíme brať do úvahy aj
možný vplyv českej normy (české formy infinitívu sú archaickejšie):
schovat, naziwat, ale aj *držati*.
- Výskyt nárečovej prepozície *prez*; z praslovanského *per-z* v ak. vo
význame *cez* (Krajčovič, 2009, s. 149): *pref Ruřku, prez wodu*.

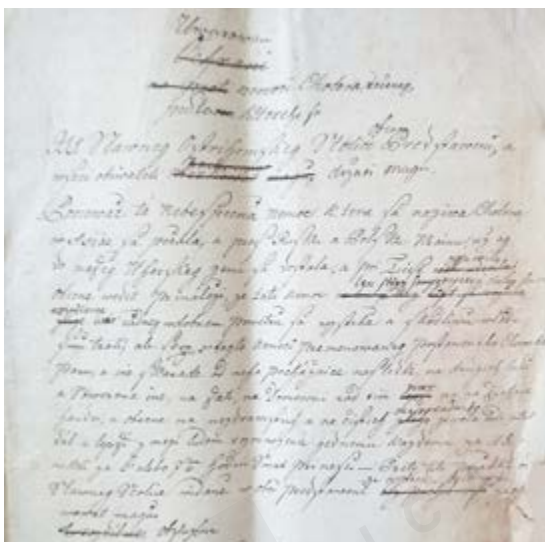
Lexikálne osobitosti:

- Regionálne lexémy: *hajloch* (*nem.* domec s pivnicou pri vinici, slú-
žiaci ako obytná miestnosť a sklad; SSSJ 2, 2011, s. 34).
- Zastarené lexémy: *apoteka* (*gr., lat.* lekáreň), *cinter* (*lat.* cintorín),
frifřtuk (*nem.* raňajky) *varta* (stráž), *lichwa* (dobytok), *merkowat* (dá-
vať pozor), *nemocni* (chorý), *thea* (*lat.* čaj), *trunk* (*nem.* nápoj, obyč.
pálenka; HSSJ 6, 2005, s. 113).
- Prevzaté lexémy z maďarského jazyka: *chosen* (úžitok), *homok* (pie-
sok); čiastočne sa vyskytuje v južnostredoslovenských a južnonit-
rianskych nárečiach, miestami aj v spišských a abovských nárečiach
(SSN 1, 1994, s. 601), *komin* (rasca).

V prílohe publikujem diplomatický prepis prekladu a pramenného textu.
Slovenský preklad nie je úplným ekvivalentom originálu. Prekladateľ vo

viacerých prípadov zjednodušil pramenný text, najmä špecifickejšia farmakologická terminológia je vynechaná z prekladu, ako napr.: *mészany-zöldletvíz* (aqua Chloreti calcis), *concentrált etzet-savany* (koncentrovaná kyselina octová), *chlorgőz* (para chlóru), *salitrom savany* (kyselina dusičná), *só-savany* (kyselina chlorovodíková). Podľa môjho názoru túto problematiku môžeme vysvetliť dvoma spôsobmi. Jedným výkladom je, že prekladateľ neovládal slovenskú farmakologickú terminológiu, druhá možnosť je, že tieto časti vedome boli vynechané. Môžeme predpokladať, že Čivania nemali k dispozícii tieto materiály, veď v obci nefungovala lekáreň. Rukopis nie je čistopisom slovenského prekladu, obsahuje mnoho preškrtnutých častí a jazykových opráv. V prepise je uverejnená predpokladaná definitívna podoba prekladu. Bohužiaľ, viaceré okraje rukopisu sú poškodené a niektoré strany boli plesnivé. Miestami sa dali doplniť slová na základe kontextu alebo maďarského originálu, sú však aj prípady, keď sa text nedal doplniť, tieto miesta sú vyznačené bodkami v hranatých zátvorkách. V prepise pôvodné konce riadkov sú oddelené lomkou. Vzhľadom na to, že pôvodné konce riadkov sú zachované, môžeme sledovať podobu slabikovania originálu a okrem toho môžeme vidieť, kde sú poškodené okraje v rukopise.

Ako som to vyššie uviedol, rukopis je prepísaný diplomatickým spôsobom. Mojim cieľom bolo, aby som zachoval pôvodný ortografický charakter v čo najväčšej miere. Ponechal som grafému *w*, ktorá má zvukovú hodnotu pernozubného (*opytował fa, pod wartu*). Graféma *g* ma hodnotu *j* (*magú, takeg*). Písanie hlások *s* a *š* nie je dôsledné. Mäkká sykavka *š* môže byť označená grafémou *f* (*fkdlivú, prifli*) alebo *ff* (*k friffstuku, fffatáma*). V rukopise sa zriedkavo objavuje graféma *Ÿ*, ktorá v prepise je prepísaná podľa kontextu na *s* alebo *š*. Hláska *s* je označená grafémami *s* a *f* (*W Slawneg Ofstrihomfkej Stolici, nebespecenstwim*). Prekladateľ len ojedinele používal tvrdé *i* (*aby, prichystali, wydichanim*), omnoho častejšie je používanie mäkkého *i*, aj na mieste dnešného ypsilonu (*handri, nasledki, obiwateli, pribitku*). V rukopise sa veľkými písmenami okrem vlastných mien a cirkevne, resp. spoločensky závažných pomenovaní píšú aj niektoré všeobecné podstatné mená, ale nie všetky, ako je to charakteristické v jazykovej norme bernolákovčiny (*Cholera, Kupcow, z Risi Kasi*, ale v podobných kontextoch sa vyskytujú malé začiatkové písmená: *zebrákow, polefku*).

Obraz č. 1: Ukážka z rukopisu *Uwarowani nemoci Cholera rečeneg* (1831)
Zdroj: Juraj Rágyanszki

Obraz č. 2: Titulná strana maďarského pramenného textu
Zdroj: Juraj Rágyanszki

Záver

Na základe rukopisu *Uwarowani nemoci Cholera rečeneg* (1831), ktorý sa uchoval vo Farnosti Narodenia Panny Márie v Číve, sa dostane do nového svetla otázka administratívneho jazyka katolíckych Slovákov. Čívsky rukopis potvrdzuje, že musel existovať slovenský administratívny jazyk aj v katolíckych lokalitách, pretože komunikácia bola nevyhnutná medzi slovensky hovoriacimi obyvateľmi a orgánmi verejnej a cirkevnej správy. Na účel sprostredkovania informácií o protiepidemiologických opatreniach slúžilo západoslovenské nárečie, ktoré pevne ovládali Čivania, keď bolo ich rodným dialektom.

Rukopis o nariadeniach proti cholere je vzácnym písomným prameňom dejín medicíny Slovákov v Maďarsku. Môžeme predpokladať, že nariadenia úradného dokumentu verejného zdravotníctva v Ostrihomskej stolici mali vplyv aj na ľudové liečenie Čívanov. Bohužiaľ, etnografia môže skúmať iba spomienky posledných troch generácií. Na základe doteraz známych písomných prameňov už nemôžeme zrekonštruovať boj Čívanov proti cholere v každodennom živote.

PRÍLOHY

Príloha č. 1: **Diplomatický prepis rukopisu *Uwarowani nemoci Cholera rečeneg***²

1. strana

Uwarowani nemoci Cholera rečeneg, / podľa ktoreho ła
W Slawneg Ofstrihomłkej Stolici obcam Predstaweni, a / wfęci obiwa-
li drżati magu.

Ponewač tá nebesłpecná nemoc ktera ła naziwa Cholera, / w Asiae ła
počala, a pref Rułku a Polłku Krainu už ag / do našej Uherłkig zemi ła

² Ďakujem za rady a pomoc Márie Žilákovej a Kataríne Ballekovej, ktoré mi poskytl pri prepise rukopisu.

doftala, a pri Tife zgawila / obecne wedet prinálezi, ze tato nemoc len fkrz sam powetri daleg fa ne: / rozfíruge vás žadneg wdobrem powetrú fa rozftrchá a fkdliwú wládu / fwú tratj, ale fkrz wtegtó nemoci pre menowaneg poftaweného Clóweka / panu, a ine fkarade od neho pocházai-ce nafledki, na druhich ludi / a ftworena ine, na dati, na Domowni nad tim na za ťuchané / handri a obecne na nezdrawiťtich a ne číftich neporadneho ziwota ludi atak / dál a lepši z mezi ludom rozmnožená gednemu kazdemu za 48. a / nek diza 6: alebo 7^{em} hodin smrt prineťe – Preto tito poradki o[d] / flawneg ťtolice widané w obci predťtawení ze wťťecku bedliwoťtu zach[.] / wawat magú / obzlastne.

W takeg pripadnoťti, ked eťte ta nemoc fa w obci ne [...]

1. Predťtaweni w obci, na chotáre tolko ludi fucich na [...] / uťtanowit magú, na kolko potreba donáťa.

2. Každy nezname oťobi, ktore od flawneg ťtolice, aneb obci dane [...] / [...]kazat ne mozu, bud to wdedine alebo na chotári, [...] / [...]a bez ťetkeho tikányá ze ťetkú багаژی za chotár n[...] / wiweťt, tak w Dedine proťtawaicich Kupcow, zidow, Ciganow[...] / zebrákw a iních po domoch túlaicich priťtawit magu, preto[že] / predťtaweni w obci, gak wedne tak wnoci w Dedine a w poli fuci [...] / az do toho čaťu dokál ich druhi premená abi vartu ťtali merkowat.

2. strana

3: Obiwatelé pod welkim treťtáním zakazené magú, abi zádních cuzích, / bárbí odkál priťfli ludi, ani ťwogu Rodinu, a lebo znamích prez vedená / predťtaweníh w obci do ťwogho Pribitku ne dupúťtali, ani žadnu por: / teku, aneb ťáti od takích ludi fkowat ne w záli. Na proti temuto / Predťtaweni w obci také Pribitki, ťťenki, Mlini, Pivnice, Hajlochi, / a iné ťtawaná, čaťom tim lepi wnoci nazirat budú, a ked takích / neznámích ludi, alebo wolaké nagmenťe batochi we wolakerem / Pribitku naležnu taki celi dom, pod wartu dat a ťebe inim / Predťtawenim bez ťetkeho odkladana oznamit magú.

4: Neznámu, a ž druhích mífť za ugatú alebo dohnatú lichwu, owce, / krawi, kone, a iné ťatki, w oťobitnich wiwetrenich maťtalách, aneb / na polach držat, a čaťtegfí prez wodu prehnat a dobre umit magú, / a pred 4^{tim} dnom ž inu lichwu zehnat ne ťlobodno geťť. / Poťtawaicich a po domoch tulaicich pťow, pozarázat a dobre / do zeme zakopat priťflucha. Tim lepťťi takeg osadi obiwatele kteri / w ťufěťťwu uz tú nemoc magú dobre merkwat moťa, abi paťtiri / z lichwu, a ťtatkom polnim, ťtakim a u kterích už ta nemoc panuge / ťa neťcházali, a kdo bi ťa už len nebeťpeceťťwi ukazowalo po taki cať / obiwatele lichwu doma zatworenu tak az koťáre za pťi zaw,, / rete držat magu.

[5:] Wťeliku ťtarofť moťa mat predťtaweni w obci, abi ťa w každem / dome, a po ulicách ciťtota držala, izbi, komori maťtale wi weťrili, / ťtene, a okná, na domoch po wichodě ťlnka za ½ hodini, / a okolo za deťťi čať aby od ťmradu wi pachli, otewreli, aby / [obi]watele po ulicách ťtogenicé barini a ťmradlawe wodi roťpuťtili a / [...]emu zakazati.

[Obiwat]leť w obci weťet magu, abi ťi podla možnosti čo nagťkór / [...]nagwác drewa prelichwu krmu a iné ťebe na wižiweni priťfluchaice / [pr]ichyťtali a doma pri rukách držali, abi potom, ked bi ťa obec zat, / [worila i] trapila, zhładi mret ne moťeli – Na proti ale nikomu ne ni / [...] boda prednaťťeducim nebeťpeceťťwim gakekolwek weci, ťati a inu / [...]ťch]ovat aneb do zeme zakopat, a Predťtaweni w obci, abi obiwateli / [ťw]og ťtatek ochraneni mali, ťtarat ťa magu.

[6:] Každí Gazda ked mu pri Dome wolakdo onemocni, Predťtawenim / [w ob]ci pod twrdim trestom oznámít má, a Predťtaweni w obci, lebo / [...] alebo ťkrz ťucich ludi, kažďidentakich w nemoci

3. strana

poťtawenich naziwat budú, a s začátku nemoci, a inich obkťičnoťťach / opitowat ťa budú, a nezdraweho ť celim domom na pozor a pod wartu / mati moťa.

Teg nebeťpečneg nemoci tito ťú znamená, ktere tuto / naťťedugú dobre merkwte: nahliwim pričem zčaťťim dáwenim / čaťťo odchazáicé wodne od človeka prochodi na ťpodněm ťtran[...] / paťčiwoťť ťmad, čaťťe wracáni k tere z uťť cloweká ze ťlinámi / teče, welkí a paťčiwi ťmad,

w hlawe zawrat frcá fkakáni a na / zalutku cititedlna tlaceni á ftifkáni,
z baznu, struchlivostu / w z dichanim obrižéne dicháni nemoc nemuhow
kri, / žoch a niže welkeg boleſti, nahle oslabnuti ruki nohi oftudeni /
a wtichto nefneftideln eboleni, trapani a trizani a w kratkim čaſe ſmrť.

II Wtakích prípadnoſťach keď uz tá nemoc / we wolakerej obci ſa
ž javuje.

1: Gak nahle predſtavení, a obiwateli na wolakerem nemocnem, / ſtich
premenovaných známení len wolakere zbadajú, hnéd Leká,, / rovi alebo
Predſtavením oznámit majú.

2: Za ten čaſ dokal Lekár prinde taki Dom, w kerem ſa nemocni / ž javí,
ze ſetkú čelátku pod twrdú Vartu daní bude, abi zád[,,] / ani len Domáci
ſťatek vón vijiti nemohel, ani druhi ſuſede kne / priſťupit ne mohli, ale
wnutri w Dome z drawi na kolko moz[u] / chrániť, od nemocneho od-
dálit, a kebi miſto nemali p[...d] va[...] / ven wiwedení, do wolakéreho
prazného ſtawaná za[tworit] / moſa, ale ſkrz jednú alebo dve mudré,
a súce oſobi čis[...] / opatruwat ſa budú.

3: Keď už wolakem ſa tá nemoc ukažuje čo najſkó[r] / možnoſti tepleg
wodi, aneb thea tak rep[...] / a kolko môže nech pije lehnuc ſebe do
poſtele zakriti, brucho ſ[...] / ž nejakím ſlanírom dobre drhne, za ten
caſ homok, [...] / proſno a popel dobre zohrati, na brucho caſtejsi w[...]
/ a z oſtrimá kefami dlane jeho podeſwi na nohách [...] / lepi až dokál
vsetkom tela pot ne bude winázat, [...] / majú. Pres ten čas nemocneho
ſmad z Risi Kaſi, alebo [...] / uwarenú poleſku za háſal, jeho izbu z Bo-
rowicku, alebo [...]

4. strana

ohen z nalátim octom wac razi wikadit magu, ale na / žalenu tihtu Cer-
vaní ocet ſkodliví geſť, čo od nezdraweho od pretkom / a neb zatkom
prochazá, hned z wolačim prikrité vinesene, a do zeme zakopane bit
moſi, keď nemoční po potu kſebe / pricházá jednu nebo dve liziski víná,
ſťaného, dal poleſki / a iné lachſe jedlá uziwat môže.

4: Ponevác onéjto nemoci drža ze ked fa w prwej hodini / nemocní hojit ne dá, potom Lekárŕke úmeni a potrebámami / bez chofna oftanú atak za hinú tmoŕi, teda jeden každy / na kolko mozné pod 3^{im} numerom na ziwane leki, abi / w nebespečenŕtwu ich zhledáwat ne moŕel kazdi nech fi / prichŕŕtá na predek, iné proti tejto nemoci sucé lekii w Apot,, / teke doŕtawat fa mozú.

5: Ked bi nemocni skor zemrel jako lekár k nemu prinde / moŕi fa jeho mrtve telo a poŕtel, na ktorej lezal octom / polát, Dvere obloki zatworit, atak dokál lekárjeho prezret / ne prinde, pochovat fa nemá. Ale preden ked bi / ani lekára ani Barbír prijiti nemohel, aŕpon ŕkrz hrobarom / prezretí mrtvi a taki nalezeni octom polati do / miŕta na to uŕtaweneho prez wŕetkeho na cinter odpro,, / wázaná Nahí do jednej hlbokej jami krz Hrobarom / samotnich pochowat fa moŕi, ŕtim ŕpuŕobom mrtweho / uloziti a poŕtel na tem miŕte, de fa pochowa popalene a ten / [prach] ŕpolu ŕnim zakopan bude. w temto čaŕti mrtwi tak / [...] opatreni jako wčasí mozu hlbokim jánkom ob / [...]intene, a pred 50^{mi} Roki otewrene biti ne mozú. / [...]fobom aj ti kteri w inŕej nemoci zemrú, wtichosti,/ [...]prowazaná ludŕkeho, bez zwonená, ŕkrz samotnich / [...] pochowani budu, Dom s kereho sa mrtwi wineŕel / [...] ŕtatkom až dokál predŕtaweni aneb Lekari ne otevre / [zatwor]en bude.

[6:.../ pozor moŕa dat predŕtaweni na ten Dom, / [...] wolakdo odemrel, či ŕpolu ŕtim nemocnim druhí wjednem / [...] ne biwáli, ataki kteri sa pritom naleznú s / [...] nemoci napozori a zawreti bit maju

5. strana

a to obcne ma fa wedet, že taki ŕwoje ŕati ze ŕanitna, ze [...] / aneb z otrubámi, a z octom od vetra prefukané, a tak pokadené [...] / preoblekat a premínat moŕá, a takim knezi k nezdrawim chodit / moŕa alebo ŕnimá obcowat, setke telo ŕwoje z octom umiawat prinalezi.

7. Zapowinoŕŕ ŕi maju weŕŕ Predŕtaweni w zatworenem Pribitku prebi / waicih potrebnima wecami zaopatriti.

8. Ked Lekár prinde, podlžni gfu predstaweni w obci setki / nemocnich obkličnoſti podla ſwedomá zjawili a rofkaze / zachowáwali.

9. Trebár bi nebola celá obec zatworená predca bez dowolewá Pred., / ſtawenich w obci ani z Dedini ven ani Dodedini núter preſtupit neſlo-bodna.

Dalse uwarowani pre bezpečnoſt zdrowich a tich / kteri ſa
okolo nemocnich obracagú

1^e: Zdrowi kteri ſa ž nemocnima ſcházat ne moſa oddaleni bit magú.

2^e: Kteri we zdrowu zoſtáwat čiſtotu w pribitku milowat a ſati / na ſebe čiſte držat moſi. Preto teda ne niſkem maľem mokrem smrad / lawem pribitku a neb z mnohima ludmi na kolko moſne geſt ſpolu nech ne ob-cugú, ízbu ſwogu / prez den wac rázi obzlaſtna Ráno a okolo poľedna otewrenima dwer[áma] / a oknáma od ſmradu wipachnut nechá, a ž oc-tom wikadit [...] / Dwor maſtale a iné pribitki wičiſtit, a wodi kolo ſto[...] / wi palit wrchne ſati a poſtele wac razi premínat a ſ[...] / abi ſa we pránú ze ſſatáma nemocneho ne pomichali me[...]

3e: Na kolko moſne gedem každi lachky pokrm nech uzi[wa] / ale od každich twrdich ne do pečenich alebo warenich g[edál,] / tlſtego aneb ſmraltaweho maſa tak ag od Rib, od Uhar k[islih] / a od ſetkeho zimnicu donaffaiceho owocá warowat ſa [...] / wečera. nikdi žaludek obtižit ſa nesme a naglep[...] / zanecha.

4^e: Pivo cmar ſirowatku ſaden pit snema win[o] / a ine [...] trunki, kteri už ktemu priwikli mırne / moſú – na proti ale od chlipnoſti a opilſtwa wtego nemoci n[...] / na tolko že uz mnohi z do[wodu] / opilſtwa do teg nemoci upadli a zá mali čaſ ſinowe ſmr[ti].

6. strana

5^e: Jeden každi na ráno k friſſtuku, winnu polewku aneb / Páľene, ſliwowicu z borowičkami ſ kominom, z anizom aneb z inimi kore-

nami na prawene użiwat ma a / złačnim zalutkom rano nech ne z of-
tawá.

6: Každy den fkrz sobotu aneb afpon prechazani moři řa telo pohibowat
/ a to wflobodnem powetri / ale ranegffe za wečer ne po wenku chodeni
a pracowani / w mokrem řtudenem a wetrnem čaře ma řa zanechanit!

7: Nift cloweka do teg nemoci řnadnegři ne zahruųge gako mocné / tu-
láni, teda gedem kaųdi, abi řa od tego nemoci zachránil od / nočneho tú-
laná korhelyftwa, ktore zdrowi na kazugú, nech řa / noci wedu zdrųge.

8: Ponocách po wetroch řtudenich na zemi na trawniku spáwat / pri wo-
dach chodit, nech řa zaden ne do púřřtá, lebo preřtidnutí wel,, / mi lachko
do teg nemoci upadne, a ked bi wolakdo čitil řa preř,, / tudnúť nech čo
nagřkór telo řwoge z midlom na puřtenú aneb. / z octom miřřanú wodu
teplú umiwá koųu na řebe ř flanirom / aneb řuknom drhne, a řati premeni
nohi w teple drųi. / Dobre ge na proti tego nemoci na holem tele [...] aneb /
flanirowi řati nořiti. A ked bi len wolakdo / tak preřtidelo, ře bi řa
od welkeg nemoci obawat mohel, taki řa / moři řteplim řuknom drhnút,
ř octom teplim umit a ze řolu / [...] a prawenem kupeli kúpat nohi řwoge
wtepleg wode / [...] ři mořit a w pořteli, abi řa potil zakriti biwat.

[9:...]/ di řpokogne řrdco a miřel, dobre ř wedomí a / [...]nagmocnégři od-
poruge gakegkolwek nebezpečneg nemoci, preto kaųdi / [...] řivot weřř
má hnewu, bazni, zbitečneg řtarořti. / [...] mořti řa swarowat / [...] nech
jedenkaųdi řilne dúřa w Bořkeg prozře / [...]opatrnořti nech řa neřtra-
chuge: lebo kdo řa zbitečne obawa / [...]a praw čim řa wac boři, tim řkor
dořtane nemoc: / [...] nebogi trebar z dořtane řnadnegbi řa neg wihogi, /
[...]liwe zachowana učinene paradki.

7. strana

II Wřfeci kteri takich nemocnich

opatrowat mořa mimo Lekárow, Duchowne ofobi, Predřřaweni / a ini
nato uvedeni abi řa ich tá nemoc ne čitila, natito[...] / ktore nařledugú,
merkowat magú.

1: Moša fa držat podla prw prednfenich ochrani, a ked bi fa[...] / kdo zle cítil, moši hned opatrowáni nemocneho zane[chat] / a podla potrebi feba lečit.

2e: Zaden zlacnim žalútkóm okolo nemocneho chodit nema, ale taki / čaf ge dobre wolaké wonawé (Gyumbir, Fialkowi Koren / bobkowi lift, borowički korení, kmin aniz w uštách z wáchat ale nepr,, / hltát, chlapi mimo nemocneho izbi kde ge flobodno tabak kurit možú.

3e: Obiwatelóm čašto a obzlastne newihnuteľne ked ma Duchowna ofoba aned predstaweni, nemocneho / nasłtiwit prinšt šfetek Dom wičiftit, wi wertit priřluchá.

4e: Abi ti, kteri nemocnich opatrugú, řkrz dawné a dlhe pořluchowáni / do nemoce ne upadli w iřtem čařti řkrz druhich premenit řa mořá / wedet ale kařdi moři abi w gednem pribitku aneb izbe z nemoc,, / ním ne řpal lebo řkrz řpáni nemoc řa na řlowek čitá.

5: Jeden kazdi merkowat řa moři, abi řa welmi k nemoc[ne]jemu ne pri,, / bliřil a paru nemocneho do řeba ne tahal, ale od neg [...] zdicki / bokom k nemocnemu řtál.

6e: Kolkorazi řa nekdo nemocneho tikat mo[ří...] / ři ř octom ruki noř uřtá umit má, a čařtegřři [...] / řim ř puřobom ag řwogú premívat a z octom [...] / podla mořnořti abi mal hotowi, nech ři sem [...] / kteri mrtwih pochowáwagú aneb ofobi které [...] / nařwoge zdrawi pozórne merkowat mořa.

7e: Duchowná ofoba aneb Lekar iduce k nemo[cnemu] / řwoge powinořti odbawi atak nemoc[...] / a řa řák náchle od nemocneho prinde telo řwoje [...] / wizlečene od wetra řeřukane okadit moři.

8. strana

8: Z swatořtámi nemocni opatřit řa mořú tedi ked řa řpúřob / zde abi řu nemoc druhi od řeho dořtat ne mohel – medzi / řetkim Duchowné ofobi

ked knemocnemu prístupugú, panu z octa / ale do flaffki nalatho do feba
castegffi tahat mofá.

9e: Ked bi ž rofkazu predftawenich stoličnich aneb Lekarow / Chram
Boží pred obiwateli zatworit fá mofel tak čaff / Duchowná ofoba famotna
w koštele swatú omffu fluzit bude / atak kazde ftranki fwateg omsi abi
doma modlici lud wedel / ze z wonom oznamowat fá budu alen na Ročite
welke Swátki / na mište zgawnem otworenem dowolena Predftawenich
lude zegiti fá možu.

10e: Osobi, ktere fá okolo nemocnich, aneb hrobari kteří mrtwích / po-
chowawagú pod twrdim Rofkazom a treftom ž inima / z zdrowima lud-
ma fchazáni zakázané magú len čifti a / [...]prezreni ze zdrowima ob-
cowat možu.

Príloha č. 2: **Mad'arský pramenný text**

Óvások

az Epekórság ellen,
mellyekre

Nemes Esztergam Vármegyében a' Helységeknek Elöljárói,
és minden Lakosai vigyázni kötelesek.

Minthogy azon veszedelmes nyavala, melyet Epekórságnak (Cholera Morbus, v. Cholera Orientalis) neveznek, Ásiában eredvén, Orosz Birodalombul Gálitz Országban által Magyar Hazánkba is már bérontott, és hivatalos Tudósítások szerint a' Tízfa mellyékén kiütött; közönségesen tudni való, hogy ezen nyavalának mirigye tsupán levegőn által tovább nem terjed, sőt inkább a' tífza szabad levegőben szét-öfzlik, és elveszti ártalmas erejét; hanem efféle nyavalás embernek párázatja, gözölgései, vagy egyéb töle elmenő rütsákok által igenis más emberekre, állatokra, ruha darabokra, portrékákra, holmi házi eszközökre, kivált pedig szennyes rongyokra, és külömben is egészségtelen, vagy rendetlen életű, 's tisztátalan emberekre, és ezekről ismét odább legkönnyebben elragadhat; továbbá, hogy ezen dögletes nyavala meszszeré is hirtelen szokott elhaladni, és többnyire 48 órának elforgása előtt, sokszor pedig 6 vagy 7 óra alatt is halált hoz. – Mire nézve a' Helységek Elöljárói mind azon

Rendeléseket, mellyeket a' Ns. Vármegye Biztosai, kik már e' végre ki küldettek, parantsolni fognak, lélek szerint, és pontosan, minden kitelhető készséggel tellyesítsék.

I. Azon esetben, ha még az Epekórság a' Helységben magát nem mutatja:

1. Tartoznak a' Község Elöljárói a' határ-örzésre, 's egyéb dög-háritó szolgálatokra annyi számu embereket, mennyit a' Ns. Vármegye Biztosa rendelni fog, és olyanokat, kiket arra alkalmasnak, és hiveknek lenni tudnak, ki állítani.
2. Minden idegen személyeket, ha a' Ns. Vármegye Biztósátul útaslevelet nem mutatnak, akár a' helységben, akár a' határában talál-tassanak, azonnal megkell állítani, de kézzel meg sem illetvén, őrizet alatt minden butyorukkal, marháikkal együtt a' határon túl vissza utasítani, vagy a' legközelebb lévő Biztos Urhoz vezetni. Azért a' házalló kalmárok, zsidókat, tzigányokat, koldú-sokat, 's a' t. megkell vigyázni, kik kötelesek lésznek éjjel nappal vigyázni, és mindaddig a' magok örhelyöken megmaradni, míg másoktól fölváltatnak.
3. Keményen tilalmaztatik minden helység Lakosainak, hogy sem-miféle idegen személyeket, akár honnét jöjjenek, ki nem vé-vén még a' más falubul jött rokonokat, vagy ismerősöket se, az Elöljárók tudta és engedelmé nélkül, magokhoz a' házba bé ne fogadjanak, se tikon (sic!) béhozott portékákat, ruhákat, fejérműt, 's a' t. el ne vegyenek, el ne rejtsenek. E' szerint az Elöljárók kötelesek afféle gyanús házakat, vendég-fogadókat, tsapszékeket, malmokat, távul-lévő magányos épületeket, prés-házakat, pintzé-ket, gunyhókat 's a' t. időről időre, észrevetetlen, különösen éjjel, szorosan megvi'sgálni; és ha valamelly gyanús-személyre, vagy portékára, 's más afféle tárgyra akadnak, ezeket az egész házzal együtt azonnal őrizet alá tenni, és az ilyen esetről haladék nélkül a' biztos Urat tudósítani.
4. Esméretlen helyekről elfzaladt marhákat (lovakat, teheneket, ju-hokat) külön választott szellős istállókban, ablokbán, 's mezőkön kell tartani, és gyakran vízen kereftül hajtani, vagy jól megmos-

ni, 14. napok előtt pedig soha más marhák közé nem elegyíteni. Tsavargó kutyák üttessenek agyon, és vigyázva mélyen földbe elásattassanak. Főképpen olyan helységek népei, melyeknek fzsomszédságában egy vagy több faluban az Epekórság már ki ütött volna, jól vigyázzanak, hogy se a' Tsordák, se a' Pásztorok egymást ne ériék, és semminémü veszedelmes közlésbe, vegyülésbe ne jöjjenek. Ennél fogva a' még egészséges helység marháit más ellenkező részekben, és távul lévő helyeken kell legeltetni; ha pedig a' veszedelmes részen kívül semmi más legelő nem volna, minden gazda otthon fogni tartozk marháját; úgy szintén a' majrokat is ezen esetben zárva kell a' kutyákkal együtt tartani.

5. Különös gondjok légyen az Előljáróknak, hogy az utzákon, és házakban az igen szükséges tisztaság megőriztessék; a' lakóházak, kamarák, istállók kiszellőztessenek, a' szobák ajtaját, és ablakait nap fölkelte után félóraig, vagy déltájban még hosszabb ideig mindennap nyitva kell tartani; az utzákrul minden fzetemet eltakarítani, a' motsárokat, potsolákat, bűdös álló vizeket mindenütt eltölteni szükség.
6. Föl kell minden lakosokat szólítani, hogy ki tehetsége fzerént mennél több életre valót, tüzi fát, 's marháinak takarmányt s' a' t. még jókor bészerezzen, ne hogy szükségét lássanak, midőn talán a' helység bé fog kerítetttni, 's minden szomszédoktól elzárattatni. Ellenben senkinek sem szabad semmi vagyonyját, ruháját, fejérnéműjét 's a' t. a' közelgő veszedelem miatt eldugni, vagy elásni; az Előljárók pedig minden esetben arról gondoskodjanak, hogy a' lakosok jószága bátorságban légyen.
7. Minden gazda, kinek házában beteg, vagy tsak bádjadozó ember találkozik, tüstént azt az Előljáróknál, ha helyben Orvos nints, kemény büntetés alatt bėjelenteni tartozik; az Előljárók pedig vagy magok, vagy szemes, és hü fölvigyázók által minden beteg mindennap házankint megvi'sgáljanak, a' nyavala kezdetéről, és minden környül állásairól gondosan tudakozódjanak, 's a' beteget az egész házzal, és háznéppel együtt szemben tartsák.

NB. Az Epekórságnak ezek a' jelei: undorodás, gyakori ökrödéssel; számos vizes hasmenések, melyek a véghurkát égetik, számos hányások,

mellyek a vizes, fehér, nyálas darabokkal vegyes hígságot, melynek se szaga, se íze nints, öntenek; égető szomjúság; szédelgés; szívdobogás; a' szívödörben, és a' gyomron érezhető nyomás, szorulás, öszveteke-rődzés; félelemmel, aggsággal, bánattal, és sohajtásokkal együtt megnehezülttt lélekzés; a' beteg derekának alsó részében fájdalmak; hirtelen elgyengülés; megkábulás; hidegedő kezek és lábak, és ezekben türhetetlen fájdalom, fzaggatás, rángatózás; 's rövid időn halál.

II. Azon esetben, ha már az Epekórság valamely községben magát jelenti.

1. Mihelyt a' fölvygázók, és Elöljárók valamely betegen az előbb mondott jeleket tsak egy részben is éfzreveszik; arrul haladék nélkül a' legközelebbi Orvos, és Biztos Urakat tudósítsák; de addig is, még ezek megérkeznek,
2. Azon házat, melyben ilyen beteg találkozott, és az egész házi népet, mely a' beteggel gyakran öszszvejött, nyomban a' legkeményebb örízet alá kell rendelni, ilyen házbul senkit se ki, se bé nem szabad eresztteni, még a' házi állatok se távoztassanak el, hogy így minden másokkal való közlés elfzakasztasson; az egészesek még is, mennyire lehet, ugyan azon háznál is a' betegtül külön válafztassanak, ha pedig ugyan ott elég helyök nem volna, fzeros örízet alatt a' falunak valamely más, e' végre kiüresített, házába vitessenek, de itt is minden másokkal való közléstül keményen el zárva tartassanak; és tsak valamely alkalmas egy, vagy két személynek legyen megengedve, hogy a' betegnek segítségére légyen, és a' tisztításra, szoba szellőztetésre, fejér-némüre, és egyéb javaira, főképpen pedig az egész házban a' tisztaságra fzorgalmatosan fölvygázzon.
3. Sietséggel, mindjárt a' nyavala kezdetében meleg vizet, vagy Széki-fü vagy Ménta, vagy Méhfü, másképp Tzitromfü-Theát olly melegen, mint tsak lehet, és mennyit a' beteg ihatik, igyon meg, feküdjön az ágyba, és jól bétakaródzon; az al hasát, vagy is kis hasát valamely flanáll posztó darabbal szüntelen dörzsölni, az alatt homokot kölest, hamut vagy effélét jól megmelegítve ugyan az al-hasára rakni, legottan kefékkel két tenyerét, és két talpát

folyvást elég erősen dörzsölni kell mindaddig, még egélfz testében nem kezd hathatósan izzadni; azon közben a' beteg forró szomját fött riskása, vagy árpa lével kevés mennyiségben gyakran enyhítheti: szobáját is több ízben kikell füstölni, vagy lánggal égő fenyves (boróka) forgátsot, vagy tűz fölött valamely nyílt edényben párolgó etzetet körülhordozva; de tüzes téglára, vagy vasra öntött etzettel füstölni ártalmas. Mindazt pedig, mit a' beteg akár alúl, akár fölül magátúl adott, tüstént eltakarva ki kell vinni, és nem gondtalanul kiönteni, még az arnyék-székbe sem, hanem egy különös gödörben mélyen földdel bétemetni. Midőn vége a' beteg a 'föntt mondott izzadásra tsendesebben kezd lenni, néhány gyomorerosító tseppeket, vagy két kanál ó bort, azután húslevest, és lassankint más gyenge ételeket magához vehet.

4. Minthogy az Epekorságrul az tartják, hogy ha tsak azonnal a' betegedés első órájában hozzá nem látnak, azután már Orvos is tsak, ritkán segíthet; azért minden háznál, mennyire lehet, előre készen álljanak, a' 3-dik szám alatt mondott szerek, ne hogy a' szükség esetében azoknak öszve-keresésével múljon el a' drága óra. Többnyire a' Fő-Orvos Úr rendelésébülegyőbb orvosságokat is előre készen lehet kapni a Patikákban, hogy egyszer'smind megtudhatni, miképp kell azokkal élni.
5. Ha előbb, mint sem Orvos jöhetne, meghal a' beteg; holttestét, és beteg ágyát boretzettel jól belotsolván, és ablakot, ajtót bészárván, bátorságos helyre távozzon el a' gondviselő személy; a' holtat pedig addig, míg Orvos meg nem vi'sgálta, eltemetni nem fsabad. Még is, ha sem Orvos, sem Seb-Orvos a' helységbe nem jöhet; elég ha a' testet a helybéli Halottvizsgáló megnézi, és valóban holttnak lenni nyilatkoztatja; azonnal mészanyzöldletvízzel (aqua Chlorete calcis) vagy etzettel kelletik megönteni, különös e' végre készített koporsóba tévén, minden kíséret nélkül, tsak a' rendeltt sírásók által a' temetőnek e' tzélből kijelelt részébe vitétvén, mézítelen, és mély gödörbe eltemetni. Egyszer'smind a' megholttnak minden ruháját, fejérműjét, ágyleplét a temetőben szükséges elégetni, és a' hamvát ugyan azon sírba eltakarítani. Illyen temetőkkel éppen úgy kell bánni, mint azokkal, mellyek a 'döghalál' idejekor telnek meg: mély árokkal körül kell vétetni, és minek-

előtte ötven esztendőök le folynak, nem szabad semmi esetben ki-nyíttatni. Azoknak is eltemetésök, kik más betegségekben hálnak meg, éppen ezen a' módon mennyen véghez, hogy az embereknek minden veszedelmes öszve-jövése megakadályoztassék, tsendes-ségben t. i. minden kíséret, és Egyházi Szertartás nélkül; tiltatik ilyenkor a' harangozás is, mely úgy is tsak remülést okoz a' la-kosok között. A' házbul kivitt halottnak szobáját, minden holmi-jével együtt, tovább is bészárva szoros őrizet alatt kell tartani, míg a' Biztos, és Orvos Urak az megnyitni, 's meg tisztíttatni nem fogják.

6. Kettőzött figyelmöket fordítsák az Elöljárók a' betegnek azon haznépére, mely véle együtt, vagy másott zárva tartatik, és min-den gyanús személyekre, kik az előtt a' beteggel társalkodtak, kiket azon szerint külön otthon tartóztatni szükséges; és mind-jájoknak parantsolják meg, hogy fehér, és már ruhájukat gyak-ran változtassák, a' letetteket salitrommal, büdöskövel, korpával, vagy etzet-gőzzel kifüstölljék, azután megmossák, és jól kiszel-lőztessék; de lakó-szobáikat is, és minden házi eszközt, 's holmit tisztán tartsanak, megfüstölljenek, és szellőztessenek. Azon fölül mind azok, kik akár miképp közel jártak a' beteghez, naponkint legalább egyfzer, és pedig mentül előbb, vagy még előbb is, mint-sem a' beteghez járulnak, egész testöket etzettel meg mossák.
7. Tartoznak az Elöljárók az elzárt ház-népnek tártásáru, és egyébbszükségeirül gondoskodni.
8. Midőn az Orvos, vagy Biztos megjelenik, őket az Elöljárók min-denekről, mik a' kérdéses nyavalát illetik, igaz lelki-esméret sze-rint, pontosan tudósítsák; teendő rendelkezéseiket is szorosan, és egész erőből tellyesítsék.
9. Ámbár ilyen helységet, mely az Epekórság gyanujába esett, az Orvos, és Biztos Urak egészen el nem rekesztenek; még egy la-kosnak sem szabad az Elöljáróparantsolatja, és Írása nélkül on-nét eltávozni, valamint a' vidékrül se szabad senkit hasonló Elöl-járói Uti-Levél nélkül a' helységbe botsájtani.

További Óvások,

az egészségeseknek, és azoknak, kik betegek körül forognak,
bátorságokra:

I. Egészségesek.

1. Kiknek semmi dolgok a' betegnél, attúl mennél távulabb maradjanak.
2. Valaki egészséges kíván maradni, gondoskodjon a' tífztaságról, és leginkább lakásán a' levegőt, és testén a' ruhát tartsa tífztán. Azért soha szűk hajlékban, alatsony, kitsiny, nedves, bűzös szobában, vagy sok emberekkel együtt, ha máskép el lehet, ne lakjon; szobáját napjában többször különösen reggeli, és déli tiszta időben sokáig, nyitva tartván ablakit 's ajtaját, szellőztesse, azután vagy etzetgőzzel, vagy nyitva hagyván az ablakokat, lánggal égő fenyves forgáttal járja bé (ásványos füstöléseket az Orvos fog rendelni) semmiféle más füstöt, vagy a' veszedelmes szén-gőzt bé ne erefzfe, és télen fölösen ne fűtessen, de a' háznak egyéb hajlékit is, a' kamrát, pintzét, istállót, kivált az árnyék-fzéket gondosan tisztítassa, az udvaron vagy ház körül minden álló vizet kiszikkaszson. Fölső ruháit gyakran szellőztesse, fehér-, és ágynéműjét pedig minél többször változtassa, és nehogy a' betegek szennyesivel össze-vegyüljön, gondosan külön mosassa.
3. Mennyire lehet, kiki tápláló, és könnyű ételekkel éljen, melyeket mértékletesen meg is fűszerezhet; ellenben minden kemény, és kövér étkektől, rossz, vagy félig poshadt hústól, megromlott, száraz, sós halaktól, gombáktól, dagasztatlan, sületlen, hibás kenyértől, éretlen, savanyú, hideglelést és hasmenést hozó gyümöltstől, uborkától, dinnyétől, igen örézkegjen, soha vatsorákor gyomorát meg ne terhelje, sött jobb, ha nem is vatsorál.
4. Senki sert, savót, sügért, vagy efféle könnyen forrásba jutó italt magához ne vegyen; bort pedig, pálinkát, 's más erős italokat, a' ki úgy is hozzá ízokott, mértékletesen ihatik ugyan; de ellenben valamint a' bujaságnál, úgy a' részegségnél sints semmi vefzedelmesebb az Epekörságra nézve annyira, hogy már igen

sokan éppen részeg állapotjukban kapták el a' nyavalát, és kevés óra múlva halál fiaik lettek.

5. Kiki reggelenként fűszert fűszert, bor-levest, vagy égett bort is, mely kömény-maggal, ánissal, fodor-mentával, fenyő-maggal, vagy egyéb fű-fszerrel készült, bévegyen, és kívált külső foglalatossághoz éh gyomorral ne fogjon.
6. Minden ember vagy munkával, vagy legalább sétálással minden nap hozza testét mozgásba, és pedig szabad levegőben, ha mindjárt kemény időben is; csak a' gyengébbek, és betegesek vigyázzanak, hogy a' szabad levegőn se meg ne hűtsék, se föl ne hevítsék magukat, és kívált a' korán reggeli, késő estéli, nedves, és hideg, vagy szeles időben őrizzék magukat.
7. Semmi se készíti el az embert akár mely betegség elfogadására inkább, mint az álmatlanul töltött éjszakák. Mennjen tehát kiki jókor aludni, és az éjjeli tsavargásról, a' rendetlen korhely életéről, mely a' testet erőtleníti, és az Epekörságnak útát készíti, mondjon le.
8. Hogy senki magát meg ne hűtse, vigyázzon, nehogy szertelenül föl hevűjön; de még nyári időben szabad ég alatt, földön, gyöpön, földözten, kívált posványos, vízáradásos helyeken, mikor nedves, és harmatos a' föld, 's az éjszakák hidegek, ne hánjon; attúl is tartson, hogy lábai meg ne ázzanak. Ha pedig valaki magán érzi, hogy testében a' kigőzölés megakadt; ezt haladéknélkül indítsa meg azzal, hogy egész testét lágy melegen készült szappan- vagy etzet-vízzel megmossa, melegen fürdik, bőrét mindenfelé posztó darabbal dörzsöli, fehér ruhát vált, lábait száraz melegen tartja. Ugyan erre nézve tanácsos a' mezítelen testen gyapjas ruhát, flannelt hordozni, vagy legalább a' hasnak, és deréknek alsó részét ilyen ruha darabokkal szüntelen melegben tartani – hogyha pedig valaki olly tetemesen meghűtötte volna magát, hogy miatta nagyobb betegségtől félhet; melegített posztó darabbal dörzsöltesse meg sokszor, és huzamosan egész testét, azt meleg etzettel jól megmosassa, sóval és etzettel készült, és annyira, mennyire kiállhatja, fölmelegített fürdőben tökéletes izzadásig maradjon, vagy ollyan posztóval, pakróttzal, takarja be egész magát, melyet

előbb jól föl melegített etzetbe, vagy borba, egy kevés pálinkával is elegyítve, mártottak. Jó léfzen a' lábakat is meleg láb-vízzel, hevített téglákkal, forró-vízzel töltött korsókkal fölmelegíteni, bodzából, vagy hársfa-virágbul, méh-fübul, 's a 't. kéfzült meleg Theátbé venni, és jó meleg ágyba takaródzni.

9. Végre a' tsendes szív, és nyugott elme, a' jó lelkiesméret, és Is-tenbe vetett vidám bizodalom leghathatósabb ellenzője minden némű rofz nyavalának; kiki tehát őrizkedjen a' haragtúl, bofzú-ságtúl, ijjedéstül, szorongatódástül, bánattül, gyötrelemtül, aggo-dalmaktül, félelemtül, rémegéstül, 's minden szertelen vágyástül. Erősen bizzon kiki a' Mennyei Gondviselésbe, és ne retegjen! A' ki fél, nem hífz az Istennek, 's éppen mennél inkább fél, annál hamarabb elkapja a' nyavalát; a' ki pedig nem fél, ha elkapja is, könnyebben gyógyúl ki belőle, tsak szorosan tartsa-meg a' rend-fzabásokat.

II. Mindjában, kik az Epekórságos betegnél foglalatoskodni tartoznak, úgymint:

az Orvosokon kívül a' Lelki-Atyák, Elöljárók, Fölvigyzók, gondviselő, virrafztó, tilfztító férjfiak, és afzfzonyok, nehogy a' nyavala reájok, és rólok ismét sok másokra elragadjon, kötelesek e' következő rendfzab-sokra figyelmezní

1. Tartsák magokat azon Óvásokhoz, mellyek föllebb az egéssége-sekfszámáramondattak, és ha valaki közölök rofzfzúl éri magát, még jókor hagyjon föl foglalatosságával a' betegek körül mind addig, még egélfzen ismét meg nem gyógyúl.
2. Soha éh-gyomorral a' beteg körül ne járjanak, és azon kívül ollyankor valamelly fűszerfszámot, egy darabka halmuft, gyöm-bért, viola-gyökért, babért, fenyő-magot, fehér-borsot, narants-héjat, köményt, ánist, 's a' t. szájokba vévén rágjanak; a' nyálat pedig le ne nyeljék; a' beteg-szobán kívül, és a' hol megengedhető lészen, a' férfiak dohányozhatnak.
3. Kötelesek lévén a' beteg körül szolgálok a' szobát külömben is gyakran szellőztetni, és kifűstölí, ugyan ezt elműlhatatlanúl

megtegyék előre, valahányszor vagy a' Lelki-atya, vagy az Elöljárók a' beteget látogatni jönnek.

4. Hogy azok, kik a' beteg körül szolgálnak, igen sokáig ne szíjjá magokba a' beteg ember' gőzzét, és a' tartós fáradság miatt meg erőtlenedjenek, bizonyos időben mások által fölváltassanak. Nem szabad pedig ezen szolgálat-tevő ferjfiaknak, vagy aszfzonyoknak a' beteg szobájában álomra botsájtkozni; mert ez által a' beteg is gondviselés nélkül maradna, és az alvó emberre, a' mint tudva van, sokkal könnyebben elragad a' betegség, mintsem az ébren, és munkában lévőre.
5. Szükségen kívül nem kell a' beteghez egészen hozzá közelíteni, és a' hol az elkerülhetetlen, ott azon pillanatban a' lehelletét viszsza kell tartani; kivált pedig attól óvakodjon kiki, hogy a' betegnek lélekzetét, vagy egyéb párolgását száján, vagy orrán magába ne fziíjja; azért soha épen fzem közt ne álljon a' beteggel, hanem mindég oldalvást.
6. Valahányszor a' beteg-szolgálatban lévők szabad kézzel megilleték a' betegnek testét, ágy-ruháját, vagy búzzétúl megütődtek; tüstént etzetbe mártsák kezeiket, ugyan avval dörzsöljék-meg szájokat, és orrokat, 's lotsolják-meg gyakran a' beteg ágy-ruháját, 's a' magokét is, vagy ha lehet tífztával váltsák föl; azzal mosásák meg többször is napjában egész testöket; melly végre, valamint füstölésre is kéznél legyen mindig elég etzet. Nem különbeb óvakodjanak a' sirások, midón ilyen gyanus holt testtel bánnak; úgy a' mosónék is; szóval mind azok, kik a' beteghez vagy holt-hoz közeledtek.
7. Valamint az Orvos, úgy a' Lelki-Atya is előbb, hogy sem az Epe-kórságos beteg vigasztalására mennjen, elvégezze minden egyéb tisztí foglalatosságait a' többi hívei körül, és tsak azután jöjjön a' gyanús beteget látogatni; innét pedig egyenesen haza térvén, legottan minden ruháját, fehérnéműjét, a' fő- és láb-belieket megváltoztassa, orrát, száját, egész testét etzettel, vagy Mészanyzöldlet Vizzel (aqua Chloreti Calcis) megmossa, és levetett minden ruháit Mészanyzöldlet Gözzel (Vapere Chloreti Calcis), vagy

etzzettel jól megfüstölli, a' mit lehet, kimosasson, és minden esetben a' szabad levegőn kiszellőztessen.

8. A' lelki vígasztalás, és haldoklók Szentségei tsak olly módon adódhatnak a' betegeknek, hogy ez úttal a' Lelki-Atyákra, és ő általok sok másokra, ne ragadjon el a' nyavala. Mi végre tanátsos, hogy midőn efféle beteghez járulnak, vigyenek magokkal a) egy kis palatzban jó bor-etzetet, vagy a' mi még hatásosabb, concentrált etzet-savanyt (acidum aceticum Concentratum) 's azt foglalatosságjok közt gyakran megnyitván tartsák szájok, és orrok elejébe. b) vigyenek magokkal egy másik hasonló palatzban Chlorgőzt (végy p. o. 4. lat salitrom savanyt, 3 ½ lat só-savanyt, 2 lat-porrá törtt vassfény-foszlányt – oxidum margani – mind ezeket szaporán töltsd egy erős, fejjér, de akkora palatzba, hogy azután s még két harmad részében üres maradjon, rázzdöszve, és azonnal zárd bé jól reá illő dugaszszal; készen van a' Chlorgőz) ezt is többször nyitogatvány, magok körül egyegy kevesé, ne hogy a' betegnek terhére legyenn, párologni hagyják.
9. Midőn a' Ns. Vármegye Biztosa az Orvos tanásából kívánni fogja, hogy a' Helység Temploma a' nép elől elzárattasson; a' helybeli Lelkipásztor azon rendelést fogja tenni, hogy az Isteni szolgálatnak, mellyet maga a' templomban tartand, mindenkori kezdetét és végét, a' Szent Misének pedig bizonyos részeit is, a' lakosok harang szóból megértsék, és tsak Sátoros nagy Ünnepeken lehet a' Ns. Vármegyei Biztosnak egyet-értésével az el nem zártt lakosok jelenlétében valamelly tágos kinyíltt helyen Isteni szolgálatot tartani.
10. A' beteget szolgáló férjfiak, alfzzonyok, a' sírásókkal együtt kemény büntetés alatt kötelesek minden más emberekkel való özfzzejövetelt elkerülni; és tsak minekutánna az e' végre kirendelt-titfztító házban, vagy magában a' dőghárító Intézetben a' kifzabott időt eltöltötték, társalkodhatnak ismét fzabodon a' helységen belől az egéségesekkel.

**Príloha č. 3: Bohemiká z bývalej knižnice Fary Narodenia
Panny Márie v Číve**

1. Prorokowé a knihy Machabeyský. Nákladem Dědictwj Swatého Wáclawa. W Prage. Univ. Carole-Ferdinandae. 1712. signatúra: 304.908
2. Mrawná, a spasytedlná Kázanj na Ewangelia Nedělnj celýho Roku k Wzbuzenj Lenjwjch, a k Potwrzenj horliwjch Křestianů. [1]. složená od kněze Karla Khun. W Prage: 1776. signatúra: 304.865
3. Hlas Pastýře to gest Sprostno-vpřjmná kázanj faráře k swým osadnjm owčičkám na wssecky celého roku neděle od dwogictj-hodného pána Reguis. faráře w zemi Francauzské. ob Frantisska Heilmana. W Prage. Nákladem Jana Jozeffa Gröblakného-kupce w Karolině. 1778. signatúra: 304.845
4. Mrawná, a spasytedlná Kázanj na Ewangelia Nedělnj celýho Roku k Wzbuzenj Lenjwjch, a k Potwrzenj horliwjch Křestianů. [2.]. složená od kněze Karla Khun. W Prage. Dostánj v Frantisska Gerábka w Železných Dwérjch. 1778. signatúra: 304.866
5. Mrawná, a spasytedlná Kázanj na Ewangelia Nedělnj celýho Roku k Wzbuzenj Lenjwjch, a k Potwrzenj horliwjch Křestianů. [3.]. složená od kněze Karla Khun. W Prage. Dostánj v Frantisska Gerábka w Železných Dwérjch. 1780. signatúra: 304.867
6. Mrawná, a spasytedlná Kázanj na Ewangelia Nedělnj celýho Roku k Wzbuzenj Lenjwjch, a k Potwrzenj horliwjch Křestianů. [4.]. složená od kněze Karla Khun. W Prage. Dostánj v Frantisska Gerábka w Železných Dwérjch. 1781. signatúra: 304.795
7. Mrawná, a spasytedlná Kázanj na Ewangelia Nedělnj celýho Roku k Wzbuzenj Lenjwjch, a k Potwrzenj horliwjch Křestianů.

- [5.]. složená od kněze Karla Khun. W Prage. Dostánj v Frantisska Gerábka w Železných Dwérjch. 1782. signatúra: 304.850
8. Krátká Kázanj po Mssy swaté k Potřebě, a ku Pohodlj wenkau-ských duchownjch Spráwcůw. W Prage. Jana Michala Samma. 1784. signatúra: 304.847
9. Krátká Kázanj na wssechny celého roku Swátky, z rozličných Francauzských Kazatelů wytažená, a k vžitku wenkowského lidu zřjzená. [1.]. od Jána Giřjho Hollanda. W Prage. V Kasspara Widtmanna. 1790. signatúra: 304.861.

Príloha č. 4: Slovenské alebo viacjazyčné malé tlačé vo Fare Narodenia Panny Márie v Číve

1. Nafledugice Neporadnoſti, které magu zahubene byti gakožto: (4 strany, miesto a dátum vydania nie sú uvedené)
2. Srdce čerſtwe Slobodneg, a Kralowfkeg Canoniae Jafowfkej, Slawnu Padeſátyho Knezfkeho duſtogenſtwy korunu ozdobene. Chwalorečne Kázany nad Padeſatoročnym, a Welykomožnym Pánem Sauberer Andraſſem Swatého, Kanownyckého... ktere dne 2. Czerwence Roku zwiff dotknutého 1776. na den totyfſto druhych prymytiy pred hognym gak duchowného, tak Swetfkeho ſtawu poſluchačuw zhromaždenym wyflowowal a predneſel ... W Koſſicach. 1776. Witifſtěno u Jana Michala Landerera (25 strán)
3. Spew. ke Cſi nagduſtognegfěho a wifoce ſwiſtěného. Knižata. Alekfandra. z Rudného, a Ďiváckég Nowég-Wfí. z Božég a Apoſtolfkég Stolice Miloſti. hlawneg Cirkwi Oftrihomefkég Arci-Biſkupa... w Oftrihome. Roku 1820 Ďňa 16. Mága. preſlawnému w Hodnoſť Uwázání. f naghlfú Poníženofťú. obetuwani. W Trnawe, Witlačené u Jelinek Jána Krſt., Cif. Král. privil. a Primatialfkého Knihtlačára (4 strany)
4. Werſe. Nagduſtognegfěmu a Wifoceofwitenému. kňížaſi. Alekfandrowi z Rudného, a Ďiváckég Nowég-Wfí. z Božég a Apoſtolfkeg

Stolice Milofti. Hlawneg Cirkwi Oftrihomfkeg Arci-Bifkupowi... ted. medzi radoftním wleckích Stawow Kragini uherfkég Wikrikuwáním. z hodnofti Arci-Bifkupfkég. priftupowal, k preukázání príflufnég Uct'iwof'ti. a. na wečnu Památku ze flowenfkých Strán obetowané. Dňa 16 Mefica Mága Roku 1820. W Trnawe, Witlačené u Jelinek Jána Krft., Cif. Král. privil. a Primatialfkého Knihťlačára (13 strán)

5. 1836-ho roku Urbárská zákonné články. W Bud'íne. Literami Kráľowskeg Universit. Tiskárňe. (maďarsko-slovenská tlač, 34 + XII strán)
6. Narídeňja. W hlawnom Stánu Bud'íne dňa 8-ho Marca 1849. Knježa Alfred Windifgrec, c. k. polní Maršal (1 strana)
7. Naučení průkazů postupujícího stawu (mowitofti) obywatelstwa. Od počátku správniho roku 1850, t. j. od 1 listopadu 1850 (česko-nemecko-maďarská tlač, 9 strán)
8. Paftírfkí list, kteří Najofwiceňejfši a Najdúftojnejfši Pán Kníza Welkokérski Ján krst. Scitowszky hlawnej cirkwi Oftrihomfkeg Arcibifkup. krajini uherfkég Primáš, fwatej apofťolťkej stolice rodeni wiľlanec atd. pri ľlawném zaujimáňú fwěj arcibifkupfko primáfkeg stolice tu wericím katolíckím kreľťtanom widal. W Peľfte, 1850. Tíľkom Adolfa Müller na Frantiľfkánském placi, 411 (11 strán)
9. Milému Sinu Naľľému Jánu S. R. Sw. Križa w Jeruľaleme Kardińalowi Scitowszkému Arci Bifkupowi Oftrihomfkému. Pius Pápež IX. Tlačenó w kníhtlačárňe J. Beimela a Baľ. Kozmu w Peľľťi 1855 (latinsko-slovenská malá tlač, 2+2 strany)
10. List Jána m. p. Kardińala, Arcibiskupa. Tiskem Egidin Horak. (V Ostrihome, 20. 05. 1862, 1 strana)
11. Stanovy vzdelávájúcich katol. spolkov pre ľud. V Budíne, 1867. Rychlotiskom Martina Bagó (4 strany)
12. Ján Simor, skrze milosrdenstvo božie a swätej apošťolskej stolice milosť arcibiskup ostrťihomský, rodzený vyslanec swätei apošť-

tolskej stolice, kniežaprimaš krajiny uhorskej, najvyšší a tajný kancelár, Jeho cis. kráľ. apošt. Veličenstva skutočný tajný radca, spolusúdca pri vysokej sedmopanskej tabuli, dedičný a skutočný hlavný župan stolice ostrihomskej, spravujúci spoluúd uhorskej učenej akademie, doktor bohoslovnia, patricius mesta Rímu a t. d.
V Budíne, 1867. Tlačou Martina Bagó (11 strán)

LITERATÚRA

- B. LUKÁCS, Ágnes: Az 1831 – 32. évi magyarországi kolerajárvány néhány jellegzetessége. In: Az Országos Orvostörténeti Könyvtár közleményei, 1966, roč. 40, s. 71 – 137.
- DIVIČANOVÁ, Anna: Mozaika cirkevných dejín a cirkevnej kultúry Slovákov v Maďarsku. In: Cirkevná kultúra Slovákov v Maďarsku. Red. Anna Divičanová, Anna Kováčová. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2011, s. 14 – 33.
- FAZEKAS, Csaba: Kolerajárvány Magyarországon. In: História, 1994, roč. 16, č. 8, s. 15 – 17.
- GREGOR, Ferenc: Komentáre k jazykovým mapám Atlasu slovenských nárečí. In: Atlas slovenských nárečí v Maďarsku. Red. Fügedi Erik – Gregor Ferenc – Király Péter. Budapešť: Slovenský výskumný ústav Zväzu Slovákov v Maďarsku, Békešská Čaba 1993, s. 21 – 70.
- KISS, László: Dögvész és epekörság. A pestis és a kolera Magyarországon a 19. században. In: Valóság, 2004, roč. 47, č. 9, s. 9 – 30.
- KRAJČOVIČ, Rudolf: Vývin slovenského jazyka a dialektológia. Bratislava: Univerzita Komenského Bratislava 2009. 343 s.
- MAGYAR, Imre – PETRÁNYI, Zsolt: A belgyógyászat alapvonalai 1. Budapest: Medicina 1977. 603 s.
- RUDNAI, Ottó: Részletes járványtan. In: Mikrobiológia-parazitológia, Járványtan, Közegészségstan. Szerk. Rudnai Ottó. Budapest: Medicina 1970, s. 138 – 260.
- ŽILÁKOVÁ, Mária: Ľudové liečenie Slovákov v Maďarsku. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko 2009. 462 s.
- ŽILÁKOVÁ, Mária: Variety jazyka písomných pamiatok ľudovej religiozity slovenských komunit rímskokatolíckeho vyznania. In: Duchovná a sociálna kultúra menších v majoritnom prostredí. Red. Anna Kováčová, Alžbeta Uhrinová. Békešská Čaba. Výskumný ústav Celoštátnej slovenskej samosprávy v Maďarsku 2015, s. 156 – 167.

ŽILÁKOVÁ, Mária: Poslyšte mile, čo chci spívaťi... (Produkty jarmočnej tlačé – zbierka púťovných piesní ako rodinná relikvia). Budapest: ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék 2016. 271 s.

ŽILÁKOVÁ, Mária: Počúvajte málo, čo sa iste stálo... (Písomná pozostalosť viacgeneračnej rodiny Izingovcov). Budapest: Tatabánya-Bánhida Szlovák Nemzetiségi Önkormányzat 2018. 454 s.

Historický slovník slovenského jazyka. 1. – 7. Red. Milan Majtán. Bratislava: Veda 1991 – 2008. (HSSJ)

Slovník slovenských nárečí 1. – 2. Red. Ivor. Ripka. Bratislava: Veda Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1994 – 2006. (SSN)

Slovník súčasného slovenského jazyka. 2. H – L. Red. Klára. Buzássyová – Alexandra Jarošová. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2011. 1087 s. (SSSJ)

Noví Maďarsko slovenskí a slovensko maďarskí slovník složiú návodom Slavnej Maďarskej akademii Štefan Jančovič 1 – 2. Na Sarvaši: Literámi Leopolda Réthyho. Nákladom Vidavateľa 1848.

Fara Narodenia Panny Márie v Číve

BARTAKOVITS, Adalbertus: Instructio. Curatoribus animarum ad casum erumpentis orientalis Cholerae, pro directione servitura. 1831. 4 s.

Óvások az Epekörság ellen, melyekre Nemes Esztergom Vármegyében a' Helységeknek Elöljárói, és minden Lakosai vigyázni kötelesek. Esztergamban, Beimel Jósefnél, 1831. 6 s.

Uwarowani nemoci Cholera rečeneg, podľa ktoreho fa W Slawneg Oftrihomfkej Stolicy obcam Predstaweni, a wfeci obiwateli držati magu. 8 s. (rukopis)

ÖSSZEFOGLALÁS

Szlovák írott nyelvemlék a kolera idejéből

A Piliscsévi Általános Iskola mellett, a Piliscsévi Kisboldogasszony plébánia korábbi parókiaépületében kutatható a plébánia régebbi iratanyaga. A plébánia történetét érintő legtöbb dokumentum magyar nyelvű, azonban számos 19. századi latin, szlovák, szlovák-magyar, szlovák-magyar-német nyelvű aprónyomtatvány is található az irattári szekré-

nyekben. Az aprónyomatványok között több járványügyi rendelkezés is van, amelyek püspöki vagy vármegyei leiratok.

Az 1831-es kolerajárvány nem került el Esztergom vármegye községeit sem, ezért a vármegye kiadott egy hatoldalas járványügyi rendelkezést *Óvások az Epekórság ellen, melyekre Nemes Esztergom Vármegyében a' Helységeknek Elöljárói, és minden Lakosai vigyázni kötelesek* címen. A rendelkezést 1831-ben Esztergomban nyomtatták Beimel Józsefnél. A nyomtatott kiadvány mellett a tanulmány szerzője megtalálta a leirat szlovák nyelvű kéziratos fordítását. A fordító személye nem ismert, feltehetőleg a korabeli helyi plébános vagy tanító lehetett, aki a Piliscséven is beszélt nyugat-szlovák nyelvjárásban lefordította a kolera elleni rendelkezéseket.

A tanulmányban a szerző összehasonlítja a nyugat-szlovák fordítást a magyar nyelvű forrásszöveggel, elemzi a fordított szöveg fonetikai, morfológiai, lexikális és ortográfiai sajátosságait. A szerző orvostörténeti szempontból is vizsgálja a forrást, összeveti az 1831-es járványelleni intézkedéseket az orvostudomány mai ismereteivel. A tanulmány mellékletében a szerző betűhű átírásban közli a forrásszöveget és a nyugat-szlovák fordítást.

SUMMARY

Slovak Written Record from the Time of Cholera

Near the Primary School of Piliscsév, in the former manse of the Parish of Nativity of the Blessed Virgin Mary in Piliscsév, the parish's collection of older records is available for research. Most documents regarding the history of the parish are in Hungarian, however, several small prints in Latin, Slovak, Slovak-Hungarian, and Slovak-Hungarian-German languages from the 19th century are also located in the parish's filing cabinets. Many of the small prints contain epidemic-related regulations and are episcopal or county rescripts.

The spread of the cholera in 1831 did not avoid the villages and towns of Esztergom county either, and therefore, the county published a six-

page-long regulation in regard to the epidemic under the following title: *Protective Measures against the Cholera, which are to be kept to by the Aldermen of the Municipalities, and all Citizens of the Noble Esztergom County*. The regulations were printed in Esztergom in 1831 by József Beimel's press. Not only did the author of this paper find the printed publication, but also the handwritten Slovak translation of the rescript. The identity of the translator is unknown. Presumably, he was the local parson or teacher at the time, who translated the measures taken against the cholera to the West-Slovak dialect, that was spoken in Piliscsév as well.

In this paper, the author compares the West-Slovak translation to the original Hungarian source text, and analyses the translated text's phonetic, morphological, lexical and orthographical features. The author also examines the text as part of the history of medicine and compares the anti-cholera measures and regulations published in 1831 to the current knowledge of modern medicine. The faithful transcript of the source text and its West-Slovak translation is provided by the author in the paper's appendix.

Kontakt

Mgr. Juraj Rágyanszki

Katedra slovanských filológií, Filozofická fakulta

Univerzity Loránda Eötvösa, Budapešť

Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku

ragyanszki.gyorgy@btk.elte.hu

„Doma deti [...] nikdy nehovoria po maďarsky“ Vzdelávanie v maďarčine v kruhu slovenských žiakov v Číve v 40. a 50. rokoch 20. storočia¹

József Demmel – Kristína Estera Szudová

Úvod

Téma vzdelávania je jednou z najťažších analyzovaných a najcitlivejších oblastí problematiky národnosti. Ako to uviedol I. Bibó vo svojej vplyvnej práci *Bieda východoeurópskych malých štátov*: „Tu sa začínajú represie voči menšinám a menšinové sťažnosti. Je absolútne beznádejné viesť nepretržitú diskusiu o tom, či väčšina začala utláčanie alebo menšina protištátnu agitáciu. Stav mysle existenčného strachu z existencie vyberá zástupcov zdravého rozumu z účastníkov diskusie, a nastane situácia, že tá agitácia, ktorá je zameraná na to, aby sa deti s menšinovým jazykom učili ľudové piesne vo väčšinovom jazyku, sa javí ako rafinovaná a násilná jazyková distribúcia, a tá opačná agitácia, aby sa neučili, ale o to viac spievali svoje vlastné, sa považuje za nebezpečnú protištátnu agitáciu. Frazeológia menšinových sťažností je nevyčerpatelná pri vysvetlení techniky útlaku, a „sťažnostná“ frazeológia väčšinového národa je nevyčerpatelná pri namaľovaní zlej machinačnej práce agitátorov vychovávaných na zahraničných univerzitách a školiacich kurzov agitátorov zameraných na násilné dráždenie pracovitých a zbožných ľudí.“ (Bibó, 1996, s. 230).

Práve z dôvodu citlivosti tejto otázky však môže ísť o hlavný vedecký prínos k výskumu témy. Osobitne zaujímavá môže byť otázka vzdelávania napríklad v takej dedine v Maďarsku, kde z hľadiska počtu obyvateľov Slováci boli vo väčšine dokonca aj začiatkom dvadsiateho storočia, ale kde sa nikdy neuskutočnilo vzdelávanie v slovenskom jazyku, aspoň nie oficiálne. Dejiny základnej školy v Číve (Piliscsév) z 20.

¹ Táto práca vznikla v rámci projektu APVV-14-0644 *Kontinuity a diskontinuity politických a spoločenských elít na Slovensku v 19. a 20. storočí*.

storočia nám umožňujú nahliadnuť do spoločnosti slovenskej horskej dediny, mnoho sa dozvieme z asimilačných procesov vyvolaných školou, alebo dozvieme sa viac aj o problémoch, ktoré sú dôležité pre bežných ľudí a ktoré boli spôsobené obyvateľom Čívu (a pre deti základnej školy v Číve) vyučovacím jazykom maďarským v takmer výlučne slovensky hovoriacej dedine. (Pre ďalší výskum na tému pozri: Demmel, 2018, s. 145 – 160).

Slovenské školstvo v Maďarsku medzi rokmi 1920 – 1961

Pred rokom 1945 neexistoval v Maďarsku jednotný inštitucionálny systém vzdelávania s vyučovaním slovenského jazyka, dokonca vo väčšine slovenských osád vyučovanie prebiehalo v maďarčine. Aj keď existovala teoretická možnosť pre rodičov/žiakov, aby mohli sami požiadať o zavedenie výučby slovenského jazyka (výučba slovenčiny), ale táto príležitosť sa zriedka využívala, pretože sa obávali, že školenie v slovenskom jazyku bude pre dieťa vážnou nevýhodou v budúcnosti, keď sa bude chcieť uplatniť.

V roku 1945 však bolo snahou štátnych orgánov založiť v Maďarsku slovenské školstvo, školský systém, v ktorom prebieha vyučovanie v materinskom jazyku (Uhrinová, 2004, s. 13; Kmeť, 2018, s. 78 – 79). Podľa vyhlášky č. 10030/1945 ME po druhej svetovej vojne v ľudových školách, kde rodičia najmenej 10 žiakov požadujú zmenu predchádzajúceho vyučovacieho jazyka, sa muselo tajným hlasovaním rozhodnúť o zavedení výučby materinského jazyka alebo o tom, že rodičia požadujú iba výučbu materinského jazyka ako predmet. Na mnohých miestach však rodiny a školy odmietali slovenský vyučovací jazyk buď preto, lebo vyučovací jazyk slovenský nemal tradíciu v slovensky hovoriacich dedinách, alebo zo strachu z povinného presídlenia (Kósa, 1947, s. 4). Ako to uvedieme nižšie, z podobných dôvodov odmietli zavedenie výučby slovenského jazyka aj rodičia v Číve (Lázár, 1998, s. 6 – 7).

Avšak praktická iniciatíva ministerstva, ktorú je možné charakterizovať ako pozitívne úsilie, prekvapivo vážne narazila na odpor. Slávny profesor slavistiky, L. Sziklay v tom čase ako ministerský úradník vykonával služobné návštevy v slovenských dedinách: „*V prvom rade som videl to, že slovensky hovoriace obyvateľstvo dedín roztrúsených v Maďarsku patrí k vrstve, ktorej nástoji na zemi, na svojej zemi, ktorá sa svojou pra-*

covitostou a prácou ocitla v blahobyte, ktorá vtedy, medzi rokmi 1946 a 1948, v slovenčine hovorila iba v najdôvernejšej čiasťke života, väčšinou v kruhu svojej rodiny, [...] nechcel počuť o vykonávaní tohto nariadenia. »Slovenský (tótsky) jazyk patrí iba ku kostolu alebo k domácej modlitbe za stôl«, povedali mi. [...] O škole s vyučovacím jazykom slovenským preto nechceli ani vedieť, pretože sa báli o to, že kto dáva svoje dieťa do slovenskej školy, bude presídlený“ (Sziklay, 2003, s. 421 – 422).

V roku 1949 plán prišiel opäť do úvahy, keď Ministerstvo náboženstva a verejného školstva spolu s Demokratickým zväzom Slovákov v Maďarsku chceli, aby založili v každej slovenskej dedine slovenskú školu. To bolo možné realizovať iba tam, kde bol plán v súlade s potrebami slovenských komunít a kde malo slovenské vzdelanie svoju tradíciu (Divičanová – Krupa, 1999, s. 111 – 112). Avšak, ako o tom píše Anna Divičanová: „V jazykovo úplne uzavretých slovenských dedinách – také boli slovenské osady v Piliši alebo v Novohrade – slovenskú školu nebolo možné založiť. Zatiaľ sme to neodhalili hlbšie, že nakoľko kvôli odmietnutiu samotnej komunity alebo vodcov dedín prešlo, že cieľ, ktorý sa zdal by realistický sa konečne nerealizoval“ (Gyivicsán, 2003, s. 77 – 78).

V roku 1961 sa aj školy s vyučovacím jazykom slovenským zmenili na tzv. dvojazyčné slovensko-maďarské školy (Balogh, 2002, s. 414 – 416), „v ktorých sa humánne predmety vyučujú v slovenskom a prírodovedné disciplíny v maďarskom jazyku, pričom odbornú terminológiu sa žiaci podľa nariadenia učia aj po slovensky“ (Divičanová – Krupa, 1999, s. 115).

Čív

V Piliši sa vytvoril pomerne kompaktný, zemepisne súvislý jazykový ostrov, ktorý tvorila aj osada Čív. Väčšina týchto osád vznikla na majetkoch ostrihomskej a budínskej kapituly, teda hovoríme o obciach, kde žije slovenské obyvateľstvo s katolíckym vierovyznaním (Divičanová, 2002, s. 33 – 38; Divičanová, 2002a, s. 315 – 320). Anna Divičanová charakterizovala slovenské pilišské osady po 18. storočí nasledovne: „Jednotlivé pilišské kolektívy sa práve pre jazykovú a kultúrnu jednotnosť a podobnosť pomerne rýchlo zorganizovali v silný dedinský kolektív a pomerne za krátke obdobie sa medzi Pilišanmi vytvorilo silné pilišské

povedomie, čo vlastne im pomáhalo zložiť nepriaznivé objektívne okolnosti, ktoré im hatili rozvoj slovenského jazyka a kultúry“ (Divičanová, 2002a, s. 316).

Čiv leží v úpätí pohoria Piliš, v Komárňansko-ostrihomskej župe, cca 30 km od Budapešti. Ostrihomska kapitula sem kolonizovala Slovákov z rôznych častí Horného Uhorska začiatkom 18. storočia (Csombor, 2002, s. 25).

Podľa údajov z roku 1880 Slováci tvorili z celkového obyvateľstva obce 90,96 %. Obyvatelia prevažne katolíckeho vierovyznania sa zvyčajne zaoberali poľnohospodárstvom, spaľovaním dreveného uhlia a vápna (Szabó, 2005, s. 116). V roku 1941 podľa sčítania ľudu bol počet Maďarov 559 a počet Slovákov 1704 (Dávid, 1989, s. 94). Podľa údajov maďarského štatistika, Z. Dávda, spojením s dohodou výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom, počet osôb, ktoré sa prihlásili na presídlenie z dediny do Československa bol 927, zatiaľ čo E. Csomborová (2002, s. 25) vie o 240 presídlených majiteľoch (pravdepodobne o hlavách rodín). V dôsledku toho sa etnický pomer obce do roku 1960 významne zmenil: počet tých, ktorí o sebe hovorili, že majú materinský jazyk maďarský bol 1570, slovenský 661, avšak v tom čase oveľa viac (1061) Čívanov hovorilo po slovensky (Dávid, 1989, s. 94).

O čom rozprávajú školské matriky

Základná škola v Čive bola maďarskou jazykovou školou, ale po roku 1945 sa aj táto škola stala – podobne ako mnohé iné vzdelávacie inštitúcie mnohých slovenských osád v Maďarsku – tzv. inštitúciou na výučbu jazykov, ktorá je síce maďarskou školou, ale kde začali vyučovať aj slovenčinu ako predmet, ako živý jazyk (Drahos, 1961, s. 454 – 455).

Matričné knihy čívskej štátnej základnej školy² dostupné zo školských rokov medzi 1954 a 1960, ale iba sporadicky. Chýbali matričné knihy z rokov 1955/56, 1956/57. Matričné knihy sú pre výskumníkov vzácne dokumenty, poskytujú nám viac informácií o sociálnom zložení obce, a ktoré obsahujú rôzne údaje o deťoch – o otcovi, matke (rodinné zázemie). Zo zápisov môžeme zistiť aj materinský jazyk rodiny, odkiaľ pochádzajú,

² Maďarský názov: Piliscsévi állami általános iskola anyakönyve.

na ktorej ulici bývajú, ale aj to, aké povolanie mali rodičia. Je veľmi zaujímavé, že v prvom ročníku pracujú všetky matky ako domáce. V prípade, že živiteľ rodiny zomrel, snažili sa tieto ženy získať prácu – narážame tak na prípady baničky, zdravotnej sestry, mzdovej úradníčky.

Najstaršie školské matriky boli k dispozícií z rokov 1954/55, prvý záznam je z 15. októbra 1954 a počet prvákov bol 42. Z nich sa 31 narodilo v Číve. V školských matrikách je jasne viditeľný rozdiel medzi slovenskými a maďarskými rodinami, čo sa týka ich povolania. Typické povolania pre rodiny so slovenskými menami boli nasledovné: drevorubač, baník, bulharský záhradník, traktorista, roľník, kovorobotník, tkáč. Maďari zvyčajne pracovali ako obuvníci, roľníci, nádenníci, záhradníci, obecní pastieri, dielovedúci, lesníci, elektromontéri, tesárski pomocníci, murári. Tieto údaje svedčia aj o tom, že tí, ktorí ovládali maďarský jazyk, zvyčajne odišli pracovať do okolitých maďarských miest, akými bol napr. aj Dorog, lebo ovládanie maďarského jazyka a ich povolanie im umožňovalo väčšiu mobilitu.

Ale matričné knihy obsahujú aj údaje o materinskom jazyku žiakov. To, čo sa písalo do danej rubriky, záviselo nielen od skutočného materinského jazyka žiakov, ale aj od toho, ako chceli rodičia reprezentovať materinský jazyk svojej rodiny, aké boli formálne a neformálne tlaky zo školy alebo v dedinskej spoločnosti. Ako príklad nám môžu slúžiť prváci v školskom roku 1954/1955 – väčšina ktorých mala pravdepodobne materinský jazyk slovenský. Môžeme konštatovať, že keď v roku 1960 chodili do šiestej triedy, z 33 detí šesť zmenilo svoj materinský jazyk, a to pravdepodobne preto, lebo sa narodili v zmiešanej manželskej rodine. Treba poznamenať, že z týchto šiestich žiakov štyria zmenili slovenský materinský jazyk na maďarský, ale napr. žiak s typickým čínskym priezviskom (Dimitrov) ostal do konca svojho štúdia Slovákom.³

Slovenskí žiaci v maďarskej škole

V dokumentačnom materiáli školy sú uložené niektoré dokumenty,⁴ ktoré aj v naratívnej forme rozprávajú o procesoch, ktoré by inak mohli

³ Školský archív Čívu: školské matriky.

⁴ Z tých uverejníme dve v preklade aj v časti Prílohy v plnom znení.

byť zrejme aj z preskúmania matričných kníh čínskej štátnej základnej školy. Text zo začiatku štyridsiatych rokov poskytuje podrobný obraz výučby maďarčiny v praxi v kruhu slovensky hovoriacich žiakov. Učiteľka piatej triedy, Ilona Miskeyová rod. Patakiová, podrobne popisuje pedagogické spôsoby, akými dosiahne u svojich slovenských žiakov, aby milovali maďarský jazyk. Metodicky dôkladný text učiteľky je dvojaký: na jednej strane si nemožno nevšimnúť, že ide o dobre vzdelanú pedagogičku, ktorá miluje svoju prácu, stará sa o potreby detí, ktorá im pomáha učiť sa pomocou pozitívnych nástrojov. Ale zároveň ktorá implementuje svoj moderný pedagogický súbor nástrojov s cieľom posunúť materinský jazyk slovensky hovoriacich žiakov do pozadia a aby ich dominantným jazykom sa stala maďarčina (Pozri dokument č. 1. v prílohe).

Síce po roku 1945 čínska základná škola nebola oficiálne školou s vyučovacím jazykom slovenským, ale bola maďarskou štátnou vzdelávacou inštitúciou, používanie maďarčiny ako jazyk vzdelávania aj u žiakov vo vyšších ročníkoch spôsobilo vážne ťažkosti. Preto slovenčinu používali nielen na hodinách gramatiky, ale pravdepodobne hrala hlavnú úlohu aj ako pomocný vyučovací jazyk aj na ostatných hodinách. Dominanciu slovenského jazyka medzi čínskymi žiakmi naznačuje aj to, že v prípade náročnejších predmetov dokonca aj vo vyšších ročníkoch spôsoboval problémy rozdiel medzi vyučovacím jazykom (maďarčina) a materinským jazykom ešte aj v roku 1952 (Pozri dokument č. 2. v prílohe). Ale riaditeľ písal 6. februára 1953 aj nasledujúce vety: „*Vo vyšších ročníkoch v prípade vyučovacích predmetov ako maďarčina, dejepis a ruština bol výsledok horší v porovnaní s inými predmetmi. Pri týchto predmetoch národnostný jazyk spôsobuje ťažkosti. Zvýšenou prípravou, s dôrazom na zhrnutie v rámci vyučovacích hodín, a prácou so žiakmi mimo vyučovacích hodín – / doučovaním / chceme zvýšiť úroveň vyučovacieho predmetu.*“⁵

Dokonca aj na konci desaťročia, keď bolo podľa tlačových správ vzdelávanie v slovenskom jazyku v škole zrušené, spomenutý problém bol ešte stále aktuálnym a učiteľ slovenčiny mal stále prácu, pretože takmer každý žiak z nižších ročníkoch naďalej vyžadoval výučbu slovenského jazyka, ale aj jedna tretina žiakov vyšších ročníkoch to potrebovala. „*V Cséve, kde sa od minulého roku nevyučovala slovenčina, učí-*

⁵ Školský archív Čívu

tel Bálint sotva má teraz chvíľočku času. V nižších triedach skoro všetky, vo vyšších tretina detí sa učí slovenčinu” (J. B., 1957). Podľa ďalších údajov škola fungovala opäť ako inštitúcia výučby slovenského jazyka od roku 1960, pretože v rokoch 1960 – 1965 je na prvej strane matričnej knihy pri názve školy napísané, že v škole sa vyučuje národnostný jazyk (pôvodne: „nemzetiségi nyelvet oktató iskola”).⁶

Uzavretosť spoločnosti pilišských obcí však nepriamo prispela aj k prežitiu slovenského materinského jazyka, keďže jedným z dôležitých faktorov prežitia slovenského jazyka bolo to, že v tom čase, v 50. rokoch 20. storočia duálne vzdelávanie bolo stále typickým fenoménom v niektorých oblastiach Maďarska, a to aj v malých osadách a dedinách v severných častiach krajiny. Duálne vzdelávanie znamenalo, že vo vzdelávaní dieťaťa zohrávala dominantnú úlohu nielen škola, ale aj rodina. To tiež pomohlo prežiť slovenskému materinskému jazyku aj v Číve, t. j. jazyku, ktorý bol používaný rodinou – oproti maďarčine, používanej v škole. Túto dominanciu rodinného vzdelávania naznačuje aj sťažnosť riaditeľa čívskej základnej školy z novembra 1952, ktorý píše o tom, že mnohí rodičia neposielali svoje deti do školy na začiatku školského roku, iba po ukončení prác na poliach: „Hlavný dôvod absencie na začiatku školského roku bol, že rodičia nútili svoje deti ísť do práce.“ A zatiaľ čo riaditeľ podal správu o tom, že veľmi vysokú neprítomnosť žiakov v septembri (9 %) do októbra sa podarilo znížiť na 2 %, avšak pravdepodobne to v skutočnosti nezáviselo od úsilia školy zaviesť všetky prostriedky (trest, rodinné návštevy atď.) – pravdepodobne to bolo kvôli menšiemu rozsahu prác v rodinnom hospodárstve ako v septembri, čo umožnilo rodičom poslať svoje deti naspäť do školy.

Záver

Ako zhrnutie našej práce môžeme konštatovať, že podľa dokumentov sme našli v Číve takú školu, kde sa za celé 20. storočie oficiálne vyučovalo výlučne v maďarčine, ale väčšina jej žiakov mala materinský jazyk slovenský. Napriek tomu po mnohé roky mnohí z nich začali prvý ročník tak, že sotva hovorili po maďarsky (veď v rodinnom prostredí alebo

⁶ Školský archív Čívu

v materskej škole sa rozprávali iba po slovensky). Po druhej svetovej vojne však napriek tomu nemohli využiť možnosť zavedenia slovenského jazyka do výučby z dôvodu chýbajúcej slovenskej školsko-kultúrnej tradície, ktorá bola potrebná ako zázemie vzdelávania – slovenský jazyk sa používal len neformálne, t. j. v rodinnom kruhu. Táto základná situácia spôsobovala vážne problémy počas pracovných dní v škole, pretože, ako sme videli, aj po šiestich či ôsmich rokoch vyučovania v maďarčine mali žiaci vážne ťažkosti z dôvodu rozdielu medzi ich materinským jazykom a vyučovacím jazykom školy.

PRÍLOHY

Dokument č. 1: Intenzívne vyučovanie maďarskej reči a slohu v Číve v roku 1942

1. A magyar beszéd és fogalmazás intenzívebb tanítása Piliscséven 1942-ben

Beszámoló

1941/42. tanév

V. osztály

A magyar beszéd és fogalmazás intenzívebb tanítása

Tót anyanyelvű a falunk. Otthon a gyermekek nagyon elvétele vagy soha nem beszélnek magyarul. Az iskolának kell velük megszerettetni a magyar nyelvet, illetve magyar beszédet.

A cél eléréséhez rengeteg mesét olvastam a tanítványaimnak, a magyar várakról, folyókról stb. szülő legendákat, meséket mondtam el nekik és kértem tőlük számon. Sokat utaztunk térképen és olvasmányokban a haza földjén, megszerették szép hazánkat, vágyuk támadt, ha nagyok lesznek ezt vagy azt a vidéket megnézni, így meg [...], hogy aki a hazáját szereti az a nyelvét is szereti.

Ha olvastunk, néha nevettek, szomorkodtak, izgultak. Félbehagytam meséket, egész nap nem volt nyugtuk, mi is tovább! Másnap kérték a folytatását, de előbb el kellett mondaniuk az előzményeket. Céлом

volt, hogy szeressenek olvasni, hogy lássák és érezzék, mennyire szóra-
kozott az olvasmány. Sokat beszéltettem őket.

Egy-egy olvasmányt előre, otthon elolvastattam velük és alá kellett
húzniuk, máskor a mindenes füzetbe beírni az új, ismeretlen szavakat.
Ki hányat talált? Egy olvasta az új szavakat, a többiek magyarázták,
csak ha senki nem értette, magyaráztam én. Az új szavakból mondatok-
at alkottunk.

Ha fogalmaztak, néha azt mondtam a gyerekeknek, hogy a fogal-
mazvány végére mindenki írjon egy közmondást, ami illik ahhoz, amit
írt. Öröm volt nézni, ahogy ránczolt homlokkal böngésztek lelkük kis
közmondás-gyűjteményében, hogy melyik illik oda?

Néha beszélgettünk, mondtam a gyerekeknek, hogy ezt vagy azt fe-
jezzék ki tótul. „Nem lehet, tanító néni olyan szépen, mint magyarul”.
Hát akkor mondjátok mindig magyarul! A kötelező verseken kívül is sok
verset tanultak.

Az állandó koncentráció az egyes tárgyak között: Hol is beszélget-
tünk erről? Ezt a szót hol olvastuk? Egyik vagy másik szó helyett mit
lehetne mondani? Ezt a mondatot sokkal kevesebb szóval lehet kifejezni
és mégis szebb lesz, próbáljátok meg!

Szívesen és örömmel fogalmazni és olvasni. Ezt igyekeztem elérni.
Sajnos az olvasókönyvünk annyira rossz, hogy nem segít, hanem egye-
nesen gátol abban a célkitűzésben, hogy az olvasmány útján megszeres-
sék a magyar beszédet a gyermekek.

Csév, 1942. június hó 12.

Miskey Lajosné Pataki Ilona
áll. tanítónő

Preklad:

Intenzívne vyučovanie maďarskej reči a slohu v Číve v roku 1942

Správa

Školský rok 1941 – 1942.

V. trieda

Intenzívnejšie vyučovanie maďarskej reči a slohu

Naša dedina je slovenská. Doma deti veľmi zriedka alebo nikdy nehovo-
ria po maďarsky. Škola musí ich naučiť milovať maďarský jazyk a ma-
ďarskú reč.

Aby som dosiahla tento cieľ, svojim žiakom som čítala veľa príbehov, rozprávala som im veľa legend, rozprávok o maďarských hradoch, riekach atď. a tiež som ich skúšala z týchto tém. Veľa sme cestovali po mapách a čítaniach v krajine našej vlasti, a tak zamilovali našu krásnu vlasť a túžili po tom, keď budú veľkí, že chcú vidieť tento alebo ten región, takže [...] kto miluje svoju vlasť, tiež miluje svoj jazyk.

Keď sme čítali, niekedy sa smiali, boli smutní, nadšení. Zastavila som rozprávky na polovici, nemali celý deň odpočinok, že čo bude ďalej! Nasledujúci deň prosili pokračovanie, ale predtým museli povedať, čo bolo predtým v deji. Mojm cieľom bolo, aby milovali čítanie, videli a cítili, ako môže čítanie zabávať. Veľa som ich prinútila hovoriť.

Jedno-jedno čítanie som im dala, aby si prečítali doma vopred a museli aj zdôrazniť, niekedy ale aj napísať do každodenného zošita nové, neznáme slová. Kto koľko zistil? Jeden čítal nové slová, ostatní vysvetlili ich význam, ja som im vysvetlila iba vtedy, ak nikto nerozumel. Urobili sme vety z nových slov.

Keď písali slohové cvičenia, niekedy som deťom povedala, aby na konci slohu každý napísal jedno príslovie, ktoré by zodpovedalo tomu, čo napísal. Bolo mi potešením pozeráť sa na nich, ako zamračenými čelami prezerali malú zbierku prísloví ich duší, čo tam sedí?

Niekedy sme hovorili, povedala som deťom, aby to alebo ono vyjadrili v slovenčine. „Nedá sa, pani učiteľka tak pekne, ako po maďarsky.“ Potom to vždy hovorte po maďarsky! Okrem povinných veršov sa naučili aj mnohé verše.

Konštantná koncentrácia medzi jednotlivými predmetmi bola: Kde sme o tom hovorili? Kde sme toto slovo čítali? Čo by sa dalo povedať namiesto jedného či druhého slova? Túto vetu je možné vyjadriť s oveľa menej slovami, ale bude to krajšie, vyskúšajte ju!

Radi písali a čítali. To som sa snažila dosiahnuť. Naša kniha čítania je nanešťastie taká zlá, že to nepomáha, ale priamo aj prekáža pri dosiahnutí toho cieľa, aby deti prostredníctvom čítania milovali hovor v maďarčine.

Čív, 12. júna 1942

Ilona Miskeyová rod. Patakiová
(Miskey Lajosné Pataki Ilona)
štát. učiteľka

Dokument č. 2: **Hodnotenie riaditeľ'a základnej školy v Číve z roku 1952**

Igazgatói értékelés a piliscségi általános iskoláról 1952-ből

A tanulók létszáma 266 az első beiratkozás alkalmával. Tíz tanuló más iskolába iratkozott át, kiknek átjelentése a szabályos követelmények szerint 24 órán belül meg is történt. Egy túlkoros tanuló kimaradt az iskola első osztályából, képezhetetlen gyengeelméjűség miatt. Többszöri családlátogatással sem bírtuk a szülőket arra bírni, hogy gyógypedagógiai iskolába írássák át. Ez a kiírás a szülők szóbeli kérésére történt. Szülei otthon akarnak a tanulóval foglalkozni. Így a létszám 266-ról 255-re csökkent.

Általános tanulmányi eredmény a folyó iskolaévben 3,16. A múlt tanév végén 3,46 volt az eredmény. A csökkenés 0,3. Oka egyrészt hogy a tanulók a tanév elején egy bizonyos visszaesést mutatnak az elmúlt év végéhez viszonyítva, másrészt a tanerőhiány miatt mutatkozó nagy többletmunka. November hó végén egészült ki a tantestület. Így biztosíték van, hogy a következő negyedévben a kiegészült tantestülettel a tanulmányi eredményt fokozni tudjuk. Felső tagozatban kiemelkedő eredményt VIII. osztályban a történelem és mértan terén értek el a tanulók. Viszont gyengébb az eredmény VI. osztályban magyarból és történelemből. Az anyag újszerűsége, az osztály nagy létszáma, a tanerők váltakozása miatt itt mutatkozott a legnagyobb nehézség. Itt még erősebb a szlovák anyanyelv okozta akadály. Alsó tagozatban az I. osztályban mutatkozik olvasás terén nehézség. Korrepetálással javítjuk az eddigi eredményt.

A bukott tanulók nagy százaléka magyarból és földrajzból nem érte el a kívánt eredményt. Ezekben az osztályokban (V., VI.) fokozott korrepetálással fogunk az eredményen javítani.

Osztályzatlan tanuló nincs. A mulasztás fő oka a tanév elején, hogy a szülők munkára fogták gyermekeiket. Később már csak a ruha- és cipőhiány, továbbá járványszerű torokgyulladás okozta a hiányzást. Családlátogatást, sőt büntetést is felhasználtuk a hiányzók lecsökkentésére. Eredmény például, hogy VIII. osztályban szeptemberben a hiányzás 9% volt, viszont októberben már csak 2%.

Kelt Csév, 1952. november 29-n

Preklad:

Hodnotenie riaditeľa základnej školy v Čive z roku 1952

Počet žiakov počas prvého zápisu je 266. Desať žiakov sa dalo prepísať do iných škôl, ohlásenie ktorých sa uskutočnilo do 24 hodín podľa pravidielných predpisov. Jeden postarší žiak predčasne ukončil školskú dochádzku z dôvodu netrénovateľnej slabomyselnosti. Ani pri viacerých návštevách rodiny sme nemohli presvedčiť rodičov, aby dieťa prepísali do špeciálnej školy. Toto vypísanie zo školy sa uskutočnilo na ústnu žiadosť rodičov. Jeho rodičia chcú sa venovať žiakom doma. Tým sa znížil počet z 266 na 255.

Všeobecný výsledok štúdie v bežnom školskom roku je 3,16. Na konci minulého školského roka bol výsledok 3,46. Pokles je 0,3. Dôvodom je, po prvé, že študenti vykazujú určitý pokles na začiatku školského roka v porovnaní s koncom minulého roka, a po druhé, je tu veľa práce navyše kvôli nedostatku učiteľských síl. Koncom novembra bol pridaný učiteľský zbor. Existuje teda záruka, že spolu s rozšíreným učiteľským zborom budeme môcť v nasledujúcom štvrtroku zlepšiť svoje výsledky štúdia. Vynikajúce výsledky vo vyšších ročníkoch dosiahli žiaci v VIII. triede na poli histórie a geometrie.

Ale výsledok je slabší v VI. triede z maďarčiny a dejepisu. Vzhľadom na novosť učebnej látky, veľkého počtu žiakov v triede a fluktuáciu učiteľov tu sa javil najväčší problém. Prekážka, ktorú spôsobuje slovenský materinský jazyk, je tu ešte silnejšia.

V nižších ročníkoch v prvej triede sa javí problém s čítaním. Doučovaním zlepšujeme doterajšie výsledky:

Veľké percento prepadaných žiakov nedosiahlo požadovaný výsledok z maďarčiny a z geografie. V týchto triedach (V., VI.) zlepšíme výsledok stupňovaním doučovania.

Neexistuje žiadny neohodnotený žiak.

Hlavný dôvod absencie na začiatku školského roku bol ten, že rodičia nútili svoje deti ísť do práce. Neskôr iba nedostatok oblečenia a obuvi ako aj epidemická angína spôsobili neprítomnosť.

Na zníženie neprítomnosti žiakov sme použili rodinné návštevy, ba dokonca aj trest. Výsledkom je napríklad, že v VIII. triede absencia bola 9 % v septembri, ale v októbri iba 2 %.

V Čive 29. novembra 1952

Obraz č. 1: Maďarská kráľovská štátna elementárna škola v Číve (pred rokom 1945)
Zdroj: hungaricana.hu

Obraz č. 2: Maďarská štátna elementárna škola v Číve (po roku 1945)
Zdroj: hungaricana.hu

**Obraz č. 3: Reportáž o slovenských jazykových hodinách v Číve v roku 1959
v prílohe Ľudových novín**
Zdroj: Okienko, 18. 9. 1959, č. 38.

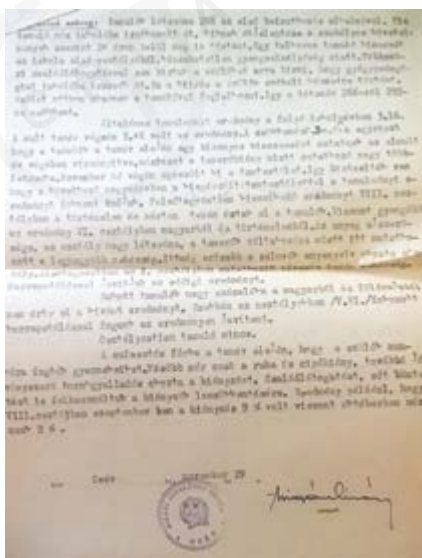

Obraz č. 4: Pečiatka základnej školy v Číve
Zdroj: Školský archív Čívu

Obraz č. 5: Čívski žiaci v roku 1937

Zdroj: 300 rokov v Piliši. Štúdie z minulosti a prítomnosti Čivu (25). Čiv – Piliscsév: Obecná samospráva a Slovenská menšinová samospráva Čivu.

Obraz č. 6: Hodnotenie riaditeľa základnej školy v Čive z roku 1952

Zdroj: Školský archív Čivu

LITERATÚRA

- BALOGH, Sándor: A magyar állam és a nemzetiségek. A magyarországi nemzetiségi kérdés történetének jogforrásai 1848 - 1993. Budapest: Napvilág kiadó 2002. 759 s.
- BIBÓ, István: Bieda východoeurópských malých štátov. Vybrané štúdie. (Edícia Višegrád). Ed. Kenedi, János. Prekl. Katarína Králová. Kalligram: Bratislava 1996. 584 s.
- CSOMBOR, Erzsébet: Piliscsév története. In: 300 rokov v Piliši. Štúdie z minulosti a prítomnosti Čívu. Čív – Piliscsév: Obecná samospráva a Slovenská menšinová samospráva Čívu 2002, s. 15 – 29.
- DÁVID, Zoltán: A magyarországi szlovákok száma 1900 – 1960. In: Medve-tánc 1988/4 – 1989/1, s. 83 – 105.
- DEMME, József: Identita v rubrikách. Národnosť a materinský jazyk v tardoškých školských matrikách (1929 – 1956). In: Slovenské inšpirácie z Tardoša. 35. interdisciplinárny výskumný tábor Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku. Eds. Tünde Tušková Mária Žiláková. Békešká Čaba: VÚSM 2018, s. 145 – 160.
- DIVIČANOVÁ, Anna – Krupa, Ondrej: Slováci v Maďarsku. Budapest: Press Publica 1999. 128 s.
- DIVIČANOVÁ, Anna: O etnickom charaktere Čívu. In: 300 rokov v Piliši. Štúdie minulosti a prítomnosti Čívu. Čív – Piliscsév: Obecná samospráva a Slovenská menšinová samospráva Čívu 2002, s. 33 – 38.
- DIVIČANOVÁ, Anna: V čom sa skrýva osobitný charakter slovenských pilišských obcí. In: Divičannová, Anna: Dimenzie národnostného bytia a kultúry. Békešká Čaba: VÚSM 2002a, s. 315 – 321.
- DRAHOS, Ágoston: Szlovák tanárképzésünk helyzete és a szlovák nyelvvoktatás néhány módszertani kérdése. In: Tanulmányok a neveléstudomány köréből. Budapest 1961, s. 453 – 483.
- GYIVICSÁN, Anna: Szlovák oktatás Magyarországon. In: Gyivicsán, Anna: A nemzetiségi lét és kultúra dimenziói II. Békéscsaba: Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete 2003, s. 76 – 85.
- J. B.: Obrázky z Piliša. In: Ludové noviny, roč. I, 27. december 1957. č. 13.
- Kis nemzetek és országok Közép-Európában / Malé národy a štáty v Strednej Európe. (Dialógus könyvek). Red. Peter Zajac. Pozsony: Magyar Köztársaság Kulturális Intézete / Kalligram 1998. 172 s.
- KMEŤ, Miroslav: Krátke dejiny dolnozemských Slovákov 3. Nadlak: Ivan Krasko 2018. 225 s.
- KÓSA, János: Nemzetiségi iskolák Magyarországon. In: Új Magyarország, roč. 3. 1947, č. 11, s. 4.

- LÁZÁR, György: A magyarországi szlovák nemzetiségi oktatás intézményrendszerének kiépülése. In: Levéltári Szemle, roč. 48, 1998, č. 1, s. 314.
- SZABÓ, Orsolya: „Csévi ember cséviül beszéljen, és akkor azt meg lehet érteni.” Piliscsév – egy szlovák falu egykor és ma. In: Kisebbségkutatás, roč. 14. 2005, č. 2, s. 194 – 205.
- SZIKLAY, László: Egy kassai polgár emlékei. Levelek Lidihez. Pozsony: Kaligram 2003. 454 s.
- UHRINOVÁ, Alžbeta: Príprava slovenských národnostných učiteľov v Békešskej Čabe. Otázky slovenského školstva v Maďarsku. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2004. 242 s.

Školský archív Čívu: školské matriky

ÖSSZEFOGLALÁS

„Otthon a gyermekek [...] soha nem beszélnek magyarul” – Magyar nyelvű oktatás a szlovák anyanyelvű diákok körében Piliscséven az 1940–1950-es években

Az oktatás témája a nemzetiségi kérdés egyik legnehezebben megragadható és leginkább érzékeny területe, épp a kérdésérzékenysége miatt lehet azonban a téma kutatásának komoly tudományos hozadéka is. Az oktatás kérdése különösen érdekes lehet például egy olyan magyarországi faluban, amely lakosság áttekintve többségben szlovák nyelvű volt, még a huszadik század elején is, ahol azonban soha nem folyt szlovák nemzetiségi nyelvű oktatás, legalábbis hivatalosan. A piliscsévi általános iskola 20. századi történetéből sokat megtudhatunk egy szlovák hegyi falu társadalmáról, az iskola által generált asszimilációs folyamatokról, illetve azokról a hétköznapi emberek számára jelentős problémákról, amelyeket a piliscsévi (a piliscsévi általános iskolás gyerekek) számára a szinte kizárólagosan szlovákul beszélő faluban a magyar oktatási nyelv okozott.

SUMMARY

„Children at home [...] never speak in hungarian“. – Hungarian language teaching for the Slovak students in Piliscsév in the 1940s and 1950s

The topic of education is one of the most difficult and sensitive area of the issue of nationality, but it is precisely because of the sensitivity of the issue that it can also have serious scientific contribution to the research of this topic. The issue of education may be of particular interest, for example, in a Hungarian village that was predominantly Slovak-speaking even at the beginning of the twentieth century, where, however, education in Slovak was never provided, at least officially. We can learn a lot from the 20th century history of Piliscsév Primary School about the society of a Slovak mountain village, the assimilation processes generated by the school, and about those problems that are significant for ordinary people from Piliscsév (and children of Piliscsév Primary School) in the almost exclusively Slovak-speaking village. caused by the Hungarian language of instruction.

Kontakt

Mgr. József Demmel, PhD.

Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku

Historický ústav Slovenskej akadémie vied, Bratislava

demmel.jozsef@gmail.com

Mgr. Kristína Estera Szudová

Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku

krisztinaszuda@gmail.com

K vybraným problémom slovenského národnostného školstva (na základe prípadovej štúdie národnostnej školy v Číve)

Mária Ďurkovská

„Žiaci základnej školy, ako aj gymnázia čoraz menej hovoria jazykom svojich predkov, málo pestujú ich tradičnú kultúru, nepýšia sa svojim pôvodom, sú v tomto ohľade indifferenční, ba niektorí akoby sa priam hanbili zaň. Ich vedomie vlastnej identity a pôvodu, ich citový vzťah k rodisku sú čoraz viac slabšie...” (Chlebnický, 2000, s. 125).

Úvod

V mnohých európskych krajinách sa nachádzajú viac či menej početné národné a etnické skupiny. V Maďarsku žije trinásť národných a etnických menšín. Slováci, čo do počtu, tvoria tretiu najväčšiu národnosť.

V Maďarsku žijúci Slováci, na rozdiel od maďarskej menšiny žijúcej v blízkosti hraníc Maďarskej republiky, netvoria kompaktné jednotnú spoločnosť, ani jazykovo nie sú jednotní, ale žijú väčšinou roztrúsení na malých jazykových ostrovoch.

Obec Čív (Piliscsév) sa nachádza v Maďarsku, v Komárňansko-ostrihomskej župe 30 kilometrov od Budapešti. Je obývaná od praveku, v jej okolí našli nálezisko po Avaroch. Prvé písomné pramene dediny sú darovacie listiny z roku 1262. Počas tatárskeho vpádu dedina vymrela, počas tureckej okupácie zostala neobývaná. Prvá vlna slovenských kolonistov z Horného Uhorska sa prisťahovala do dediny v roku 1699. Dedinská matrika sa začala písať od roku 1715. Vtedy ju obývalo 6 maďarských a 16 slovenských rodín. Dnešný Čív bol postavený v 18. storočí. V Piliši sa vytvoril pomerne kompaktný, zemepisne súvislý jazykový ostrov, ktorý tvoria aj obce Čív a Kestúc (Kesztlőc). Väčšina týchto osád vznikla na majetkoch ostrihomskej a budínskej kapituly, teda hovoríme

o obciach, kde žije slovenské obyvateľstvo s katolíckym vierovyznaním (Divičanová, 2002, s. 315 – 321; 2002a, s. 33 – 38). Verejná správa dediny sa vykonávala vždy podľa maďarskej praxe. V živote obce dôležitú úlohu zohrávala katolícka cirkev. Kostol, a po vytvorení samostatnej cirkevnej obce (1715) i kňaza, zabezpečila pre veriacich kapitulou. Podľa údajov z roku 1880 Slováci tvorili z celkového obyvateľstva obce 90,96 %. Obyvatelia prevažne katolíckeho vierovyznania sa zvyčajne zaoberali poľnohospodárstvom, spaľovaním dreveného uhlia a vápna (Szabó, 2005, s. 196). V roku 1941 podľa sčítania ľudu bol počet Maďarov 559 a počet Slovákov 1704. Rozvoj obce po druhej svetovej vojne sa pobral novým smerom. Podľa údajov maďarského štatistika, Zoltána Dávida, spojením s dohodou výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom, počet osôb, ktoré sa prihlásili na presídlenie z dediny do Československa bol 927, zatiaľ čo E. Csomborová (2002, s. 25) vie o 240 presídlených majiteľoch (pravdepodobne o hlavách rodín). V dôsledku toho sa etnický pomer obce do roku 1960 významne zmenil: počet tých, ktorí o sebe hovorili, že majú materinský jazyk maďarský bol 1570, slovenský 661. V tom čase však oveľa viac (1061) Čívanov hovorilo po slovensky (Demmel – Szudová, 2019, s. 99 – 100). Zákon o právach národných a etnických menšín umožnil vytvoriť miestne a celoštátne menšinové samosprávy. V Číve sa v roku 1994 založila slovenská menšinová samospráva. Jej cieľom je zachovávať jazyk, kultúru, zvyky, tradície a slovenskú identitu čívske Slovákov. Pri jej vzniku dôležitú úlohu zohrával Zväz Slovákov v Maďarsku a jeho aktivisti.

Cieľ

Cieľom štúdie je na základe poznatkov z interdisciplinárneho výskumného tábora v Číve organizovaného v júni 2019 Výskumným ústavom Slovákov v Maďarsku sprostredkovať sondu do niektorých z problémov národnostných škôl, v ktorých sa slovenčina vyučuje ako predmet. Využili sme tzv. naratívne interview, keď vedľa voľného rozprávania (na vybrané témy) boli aplikované aj otázky sústredujúce sa na povinné témy. Zaujímalo nás predovšetkým, či rodičia majú záujem, aby sa ich dieťa učilo na základnej škole slovenský jazyk. Okrem toho sme sa respondentov pýtali aj na to, aký je záujem o výučbu slovenčiny u žiakov a rodičov v porovnaní so situáciou pred 10 rokmi, prípadne či majú žiaci po skon-

čení strednej školy lepšiu možnosť uplatniť sa v zamestnaní, keď vedia po slovensky a aká je prestíž slovenčiny v porovnaní s inými jazykmi. Súbor respondentov tvorili predovšetkým súčasní a bývalí učitelia slovenského jazyka, ale aj rodičia. Interview bolo vedené v slovenskom jazyku a bolo zaznamenávané vo forme audionahrávky.

Z dejín slovenského školstva v Maďarsku

Cieľom úradnej maďarskej kultúrnej, cirkevnej a školskej politiky v medzivojnovom období bolo posilniť maďarský jazyk a maďarskú kultúru. Od druhej polovice 19. storočia sa nástrojom tejto politiky stalo pomadžarčovanie území obývaných slovenskou väčšinou. Cieľom pomadžarčovania boli najmä ľudové školy. V štátnych ľudových školách bol vyučovacím jazykom bez výnimky maďarský jazyk – i v oblastiach obývaných Slovákmi. Aj v cirkevných katolíckych a evanjelických základných školách upustili v druhej polovici 19. storočia od vyučovania v materinskom jazyku, hoci dovtedy stáročia prebiehala výučba slovenských roľníckych vrstiev prirodzene v tomto jazyku (Lásik – Pečeňová, 2018, s. 321 – 339).

S rozdelením uhorskej monarchie bolo potrebné vyrovnať sa s existenciou fenoménu národnostných menšín v oblasti hospodárskej, kultúrnej ale i školskej. „*Národnostné školy v 20. storočí sa stali hračkou politických udalostí, manipulácií a asimilačných cieľov*“ (Farkašová, 2008, s. 582). V medzivojnovom období bolo cieľom maďarskej vlády pomadžarčovanie národnostných menšín, hlavne v oblasti školstva. Závery mierových rokovaní v Paríži po prvej svetovej vojne síce deklarovali ochranu práv národnostných menšín, avšak v praxi sa nerealizovali. Bethlenova vláda v Maďarsku prijala nariadenie č. 4800/1923, ktoré rozdeľovalo typy menšinového školstva do troch kategórií: A – školy s vyučovacím jazykom menšiny; B – školy so zmiešaným vyučovacím jazykom (jazyk menšiny a maďarčina); C – vyučovací jazyk maďarský a v jazyku menšiny sa vyučovala reč a literatúra (školský predmet). Stav slovenského školstva na území Maďarska bol v 30. rokoch 20. storočia v počte 55 slovenských škôl avšak väčšina z nich spadala do

kategórie C.¹ V skúmanom období neexistovalo v Maďarsku stredné školstvo so slovenskou výučbou. Vo vyššom školstve sa iba v učiteľských ústavoch a na teologickej fakulte vyučoval slovenský jazyk dve hodiny týždenne. Z dôvodu nedostatku slovenských stredných a vysokých škôl pokračovali Slováci v štúdiu na maďarských stredných a vysokých školách, čo v mnohých prípadoch viedlo k ich pomadžarčeniu a ako príslušníci maďarskej inteligencie boli neraz iniciátormi maďarizačných snáh, prípadne sa voči vlastnej národnosti správali indiferentne. Vzdelaná a uvedomelá slovenská inteligencia bola oslabená a potlačená do úzadia a neraz bola vystavená politickému nátlaku a dokonca i sledovaniu.

V tomto období čelila slovenská menšina intenzívnej maďarizácii obcí, ktorá pokračovala i v priebehu 40. rokov. Pre Slovákov v Maďarsku bol v jazykovej oblasti príznačný proces kultúrnej diferenciacie – premieňali sa na dvojjazyčné skupiny (osvojili si okrem slovenského jazyka vplyvom maďarizácie i maďarský jazyk) (Kugler – Gomboš, 2008, s. 318 – 320; Szabóová Marloková, 2014, s. 117). Keď v roku 1948 na maďarskom území prebehol proces poštátnenia škôl malo to za následok vznik národnostnej školskej siete, no zároveň stratu cirkevných škôl a s nimi spätého i akéhosi lokálneho piliera etnickej kultúry. Proces vytvárania siete slovenského národnostného školstva sprevádzal rad problémov. Najväčšou ťažkosťou bola skepsa slovenskej menšiny z predchádzajúcich desaťročí vyznačujúcimi sa maďarizačným tlakom, vplyvom ktorého sa slovenské povedomie postupne vytrácalo. Na druhej strane museli pri zakladaní nových škôl čeliť personálnym problémom, nedostatku kvalifikovaných pedagógov. O vybudovanie slovenského národ-

¹ Podľa učebných plánov vyučovali po slovensky čítanie a písanie, a to z dôvodu úspešného zvládnutia náboženstva, pretože jazykom tohto predmetu bola slovenčina. Základom výučby náboženstva bola cirkevná literatúra písaná biblickou češtinou. Tento typ vyučovania, ktorý mal obsahovať výučbu materinského jazyka (čítania a písania), a formou sa pripájal k maďarskému školstvu, ťažko môžeme považovať za dostatočne kvalitné národnostné vyučovanie; napriek tomu, že sa týkalo pomerne veľkého počtu žiakov. Veľká väčšina Slovákov v Maďarsku školy takéhoto typu ani nenavštevovala, ale chodila do maďarských škôl. LÁSIK, Michal – PEČENOVÁ, Edita: Sedem desaťročí békešabianskeho Slovenského gymnázia, základnej školy, materskej školy a kolégia. In: Miroslav Kmeť, Tünde Tušková, Alžbeta Uhrinová et al. Kapitoly z minulosti a súčasnosti Slovákov v Békešskej Čabe. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2018, s. 321 – 339.

nostného školstva sa v roku 1949 pričínili Ministerstvo náboženstva a verejného školstva spolu s Demokratickým zväzom Slovákov v Maďarsku a pre tento proces boli príznačné podľa Anny Divičanovej dve tendencie. Prvou bol fakt, že školy mohli byť zakladané len na území, kde sa táto myšlienka stretla s porozumením slovenských príslušníkov (najmä Slováci z Dolnej zeme) a na územiach, ktoré boli jazykovo príliš uzavreté (napr. obce v Pilišských horách alebo Novohrade) sa tieto školy nepodarilo založiť (Divičanová, 2000, s. 102 – 103). V 60. rokoch došlo k zániku slovenských základných a stredných škôl a ich miesto nahradilo 5 dvojazyčných základných škôl a dve gymnáziá (Budapešť, Békešská Čaba), na ktorých sa vybrané predmety vyučujú v slovenskom jazyku.² V ostatných národnostných školách sa slovenský jazyk vyučuje už len ako samostatný predmet v podobe cudzieho jazyka, čo malo za následok značnú degradáciu znalosti slovenského jazyka v prostredí slovenskej národnostnej menšiny v Maďarsku (pozri Heldáková – Kalistová, 2019, s. 37 – 52).

Slovenské školstvo v Maďarsku v súčasnosti

V roku 1995 sa otázka výuky v slovenskom jazyku na menšinových slovenských školách sa dostala aj do centra pozornosti Vysokého komisára

² V roku 1961 zanikla v štyridsiatych rokoch vybudovaná sieť národnostných škôl s vyučovacím jazykom národností v dôsledku zakladania duálnych, dvojazyčných škôl. Fenomén dvojazyčnosti prebralo Ministerstvo školstva a osvetu od lužických Srbov a Sovietskeho zväzu. Dvojazyčné, bilingválne školy boli charakteristické tým, že humanitné predmety sa v nich vyučovali jazykom národnostnej menšiny (slovensky) a prírodovedné predmety sa učili v maďarčine, avšak všetky odborné názvy boli odučené i v slovenskom jazyku. Pokus, ktorý predchádzal zavedeniu bilingválnych škôl sa realizoval na slovenskej škole v Slovenskom Komlóši v školskom roku 1959-60. Tak ako v priebehu ich zakladania až dodnes sa projekt bilingválnych škôl stretával s pozitívnymi názormi i kritikou vyplývajúcou z náročnosti zvládnutia takto zostaveného učiva z psychologickkej, pedagogickej ale i jazykovej stránky. DIVIČANOVÁ, Anna: Sociologické a kultúrne zázemie národnostnej školy v Maďarsku po roku 1948. In Človek a spoločnosť [Individual and Society]. roč. 3, č. 1, 2000, s. 103.

Online: <http://www.clovekaspolocnost.sk/sk/rocnik-3-rok-2000/1/studie-a-clanky/sociologicke-a-kulturne-zazemie-narodnostnej-skoly-v-madarsku-po-roku-1948/>.

pre národnostné menšiny OBSE Maxa van der Stoela. Ten vo svojom liste z 26. februára 1996 ministrovi zahraničných vecí Maďarskej republiky Lászlóovi Kovácsovi o slovenskom menšinovom školstve v Maďarsku napísal, že situácia slovenského jazyka v školskom systéme v Maďarsku je kritická. K tejto situácii prispel podľa neho celý komplex faktorov: nedostatky v systéme vyučovania slovenského jazyka v období minulého režimu a dominancia maďarského jazyka v súčasnom školskom systéme, dôsledky relatívnej slabosti identity v rámci slovenskej komunity, rastúci dopyt a záujem o vyučovanie cudzích veľkých jazykov ako angličtina, nemčina v školskom systéme atď. (Szarka, 2000, s. 97 – 100).

V 90. rokoch 20. storočia sa začala v Maďarsku reforma verejného školstva, ktorá pozitívne ovplyvnila aj národnostné školstvo.³ Podľa nariadenia Ministerstva školstva a kultúry č. 32 z roku 1997 *O vydaní smerníc národnostnej a etnickej výučby* rozoznávame tri typy národnostných škôl: jednojazyčné, dvojazyčné školy a školy vyučujúce národnostný jazyk ako predmet.

Jednojazyčné školy sú také, v ktorých vyučovanie (okrem maďarského jazyka a literatúry a cudzieho jazyka) prebieha v národnostnom jazyku. V *dvojazyčných školách* prebieha vyučovanie dvojazyčne, ale 50 % vyučovacích hodín (okrem maďarského a cudzieho jazyka) sa koná

³ Treba konštatovať, že tak ako priaznivo ovplyvnila táto reforma slovenské národnostné základné a stredné školy, tak skomplikovala a sťažila existenciu slovenských katedrií v Maďarsku. Išlo o obdobie prebiehajúce v znamení integrácie. Spojenie rôznych fakúlt do jedného celku si vyžadovalo veľa zmien vo vysokoškolskom systéme v rámci celej krajiny. K. Maružová Šebová píše o školských reformách v Segedíne toto: „*V duchu spoločenských a politických zmien bolo treba uskutočniť také obsahové a štruktúrne zmeny, ktoré slúžili novým cieľom a úlohám. Spomedzi týchto môžeme spomenúť napríklad vysokoškolský učebný plán z rokov 1989/1990, ktorý v duchu plurality a demokracie odštartoval mnoho nových odborov a umožnil študentom aj učiteľom prechod medzi katedrami a odborami. Integrácia, akreditácia, kreditový systém, bolonský proces, to všetko sú pojmy, ktoré charakterizujú hlavné smery tejto dvadsaťročnej periódy*“. Slová autorky môžeme aplikovať na celý vysokoškolský systém v rámci krajiny. MARUŽOVÁ ŠEBOVÁ, Katarína: Dejiny katedry. In: Katedra na Labutej ulici. Zborník prác pri príležitosti 60. výročia založenia Katedry slovenského jazyka a literatúry pri Národnostnom ústave Pedagogickej fakulty Gyulu Juhásza Segedínskej univerzity. Reds. K. Maružová Šebová – J. Briškár – I. Kopaszná Szincsová – T. Tuska. Segedin: SZTE Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó 2010, s. 4 – 20.

v národnostnom jazyku. Nariadenie konkrétne neurčuje predmety, ktoré by sa mali vyučovať v slovenskom jazyku, je to v kompetencii škôl. Jednotlivé inštitúcie samy určujú vo svojich vzdelávacích programoch predmety, ktoré sa budú vyučovať v slovenskom jazyku. Predpokladom splnenia vyššie uvedenej zákonnej povinnosti je dostatočný počet slovensky hovoriacich pedagógov. V *školách vyučujúcich národnostný jazyk ako predmet* prebieha vyučovanie v maďarskom jazyku, ale do rozvrhu je zakomponovaný aj národnostný jazyk a literatúra a tzv. slovenská vzdelanosť. V týchto školách je počet hodín slovenského jazyka 5 + 1 (týždenne je povinných 5 hodín slovenského jazyka a 1 hodina tzv. slovenskej vzdelanosti) a podľa zákona je povinná 100 % účasť detí na výučbe slovenského jazyka (Uhrinová, 2006, s. 46 – 47).

Školstvo v Číve kedysi a dnes

V Číve v roku 1836 postavili školu a v 20. rokoch 20. storočia ju rekonštruovali. Škola fungovala do roku 1910 ako rímskokatolícka konfesijná škola. Po tomto roku sa založila štátna ľudová škola v zhode so súdobými zákonmi (1907, 1908). Výučba prebiehala v maďarskom jazyku a odhliadnuc od krátkeho obdobia, po slovensky. Pre učiteľov, ktorých obec zamestnala, predpísala znalosť slovenského jazyka. Počet cirkevných a spoločenských spolkov sa v 20. storočí zvýšil. Založenie školskej a obecnej knižnice spadá tiež medzi výdobytky 20. storočia (Divičanová, 2002a, s. 33 – 38).

Historici J. Demmel a K. Szudová, ktorí robili výskum čívskeho školstva, konštatujú, že najstaršie školské matriky, ktoré sú k dispozícii, pochádzajú z rokov 1954/55, prvý záznam je z 15. októbra 1954 a počet prvákov bol 42. Z nich sa 31 narodilo v Číve. V školských matrikách je jasne viditeľný rozdiel medzi slovenskými a maďarskými rodinami, čo sa týka ich povolania. Typické povolania pre Slovákov boli nasledovné: drevorubač, baník, záhradník, traktorista, roľník, kovorobotník, tkáč. Maďari zvyčajne pracovali ako obuvníci, roľníci, nádenníci, záhradníci, obecní pastieri, dielovedúci, lesníci, elektromontéri, tesárski pomocníci, murári. Tieto údaje svedčia aj o tom, že tí, ktorí ovládali maďarský jazyk, zvyčajne odišli pracovať do okolitých maďarských miest, akými bol napr. aj Dorog, lebo ovládanie maďarského jazyka a ich povolanie im umožňovalo väčšiu mobilitu. Dôležitým faktorom

prežitia slovenského jazyka bolo, že v tom čase, v 50. rokoch 20. storočia duálne vzdelávanie (čiže vo vzdelávaní dieťaťa dominantnú úlohu zohrávala nie škola, ale rodina, čo tiež pomohlo prežiť materinskému jazyku, jazyku, ktorý bol používaný rodinou a zachovaný pre ďalšie generácie) bolo stále typickým fenoménom v niektorých oblastiach Maďarska, napr. ako v prípade malých osád a dedín v severných častiach krajiny (Demmel – Szudová, 2019, s. 100).

Podľa podpredsedníčky Slovenskej samosprávy v Číve sa „*asimilácia Čívanov sa urýchlila v 50. rokoch 20. storočia kvôli odchodu za prácou do uhoľných baní v blízkosti Čívu*“. Bývalá učiteľka a členka samosprávy nám o svojom pôsobení povedala: „*Bolo to nádherné, keď som tu začala učiť. Aj deti rozprávali medzi sebou po slovensky (polovica 60. rokov 20. storočia), aj v dedine rozprávali po slovensky, ale neviem, prečo sa neskôr asimilovali, asi blízkosť Budapešti. A chodili aj na Dorog, do bani, boli tam továrne, takže ľudia išli a prišli domov a spali a potom zase išli a to je tak aj doteraz. Keď som vyučovala, mala som slovenský krúžok, slovenský spevokol, aj dramatický krúžok – všetko po slovensky, po vyučovaní. A piesne, ktoré sa deti naučili, tie som učili každý týždeň jednu pieseň od prvej triedy do ôsmej a na začiatku každej slovenskej hodiny sa spievalo, to, čo sme sa naučili. A potom sme z týchto piesní vybrali do slovenského krúžku, do slovenského spevokolu, teda nemuseli sme sa učiť, zložili sme bloky. A tak to išlo. Potom som urobila slovenský dramatický krúžok, aj tam sme dosiahli krásne výsledky. A takisto aj v spevokole. Vyhrali sme krajské súťaže, boli sme v Juhoslávii s dramatickým krúžkom, takže ja som veľmi aktívne pracovala a deti tiež.*“

V súčasnosti v Číve funguje základná škola, kde sa slovenský jazyk vyučuje ako predmet. Okrem toho je tu čívska Materská škola-jasle „Zlatá brána“. V nej majú deti možnosť hovoriť okrem maďarského jazyka aj po slovensky. Podľa A Piliscsévi „Aranykapu“ Óvoda-Bölcsőde pedagógiai programja (Pedagogický program Materskej školy-jasiel „Zlatá brána“) z roku 2018 je cieľom „*pestovanie kultúry národnostnej menšiny, oboznamovanie sa so slovenským jazykom, ... poznávať a osvojovať si ľudové zvyky a tradície, obzvlášť ľudové rozprávky, hudbu, prostredníctvom praktických manuálnych činností.*“⁴ V škôlke sa

⁴ A Piliscsévi „Aranykapu“ Óvoda-Bölcsőde pedagógiai programja és bölcsődés korú gyermekeinek szülő szakmai programja. Piliscsev, 2018. <https://piliscsev.hu/content/b%C3%B6lcs%C5%91dei%C3%B3vodai-beiratkoz%C3%A1s-0>

snažia používať slovenský jazyk čo najčastejšie a poskytovať deťom kladný rečový príklad. Okrem toho v úzkej spolupráci s rodičmi upevňovať vzťah k ľudovým tradíciám a tým posilňovať národnú identitu. Výsledkom vyučovacieho procesu by malo byť, že deti chápu výrazy v slovenskom jazyku, sú schopné pomenovať dvojazyčne jednoduché predmety dennej potreby, príbor, časti oblečenia, hygienické potreby. Hlavným poslaním učiteliek je prostredníctvom tohto programu dodržiavať tradície a pestovať ľudovú kultúru. Kladný príklad učiteliek je vzorom pre rodiny a deti, ako aplikovať národnú kultúru do moderného života dnešných rodín a spoločností. Podľa vyjadrení jednej z učiteliek je problémom to, že rodičia niektorých detí nemajú vzťah ku Slovensku. Týka sa to predovšetkým rodičov, „*ktorí sa prisťahovali z Budapešti a tým pádom nemajú k slovenskému jazyku žiaden vzťah*“.

Pred vstupom na základnú školu by mali škôlkari ovládať a používať jednoduché výrazy, tvoriť dialógy, rozumieť pokynom a pod. Majú mať osvojenú zásobu piesní a básní viažuce sa k sviatkom a tradíciám. Škôlka udržiava kontakty so slovenskou škôlkou v Tvrdošovciach na Slovensku. Učiteľský zbor pri stretnutiach môže rozvíjať metodické, odborné a jazykové znalosti. Škôlkari spolu chodiajú do školy v prírode, kde sa môžu zdokonaľiť v slovenskom jazyku.

Po skončení škôlky majú deti možnosť pokračovať vo vzdelávaní na Základnej škole v Čive. Na otázku, či rodičia majú záujem, aby sa ich dieťa učilo na základnej škole slovenský jazyk odpovedali respondenti ambivalentne. Jedna z respondentiek odpovedala, že: „*sú rodičia, ktorí áno, majú záujem, ale je ich len niekoľko, lebo ich deti chodia na súťaž*“, vzápätí však dodala, že v roku 2018 z detí v škôlke len šiesti rodičia prihlásili svoje dieťa na miestnu základnú školu. Problémom je veľa hodín slovenčiny v porovnaní s inými predmetmi (6 hodín slovenčiny týždenne, pre porovnanie žiaci majú 8 hodín maďarčiny týždenne). Od roku 2013 podľa rozhodnutia Ministerstva školstva (Emberi Erőforrások Minisztériuma) sa slovenčina ako národnostný jazyk vyučuje v počte 5 + 1 hodina týždenne. Rozčlenenie je nasledovné: slovenčina týždenne 5 hodín a slovenská vzdelanosť týždenne jedna hodina (Tušková – Uhrinová, 2018, s. 169 – 170). Na otázku, či sa dodržiava, že žiaci majú 5 + 1 hodín slovenčiny, odpovedala jedna z respondentiek nasledovne: „*Z matematiky majú žiaci menej ako zo slovenčiny a rodičia sú nahnevani*.“ Takéto názory na zvýšený počet hodín menšinového jazyka nie sú typické len v Čive. Podobné zmýšľanie zaznamenali i T. Tušková

a A. Uhrinová (2018, s. 170) v rámci výskumného pobytu v Tardoši. Aj v ďalších školách, v ktorých sa slovenčina vyučuje ako predmet, sú podobné ťažkosti (viď tabuľka č. 1).

Okrem toho je teraz podľa respondentky „*móda zobrat' dieťa do inej školy, pretože tam chodia kamaráti*“. Na otázku či je záujem o výučbu slovenčiny u rodičov vyšší v porovnaní so situáciou pred 10 rokmi nám iná respondentka, bývalá učiteľka, odvetila: „*Tí, ktorí dajú do školy v Číve svoje deti, tí chcú, aby sa učilo slovenčinu*“. Na otázku, či rodičia podporujú výučbu slovenčiny nám táto respondentka odpovedala, že „*kto chodí do školy sem, tak áno, kto sa nechce učiť slovenčinu, ide preč. Na Dorogu, v Pilišskej Čabe sú väčšie možnosti, samozrejme, veď sú to mestá*“ (tabuľka č. 1).

Z tabuľky jasne vyplýva, že najväčším problémom nielen základnej školy v Číve, ale i iných národnostných škôl je veľa učiteľov v dôchodkovom veku. Podľa výskumov T. Tuškovej a M. Ďurkovej uskutočnených na základe dotazníkového výskumu⁵ na vzorke 139 slovenských učiteľov v Maďarsku v roku 2019, priemerný vek slovenských učiteľov v rámci celého Maďarska bol 48,7 rokov (najmenej 24 a najviac 68). U žien bol priemerný vek 49,5 rokov, u mužov 43,4 rokov. Vysoký priemerný vek učiteľov, hlavne u ženskej populácie predstavuje jeden z najväčších problémov slovenského školstva v Maďarsku. Odchod súčasnej, staršej generácie pedagógov spôsobuje ich akútny nedostatok. Toto potvrdzujú i slová jednej z respondentiek, ktorá nám povedala, že „*za učiteľa sa nehlási po skončení školy nikto, o chvíľu, už žiaľbohu nebude mať kto vyučovať slovenčinu*“ (tabuľka č. 2).

Na základnej škole v školskom roku 2018/2019 učilo 14 učiteľov, podľa slov jednej z tamojších učiteliek: „*slovenčinu ovládajú len tí, ktorí sú z Čívu*“. Slovenský jazyk sa na tejto škole vyučuje ako predmet. Počet študentov sa v posledných rokoch pohyboval okolo 100 – 120, v školskom roku 2018/2019 ich bolo 94. Ako už bolo spomenuté, v roku 2018 z detí v škôlke len šiesti rodičia prihlásili svoje dieťa na miestnu základnú školu, zvyšok tvorili žiaci z Dorogu a Pilišskej Čaby (Piliscsaba).

⁵ Výskum bol uskutočnený v rámci medzinárodného bilaterálneho projektu medzi SvÚ CSPV SAV a VÚSM s názvom „Súčasný stav a fungovanie slovenského národnostného školstva – reflexia pedagógov, reflexia študentov a reflexia rodičov“ a projektu VEGA č. 2/0012/19 „Reflexia slovenského národnostného školstva v Maďarsku v kontexte súčasnosti a ďalších perspektív jeho fungovania“.

Tabuľka č. 1: Školy, v ktorých sa slovenčina vyučuje ako predmet, nachádzajúce sa v blízkosti Čivu

Škola	Počet žiakov, ktorí sa učili SJ v šk. roku 2018/2019	Zmena oproti šk. roku 2017/2018	Počet žiakov, ktorí sa učia SJ v 1. triede	Počet slovenských pedagógov	Aktuálne a budúce problémy
Annavölgy	68	-7	4	2	1 učiteľ sa chystá do dôchodku
Čiv	94	2	14	4	1 učiteľ sa chystá do dôchodku
Kestűc	131	3	21	5	2 učiteľia sa chystajú do dôchodku
Šáp (Sárisáp)	65	-15	8	2	pre vysoký počet hodín klesá záujem o SJ, 1 učiteľ sa chystá do dôchodku
Spolu	358	-17	47	13	

Tabuľka č. 2: Vekové kategórie slovenských učiteľov v absolútnych a relatívnych číslach na základe výsledkov dotazníkového výskumu z roku 2019

Vek	Kategória	Počet	Percentá
24 – 35 rokov	mladšia	18	12,9 %
36 – 50 rokov	stredná	55	39,6 %
51 – 68 rokov	staršia	66	47,5 %

Vzhľadom na fakt, že škola v Čive je národnostná, na otvorenie triedy v prvom ročníku nie je potrebných 15 detí, ale iba 8.

Podľa slov tamojších učiteľov detí, ktoré nastúpia na túto základnú školu „*nevedia po slovensky, ovládajú len to, čo sa naučili v škôlke a z domu si neprinesú nič*“. T. Tušková, ktorá skúmala slovenský jazyk v univerzitnom bilingválnom prostredí tvrdí, že miestom osvojovania si slovenského jazyka je v prvom rade škola, len v ojedinelých prípadoch sa ho študenti naučia doma, v rodinnom prostredí.⁶ Podľa A. Ištvánovej vstupujú deti do národnostného školského systému s rozličnou jazykovou pripravenosťou a úrovňou, ktorú potom má pedagóg na prvom stupni zjednotiť (Ištvánová, 2016, s. 68 – 72). Táto situácia sa opakuje aj po nástupe na gymnázium. Problémom sú aj odlišné postoje k slovenskému jazyku.⁷ V tejto súvislosti nás zaujímalo i to, či slovenčina na svojej prestíži stúpla alebo klesla. Respondent nám odpovedal nasledovne: „*Nevidím rozdiel v hodnotení slovenského jazyka, ale určite je tu viac faktorov – jednak to, že tí rodičia, ktorí už majú maďarskú identitu, a chodili do maďarských inštitúcií, poznajú dejiny tak, ako ich učia v Maďarsku, tak svet a Slovensko vidia maďarskými očami. No v spoločných dejinách boli isté konflikty, niekedy aj v politike aj v súčasnosti sú problémy, tak je to problém, že učiť jazyk susedného štátu s ktorým máme problémy,*

⁶ Polovica poslucháčov zapojených do výskumu sa naučila slovenčinu v škole, resp. v škôlke, 30 % respondentov sa ju naučili doma, v rodine, a len 3 % sa naučili po slovensky súčasne doma aj v škole, resp. škôlke. 10 % respondentov sa naučilo rozprávať po slovensky neskoršie a 7 % odpovedalo, že sa po slovensky nenaučili. TUŠKOVÁ, Tünde: Slovenský jazyk v univerzitnom bilingválnom prostredí. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku – Katedra slovenského jazyka a literatúry Segedínskej univerzity 2016, s. 35 – 49.

⁷ V rokoch 2003 až 2007 Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku analyzoval jazykovú situáciu v oblasti školstva. Cieľom výskumu bolo zachytiť zmeny, stav a možné tendencie, informovať o stave používania a o životnosti slovenského jazyka v školách v Maďarsku. Na základe výskumu riešitelia konštatovali, že jazykové znalosti slovenčiny detí pred nástupom do školy sú skoro nulové. Napriek tomu je obrovským pokrokom, keď už v druhom polroku prvého ročníka deti rozumejú slovenským pokynom učiteľky a reagujú na otázky hoci aj s chybami. V školách, kde je viac učiteľov slovenčiny, prípadne majú aj hosťujúcich učiteľov, ktorí nehovoria po maďarsky, je väčší úspech žiakov z hľadiska osvojovania slovenčiny. ONDREJKOVÁ, Renáta: Slovenská menšina a slovenčina v Maďarsku (postavenie a funkcie slovenského jazyka v Maďarsku). In: Slovenčinár, 2015, roč. 2, č. 1, s. 33 – 44.

tak určite to nie je až také lákavé. Ak rodičia, alebo starí rodičia boli dvojazyční, tak doma používali slovenčinu a v škole sa naučili po maďarsky a už majú oveľa lepšiu slovnú zásobu maďarskú, ako tú domácu slovenčinu. A myslím, že majú pocit, že po slovensky vedia rozprávať len »kuchynsky«, tzv. kuchynskou slovenčinou a akoby tá maďarčina bola niečo viac.“

Namiesto záveru

V 21. storočí národnostné školy zabezpečujú výchovu a vzdelávanie žiakov v podmienkach vyostreného súťaženia škôl. Národnostná škola musí zabezpečiť získanie takého vzdelania, ktoré je potrebné v trhových podmienkach a musí vyhovieť všetkým požiadavkám, ktoré sú na ňu kladené.

Na záujem, resp. nezáujem o výučbu slovenčiny u rodičov, resp. o zapísanie dieťaťa na národnostnú školu vplýva viacero faktorov. Podľa Tuškovej a Uhrinovej je jedným z dôvodov nezájmu u rodičov zvýšený počet hodín menšinového jazyka. To znamená, že rodičia pokladajú počet 5 + 1 hodinu týždenne za príliš vysoký, najmä v porovnaní s ostatnými predmetmi ako maďarčina, matematika, dejepis, cudzie jazyky, atď. (Tušková – Uhrinová, 2018, s. 161 – 186). Niektorí rodičia protestujú kvôli ostatným predmetom, pretože nie každý žiak z národnostnej školy pôjde študovať na slovenské gymnázium (napríklad by radi vymenili počet hodín angličtiny so slovenčinou, menej hodín slovenčiny a viac angličtiny). Tušková a Uhrinová konštatujú, že pozícia slovenčiny v posledných desaťročiach klesla a rodičia terajších žiakov uprednostňujú skôr svetové jazyky (s. 172). Podľa Tótha (2008)⁸ majú pozitívnejší postoj k slovenskej škole vzdelanejší rodičia. Z výsledkov jeho výskumu vyplynulo, že „kritické postoje rodičov sú dané realitou – pre rodičov je dôležité, aby sa dieťa vedelo uplatniť v živote“.

⁸ A. J. Tóth uskutočnil v rokoch 2003 – 2007 výskum, ktorého cieľom bolo informovať o súčasnom stave používania a o životnosti slovenského jazyka v školách v Maďarsku. TÓTH, Alexander Ján: Szlovák nyelvhasználat az iskolában. In: Erzsébet Uhrin, Mária Zsilák (Eds.): A szlovák nyelv magyarországon. Bibliográfia és tanulmányok I. Békéscsaba: Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete 2008, s. 244 – 263.

Záverom môžeme už len konštatovať, že nielen dnešná, ale predovšetkým budúca generácia učiteľov stojí na prahu veľkých výziev. Pokiaľ súčasní učitelia slovenčiny si tento jazyk, kultúru a tradície osvojili v prirodzenom, teda rodinnom prostredí momentálne odovzdávajú osud slovenčiny do rúk tej generácie učiteľov, ktorá svoju schopnosť komunikovať po slovensky získala už len prostredníctvom školy. Keďže súčasní študenti a budúci učitelia sú garanciou budúcnosti Slovákov v Maďarsku bude z dlhodobého hľadiska veľmi dôležité zvyšovať u žiakov slovenské povedomie, aby sa predišlo nezvratnej transformácii maďarskej spoločnosti v podobe asimilácie a teda zániku slovenskej menšiny v Maďarsku.

LITERATÚRA

- DEMMEĽ, József – SZUDOVÁ, Kristína: „tu je ešte silnejšia prekážka zapríčinená slovenským materinským jazykom“. Otázky vyučovania slovenského jazyka v pilišských slovenských dedinách v 50. a 60. rokoch 20. storočia. In: Reflexia slovenského národnostného školstva v Maďarsku v kontexte súčasnosti a ďalších perspektív jeho fungovania. Reds. Mária Ďurkovská, Tünde Tušková. Košice: Spoločenskovedný ústav CSPV SAV; Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2019, s. 99 – 100.
- DIVIČANOVÁ, Anna: Sociologické a kultúrne zázemie národnostnej školy v Maďarsku po roku 1948. In: Človek a spoločnosť [Individual and Society]. 2000, roč. 3, č. 1, s. 102 – 103.
- Dostupné na internete: <http://www.clovekaspolocnost.sk/sk/rocnik-3-rok-2000/1/studie-a-clanky/sociologicke-a-kulturne-zazemie-narodnostnej-skoly-v-madarsku-po-roku-1948/>
- DIVIČANOVÁ, Anna: V čom sa skrýva osobitný charakter slovenských pilišských obcí. In: Anna Divičanová: Dimenzie národnostného bytia a kultúry. Békešská Čaba: VÚSM 2002, s. 315 – 321.
- DIVIČANOVÁ, Anna: O etnickom charaktere Čívu. In: 300 rokov v Piliši, Štúdie minulosti a prítomnosti Čívu. Red. Anna Divičanová. Čív – Pilišcsév: Obecná samospráva a Slovenská menšinová samospráva Čívu 2002a, s. 33 – 38.
- FARKAŠOVÁ, Eva: Ako ďalej? – jazykový stav v našich národnostných školách. In: Slovenčina v menšinovom prostredí. II. Reds. Alexander Ján Tóth, Alžbeta Uhrinová. Békešská Čaba: VÚSM 2008, s. 582.
- HELDÁKOVÁ, Lucia – KALISTOVÁ, Anna: Slovenský národný naratív v dejepise Slovákov v Maďarsku. In: Reflexia slovenského národnostného školstva v Maďarsku v kontexte súčasnosti a ďalších perspektív jeho

- fungovania: zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie. Eds. Mária Ďurkiovská, Tünde Tušková. Košice: Spoločenskovedný ústav CSPV SAV; Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2019, s. 37 – 52.
- CHLEBNICKÝ, Ján: Význam a potreba vyučovania lokálnej histórie na menšinových školách. In: Človek a spoločnosť [Individual and Society]. (2000). 3 (1), s. 124 – 126. Dostupné na internete: <http://www.clovekaspolocnost.sk/sk/rocnik-3-rok-2000/1/studie-a-clanky/vyznam-a-potreba-vyucovania-lokalnej-historie-na-mensinovy-ch-skolach/>
- IŠTVÁNOVÁ, Anna: Vyučovanie slovenského jazyka v Maďarsku a jeho problémy. In: Slovenčinár, 2016, roč. 3, č. 1, s. 68 – 72.
- KUGLER, József – GOMBOŠ, Ján: State z tristoročnej histórie Slovákov v Maďarsku – so zvláštnym zreteľom na udalosti 20. storočia. In: Slovenský jazyk v Maďarsku: Bibliografia a štúdie – 1. Reds. Alžbeta Uhrinová – Mária Žiláková. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2008, s. 318 – 320.
- LÁSIK, Michal – PEČEŇOVÁ, Edita: Sedem desaťročí békeščabianskeho Slovenského gymnázia, základnej školy, materskej školy a kolégia. In: Kapitoly z minulosti a súčasnosti Slovákov v Békešskej Čabe. Reds. Miroslav Kmeť, Tünde Tušková, Alžbeta Uhrinová. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2018, s. 321 – 339.
- MARUŽOVÁ ŠEBOVÁ, Katarína: Dejiny katedry. In: Katedra na Labutej ulici. Zborník prác pri príležitosti 60. výročia založenia Katedry slovenského jazyka a literatúry pri Národnom ústave Pedagogickej fakulty Gyula Juhász Segedínskej univerzity. Reds. Katalin Maruzsné Sebó – Juraj Briškár – Ildikó Kopaszné Szincso – Tünde Tuska. Segedín: SZTE Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó 2010, s. 4 – 20.
- ONDREJKOVÁ, Renáta: Slovenská menšina a slovenčina v Maďarsku (postavenie a funkcie slovenského jazyka v Maďarsku). In: Slovenčinár, 2015, roč. 2, č. 1, s. 33 – 44.
- SZABÓ, Orsolya: „Csévi ember cséviül beszéljen, és akkor azt meg lehet érteni.” Piliscsév – egy szlovák falu egykor és ma. In: Kisebbségkutatás, 2005, roč. 14, č. 2, s. 196.
- SZABÓOVÁ MARLOKOVÁ, Júlia: Podpora výchovno-vzdelávacej činnosti Materskej školy, všeobecnej školy, gymnázia a kolégia s vyučovacím jazykom slovenským v Budapešti. In: Stála konferencia Slovenská republika a Slováci žijúci v zahraničí. Bratislava: Úrad pre Slovákov žijúcich v zahraničí 2014, s. 117.
- SZARKA, László: Jazykové problémy menšinového školstva na Slovensku a v Maďarsku. In: Človek a spoločnosť [Individual and Society], 2000, roč. 3, č. 1. s. 97 – 100. Dostupné na internete: <http://www.clovekaspolocnost.sk/>

sk/sk/rocnik-3-rok-2000/1/studie-a-clanky/jazykove-problemy-mensinoveho-skolstva-na-slovensku-a-v-madarsku/

- TÓTH, Alexander Ján: Szlovák nyelvhasználat az iskolában. In: A szlovák nyelv Magyarországon. Bibliográfia és tanulmányok I. Eds. Erzsébet Uhrin, Mária Zsilák. Békescsaba: Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete 2008, s. 244 – 263.
- TUŠKOVÁ, Tünde: Slovenský jazyk v univerzitnom bilingválnom prostredí. Békešká Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku – Katedra slovenského jazyka a literatúry Segedínskej univerzity 2016, s. 35 – 49.
- TUŠKOVÁ, Tünde – UHRINOVÁ, Alžbeta: „Škola by sa len vtedy zachránila...“ (Príbeh slovenskej národnostnej školy v Tardoši). In: Slovenské inšpirácie z Tardoša. Reds. Tünde Tušková, Mária Žiláková. Békešká Čaba: VÚSM 2018, s. 161 – 186.
- UHRINOVÁ, Alžbeta: O slovenskom školskom systéme v Maďarsku. In: Slováci v zahraničí, 33. Zborník Krajanského múzea Matice slovenskej. Ed. Zuzana Pavelcová. Martin: Matica slovenská 2016, s. 46 – 47.

ÖSSZEFOGLALÁS

A szlovák nemzetiségi oktatás problémáiról a Piliscsévi Általános Iskola esettanulmánya alapján

A tanulmány betekintést nyújt a magyarországi szlovák nemzetiségi iskolák problémáiról készített felmérésbe, amelynek most közölt eredményei a Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete 2019 júniusában rendezett piliscsévi interdiszciplináris kutató táborában gyűjtött adatokon alapulnak. A felmérés adatközlői a szlovák nemzetiségi oktatással kapcsolatos kérdésekre válaszoltak. Többek között arra kerestük a választ, hogy a tíz évvel korábbi állapothoz viszonyítva növekedett-e a szlovák nyelvtanítás iránti érdeklődés a szülők és a tanulók körében. Érdekelt, hogyan vélekednek a szlovák nyelv presztízséről a többi nyelvhez képest, illetve, hogy a szlovák nyelvtudás növeli-e az egykori diákok esélyét a munkaerőpiacon. Az adatközlők elsősorban jelenlegi és a már nem aktív szlovák nyelvtanárokból, valamint a tanulók szüleiből álltak.

SUMMARY

On selected problems of Slovak ethnic education (based on the case study of the ethnic school in Piliscsév)

The paper mediates a survey into the some of the problems of Slovak ethnic schools based on the knowledge from the interdisciplinary research camp in Piliscsév organized in June 2019 by the Research Institute of the Slovaks in Hungary. In a narrative interview, respondents answered various questions about Slovak ethnic education. For example, what is the interest in teaching Slovak to pupils and parents compared to the situation 10 years ago, or whether pupils have a better chance to find employment after graduation, when they know Slovak and what is the prestige of Slovak compared to other languages. The set of respondents consisted mainly of current and former teachers of the Slovak language, but also parents of pupils.

Kontakt

Mgr. Mária Ďurkovská PhD.

Spoločenskovedný ústav

Centrum spoločenských a psychologických vied SAV, Košice

durkovska@saske.sk

Vizuálne používanie jazyka u Slovákov žijúcich v Číve (Slováci a slovenský jazyk v Číve)

Tünde Tušková – Alžbeta Uhrinová

Úvod

Príspevok vznikol ako výsledok krátkodobého terénneho výskumu realizovaného v rámci 36. interdisciplinárneho tábora (16. – 21. júna 2019) v Číve (Piliscsév), ktorý organizoval Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku. Naším cieľom bolo okrem základných a všeobecných cieľov výskumných táborov: predstaviť určitú skúmanú lokalitu, poukázať na jej slovenský charakter uctiť si v kruhu svojich kolegov docentku Máriu Žilákovú, ktorá v roku 2018 oslavovala svoje významné životné jubileum. Podobné výskumy sa realizovali aj v ďalších slovenských osadách v Maďarsku.¹ V samostatnom zborníku boli doteraz spracované a publikované výsledky z výskumov v prípade troch osád Šára (Dabas Sári), Tardoš (Tardos) a Senváclav (Pilisszentlászló).² Posledné dva zborníky vyšli pod edíciou *Studia Interdisciplinaria*.³ Z výsledkov výskumov interdisciplinárnych táborov organizovaných našim ústavom vznikli aj ďalšie dve monografie z pera slovenských kolegov (Krekovičová, 2018; Lenovský, 2019).

¹ Zoznam skúmaných osád pozri: 30 rokov vo výskumných táboroch (2008. s. 82 – 85).

² Materiálové príspevky ku kultúre a spôsobu života v Dabaši-Šáre (2011). Slovenské inšpirácie z Tardoša (2018). Slovenské inšpirácie zo Senváclavu (2019). V roku 2010 boli publikované výsledky tohto výskumu aj elektronicky.

³ Je to pomerne nová edícia Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku, v ktorej sú/ budú publikované výsledky výskumov z interdisciplinárnych táborov. Prvé vydanie vyšlo v roku 2018.

Obec Čív/Piliscsév (do roku 1954 Csév⁴/Čív⁵) sa nachádza v západnej časti pohoria Piliša⁶ (Pilis hegység), rozprestiera sa v doline, ktorá je z troch strán obklopená vrchmi. Leží v Komárňansko-ostrihomskej župe v severnej časti Maďarska. Obec je vzdialená 10,4 km od susedného Doroga (Dorog), 18,6 km od Ostrihomu (Esztergom) a 25 km od Budapešti (Budapest).

Počas tureckej okupácie bola obec zničená a opustená. Prvá vlna poddaných utečencov z Horného Uhorska sa v Číve objavila začiatkom 18. storočia (1699 – 1711), čo dokazujú aj výskumy J. Svetoňa (1942, s. 94, 116; 1943, s. 16), podľa ktorých bývala v tom čase v Číve jedna zemianska rodina a 21 poddanských rodín. Z nich šesť malo maďarské a šesťnásť slovenské priezvisko. Podľa výskumov Mihaloviča (1987, s. 16) prvá matrika pochádza z roku 1717 a už v roku 1715 bola postavená rímskokatolícka farnosť. V roku 1755 mala obec 616 obyvateľov; školskú budovu postavili v roku 1836, ktorá do roku 1945 fungovala ako rímskokatolícka cirkevná škola. Od konca druhej polovice 18. storočia sa obec začína pomerne rýchlo rozvíjať.⁷

V roku 1880 má obec 1214 obyvateľov, z toho 90,9 % je Slovákov. V roku 1910 z celkového počtu obyvateľstva (1773) 1587 patrilo k slovenskej, 18 k nemeckej národnosti a obec mala 160 maďarských obyvateľov. To znamená, že z celkového počtu obyvateľov bolo 89,5 % slovenskej národnosti. Údaje – okrem posledného sčítania obyvateľov z roku 2011 – uvádzame aj podľa výskumov výskumníčov Demeter Zayzon (2002, s. 59) a Szabó (2007, s. 91), ktoré nižšie uvedené údaje analyzujú v ich súvislostiach.

⁴ A Magyar Népköztársaság Helységnevtára (1973).

⁵ Štolc, Jozef: Nárečie troch slovenských ostrovov v Maďarsku (1949).

⁶ Slovenský vžitý názov pohoria Pilis používame s krátkym i (Piliš), podľa publikácie Úradu geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky: Slovenské vžité názvy geografických objektov ležiacich mimo územia Slovenskej republiky. Bratislava: 1997. s. 105. Treba však spomenúť, že *slovenské obyvateľstvo Pilišského pohoria pod vplyvom maďarského vývinového variantu názov pohoria používa s dlhým i (Plěšb>Pleš>Peles>Pilis>Piliš)*. Pozri G. Papuček: Mlynky a okolie. 2000, s. 49.

⁷ O poľnohospodárskom, priemyselnom rozvoji, o duševnej a hmotnej kultúre (pozri Mihaloviča 1987, s. 9 – 13).

Tabuľka č. 1: Počet Slovákov v Číve na základe sčítania obyvateľov za r. 1980 – 2011
Zdroj: KSH

Rok	1980	1990	2001	2011
Celkový počet obyvateľov	2 454	2 314	2 314	2 356
Slovenská národnosť	33	379	1059	639
Slovenský materinský jazyk	218	367	311	–

Otázke etnického charakteru, histórie, tradičnej kultúre Čívu, sociologického výskumu, fungovaniu slovenskej menšinovej samosprávy a výskumu zemepisných mien Čívu sa venovali predovšetkým výskumníci, napr. Divičanová, 2002, s. 33 – 38; Szabó, 2007, s. 63 – 109; Csombor, 2002, s. 15 – 29; Tisovszky, 2002, s. 77 – 87; Jurkovičová, 2002, s. 88 – 93; Áyová Ondrušáková, 2002, s. 94 – 118; Demeter Zayzon, 2002, s. 41 – 61; Janek, 2002, s. 62 – 74; Mihalovič, 2002, s. 119 – 127. Pozoruhodný je ich zborník štúdií s názvom *300 rokov v Piliši*, ktorý vydala miestna slovenská a obecná samospráva v spolupráci VÚSM pri príležitosti trojstého výročia znovuzaloženie dediny.⁸ Naša štúdia je sondou do problematiky jazykovej krajiny obce, samosprávy (obecnej aj slovenskej národnostnej) školy a rôznych inštitúcií v Číve s cieľom skúmať výskyt a pozíciu menšinového slovenského jazyka oproti štátnemu maďarskému jazyku. Skúmali sme pritom aj používanie slovenského jazyka v dedine a venovali sme pozornosť i rozhodujúcim osobnostiam národnostného života. Zvlášť nás zaujímala ich mienka o našich prioritných výskumných témach. Nemienili sme v príspevku komplexne analyzovať činnosť jednotlivých organizácií a inštitúcií, zameriavali sme sa predovšetkým na problematiku jazykovej krajiny v širších kontextoch. Práca je bohatá na citácie z rozhovorov, fotodokumentov, lebo ich pokladáme za hodnoverné dokumenty o dejinách lokality, zároveň za cenné jazykové pamiatky slovenskej komunikácie v Číve.

⁸ Podobné jubilejné publikácie vyšli vo vydaní VÚSM o Békešskej Čabe (1995; 2018), o Slovenskom Komlóši (2000) a o Sarvaši (2001).

Metodika výskumu

Naša práca je vlastne prípadová štúdia o vizuálnom používaní jazyka u Slovákov žijúcich v Číve, o výskyte a pozícii menšinového slovenského jazyka a jeho používaní v obci. Pri výskume sme uplatnili kombináciu viacerých metód. Okrem realizovaných, tzv. naratívnych interview sme zaznamenávali naše postrehy i písomne. Vedecké pozorovanie, analýza fotiek a dokumentov boli ako ďalšie metódy tiež súčasťou nášho výskumu. Otázky boli respondentom kladené síce nepriamo, ale spôsob pozorovania bol presne určený. Metódu rozhovorov – zaznamenávaných prostredníctvom zvukových nahrávok – sme viedli v slovenskom jazyku. Naši respondenti okrem niekoľko málo výnimiek nemali žiadne zábrany, jazykovú bariéru pri komunikácii v slovenskom jazyku, nebolo im potrebné prekladať naše otázky do maďarčiny. Pripravili sa rozhovory, nahrávky s vedúcimi osobnosťami slovenskej obecnej národnosti, ktorí patria hlavne do strednej a do staršej generácie.

Keďže sme pracovali s menším počtom informátorov a trávili sme v obci iba niekoľko dní, našu prácu považujeme za výskumnú sondu do problematiky používania slovenského jazyka v rozličných spoločenských komunikačných sférach a do oblasti jazykovej krajiny v Číve.

Dominantní respondenti

Autentické informácie o spoločenskom živote Slovákov v Číve sme získali od dominantných osobností lokality. Sú to bývalá a súčasná starostka dediny Mária Nagyová a Bernadett Kosztková Rokolyová, predsedníčka slovenskej samosprávy Mária Vogyeraczká, ktorá bola aj vedúcou škôlky, súčasná vedúca materskej školy Eva Juhászová Somogyiová a vedúca speváckeho zboru Rozália Keleciová (Príloha č. 1). M. Nagyová, M. Vogyeraczká a R. Keleciová sú, resp. boli viac desaťročí vedúce rôznych inštitúcií, organizácií a kultúrnych telies, mali, resp. aj v súčasnosti majú rozhodujúci vplyv na zachovanie a rozvoj slovenských zvykov, kultúry a jazyka v obci. Na základe rozhovorov sa pokúsime stručne predstaviť ich slovenskosť, slovenskú väzbu.

Mária Nagyová

„Mne osud – alebo pán Boh mali tak radi – dovolil, aby som vždy to robila, čo som mala rada.“ Mária Nagyová sa narodila v r. 1946 v Číve. Pracovala dlhé roky v zdravotníctve. V roku 1985 ju zvolili za predsedníčku miestnej rady, v rokoch 1990 – 2010 bola starostkou dediny. V r. 1970 sa zapojila do slovenského národnostného života rodnej obce. Bola zakladateľkou pobočky Zväzu Slovákov v Číve, miestnej slovenskej samosprávy, dedinského múzea a iniciátorkou mnohých slovenských záležitostí a programov v dedine a v Pilišskom regióne. Od r. 1973 pracuje v Demokratickom zväze Slovákov v Maďarsku (neskôr Zväz), ktorého bola aj podpredsedníčkou. Od založenia (1995) až po rok 2019 bola členkou, neskôr podpredsedníčkou, regionálnou radkyňou, vedúcou Kultúrneho a mládežníckeho výboru Celoštátnej slovenskej samosprávy (viac o živote a činnosti M. Nagyovej pozri v Prílohe č. 2). M. Nagyová dostala v r. 2002 vyznamenanie Celoštátnej slovenskej samosprávy *Za našu národnosť* a 17. decembra 2019 bola vyznamenaná prestížnou cenou *Za národnosti*.

Úryvok z interview⁹

„Som rodená Čivanka, pravá Čivanka. ... Ja sa cítim Slovenkou. ... Celá dedina bola slovenská. Do päť rokov som nevedela po maďarsky, len po slovensky. Keď som išla do škôlky, ani slovo som nevedela po maďarsky, tam bola jedna dvojjazyčná učiteľka, tá ma naučila po maďarsky..., kým som išla do školy, som sa naučila po maďarsky. My, v mojom detstve, medzi sebou deti len po slovensky sa rozprávali. ... Prastarý otec bol Gulo, mal deväť detí. Moja mať bola druhá narodená. Medzi sebou sa všetci po slovensky rozprávali. To je ten Gulov dvor, kde skoro všetci tam bývali. ... Ja som v tomto veľkom dvore vyrástla. ... Mám jedného brata mladšieho. S ním tiež po slovensky som hovorila, teraz už len vtedy, ak nechceme, aby jeho vnučka nás rozumela. ... V 1956-om som išla do slovenskej školy (do Budapešti – pozn. aut.), a to mi na celý život

⁹ Uvádzame tu len tie úryvky z rozhovorov, ktoré sa nevzťahujú na naše prioritné výskumné témy ako samospráva, škola, ďalšie časti z interview budú publikované v nasledujúcich kapitolách štúdie.

Pri prepise zvukových nahrávok sme sa snažili zachovať pôvodný, hovorový štýl a jazyk citovaných výrokov.

určilo, že som sa stala taká Slováčka zo srdca. ... V 1970-om roku sa tu doma založil Pávi krúžok, kde chodila aj moja mama, aj ja som chodila s nimi. ... Vtedy sa všetko začalo. ... Môžem povedať jeden citát od Rúfusa? Že »Som z tých, čo sladké slovo matky za cudzie zlato nepredá«. ... To bol môj život a je. Je! Že ja mám veľmi rada slovenskú reč, ľúbim slovenské piesne a našu slovenskú kultúru.“

Mária Vogyeraczká

„Táto škôlka bola mojim životom.“ Mária Vogyeraczká pochádza z Kestúca (Kesztlőc), 40 rokov žije v Číve. Skončila pedagogickú strednú odbornú školu Jozefa Bema v Budapešti, neskôr diaľkovo vysokú školu v Sarvaši (Szarvas). Od r. 1978 pracuje v škôlke ako učiteľka materskej školy, 21 rokov bola vedúcou škôlky. Od založenia zboru (1994) je predsedníčkou slovenskej samosprávy. Je dlhoročnou poslankyňou aj zastupiteľského zboru obce.

Úryvok z interview

„Mám troch synov. ... Som hrdá na to, čo sme tu (v škôlke – pozn. aut.) vybudovali. To mohlo byť za to, že sme mali veľmi dobré kontakty so samosprávou aj s obecnou aj so slovenskou. Oni nám vo všetkom pomáhali. Pred tromi rokmi som sa rozhodla tak, že už vedenie je dosť, nekanididovala som. Som si vychovala mladú vedúcu. Je Čivanka, je slovenská učiteľka, mladá a agilná. Máme tu aj jasle. Aj s tým som veľa pracovala, aby sa to podarilo. ... Pred 25 rokmi začala ku mne chodiť Nagy Mari na krky, že mali by sme založiť slovenskú samosprávu, odvtedy som predsedníčkou. ... Ja som už Čivankou.“

Rozália Keleciová

„Moje povolenie bolo mojou záľubou.“ Rozália, rodená Vargová sa narodila v rusínskej dedine, v Komlóške (Komlóska), kde začala chodiť aj do školy. Skončila slovenskú všeobecnú školu v Novom Meste pod Šiatrom (Sátoraljaújhely), po základnej škole absolvovala učiteľský ústav v Budapešti. 4 roky učila v Huti (Pilisszentlélek), potom ju z národohospodárskych záujmov premiestnili do Čívu. Pracovala tu od 1964 ako

slovenská učiteľka, ako učiteľka na nižšom a na vyššom stupni. 42 rokov vyučovala slovenčinu a spev, 6 rokov aj po dôchodku. Žije v dedine 55 rokov. V r. 1970 bola medzi zakladateľkami a stala sa vedúcou Pávieho krúžku, v tejto práci pokračuje dodnes. Rozália Keleciová v r. 1997 medzi prvými dostala vyznamenanie Celoštátnej slovenskej samosprávy *Za našu národnosť*.

Úryvok z interview

„V Budapešti na tom učiteľskom ústave, aj v Sátoraljaiújhelyi, tí naši profesori boli fantastickí, tak oduševnene nás opatrovali, akoby nám boli rodičia. My poslucháči sme boli ako bratia a sestry. Vtedy sme chodili domov len na Vianoce a na Veľkú noc. My sme boli posledný ročník. Okrem maďarčiny a ruštiny všetko sme mali po slovensky. ... Ja som sa už ako malé decko rozhodla byť učiteľkou... Veľmi rada som pracovala s deťmi, mala som ich veľmi rada, aj ony mňa, najmä mimo školy, lebo ja som doniesla z detstva veľa-veľa piesne a hier. ...Učila som v Huti 4 roky, v ozajstnej krásnej, malebnej slovenskej dedine. Tam sme nepočuli maďarské slovo, len slovenské. Aj deti hovorili len po slovensky, aj som sa učila od nich. Deti sa hádali, že nám ukradol kutne. Čo je to kutňa? Vieš čo je to kutňa? Birsalma. ... Nechcela som sem (do Čívu prísť – pozn. aut.). Doma som bola na Huti, veľmi rada som tam bývala. Ale v Huti zanikla slovenčina, prišiel nový riaditeľ a zaviedol ruštinu. ... Keďže tam zanikla slovenčina, tak v záujme politických a spoločenských dôvodov ma preložili. Veľmi som plakala. Som myslela, že nebudem sa tu dobre cítiť, ale sú tu veľmi dobrí ľudia. Takže zvykla som tu, pustila som si korene, stávali sme dom, mám dve dcéry, päť vnukov, jednu pravnučku. ... Bolo nádherné, keď som tu začala učiť. Aj deti rozprávali medzi sebou po slovensky, v 60. rokoch, aj rodičia rozprávali. Nevieť prečo sa tak asimilovali, je to asi preto, lebo sme blízko k Budapešti, alebo že ľudia šli za prácou do Dorogu do bani, tam boli tie továrne. Takže ľudia prišli naspäť domov len spať. To je tak aj doteraz a už je tu veľa Maďarov.“

Jazyková krajina (linguistic landscape)

Štúdium symbolov je už dlho výskumnou oblasťou semiotiky, ale štúdium lingvistickej krajiny (*linguistic landscape*) samej o sebe je pomer-

né nóvum. Semiotika ako veda predpokladá, že symboly sú také vzájomne spojené veci, ktoré človek dokáže interpretovať a popísať. A. Borbély (2019, s. 2) píše o lingvistickej krajine takto. „*Je to jazyk používaný v danom prostredí, je to množina slov a obrázkov umiestnených vo verejnom priestore. Výskum jazykovej krajiny sa zameriava na informácie, ktoré sprostredkujú titulky/nápisy a na ich hybnú silu, t. j. na činitele v ich pozadí. Vo viacjazyčnom prostredí má poloha jednotlivých jazykov (prvý/začiatočný riadok, väčšie písmo, odsadenie vľavo, viditeľnosť atď.) určitý význam, pretože je to ukazovateľom dôležitosti a statusu jazykov na danom mieste. V prostredí menšín to môže byť indikátorom politiky menšín a dominantných sociálnych, spoločenských a jazykových ideológií.*“ Interpretácia jazykovej krajiny sa čoraz viac rozširuje, za jej súčasť sa považuje aj označovanie rôznych výrobkov, jazyk používaný na vizitkách, jazyk názvov ulíc, verejných budov, reklamných plagátov, oficiálnych dopravných značiek, atď. (Landry – Bourhis, 1997, s. 25). Sem patrí aj voľba jazyka a jazyková hierarchia významných podujatí jednotlivých obcí (Bartha – Laihonon – Szabó, 2013, s. 15; David – Mácha, 2014, s. 126 – 137) alebo vytvorenie mapy či výskum jazykovej krajiny školy (*schoolscape*) pomocou fyzického prostredia vzdelávania (Szabó, 2016, s. 231 – 242; 2017, s. 82 – 112). Rastúci záujem o jazykovú krajinu je evidentný už aj v prípade menšín v Maďarsku (Borbély, 2019, s. 2, s. 3 – 8; Bockovac, 2019, s. 9 – 10; Gergye, 2019, s. 11 – 14; Lásztity, 2019, s. 15 – 19; Káplán, 2019, s. 19 – 23; Menyhárt, 2019, s. 23 – 26; Tuska – Uhrin, 2018, 2019, s. 26 – 28; Tušková – Uhrinová, 2018a, s. 12 – 17; Pachné Heltai, 2019, s. 28 – 33; Sloboda et al., 2010, s. 95 – 113; 2012, s. 51 – 57) a je témou aj rôznych publikácií vydaných na územiach s výskytom maďarskej menšiny (Bartha – Laihonon – Szabó, 2013, s. 13 – 28; Karmacsí, 2017, s. 54 – 60; Híres László, 2015, s. 160 – 185; Beregszászi, 2005, s. 158 – 163; Csernyicskó, 2015, s. 71 – 84; 2016, s. 50 – 52; 2017, s. 13 – 44; Satinská, 2013, s. 89 – 108; 2014, s. 157 – 167; Bauko, 2015, s. 323 – 334; 2018, s. 55 – 70; atď.).

Priestory vizuálneho používania jazyka

Verejný priestor je neustále sa meniacim fenoménom, ktorý je neustále v pohybe, preto výskum jazykovej krajiny vždy odráža aktuálny stav alebo určitý moment. Nápis, ktoré sa objavujú v nami skúmanom sym-

bolickom priestore, ako aj rôzne priestory používania jazyka (materské školy, školy, miestna samospráva, námestia, ulice, atď.) hovoria veľa o súčasnej jazykovej dominancii v danom prostredí, v tomto prípade v obci Čív.

Návštevníci Čívu vidia už na okraji obce, že sa nachádzajú v národnostnej obci, pretože tabuľa na hraniciach obce, do ktorej vstupujú, je dvojязыčná, maďarsko-slovenská (obr. č. 1).

Obráz č. 1: Dvojязыčná maďarsko-slovenská tabuľa obce
Zdroj: VÚSM

Obráz č. 2: Dvojязыčná maďarsko-slovenská uvítacia/informačná tabuľa
Zdroj: VÚSM

Podobne dvojязыčné sú aj informačné/uvítacie tabule na začiatku a konci obce (obr. č. 2). Aj keď veľkosť písma maďarského a slovenského textu je rovnaká, vo všetkých troch prípadoch je maďarský nápis hore a slovenský nápis je až pod ním. Podľa teórie, ktorú vyslovili Scollon a Scollon (2003, s. 119 – 120; cituje dielo Laihonnen, 2012, s. 38) možno konštatovať, že na základe ich postavenia je preferovaným jazykom maďarčina a periférnym slovenčina. Odráža sa to aj v skutočnosti, že informácie o obci (škola, pošta, banka, múzeum, lekáreň, atď.), nápisy aj mapa na spomínanej dvojязыčnej uvítacej/informačnej tabuli sú jednoязыčné, maďarské. V prípade tohto typu nápisov oznamujúcich vyššie uvedené informácie (obr. č. 3) ide o zvyklosť, pretože informácie slúžia turistom a návštevníkom Čívu, ktorí používajú štátny jazyk, pomocou ktorého sa aj orientujú. Naopak, erb obce je dvojязыčný slovensko-maďarský, čo jasne vyjadruje slovenskú identitu obce (obr. č. 4).

Pamätné tabule v obci sú väčšinou dvojязыčné (obr. č. 5). V každom prípade je maďarský text hore, resp. vľavo a slovenský nápis je vždy dole, resp. vpravo. Našli sme jedinú trojязыčnú tabuľu, a to pripomínajúcu ruských vojakov padlých za druhej svetovej vojny. V tomto prípade je

Obraz č. 3: Dvojazyčná maďarsko-slovenská tabuľa na konci obce
Zdroj: VÚSM

Obraz č. 4: Dvojazyčný slovensko-maďarský erb obce
Zdroj: VÚSM

hore text v ruštine, potom nasleduje maďarský text a slovenský jazyk je na najnižšej pozícii. Jednozyčné, tzv. jazykovo „autonómne“ tabule sú vo všetkých prípadoch maďarské (obr. č. 6). V Číve sme nenašli žiadnu jednozyčnú slovenskú pamätnú tabuľu, pamätník ani sochu.

Obraz č. 5: Dvojazyčná maďarsko-slovenská pamätná tabuľa
Dr. Bélu Kálmánfiho
Zdroj: VÚSM

Obraz č. 6: Jednozyčná maďarská pamätná tabuľa pripomínajúca miestneho obyvateľa Bélu Jurkovicu, ktorý zomrel v roku 1956
Zdroj: VÚSM

Nápisy inštitúcií sú väčšinou dvojazyčné, maďarsko-slovenské. Dôkazom toho sú označenia miestnej školy, materskej školy, obecného domu či zdravotného strediska (obr. č. 7). Je potešujúce, že v prípade tabule slovenskej samosprávy je dvojazyčnosť slovensko-maďarská (obr. č. 19).

Obráz č. 7: Dvojazyčný maďarsko-slovenský nápis na budove obecného úradu

Zdroj: VÚSM

Rovnako ako v iných slovenských obciach a mestách v Maďarsku ani v Číve už nie sú typické jednojazyčné slovenské nápisy.

Náš informátor spomína na rekonštrukciu zdravotného strediska takto:

„Čo bolo nové v 2010-om vtedy sme dostali prvé európske peniaze na obnovovanie zdravotníckeho centra, to bolo naozaj veľmi dobré, pekne sa to obnovilo, vtedy sme tam dali, Zdravotný dom – Egézségház‘ výpis.“

V Číve je spolupráca obecnej samosprávy aj slovenskej národnostnej samosprávy vynikajúca. Je to možné aj preto, lebo medzi týmito orgánmi je určitý prienik. Určití poslanci sú členmi oboch orgánov. Všetci zástupcovia sedemčlenného obecného zastupiteľstva ovládajú slovenčinu, síce nie na rovnakej úrovni, ale majú vzťah ku slovenskej kultúre. Naši informátori sa k dvojazyčnosti obce vyjadrili takto: *„...Maďari majú dobrý postoj (k Slovákom v dedine – pozn. aut.). Ešte ja som také nepočula, že by boli proti tomu, že čo je, na čo? Keď máme všelijaké programy, tak prídu aj Maďari,...; Súčasťou všetkých podujatí organizovaných samosprávou je aj predstavenie slovenských tradícií, vystúpenie žiakov slovenskej materskej školy alebo školy, našich slovenských dôchodcov či ženského spevokolu. Toto sú naše skupiny, sme za ne zodpovední.“*

Ako dôležitý moment konštatujeme aj to, že vedúci predstavitelia obce vždy zabezpečili, aby lídri ich inštitúcií boli vždy miestni ľudia tunajšieho pôvodu so silným vzťahom k slovenskej kultúre. Sú presvedčení, že len takto je možné odovzdať slovenské tradície a zvyky mladším generáciám a predstaviť ich tým, ktorí sem prišli z okolitých maďarských miest a dedín. Dôkazom toho je aj nasledujúci úryvok z rozhovoru s našim informátorom:

„Všetci (vedúci inštitúcií – pozn. aut.) sú z Čívu. Angelika Kutala v Klube dôchodcov je z Čívu, Ildikó Maduda v škole aj Katika Csapucha, riaditeľka Domu kultúry sú tiež z Čívu. Myslím si, že pri voľbe vedúcich inštitúcií pamätáme aj na to, že (daná inštitúcia – pozn. aut.) bude v dobrých rukách vtedy, ak ju povedie miestny človek, ktorý pozná tunajšie zvyklosti. Vedúci inštitúcie dokáže odvieť dobrú prácu vtedy, ak za tú obec žije telom aj dušou a považuje aj tú inštitúciu za svoju vlastnú.“

Nielen nápisy vyššie uvedených priestorov sú dvojjazyčné, ale aj čívske podujatia a ich propagačné materiály, resp. aj dvojjazyčné noviny vydávané miestnou samosprávou pod názvom „Csévi Kisbíró – Čívska beseda“ (obr. č. 8). V týchto prípadoch je možné zmapovať a dokonca zmerať polohu, prestíž a vzájomný vzťah jednotlivých jazykov.

Noviny obce Čív s názvom „Csévi Kisbíró – Čívska beseda“ vyšli prvýkrát v júni 2003. Snahu o dvojjazyčnosť vyjadrili už v prvom, skúšobnom vydaní. Vtedajšia starostka Mária Nagyová sformulovala svoje predstavy o jazyku publikácie nasledovne: „Keďže sme slovenská dedina, naše noviny sa snažíme zostaviť dvojjazyčne. Robíme to z jednej strany preto, aby sme zachovali svoju jazykovú kultúru, aby sme napomohli osvojenie svojho materinského jazyka a robíme to preto, lebo sú veci, ktoré môžeme vyjadriť len jazykom našich predkov“ (Nagy, 2003, s. 2). Tieto noviny sa odvtedy vydávajú štvrťročne. Táto maďarsko-slovenská dvojjazyčná publikácia nie je lingvisticky symetrická, pretože maďarský text predstavuje v jednotlivých vydaniach v priemere 12 až 15 strán, kým slovenská časť obyčajne pojednáva o miestnych udalostiach v rozsahu cca 3 – 4 strán. Slovenský blok nie je nutne prekladom maďarskej časti, vo väčšine prípadov poskytuje čitateľovi nové informácie. Pri listovaní v publikácii je zrejme prevaha maďarského jazyka, je však chvályhodné, že hoci realizácia dvojjazyčnosti vždy zahŕňa určité ťažkosti (finančné náklady, prácu navyše), komunita na nej trvá, pretože vie, že hrá dôležitú úlohu pri zachovávaní identity.

Obraz č. 8: Dvojazyčné maďarsko-slovenské miestne noviny
Zdroj: VÚSM

To isté platí pre už uvedené podujatia a propagačné materiály (pozvánky, programové brožúry, kalendáre, nástenné kalendáre). Súhlasíme s tvrdením kolektívu Bartha – Laihonen – Szabó, (2013, s. 15), že „Okrem väčších – tradičných – verejných priestranstiev (ulice, námestia, dopravné prostriedky, verejné budovy, atď.) sa oplatí skúmať aj iné dimenzie medziľudských priestorov“. Týmto môžu byť napríklad aj špeciálne podujatia jednotlivých obcí. Príkladom takéhoto podujatia je aj trojdňové podujatie „Jubileumi csévi napok – Jubilejné čívske dni“, ktorým obec oslavovala 320. výročie príchodu Slovákov do Čívu. O prípravách nás informovala v interdisciplinárnom tábore predsedníčka slovenskej samosprávy.¹⁰ „V piatok (13. – 14. septembra) bude výstava, že čo sme za 25 rokov urobili ako fungujúca slovenská samospráva, premietanie filmov. V sobotu dáme deťom starodávne hračky, môžu sa obliecť deti do starodávnych šiat. V popoludní bude kultúrny program. Vystúpia škôlkari, spevokol, zavoláme alebo slovenskú skupinu z Maďarska, alebo zo Slovenska. V nedeľu bude omša. Ak sa nám podarí doniesť takého farára, aby boli dvojazyčné omše, omša bude aj v slovenčine.“ Na tomto

¹⁰ Pozri Ľudové noviny, 39/2019, s. 4 – 5.

Obraz č. 9: Dvojazyčná maďarsko-slovenská pozvánka na výročné podujatie
Zdroj: VÚSM

podujatí boli všetky slávnostné príhovory a prejavy dvojazyčné, rovnako aj pozvánka na program (obr. č. 9). Môžeme konštatovať, že slovenský jazyk bol na tejto akcii prítomný ústne aj písomne. Údaje a zistenia z takýchto štúdií jazykovej krajiny odhaľujú zložitý a komplexný vzťah jazyka, spoločnosti, identity a moci. „Na podujatiach sa hovorí po maďarsky aj po slovensky. Účinkujúce skupiny sa predstavujú v slovenskom aj v maďarskom jazyku, naša slovenská samospráva si na tom dáva záležať. Čívskou slovenčinou, po našom, nie spisovným jazykom“. Na týchto oslavách je slovenský jazyk prítomný, viditeľný na pozvánkach, plagátoch a počuteľný na programoch.

Obraz č. 10: Dvojazyčný maďarsko-slovenský vreckový kalendár pre rok 2000
Zdroj: VÚSM

*Obráz č. 11: Dvojazyčný maďarsko-slovenský vianočný pozdrav,
želanie príjemných sviatkov
Zdroj: VÚSM*

V minulosti bola slovenčina prítomná nielen na konkrétnych podujatiach, ale aj v každodennom živote. Dokladajú to maďarsko-slovenské dvojazyčné nástenné kalendáre, ktoré sa našli počas nášho výskumu, texty na pohľadniciach, blahoželaniach a vreckových kalendároch z 80. rokov minulého storočia (obr. č. 10 a 11).

Pozitívnym príkladom a vzorom by mohla byť informačná brožúra o pamätihodnostiach obce Čív, ktorú vydala maďarská súkromná spoločnosť Kelemen Majorság (Kelemenov Majer – pozn. aut.) a ktorá obsahuje aj text v slovenčine. Podobný príklad sa sotva nájde inde.

Je známe, že najvýznamnejšou črtou slovenského jazyka v uvedených reklamných materiáloch nie je komunikačná funkcia, pretože v Číve každý hovorí vynikajúcou maďarčinou. Z mnohých funkcií jazyka je v tomto prípade prítomná funkcia prejavu identity. Uvedená symbolická povaha slovenského jazyka odhaľuje etnické zloženie Čívu a prestíž jazyka v komunite.

Názvy ulíc

Povahu lingvistickej krajiny významne ovplyvňuje právna situácia jazyka. Čl. 11 maďarského zákona č. XXXIV z roku 1999 o vyhlásení Rámcového dohovoru o ochrane národnostných menšín Rady Európy, podpísaného v Štrasburgu 1. februára 1995 (neskôr § 6 maďarského zákona č. CLXXIX z roku 2011 o právach národností) uvádza, že v obciach, kde podiel určitého etnika, zaznamenaný pri sčítaní ľudu, dosiahne desať

percent, na žiadosť národnostnej samosprávy je miestna samospráva povinná zabezpečiť, aby nápisy na tabuliach obce a ulíc boli uvedené nielen v maďarskom znení a podľa maďarského pravopisu, ale aby na nich figuroval aj tradičný národnostný názov v materinskom jazyku danej národnosti (zákon z roku 2011).¹¹

Nie všetky obce slovenskej národnosti v Maďarsku využívajú možnosti poskytnuté uvedeným zákonom. V prípade dvojязыčných názvov ulíc je najbežnejším javom používanie maďarsko-slovenských dvojязыčných názvov, teda vo väčšine prípadov je rozhodujúci maďarský názov. Pokiaľ ide o vzhľad tabúľ ulíc, v Číve sme si všimli zaujímavý a jedinečný fenomén, ktorý v slovenskej komunite v Maďarsku nie je bežný. Na jednej strane sú aj v tejto obci typické maďarsko-slovenské dvojязыčné nápisy a maďarský text sa vo všetkých prípadoch nachádza nad slovenským textom, ide teda o dominantné postavenie maďarského jazyka. Možno tiež konštatovať, že dvojязыčné nápisy sú umiestnené na tej istej tabuli a sú zobrazené rovnocenne, majú rovnakú veľkosť písma, typ písma a sú bez zvýraznení. Na druhej strane sa však v teréne ukázalo, že slovenské názvy ulíc nie sú presným prekladom maďarských názvov. Platí to aj v prípade, ak je ulica pomenovaná po nejakej osobe alebo obci, resp. ak nesie názov nejakej rastliny. Napr. „*Ady Endre utca* (ulica Endre Adyho – pozn. aut.) – *od Verešvára*; *Gyóni Géza utca* (ulica Gézu Gyóniho – pozn. aut.) – *Malá pažic (...lebo tam bolo mnoho vlahy a bola vždy pekná zelená pažic. Tam tekev aj veľký járek a tam sa deti hráli, boli tam žaby, aj niekedy sa tam husi pásli. Teraz je tam pošta.*“ – ako sa vyjadrila jedna informátorka); „*Deák Ferenc utca* (ulica Ferenca atď.

Obráz č. 12: Dvojязыčná maďarsko-slovenská tabuľa s názvom ulice
Zdroj: VÚSM

Obráz č. 13: Dvojязыčná maďarsko-slovenská tabuľa s názvom ulice
Zdroj: VÚSM

¹¹ Za konzultácie a cenné rady k právnym zákonom ďakujeme Orsolye Szabóovej.

Obraz č. 14: Dvojazyčná maďarsko-slovenská tabuľa s názvom ulice
Zdroj: VÚSM

Obraz č. 15: Dvojazyčná maďarsko-slovenská tabuľa s názvom ulice
Zdroj: VÚSM

Deáka – pozn. aut.) – *Vršek*; *Keszthölci utca* (Keszthölcská ulica – pozn. aut.) – *Pažic*; *Rózsa utca* (Ružová ulica – pozn. aut.) – *pod Novosády*“, (obr. č. 12 až 18).

Slovenské varianty názvov ulíc v Číve obyčajne patria medzi mikrotoponymá obce slovenského pôvodu. Mihalovič (1987, s. 41 – 57) zostavil zoznam honov a chotárov a iných zemepisných názvov z katastrálnych dokladov (pozemkových listín) z druhej polovice 19. storočia. Aby uvedené názvy nepadli do zabudnutia, Čívania oživilí názvoslovie a vdýchli mu nový život, pretože názvy jednotlivých častí obce zachovávajú mnohé geografické, etnografické a historické informácie.

Aj pri skúmaní nasledujúcich názvov ulíc sa stretávame s miestnymi slovenskými toponymami ako napríklad „*Viola utca* (Fialková ul. – pozn. aut.) – *Za Rybníčky*“ (obr. č. 16). Náš informátor vysvetlil pôvod slovenského ekvivalentu názvu ulice takto: „*lebo tam boli také kapusničky a oproti bol rybník aj pekná lúka*“; „*Szőlő sor* (Viničná – pozn. aut.) – *Vinohrady* (obr. č. 17); *Árpád utca* (Árpádova ul. – pozn. aut.) – *Perbaj* (je to miestna časť obce – pozn. aut.) (obr. č. 18); *Dózsa György utca* (ul. Juraja Dózsu – pozn. aut.) – *Humná*; *Nefelejcs utca* (Nezábudkova ul. – pozn. aut.) – *Pod Humnami* (...keďže pod ulicou, Dózsa György, ktorá sa volá Humná, sa nachádza Nefelejcs ulica, tá zase dostala meno Pod Humnami“ – sa vyjadrila jedna informátorka); „*Kossuth Lajos utca* (ul. Lajosa Kossutha – pozn. aut.) – *Vršek*; *Kopaszhegyi dűlő* (hon Holého vrchu – pozn. aut.) – *Holé Vršky*; *Keszthölci utca* (Keszthölcská ulica – pozn. aut.) – *Pažic*, ale trochu vyššie už to je koniec ulice.

Tá sa už volá Majír, tam bývali niekedy sluhové, napszamosok (nádenníci – pozn. aut.) tam sa pasili husi“ – hovorila nám ďalšia.

Podobné sú aj tieto: „*Temető utca* (Cintorínska ul. – pozn. aut.) – *Pri cinteri*; *Kálvária utca* (ul. Kalvárie – pozn. aut.) – *Starý cinter*; *Homoki dűlő* (Piesočnatý hon – pozn. aut.) – *Homoky*; *Gyalog híd* (Pešia lávka – pozn. aut.) – *Lávka*; *Dolina utca* (Dolinská ul. – pozn. aut.) – *Hliník*; *Borvirág utca* (Ružovková – pozn. aut.) – *V pivnicách*; *Napsugár utca* (Slniečna – pozn. aut.) – *Cigánsky vršek*“ („*volakedy Cigáni tam žili, teraz v Číve nie sú cigáni, ale názov zostal*“ – poznamenala nám jedna informátorka).

Obraz č. 16: Dvojazyčná maďarsko-slovenská tabuľa s názvom ulice
Zdroj: VÚSM

Obraz č. 17: Dvojazyčná maďarsko-slovenská tabuľa s názvom ulice
Zdroj: VÚSM

Obraz č. 18: Dvojazyčná maďarsko-slovenská tabuľa s názvom ulice
Zdroj: VÚSM

Vychádzajúc z Mihaloviča (1987, s. 55 – 56), vyššie uvedené názvy ulíc v slovenskom jazyku sa dajú rozdeliť do dvoch skupín. Jednak sú to názvy ľudských sídlisk (mlynov, hájov, hospodárskych dvorov), významných stavieb ako sú hrady a potom sú názvy, ktoré sa vzťahujú na

neosídlené časti chotára. Do prvej skupiny patria názvy ulíc, ako: *Cigánsky vršek, Hliník, Homoky, Humná, Majír, Malá pažic, Pažic, Lávka, Perbaj, Starý cinter, Ulička, Vršek* a do druhej skupiny patria mená ako názvy jazier, rybníkov ako napríklad ulica pod názvom *Za rybníčky*, ako aj mená vrchov, hôr, rovín, napr. *Holé vršky*.

Na základe uvedeného je zrejmé, že obyvateľov Čívu motivovali pri určovaní slovenských názvov verejných priestranstiev práve mikrotoponymá patriace do prvej skupiny. Ich voľba nie je prekvapujúca: ulice sa nachádzajú v intraviláne, a preto nie náhodou inšpirovali voľbu najmä geografické názvy intravilánu.

Voľba slovenských názvov ulíc dokazuje kladný vzťah autorov názvov k svojmu prostrediu a ich silnú miestnu identitu. Ukazuje, čo v danom priestore považujú miestni za pomenovateľné a čo tým chcú povedať. Ich lokálnu identitu potvrdzuje aj skutočnosť, že pri pomenúvaní verejných priestranstiev maximálne využili možnosti dané zákonom (§ 143 ods. 3 zákona č. CLXXXIX z roku 2011 a čl. 32 ods. 1 písm. a) Ústavy): „Pri pomenovaní verejného priestranstva sa musí použiť názov, ktorý odkazuje na povahu, históriu, tradície, geografické danosti, kultúrne, prírodné a historické hodnoty a zvláštnosti obce Čívu alebo polohu verejného priestranstva v obci“ [nariadenie obecnej samosprávy č. 13/2014 (XI. 26)].

Uvedené skutočnosti potvrdzujú aj informácie od nasledujúceho informátora: „...*tá ulica od vasútállomás* (železničná stanica – pozn. aut.), *tá dlhá sa volá Topol' ulica, lebo sú tam pri ceste veľké topole. Je to ľahko vysloviteľná Topol', to aj Maďari vyslovia. Nie je to problém pre nich. Alebo Szabadság utca* (ul. Slobody – pozn. aut.): *preto ju voláme Ulička, lebo tá ulica bola voľakedy najmenšia, boli tam také apró házacska*“ (drobné domčeky – pozn. aut.). Za zmienku stojí aj slovenský názov ulice „*Szilvás utca*“ (Slivková ulica – pozn. aut.). Náš respondent sa vyjadril takto: „*tá ulica sa volá Okrúhly húšť. Húšť, lebo tá časť je bokros, bozontos*“ (kričkovitý, huňatý – pozn. aut.). „*Nedávno sme sa dozvedeli, že húšť je ženský rod, takže správne ulica by sa mala volať Okrúhla húšť. Ale u nás je to už zaužívané v mužskom rode, už to tak zostane.*“

V teréne sa jednoznačne potvrdilo a naši informátori tiež potvrdili skutočnosť, že v prípade dvojjazyčných názvov ulíc obyvatelia Čívu v každodennej komunikácii uprednostňujú používanie slovenských názvov, zatiaľ čo „cezpolti“ (maďarskí) obyvatelia pôvodom z okolitých obcí dávajú prednosť maďarským názvom. „*Čívania obvykle používajú*

slovenské ekvivalenty (názvov ulíc - pozn. autora). Tí, ktorí chodia do Čívu iba prespávať, používajú maďarské varianty“.

Vyššie uvedené možnosti sú síce zákonom dané, ich uplatnenie a realizácia si však nutne vyžaduje osobu, pre ktorú je dôležitá nielen jej vlastná národnostná identita, ale ktorá chápe aj kladný účinok týchto možností na spoločnosť. Je tiež dôležité, aby komunita prijala túto osobu a bola schopná oživiť hodnoty, normy a tradície, ktoré formujú ňou navrhované povedomie identity.

„Mari je taký typ, ktorá všetko vedela vybojovať. Ulice sú dvojjazyčné, časti dediny sú dvojjazyčné, inštitúcie sú vypísané dvojjazyčne, takže snažíme sa, aby slovenskosť tu prejavila a bolo vidieť. Aj na začiatku dediny je vypísané meno osady aj po slovensky. Dvojjazyčne zvyklo byť privítanie na podujatiach, aj výpisy, aj pozvánky...“

„Maďarskí obyvatelia („prišielci“) nemajú problém so slovenskými nápismi, ale oni by to zo zrejmých dôvodov neiniciovali. Vo všetkých prípadoch je potrebná a nevyhnutná iniciatíva slovenskej menšinovej samosprávy alebo mimovládnej, civilnej organizácie a v niektorých prípadoch treba presvedčiť aj väčšinové obyvateľstvo.“

Slovenská samospráva

Slovenská samospráva v Číve bola založená z iniciatívy vtedajšej starostky Márie Nagyovej po prijatí Zákona o právach národných a etnických menšín z r. 1993 medzi prvými v Maďarsku (obr. č. 19). Funguje od r. 1994, jej predsedníčkou je už vyše 25 rokov Mária Vogyeraczká.

Obráz č. 19: Dvojjazyčná slovensko-maďarská tabuľa slovenskej samosprávy
Zdroj: VÚSM

Cieľom národnostného zboru je, zachovať jazyk, kultúru, zvyky, tradície, vecné a duševné hodnoty a slovenskú identitu čivských Slovákov. V záujme toho spravili veľa, ich činnosť hodnotia aj slovenskí a maďarskí obyvatelia v obci. „*V dedine teraz slovenská samospráva, ozajstne ona je v dedine, ktorá je najaktívnejšia.*“ Už 20 rokov prevádzkujú obecné múzeum, pamätný dom, v ktorom – popri národopisnej zbierke – pravidelne organizujú rôzne tradičné programy pre deti a dospelých, tiež hodiny slovenskej vzdelanosti. Starajú sa o slovenské cirkevné, náboženské vecné pamiatky (napr. obr. č. 20).

**Obraz č. 20: Dvojazyčná maďarsko-slovenská pamätná tabuľa
na počesť katolíckeho farára Michala Ipolya.**
Zdroj: VÚSM

Samospráva finančne podporuje ženský spevácky zbor a tanečnú skupinu Trnka, odmeňuje žiakov učiacich sa slovenčinu. Spolupracuje s miestnymi vzdelávacími a kultúrnymi inštitúciami, občianskymi organizáciami a miestnym cirkevným zborom. Zbor má kontakty na Slovensku, aj so susednými národnostnými samosprávami.

Spolupráca medzi národnostnou a obecnou samosprávou je tradične dobrá. „*Úrad nás celkovo vysluhuje, všetko oni robia, aj zápisnicu, aj rozpočet.*“ Veľké zásluhy má na tom bývalá starostka Mária Nagyová, ktorá cez viac volebných cyklov bola „prvým človekom“ dediny a pritom vedúcou aktivistkou rôznych slovenských organizácií. V jej stopách pokračuje súčasná starostka Bernadett Kosztková Rokolyová: „*Nálunk*

nem múlik el úgy önkormányzati rendezvény, hogy ne mutatnánk be szlovák hagyományokat, ne lépne föl a szlovák óvodai csoport vagy iskolai, vagy a szlovák nyugdíjasaink, asszonykórus.... Nincs különösebb különbség, hogy ezt most a nagy önkormányzat rendezte, vagy a szlovák önkormányzat. Nem téma. Teljesen természetes. A lakosság nem is tudja szétválasztani. A tagok is szinte ugyanazok. ...A rendezvényeken van magyarul is és szlovákul is. A csoportok bemutatása elhangzik szlovákul is és magyarul is, erre a szlovák önkormányzatunk nagyon figyel. Csévi tót nyelven, cséviesen, nem irodalmi nyelven.”¹²

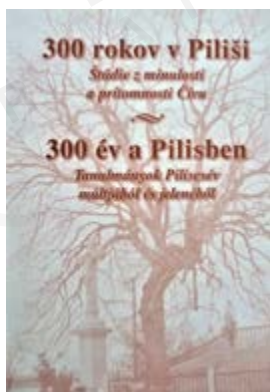
Národnostná aj obecná samospráva pokladajú za dôležité, aby sa slovenský jazyk prejavoval v dedine, aby bolo vidieť, aj počuť na rôznych podujatiach, že tu žijú Slováci. Odborným výrazom pracujú za to, aby na jazykovej krajine lokality sa odzrkadľoval slovenský národnostný charakter dediny. „*My sme vymysleli dvojjazyčné názvy ulíc, Marika a ja. Marika Nagyová je na Číve motor. Ona a ja sme tu od začiatku v samospráve, ostatní vždy iní boli. ... My (slovenská samospráva – pozn. aut.) sme dali to (dvojjazyčné tabule – pozn. aut.) aj vyrobiť. ...Zato robíme, aby sa na to nezabudlo, že to sa tak volala tá časť voľakedy... Aj my sme za to platili. ... Podporujeme aj spevokol, aj tanečný súbor, napr. aby kroje si kúpili, aby sa ani na to nezabudlo, aké šaty boli. Zato máme aj pamätný dom, aj sochy sme my platili, aj Orbana, aj ten kríž, čo stojí vedľa kostola, aj to sme my obnovili.“*

Vďaka predovšetkým úsiliam národnostnej samosprávy slovenský jazyk v Číve má symbolickú funkciu, viditeľne deklaruje, že je to slovenská národnostná obec. Potvrdzujú to aj dvojjazyčné výpisy, názvy, na ktorých občas je na prvom mieste slovenský jazyk, čiže v týchto prípadoch slovenčina je podľa terminológie už nami citovaných Scollona a Scollona (2003, s. 119 – 120, cituje Laihonon, 2012, s. 38) preferovaný kód a maďarský jazyk periferiálny kód. Táto prax si ale protirečí

¹² „*Súčasťou všetkých podujatí organizovaných samosprávou je aj predstavenie slovenských tradícií, vystúpenie žiakov slovenskej materskej školy alebo školy, našich slovenských dôchodcov či ženského spevokolu. ... Nezáleží na tom, či to teraz rieši obecná samospráva alebo slovenská samospráva. Na tom nezáleží. Je to úplne prirodzené. Obyvateľstvo to ani nedokáže rozlišovať. Členovia sú takmer tí istí. ... Na podujatiach sa hovorí po maďarsky aj po slovensky. Účinkujúce skupiny sa predstavujú v slovenskom aj v maďarskom jazyku, naša slovenská samospráva si na tom dáva záležať. Čívskou slovenčinou, po našom, nie spisovným jazykom.“*

s každodenným používaním jazyka v spoločenskom a súkromnom živote, v ktorom sa komunikačná funkcia slovenčiny čím ďalej, tým menej uplatňuje aj v tejto lokalite. „*Nie po slovensky rokujeme. Keď sa to dobre rozbehne, tak aj po slovensky, ale väčšinou po maďarsky. Zhovárame sa aj po slovensky, ale zápisnicu kto vedie na úrade, tá nevie po slovensky. ...A keď sú programy, tak aj tam sú aj slovenské. Napr. slovenský spevokol len slovensky spieva, náš asszonykórus (spevácky zbor – pozn. aut.). Ten druhý klub dôchodcov, Őszirózsa, tí spievajú maďarské, vystupujú na týchto programoch aj škôlkári, aj zo školy deti, aj tanečný súbor, aj tí len slovenské tance tancujú. Koreografiu robí Suba Éva.*“

Slovenská samospráva chce zachovať pre budúcnosť poznatky o tu žijúcich Slovákoch, preto zorganizovali v spolupráci s VÚSM vedeckú konferenciu pri príležitosti 300. výročia založenia dediny a z materiálov vydali dvojjazyčný, už spomínaný zborník *300 rokov v Piliši*. V záujme zachovania slovenského kultúrneho dedičstva a tradícií uverejnili tiež *Čívsku svadbu* na DVD a čívске piesne na CD i pohľadnice (viac o činnosti samosprávy pozri v Prílohe č. 3).

Obraz č. 21: Titulná strana dvojjazyčného slovensko-maďarského jubilejného zborníka
Zdroj: VÚSM

Z pohľadu jazykovej krajiny chápanej v širších kontextoch môžeme konštatovať, že čívска slovenská samospráva sa snaží o to, aby slovenský jazyk bol dominantne prítomný tak vo vizuálnom priestore dediny, ako aj na jednotlivých kultúrnych a spoločenských programoch samosprávy lokality.

Škola

Škola v Číve sa spomína prvýkrát v Canonice visitatii z roku 1732. Samostatnú budovu školy postavili v roku 1836, predtým sa deti učili v učiteľovom dome. Škola fungovala ako rímskokatolícka cirkevná škola. V roku 1910 založili štátnu ľudovú školu v Číve, cirkevná škola najprv tiež pokračovala v práci, ale pre finančné ťažkosti v jej prevádzke čoskoro zanikla. Históriu školy do r. 1945 spracovala Csomborová (2020, s. pótolni a betördelt könyvünköl).

Obraz č. 22: Dvojazyčné maďarsko-slovenské tabule pri vchode do školskej budovy
Zdroj: VÚSM

V súčasnosti inštitúcia funguje ako škola, v ktorej sa vyučuje slovenský jazyk ako predmet, hoci to nevysvitne z doslovného slovenského prekladu názvu inštitúcie (obr. č. 22). Tabuľa pri vchode do školskej budovy predsa demonštruje, sprostredkúva popri dominantnom maďarskom – maďarská tabuľa je na prvom mieste, hore, vyššie, na oboch tabuliach je maďarský štátny erb – aj slovenský atribút.

Škola sa borí s podobnými problémami škôl takéhoto typu, z ktorých najväčší je drasticky a permanentne klesajúci počet žiakov, čo môže zapríčiniť aj zánik tried a školy.¹³ Uvádzame napríklad údaje zo školského roku 2018/2019 *„13-ti išli v tomto roku do školy, a z tých len 6 do tunajšej školy. Ostatní do Ostrihomu, na Dorog – kvôli angličtine, do Pilišcsaby – tam je cirkevná škola. Chytajú deti. Si zoberú šikovnejšie, múdrejšie deti... Ktoré dieťa už tam má kamaráta/-ku, alebo súrodencia to už berú tam.“*... „Teraz, hāt neviem čo bude. 70 deti (všetci spolu – pozn. aut.) bolo v škôlke a len 6-ti sa hlásili do prvej triedy, tu. Tak teraz ešte dve deti zostanú, budú spolu ôsmy. ...Všetko je, len s tou školou sme nemohli.“ Podobné tendencie sa zaznamenali aj počas iných výskumov (Ďurková – Kentoš, 2020, s. 49 – 56) a aj v Tardoši (Tušková – Uhriňová, 2018, s. 161 – 186). V Číve sa k tomu pridáva ešte ďalší problém, učiteľský zbor starne, všetci sú skoro rovnakého veku. V dedine všeobecne uznávaná učiteľka slovenčiny Mónika Áyová Ondrušáková odišla do dôchodku, aj riaditeľka sa chystá o dva roky, tiež niekoľko ďalších kolegyň.

Pozitívne je ale to, že tak obecnej ako slovenskej samospráve záleží na škole, vidia nenahraditeľný význam existencie miestnej vzdelávacej inštitúcie. Hľadajú preto možnosti, aby zachránili svoju školu. *„My (slovenská samospráva – pozn. aut.) sme iniciovali posedenie za okrúhlym stolom o budúcnosti slovenskej školy. Aj p. Račková (predsedníčka CSSM – pozn. aut.) tam bola, aj škola tam bola, aj starostka, aj notárka. Sme sa pokusovali, že prečo im to nejde? Prečo nejdú tam deti? Z toho bola potom hádka. Že im je to veľa 6 hodín. Že to ide na úkor na iných predmetov, matematiky, maďarčiny. ... Ale to ich ešte chráni, že je slovenská (národnostná škola – pozn. aut.) a aj z ôsmych žiakov môžu urobiť triedu. ... Sme sa zhovárali aj o tom, že čo by bolo, ak slovenská samospráva by prevzala školu. Ale nič by sa nezmenilo, veď nejde o financie.“*

¹³ V štúdií neanalyzujeme túto problematiku komplexne. Na tento cieľ bude slúžiť celokrajinský školský výskumný projekt Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku a Spoločenskovedného ústavu CSPV SAV s názvom *Fungovanie národnostného školstva v Maďarsku a výučba slovenského jazyka – reflexia pedagogov na vyučovanie slovenského jazyka z aspektu súčasnosti a perspektív rozvoja* (viac k tomu Ďurková – Tušková eds., 2019).

Sľubný a zaujímavý bol pokus troch lokalít Čív – Kestúc (Keszölc) – Leányvár spoločne prevádzkovať ich školy a škôlky, čo kvôli vzniku KLIK-u¹⁴ po troch rokoch zaniklo. Obecná samospráva založila štipendium pre vysokoškolákov, aby aj tým pomohla zabezpečiť personálne podmienky v škole a v ďalších inštitúciách. „*Nekem ez most konkrétan egy nagy kihívás is, hogy mit tudunk kezdeni ezzel a nagy iskolánkkal. ...Ahová most jár 96 gyerek oda egyébként 220 gyereket le tudnánk ültetni.*¹⁵ *Mindenütt van interaktív tábla, nyelvi labor, mindenünk van. Ez egy nagy feladat. Én már erősen gondolkodom, már a képviselő testületi tagokkal gondolkodtam is, hogy valami kuriózumot kellene létrehozni, ami más településen is vonzóvá válik. Közel is van, akár a szlovák mellett zene vagy tánc. Esetleg egyházi vonalon is. Hogy megmaradjon a szlovák. ... Én ha tehetném, egy kicsit más felállítással osztanám be az időt. Heti 3 órát néptáncsal, zenével, külön hagyományörzéssel töltenék.*”¹⁶ – vyznala sa nám starostka obce Kosztka Rokolya Bernadett.

O súčasnej výchovno-vzdelávacej činnosti slovenskej národnostnej školy – v ktorej každý žiak sa učí slovenský jazyk – sme sa dozvedeli málo. Riaditeľka Ildikó Madudová nedovolila, aby sme sa rozprávali s učiteľmi školy individuálne. Zorganizovala pre nás formálne spoločné stretnutie, na ktorom sme nemohli spraviť zvukovú nahrávku, učiteľia nesúhlasili s tým, aby sme ich v štúdiu citovali.

¹⁴ KLIK (Klebsberg Intézményfenntartó Központ) Centrálny prevádzkovateľ školských inštitúcií pod vedením Ministerstva ľudských zdrojov.

¹⁵ Dokument zo školského roku 1985/86 nás informuje o tom, že ani nie tak dávno mala táto škola ešte 303 žiakov, z ktorých sa každý povinne učil slovenčinu. Počet žiakov podľa jednotlivých tried pozri v Prílohe č. 4.

¹⁶ *Teraz je pre mňa veľkou výzvou vymyslieť, čorobiť s tou našou veľkou školou. ... kam teraz chodí 96 detí, tam by sme mohli prijať až 220 detí. Všade máme interaktívne tabule, máme jazykové laboratórium, máme všetko. Toto je veľká výzva. Už teraz tvrdo rozmýšľam a aj sme už o tom hovorili na zastupiteľstve, že by sme mali vytvoriť niečo kuriózne, čo by bolo pritažlivé aj pre ľudí z okolitých obcí. Mali by to blízko, k slovenčine by sa pridala aj hudba či tanec. Alebo to riešiť po cirkevnej línii. Aby sme zachovali slovenčinu... Ak by sa to dalo, zadelenie času by sa urobilo trochu ináč. 3 hodiny týždenne by sme sa venovali ľudovým tancom a hudbe, osobitne tradíciám“.*

Mimo školy nás však naši ďalší respondenti informovali o tom, že sa tešia novému učiteľovi Györgyovi Misurákovi zo Slovenska, lebo sa mu podarilo na tomto poli dosiahnuť výsledky. „No teraz trošku sa to zlepšilo, vraj majú jedného profesora slovenčiny zo Slovenska. Výsledkom toho je, že tie deti idú na slovenské gymnázium. Aj teraz jedna maturuje, tri sú druháčky alebo tretiačky, aj teraz sa prihlasujú tri.“, „Len ... možno nie je privyknutý, že naozaj tieto čívske, už skôr maďarské deti ako cudzí jazyk sa učia slovenčinu. Aj tak (takou metódou – pozn. aut.) ich vyučuje, ale aspoň už máme výsledky, v tomto roku tri dievčatá idú, pred dvoma rokmi šli tiež tri dievčatá do Tardošu (na súťaž – pozn. aut.). V tomto roku aj diplom dostal ten chlapec, druhý bol, tak je to veľmi veľká vec. Teraz si myslím, že tento pán učiteľ ich naučí.“ Je chvályhodné a určite aj motivujúce, že slovenská samospráva cení a odmeňuje túto prácu. „Ja chodím na záverečné slávnosti, lebo dávame darčeky dobrým slovenčinárom. Bola som aj teraz ..., tešila som sa, že dvaja chlapci boli šikovní. ... Povedala som pár slov, aby aj rodičia vedeli, že za čo dostanú dar. A potom ten jeden, ktorý vyhral na tej súťaži veršovačky druhé miesto, čo ešte nikdy nebolo, dostal knihu. Potom som vyvolala pána učiteľa, aj on dostal víno.“

Obrazy č. 23 – 25: Slovenské jednojazyčné učebné pomôcky
Zdroj: VÚSM

Na bohatú činnosť v minulosti spomínala obľúbená, ambiciózna bývalá učiteľka Rozália Keleciová. „Keď som ja vyučovala, tak som viedla slovenský spevokol, slovenský krúžok, aj dramatický krúžok, to som robila ja. Všetko po slovensky, po vyučovaní. Tie piesne, ktoré sa deti naučili, tie som učila každý týždeň jednu pieseň od prvej triedy do ôsmej.

Ja som tak začala každú slovenskú hodinu, že sme zaspievali tú pieseň, ktorú sme sa naučili. Z týchto piesní sme vyberali do slovenského krúžku, do spevokolu, nemuseli sme sa učiť, zložili sme bloky, to tak išlo. Potom som urobila tiež slovenský dramatický krúžok, aj tam sme dožili krásne výsledky. Aj krajiniskú súťaž sme vyhrali, boli sme aj v Juhoslávii, aj v Šale. Boli sme ešte aj na týždeň v Bratislave.“

Z jazykovej krajiny vo vnútri inštitúcie sa nedá ihneď zistiť, že ide o slovenskú národnostnú školu. Okrem – ináč moderných a pekných – slovenských jednojazyčných učebných pomôcok v triedach (napr. obr. č. 23 – 25) sme našli len dva nápisy v slovenčine (obr. č. 26 – 27), ktoré by mohli poukázať aj na „živý“ jazyk, že slovenčina je prítomná v každodennom živote školy, že sa používa aj mimo vyučovacích hodín.

Obrazy č. 26 – 27: Slovenské jednojazyčné nápisy
Zdroj: VÚSM

Príkladne dvojajazyčne, po maďarsky a po slovensky sú vypísané názvy tried a všetkých ďalších miestností. Hoci na tabuľkách je na prvom mieste – teda preferovaným kódom – maďarčina, avšak veľkosť písmen je rovnaká, čo poukazuje na „rovnocennosť“, rovnakú hodnotu jazykov (obr. č. 28 – 31).

Ostatné názvy týkajúce sa školského života sú vypísané len po maďarsky. V triedach sa nachádzajú ako symbol prevádzkovateľa, resp. štátu maďarské erby, avšak v niektorých triedach a na prvom mieste aj oveľa menší dvojajazyčný, slovensko-maďarský erb Čívu (obr. č. 32).

Obrazy č. 28 – 31: **Dvojazyčné maďarsko-slovenské názvy miestností**
Zdroj: VÚSM

Obraz č. 32: **Jednojazyčné maďarské texty na tabule a maďarský štátny erb a erb dediny**
Zdroj: VÚSM

Na základe výskumu môžeme konštatovať, že jazyková krajina školy v skromnej miere deklaruje národnostný charakter inštitúcie. Rôzne výskumné výsledky (napr. Bartha – Laihonon – Szabó, 2013; Borbély, 2019) aj naše v Békešskej Čabe (Tuska – Uhrin, 2018, 2019; Tušková – Uhrinová, 2018a, s. 12 – 17) potvrdili, že vizuálne používanie jazyka menšín, národností pozitívne ovplyvňuje jej prestíž a jazykovú komunikáciu v nej.

Čívske spojené jasle a materská škola „Zlatá brána“ (Piliscsévi „Aranykapu” Egységes Óvoda-Bölcsöde) funguje na základe smernice o vzdelávaní v materských školách pre národnostné a etnické menšiny vydannej v roku 1999. Ciele materskej školy sú na webovom sídle inštitúcie uvedené takto: „*zachovávanie národnostnej kultúry, privykanie detí na slovenský jazyk, vytvorenie lásky k jazyku, odovzdávanie tradícií, najmä prostredníctvom literatúry, spevu a hudby a manuálnych aktivít*“.

Rodičia z Čívu vnímajú program materskej školy a slovenské aktivity detí kladne. Dokonca aj maďarské rodiny, ktoré sa do Čívu presťahovali, akceptujú, majú radi a rešpektujú tradície Čívanov. Nie je pre nich problém, ak ich deti spievajú alebo recitujú slovenské piesne a básne. Bývalá riaditeľka inštitúcie Mária Vogyeraczká sa o tom vyjadrila takto:

..., *V našej škôlke v zakladajúcej listine je, že my sme slovenskou škôlkou. Ale není takí rodičia, ktorí by sa bránili od toho. Už videli keď sú varijaké programy v dedine, tak deti vystupujú, majú pekné kroje. Majú deti trojaké šaty, to už videli a tešia sa aj rodičia. Keď sem zapisujú deti, tak už vedia, že tu je nyelvhez szoktatás (privykanie detí na slovenský jazyk – preklad aut.) Čívania už nie sú len Slováci. ... Máme všetko vypísané dvojazyčne. To nám predpíše náš program. ... Aj to máme v programe, že v každej triede máme mať také veci, čo ukazuje na to, že sme Slováci. Alebo kroje, alebo niečo. ... Máme pracovné kontakty zo Slovenska z Tvrdošín. Tam sme chodili často s deťmi zo škôlky. ... Aj v program je taký, že cieľ, to je dvojazyčne napísané*“. Súčasná vedúca škôlky Eva Juhászová Somogyiová k tomu dodala, že: „*Je tu 66 detí v škôlke v troch skupinách a 12 detí v jasliach, oni tu pokračujú u nás v škôlke. Každodenne používame slovenský jazyk, nemáme slovenské hodiny ako v škole, ale deti rozumia veci a naše otázky, vedia sa pozdraviť, pri obede používajú slovenčinu. Vedia povedať, že dobrú chuť, vedia si požiť zubnú pastu, vedia počítať, poznajú veľa riekanky, piesní. ... Máme šesť učiteľiek, z nich štyria vedia po slovensky, tri majú slovenskú pedagogickú školu, štvrtá učiteľka, ona má slovenskú jazykovú skúšku vyššieho stupňa, ona plánuje pokračovať svoje štúdium, aby dostala aj diplom slovenskej národnostnej učiteľky. Inšpirovali sme ju, ale aj ona cíti, že je to dôležité aj pre nás, aj pre ňu. Hľadáme možnosť, aby sme jej pomohli.*“

*Obraz č. 33: Názov dvojazyčnej maďarsko-slovenskej skupiny materskej školy
Zdroj: VÚSM*

Vyššie uvedená dvojazyčnosť nie je prítomná iba v programe materskej školy, ale je „zreteľná“ aj medzi múrmi materskej školy (obr. č. 33. a 34). Vizualný jazyk všetkých priestorov, tried a skupín je dvojazyčný, maďarsko-slovenský.

*Obraz č. 34: Názov dvojazyčnej maďarsko-slovenskej rozvíjacej izby
Zdroj: VÚSM*

Ženský spevácky zbor

50-ročný Číviský ženský spevácky zbor (obr. č. 35) vo veľkej miere prispieva k tomu, aby prostredníctvom číviských ľudových piesní bolo prítomné na rôznych kultúrnych a spoločenských podujatiach dediny aj miestne nárečie a nielen spisovný slovenský jazyk.

Obraz č. 35: Ženský spevácky zbor
Zdroj: VÚSM

O začiatkoch a činnosti zboru nás informovala jeho vedúca Rozália Keleciová. „V roku 1970 začal Vas Lajos Röpülj pávu. (Vyletel vták. Folklórne hnutie – pozn. aut.). Vtedy sme aj my vyšli, číviske ženy radi spievali. Pozbierali sa spievať, len nemali vedúceho. Tam som bola 26-ročná, vedeli o mne, že rada spievam, mám rada ľudí. Styky s dospelými mala som dobré, tak ma poprosili. Bolo to trochu také šokujúce, že ja, taká mladá? Ale to sa potom presvedčilo, v budúcom roku (v r. 2020 – pozn. aut.) bude tomu 50 rokov. Zo zakladateľov mám už len jednu členku a ja som. Teraz už starneme, ale sú také 60-ročné, 45-ročné. Dobré sa cítia, je to dobrý kolektív. Nikdy neodpadne skúška, každý pondelok sa stretneme. Keď je nejaký program v dedine, tak vystupujeme. Cesto-

vali sme veľa aj do zahraničia, do Juhoslávie, do Martina, na Slovensko na Detvu, ale už nie veľmi ... Spievame naschvál len slovenské... Je aj druhý súbor dôchodcov. ale tam operety spievajú. ... Mali sme aj cirkevný zbor. Mali fantastického vedúceho, z Budaörsi chodil sem týždenne, potom to zanikol. Spievali slovenské modlitby.“

Slovenská jazyková komunikácia sa – podobne celoštátnym tendenciám – aj v tomto kolektíve dostáva čím ďalej, tým väčšími do úzadia. *„Ešte sa zhovárame po slovensky, po čínsky, nie každá vie, ale rozumie. Ja k nej hovorím po slovensky, ona odpovedá po maďarsky. Tá druhá zakladateľka, tá je moja sestra, s ňou len po slovensky sa zhovárame.“* Snažia sa ale zachovať aj písomnú podobu jazyka na svojich dvojязыčných pozvánkach a propagačných materiáloch. V zachovávaní tradičnej slovenskej kultúry a slovenského jazyka v Maďarsku majú takéto súbory ako je aj Čínsky ženský spevácky zbor nenahraditeľnú úlohu a veľké zásluhy.

Na záver

Zhrnutím našich výsledkov výskumu môžeme konštatovať, že Čív je dvojязыčnou obcou, v ktorej síce väčšina hovorí dnes už hlavne po maďarsky, ale má silný vzťah k slovenskému jazyku, kultúre a tradíciám. Je zrejmé, že formovanie a vývoj identity je veľmi komplikovaným a zložitým procesom. Z tejto štúdie tiež vyplýva, že povedomie národnej identity a pocit spolupatričnosti má mnohé aspekty. V Číve pôsobia také dominantné osobnosti a v mnohých prípadoch aj inštitúcie, pomocou ktorých dochádza k „zviditeľneniu“ slovenského jazyka a kultúry v Číve, aj keď je občas nutné aj presviedčanie obyvateľstva. Je potešiteľné, že obecná a národnostná samospráva majú veľmi dobré vzťahy. To značne uľahčuje situáciu a pomáha vytvárať kladný postoj Čívanov (maďarských aj slovenských obyvateľov obce) k slovenskému jazyku a kultúre. Dôkazom toho sú dvojязыčné nápisy v obci: názvy inštitúcií, texty pamiatok a pamätných tabúl. Ako je to zrejmé z našej štúdie, vizuálna prítomnosť slovenského jazyka je z hľadiska názvov ulíc úplne jedinečná a osobitá. V Číve je dôležitá nielen reprezentácia národnostného jazyka, ale obec kladie veľký dôraz aj na prezentáciu geografických daností a kultúrnych hodnôt obce, čím preukazuje lokál-patriotizmus a etnické vzťahy.

PRÍLOHY

Príloha č. 1:

Respondenti

Eva Juhászová Somogyiová (1977), vedúca čívskej materskej školy a
jaslí Zlatá brána
Rozália Keleciová (1943), vedúca speváckeho zboru
Bernadett Kosztiová Rokolyová (1972), súčasná starostka obce Čív
Mária Nagyová (1946), bývalá starostka dediny, vedúca miestnej poboč-
ky ZSM
Mária Vogyeraczká (1959), predsedníčka slovenskej samosprávy, bývalá
vedúca škôlky

Príloha č. 2:

Az Országos Szlovák Önkormányzat kitüntetési javaslatá Nagy Mária
Nemzetiségekért Díjára. Elhangzott 2019. december 17-én a Parlament
Vadásztermében.¹⁷

¹⁷ Návrh Celostátní slovenské samosprávy v Maďarsku na udelenie Ceny *Za národnosti* pani Márii Nagyovej. Text prejavu, ktorý odznel dňa 17. 12. 2019 v Poľovníckej sále Parlamentu Maďarska.

Mária Nagyová sa narodila v Číve (Piliscsév), kde absolvovala prvé štyri ročníky základnej školy. II. stupeň základnej školy absolvovala v Štátnej základnej škole s vyučovacím jazykom slovenským v Budapešti (dnes: Materská škola, všeobecná škola, gymnázium a kolégium s vyučovacím jazykom slovenským). Neskôr získala kvalifikáciu zdravotnej sestry, pracovala v Detskej nemocnici Pála Heima v Budapešti, potom v nemocnici v Dorogu a následne bola hlavnou sestrou v Ostrihome. V roku 1985 ju obyvatelia rodnej obce presvedčili, aby prijala post vedúcej obce, od roku 1990 do roku 2010 bola jej starostkou.

Na jej iniciatívu boli v obci umiestnené dvojjazyčné, maďarsko-slovenské tabule, čívka slovenská samospráva bola medzi prvými, ktoré v krajine vznikli. Je vášnivou členkou a zároveň podporovateľkou Čívkeho slovenského ženského spevokolu, a to od jeho založenia. Je vynikajúcou znalkyňou miestneho folklóru. Tiež iniciovala založenie etnografickej zbierky. Múzeum dediny, ktoré z tejto iniciatívy vzniklo, je už 20 rokov miestom konania vyučovacích hodín základnej školy. V roku 1999 navrhla zorganizovať Ples pilišských Slovákov, ktorý sa odvtedy stal tradičným.

Nagy Mária Piliscsében született, az általános iskola első 4 osztályát is itt végezte. Felső tagozatra a budapesti Állami Szlovák Tanítási Nyelvű Általános Iskolába (ma Szlovák Tanítási Nyelvű Óvoda, Általános Iskola, Gimnázium és Kollégium) járt. Később ápolónői végzettséget szerzett, dolgozott a Heim Pál Gyermekkorházban, később a dorogi kórházban, majd Esztergomban volt főnővér. 1985-ben szülőfaluja lakóinak rábeszélésére a község vezetője, 1990-től 2010-ig polgármestere lett.

Az ő kezdeményezésére kerültek ki a faluban magyar–szlovák két-nyelvű feliratok, valamint elsőik között alakult meg a szlovák önkormányzat Piliscsében. Alapítása óta lelkes tagja és egyben támogatója a Piliscsévi Szlovák Asszonykórusnak. A helyi folklór kiváló ismerője. Szintén ő kezdeményezte a néprajzi gyűjtemény megalapítását. Az ebből kinőtt falumúzeum immár 20 éve általános iskolai tanórák helyszíne. 1999-ben javasolta a Pilisi Szlovákok Báljának megszervezését, mely azóta hagyománnyá vált.

Nagy Mária több mint 50 évvel ezelőtt a Magyarországi Szlovákok Demokratikus Szövetsége kongresszusán kapcsolódott be a szlovák nemzetiség közéletébe, később hosszú évekig a szervezet választmányának tagja volt. Sokáig volt Komárom-Esztergom megye nemzetiségi bizottságának vezetője. Két ciklusban töltötte be a Komárom-Esztergom Megyei Szlovák Önkormányzat elnöki tisztségét. Aktívan dolgozott, és

Mária Nagyová sa zapojila do verejného života slovenského etnika v Maďarsku pred viac ako 50 rokmi, a to na kongrese Demokratického zväzu Slovákov v Maďarsku, neskôr bola dlhé roky členom celoštátneho výboru tejto organizácie. Dlho bola vedúcou národnostného výboru pre Komárňansko-ostrihomskú župu. Bola predsedníčkou Slovenskej samosprávy Komárňansko-ostrihomskej župy v dvoch volebných obdobiach. Aktívne pracovala a ešte aj dnes toho robí veľa pre šírenie dobrého mena svojej rodnej vsi a pilišských Slovákov tak v Maďarsku, ako aj v zahraničí.

Je členom valného zhromaždenia Celoštátnej slovenskej samosprávy v Maďarsku (CSSM). Ako regionálna radkyňa zastupovala v predsedníctve CSSM Komárňansko-ostrihomskú župu. Ako starostka a vedúca národnostnej samosprávy hrala významnú úlohu v zjednotení Slovákov žijúcich v Pilišskom regióne a v položení základov regionálneho strediska pilišských Slovákov. V poslednom volebnom období 2014 až 2019 bola aj predsedníčkou Výboru CSSM pre kultúru a mládež.

Za svoju obetavú prácu vykonávanú pre kultúru Slovákov v Maďarsku jej valné zhromaždenie Celoštátnej slovenskej samosprávy v Maďarsku udelilo cenu „Za našu národnosť“, v tomto roku ju navrhuje na udelenie ceny „Za národnosť“.

ma is sokat tesz szülőfaluja és a pilisi szlovákság hírnevének öregbítéséért Magyarország határain belül és azon kívül is.

1995-ös alapítása óta tagja az Országos Szlovák Önkormányzat (OSZÖ) Közgyűlésének. Regionális tanácsnokként az OSZÖ elnökségében a Komárom-Esztergom megyei régiót képviselte. Polgármesterként és nemzetiségi vezetőként jelentős szerepet vállalt a Pilisi régióban élő szlovákok összefogásában, a pilisi szlovákok regionális központja alapjainak lerakásában. Az elmúlt, 2014–2019-es ciklusban az OSZÖ Kulturális és Ifjúsági Bizottsága elnöke is volt.

A magyarországi szlovákság kultúrájáért végzett áldozatos munkájáért 2002-ben az Országos Szlovák Önkormányzat közgyűlése „Nemzetiségünkért” Díjat adományozott neki, ez évben pedig a Nemzetiségekért kitüntetésre javasolja.

Príloha č. 3:

Prejav Márie Nagyovej, podpredsedníčky slovenskej samosprávy na slávnostnom otvorení 36. interdisciplinárneho výskumného tábora 17. júna 2019

Vážená pani predsedníčka, pani riaditeľka, milí hostia!

V mene Čívskej slovenskej samosprávy a v mene všetkých Čívanov Vás srdečne vítam. Je pre nás veľkou úctou a sme hrdí, že za miesto výskumu ste si zvolili práve našu dedinu.

Verím, že svoju prácu budete konať úspešne a objavíte mnoho nového z pozostalostí našich predkov. Snažili sme sa Vám zabezpečiť takých respondentov, ktorí dobre hovoria a pamätajú a radi Vás čakajú.

A teraz niekoľko slov o našej dedine:

Prví naši predkovia v rokoch 1699 – 1711 sa usadili v tomto malebnom údolí Píliša. Prešlo 320 rokov, ale ešte vždy tu žije hŕstka ľudí, ktorí si snažia chrániť svoju reč, kultúru, zvyky.

Asimilácia Čívanov sa urýchlila najmä v 1950-tych rokoch – uhoľné bane, pracovisko v blízkej Budapešti. V rokoch 1975 – 1985 70 – 75 % Slovákov žilo v Číve.

Slovenskú samosprávu sme si založili v roku 1994 s piatimi členmi – môžem povedať medzi prvými, keď nám to zákon umožnil. Naším vytýčeným cieľom bolo a je zachovať jazyk, kultúru, zvyky, tradície, vecné a duševné hodnoty a slovenskú identitu čívsyckých Slovákov.

Prácu si vykonávame podľa svojho štatútu, každý rok schválime pracovný plán, ročné programy, úlohy.

Sme hrdí na dosiahnuté výsledky, napr. obecné múzeum. Vytvorili sme pôvodný čívisky byt (zariadenie múzea je pôvodné), „izbu remesiel“ (teraz sa obnovuje), kde sú vyložené náradia niekdajších číviských remeselníkov: bednár, stolár obuvník, výšivkárky čepcov. Majiteľom múzea je Slovenská samospráva. Počas 20 rokov sme sa snažili starať – ako starostlivý gazda – o rôzne opravy, napr. nová strecha, odvodenie, kamenné dláždenie dvora, zavedenie plynu, vodovod, kanalizácia atď. V tomto roku sme prikúpili aj druhú časť budovy.

Naše múzeum – môžeme povedať „žije“, usporadúvajú sa tam rôzne zimné a jesenné programy, školské hodiny, odtiaľto vynášajú naše dievčatá Morenu. V jeseň voláme záujemcov „nakuknúť“ do „babičkinej komory“, kde naše gazdinky urobia výstavu zo zeleniny, ovocia – a čo sa im v zahrádke urodilo. Tu sme učili mladé gazdinky „ríteše“ piecť, a iné podobné programy.

Veľkú pozornosť venujeme na ochranu v chotári postavených krížoch, sôch a na ich obnovenie, ktoré finančne podporujeme, napr. pred kostolom, v pivniciach, Ružičková kaplnka, premiestnenie starých náhrobných kameňov, a dali sme postaviť pamätný kameň z príležitosti 300 výročia znovuosídlenia. Prispeli sme k obnove kostola, odhalili sme pamätnú tabuľu Michala Ipolya, ktorý bol čívisky rodák a farár dediny medzi rokmi 1731 – 1739 (zomrel v chorobe pestis – mor). Dali sme podnet na dvojazyčné nápisy inštitúcií, a – aby sa zachovali – aj názvy rôznych častí obce.

Pomocou Výskumného ústavu a obecnej samosprávy sme vydali knihu „300 rokov v Piliši“.

Máme urobené CD, na ktorých máme spevy pávieho krúžku, a „Čívisku svadbu“. Štvrťročne vychádzajúce noviny „Csévi kisbíró – Číviska beseda“, v ktorej môžeme čítať dvojazyčne o udalostiach, o programoch civilných organizácií (Žiaľ! bohu zaniklo vysielanie slovenskej televízie).

Naše tradičné skupiny – Ženský spevácky zbor a tanečná skupina „Trnka“, spevokol dôchodcov, sú stále účinkujúci našich podujatí a programov. Ich účinkovanie pravidelne podporujeme.

Podľa dohody pracujeme s miestnou základnou školou a škôlkou, poľočkou ZSM, so Spolkom pivničiarov, s Klubom dôchodcov a miestnym cirkevným zborom. V každodennej práci nám pomáhajú, členovia poľočky (príprava na rôzne podujatia, udržiavajú kvalitu sôch, krížov atď.).

Záleží nám aj na tom, aby sme pomáhali výučbu slovenčiny. Najlepších slovenčinárov, koncom školského roka obdarujeme alebo hradíme im cestovné (ak idú na súťaž, na výlet). Pozoruhodné je, že v posledných rokoch viac žiakov pokračuje svoje štúdiá v budapeštianskom slovenskom gymnáziu.

Dobré styky máme v župe a v susedných dedinách s fungujúcimi slovenskými samosprávami, s folklórnymi skupinami, navštevujeme ich programy a oni naše, vystupujeme na ich podujatiach.

Na fungovanie máme v rozpočte určené financie. Aj Celoštátna slovenská samospráva, aj obecná samospráva nás každý rok podporuje.

Úrad obecnej samosprávy nám vybavuje administratívne úlohy, napr. vedenie zápisnice, rozpočet, hlásenie atď.

Milí hostia!

Ako to u nás hovoria „len tak na krátko“ som Vám pohovorila ako pracuje naša slovenská samospráva už 25 rokov. Vieme, že čakajú nás nové úlohy, možná ťažšie, ale aj naďalej sa budeme snažiť pracovať za čínskych Slovákov.

Príloha č. 4:

II. Nemestské opštinské odnože												
Miestna opština		Miestna	Rozsah	Roční- hodnoty	Roční- hodnoty	Roční- hodnoty	Roční- hodnoty	Roční- hodnoty	Roční- hodnoty	Roční- hodnoty	Roční- hodnoty	Roční- hodnoty
		Miestna opština			Roční- hodnoty			Roční- hodnoty			Roční- hodnoty	
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	1.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	38	-----
2	2.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	40	-----
3	3.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	40	-----
4	4.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	43	-----
5	5.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	43	-----
6	6.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	43	-----
7	7.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	43	-----
8	8.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
9	9.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
10	10.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
11	11.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
12	12.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
13	13.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
14	14.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
15	15.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
16	16.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
17	17.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
18	18.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
19	19.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
20	20.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
21	21.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
22	22.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
23	23.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
24	24.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
25	25.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
26	26.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
27	27.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
28	28.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
29	29.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
30	30.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
31	31.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
32	32.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
33	33.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
34	34.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
35	35.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
36	36.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
37	37.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
38	38.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
39	39.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
40	40.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
41	41.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
42	42.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
43	43.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
44	44.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
45	45.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
46	46.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
47	47.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
48	48.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
49	49.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
50	50.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
51	51.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
52	52.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
53	53.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
54	54.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
55	55.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
56	56.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
57	57.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
58	58.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
59	59.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
60	60.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
61	61.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
62	62.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
63	63.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
64	64.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
65	65.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
66	66.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
67	67.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
68	68.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
69	69.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
70	70.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
71	71.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
72	72.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
73	73.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
74	74.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
75	75.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
76	76.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
77	77.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
78	78.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
79	79.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
80	80.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
81	81.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
82	82.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
83	83.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
84	84.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
85	85.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
86	86.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
87	87.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
88	88.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
89	89.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
90	90.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
91	91.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
92	92.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
93	93.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
94	94.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
95	95.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
96	96.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
97	97.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
98	98.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
99	99.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
100	100.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
101	101.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
102	102.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
103	103.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
104	104.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
105	105.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
106	106.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
107	107.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
108	108.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
109	109.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
110	110.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
111	111.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
112	112.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
113	113.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
114	114.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
115	115.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
116	116.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
117	117.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
118	118.	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	46	-----
119	119.	-----	-----	-----	-----	-----	-----					

LITERATÚRA

- ÁYOVÁ ONDRUŠÁKOVÁ, Monika: Detské riekanky, spievanky, povedačky, vyčítanky, uspávanky, hry na Číve. In: 300 rokov v Piliši. Štúdie z minulosti a prítomnosti Čívu – 300 év a Pilisben. Tanulmányok Piliscsév múltjából és jelenéből. Red. Anna Divičanová. Čív – Piliscsév: Piliscsévi Települési és Szlovák Kisebbségi Önkormányzat 2002, s. 94 – 118.
- BARTHA, Csilla – Laihonen, Petteri – Szabó, Tamás Péter: Nyelvi tájkép kisebbségben és többségben: egy új kutatási területről. In: Pro Minoritate, 2013, 23(3), s. 13 – 28. Dostupné na internete: <http://www.prominoritate.hu/folyoiratok/2013/proMino-1303-02-bartha-la...> cit. 20. 03. 2018. Jyväskylä Univesty Digital Archive.
- BAUKO, János: Komárom (Komárno) névszemiotikai tájképe. In: Nyelvi tájkép, nyelvi sokszínűség. Nyelvhasználat, nyelvi tájkép és gazdasági élet I. Reds. Tódor Erika Mária – Tankó Enikő – Dégi Zsuzsanna. Kolozsvár: Scientia 2018, s. 55–70.
- BAUKO, János: Kétnyelvű névszemiotikai tájkép. In: A nyelv dimenziói. Tanulmányok Juhász Dezső tiszteletére. Reds. Bárh M. János – Bodó Csanád – Kocsis Zsuzsanna. Budapest: ELTE BTK 2015, s. 323–334.
- BENDUR, István: Legendárium o číviských stromoch, ktoré sú svedkami minulosti. In: 300 rokov v Piliši. Štúdie z minulosti a prítomnosti Čívu – 300 év a Pilisben. Tanulmányok Piliscsév múltjából és jelenéből. Red. Anna Divičanová. Čív – Piliscsév: Piliscsévi Települési és Szlovák Kisebbségi Önkormányzat 2002, s. 130 – 143.
- Beregszászi, Anikó: Magyar helységnevek Kárpátalján (1988–1995). In: Forrás, 1997(5), s. 104–108.
- BEREGSZÁSZI, Anikó: „Csata” a szimbolikus térért, avagy a látható/láthatatlan anyanyelv. In: Kárpátalja. Társadalomtudományi tanulmányok. Reds. Beregszászi Anikó – Papp Richárd. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Budapest–Beregszász: MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet 2005, s. 158–163.
- BOCKOVAC, Timea: A magyarországi horvátok nyelvi tájképkutatása. In: A Barátság melléklete (príloha), 2019, (4), s. 9 – 10. Dostupné na internete: http://nemzetisegek.hu/repertorium/2019/04/beliv_15-47.pdf cit. 08. 04. 2020.
- BORBÉLY, Anna: A nyelvi tájkép elmélete és gyakorlata. Magyarországi nemzetiségi körkép. In: Barátság melléklete (príloha), 2019, (4), s. 2.
- BORBÉLY, Anna: A nyelvi tájkép mint oktatási erőforrás a Méhkeréki Román Nemzetiségi Kétnyelvű Általános Iskolában. In: A Barátság melléklete (príloha), 2019, (4), s. 3 – 8.

- CSERNICKSKÓ, István: Nyelv, gazdaság, társadalom. Globális nyelvek Kárpátalja magyarok lakta végeinek nyelvi tájképében. In: Többynnyelvűség, regionalitás, nyelvtanítás. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból III. Red. Márku Anita – Tóth Enikő. Ungvár: „RIK-U” 2017, s. 13–44.
- CSERNICKSKÓ, István: A változás megragadása a nyelvi tájképben: Kárpátalja példája. In: Magyar Nyelv, 2016, (1), s. 50–62. Dostupné na internete: https://www.c3.hu/~magyarnyelv/16-1/Csernicsko_MNy_16-1.pdf cit. 10. 04. 2020.
- CSERNICKSKÓ, István: Nyelvek vetélkedése a nyelvi tájképben: kárpátaljai példa. In: Alkalmazott Nyelvtudomány, 2015, XV (1–2), s. 71–84.
- CSOMBOR, Erzsébet: Iskola Piliscsén 1945 előtt. In: Slovenské inšpirácie z Čívu. (36. interdisciplinárny výskumný tábor VÚSM). Studia Interdisciplinaria. Red. Tünde Tušková, Juraj Rágyaszi. Békešská Čaba: VÚSM 2020, s. 42 – 69.
- CSOMBOR, Erzsébet: Piliscsén története In: 300 rokov v Piliši. Štúdie z minulosti a prítomnosti Čívu – 300 év a Pilisben. Tanulmányok Piliscsén múltjából és jelenéből. Red. Anna Divičanová. Čív – Piliscsén: Piliscsényi Települési és Szlovák Kisebbségi Önkormányzat 2002, s. 15–29.
- DAVID, Jaroslav – Mácha, Přemysl: Názvy míst (Pamáť, identita, kulturní dědictví). Brno: Host – Ostravská univerzita 2014, s. 126 – 132.
- DEMETER ZAYZON, Mária: A magyarországi kisebbségek nyelvi jogai. Dostupné na internete: http://adattar.adatbank.transindex.ro/tanulmany/14_Demeter_Zayzon_Maria.htm cit. 06. 04. 2020.
- DEMETER ZAYZON, Mária: Nemzetiségszociológiai kutatások Piliscsén 1989 – 1998 között. In: Comitatus. Önkormányzati Szemle. 1998/május, június
- DIVIČANOVÁ, Anna: O etnickom charaktera Čívu. Doslov. In: 300 rokov v Piliši. Štúdie z minulosti a prítomnosti Čívu – 300 év a Pilisben. Tanulmányok Piliscsén múltjából és jelenéből. Red. Anna Divičanová. Čív – Piliscsén: Piliscsényi Települési és Szlovák Kisebbségi Önkormányzat 2002, s. 33 – 38. 146–148.
- DIVIČANOVÁ, Anna red.: Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Maďarsku. – A magyarországi szlovákok népi kultúrájának atlasza. Békéscsaba: Slovenský výskumný ústav 1996, s. 86, maď. s. 98 – 99.
- ĐURKOVSKÁ, Mária – Kentoš, Michal: Perspectives of Slovak ethnic education in Hungary. In: Proceedings of international conference icolle 2019. Sustainability in Education – Past, Present and Future. Eds. Peter Adamec, Michal Šimáně, Eliška Kovářová. Brno: Mendelova univerzita v Brně 2020, s. 49 – 56.

- ĐURKOVSKÁ, Mária – TUŠKOVÁ, Tünde: Téma slovenského národnostného školstva v Maďarsku v projektoch Slovenskej akadémie vied a Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku. In: Reflexia slovenského národnostného školstva v Maďarsku v kontexte súčasnosti a ďalších perspektív jeho fungovania. Eds. Mária Đurková, Tünde Tušková. Košice: CSPV SAV a VÚSM 2019, s. 6 – 18. Dostupné na internete: https://www.svusav.sk/wp-content/uploads/2019/12/Reflexia_slovenskeho_narodnostneho_skolstva_v_Madarsku.pdf cit. 10. 04. 2020.
- FÜGEDI, Erik – GREGOR, Ferenc – KIRÁLY, Péter: Atlas slovenských nárečí v Maďarsku – Atlas der Slowakischen mundarten in Ungarn. Red. Király Péter. Budapest 1993. s. 77, nemecky s. 182, 183.
- GERGYE, Eszter: Nyelvi tájképben megjelenő beás és romani nyelvi elemek szimbolikus funkciója. In: A Barátság melléklete (príloha), 2019, (4), s. 11 – 14.
- GORTER, Durk et al.: The revitalization of Basque and the Linguistic Landscape of Donostia-San Sebastian. In: Minority languages in the linguistic landscape. Gorter, D. et al. red. Basingtoke: Palgrave 2012, s. 148 – 163.
- GORTER, Durk: A nyelvi tájkép tanulmányozása: bevezetés a tudományterületbe. In: Regio 2017, 25/3 s. 31–49.
- HIRES-LÁSZLÓ, Kornélia: Nyelvi tájkép és etnicitás Beregszászon. In: Nyelvoktatás, kétnyelvűség, nyelvi tájkép. Reds. Márku Anita – Hires-László Kornélia. Ungvár: Autdor-Shark 2015, s. 160–185.
- CHLEBNICKÝ, Ján red.: 275 rokov v Sarvaši. Sympóziu o Slovákoch v Maďarsku – Sarvaš, 1997. Békésska Čaba: Slovenský výskumný ústav 2001. 191 s.
- CHLEBNICKÝ, Ján red.: 250 rokov v Slovenskom Komlóši. Prednášky zo sympózia o Slovákoch v Maďarsku, 1996. Békésska Čaba: Slovenský výskumný ústav 2000. 186 s.
- JANEK, István: A piliscsévi Szlovák Kisebbségi Önkormányzat működése 1995–1998. In: 300 rokov v Piliši. Štúdie z minulosti a prítomnosti Čívu – 300 év a Pilisben. Tanulmányok Piliscsév múltjából és jelenéből. Red. Anna Divičanová. Čív – Piliscsév: Piliscsévi Települési és Szlovák Kisebbségi Önkormányzat 2002, s. 62 – 77.
- JURKOVIČOVÁ, Mária: Rozlúčka s mŕtvym na Číve. In: 300 rokov v Piliši. Štúdie z minulosti a prítomnosti Čívu – 300 év a Pilisben. Tanulmányok Piliscsév múltjából és jelenéből. Red. Anna Divičanová. Čív – Piliscsév: Piliscsévi Települési és Szlovák Kisebbségi Önkormányzat 2002, s. 88 – 93.
- KARMACSI, Zoltán: A nyelvi tájkép változásának egy aspektusa. In: Többynyelvűség, regionalitás, nyelvoktatás. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból III. Reds. Márku Anita – Hires-László Kornélia, Ungvár: „RIK-U” 2017, s. 54–60.

- KÁLLAI, Ernő: A kisebbségi joganyag és annak változásai az elmúlt negyedszázadban Magyarországon. In: http://real.mtak.hu/10023/7/13_17_nemnyily_jav.pdf cit. 05. 04. 2020.
- KÁPLÁN, Szofia: Utcanevek a helyi nyelvi és kulturális hagyományok tükrében szerbek által lakott magyarországi településeken. In: A Barátság melléklete (priloha), 2019, (4), s. 19 – 23.
- KMEŤ, Miroslav – TUŠKOVÁ, Tünde – UHRINOVÁ, Alžbeta et al.: Kapitoly z minulosti a súčasnosti Slovákov v Békešskej Čabe. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2018. 512 s.
- KMEŤ, Miroslav – TUŠKOVÁ, Tünde – UHRINOVÁ, Alžbeta et al.: Fejezetek a békéscsabai szlovákok múltjából és jelenéből. Békéscsaba: Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete 2018. 539 s.
- KOVÁČOVÁ, Anna – TUŠKOVÁ, Tünde – UHRINOVÁ, Alžbeta reds.: Materiálové príspevky ku kultúre a spôsobu života v Dabaši-Šáre. Békešská Čaba: VÚSM 2011. 274 s.
- KREKOVIČOVÁ, Eva: Piesne a etnická identifikácia Slovákov v Maďarsku. Výskum z obdobia 1991 – 2017. Bratislava: Vydavateľstvo: VEDA 2018. 263 s.
- KREKOVIČOVÁ, Eva – KRUPA, Ondrej – ANDÓ, Juraj eds.: 30 rokov vo výskumných táboroch Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2008. 150 s. (viď tabuľky na s. 82 – 85).
- KRUPA, Ondrej red.: 275 rokov v Békésskej Čabe. Prednášky Sympózia o Slovákoch v Maďarsku, 1993. Békésska Čaba: Slovenský výskumný ústav 1995. 213 s.
- LAMI, Štefan: Začiatky a vývoj kultúrnej činnosti v Číve. In: 300 rokov v Piliši. Štúdie z minulosti a prítomnosti Čívu – 300 év a Pilisben. Tanulmányok Piliscsév múltjából és jelenéből. Red. Anna Divičanová. Čív – Piliscsév: Piliscsévi Települési és Szlovák Kisebbségi Önkormányzat 2002, s. 127 – 130.
- LAIHONEN, Petteri – CSERNICSKÓ, István: Kísérlet egy összehasonlító vizsgálatra: a nyelvi tájkép dél-szlovákiai, székelyföldi és kárpátaljai falvakban. In: Regio 2017, 25 (3), s. 50 – 81.
- LAIHONEN, Petteri: Nyelvi tájkép egy csallóközi és egy mátyusföldi faluban. In: Fórum Társadalomtudományi Szemle 2012, 14 (3), s. 27 – 49. Jyväskylä University Digital Archive.
- LANDRY, Rodrigue – BOURHIS, Richard: Linguistic landscape and ethno-linguistic vitality. In: Journal of Language and Social Psychology 1997, 16, s. 23 – 49.
- LÁSZTITY, Péro: Nyelvi tájkép kutatása Magyarország szerb lakta településein. In: A Barátság melléklete (priloha), 2019, (4), s. 15 – 19.
- LENOVSKÝ, Ladislav: Slováci v Maďarsku (etnokultúrne sondy do vybraných komúnit) Nadlak: Vydavateľstvo – Editura Ivan Krasko 2019. 123 s. Dostupné na internete: <https://piliscsev.hu/content/pilisi-%C3%B->

- 3vod%C3%A1k-%C3%A9s-b%C3%B6lcs%C5%91d%C3%A9k-k%C3%B6z%C3%B6ss%C3%A9ge cit. 21. 04. 2020.
- MENYHÁRT, Krisztina: A magyarországi bolgárok nyelvi tájképe. In: A Barátság melléklete (príloha), 2019, (4), s. 23 – 26.
- MIHALOVIČ, Alexander: Zemepisné mená Čivu (úryvok). In: 300 rokov v Piliši. Štúdie z minulosti a prítomnosti Čivu – 300 év a Pilisben. Tanulmányok Piliscsév múltjából és jelenéből. Red. Anna Divičanová. Čiv – Piliscsév: Piliscsévi Települési és Szlovák Kisebbségi Önkormányzat 2002, s. 119 – 127.
- MIHALOVIČ, Alexander: Zemepisné mená Čivu. Budapest: Tankönyvkiadó 1987. 147 s.
- NAGY, Mária: Kedves Olvasó! In: Csévi Kisbíró – Čivska beseda. Piliscsév: Piliscsév község Önkormányzata 2003, s. 1.
- PACHNÉ Heltai, Borbála: Többsz nyelvű ségi Kutatóközpont Nyelvi ideológiák az iskolában: egy német nemzetiségi iskola példája. In: A Barátság melléklete (príloha), 2019, (4), s. 28 – 33.
- SATINSKÁ, Lucia: Bratislícious Prešburg: Napjaink Pozsonya nyelvi tájképének többsz nyelvű sége. In: Fórum Társadalomtudományi Szemle, 2013, 15/2, s. 89–108.
- SATINSKÁ, Lucia: Jazyková krajina Bratislavy: Dunajská ulica = Linguistic Landscape of Bratislava: Dunajská street. In: Polarity, paralely a prieniky jazykovej komunikácie: zborník príspevkov z 8. medzinárodnej vedeckej konferencie o komunikácii konanej 6. – 7. 9. 2012 v Banskej Bystrici. Ed. Patráš Vladimír. Banská Bystrica: Belianum 2014, s. 157–167.
- SCOLLON, Ron – SCOLLON, Suzie Wong: Discourses in Place. Language in the Material World. London: Routledge 2003. 242 s.
- SLOBODA, Marián – SZABÓ-GILINGER, Eszter – ŠIMIČIC, Lucija – VIGERS, Dick: Carrying out a language policy change: Advocacy coalitions and the management of linguistic landscape. In: Current Issues in Language Planning, 2010, 11(2), s. 95 – 113.
- SLOBODA, Marián – SZABÓ-GILINGER, Eszter – ŠIMIČIC, Lucija – VIGERS, Dick: The policies on public signage in minority languages and their reception in four traditionally bilingual European locations. 2012, s. 51 – 57. Dostupné na internete: http://www.academia.edu/12637934/The_policies_on_public_signage_in_minority_languages_and_their_reception_in_four_traditionally_bilingual_European_locations cit. 29. 01. 2019.
- SVETOŇ, Ján: Slováci v európskom zahraničí. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení 1943, s. 16.
- SVETOŇ, Ján: Slováci v Maďarsku. Bratislava: 1942, s. 94, 166.
- SZABÓ-GILINGER, Eszter: Békéscsaba nyelvi lát képe. Előadás. In: 16. Élőnyelvi Konferencia. Beregszász 2010. szeptember 17.

- SZABÓ, Tamás Péter: Keresztény iskolai nyelvi tájkép. In: *Régio*, 2017, 25(3), s. 82 – 112.
- SZABÓ, Tamás Péter: Ágencia és a változatosság kezelése magyarországi iskolák nyelvi tájképében. In: *Sztenderd – nem sztenderd*. Red. Kozmács István – Vančo Ildikó. Red. Lakitelek: Antológia 2016, s. 231 – 242.
- SZABÓ, Orsolya: Kettős identitás? Budapest és Piliscsév szlovák közösségei. In: *Változatok a kettős identitásra*. Red. Bindorffer Györgyi. Budapest: Gondolat – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet 2007, s. 63 – 109. Dostupné na internete: <https://kisebbssegkutato.tk.mta.hu/uploads/files/archive/357.pdf> cit. 20. 03. 2020.
- SZABÓ, Orsolya: „Csévi ember cséviül beszéljen, és akkor azt meg lehet érteni”. Piliscsév – egy szlovák falu egykor és ma. In: *Kisebbségkutatás*, 2004, 14(2), s. 194–205.
- ŠTOLC, Jozef: Nárečie troch slovenských ostrovov v Maďarsku. Bratislava 1949, s. 36.
- TISZOVSKÁ, Zuzana: Jeles napi szokások Piliscséven. In: 300 rokov v Piliši. Štúdie z minulosti a prítomnosti Čívu – 300 év a Pilisben. Tanulmányok Piliscsév múltjából és jelenéből. Red. Anna Divičanová. Čív – Piliscsév: Piliscsévi Települési és Szlovák Kisebbségi Önkormányzat 2002, s. 77 – 88.
- TUSKA, Tünde – UHRIN, Erzsébet: A 300 éves Békéscsaba kiemelt rendezvényeinek nyelvi tájképe (részlet). In: *A Barátság melléklete (príloha)*, 2019, (4), s. 26 – 28.
- TUSKA, Tünde – UHRIN, Erzsébet: A 300 éves Békéscsaba rendezvénysorozatának nyelvi tájképe. Előadás, 20. Élőnyelvi Konferencia, Budapest, 2018. augusztus 31. (v tlači).
- TUŠKOVÁ, Tünde: Slovenský jazyk v univerzitnom bilingválnom prostredí. Békešská Čaba Segedín: VÚSM 2016. 175 s.
- TUŠKOVÁ, Tünde – ĐURKOVSKÁ, Mária: Vybrané aspekty vyučovania slovenského jazyka v Maďarsku. In: *Slovenské národnostné školstvo a zachovanie národnostného povedomia v krajinách strednej, južnej a východnej Európy*. Zborník prác z rovnomennej medzinárodnej konferencie, ktorá sa konala v Banskej Bystrici 6. – 7. septembra 2019.
- TUŠKOVÁ, Tünde – UHRINOVÁ, Alžbeta reds.: Slovenské inšpirácie zo Senáclavu. 31. interdisciplinárny výskumný tábor VÚSM. Studia Interdisciplinaria. Békešská Čaba: VÚSM 2019. 283 s.
- TUŠKOVÁ, Tünde – UHRINOVÁ, Alžbeta: „Škola by sa len vedy zachránila...“. Príbeh slovenskej národnostnej školy v Tardoši. In: *Slovenské inšpirácie z Tardoša*. 35. interdisciplinárny výskumný tábor Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku. Eds. Tünde Tušková – Mária Žiláková. Békešská Čaba: VÚSM 2018, s. 161 – 186.

- TUŠKOVÁ, Tünde – UHRINOVÁ, Alžbeta: Jazykový obraz jubilejných osláv v Békešskej Čabe. In: Dolnozemský Slovák. Časopis Slovákov v Maďarsku, Rumunsku a Srbsku. Hlavný a zodp. red. Ivan Miroslav Ambruš. 2018a, (23/38), 3 – 4, s. 12 – 17.
- TUŠKOVÁ, Tünde – ŽILÁKOVÁ, Mária reds.: Slovenské inšpirácie z Tardosha. 35. interdisciplinárny výskumný tábor VÚSM. Studia Interdisciplinaria. Békešská Čaba: VÚSM 2018. 271 s.

(13/2014 (XI.26) rendelet). Piliscsév önkormányzati rendelete.

2011. ÉVI NÉPSZÁMLÁLÁS. 3. Területi adatok. 3. 12. Komárom-Esztergom megye. Központi Statisztikai Hivatal (Sčítanie obyvateľov Maďarska) 2013. 218 s. Dostupné na internete: http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_03_12_2011.pdf cit. 20. 03. 2020.

2011. évi törvény a nemzetiségek jogairól.

In: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100179.tv> cit. 29. 04. 2020.

A Magyar Népköztársaság Helységnevtára. Budapest: Statisztikai Kiadó Vállalat 1973, s. 654.

Slovenské žité názvy geografických objektov ležiacich mimo územia Slovenskej republiky. Bratislava: Úrad geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky 1997, s. 105.

ÖSSZEFOGLALÁS

A piliscsévi szlovákok vizuális nyelvhasználat

(Szlovákok és a szlovák nyelv Piliscséven)

A tanulmányban Piliscsév (utcanévek, intézménytáblák, rendezvények, kiadványok) és intézményei (szlovák önkormányzat, iskola, óvoda, aszszonykórus) nyelvi tájképét elemezzük tágabb kontextusban. A dolgozat a szlovák nyelv láthatóságára és az állami magyar nyelvvel kapcsolatos pozícióira (sorrend, betűméret stb.) fókuszál, azonban a település szlovák nyelvhasználatáról is tartalmaz információkat, valamint bemutatja a piliscsévi nemzetiségi közélet vezető személyiségeit. A tanulmányban gazdag fotódokumentációt és sok interjúrészletet közlünk, melyeket értékes – megőrkítésre érdemes – település- és nyelvtörténeti dokumentumnak tartunk. A vizsgálat során több kutatási módszert alkalmaztunk,

fényképek, interjúk és dokumentumok elemzését, valamint a résztvevő megfigyelést. A kutatás alapján megállapítható, hogy Piliscsév nyelvi tájképe láthatóan deklarálja a község szlovák nemzetiségi jellegét, mely elsősorban a piliscsévi szlovák önkormányzatnak és a települési önkormányzat támogató hozzáállásának, a két testület közötti példás együttműködésnek köszönhető. A kétnyelvű feliratok sokasága, a kétnyelvű rendezvények az identitás kifejezőjeként értelmezhetők, a szlovák nyelv szimbolikus jellegéről Piliscsév etnikai összetételéről és a szlovákok közösségben gyakorolt presztízsről árulkodnak.

SUMMARY

The visual language usage of the Slovaks in Piliscsév (Slovaks and the Slovak language in Piliscsév)

The study is devoted to the analysis of the linguistic landscape of Piliscsév (street names, events, publications) and its institutions (the Slovak self-government, school, kindergarten, women's choir) in a broader context. The research focuses on the visibility of the Slovak language and its position (sequence, font size, etc.) in relation to the state language, Hungarian. It informs about the Slovak language usage of the settlement, moreover, it presents the leading personalities of the minority public life in Piliscsév. The study contains rich photo documentation and many extracts from the conducted interviews, which we consider to be linguistic memories worthy of preservation and valuable documents of the settlement's history. Various methods have been applied during the research: analysis of photographs, interviews, and documents, as well as participant observation. Based on the study we can conclude that the linguistic landscape of Piliscsév visibly declares the Slovak minority character of the settlement, which is primarily due to the work of the Slovak self-government, the supportive attitude of the local self-government, and the exemplary cooperation between the two bodies. The high number of Slovak signs and the bilingual events can be interpreted as

expressions of Slovak identity, they testify about the symbolic character of the Slovak language, the ethnic composition of Piliscsév, and the prestige of Slovaks within the community.

Kontakt

doc. PhDr. Tünde Tušková, PhD.

Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku

Katedra slovenského jazyka a literatúry, Segedínska univerzita

tuskatunde@yahoo.co.uk

doc. Alžbeta Uhrinová, PhD., mim. prof.

Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku

uhrinova@index.hu

Jazyková identita Slovákov v Číve

Renáta Ondrejková

Príspevok je výsledkom terénneho a dotazníkového výskumu, ktorý sa uskutočnil v rámci výskumného tábora organizovaného Výskumným ústavom Slovákov v Maďarsku v júni 2019 v obci Čív (Piliscsév) v Komárňansko-ostrihomskej župe. Cieľom výskumu bolo zistiť, ktorá generácia v obci používa slovenčinu v domácom, rodinnom prostredí a aj v bežnom spoločenskom živote.

Z histórie obce

Na území historickej Panónie už celé tisícročie žijú spolu s Maďarmi rôzne národnosti vo vzájomnej úcte. Nie je to inak ani v Číve (Piliscsév), ktorý sa rozprestiera na rozhraní dvoch žúp, preto nie je jednoduché pozhaňar a naštudovať cenné materiály o tejto malebnej obci a jeho obyvateľoch. Dokumenty, ktoré sa zaoberajú dejinami obce, sa nachádzajú v rôznych archívoch, farnostiach a súkromných zbierkach. Spisy sa nájdu v Nových Zámkoch, v Arcibiskupskom a Diecéznom archíve v Ostrihome (Esztergom), aj v Župnom archíve Komárňansko-ostrihomskej župy.

Čív leží na západnom úpätí pohoria Piliš (Pilis hegység) v údolí obklopenom zo všetkých strán horami. Od Budapešti (Budapest) je vzdialený 25 km po diaľnici, od Ostrihomu 18,6 km, od Dorogu je vzdialenosť cca 10 km. Je dostupný vlakom aj autobusmi Volán zo všetkých troch smerov. Zastávka vlaku je 3 km od centra obce (na železničnej trati Budapešť – Ostrihom). Jeho územie je obývané už od praveku. Viaceré nálezy pochádzajú z rímskej doby, na základe ktorých archeológovia predpokladajú, že sa tu nachádzala usadlosť „Ad lacum felicis“.

Prvý písomný záznam o obci – stredovekej maďarskej dedine – pochádza z roku 1262. Osada sa nachádzala asi 6 km na západ od dnešného Čívu medzi Csolnokom, Dágom a Csabou (Piliscsaba).

Najstarším známym majiteľom usadlosti bol László Csév, syn Rogera, ktorý dal svoj majetok do zálohy ostrihomskému občanovi Godinovi. V roku 1278 Godin získal aj ďalšie majetky v Číve. V roku 1328 Godinovi potomkovia predali svoj majetok mníškam na ostrove sv. Margity. Neskôr usadlosť často menila majiteľov, medzi ktorými bol aj napr. Boleslav, ostrihomský biskup. Počas tureckých bojov sa dedina vyľudnila (Csombor, 2002, s. 15).¹

Po vyhnaní Turkov z Uhorska do Čívu prichádzali postupne Slováci. Prví osadníci prišli v rokoch 1699 – 1711. V roku 1715 bola vybudovaná rímskokatolícka farnosť. Podľa Canonica visitatio z roku 1732 mala obec len katolíckych obyvateľov. V roku 1738 vypukla v obci morová epidémia, po nej prišli ďalší osadníci zo Slovenska. V roku 1755 mala obec 616 obyvateľov (Csombor, 2002, s. 18). Známy uhorský vedec, štatistik a geograf Elek Fényes v roku 1851 vo svojom dvojzväzkovom diele Magyarország geographiai szótára Čív popisuje už ako slovenskú obec: „Csév, tótfalu, Esztergom vármegyében, a Pilishegye alatt Esztergomhoz keletre, 2 mérföldre. 1055 katolikus lakja” (cituje Divičanová, 2002, s. 33).²

Maďarsko bolo v minulosti oblasťou bývalého Uhorska s najvyšším zastúpením slovenského etnika. V severných horských oblastiach súčasného Maďarska môžeme Slovákov považovať za autochtónnych obyvateľov. Podľa mapy tzv. sídelných ostrovov sa dá podiel slovenského etnika na území vtedajšieho Maďarska odhadovať minimálne na 20 – 25 %.

Z historických prameňov z 18. storočia sa podarilo zistiť, že súčasné slovenské jazykové ostrovy v Maďarsku po vyhnaní Turkov z Uhorska sa podľa počítania slovenského historika Jána Siráckeho tvorilo približne 200 000 Slovákov. Jednu tretinu usadených Slovákov tvorili evanjelici a približne jednu tretinu zase katolíci. K najcharakteristickejším osadám slovenského obyvateľstva s katolíckym vierovyznaním patria pilišské obce. V Piliši sa vytvoril pomerne kompaktný, zemepisne

¹ Taktiež <https://hu.wikipedia.org/wiki/Piliscs%C3%A9v>

² Čív je slovenská obec v Ostrihomskej župe, ležiaca pod Pilišom na východ od Ostrihomu na 2 míle. Má 1055 katolíckych obyvateľov.

súvislý jazykový ostrov, ktorý tvoria: Čív, Huť (Pilisszentlélek), Kestúc (Kesztlő), Mlynky (Pilisszentkereszt), Santov (Pilisszántó), Senváclav (Pilisszenlászó) a Piliščaba (Piliscsaba). Väčšina týchto osád vznikla na majetkoch rehoľníkov, paulínov a františkánov alebo na majetkoch ostrihomskej a budínskej kapitoly, pod cirkevným vedením. Pilišské obce teda patrili k ostrihomskej diecéze až do r. 1848, a to ovplyvnilo aj ich samostatné národnostné bytie. Tieto obce si totiž nemohli vytvoriť hospodársku a administratívnu samosprávu, ako napr. dolnozemske osady: Sarvaš (Szarvas), Slovenský Komláš (Tótkomlós), Békešská Čaba (Békéscsaba). Táto nevýhoda sa odzrkadlila aj v tom, že v Číve sa slovenčina ako administratívno-písomný jazyk nepoužíval. Obyvatelia s vrchnosťou komunikovali písomne v latinčine alebo v maďarčine. Ale na strane druhej, ostrihomska cirkevná župa, ktorá sa rozprestierala hlavne na slovenskom etnickom území, severne od Dunaja, prispela k zachovaniu slovenského jazyka. Vo vedení ostrihomskeho vysokého kňazstva niektoré funkcie zastupovali farári slovenského pôvodu, ktorí podporovali slovenské jazykové hnutie mladých slovenských katolíckych farárov na čele s Antonom Bernolákom a Jurajom Fándlym, ktorí sa snažili presadiť spisovný a cirkevný jazyk založený na variantoch západoslovenských nárečí. Ostrihomske cirkevné vedenie preložilo Bibliu do tohto jazyka, začalo vydávať učebnice a v elementárnych katolíckych školách sa začalo vyučovať v tomto jazyku.

Údaje zo sčítania obyvateľov

Podľa posledného sčítania obyvateľov z roku 2011 Komárňansko-ostrihomska župa má 304 568 obyvateľov. 7,5 % obyvateľov patrí k národnostným menšinám. Najpočetnejšiu národnostnú skupinu tvoria nemeckí obyvatelia s počtom 11 000 osôb, čo predstavuje 17 % celkového počtu obyvateľov župy. Slováci tvoria v župe tretiu najpočetnejšiu národnostnú skupinu, s počtom 2537 osôb. Ich počet ale od posledného sčítania v roku 2001 klesol. Zaujímavé je, že najvyšší počet medzi Slovákmí predstavujú osoby v dôchodkovom veku. V župe sú tri obce, v ktorých podiel Slovákov prekročil hranicu 20 % populácie: Kestúc a Čív 27 %, Tardoš (Tardos) 22 %. Čív má v súčasnosti 2356 obyvateľov. V roku 2001 sa k slovenskej národnosti hlásilo 1270 obyvateľov, ale už v roku 2011 len 639.

Tabuľka č. 1: Počet obyvateľov v Číve hlásiacich sa k slovenskej národnosti
Zdroj: KSH, Népszámlálás 2011.

Rok sčítania	Obec	Celkový počet obyvateľov	Kategória národnosti ³	Počet
2001	Čív (Piliscsév)	2314	A	311
		2314	A-N-H-K	1270
		2314	H	1250
		2314	K	637
		2314	N	1059
2011		2356	A-N-H-K	639

Tabuľka č. 2: Porovnanie počtu Slovákov v Číve na základe sčítania obyvateľov za 1980 – 2011

Zdroj: KSH⁴, Népszámlálás 2011.

Rok sčítania	Celkový počet obyvateľov	Slovenský materinský jazyk	Slovenská národnosť
1980	2452	218	33
1990	2314	367	379
2001	2314	311	1059
2011	2356	–	639

V súčasnosti sa Slováci v Číve síce hlásia k slovenskej národnosti, ale takisto sa hlásia aj k maďarskej. V každodennom živote tunajší Slováci žijú, riešia podobné až identické problémy s maďarským obyvateľmi.

Obec je silne katolíckeho vierovyznania. Podľa posledného sčítania obyvateľstva z roku 2011 sa ku katolíckej cirkvi prihlásilo 1450 obyvateľov, reformovanej cirkvi 134, gréckokatolíckej cirkvi 20 a evanjelickej

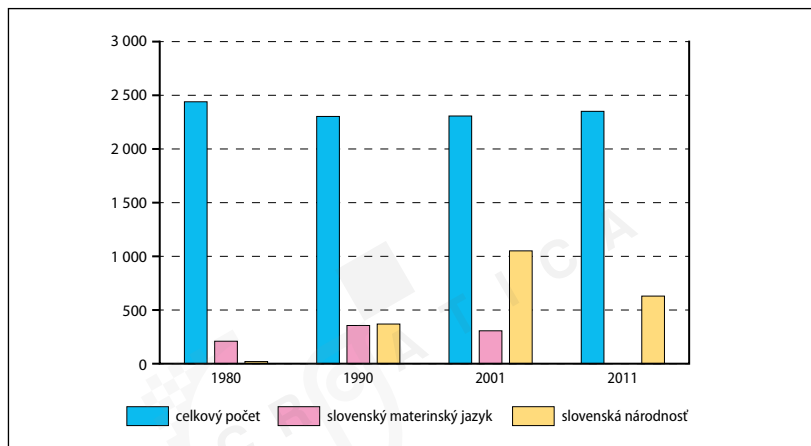
³ Kategórie: A – materinský jazyk (anyanyelv), N – národnosť (nemzetiség), H – používaný jazyk (használt nyelv), K – kultúrna identita, vzťah k jazyku (kulturális kötődés).

⁴ Szabóné Marlok Júlia: A Pilisi Szlovák falvak nyelvi sajátosságai. Nyelvtudományi Doktori Iskola. Budapest 2012, s. 48.

cirkvi 16 obyvateľov. Omše už ale neprebiehajú v slovenskom jazyku, ale iba v maďarskom. Obyvatelia sa v minulosti živilí poľnohospodárstvom, niektorí pracovali ako uhliari v neďalekých Dorogských uhľových baniach. V súčasnosti Slovákov v obci ubúda aj prisťahovaním maďarského obyvateľstva z neďalekej Budapešti.

Diagram č. 1: **Porovnanie počtu Slovákov v Číve**

Zdroj: KSH, Népszámlálás 2011.

Inštitúcie v Číve

Dnes v obci pracuje popri miestnej samospráve a bulharskej samospráve aj Slovenská samospráva Čívu. Predsedníčkou Slovenskej samosprávy je Mária Vogyeraczká, podpredsedníčkou Eva Anikó Somogyiová (Juhászné Somogyi Éva Anikó). Slovenská menšinová samospráva v obci pracuje od roku 1994. Obec má vybudovanú rozsiahlu infraštruktúru. V Číve funguje materská škola – óvoda, základná škola, dom kultúry, knižnica, klub dôchodcov, športové ihrisko.

Pri klube dôchodcov od roku 1998 funguje spevácky klub – Čívsky zbor. V ich repertoári sú slovenské aj maďarské piesne, ktoré sa v tejto oblasti spievali a zachovali sa v pamäti tunajších obyvateľov.

Tanečná skupina Trnka odovzdáva aj mladšej generácii ľudové zvyky a tance slovenských predkov. Založená bola v roku 2009 pod vede-

ním Viery Komjáthiovej (Hubacsekne Komjáthi Vera) a Martina Hubacseka (Hubacsek Márton).

Dnes je v Maďarsku pre Slovákov najdôležitejším miestom zachovávaní jazyka školstvo. Mnohí očakávajú, že v miestnej škole sa deti naučia aj slovenský jazyk. Základná škola v Číve sídli na Iskola utca 1 – 3. (Školská ul. 1 – 3). Počet žiakov v minulých rokoch a v súčasnosti sa pohybuje okolo 100 – 120 osôb. Vyučovanie prebieha v 8 ročníkoch, v ôsmich triedach. Ako národnostná škola slovenskej národnosti všetci žiaci školy sa vzdelávajú aj v slovenskom jazyku. Slovenský jazyk sa vyučuje ako predmet, päť hodín týždenne a jedna hodina Slovenskej vzdelanosti. Žiaci sa zúčastňujú aj na rôznych súťažiach, ktoré organizuje slovenská samospráva. Slovenský jazyk sa vyučuje aj v materskej škole, kde sa deti oboznamujú so základnou slovenskou slovnou zásobou prostredníctvom veršov, básničiek, slovenských porekadiel.⁵

Výskum o používaní slovenského jazyka v obci

Výskum v Číve bol realizovaný dotazníkovou metódou. Slovenská samospráva obce zabezpečila pre výskumníkov tábora celkovo 37 informátorov. Podarilo sa nám zozbierať údaje od 32 respondentov. Dotazníky boli vyhotovené v dvoch jazykoch, pre prípad, že by niektorí mali problém komunikovať v slovenskom jazyku. Najprv som dala opýtaným slovenský variant, možnosť výberu bol len vtedy, keď som zachytila neistotu v porozumení otázok. Ale medzi najstaršou generáciou (80 rokov – a starší) nebol problém s používaním slovenského jazyka.

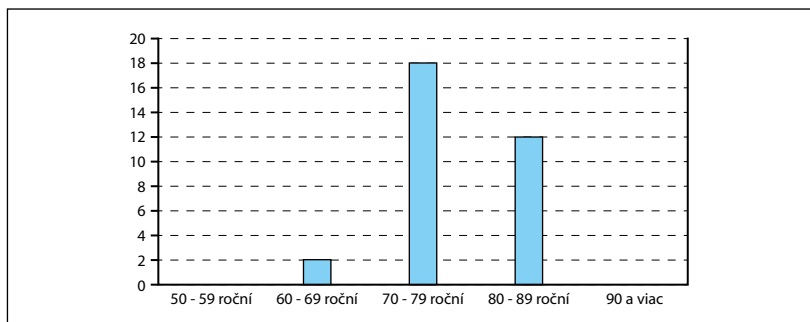
Dotazník obsahoval 58 otázok, okrem osobných údajov sa zameriaval skoro na každú komunikačnú sféru: rodinu, na automatické situácie v jazyku (pozdravy, počítanie, nadávky), na náboženstvo, obecný život, na sebahodnotenie znalosti slovenského jazyka, školstvo v obci.

Vekové rozpätie respondentov bol 61 – 89 rokov. Dotazník bol prichystaný aj pre mladšie ročníky, ale medzi informátormi neboli mladší ako 61 rokov. Diagram č. 2 ukazuje vekový priemer opýtaných:

⁵ Piliscsévi Általános iskola. Pedagógiai program. 2018. Dostupné na www.piliscsev.hu

Diagram č. 2: **Vek respondentov**

Zdroj: Vlastný výskum

Z tabuľky je zrejmé, že po slovensky sa rozpráva už iba najstaršia generácia obyvateľov obce.

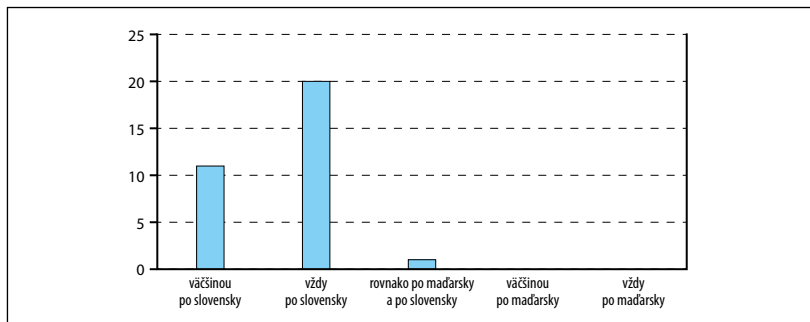
Je škoda, že staršia generácia, starí rodičia, viac neapelovali na odovzdanie slovenského jazyka najmladšej generácii v rodine. Však čo sa naučia deti doma, to si ponесú aj do ďalšieho života.

Požívanie slovenského jazyka v rodine

Z 32 respondentov sa najviac – 20 (62,5 %) rozprávalo so svojimi rodičmi vždy po slovensky, 11 (34,375 %) väčšinou po slovensky a 1 (3,125 %) aj po slovensky aj po maďarsky.

Diagram č. 3: **Používanie slovenského jazyka s rodičmi**

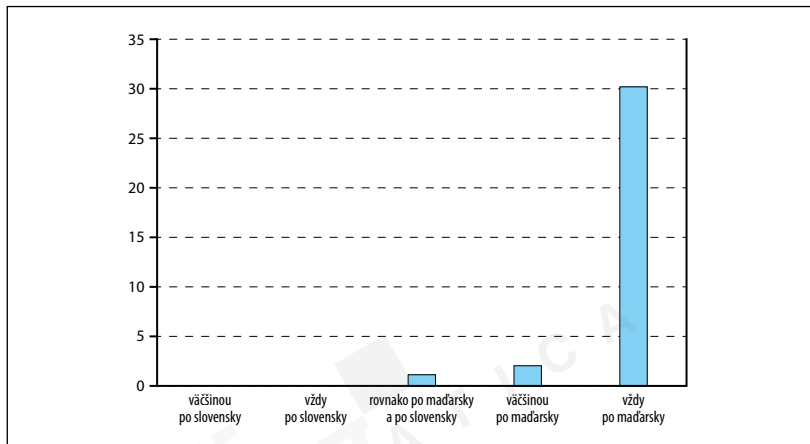
Zdroj: Vlastný výskum

Ale už používanie slovenského jazyka s deťmi alebo vnúčatami ukazuje na ústup slovenčiny v rodinnej komunikácii:

Diagram č. 4: Používanie slovenského jazyka s deťmi a vnúčatami

Zdroj: Vlastný výskum

V slovenskom jazyku už komunikácia v rodine s mladšou generáciou neprebíha, už ich deti (dnešní päťdesiatnici a mladší) komunikovali s rodičmi výlučne po maďarsky. Ich deti síce rozumejú po slovensky, ale hovoriť už nevedia. Tým pádom sa ani ich deti, teda najmladšia generácia, nenaučili po slovensky, hoci chodili do národnostnej školy so 4 hodinovou výučbou slovenského jazyka. V rodinách sa kvôli deťom zmenil jazyk, začalo sa používanie maďarského jazyka, tým sa slovenský jazyk v rodine dostal do úzadia alebo sa celkom vytlačil. Preto „zanikla základná báza odovzdávania prežitia materinského jazyka“ (Uhrinová, 2004, s. 48).

Požívanie slovenského jazyka v kruhu priateľov, známych

So svojím priateľom, priateľkou a známymi prevažná väčšina, 19 opýtaných (59,38 %) sa rozpráva po maďarsky; 9 (28,12 %) najmä po maďarsky ale občas aj po slovensky; 4 (12,5 %) komunikujú rovnako často obidvoma jazykmi. So svojimi susedmi až 87,5 % (28 respondentov)

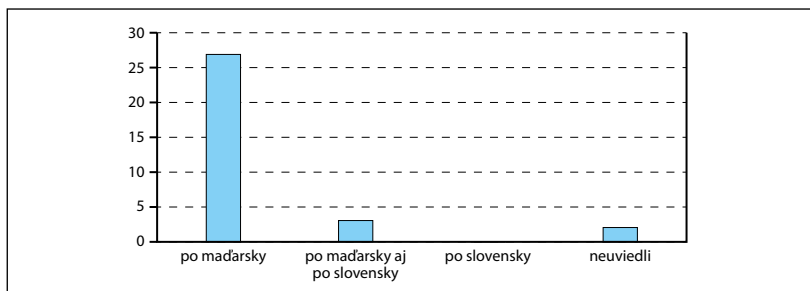
rozpráva po maďarsky. Z odpovedí vyplynulo, že susedmi sú prevažne Maďari. Aj v prípade, že by mali za suseda Slováka, pravdepodobne by sa rozprávali po maďarsky. Odpovede ešte ukázali, že na verejnosti sa radšej rozprávajú po maďarsky, lebo sa hanbia, majú komplexy, že nevedia dobre po slovensky, ale len „*po čínsky*“. Vplyv na ovládanie slovenského jazyka majú aj jazykovo zmiešané rodiny, kde už prevláda maďarčina.

Používanie slovenského jazyka vo voľnom čase, v kultúrnom a spoločenskom živote

27 (84,38 %) opýtaných sa obvyčajne zabávajú, vzdelávajú, čítajú dennú tlač hlavne po maďarsky. 3 (9,37 %) v slovenskom aj maďarskom jazyku, 2 respondenti odpoveď neuviedli. Treba tu ale zdôrazniť, že zábava, vzdelávanie sa v slovenskom jazyku nie je len otázkou rozhodnutia, ale aj otázkou možností. Ak obec neumožňuje zábavu, nezabezpečuje dovoz slovenských periodík, obyvatelia tak nemajú možnosť realizovať sa v tejto oblasti. Mnohí opýtaní sa vyjadrili, že by aj chceli čítať, prípadne sledovať a počúvať slovenské vysielanie v televízii a v rádiu, ale nemajú vysielanie v slovenčine. V minulosti, kým sa dalo chytiť vysielanie TV Markíza zo Slovenska, mnohí si pozerali hlavne folklórne a dokumentárne programy (28 opýtaných, 87,5 %). Dnes už túto možnosť nemajú. Slováci v Maďarsku majú možnosť sledovať vysielanie pre menšiny v Maďarsku (TV Domovina, rozhlas), ale *Domovinu*, slovenské vysielanie Maďarskej televízie, sledujú opýtaní zriedka (nevyhovuje im vysielací čas). Pri písomných materiáloch, ako sú úradné listy, oznamy je tiež dominantný maďarský jazyk, to potvrdilo vo svojich odpovediach 100 % respondentov. Dominantné maďarské písomníctvo má viacero príčin. Najdôležitejším faktorom je, že poslanci, úradníci, administratívni zamestnanci samospráv a civilných organizácií lepšie a rýchlejšie ovládajú písomný prejav v maďarčine. Veď aj zápisnice zo zasadnutí Slovenskej samosprávy sú na webovej stránke obce uvedené len v maďarskom jazyku.

Diagram č. 5: Používanie slovenského jazyka pri zábave a vzdelávaní

Zdroj: Vlastný výskum

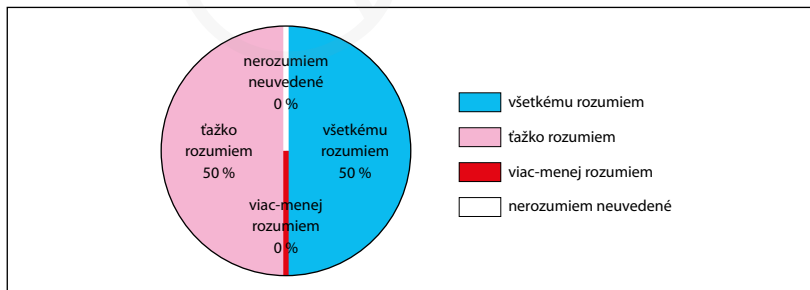

Pri otázkach zaoberajúcich sa *sebahodnotením* znalosti slovenského jazyka respondentov si opýtaní mali zhodnotiť štyri základné zručnosti: reč, písanie, čítanie a porozumenie. Z prieskumu vyplynulo, že respondenti oveľa lepšie rozumejú, rozprávajú, píšú, čítajú po maďarsky ako po slovensky. Po slovensky rozpráva dobre len 10 % opýtaných (3), píše 5 (15,62 %).

Pri čítaní slovenských textov (noviny, beletria, letáky) polovica opýtaných (16) viac-menej rozumie a druhá polovica ťažko rozumie.

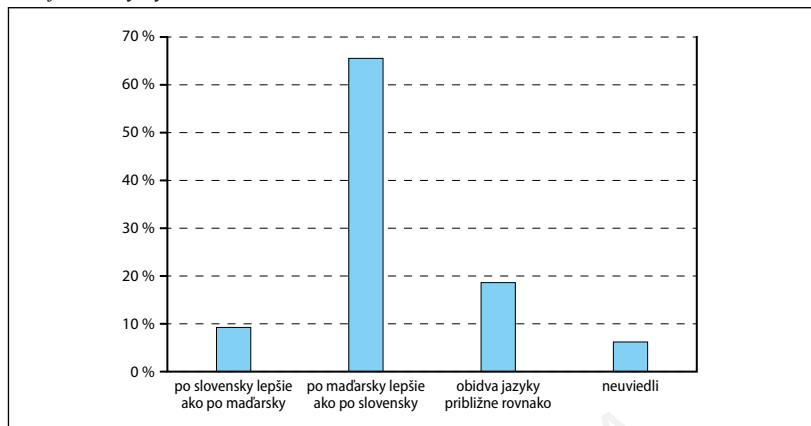
Diagram č. 6: Jazykové znalosti – sebahodnotenie: čítanie

Zdroj: Vlastný výskum

Odpovede respondentov sú veľmi kritické. Hoci málo opýtaných v dotazníku označilo svoje vedomosti ako dobré, pri riadenom rozhovore nebol problém s komunikáciou. Pripisujeme to tomu faktu, že domáci Slováci (Čívania) si uvedomujú, že nerozprávajú spisovnou slovenčinou, ale ako oni hovoria – „rozprávame po čívsy“.

Diagram č. 7: Jazykové znalosti – sebahodnotenie: rozprávanie v slovenskom jazyku
Zdroj: Vlastný výskum

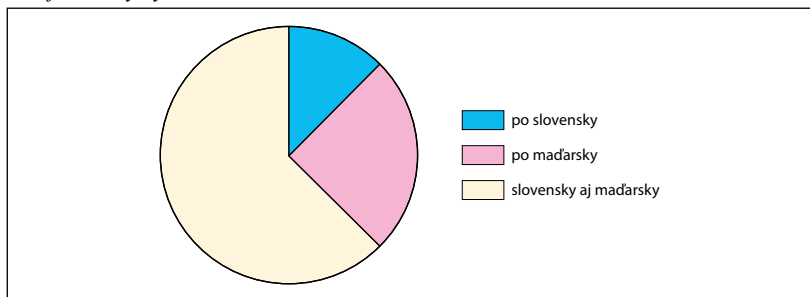

V ďalších otázkach som sa pýtala na jazykové postoje Čívanov. *Jazykový postoj* je hodnotiaca mienka daného jazyka alebo nárečia (Uhrinová, 2004, s. 80). Na jazykový postoj majú vplyv spoločensko-politické zmeny. Zaujímalo ma, ako hodnotia respondenti svoj materinský jazyk. Na túto otázku odpovedala len polovica opýtaných (15 osôb; 46,87 %). Väčšina z nich poukázala na silný vplyv maďarského jazyka na ich „čívsky“ jazyk. Svedčia o tom odpovede, ako: *veľa maďarských slov, čívsky nevieme povedať nové, moderné slová; je to jazyk našich prarodičov*. Ale na druhej strane je pre nich „*jazykom detstva, mladosti a pekných spomienok*“.

Odpovede na otázku „*Ktorým jazykom rozprávate radšej?*“ dokazujú prítomnosť silnej slovensko-maďarskej bilingválnosti. Rovnako rád sa rozpráva po slovensky a aj po maďarsky 20 osôb (62,5 %), radšej sa rozpráva po maďarsky 8 osôb (25 %), po slovensky len 4 osoby (12,5 %). Pripisovali to nedostatočnej slovnej zásobe (nové slová, reálie) a nízkemu záujmu o stretávanie sa Slovákov v obci.

Diagram č. 8: Ktorým jazykom rozprávate radšej?

Zdroj: Vlastný výskum

Slovenčina vo verejnej sfére

Slovenčina ako komunikačný jazyk v Čive zanikla alebo aspoň ustúpila do úzadia. V súčasnosti prevláda maďarčina vo všetkých sférach života, či už kultúrneho, náboženského, alebo aj školského. Pri návšteve základnej školy v obci sme mali možnosť nahliadnuť do života školy, síce až po skončení školského roka. Ale atmosféra nás prekvapila. Nenašli sme ochotu zo strany vedenia a učiteľov, hlavne učiteľov slovenského jazyka, na užšiu spoluprácu, vyhľadanie mladých talentov spomedzi žiakov. Žiaci sa síce zúčastňujú rôznych súťaží zo slovenského jazyka a literatúry, vidno to na vyvesených diplomoch zo súťaží, ale slovenský duch v škole zanikol.

Slovenský jazyk zmizol už aj z nápisov na cintoríne. Takéto slovenské nápisy zostali ešte zachované v ľudovom písomníctve na starých náhrobných kameňoch v starom slovenskom cintoríne v Čive. Tu sa pochovávalo asi do konca 30. rokov minulého storočia. Na novom cintoríne už dominujú len maďarské nápisy (pozri prílohy). Na ukážku citujem z niektorých náhrobných kameňov:

*Tu szpocsiva V. K. Panu
JURKOVICS MELICHAR
Zsil 58 roku*

*Zemrel 1918 marcza 31. ho
Tuto pamatku daku posztavili
Valovocs Anna aj gyetyma*

*Tu szpocsiva Krusztu Panu
Szvatem pokoji
Vojczek József*

*Zsil 49 roku
Zemrel 1935 februara 11
Nanyho pamata manzselska z gyetyma*

Ako vidíme, v slovenských textoch sa používal maďarský pravopis. Škoda, že sa kontinuita slovenského jazyka prerušila. Asi od 20. – 30. rokov minulého storočia sa oficiálna časť cirkevných obradov celkom pomadďarčila a ani v súčasnosti pilišské obce nemajú kňaza, ktorý by ovládal slovenský jazyk (Divičanová, 2002, s. 36). Napriek tomu, ale slovenskí obyvatelia – Čívania sa nezriekli svojho jazyka v cirkevnom živote. Kým sa „úradné“ omše, svadby, krstiny, pohreby odbavujú v maďarskom jazyku, ženy a muži zaspievajú piesne pre jednotlivé obrady v slovenčine (pokiaľ sa osoba hlásila k slovenčine).

Ďalším viditeľným znakom prítomnosti Slovákov v obci sú dvojjazyčné označenia ulíc a častí obce. Popri maďarských názvoch ulíc tu fungujú aj slovenské názvy častí obce. Na tabuli je najprv maďarský názov ulice, potom slovenský názov; pridala som aj komentáre obyvateľov obce:

Dolina utca – Hliník / Hliňík: „to je Perbajem, jak sa ide na Kestúc. Tam je hlina, kerúottál vozili ľudě“;

Virágos utca lefele, Dózsa György utca, Jurkovics utca – Humná: „je to už skoro šecko zastavené. Volakedi tam mašinuvali ľudě zboží a pred mašinuvaňím to pozvážali sem, na humná“;

Ady Endre utca – Konec: „tag spomíname konec d'ed'ini“;

Rózsa utca – pod Novosády: „tam visázali ľudě nové vinohradi“;

Csabai utca – Okrúhly húšť: je to pod horu. Boli tam gulaté slifki, volali sa okruhlički“;

Rákoczi utca, Bassa utca – Perbaj: „to je čáska d'ed'ini“;

Viola utca – za Ribňíckí: tam boli barini, močarini a f tich boli ribi“;

Vörösvári utca – od Verešvára: sú to vino hradi, volakedi tad'e chod'ili peši ľudě na Verešvár“. Názvy ulíc mám od viacerých respondentiek, najviac informácií mi poskytla bývalá predsedníčka Slovenskej samosprávy v Číve, p. Mária Nagyová (Mihalovič, 2002, s. 119 – 125).

Záver

Aj tento výskum potvrdil klesajúcu tendenciu používania slovenského jazyka v bežnej komunikácii medzi Slovákami žijúcimi v Maďarsku. Slovenský jazyk medzi mladými ľuďmi zaniká. Používanie slovenčiny sa stráca so znižovaním počtu príslušníkov staršej generácie. Aj napriek úsiliu Slovenskej samosprávy v Číve, nepodarilo sa pritiahnuť a zaan-

gažovať mladú generáciu do práce Slovenskej samosprávy. Problémy majú aj organizácie, kluby uchovávajúce slovenské tradície s náborom mladých adeptov – tanečníkov, spevákov, kultúrnych pracovníkov. Na kultúrne akcie chodia stále tí istí občania, mladých to ešte alebo už nezaujímajú. Snaží sa pomôcť aj Obecná samospráva, hľadá finančné aj materiálne možnosti na zlepšenie nelichotivej situácie. Za úspech sa považuje aj to, že tento rok (2019) sa podarilo 4 žiakom z končiaceho 8. ročníka základnej školy dostať sa na Slovenské gymnázium v Budapešti. Obecná samospráva spolu so Slovenskou samosprávou sa snažia udržiavať a zveľaďovať aj kultúrne objekty, ako napr. Slovenský pamätný dom, Kultúrny dom. Slovenská samospráva tento rok oslávila svoju 25-ročnú existenciu. Za tento čas jej predstavitelia a samozrejme aj ostatní čívkvi Slováci urobili kus práce. Vďaka ich nadšeniu, optimizmu a elánu sa podarilo zachovať kultúrne, jazykové a folklórne dedičstvo predkov.

Dotazníkový výskum dokázal existenciu používania slovenského jazyka v kruhu respondentov v danom čase. Nepopierateľná je ale dominancia maďarského jazyka na všetkých komunikačných úrovniach. Napriek tomu, prítomnosť slovenského jazyka ešte stále žije medzi Slovákmi v Číve. Podľa výsledkov výskumu rodičia už nie sú schopní odovzdať svoje kultúrne, jazykové dedičstvo, materinský jazyk, deťom. V každodennom živote Slovákov v Číve sa už nepoužíva slovenčina. Žiaľ, aj zápisnice zo zasadnutí Slovenskej samosprávy sú na webovej stránke obce uvádzané len v maďarskom jazyku. Spoločnosť sa nachádza v kritickom období, keď sa vytráca slovenský jazyk v rodinách. Získané údaje poukazujú na ústup používania slovenčiny v spoločenskej sfére. Slovenský jazyk síce ešte nie je celkom vytlačený zo súkromnej sféry, ale je tu príznačná postupne ubúdajúca slovenčina – ako bude vymierať slovenské obyvateľstvo, tak zanikne aj slovenčina. V rodinách sa po slovensky rozprávajú už len príslušníci najstaršej generácie, aj to len medzi sebou (manžel s manželkou, priatelia medzi sebou). Úroveň vyjadrovania sa v slovenskom jazyku klesá, možnosť rozhovorov tiež a v dôsledku silnej asimilácie a v narastajúcom počte zmiešaných manželstiev po slovensky už nerozpráva ani rodičovská generácia.

Ani slovenské národnostné školy to nemajú jednoduché, možnosti získavania dôvery rodičov v prospech národnostnej školy nie sú všade rovnaké. Znižovanie počtu žiakov a prváčikov súvisí aj s celkovým počtom škôl v mestách, dôležitá je aj odborná pripravenosť učiteľov slovenského jazyka a technické vybavenie škôl. Asi bude naivné si myslieť, že

slovenčina je prítomná na všetkých zasadnutiach pedagogických zborov, na pracovných poradách či v kruhu národnostných poslancov, nakoľko sa týchto porád a zasadnutí zúčastňujú aj občania, ktorí neovládajú slovenský jazyk, alebo nie vždy je potrebné rokovať v slovenčine. Je škoda, že zápisnice z rokovaní nie vždy sú zverejnené aj v slovenskom jazyku na stránkach inštitúcií, hoci chápeme, že je dôležité ich zapísať v úradnom jazyku krajiny. Ako pozitívum hodnotíme vytváranie webových stránok slovenských národnostných inštitúcií aj v slovenčine tak isto ich stálu a pravidelnú aktualizácia. Aj tieto informácie zverejnené v slovenskom jazyku prisievajú k zvyšovaniu slovenského povedomia občanov žijúcich v lokalitách so slovenskou národnosťou v Maďarsku.

PRÍLOHY

Obraz č. 1: Náhrobný kameň zo starého cintorína

Zdroj: Renáta Ondrejková

Obraz č. 2 – 4: Dvojjazyčná maďarsko-slovenská tabuľa s názvom ulice

Zdroj: Renáta Ondrejková

LITERATÚRA

- BOTÍK, Ján: Dolnozemskí Slováci. Vyd. Ivan Krasko: Nadlak 2011. 334 s.
- DIVIČANOVÁ, Anna: O etnickom charaktere Čivu. In: 300 rokov v Piliši. Štúdie z minulosti a prítomnosti Čivu. 300 év a Pilisben. Tanulmányok Piliscsév múltjából és jelenéből. Red. Anna Divičanová. Čív – Piliscsév 2002, s. 33 – 38.
- DIVIČANOVÁ, Anna red.: 300 rokov v v Piliši. Štúdie z minulosti a prítomnosti Čivu – 300 év a Pilisben. Tanulmányok Piliscsév múltjából és jelenéből. Čív – Piliscsév 2002. 196 s.
- DIVIČANOVÁ, Anna – KRUPA, Ondrej: Slováci v Maďarsku. Budapest: Press Publica 2000. 128 s.
- MANGA, János: Slovenské etnické skupiny v Maďarsku. In: Národopis Slovákov Maďarsku. 1975. Štúdie – A magyarországi szlovákok néprajza. Tanulmányok. Hlavný redaktor I. Balassa /red. rada Anna Gyivicsanová, András Krupa [et al.] Budapešť: Maďarská národopisná spoločnosť a Demokratický zväz Slovákov v Maďarsku 1975, s. 9 – 52.
- MIHALOVIČ, Alexander: Zemepisné mená Čivu. In: 300 rokov v Piliši. Štúdie z minulosti a prítomnosti Čivu. 300 év a Pilisben. Tanulmányok Piliscsév múltjából és jelenéből. Čív – Piliscsév 2002, s. 119 – 126.
- MIHALOVIČ, Alexander: Zemepisné mená Čivu. Budapest: Tankönyvkiadó 1987. 147 s.
- Piliscsévi Általános iskola. Pedagógiai program 2018. Dostupné na internete: <https://www.bing.com/search?q=Piliscs%C3%A9vi+%C3%81ltal%C3%A1nos+Iskola&cvid=3e0b52777f914f1381eea9d10fea60e7&pglt=43&FORM=ANSPA1&PC=ASTS>
- SIRÁCKY, Ján: Sťahovanie Slovákov na Dolnú zem v 18. a 19. storočí. Bratislava 1966. 297 s.
- SZABÓ, Orsolya: „Csévi ember cséviül beszéljen, és akkor azt meg lehet érteni.” – Piliscsév – egy szlovák falu egykor és ma. In: *Kisebbségkutatás*. 14/2 2005. s. 194 – 206.
- SZABÓNÉ MARLOK, Júlia: A Pilisi Szlovák falvak nyelvi sajátosságai. Nyelvtudományi Doktori Iskola. Szláv Nyelvtudományi Doktori Program. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar 2012. 192 s.
- TÓTH, Alexander Ján – UHRINOVÁ, Alžbeta eds.: Slovenčina v menšinovom prostredí. Štúdie z II. medzinárodnej vedeckej konferencie VÚSM, Békešská Čaba 17. – 18. októbra 2007. Békešská Čaba: VÚSM 2008. 645 s.
- TUŠKA, Tünde – UHRINOVÁ, Alžbeta reds.: Slovenské inšpirácie zo Senváclavu. 31. interdisciplinárny výskumný tábor VÚSM. Studia Interdisciplinaria. Békešská Čaba: VÚSM 2019. 283 s.

- UHRINOVÁ, Alžbeta: Súčasná slovenská jazyková situácia v Maďarsku. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko 2011. 158 s.
- UHRINOVÁ, Alžbeta: Používanie materinského jazyka v kruhu békeščabianskej slovenskej inteligencie. Békešská Čaba: VÚSM 2004. 215 s.
- ŽILÁKOVÁ, Mária: Odumieranie nárečí na slovenských jazykových ostrovoch v Maďarsku. In: *Slovenský jazyk v Maďarsku I.* Eds. Mária Žiláková, Alžbeta Uhrinová. Békešská Čaba: VÚSM 2008. 353 s.
- ŽILÁKOVÁ, Mária – UHRINOVÁ, Alžbeta eds.: *Slovenský jazyk v Maďarsku – A szlovák nyelv Magyarországon. I. – II.* Békešská Čaba: VÚSM 2008. 353 s. / 386 s.
2011. ÉVI NÉPSZÁMLÁLÁS. 3. Területi adatok. 3. 12. Komárom-Esztergom megye. Központi Statisztikai Hivatal (Sčítanie obyvateľov Maďarska) 2013. 218 s. Dostupné na internete: http://www.ksh.hu/nepszamlalas/teruleti_adatok

ÖSSZEFOGLALÁS

A piliscsévi szlovákok nyelvi identitása

A tanulmány a 2019 júniusában a Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete által szervezett piliscsévi interdiszciplináris kutatótáborában megvalósított terepmunka és kérdőíves kutatások eredménye. A kutatás célja annak feltárása volt, hogy a községben mely generációk használják a szlovák nyelvet, és nyelvhasználatuk milyen élethelyzetekben valósul meg. A szerző kutatásai során a 2011. évi népszámlálás piliscsévi adataiból indult ki. Az interdiszciplináris tábor során 32 adatközlő válaszolt kérdéseire. A kérdőívek két nyelven, szlovákul és magyarul lettek összeállítva. A kutatás megerősítette a szlovák nyelvhasználatának csökkenő tendenciáját a Magyarországon élő szlovákok közötti kommunikációban. Az idősebb lakosok számának csökkenésével egyre kevesebben beszélnek szlovákul, ugyanis a fiatalok körében nem jellemző a szlovák nyelv aktív használata. A magyar nyelv dominanciája minden kommunikációs szinten tagadhatatlan.

SUMMARY

Language identity of Slovaks in Piliscsév

The article is the result of field and questionnai reresearch conducted in a research camp organised by the Slovak Research Institute in Hungary (june 2019) in the village in Komárno-Esztergom County. The aim of the research was to find out which generation in the village uses the Slovak language and in which life situations. The author used data from the last census in 2011 on the number of Slovaks living in Piliscsév. The Slovak self-government for research provided 37 informants. We managed to reach 32 respondents. The questionnaires were available in two languages, Slovak and Hungarian. The research confirmed the decreasing tendency of the use of Slovak language in common communication between Slovaks living in Hungary. The Slovak language ceases to exist among young people. The use of Slovak language is lost with the decrease in the number of older generations. The questionnai reresearch proved the existence of the use of the Slovak language in the circle of respondents at that time. But the dominance of the Hungarian language at all communication levels is undeniable.

Kontakt

Mgr. Renáta Ondrejková
Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV
renata.ondrejková@juls.savba.sk

Mapovanie kultúrneho potenciálu slovenského minoritného spoločenstva v Číve¹

Jaroslav Čukan – Boris Michalík

Úvod

Príspevok je výsledkom krátkodobého terénneho výskumu, ktorý bol súčasťou interdisciplinárneho tábora VÚSM v Maďarsku a konal sa v júni 2019. Zamerali sme sa na mapovanie kultúrneho potenciálu čívkych Slovákov. Venujeme sa kultúrnemu dedičstvu, kultúrnym organizáciám a inštitúciám, sčasti prislúchajúcej infraštruktúre, kultúrnym podujatiam a ľudským zdrojom v kultúrnom sektore. Publikované údaje sú platné a aktuálne pre obdobie realizácie mapovania.

Čív (Piliscsév) je situovaný v členitom teréne Pilišských hôr 40 km severne od Budapešti. Do dediny sa postupne sťahujú obyvatelia Budapešti aj iných lokalít, preto sa počet príslušníkov miestneho spoločenstva neznižuje. Neprichádzajú však Slováci, čo slovenské spoločenstvo tiež oslabuje. Napriek tomu počet žiakov v škole klesá, lebo rodičia odchádzajúci do zamestnania so sebou vozia aj svoje deti, ktoré navštevujú školy v meste. Nedá sa zovšeobecniť, kde Čívia pracujú – každý niekde – v Budapešti, Dorogu.

V rokoch 1690 – 1711 prichádzali do dediny prví slovenskí predkovia, ktorí mali v tomto období početnú prevahu nad maďarským obyvateľstvom.² Zamestnávali sa v poľnohospodárstve, v dorogských

¹ Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-15-0104.

² V *Atlase slovenských nárečí v Maďarsku*. (1993, s. 77) je v súvislosti s Čívom informácia, že slovenské osídlenie v tejto dedine patriacej Ostrihomskému kláštoru možno datovať do rokov 1701 – 1709. J. Sirácky v publikácii *Slováci vo svete I.* (1980, s. 44) nepíše o počiatkoch slovenského osídlenia nič konkrétne. Nápis na čívkom pamätníku – kameni 300 rokov v Piliši – 1699 – 1999 posúva príchod slovenských osadníkov na koniec 17. storočia.

a kestúckych baniach, pracovali ako uhliari, predávali vápno. Svoje produkty speňažovali aj na budapeštianskych trhoch.

Okrem obyvateľov maďarskej a slovenskej národnosti lokalitu dosídlili pred rokom 1920 aj bulharskí zeleninári. V súčasnosti tu žije 2 600 obyvateľov. Nevie sa, kto vie či nevie po slovensky, lebo v rodinách sa jazyk situačne obmieňa a nikto nekričí, že je Slováč, Maďar. Etnická identita sa neprezentuje a vzhľadom na miešané manželstvá to ani nie je možné. Slováci sa spravidla identifikujú ako Čívania/Čívanie, obyvatelia maďarskej národnosti sa identifikujú ako Maďari. Bulharov je 6 – 7 po-maďarčených rodín, možno ich rozlíšiť len podľa priezviska.

Dedina má tri cintoríny: najstarší pri dnešnej materskej škole, starý na Vršku, nový smerom na Čabu (Piliscsaba). Pri pohrebe, svadbe, krste ani v obyčajach kalendárneho cyklu nie sú nijaké etnokultúrne diferencie. Platí to aj o domácej a remeselnej výrobe – žiadna výroba nie je praktizovaná na etnickom princípe a o ľuďoch do 50 rokov ani nie je možné povedať, akej sú etnickej príslušnosti a dokonca ani to, aký majú pôvod.

Dedina (ulice, dvory, domy) je čistá, upravená, vysadených je veľa okrasných drevín, kvetov. Okolo ciest sú spevnené chodníky aj priekopy. Množstvo dôchodcov využíva štvorkolesové vozíky s akumulátorovým pohonom, chodníky a vstupy na cestu sú bezbariérové. Nikde nie sú odpadky, skládka odpadu. Ľudia vo všetkých generáciách sa pri stretnutiach na verejných priestranstvách navzájom zdravia, prihovárajú sa, sú tolerantní, ochotní a slušní.

Kultúrne dedičstvo

Hmotné kultúrne dedičstvo. Archívne dokumenty. Na farskom úrade rím. kat. cirkvi v Číve nám boli dostupné matričné knihy, ktoré písali rôzni farári rôznym spôsobom. Najstaršie sú písané v latinčine, od 1843 sú v maďarčine alebo aj v latinčine. Podľa zákona o ochrane osobných údajov sú k dispozícii bez súhlasu osôb, ktoré obsahujú matriky, len staršie matričné knihy vrátane matrik birmovaných.

Keresztetek, 1717 – 1738, Házasultak 1715 – 1734, Halottak 1725 – 1733.

I. Kötet. Najstaršia kniha pokrstených, sobášených a pochovaných. Písaná je v latinčine. Obsahuje údaje o lokalitách Čív (Piliscsév), Kestúc (Kestölc), Úny, Dág.

Kereszteltek, Házasultak 1739 – 1750. II. Kötet. Matrika narodených, pokrstených a sobášených. Zápisy sú v latinčine.

Kereszteltek, Házasultak, Halottak 1750 – 1785. III. Kötet. Matrika narodených, sobášených a pochovaných. Kniha je v latinskom jazyku. Každý rok sa zapisuje po mesiacoch – deň, meno dieťaťa, meno a priezvisko rodičov aj krstných rodičov, bydlisko. Matrika obsahuje údaje za Čív, Kestúc, Úny, Dág. Matrika narodených má 231 strán. V Matrike sobášených je deň v mesiaci a roku, meno ženicha a nevesty, mená svedkov. Uvedené sú tie isté miesta bydliska Čív, Kestúc, Úny, Dág. Matrika sobášených má 66 strán.

Házasultak anyakönyve 1786 – 1865. IV. Kötet. Matrika sobášených. Obsahuje údaje za lokality Čív, Dág, Čaba, Kesztlöcz, Úny. Meno a priezvisko ženicha aj nevesty, meno a priezvisko svedkov, lokalita. Až od roku 1852 obsahuje aj vek ženicha a nevesty. Matrika má 121 strán.

Halottak anyakönyve 1866 – 1888. V. Kötet. Matrika pochovaných. 189 strán. Obsahuje údaje o veku, no nie vo všetkých prípadoch, meno zomrelého, meno a priezvisko otca a matky, miesto narodenia, bydliska a pochovania. Ako miesto narodenia sú uvedené napríklad Pilis Čaba, Kesztlöcz, Dág, Sárísáp. Je to zároveň pomôcka k štúdiu medzilokálnych manželstiev.

Házasultak anyakönyve 1866 – 1918. V. Kötet. Matrika sobášených. Ako miesto narodenia sobášnych partnerov sú najčastejšie uvedené: *Dág, Kesztlöcz, Leányvár, Perbál, Szent Lélek, Eppel, Pilis Szent Ferencz, Pilis Szent Kereszt, Sárísáp, Pilis Szántó, Lazan v Comis Nitriens (nov. 1870), Zvonovic in Moravia, Trenc. Comis, Richvald – Gallicia, Elefaús – Comit. Nitr., Zlyechov, Dunajov Trenc. megye (1893), Szemeréd Hont megye.* V 2. polovici 19. storočia smerovala do Čívu kolonizácia z Čiech, Moravy, Haliče, ale aj z Hontianskej, Trenčianskej a Nitrianskej stolice. Prejavilo sa to v lokálne zmiešaných manželstvách a vo formovaní miestneho nárečia. Matrika má číslovaných 101 dvojstrán.

Házasultak Anyakönyve 1918 – 1958. VI. Kötet. Matrika sobášených. Po roku 1920 dochádzalo k manželstvám s bulharskými prisťahovalcami. 101 dvojstrán.

Jegyesek naplója. Kniha ohlášok od roku 1971, posledný zápis 23. september 1983. Obsahuje aj údaje o zamestnaní prihlásených aj ich rodičov, o mieste narodenia a bydliska.

Eljegyzési Anyakönyv 1940 – posledný zápis 11. september 1971. Kniha ohlášok. Obsahuje aj údaje o zamestnaní prihlásených aj ich rodičov, o mieste narodenia a bydliska.

Jegyes – Napló 1986 – posledný zápis 2004. Kniha ohlášok.

Keresztelek Anyakönyve 1925 – 1955. Matrika pokrstených.

Knižničné fondy. Ľudová knižnica eviduje 14 000 kníh vrátane piesní, rozprávok na DVD alebo na videokazetách. Slovenských kníh je 960. Do knižnice prichádza slovenská tlač len príležitostne – napríklad zborníky z výskumných táborov VÚSM v Békešskej Čabe. Slovenské knihy si požičiavajú dôchodcovia, detskí čitatelia rozprávky. Dokumentácia aj výpožičkový systém sú elektronické. Knižnica je vybavená internetom, návštevníci prichádzajú aj kvôli nemu. Nikdy počas otváracích hodín sa nestane, že by do knižnice neprišiel nikto. Každú stredu popoludní prichádzajú mamičky s deťmi. Deti sa zúčastňujú aj programov pre dospelých a pri výpožičkách rodičov sa hrajú.

Zbierky múzeí a galérií. V materskej škole je malá expozícia tradičného nábytku, plechového, hlineného a porcelánového riadu a odevných súčastí vrátane bábik v kroji. Vznikla z iniciatívy riaditeľky škôlky v predchádzajúcom roku (2018). Je tu približne 50 predmetov bez popisov a sprievodného textu.

Na chodbe základnej školy je v troch vitrínach malá výstavka tradičných predmetov – hlinené krčahy, tanier, žehličky, hodiny, príbory, modlitebná kniha, pletený slamený kufrík, bytový textil a odevné súčasti, predovšetkým čepce a šatky. Predmety (približne 80) sú bez popisov a sprievodného textu.

Oblasť dom je sprístupnený od roku 1999 (oslavy 300. výročia od príchodu prvých Slovákov do Čívu). Vznikol z iniciatívy národnostnej aj obecnej samosprávy. Je kultúrnou inštitúciou, ktorá nie je dôležitá len svojou expozíciou, ale v priebehu roka slúži najrôznejším národnostným kultúrnym aktivitám – vykonáva sa tam tradičná domácka aj remeselná výroba, je miestom, odkiaľ dievčatá vynášajú morenu, prebieha tu tematické školské vyučovanie. Obecné múzeum (Oblasť dom) vzniklo adaptáciou bývalých dvoch obytných domov a hospodárskych dvorov.

Vo vyšnej časti dvora sú v rámci jedného objektu časti expozície v nasledovných miestnostiach:

Kuchyňa je vstupnou miestnosťou zo dvora. Zariadená je vodovou lavičkou so smaltovaným vedrom a nástennou kuchárkou, liatinovým a smaltovaným sporákom a dvomi kredencami s hlineným riadom, porcelánom a pohármi. Na plechovom vešiaku sú drevené a smaltované varechy, na stenách maľované tanieri (10 ks). Nad stolom so stolčekom je nástenka-kuchárka, na stole je prestretý biely obrus s modrou výšivkou. Po pravej strane je vstup do komory, ktorá je adaptovaná ako kúpeľňa. Vľavo sa vchádza do izby. V izbe od ulice (cesty) sú dve okná, drevený nábytok z 80. rokov 20. storočia – vystavené sú spomienkové predmety – a má funkciu odkladacieho priestoru (poháre, príbory). Na stenách sú rodinné obrazy a obrázky s náboženskou tematikou. Okrem portrétu Béla Kalmánfiho – etnografa, zberateľa čívskych ľudových piesní (pomenovaný je po ňom kultúrny dom v Číve) sú tu aj tri nástenné kuchárky s maďarskými nápismi a fotografia čívskych dievčat pred týmto domom z roku 1909. V súčasnosti miestnosť slúži na zasadnutia slovenskej samosprávy, spevokolu a slovenského klubu (kým je v rekonštrukcii kultúrny dom).

V druhom dome je vstupnou miestnosťou tiež kuchyňa; miestnosť slúžila ako letná kuchyňa. V diagonále oproti dverám je kasnička na kuchynský riad, sporák s hlineným a smaltovaným riadom, stôl so stolčekom, vodová lavička s modrým smaltovaným riadom, dva mažiare, polica so sklenými fľašami, plechovým smaltovaným riadom, prútenými košíkmi a pasírovač rajčín, na stenách sú zavesené tri kuchárky – dve s maďarskými nápismi a jedna so slovenským: *Neni ruže bez trni a život bez trápení*. Pri stole s tkaným obrusom je stolček, vedľa vchodu do komory veľká hlinená fľaša na petrolej. V miestnosti je spolu približne 120 predmetov a na stene pri dverách je vešiak s 10 ženskými odevnými súčiastkami.

V komore, do ktorej sa vstupuje vľavo z kuchyne je drevená zásobnica na obilie s vrchnákom. Sú tu plechové smaltované nádoby, liatinové nádoby, váhy, nože na kapustu, pletené prútené aj slamené koše a slamienky na kysnutie chleba. V súvislosti s vinohradníckou tradíciou sú súčasťou expozície prútím opletené demižóny, súdok a putňa na hrozno. Sú tu veľké varechy na miešanie lekváru a zariadenie na spracovanie rajčinového pretlaku. Podlaha je hlinená, neupravená. Spolu je tu 50 predmetov.

Vstupnou miestnosťou je zimná kuchyňa, z ktorej je už asanovaný sporák. Zariadenie tvorí posteľ, stôl s maľovanou lavicou, rámom s taniermi, hlinenými a porcelánovými šálkami, na stene je citara, rodinné fotografie, pri dverách truhlica s odevom a bytovým textilom, na vešiaku zástery, čepce a iné súčasti ženského odevu. Oproti dverám medzi lavicou a rámom je nástenka-kuchárka s nápisom *Do domu kde láska býva, slniečko sa rádo dívá*. V miestnosti je približne 100 zbierkových predmetov. Vpravo od kuchyne je vchod do izby, v ktorej sú dve ustlané postele, skriňa s odevnými súčastami a bytovým textilom, maľovaná truhla na šaty a bytový textil, na stenách rodinné fotografie v rámoch, obrazy s kresťanskou tematikou, zrkadlo a rodinné fotografie. Medzi posteľami je drevená kolíska s dieťaťom, na železnom stojane štylizovaný odev nevesty. Medzi oknami do dvora je zrkadlo. Je tu približne 500 predmetov.

Predmety v celej expozícii sú bez popisov a sprievodného textu, katalogizované a elektronicky dokumentované sú na obecnom úrade.

V objekte vo vrchnej časti dvora je maštaľ s hlinenou podlahou, slúži ako skladisko najrôznejšieho hospodárskeho náradia (vidly, hrable, jarmo, lopata na sádzanie chleba, postroje na kone, šijacie stroje, nástroje na spracovanie ľanu, mlynčeky na mäso, kosák, daralov na kukuricu). Maštaľ nemá charakter expozície, ale skladu. Je tu približne 300 predmetov.

V spodnej časti dvora je objekt v rekonštrukcii a slúži ako sklad získaných predmetov. Pod šopou s pultovou strieškou je poľnohospodárske náradie (sečkovica, sejačka, hrable, vidly), súčasti voza a niektoré predmety pre zariadenie obytných priestorov (napríklad šijací stroj, krosná). V zadnej časti dvora je chliev. Dvor je vydláždený pálenou tehlou, vysadených je niekoľko koreňov viniča, hruška a stará jablň.

Diela hudby, tanca, dramatického umenia a scénografie. Existuje filmový dokument o čínskej svadbe na DVD z roku 2010. Na štylizovanej svadbe bol Hubacsek Marci so svojou manželkou, videozáznam zhotovil Oláh Gábor, učiteľ v Ostrihome.

Diela výtvarného umenia, úžitkového umenia, dizajnu. Jozef Kostka (1943) zbiera samorasty z rôznych drevín aj z viniča, mierne ich opracováva, lakuje a vytvára dekoratívne predmety podobné napríklad niektorým zvieratám. Vo svojom dome – v interiéri aj v exteriéri má približne 70 takýchto drevených dekoratívnych predmetov.

Vo viniciach možno v rámci dekorativizmu vidieť drevené lavice s vyrezávaným dekorom s tematikou viniča, dvere a okenice s vyrezávaným dekorom, maľovaný štít s vinohradníckou tematikou.

Diela tradičného umenia a tradičnej umeleckej výroby. V spomenu-tých expozíciách a výstavkách sú výšivky vrátane vyšívaných čepcov, nástenky-kuchárky. Na stenách chodieb základnej školy sú výtvarné práce žiakov, napríklad pastel vynášania moreny.

Historické, urbanistické a stavebné štruktúry, historické sídelné štruktúry. Dedina má nepravidelnú cestnú radovú zástavbu po jednej alebo po oboch stranách cesty. Vo svahovitom teréne sú dvory zastavané do hĺbky, cesty (ulice) sú v niekoľkých radoch nad sebou. Najstaršia časť dediny je pri kostole z poslednej tretiny 18. storočia. Ponižšie kostola sú náhrobné kamene aj so slovenskými nápismi, prevezené z najstaršieho cintorína. Pri kostole je fara a škola z prvej polovice 19. storočia. Najstaršia časť sa volá Perbaj podobne ako obec, ktorá je situovaná juhozápadne od Čívu, vzdialená približne 30 km a žijú tam tiež Slováci.³ Domy sú spravidla orientované užšou stenou ku komunikácii. Do polovice 20. storočia boli kamenné. Kameň spájaný hlinou bol často kombinovaný s nepálenou tehlou aj s technikou nabíjania. Strechy boli pokryté slamou do začiatku 70. rokov 20. storočia, dnes sa už nevy-skytuje ani jeden dom s takouto krytinou. Strechy sú väčšinou valbové. Vínne pivnice a domčeky vo viniciach sú situované podľa možností te-rénu. Omietnuté kamenné steny sú biele aj rôznych pastelových farieb. Strieda sa tradičná a súčasná architektúra, ktorá odráža vkusové normy a ekonomické možnosti majiteľov. V tradičnej architektúre sa výrazne prejavovala sociálna diferenciácia. Majetní roľníci a remeselníci mali dlhé domy s murovanými alebo drevenými prístennými stĺpmi a s rozšíreným počtom obytných a hospodárskych priestorov. Murované stĺpy mali kamenné hlavice s bohatou kamenárskou výzdobou, respektíve sú betónové, odlievané do formy.

Kultúrna krajina. Dedina a chotár sú v členitom teréne obkolese-né horami (dedina je v nadmorskej výške 170 – 200 m, vínne pivni-ce na severovýchode 220 – 240 m, okolité lesné porasty 300 – 500 m n. m.). Celá krajina je poznačená činnosťou Slovákov, ktorí spočiatku

³ Podľa nášho názoru je najstaršia časť dediny pomenovaná podľa sídla, z ktorého prišli do Čívu prví Slováci – Perbál.

tvorili podstatnú časť obyvateľstva a len pomedzi Slovákov postupne prichádzali a stále prichádzajú Maďari. Dedina je udržiavaná – má vyhovujúce asfaltové cesty, upravené obecné priestranstvá a väčšinou aj dvory. Domy sú udržiavané a priebežne renovované. Novostavby sú z najnovších materiálov, na dvoroch sú okrasné dreviny, bazény, drobné stavby pre deti. Popri cestách sú na ulici vysadené lipy, javory, agáty, orechy, moruše, smrek, gaštan, okrasné slivky, krušpán, vo dvoroch a v záhradách smrek, tuje, hrušky, slivky, jablone, orechy, moruše – *maliny*, višne aj čerešne. V záhradách sú všetky druhy zeleniny, najmä cibuľa, paradajky, zemiaky, uhorky, tekvice, melóny. Vinice zanikli ešte koncom 19. storočia po fyloxére. Obnovili ich, postupne ich prestávali obrábať v poslednej tretine 20. storočia. Niektorí jednotlivci majú menšie vinice pri domoch v záhradách. Čivania chodili do založenia poľnohospodárskeho družstva do Budapešti s hruškami, čerešňami, *paradičkami*, *oharkami* na konských povozoch a nosili aj v košoch na chrbte do Pilišskej Čaby; ovocinárstvu sa už nevenujú. Na výrobu vína hrozno kupujú napríklad v Gyöngyösi (Gyöngyös), Jágri (Eger). V chotári sa pestuje pšenica, raž, lucerna, veľké plochy tvoria lúky a pasienky. Pasú sa desiatky koní. Zástavba je popri cestách, vo svahovitom teréne sú domy a dvory nad sebou v niekoľkých nepravidelných radoch – ako umožňuje terén. Vo svahu popri cestách, pri domoch aj pod domami sú vínne pivnice. Výraznou súčasťou kultúrnej krajiny sú vínne pivnice, ktoré tvoria rozsiahlu zastavanú plochu v severovýchodnej časti extravilánu a postupne menia svoju pôvodnú funkciu – slúžia ako rekreačná oblasť. Na juhovýchodných svahoch pohoria nad pivnicami sú obrábané už len dve – tri vinice. Východne od obce je ohradený upravený pozemok s rybníkom. Cintoríny sú udržiavané, vykosené.

Nehmotné kultúrne dedičstvo. Jazykové prejavy. Nárečie. Základom čívskeho nárečia slovenského jazyka sú západoslovenské nárečia, evidentné sú vplyvy bohemizmov a hungarizmov. V používaní jazyka sú zreteľné rozdiely v rámci generácií aj vzdelanostnej štruktúry. Mladší Čivania vo veku do 40 rokov vedia po slovensky len výnimočne. V škole sa učia spisovnú slovenčinu len ako cudzí jazyk, používajú ju napríklad vo folklórnom súbore, význam textu im sprostredkujú učitelia alebo starí rodičia. Na slovenský jazyk občas prejdú len obyvatelia nad 70 rokov. Inteligencia sa snaží rozprávať spisovne, čívске tvrdé nárečie je mäkké bez pravidiel. Je zaujímavé, že aj ten istý informátor vyslovuje rovnaké slovo rôznym spôsobom – dĺžku slabík aj mäkké.

venské výrazy už nepoznajú ani starší, do nárečia vkladajú hungarizmy. V nárečí sa už nepoužíva príbuzenská terminológia, ale sa tyká a používa sa krstné meno. Chotárne názvy v slovenskom jazyku už poznajú len príslušníci nad 65 – 70 rokov.

Príklady: *d'ívča, frajír, svíti, nech ti boškám, ona ví, vím, ked, ka-pela kerá hrá, polovic, druhá polovic, dva brat'ia sú, máme harmoni-káša, ved'eli hrat, korbáč aj šibáč, f cintoriíne spívajú ešte po slovenski, to je jenno, máme jennu, f škole, peňáze; lepšie, krajšie – lepši, krajši, rozumím, cinter, ulic, nerobá, kosá, pod kostelem, ide na ten konec, na-zadek, majír, ideme do majíra, dočkaj, tu mosí ic, čil, ked išél, též, poléf-ka, deti prevelice lúba mesovú poléfku s veľkými mesovými hahuškami; pondělek, uterek, ve stredú, šetko popakujeme, dójdu Pešťané, krum-plová poléfka, né, sirové slíže a slaňinka mosí bit, unoki prevelice lúba rascovú poléfku; z jenním vajcem; z rod'iči, z bratem, potte, mladí nestú robit, ked mám hostí, popozírajte, došev domú, rod'iční dom, padesát kozí, bratová dcérička, někedi dondú, dond'ú, šátor, ovoda, vízmí – vo-dáreň, barlan – jaskyňa, nem pršalo, boršó (hrachová) omáčka, d'aleko bívá, kamarát – kamas, gánek, stuňňa, tul'ipánová láda, já im povím, husluvat chod'í, fudbaluvat chod'í, krumple rozmágam; kriskindel – via-nočný stromček; veselí – svadba, gerhéň – zemiakové placky.*

Ked' boli deti malí, (narodené po roku 1995) v školke sa učili rospráv-ki, básnički; naučili sa, nerozumeli čo rozprávajú. Ja som im visvetľo-vala. Už sa po slovenski s ňikím nerozprávali, aňi so starími rodičmi. Ved'ia pár slov, pesnički. Už to nevíme kdo sa drží za Slováka a kdo né... Malička bola som pri babki tu v Číve. Staré mami boli susedi. Rozprá-vali ešte spolu po slovenski. Počúvala som, zdalo sa mi to jednoduché, rozumiem. Tak som rozprávala aj po slovenski aj po maďarski – ako prišlo, som si to ňeuvedomovala. Čo viem, najmä u ňich som sa naučila (žena, 1970).

Príbuzenská terminológia

Mama – *mama, mamulénka*

Otec – *ocko, o'ec; tato, papuško*

Otcov, mamin otec – *starí o'ec, starí tato*

Otcova, mamina mama – *starká, stará mama, babka*

Syn – *sin*

Dcéra – *céra, cérka*
Synov syn, dcéra – *vňuk, vňučka*; vnučky – *naše d'ifčence*
Otcov brat – *ujco*
Jeho manželka – *ujčina*
Mamin brat – *ujco, Karol báči*
Jeho manželka – *ujčina*
Manželka – *žena*
Manžel – *muž*
Zat' – *zat'*
Otcova sestra – *néna*
Mamina sestra, jej manžel – *néna, báči*
Svokra – *cvokra, aňoš, cvekruša*
Svokor – *cvoker, apóš*
Synova žena – *nevesta*
Synovci, netere – *povím jej méno, nevím*
Bratranec, sesternica – *bratrance, sestreneica*; ona je moja *sestrina*
Krstná mama – *krsná mama*
Krstný otec – *krsní, krsní otec, krsní tato*
Kmotor, kmotra – *kmoter, kmotra*.

Mená hospodárskych zvierat

Mená kráv: *Bežka, Bimbo, Cifra, Mancí, Riška*; Mená koní: *Beťár, Čil-lag, Kešejí, Laci, Ondriš, Šaňi*; Mená psov: *Ali, Cézár, Vadás, Vitéz*.

Kultúrne tradície. Kalendárne obyčaje

Na začiatku adventu stavajú pred kostolom betlehem.

Na Štedrý deň kto môže, ide na *Polnočnú*. *Prez den volačo ze sirem. Riba mosí bit viprážaná alebo poléfka. Oplatki, med, po večeri pupáki makové.*

25. 12. sú Vánoce. Chodili sme spívat, deti keď sme boli, rodine, su-sedom. Sused je najvačšá rodina. Spívat sa chodilo tak do roku 1955. Chodili aj dospeli.

Vinšovať sa chodilo Štefanovi a Jánovi – ráno alebo po celý deň. Tradícia pretrváva v tých prípadoch, ak majú v príbuzenstve alebo suseda Štefana alebo Jána.

Na Silvestra ideme s kamarátmi na bál. Bíva doteraz.

Na Nový rok bolo tradíciou vinšovať – *chodí sa doteraz bližnej rodine aj susedom:*

Vinšujem Vám vinšujem,

tento Noví rok,

aby Vám dal Pán boh zdraví, šťastí,

hojné božské požehnaní

a po smrti kráľovské nebeské obsáhnutí.

Už sa vinšuje len tak – synovia len povedia: *šťasní noví rok.*

Na Tri krále chodili traja králi, rozebíral sa kriskindel. Už sa nechodí starej mame na ribički, tradície zanikli. Stromček sa môže rozobrať aj neskôr.

Na škaredú stredu nesmí sa jest maso. My to ešte držíme. Nič, len púst.

Na Veľký piatok – kto chce zadrží si púst, len volačo s mlékem, ze sirem, napeču krumpél, haringu, kiselú poléfku s ruslíkem.

Huspenina sa už v každej rodine nevarí, neni sa zabíjački. Mi varíme aj huspeninu, sin má sviňu, donese nám.

*Na Veľkonočný pondelok – najprv sme šibali, potom sme oblévali. Vo-
dou sa neoblievalo nikdy, len s voňavkou. Mali sme virgáč. Virgáč je len
jeden prút alebo tata nám zaplétol z vrbi korbáč:*

Šibi ribi masné ribi,

kus koláča od korbáča

a jenno vajco.

*V chotári v Hliníku bola žltá hlina, vajička farbili hlinou alebo ich varili
s cibulovými šupkami.*

*Dievčatá na virgáč uviazali stužku. Už sa korbáče nepletú ani sa nešibe,
chlapci a muži oblievajú v rámci rodiny a príbuzenstva s voňavkou.*

*Máje sa ešte nájdu, jeden – dva postavia dievkam každý rok. Ak nie mlá-
denci, majú postaviť svojej dcére otec; nie vysoký, len uviazali o bránu.
Priväzujú aj stužky. Doteraz zabezpečuje veľký máj obecná samospráva
pred kanceláriju (obecný dom).*

*Na Šeš svatích ideme do cintera, pálime svičky. Nosíme najvác krizan-
tín. Dva tihne predtím opucujeme. Ak niekto nepríde a neopucuje, uro-
bíme, neneháme to tak.*

Na Katarínu a Barboru – ženy idú do pivníc. Na Katarínu sa môžu pridať aj chlapi, *na Barborku len ženi idú. Povolajú sa staré aj mladé. Každá je ve svojej, obchádzajú sa dokola. Spievajú, jedá, pijú, o chlapoch sa zhovárajú. Pijú varené víno, nakladú si ohen, pražia slaňinku. Na Barborku chlapi nesmá íc.* Keby tam bol chlap, niečo by mu vymysleli – najčastejšie sa spomína, že chlapa by vyzliekli. Tradícia má údajne pôvod v období morovej epidémie, kedy ľudia utekali z dediny do jaskýň v horách a zobliekali sa práve na mieste dnešných pivníc, aby na novom mieste neboli v kontaminovanom odeve.

Tradícia pretrváva doteraz. V pivniciach je veľa cudzích, čo si v Číve pokúpili domy aj pivnice a prichádzajú na víkendy. Pri pivniciach sa predáva syr, med, víno.

V pondelok ráno idú oblievať, predtým ich vyšibú.

Rodinné obyčaje. Úmrtie a pohreb. Príznakom smrti už neverí väčšinou nikto. Predzvestou smrti môže byť kuvik, existujú konkrétne príklady, na ktoré si ľudia pamätajú. Existuje tiež poverové rozprávanie o návšteve smrtky – dávno pochovaný svokor prišiel v čiernom obleku a bielej košeli dusiť svojho zaťa, ktorý o tri dni zomrel. Psy zavýjajú, keď mŕtveho odnášajú z domu.

Obyčajové tradície súvisiace s úmrtím, pohrebom a karom zanikli v roku 1960, kedy bol postavený dom smútku. Dovtedy bol mŕtvy na márach v prednej izbe, každý večer pri ňom *vartuvali, naríkali, dokál vidržali*. Ak zomrel baník, na pohrebe hrala *banárska* muzika z Kestúca alebo z Dorogu. Mŕtveho odvážajú do domu smútku, spievanie a modlenie sa už nekoná. Cez deň sú pozostalí pri mŕtvom pre prípad, že by ho chcel niekto vidieť ešte pred pohrebom. Spievajú len pred pohrebom, kým príde farár. V kostole je ešte omša, najbližšia rodina má *halottitor ve volakerim šenku – kúsek klbási, pagáčki, fašír*. Kar nie je pravidlom. Koná sa v kultúrnom dome alebo v *Dimitrov pince*.

Narodenie a krst. Ženy rodili asi do roku 1975 na Dorogu, odvtedy v pôrodnici v Ostrihome. Len príslušníci najstaršej generácie si pamätajú, že *do kúta* prinášali jedlo, koláče, pijatiku; dieťaťu oblečenie, peniaze. Tradícia pretrváva dodnes. Do 80. rokov *...ešte slépku nésli. Len najbližšej rodine, kamaráďi si to zadržá. Bívajú veľké krštenki. Krstní rodičia zlato isto dajú. Krštenki si každý organizuje doma.*

Svadba. Do polovice 20. storočia boli svadby najčastejšie lokálne endogamné medzi Čívanmi, sobášni partneri boli aj z Kestúca, Leányváru, Santova, zriedka z Pilišskej Čaby. Teraz sú sobáše medzi partnermi z rôznych lokalít, lebo ľudia sa poznajú zo škôl, zo zamestnania. Ohlášky bývajú troje.

Ak je svadba v rámci Čívu, svadobná hostina sa koná najčastejšie v kultúrnom dome, v posledných rokoch sú čoraz častejšie v mestských reštauráciách.

Pred sobášom idú príbuzní ženícha pre nevestu. Pýta niekto zo starších – všetko závisí od toho, kto má svadbu, odkiaľ je ženích a nevesta. Staré obyčaje zanikali pred rokom 1990 – najneskôr okolo roku 2000. V Číve chodil dovtedy pýtať nevestu Mišo Horvát, zo Santova prichádzal na objednávku Mišo Baďon. Na svadbu prichádzali o polnoci *strašáci* – aj z Čívu na Kestúc a opačne, ak bol ženích alebo nevesta z týchto dedín. Svadba je v súčasnosti krátka, hostia prichádzajú na sobáš alebo až do kultúrneho domu (do reštaurácie). Trvá maximálne do rána – podľa toho, koľko je hostí. Nepraktizujú sa už modlitby ani vinše. Slovenská svadba v podstate neexistuje. Manželstvá sú zmiešané, po slovensky sa nehovorí, prichádzajú kamaráti, spolupracovníci, ktorí po slovensky nerozumejú a nerozprávajú, reálne nemôžu byť žiadne modlitby, vinše, pýtanie nevesty v slovenskom jazyku. Svadba Slovákov a Maďarov sa nedá rozoznať, všetky sú rovnaké.

Obyčaje spojené s prácou. Doteraz pretrváva po skončení obaračiek alegorický sprievod dedinou a nasleduje bál v kultúrnom dome. Spievajú maďarské aj slovenské piesne – spievajú, čo muzika hrá.

Perie sa už *nedrápe*, priadky sa nekonajú, zabíjačky prestali, lebo na Číve už prasa chováajú len niekoľkí jednotlivci.

Historické udalosti, pamätné miesta. V kolektívnej pamäti najstarších Čívanov sa zachovali nasledovné údaje súvisiace s rôznymi významnými udalosťami a lokáciami:

1690 – 1711 – príchod prvých Slovákov

1699 – rok, ktorý miestni považujú za oficiálny rok príchodu Slovákov

1715 – vznik rímskokatolíckej farnosti a začiatok písania cirkevných matrik

1768 – začiatok výstavby rímskokatolíckeho kostola, trvala 20 rokov

1836 – škola vedľa fary

1838 – v škole začali vyučovať základy ovocinárstva, neskôr moderného hospodárstva

1927 – vznik knižnice; školská knižnica mala 300 zväzkov, ľudová knižnica 220 zväzkov

1937 – 2680 obyvateľov, z toho 1200 s maďarským materinským jazykom, 1480 so slovenským. Všetci boli rímskokatolíckeho vierovyznania.

Miestne a chotárne názvy. V Číve sa stretávame s ojedinelými pomenovaniami ulíc a častí dediny v slovenskom jazyku. Nejde o preklad názvov ulíc zo štátneho jazyka, ale o pôvodné, dlhodobo používané názvy – napr. *Na rybníčky, Vršek, Koniec, Perbaj, Ulička*. Okrem tohto špecifika sme zaznamenali aj iné lokálne názvy – *Majír, Pažiť, Hliník, Cinter, Starý cinter*. Železničnú stanicu, ktorá leží východne od intravilánu obce, *Čívaňe/Čívaňie* volajú *Štácia*.

Z chotárnych názvov možno spomenúť pomenovania polí a viníc/viničných domov s pivnicami, napr. *Dlhé/dlhoké zemi, Kečkéšove, Farárske role, Prední kus, Zadní kus, Dolina, Pustovník, Pataz sáláš, Holý vršek, Pivnice*. Zaužívané sú aj názvy poľných a asfaltových komunikácií – *Na Sántov, Na Čabu, Na Kestúc*. Sochy svätých slúžia v Číve aj ako orientačné body. Známe sú *Svatí Vendel a Svatí Urban*. Na určenie polohy v chotári sa používajú aj stromy, napr. Od orecha výmoľ alebo Pri veľkej vrbě.

Napriek tomu, že sa nám podarilo zaznamenať pomerne veľké množstvo miestnych a chotárnych názvov v slovenskom jazyku, musíme konštatovať, že aktívne ich používa len najstaršia generácia domácich obyvateľov, mladší ich už (s výnimkou *Pivníc*) nepoznajú.

Špecifické technologické postupy. Tradičný jedálny lístok v priebehu týždňa.

Nedeľa: *masová poléfka (slepačí, hovadzá)* s veľkými zemiakovými haluškami, (žemľové halušky, drobné halušky/nokedli); k varenému mäsu chren; vyprážané mäso (bravčové, kura) alebo perkelt s ryžou, so zemiakmi/*krumplu*, čalamáda. Koláče – *šajtoš, také koláče čo sa s váľkem rozváľajú, rejteše volake veľa robili, ale teraz už nie, krémeš, begle – taški s makom aj s orecháma to mosí biť, každé vianoce. Palačíněk veľa musí robiť. Jabúčkové, sirové, pagáčki, orechové taški, aj masť je v tém, cajch – kvasnice. Rejteša málo.*

Pondelok: čo zostalo z nedele. Len sa prihrieva, nevarí sa.

Utorok: *krumplovú omáčku, krumplovú poléfkú, (zelenina tam ide), vajkovú poléfkú, aj paradajkovú šťavu si tam nalejú. K temu zvyknú pagáč-ki len do oleja zamísené. K omáčke zviknú fašír, alebo maso pražené, alebo keď je safalád alebo viršle.*

Streda: *vajcová poléfka, krumplová poléfka, kapustné cesto (šífliky) – kapusta kislá dinstovaná s cestovinou. S trochou roztopených oškvarkov. S kiselú kapustu slíže nezviknú nikde robiť. Sirové slíže/rezance s opečenou slaninkou.*

Štvrtok: *jeden deň len omáčku robia – boršó (hrachová) omáčka – viršle upražia, vajco k tomu upražia. Aj z fazule sa robí na zeleno omáčka. Lečo si robia – vajco ale nedávajú, len trocha slaninki, klobási, šunku, viršle, debrecénki.*

Piatok: *k cestu vždi voláku poléfkú robia, len zapražené s rajbankou, alebo trhance, sirové/krumplové cvekle – grenadír. Bobicová poléfka (biela fazuľa) – s krumplovými haluškami, čuluk – svinské údené koleno. Sobota: frišké volačo, paprikáš krumple. Alebo čo len zostane z pátku. Hurki upražá, volačo naľahko.*

Vybrané jedlá

Poléfka – slepačia polievka so zeleninou.

Paprikáš – polievka ze sléпки so smotanou (*smetanka*).

Perkelt – je z bravčového (zo svinského) aj z hovädzieho mäsa, diviaka, alebo z baraniny.

Sárma/takarti – mleté mäso s varenou ryžou nezakrucajú do kapustného lista, len obalia krájanou kapustou.

Paradičková kapusta – varia z čerstvých rajčín a kapusty, so zápražkou a s klobáskou.

Paprikáš krumple – uvarí sa paprikáš bez mäsa, nakrája sa surová cibuľa.

Pečená kačica s dusenou/dinstovanou kapustou a zemiakové piré. Musí byť na púť.

Zápražkové haluški – na masti sa múka rozpraží a pridá sa múka zmiešaná s vodou ako halušky, hádžu sa z lopára nožíkom.

Zápražkoví chléb – na masti sa múka rozpraží a natrie na chlieb.

Kultúrne organizácie a inštitúcie, kultúrna infraštruktúra

Kultúrne organizácie a inštitúcie sú v kontexte aktivít slovenského minoritného spoločenstva v Číve zastúpené Miestnou slovenskou samosprávou, pobočkou Zväzu Slovákov v Maďarsku, Ženským speváckym zborom, tanečnou skupinou Trnka, Združením pivníc, Obecnou knižnicou a kultúrnym domom Bélu Kálmánfiho či Klubom dôchodcov. Nie všetky pôsobia výlučne na slovenskom etnickom princípe, no ich činnosť možno v mnohom spojiť s prítomnosťou krajanov v skúmanej lokalite.

Slovenská samospráva v Číve. Bola založená v roku 1994 a mala 5 členov. V roku 2019 mala 4 štyroch členov. Predsedníčkou je Mária Voderaczki (1959), podpredsedníčkou Mária Nagyová (1946). Zvyšnými dvoma členkami sú Ágnes Kosztková Jonášová a Helena Bartolenová Jurkovičová. Samospráva formálne sídli v budove starého obecného úradu, no prakticky využíva priestory novej, modernej budovy obecného úradu.

Snahou slovenskej samosprávy je zachovať jazyk, kultúrne tradície a identitu číviských Slovákov. V aktivitách je veľmi činorodá, vytrvalá a dlhoročne kontinuálne pracuje na plnení svojho poslania. Samospráva dala v minulosti podnet na umiestnenie tabúl s dvojazyčnými názvami inštitúcií, ulíc a častí obce. Tento zámer bol úspešný.

Miestna slovenská samospráva sa pred 20 rokmi zaslúžila o vybudovanie obecného múzea v centre dediny, ktorý pozostáva z viacerých stavieb a dvora. Je jej majetkom. Areál prešiel čiastočnou rekonštrukciou (nová strecha, chodníky, plynové pripojenie). Konajú sa tu rôzne podujatia a minoritné aktivity – páračky, vynášanie Moreny, výstava ovocia a zeleniny Babičkina komora, Deň kapusty, kurzy varenia tradičných jedál.

Samospráva sa zasadzuje za obnovenie vysielania slovenských televízií v rámci káblovej televízie. V minulosti (asi pred 8 rokmi) boli slovenské televízne programy k dispozícii, no po zmene majiteľa káblového rozvodu už programy neboli prístupné.

Slovenská samospráva sa zameriava aj na ochranu kultúrnych pamiatok. Slováci sa podieľali na obnovení krížov a sôch v chotári, *V pivniciach* znovupostavili zaniknutú Ružičkovú kaplnku, umiestnili pa-

mätnú tabuľu rodáka Mihalya Ipolya, 9. čívskeho farára aj pamätný kameň pri príležitosti výročia osídlenia dediny.

Na jeseň sa každoročne koná výročná schôdza slovenskej samosprávy, na ktorej členovia zvyknú informovať obyvateľov o celoročných aktivitách aj ďalších plánoch. Členovia samosprávy sa vyjadrujú napríklad aj k voľbe riaditeľa školy alebo škôlky, keďže majú status menšinových ustanovizní. Každoročne odmeňujú najlepších žiakov slovenského jazyka z miestnej základnej školy.

Obľúbené sú aj organizované jedno- až viacdňové výlety na Slovensko alebo do slovenských lokalít v Maďarsku (pri príležitosti podujatí). Čívia ňi už boli napríklad v Bojniciach alebo na Spiši. Zaujímavosťou je, že sa ich zúčastňujú aj obyvatelia maďarskej národnosti.

Čívia ňi majú dlhoročné partnerské kontakty na Slovensku s obcami Igram a Tvrdošovce. Spolupráca v posledných rokoch mierne ochabla, no pravidelné sú rodinné návštevy, keďže práve do týchto lokalít sa domáci presťahovali po 2. svetovej vojne. V minulosti boli súčasťou družobných návštev aj folklórne vystúpenia.

Samospráva je financovaná prostredníctvom príspevku od štátu, z obecného rozpočtu aj rôznych grantových programov. Po niekoľkých neúspešných projektoch sa už nesnaží získať prostriedky od Úradu pre Slovákov žijúcich v zahraničí.

V dedine funguje aj pobočka *Zväzu Slovákov v Maďarsku*, ktorá má približne 45 členov. Vznikla začiatkom 90. rokov 20. storočia. Predsedníčkou je Mária Nagyová (1946). Členovia Zväzu sa podieľajú na organizovaní podujatí, prípadne sa zapájajú do rôznych celoobecných aktivít.

V Číve pôsobí aj *Ženský spevácky zbor*. V roku 2019 mal 14 členiek a slovenský repertoár. Vedúcou je Rozália Kelec. Aktuálne ženy pripravujú programové pásmo „Čívka beseda“. V roku 2005 vydali CD *V tých pilišských horách*. Obsahuje 51 piesní v slovenskom jazyku. Piesne pochádzajú aj Čívu, iné sú súčasťou zbierok Bélu Bartóka a Ištivána Németha. Spomenúť môžeme aj LP platňu *Za horami, za dolami* (okolo roku 1973), na ktorej vystupujú aj čívke ženy.

Tanečná skupina Trnka. Počet členov sa neustále mení, tvoria ich mládež aj dospelí. V roku 2019 skupinu tvorilo 6 tanečných párov a niekoľko dievčat. Vedúcim je muzikant Márton Hubacsek (1989). Repertoár tvoria výlučne slovenské tance. Skupina vystupuje na celoštátnych

slovenských podujatiach aj v rámci autochtónnych regionálnych či lokálnych festivaloch v iných prostrediach.

Popri *Klube dôchodcov* pôsobí zmiešaný *Spevokol dôchodcov*. Má 18 členov. Vedúcou je Mária Nagyová. V spevokole pôsobí aj viacero Maďariiek. Spevokol má v repertoári slovenské piesne, ktoré maďarským speváckam foneticky prepisujú.

Obecná knižnica a kultúrny dom Bélu Kálmánfiho. Knižnica bola založená v roku 1927. Sídli v budove kultúrneho domu, ktorý bol v roku 2019 v rekonštrukcii. Knižnica je prístupná v pracovné dni vo vymedzených hodinách. Knižný fond tvorí 14 000 jednotiek, z toho do 1 000 v slovenskom jazyku. Slovenské knihy dopĺňajú sporadicky. Najviac čitateľov tvoria deti a dôchodcovia. Posledná slovenská kniha bola vypožičaná približne pred dvoma mesiacmi (v máji 2019).

Knižnica poskytuje aj bezplatný internet na štyroch počítačoch. Stredajšie popoludnia sú venované stretnutiam klubu Mamičky a detičky. Deti sa pohrajú, matky porozprávajú. No výlučne po maďarsky.

V kultúrnom dome sa dva roky organizoval kurz slovenského jazyka (od februára do decembra), na ktorý prostriedky poskytla Celoštátna slovenská samospráva v Maďarsku. Kurz viedla učiteľka slovenčiny Monika Szabóová z Oroslánu a pravidelne sa ho zúčastňovalo približne 10 ľudí.

Knižnica organizuje aj diskusie so spisovateľmi. Zo slovenských sa zúčastnili napr. Rudolf Fraňo, Imrich Fuhl či Alexander Kormoš. Ide o ojedinelé prípady používania slovenského jazyka v knižnici. Do kultúrneho domu sporadicky prichádza s predstavením slovenské divadlo Vertigo z Budapešti.

Základná škola v Číve je súčasťou siete menšinových škôl. V školskom roku 2018/2019 mala okolo 95 žiakov. Na otvorenie triedy postačuje 8 žiakov. Slovenčina sa vyučuje ako cudzí jazyk. Žiaci z domáceho prostredia prichádzajú so žiadnou, resp. veľmi slabou znalosťou slovenského jazyka, aj keď v predškolskom zariadení sa učia základnú slovnú zásobu a rôzne básničky a veršovanky. Výučbu slovenčiny zabezpečujú traja učitelia.

V škole pôsobí folklórny krúžok, ktorý každoročne nacvičuje program zameraný na vynášanie Moreny. Pred vianočnými a veľkonočnými sviatkami deti nacvičujú tematické pásma, časť aj v slovenskom jazyku. Tie predvedú v škole alebo v kultúrnom dome. Na podujatie prichádza

mnoho rodinných príslušníkov. Na záver školského roka sa koná rozlúčková slávnosť, počas ktorej miestna slovenská samospráva už 25 rokov obdarúva najlepších žiakov. Po ukončení povinnej školskej dochádzky pokračuje každoročne niekoľko detí v štúdiu na slovenskom gymnáziu v Budapešti.

Základná škola má funkčné, asi 20-ročné, partnerstvo so školou v Tvrdošovciach. Učitelia každoročne organizujú pre najlepších žiakov od 4. ročníka školy výlet na Slovensko (napr. Komárno, Nitra, Zvolen). Časť prostriedkov na dopravu poskytuje miestna slovenská samospráva. Deti sa tiež pravidelne zúčastňujú táborov na Slovensku, ktoré organizuje CSSM. Z čívskej školy cestuje podľa okolností do 15 detí. Z okolitých dedín majú Čivania dobré kontakty so základnými školami v Kestúci, Mlynkoch (Pilisszentkereszt), Šárišápe (Sárisáp), Santove (Pilisszántó) aj Budapešti.

Školská knižnica obsahuje viac ako 6500 knižných titulov, z toho približne 800 slovenských. Knihy v slovenčine sa však takmer nepoužívajú ani nepožičiavajú. Knižný fond sa nerozširuje. Do školy príležitostne prichádza *Náš kalendár*.

Deti sa pravidelne zúčastňujú regionálnej slovenskej vedomostnej súťaže v Tardoši (Tardos) (preklad, porozumenie textu, slohové žánre, recitovanie), na ktorej zaznamenávajú výborné výsledky.

Organizované podujatia a kultúrne produkty

Väčšina organizovaných podujatí sa realizuje v spolupráci s obecnou samosprávou, resp. s viacerými spolkovými organizáciami. Niektoré majú výrazný slovenský etnický charakter, iné len čiastočný. Pri všetkých však organizačne pomáhajú aj predstavitelia národnostných inštitúcií.

Barborka. Podujatie venované sv. Barbore, patrónke baníkov, organizuje slovenská samospráva. Je určené výlučne ženám. Okrem Sloveniek sa ho zúčastňujú aj Maďarky. V roku 2018 sa zišlo do 50 žien, v minulosti aj do 100. Do roku 2000 sa obchádzali vínne pivnice, spievalo sa. V súčasnosti je zvykom pri vybranej pivnici pripraviť ohnisko a pohostenie – tradične varené víno, pagáče a iné pečivo. Na podujatie si v minulosti pozývali hostky zo Šárišápu či Mlynkov. Účastníčky do-

stávajú malý suvenír – sošku alebo obrázok sv. Barbory so slovenskou modlitbou.

Čívske dni. Konajú sa v júni alebo v septembri od piatka do nedele. Prvýkrát sa konali pri príležitosti 300. výročia príchodu Slovákov do Čívu v roku 1999. Organizátorom je Miestna slovenská samospráva a obec Čív. V piatok je spravidla v kultúrnom dome otvorená tematická výstava. V sobotu prichádzajú hostia z partnerských obcí (Igram a Tvrdošovce), kladú sa vence k pamätníku osídlenia dediny. Hostia prichádzajú aj s kultúrnymi súbormi, vystúpenia sa konajú v kultúrnom dome alebo v *pivniciach*. Večer je *bál* so živou hudbou. Hostujúce súbory po vystúpení odchádzajú na Slovensko. Domáci nemajú dostatok prostriedkov, aby ich ubytovali na niekoľko nocí. V nedeľu prebieha sv. omša obetovaná všetkým Slovákom.

Oberačková slávnosť (vinobranie). Organizátorom je obecná samospráva, pomáha aj slovenská. Termín konania je situačný, no musí byť v čase oberania a spracovania hrozna. Ide o sprievod vozov ťahaných koňmi. Na vyzdobených vozoch sa, okrem ľudí, vezú vínne sudy od začiatku dediny po *Pažit'*. Účastníci sú oblečení v krojoch, v čele ide *richtárka* (starostka), sprevádzaní sú ľudovou hudbou alebo dychovkou. Repertoár tvoria maďarské aj slovenské piesne. Večer sa koná *bál* v kultúrnom dome.

PiPi festival. Koná sa v lete v *pivniciach*. Organizátorom je Združenie vinárov. Podujatie sa začalo obnovením sochy sv. Urbana. V súčasnosti má podujatie výrazne komerčný charakter s masovou návštevnosťou zo širokého okolia aj Budapešti. Súčasťou sú vystúpenia rôznych folklórnych aj moderných telies, ponúka sa široká škála jedál, prichádzajú predajcovia z iných prostredí. Na tento účel si Čívia postavili aj letné javisko. Podujatie nemá menšinový charakter.

Vynášanie Moreny. Organizátorom je Základná škola a obec Čív. Koná sa pred Veľkou nocou. Podujatie má približne 10-ročnú tradíciu. Aktérkami sú žiačky základnej školy od 1. do 8. ročníka. Program začína v múzeu, kde oblečú pripravenú figurínu do ženských šiat. Za spevu prechádzajú k škole a cez školský dvor k potoku. Potom figurínu vyzlečú, zapália a hodia do potoka. Vynášanie Moreny je veľmi obľúbené u obyvateľov Čívu. Piesne a dramaturgiu pripravujú so žiakmi učiteľia.

Búčú/Pút' (hody). Výročie posvätenia chrámu Božieho pripadá na 8. septembra. Do dediny prichádzajú kolotoče, stánkoví predajcovia, večer je v kultúrnom dome *bál*. Schádza sa rodina, slávnostný obed musí zahŕňať pečenú kačicu.

Búdičky. Ide o procesiu. Ženy sa oblečú do krojov a prejdú dedinou nesúc z kvetov vyrobené búdky.

Časopis Čívka beseda. Štvrťročník vychádza od roku 2002. Hlavným jazykom je maďarčina, no niekoľko strán je pravidelne aj v slovenskom jazyku. Redaktorkou je Katalin Csapucha (1970). Slovenská rubrika obsahuje informácie o slovenských kultúrnych tradíciách, správy o aktivitách slovenských organizácií v obci alebo rôzne veršovačky pre deti. Časopis vychádza v náklade 900 kusov a je zdarma distribuovaný do čívkych domácností.

Ľudské zdroje v kultúrnom sektore

Za významnú predstaviteľku manažmentu kultúry v Číve považujeme jednoznačne Máriu Nagyovú (1946). Bývalá starostka a súčasná predstaviteľka viacerých spolkových organizácií aj slovenskej samosprávy je hybnou silou mnohých minoritných aktivít. Spomenúť tiež môžeme Máriu Voderaczki (1959), predsedníčku Miestnej slovenskej samosprávy. Časopis Čívka beseda pripravuje Katalin Csapucha. Folkloristickým aktivitám na etnickom princípe sa venuje hudobník Márton Hubacsek (1989). Muzikantom je aj jeho spoluhráč z kapely Viktor Kosztka (1989).

V Číve nachádzame aj viacerých remeselníkov. Pál Papp je umelecký kováč, pričom v tejto činnosti nadviazal na rodinnú tradíciu. Pôsobí v Číve. V domácom prostredí pôsobí aj stolár Pál Hertlik (1943). Vyrába nábytok, záhradné sedenie, základné komponenty na bubny, súčasti rôznych strojov, okná, dvere. Výrobky si prichádzajú objednať aj Slováci z Kestúca či Šárišápu. Stolárom je aj Ištván Maduda. Murárskemu remeslu sa venujú bratia Havranovci, kachle vyrába Zoltán Herceg, kameňári sú Győző Siling a László Hudecz.

Vinári majú v dedine záujmové združenie. Jeho slovenskými členmi sú Béla Gyula, Ferenc Fárda a Győző Siling. Vinohrady ešte majú aj Ferenc Fárda a Pál Hertlik. Zo Slovákov včelári Péter Hertlik.

Torty pečie Magdolna Klányi (1948). Ak je svadba (*veselí*) v kultúrnom dome, variť prichádzajú József Kosztolányi (1969) a Magdolna Klányi (1948). Kroje už nešíje nikto. Nevyučené krajčírky sú Katalin Velmovszki (1959) a Margitka Jurkovics (1958). Korbáče pletie Károly Hubáček a Béla Gyula.

Záver

Mapovanie a hodnotenie kultúrneho potenciálu v prostredí slovenského minoritného spoločenstva v Číve bolo vykonané v júni 2019 v rámci niekoľkodňového trvania interdisciplinárneho tábora organizovaného VÚSM v Békešskej Čabe. Metodiku vypracovali autori ako súčasť riešenia projektu Kultúrny potenciál dolnozemskej Slovákov (APVV-15-0104) a v rámci Maďarska už bola použitá napríklad aj pri terénnom výskume v Békešskej Čabe, v Sarvaši alebo v Slovenskom Komlóši. Vzhľadom na jednotnú metodiku materiál umožňuje vytvoriť si obraz o Číve v Piliši a o jeho obyvateľoch, porovnávať slovenskú minoritnú kultúru aj so spoločenstvami v rámci Maďarska, Chorvátska, Srbska i Rumunska. So značným časovým odstupom bude možné poznať presný stav hmotného a nehmotného kultúrneho dedičstva, kultúrnej infraštruktúry, kultúrnych organizácií a inštitúcií, ľudských zdrojov a organizovaných podujatí v období výskumu.

Informátori

Áy Péterné rod. Ondrusák Monika (1958)
Hertlik Pál (1943)
Kosztka József (1943)
Csapucha Katalin (1970)
Nagy Mária (1946)
Vogyareczki Mária (1959)

LITERATÚRA

- FÜGEDI, Erik – Gregor, Ferenc – Király, Péter: Atlas slovenských nárečí v Maďarsku – Atlas der slowakischen Mundarten in Ungarn. Red. Péter Király. Budapest – Budapest 1993. 225 s. + I. – III. + 235 map.
- PLUHÁR, Tamás: Kultúrny potenciál Slovákov v Maďarsku s akcentom na Békeškú župu. Dizertačná práca. Filozofická fakulta UKF v Nitre 2019. 149 s. a prílohy.
- SIRÁCKY, Ján a kol.: Slováci vo svete 1. Martin: Matica slovenská 1980. 300 s.

ÖSSZEFOGLALÁS

A szlovák nemzetiségű társadalom kulturális potenciáljának feltérképezése Piliscsén

A szerzőpáros a szlovák nemzetiségi közösség kulturális potenciáljának felmérését és értékelését a piliscségi szlovák nemzetiségi közösség környezetében 2019 júniusában végezte el, a Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete által szervezett interdiszciplináris kutatótábor keretein belül. A kutatás módszertana *A szlovákok kulturális potenciálja az Alföldön* című (APVV-15-0104) projekt része, melyet már Békéscsabán, Szarvason és Tótkomlóson végzett terepkutatások során is alkalmaztak. Az egységes módszertannak köszönhetően az anyag lehetővé teszi, hogy objektív képet fessünk a pilisi régióban található Piliscséről és lakóiról, ugyanakkor összehasonlítsuk a helyi szlovák nemzetiségi kultúrát a magyarországi, a horvátországi, a szerbiai és a romániai szlovák közösségek kultúrájával. A kutatási időszakban figyelemre méltó időeltolódást tapasztalhatunk a tárgyi és a szellemi kulturális örökség, a kulturális infrastruktúra, a kulturális szervezetek és intézmények, az emberi erőforrások és a szervezett események pontos állapotát illetően.

SUMMARY

Mapping of Cultural Potential of Slovak Minority Society in Piliscsév

The survey and evaluation of cultural potential in the environment of the Slovak minority community in Piliscsév was carried out in June 2019 within a few-day lasting ethnographic camp organized by the Research Institute of the Slovaks in Hungary in Békéscsaba. The methodology was elaborated by the authors within the project *Cultural Potential of the Slovaks in Low-Land* (APVV-15-0104) and it has already been used within Hungary for example within the field research in Békéscsaba, Szarvas or Tótkomlós. Thanks to the uniform methodology, the material makes it possible to picture Piliscsév in Pilis and its inhabitants, to compare the Slovak minority culture with the communities in Hungary, Croatia, Serbia and Romania. With a considerable time lag, it will be possible to determine the exact state of tangible and intangible cultural heritage, cultural infrastructure, cultural organizations and institutions, human resources and organized events during the research period.

Kontakt

prof. PhDr. Jaroslav Čukan, CSc.

Katedra manažmentu kultúry a turizmu, Filozofická fakulta,
Univerzita Konštantína Filozofa, Nitra Slovensko
jcukan@ukf.sk

doc. PhDr. Boris Michalík, PhD.

Katedra manažmentu kultúry a turizmu, Filozofická fakulta,
Univerzita Konštantína Filozofa, Nitra Slovensko
bmichalik@ukf.sk

Bibliografia o Číve

Po slovensky:

- ÁYOVÁ ONDRUŠÁKOVÁ, Monika: Detské riekanky, spievanky, povedačky, vyčítanky, uspávanky, hry na Číve. In: *300 rokov v Piliši. Štúdie z minulosti a prítomnosti Čívu – 300 év a Pilisben*. Tanulmányok Piliscsév múltjából és jelenéből. Čív – Piliscsév: Piliscsévi Települési és Szlovák Kisebbségi Önkormányzat 2002, s. 94 – 118.
- Čív (Csév). In: *Atlas slovenských nářečí v Maďarsku – Atlas der Slowakischen mundarten in Ungarn*. Red. Király Péter. Budapest 1993. s. 77, nemecky s. 182, 183.
- Čív (Csév) (píše sa len pri Kestúci). In: *Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Maďarsku. – A magyarországi szlovákok népi kultúrájának atlasza*. Red. Anna Divičanová. Békéscsaba: Slovenský výskumný ústav 1996, s. 86, maď. s. 98 – 99.
- DIVIČANOVÁ, Anna / GYIVICSÁN Anna: *300 rokov v Piliši. Štúdie z minulosti a prítomnosti Čívu – 300 év a Pilisben*. Tanulmányok Piliscsév múltjából és jelenéből. Čív – Piliscsév: Piliscsévi Települési és Szlovák Kisebbségi Önkormányzat 2002. 196 s. https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/szlovakok/piliscsev/300_ev_a_pilisben/pages/magyar/003_piliscsev_tortenete.htm
- DIVIČANOVÁ, Anna: O etnickom charaktere Čívu. Doslov. In: *300 rokov v Piliši. Štúdie z minulosti a prítomnosti Čívu – 300 év a Pilisben*. Tanulmányok Piliscsév múltjából és jelenéből. Čív – Piliscsév: Piliscsévi Települési és Szlovák Kisebbségi Önkormányzat 2002, s. 33 – 38. 146 – 148.
- DIVIČANOVÁ, Anna: V čom sa skrýva osobitný charakter slovenských pilíšskych obcí. In: *Dimenzie národnostného bytia a kultúry*. Békésska Čaba: VÚSM 2002, s. 315 – 321.

- DIVIČANOVÁ, Anna: Variabilita kultúrnej identifikácie Slovákov v Maďarsku. In: *Dimenzie národnostného bytia a kultúry*. Békésska Čaba: VÚSM 2002, s. 217 – 225.
- DIVIČANOVÁ, Anna: Spolunažívanie nemeckej a slovenskej tradičnej kultúry na slovenských ostrovoch v Maďarsku. In: *Dimenzie národnostného bytia a kultúry*. Békésska Čaba: VÚSM 2002, s. 265 – 275.
- JURKOVIČOVÁ, Mária: *Bývalé zachované a dnešné ľudové zvyky viažu sa na medziny ľudského života (pôrod, svadba, smrť) – Čív / Az emberi élet fordulópontjaihoz (születés, esküvő, halál) kapcsolódó népszokások a múltban és napjainkban Piliscsén*. (ELTE-BTK, diplomová práca) 1999.
- JURKOVIČOVÁ, Mária: Svadba Číve. In: *Národopis Slovákov v Maďarsku 18*. Budapešť: Maďarská národopisná spoločnosť 2002, s. 101 – 114.
- JURKOVIČOVÁ, Mária: Rozlúčka s mŕtvym na Číve. In: *300 rokov v Piliši. Štúdie z minulosti a prítomnosti Čívu – 300 év a Pilisben*. Tanulmányok Piliscsév múltjából és jelenéből. Čív – Piliscsév: Piliscsévi Települési és Szlovák Kisebbségi Önkormányzat 2002, s. 88 – 93.
- JURKOVIČOVÁ, Mária: Náboženský život v pilišských obciach (Čív a Kestúc). In: *Cirkevná kultúra Slovákov v Maďarsku – A magyarországi szlovákok egyházi kultúrája*. Otázky vývoja kultúry – A kultúrafejlődés kérdései II. Eds. Anna Divičanová – Anna Kováčová. Békešská Čaba: VÚSM 2011, s. 236 – 244.
- JURKOVIČOVÁ, Mária: Zachovanie slovenských zvykov a jazyka, vedomosti o náboženských a štátnych sviatkoch v kruhu mladej generácie. In: *Slovenský jazyk a kultúra v menšinovom prostredí*. Eds. A. Kováčová, A. Uhrinová. Békešská Čaba: VÚSM 2013. s. 357 – 365.
- KÁLMÁNFI, Béla: *Rozmarín zelený*. Slovenský folklór z okolia Esztergomu. Budapest: Demokratický zväz Slovákov v Maďarsku 1973. 331 s.
- LAMI, Štefan: *Slovenské ľudové balady v Maďarsku*. Budapešť: Vydavateľstvo učebníc 1981, s. 31, 35, 59, 73 – 74, 91, 109, 169, 183, 190, 194, 211, 240.
- LAMI, Štefan: *Stratila som pártu...* Spomienky na tradičnú svadbu Slovákov v Maďarsku. 1989. CD
- LAMI, Štefan: Pohrebne zvyky v Piliši. In: *Národopis Slovákov v Maďarsku 10*. Budapešť: Maďarská národopisná spoločnosť 1994, s. 89 – 98.
- LAMI, Štefan: Začiatky a vývoj kultúrnej činnosti v Číve. In: *300 rokov v Piliši. Štúdie z minulosti a prítomnosti Čívu – 300 év a Pilisben*. Tanulmányok Piliscsév múltjából és jelenéből. Čív – Piliscsév: Piliscsévi Települési és Szlovák Kisebbségi Önkormányzat 2002, s. 127 – 130.
- MANGA, János: Slovenské etnické skupiny v Maďarsku. In: *Národopis Slovákov v Maďarsku*. (Štúdie) 1975, s. 9 – 51.
- MIHALOVIČ, Alexander: *Zemepisné mená Čívu*. (Jazykovedná štúdia) Budapest: Tankönyvkiadó 1987. 147 s.

- SIRÁCKY, Ján: *Sťahovanie Slovákov na Dolnú zem v 18. a 19. storočí*. Bratislava 1966, s. 119.
- ŽILÁKOVÁ, Mária: Bulhari v slovenskej obci Čív (Piliscsév) v Maďarsku. In: *Slovensko-slovanské jazykové, literárne a kultúrne vzťahy. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie 4.-7. október 2006*. (Acta Facultatis Philologicae Universitatis Prešovensis. Slavistický zborník 6. Prešovská univerzita v Prešove Filozofická fakulta.) Ed. Júlia Dudášová. Prešov, 2007, s. 275 – 290.
- ŽILÁKOVÁ, Mária: Funkčné zmeny folklórnych textov v kultúrno-historickom kontexte. In: *Národopis Slovákov v Maďarsku* 23. ISSN 0324-3001. 2014, s. 11 – 27.
- ŽILÁKOVÁ, Mária: Variety jazyka písaných pamiatok ľudovej religiozity slovenských komunit rímskokatolíckeho vyznania – A katolikus felekezeti szlovák közösségek írott nyelvi emlékeinek standardizált nyelvváltozatai. In: *Duchovná a sociálna kultúra menšín v majoritnom prostredí*. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie venovanej životnému jubileu etnografa Ondreja Krupu. 2015, s. 149 – 155.
- ŽILÁKOVÁ, Mária: Funkcia žien v obyčajoch zimného cyklu – slovensko-bulharské paralely: Chodenie s barborkou – Варварица, Варваринден, Варвардан, деň Lúcie, бабин ден. In: *Národopis Slovákov v Maďarsku* 24. 2017, s. 121 – 123.

Časopis Ľudové noviny:

- Ľud. nov. 1963. č. 33 – 36., *Zo starých dejín našich obcí*
- Ľud. nov. 1972. č. 49. *Veľkolepé stretnutie speváckych zborov „Röpülj páva” (Vyletel vták) v Tate*. (Na fotke Slovenský spevácky zbor z Piliscsévu)
- Ľud. nov. (viď ešte) Št. Janekova štúdia o slovenskej samospráve (1995 – 1998). In: *300 rokov v Piliši*. Štúdie z minulosti a prítomnosti Čívu. Jegyzetek/Pripomienky s. 71 – 72:
- Ľud. nov. febr. 20. 1997.
- Ľud. nov. sept. 18. 1997.
- Ľud. nov. aug. 27. 1998.
- Ľud. nov. okt. 1. 1998.
- Ľud. nov. 47_22_2004 – Slovenské spievanky a veršovačky ZVÄZ-u
- Ľud. nov. 53_26_2009 (2)
- Ľud. nov. 54_25_2010 (1)

Csévi kisbíró – Čívska beseda Piliscsév község Önkormányzatának lapja
(Od r. 2003 – sporadicky vychádza).

Po maďarsky:

CSOMBOR, Erzsébet red.: *Évkönyv 1993–1994 – Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Levéltára Évkönyvei 2.* Esztergom, 1994. 212 s.

DEMETER-ZAYZON, Mária: *Öntudatosodás és önfeladás között* – nemzetiségyszociológiai vizsgálatok Komárom-Esztergom megyei németek és szlovákok körében. Tatabánya: Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat 1993. 134 s.

DEMETER-ZAYZON, Mária: Adalékok a piliscsévi szlovákok nyelvhasználatához. In: *Regio. Kisebbségi Szemle* 1994, č. 1, s. 145 – 155.

DEMETER-ZAYZON, Mária – KÁRPÁTI Edit: Nemzetiségyszociológiai vizsgálatok Komárom-Esztergom megyében 1989 – 1997 között. In: *Comitatus. Önkormányzati Szemle*. 1998/május, június Dostupné na internete: https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag/nemzetisegek/szlovakok/piliscsev/300_ev_a_pilisben/pages/magyar/007_nemzetisegszociologiai_kutatasok.htm

FEHÉR, László: *Adalékok a pilisi szlovákok identitástudatának kutatásához.* Budapest: MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont, 1997. 38 s.

KNAUZ, NÁNDOR: *Az esztergomi főegyháznak okmánytára I – II.* Az esztergomi Érsekségnek Árpádkori okmányai. Esztergom: nyomtatott Hornyák Egyednél, 1863. Hasonmás kiadás. Históriaantik Könyvesház 2012. 109+235 s.

Piliscsév település arculati kézikönyve s. 1 – 67. In: http://www.piliscsev.hu/sites/default/files/Piliscsev_TAK.pdf

PINTÉRNÉ-JURKOVICS, Mária: *A kultúra változásai a pilisi szlovák településeken.* (ELTE-BTK, Irodalomtudományi doktori iskola; doktori disszertáció, rukopis 2010)

SZABÓ, Orsolya: „Csévi ember cséviül beszéljen, és akkor azt meg lehet érteni.” Piliscsév – egy szlovák falu egykor és ma. In: *Kisebbségkutatás*, 2005, č. 2, s. 194 – 205.

SZABÓ, Orsolya: Kettős identitás? Budapest és Piliscsév szlovák közösségei. In: *Változatok a kettős identitásra.* Kisebbségi léthelyzetek és identitásalakzatok a magyarországi horvátok, németek, szerbek, szlovákok, szlovének körében. Red. Bindorffer Gyöngyi. Budapest: Gondolat – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet 2007, s. 63 – 109.

https://nemfelejtjuk.blog.hu/2012/01/02/2519_piliscsev

TILKOVSKY, Lóránt: *A szlovákok történetéhez Magyarországon 1919 – 1945.* Budapest 1989, s. 98 – 99.

Csombor Erzsébet bibliográfiája a *300 rokov v Piliši. – 300 év a Pilisben* könyvben (s. 26) magyarul megjelent tanulmányánál:

1. Bél Mátyás: Esztergom vármegyéről írt kiadatlan művének szemelvényes magyar fordítása. Az 1735-ben írt másolását, magyarra fordítását és jegyzetekkel való ellátását készítette Dr. Prokopp Gyula és Dr. Zolnay László – KEMŐ Levéltára kéziratár 31. szám
2. Csizmadia Andor – Kovács Kálmán – Asztalos László: Magyar állam és jogtörténet, Budapest 1972.
3. Ezer éves a magyar iskola, szerk. Balogh László, Budapest 1996.
4. História Domus, iskolai és plébániai iratok, Piliscsév Róm. Kat. Plébániahivatal
5. Iskola és társadalom; Zalai gyűjtemény 4L, Zalaegerszeg 1997.
6. KEMŐ Levéltárában található Esztergom vármegyei adóösszeírások és Piliscsév község anyaga
7. Knauz Nándor *Monumenta ecclesiae Strigoniensis, 1874.*
8. Komárom-Esztergom megye településtörténeti kalauza, szerk. Balogh Kata - Bárdos István, Tatabánya 1993.
9. Komárom-Esztergom Megye kézikönyve, Tatabánya 1997.
10. Komárom és Esztergom k.e.e. vármegyék múltja és jelene, főszerk. Osváth Andor, Budapest 1938.
11. Magyarország geographiai szótára, kiadta: Fényes Elek, Pest 1851. I – II. kötet
12. Magyarország régészeti topográfiája 5., Horváth István – H. Kelemen Márta – Torma István, Budapest 1979.
13. Magyarország vármegyéi és városai Esztergom vármegye, szerk. Borovszky Samu 1908.
14. Népiskolák Magyarországon; Tatabányai Múzeum tudományos füzetek I., Tatabánya 1977.
15. Pastinszki Miklós – Tapolcainé Sáray Szabó Éva: Pesty Frigyes 1864. évi helynévgyűjtése Komárom megye, Tatabánya 1977.
16. Prímási Levéltárban található *canonica visitatio* és a káptalani levéltár Piliscsévre vonatkozó iratai
17. Villányi Szaniszló: Három évtized Esztergom megye és város múltjából (1684–1714), Esztergom 1892.

Zostavila: Zuzana Kunovacová Gulyášová

PRÍLOHY

VECNÝ ZOZNAM

- adaptovaný 169, 173, 186, 212, 220
administratívny 239, 265, 364, 376, 382
aktivita 13, 14, 81, 83, 100, 102, 111, 115, 127, 131, 153, 356, 395, 407, 408, 412
ambivalentný 35, 317
ambícia 353
antropogénna exploatácia 99
apelatíva 25, 172, 178, 180, 193, 202, 215, 223
arcibiskupský vikár 65
areál 22, 80, 81, 88 – 91, 93, 94, 99
archaický 13, 122, 230, 262
archeologický 62, 82
archetyp 71, 95, 101, 102
architektonický 101
archívny dokument 23, 27, 35, 65, 66, 71, 106, 155, 156 – 159, 295 – 297, 304, 305, 307, 365, 368, 370, 374, 393
asimilačný 292, 311
asimilácia 149, 154, 155, 322, 387
„autonómne“ 336
autochtónny 375, 409
bilingválne prostredie 313, 320, 324, 370, 384
birmovanie 238, 239, 242 – 244, 246, 248, 249 – 253
birmovka 153, 238 – 240, 242 – 254
bratislavské (prešporské) merice 86
„bukový porast“ 168
bulharskí zeleninári 114, 393
čingír 120, 121
čívské nárečie 11, 85, 358, 399, 400
darovacia listina 309
deminutívny charakter 202
– význam 229
deminutívna podoba 176, 180, 190, 202, 210, 215, 229
– prípona 167
demografický údaj 112
digitálne mapy 73
dolomit 75, 77
domácka podoba 168 – 170, 172, 177, 182, 183, 185, 189, 190, 192, 205 – 207, 209, 210, 212, 213, 226, 229
– výroba 393, 395
drevné uhlie 110, 112, 149
drevený dekoratívny predmet 397
– kredenc 135, 396

- drevený dekoratívny predmet 397
 - kufor 135
 - nábytok 135
 - pluh 115
 - preš 121
 - prístenný stĺp 398
 - sud 117
 - vedro 396
 - vešiak 135
- drevená brána 133
 - debňa 127
 - kolíska 397
 - lavica 397
 - nádoba 136, 154, 196, 396
 - podlaha 138
 - polička 135
 - rozhľadňa 166
 - truhla 135
 - zásobnica na obilie 396
- drevené *hedvábice* 135
 - hrable 134
 - koryto 124, 139, 154
 - rohové *kasénky* 121
 - *stavebné články* 135
 - *súčiastok voza* 195
- družicová snímka 72, 107
- družstevný 135
- duálne vzdelávanie 297, 316
- dubové lesy 77, 86, 103
- dynamika 74, 109
- dvojazyčný 68, 313, 314, 335, 342, 345, 349, 354, 357, 359, 407
- dvojité zamestnanie 112

- ekonomické podmienky 113, 130, 398
- ekvivalent 178, 259, 262, 343, 346
- etnicita 111, 367
- etnické vedomie/povedomie 309
 - menšiny 356
- etnické vedomie/povedomie 309
 - skupiny 120, 309, 341, 359, 389, 417
- etnokultúrna sonda 10, 254, 310, 330
- etnonyma 180, 187, 202, 213, 222, 224
- etymologický slovník 233, 234
- expozícia 83, 159, 395 – 398
- extravilán 83 87, 90, 399

- fenomén 87, 258, 297, 311, 316, 334, 342
- funkcia slovenčiny 18, 22, 230, 323, 341, 348, 349, 367, 376
 - rekreačná 122

- geografická charakteristika 10, 71, 73, 76, 103, 104, 168, 328, 345, 359, 371
- geograficko-demografický interdisciplinárny prístup 112
- georeliéf 75

- hamvašky* (plachta) 118
- historický *land use* 10, 70, 71, 74, 82
- hláskoslovné osobitosti 261
- holtár* 118
- horská obruba 75, 84, 86, 99, 187, 292, 375
 - klíma 76, 110
- hospodárske náradie 86, 132, 133, 397
 - zvieratá (ošípaná, hovädzí dobytok, hydina) 64, 77
- hostujúci učitelia 320
- hrab obyčajný (*Carpinus betulus*) 77, 81, 86

- hydrofilné dreviny (vŕba, topoľ a i.)
81, 96
- hydrogeologické prostredie 76
- chotárne názvy (hospodársky
využívaných objektov, ako sú
polia, pasienky, záhrady, vinice,
lesy a pod.) 115, 119, 405
- identifikovať 71, 102, 239, 393
- identita 6, 17, 25, 108, 346, 359, 366,
372, 407, 419
– etnická 393
– dvojité (kettös) 370, 372, 419
– jazyková 374, 390
– kultúrna 377
– lokálny (miestny) 116, 130, 138,
139, 154, 160, 161, 193, 232,
239, 259, 261, 265, 312, 323,
327, 329, 330, 345, 348, 349,
352, 359, 388, 392 – 394, 404,
405, 407 – 409
– národnostná 346
– slovenská 347, 362, 372, 391
– vlastná 338
- imigrácia 97
- individuálny 126, 148, 239, 313, 322,
323, 352
- informátor 9, 11, 71, 79, 82, 102,
163 – 165, 180, 192, 204, 213,
216, 229, 330, 337, 338,
342 – 345, 379, 399, 413
- infraštruktúra 56, 67, 378, 392, 407,
413, 414
- inovácia 259
- integračné nariadenie 33
- integrovaný manažment krajiny 70,
100, 109, 314
- interdisciplinárny výskum 104, 112,
257, 306, 310, 326, 327, 339, 362,
366, 370, 371, 389, 392, 413
- interiér 81, 157, 397
- intravilán 73, 75, 87, 93, 94, 97, 98,
101, 345, 405
- javor tatársky (*Acer tataricum*) 77,
399
- jazykový kurz 291, 409
– ostrov 24, 27, 36, 37, 293, 309,
328, 370, 375, 376, 390, 417
- jednojazyčný 314, 335 – 337,
353 – 355
- kalendárny cyklus 41, 393
- kalendárne obyčaje 401
- Kapitulský vršek* 127
- kar – pohrebné obrady 146, 403
- karbonatické horniny 76
- katastrálne holdy 50, 112 – 114
- katastrálne územie 112
- kolektívizácia 124
- kolektívna pamäť 404
- kolektívna dvoježičnosť* 26
- kolektívne monografie 164
– pasenie 126
- kolonizácia 79, 101, 168, 187, 394
- komerčný charakter s masovou
návštevnosťou 411
- kompaktné sídlo 96
- komunikačná sféra 330, 379, 387
– funkcia 341, 349
- komunikačný jazyk 149, 385
- komunikovať 65, 322, 376, 379,
381
- komunistický režim 129, 314
- kontinuita slovenského jazyka 386
- kotlinová pahorkatina 76, 77, 84, 85,
87, 93, 94, 96, 101
- kovoroľníctvo 112
- kozák* 118, 125

- krajina 100, 106, 398
 - jazyková 333, 334, 355, 369
 - kultúrna 101, 104, 398
 - lingvistická 333, 334, 341
- krasový prameň 76
- kroj 348, 356, 395, 411 – 413
- kultúrny dom 387, 396, 407, 409
 - potenciál 413, 414
 - pracovník 387
 - program 339, 349
 - súbor 411
- kultúrna infraštruktúra 56, 67, 392, 407, 413, 414
 - funkcia 145
 - politika 55, 56, 66, 67, 161, 233
- kultúrne aktivity 395
 - dedičstvo 28, 101, 387, 393, 399
 - hodnoty 10, 359
 - inštitúcie 347
 - organizácie 10, 330, 392, 413
 - pamiatky 407
 - podujatia 10, 358, 392
 - produkty 15, 288, 410
 - tradície 412
 - zázemie 294, 298, 313, 322
- lesné hospodárstvo 77, 78, 80, 81, 84, 85, 90, 92, 172, 398
 - pasenie 82, 103, 126
 - spoločenstvá 91, 98, 99
 - lužný les 77, 84
- ľudový názov 202
 - odev 183
 - tanec 352, 378
 - zvyk 378, 417
- ľudová balada 417
 - frazeológia 160
 - hudba 316, 352, 411
- ľudová balada 417
 - kapela 400, 412
 - knižnica 67, 395, 405
 - kultúra 107, 112, 154, 161, 317, 366, 416
 - modlitba 13, 18, 19, 29
 - medicína 29, 36
 - pieseň 159, 291, 358, 396
 - religiozita 20, 36, 287, 418
 - škola 64, 66, 67, 292, 311, 315, 350
 - tradícia 316, 317, 352
- ľudové liečenie 15, 18 – 20, 29, 30, 265, 287
 - noviny 304, 306, 339, 418
 - písomníctvo 385
 - rozprávky 316
 - zvyky 316
- „ľudovo velenie“ 195
- ľudské zdroje 10, 352, 392, 412, 413
- majoritné prostredie 36, 234, 287, 418
- materská škola 66, 98, 298, 312, 316, 323, 330, 332, 335 – 337, 348, 356, 357, 360, 378, 379, 393, 395
- medzijazykové kontakty 231
- medzilokálne manželstvo 394
- miestne nárečie 358, 399
- minoritné spoločenstvo 392, 417, 413
- nadprodukt 114, 127, 128, 144, 149
- nariadenie 33, 65, 66, 258 – 260, 265, 293, 311, 314, 315, 345
- náboženské vecné pamiatky 347, 362

- nárečový 19, 173, 174, 181, 183, 187, 191, 192, 194, 196, 198, 199 – 201, 204, 206, 207, 213, 215, 217, 222, 228, 261, 262
- národnostný charakter 348, 355
 - jazyk 296, 297, 314, 315, 317, 359
 - názov 342
 - poslanec 388
 - učiteľ 307
 - učiteľka 356
 - ústav 314, 323
 - zákon 64
 - zbor 347, 361
 - život 14, 329, 331
- národnostná identita 320, 346
 - komunita 68, 338, 346
 - kultúra 306, 322, 356, 395, 416, 417
 - menšina 311, 313 – 316, 341, 356
 - obec 335, 347, 348, 395
 - samospráva 337, 342, 347, 348, 359, 361, 376, 395
 - skupina 376
- národnostné bytie 306, 322, 376, 416, 417
 - inštitúcie 388, 410
 - povedomie 370
 - školstvo 6, 14, 62, 67, 309, 310 – 314, 318, 320 – 322, 324, 329, 351, 352, 354, 367, 370, 379, 387
- nesídlný objekt 167
- neúradná prechýľovacia prípona 171
- obyčajové tradície 20, 63, 111, 140, 142, 166, 193, 199, 208, 338, 343, 382, 393, 401, 403, 404, 418
- ochranné opatrenie 260
- omša 20, 65, 273, 339, 378, 386, 403, 411
- onomastický 32, 34, 232, 255
- onomastika 34, 231 – 233, 254, 255
- osadník 84, 100, 110, 179, 218, 284, 375, 392
- osadný názov 167, 170, 172, 175, 202, 219, 221, 227, 230
- osobitosti hláskoslovné* 261, 262
 - lexikálne 13, 261, 262
 - tvaroslovné 262
- ostrihomská kapitula (arcibiskupstvo) 62, 64 – 68, 70, 84, 100, 110, 112, 120, 151, 293, 294, 309, 310
- ostrovčeky nelesnej drevinovej vegetácie 84
- pilišske kolektívy* 293
 - povedomie 294
- piesne púťovné 288
 - banické 149
- poddaný 84, 86, 87, 112, 151, 238, 328
- podzemná voda 76, 80, 81, 92
- pohrebné obrady – kar 146, 403
- poľná bylina 77, 200
- poľnohospodárska mechanizácia 128
- pomiestne mená 232
- postoj 320, 321, 337, 359, 384
- potomok 130, 375
- presídlení 136, 141, 207, 293, 294, 310
- prestíž jazyka 311, 320, 338, 341, 355
 - spoločenská 112, 120, 122, 123, 131, 141

- prestíž jazyka 311, 320, 338, 341, 355
 – prezývka 163, 166 – 168, 170,
 172 – 174, 176 – 181, 183,
 185 – 188, 190 – 192,
 194 – 200, 202, 203, 205,
 207 – 208, 210 – 215,
 217 – 219, 222 – 224,
 227 – 229, 231
- pridomové záhrady 87, 89, 90, 93
- priekupník 79, 150
- prietoky 76
- príbuzenský vzťah 163, 166 – 168,
 170, 172, 180, 182, 190, 200,
 202, 210, 215, 219, 222, 223, 226,
 229, 230, 400
- príležitostný zdroj 97, 114, 121, 152
- príslušnosť 163, 168, 176, 190, 198,
 207, 214, 393
- proces výučby 67, 292, 295, 308,
 312 – 314, 317
- profesionálny život 13
- pseudoglej 76, 80
- religiozita 20, 36, 287, 418
- rendziny 77, 81
- renta 100, 112, 144
- revitalizácia 101, 102, 104
- rozhlás 382
- rohože 113
- rybník 343, 345, 399
- sezónne práce 152
- slovenské enklávy 5, 70, 74, 87, 99,
 100, 102 – 104, 108, 164, 171, 232
- socioprofesijná štruktúra 128
- sonda 254
- spevácky zbor 347, 349, 358 – 360,
 363, 378, 407 – 409, 418
- spodobovanie 172, 205, 223
- status jazyka 334
 – menšín 51, 408
 – remeselníkov 112
 – sociálny 130, 236, 237
 – *vlastného mena* 254
- stavebné a nábytkové kovanie 133
- substrát 80, 93, 98
- súradnicový systém 71
- symbol 79, 132, 333 – 335, 341, 348,
 354, 372
1. sväté prijímanie 153
- školská dochádzka 63 – 65, 67, 131,
 302, 410
- erb štátny 350, 354, 355
 – obce 335, 336, 354, 355
- štipendium 352
- švajleňa 129
- terénne názvy 163, 222
- terénny výskum 71, 111, 257, 258,
 327, 374, 392, 413
- tišlér* 82, 129, 134, 135
- toponymum 111
- trstina 81
- trícigel* 135
- ťažba dreva 86, 88, 90, 152
 – hliníka (spraš) 78
 – uhlia 97, 114, 128, 146 – 148
- Uhorsko 34, 36, 41, 62, 64, 65, 84,
 99, 110, 117, 130, 145, 147, 164,
 173, 174, 177, 182, 196, 200,
 203, 209, 213, 221 – 225,
 258 – 261, 287, 294, 309, 311,
 328, 375
- uhorské jutro 86
- urbanistické 97, 101, 398

- valbová strecha 398
- verejný život 361
- verejná sféra 385
 - správa 62, 265, 310
- verejné školstvo 64, 67, 293, 313, 314
 - vzdelávanie 64
 - priestranstvá 334, 339, 345, 382
 - zdravotníctvo 265
 - vinšovať 402
- vyučovací jazyk 68, 292, 293, 296, 298, 311, 313, 323, 360
- vyznamenania „Za našu národnosť“ 331, 333
- výmena obyvateľstva 17, 37, 130, 294, 310
 - hodín 321
 - informácie 145
 - majiteľa 62
 - podrážky 141
- výmena obyvateľstva 17, 37, 130, 294, 310
 - produktov 153
- výmoľová erózia 75, 80, 81, 85, 87, 91, 405
- zatrávňovanie 92, 93
- záznam audionahrávka 311
 - matričný 240, 295, 315
 - naratívne interview 330
 - písomný 35
 - video 397
 - zvukové nahrávky 330
- zberné hospodárstvo 115, 116, 153
- zemepanská oráčina 86
- živnostníci 128, 129, 138ü

Tlac: Croatica Nonprofit Kft.

IMPRESIE Z TÁBORA

